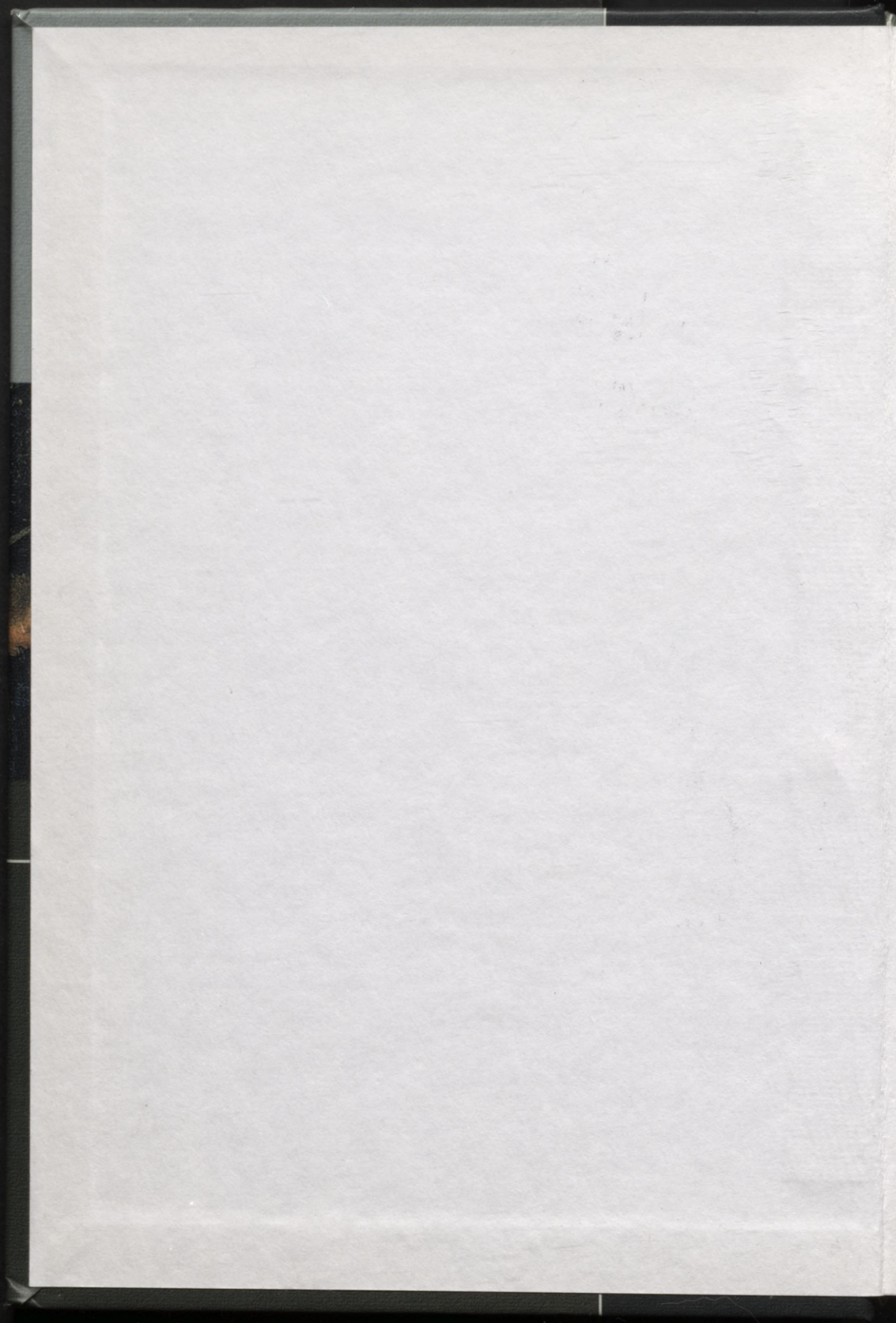
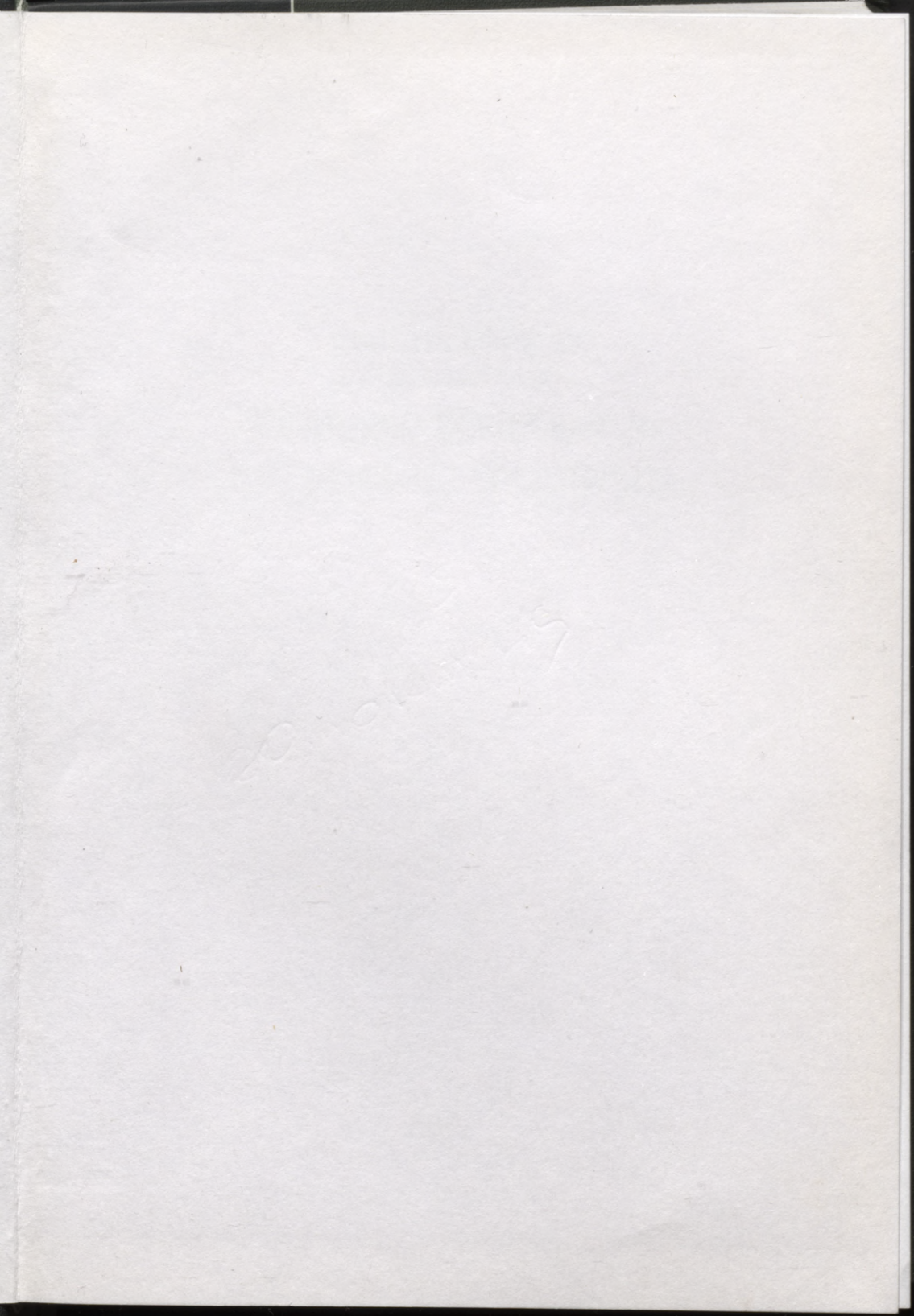

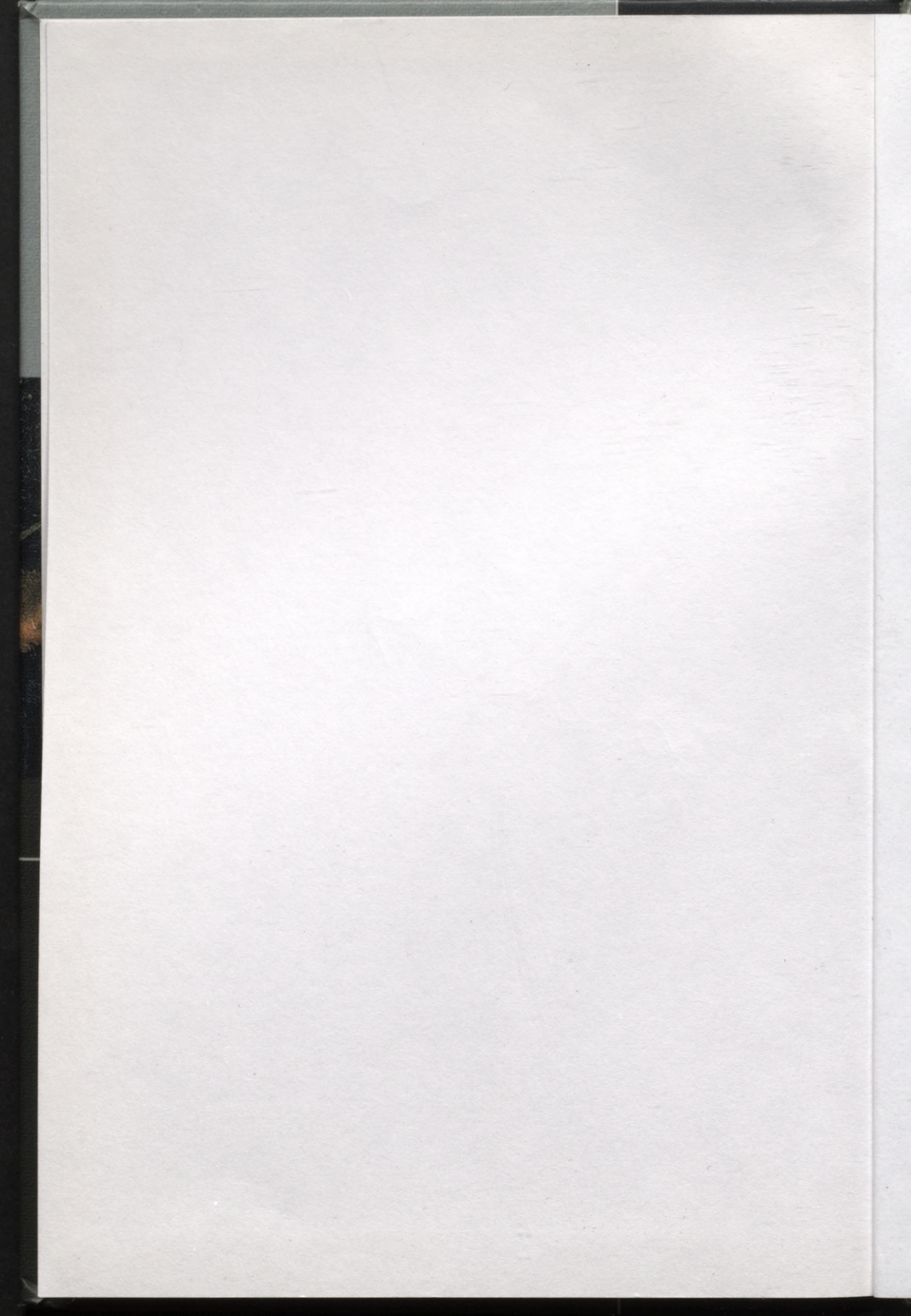
ROBERTS MIHELSS

PARTIJISKUMA SOCIOLOGIJA

4-4
57

3

ROBERTS MIHELSS

MODERNO DEMOKRĀTIJU
PARTIJISKUMA SOCIOLOĢIJA

ROBERTS MINTISS

MODERNO DEMOKRATIJA
PARTIJSKUMA SOCIOLOGIA

2004-4
L 177

030402143

L
3

© IZDEVNIECĪBA "AGB", izdevums latviešu valodā, 2004.
Krievu valodā: ISBN 5-7504-177-4
www.izdevnieciba.com

ROBERTS MIHELSS

**MODERNO DEMOKRĀTIJU
PARTIJISKUMA SOCIOLOĢIJA**

IZDEVNIECĪBA AGB*

0304054543

Robert Michels. *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*
© 1989 by Alfred Kröner Verlag in Stuttgart

© IZDEVNIECĪBA AGB*, izdevums latviešu valodā, 2004
Krišjāņa Barona ielā 31, Rīgā, tālr. 7280464
www.izdevnieciba.com

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

ROBERTS MIHELSS

MODERNO DEMOKRĀTIJU
PARTIJISKUMA SOCIOLOĢIJA

Šo izdevumu atbalsta sabiedrisko attiecību aģentūra «Mediju tilts».

IZDEVNIECĪBA AGB*

Redakcijas direktore Gunta Branta
No vācu valodas tulkojis Arnis Klūinis
No franču valodas tulkojusi Gundega Dreiblate
Literārā redaktore Baiba Bērtule
Māksliniece Kristīne Šulce

Vāka noformējumā izmantoti nīderlandiešu gleznotāja Hieronimusa Bosa
(ap 1450 – 1516) gleznas «Muļķu kuģis» reprodukcijas fragmenti

ISBN 9984-663-67-1

Grāmatas tekstā izmantotie izcēļumi

- parlamentārisms** teksts pustreknā drukā: Roberta Mihelsa uzsvērtais teksts
- Abouts Edmonds teksts bezserifu drukā: personas, kuru biogrāfija atrodama nodaļā «Biogrāfiskas ziņas par R. Mihelsa pieminētajām personām»
- acte de presense** teksts kursīvā ar zvaigznīti: izteikumi, kuru tulkojums atrodams nodaļā «Grāmatā sastopamo svešvalodu teicienu un jēdzienu skaidrojums»

Satura rādītājs

Arnīs Kluinis. Ievads. Mihelsa vilšanās nelielk vilties	14
Roberts Mihelss. Priekšvārds pirmajam vācu izdevumam	30
Roberts Mihelss. Priekšvārds otrajam vācu izdevumam	35

Ievads

1. nodaļa. Demokrātiskā aristokrātija un aristokrātiskā demokrātija ... 44
Monarhijas metafiziskā būtība – demokrātijas teorētiskais pamatpostulāts – monarhistisko un demokrātisko principu pēdējā laika sajaukšanās – demokrātijas ēra – aristokrātija demokrātiskā tērpā valstī un partijā – masa kā jebkādas partijiskās rosības pamatpriekšnoteikums – konservatīvo duālisms – aristokrātisko vajadzību un pārliecības realizācija ar demokrātisku liekulību – demokrātija kā mērķa sasniegšanas līdzeklis arī liberālismā – vēsturiskais apskats – grūtības formulēt demokrātijas būtību.
2. nodaļa. Mantojamības instinkts 56
Mantošanas princips kā socioloģisks likums – bagātību ieguvušo pacelšanās līdz vecajiem valdošajiem slāņiem.
3. nodaļa. Partijiskās kustības vērstība uz lielu skaitu 59
 1. Rūpes par kopumu kā sociālo cīņu ētiskais izpušķojums 59
Ētika kā kundzības līdzeklis – politiskā partija kā kopējo interešu sargs – sociālisma pieteikšanās palīdzēt visiem un tā kritika.
 2. Skaita vairošana kā politiskā spēka faktors 62
Politisko partiju liekuļošana varas sagrābšanas mērķa dēļ – transgresijas likums partijiskuma dabiskajās norisēs.

I daļa. Vadonības etioloģija

A. TEHNISKIE UN ADMINISTRATĪVIE RAŠANĀS CĒĻŅI

1. nodaļa. Ievads: organizācijas nepieciešamība 66
2. nodaļa. Tiešās masu kundzības mehāniskā un tehniskā neiespējamība 68
Pašnoteikšanās un pašpārvalde ar tautas sapulces palīdzību.
Par masu psiholoģiju 68
Demokrātiskā sistēma – masu uzņēmība pret paniku – masu sirdsapziņas trūkuma patoloģiskais moments – tiešās masu kundzības neiespējamības faktori – skaits – telpa – jēdzīgo kontaktu trūkums – organizācijas pārtapšana no vienādo tiesību sistēmas par dažādo pienākumu sistēmu – ievēlēto teorētiski absolūtā atkarība no vēlētajiem – profesionālās vadonības nepieciešamība un tās konsekvences – vadoņu audzētavas – saistīto mandātu izmantošana.
3. nodaļa. Mūsdienu demokrātiskā partija kā kaujas partija; tās kārevīgums 77
Mūsdienu partijiskās cīņas savdabība – pavēlēšanas centralizācijas nepieciešamība kā sekas ātruma un izlēmīguma nepieciešamībai – teorētiskā demokrātija kā nokavēto darbu sistēma – praktiskās demokrātijas pakārtotība stratēģijas prasībām – masu locīšanās pēc vadoņu gribas godāšana par «demokrātisko tikumu» – socialistiskās partijas terminoloģiskā radniecība ar kaujas organizāciju.

B. PSIHOĻOĢISKIE RAŠANĀS CĒĻŅI

1. nodaļa. Vadoņu ieradumtiesības būt delegātam 81
Ievēlēšana noteikta mērķa dēļ attīstās par tiesībām uz pārvēlēšanu – demisijas draudi kā vadoņu noturēšanās pēdējais līdzeklis.
2. nodaļa. Masas nespēja iztikt bez vadoņa 85
Masai trūkst intereses par tās lietu kārtīšanos – vairums partijas biedru ir kusli savu tiesību izmantotāji – amatpersonu tiešās vēlēšanas realizē mazākums – etniskās īpatnības pastiprina masu tendenci uz nepatstāvību – masu nespēja iztikt bez vadības rada problēmas vadoņiem sakarā ar masu tūlību neparedzētās situācijās – vadoņu pārkraušana ar darbiem kā rezultāts masu vajadzībai pēc vadības.
3. nodaļa. Masu pateicība 93
Prasība pateikties par izdarītajiem pakalpojumiem – svētais pateicības pienākums kā viens no masu vadīšanas pamatiem.
4. nodaļa. Masu vajadzība paust pielūgsmi 95
Ārējās pazīmes tam, kā masas godina vadoni – vadoņu daudzinašana viņu dzīves laikā – vadoņa vārda pārņemšana uz partiju – vadoņa kanonizēšana pēc viņa nāves – dievkalpojums kā dvēseliska nepieciešamība masai.

5. nodaļa. Vadonības ārējās izpausmes. Runas dāvanas. Izskatīga ārīnē. Enerģija. Slava. Vecums	102
Runas dāvanas un demokrātija – zināšanu, fanātisma un pārliecības dziļuma iedarbība uz masām – ārpus partiju politiskās sfēras iegūtas slavas pievilcības spēks – slavenību cīņa ar partijā izaugušajiem vadoņiem – mūža gadu nozīmes robežas – masu psiholoģijas dotais pamats profesionālo vadoņu pārākumam pār autsaideriem.	

C. INTELEKTUĀLIE RAŠANĀS CĒĻŅI

1. nodaļa. Lietišķā un formālā pārākuma (izglītības līmeņu atšķirību) rašanās profesionālajā vadonībā	111
1. Organizācijas vadītājiem (šaurākā nozīmē)	111
Pievēršanās funkciju diferenciacijai – demokrātijas birokratizācija.	
2. Lietpratīgi pildot daudzveidīgos partijas uzdevumus	113
Profesionālās vadonības rašanās saasina vadoņu un vadāmo atšķirības izglītības ziņā – vadišana kā profesija un profesionālo zināšanu rašanās.	
3. Vadoņu neaizvietojamība kā viņu kompetences sekas	115
Masas nekompetences pieaugums līdz ar vadoņu iekļūšanu likumdošanas instancē – rutīna kā vadoņu kundzības līdzeklis – sabiedriskās domas atzīnība vadonim un tās atgriezeniskā iedarbība uz partijas masām.	
4. Vadoņu neaizvietojamība kā varas līdzeklis	118
Vadoņu neaizvietojamība kā nepieciešamais pārsegs masu nekompetencei.	

II daļa. Vadoņu kundzības faktiskais raksturs

1. nodaļa. Vadonības stabilitāte	124
1. Partijas uzticība saviem vadoņiem	124
Vēsturiskais pierādījums vadoņu stabilitātei sociāldemokrātijā – labi organizētas partijas vadoņu vidū trūkst dezertieru – ievēlto vadoņu pilnvaru laika ilgums – viņu stāvokli uz ilgu laiku nodrošina tehniski un psiholoģiski cēloņi – amatā ir «jāiesilst» – ilgstoša darba dotās priekšrocības partijai – profesionāli nosacītais atbildības izjūtas pieaugums amatā esošajiem – taktiskā nepieciešamība ievērot pēctecību masu vadišanā – vadības stabilitāte kā partijas bloķēšanās pamats.	
2. Par dažiem cēloņiem, kas nosaka uzticību partijai:	
a) vēsturiskums	134
Partijisko vadoņu dažādās pakāpes uzticībai saviem karogiem no partijas finansiālā spēka viedokļa – kārdinājumu trūkums kā stabilitātes faktors – vadoņu pašlīvības un neuzpērkamības attiecība pret sistēmu, pēc kādas partija atlīdzina par tai sniegtajiem pakalpojumiem.	
b) finansiālā vara partijā	141
α) bagāto partijas biedru plutokrātiskā ietekme	141
1. parlamentārajās frakcijās	141
2. partijas amatos un kongresos	142
3. partijas presē	144

β) partijas kase kā vadonības varas līdzeklis	145
Finansiāli spēcīgā partijā noteikti partijas biedru slāņi un pats partijas ierēdņu aparāts ir atkarīgs no partijas, t. i., no partijas varas viriem.	
γ) misionāri un kompanjoni	148
δ) kaut kas par strādniekiem kā darba devējiem	153
Principiāli zemais atalgojums ierēdņiem kā piesardzības līdzeklis pret vadoņu varas izveidi; šā principa trūkumi.	
2. nodaļa. Prese kā vadoņu varas līdzeklis	158
Prese kā vadoņu slavas izplatītāja – vārdus uzrādošā prese ir tiešas, bet anonīmā prese – netiešas kundzības rīks.	
3. nodaļa. Praktiskās attiecības starp vadoņiem un masām	162
1. Masu atsacīšanās vadonības veidošanā (vēsturiski teorētisks apskats)	162
Profesionālā vadonība kā demokrātiskā principa noliegums – deleģēšanas principa kritika – senākie franču sociālisti un visjaunākie itāliešu konservatori.	
2. Politiskās vadonības parlamentārais raksturs demokrātijā	166
Partijas prestiža sargāšana parlamentā kā bremzes, kas kavē masas kritizēt vadoņu rīcību – parlamentārās frakcijas īpašā vieta un īpašās tiesības partijā.	
3. Ārpusparlamenta vadonības vara strādnieku kustībā	172
Augstāko pakāpju vadoņu pārsvars partiju kongresos – oligarhija arod biedrībās un arteļos.	
4. Personiskais moments vadonībā	179
Kā praktiski tiek sašaurināts tas pienākumu loks, kāds vadoņiem būtu attiecībā pret masām – kā vadoņi salauž masu gribu.	
5. Cīņa starp vadoņiem un masām	182
Masu bezspēcība attiecībā pret vadošo mazākumu – vadoņu savstarpējā bloķēšanās.	
6. Pavērsiens uz kooptāciju	188
4. nodaļa. Birokrātisms un centralizācija partijismā	190
1. Birokrātisms	190
Dziļi specializēta ierēdņu aparāta rašanos padara nepieciešamu organizācijas pašsaglabāšanās dziņa – valstī un partijā – sociālisma kultūrmērķu un internacionālisma zudums līdz ar partiju birokrātijas attīstību – birokrātisma gara uzplaukums partijā.	
2. Centralizācija	195
Partijas vēsturiskā attīstība no centralizēta absolūtisma uz absolūtu centralizāciju un tālāk uz irdenu federāciju starp absolūtiskām daliecenrālēm – nacionālā un lokālā greisirdība starp vadoņu grupām – internacionālisma izmantošana lokāliem mērķiem – decentralizācija zem brīvības lozunga un nodalijušās grupas centralizācija.	

5. nodaļa. Cīņa par varu starp vadoņiem	206
1. Cēlonība	206
Demagoģijas kopšana, novēršot jaunu vadoņu parādīšanos – visdažādie knifi vadoņu cīņā par varu partijā – divu gaiļu antagonisms vienā vistu kūti – neuzticība demokrātijā kā oligarhiska pazīme.	
2. Veco vadoņu paņēmieni varas saglabāšanai	211
Sociāldemokrātiskās vadonības ierēdnieciskais raksturs – veco vadoņu pretenzijas kontrolēt savu pēcteču izaugsmi no pūļa – vārda brīvības ierobežošana dumpīgi noskaņotajiem – veco vadoņu ieperināšanās jauno kustību vadībā – opozīcijas neitralizācija, apmīļojot tās vadoņus – bīstamu partijisko konkurentu uzpirkšana ar forsētu karjeru.	
3. Vadoņu korporācijas profilaktiskie līdzekļi pret atsevišķu cilvēku centieniem balstīt savu karjeru uz parlamentārisma sniegtām iespējām	215
Deputātu izņēmumstāvoklis partijiskajā kopībā – mazākumā palikušo vadoņu vēršanās pie vēlētāju gribas.	
4. Vadoņu kandidātu paņēmieni cīņā par varu partijā	218
Jauno vadoņu taktika – šķietama pakļaušanās kā taktisks paņēmieni – partijiskā saliedētība un disciplīnas saglabāšana kā līdzekļi, ar kuriem partijiskās varas saimnieki atgaiņājas pret mazākumu grupējumu vadoņu centieniem iegūt brīvību – teorētiskie likumi cīņai starp vadoņiem.	

III daļa. Masu vadīšanas atgriezeniskā psiholoģiskā ietekme uz vadoņiem

1. nodaļa. Vadoņu psiholoģiskās pārvērtības	222
Demokrātisko vadoņu caurmēra kvalifikācija – ideālistisko apsvērumu pārsvars vadoņu dvēselē pirms vadītāja vietas ieņemšanas – varas apziņas un varas bada izjūtas attīstība pēc tapšanas par vadoni – vadoņu turēšanās pie saviem amatiem kā viņu ekonomisko un profesionālo privātinteresu veidošanās rezultāts – altruisma pārvēršanās par egoismu kā nepieciešamība vadoņu dvēselēm – vilšanās loma un pāreja no revolucionārisma uz reformismu – vadoņu tikumiskā limeņa pazemināšanās proporcionāli partijas valstiskās ietekmes pieaugumam.	
2. nodaļa. Bonapartiskā ideoloģija	230
Tautas suverenitātes aizmetņi centralizācijai – vadonis kā masu gribas iemiesojums – vadoņu pretenzijas uz masu paklausību tāpēc, ka viņi darot zināmu masām masu gribu – bonapartisma demokrātiskā dzimšana kā svarīgākā sastāvdaļa vadoņu varai pār masām – pret vadoņiem vērstās kritikas nosaukšana par apgrēkošanos pret masu gribu.	
3. nodaļa. Partijas pielīdzinājums personai (<i>Le Parti, c'est moi</i>)	237
Vadoniskuma despotiskums kundzības tieksmju dēļ – lietišķu apsvērumu dēļ – partijisko funkcionāru krietnuma radītās briesmas demokrātijai.	

IV daļa. Vadonības sociālā analīze

1. nodaļa. Ievads: buržuāzijas paširstība šķiru ciņā 244
Sociālā jautājuma ģenēze – apziņa kā vēsturi veidojošs faktors – buržuāzija pati attīsta šo apziņu proletariātā – dažu elementu atšķelšanās no buržuāzijas un kļūšana par strādnieku šķiras lietu kārtotājiem kā kāda vēsturiskā procesa rosināta parādība – proletārisko kustību vadonība – un eksburžuju loma tajā – kāda vērtība politiskajās un sociālajās ciņās ir pārliecībai par savām tiesībām – ierobežojumi šādai vērtībai.
2. nodaļa. No buržuāzijas cēlušās sociālistiskās vadonības tipoloģija 255
 1. Iekļaušanās cēlonība 255
Sociālisms kā sociālisma dabiskā ideoloģija – akadēmisko aprindu izcelšanās vide – šķēršļi, kas kavē intelektuāļu pieslēšanos sociāldemokrātijai – divi būtiskie akadēmisko aprindu tipi brīdī, kad tie pāriet pie sociāldemokrātiem – zinību pārņemtais vīrs – augsti tikumīgais vīrs – šo tipu pārklāšanās – nejaušības moments pārejā uz strādnieku partiju un pēdējā grūdienu piespiedu daba – vilušies patrioti – vēl daži buržuāzisko sociālistu tipi – pakalpalikušais skauģis – savādnieks – pūšlotājs – bara cilvēks – godkāres pārņemtais.
 2. Rekrutēšanās profesionālās jomas 266
Gara zinātņu un dabas zinātņu pārstāvji.
 3. Ebreji kā rekrutēšanas joma 268
 4. Bagātņieki 272
Plutokrātijas sociālistiskās noslieces kā ideālisma, pārsātinājuma un baiļu sintēze.
3. nodaļa. Organizēšanās dēļ notikušās sociālās pārvērtības 274
 1. Sīkpilsoņu pieplūdums proletariāta partijai 274
Strādnieku partijas attīstība par tautas partiju – dažas norādes par demokrātiskas partijas komplektācijas statistisko analīzi.
 2. Strādnieku organizācija kā jaunu sīkpilsoņu slāņu radītāja 277
Partija un tās pievilcība jauno un mērķtiecīgo biedru acīs – karjeras iespējas partijā kā aizvietojušas citām iespējām, kādas algotajiem strādniekiem ir zudušas līdz ar lielrūpniecības attīstību – partija kā iespēja pāriet no darba ar rokām pie darba ar galvu – partijisko ierēdņu pārtapsana no strādniekiem par sīkpilsoņiem – jautājums par ģenerālo attiecību starp partijas ierēdniecību un masām – partijas mehānisma radīto izmaiņu materiālās un psihiskās sekas – sociālā apmaiņa starp šķirām.
 3. Uzņēmējdarbības atbalstīšana ka jaunu sīkburžuju slāņu veidotāja sociālismā 285
4. nodaļa. Nošķiršanās vajadzība strādniecībā 290
Atsevišķā strādnieka sīkpilsoniskais gala mērķis – nodalīšanās strādniecībā pēc profesijām un algas tarifiem – pretstats starp organizētajiem un neorganizētajiem, starp streikotajiem un samiernieciskajiem – strādnieku aristokrātijas tieksme atšķelties.

5. nodaļa. Proletāriskās izcelsmes strādnieku vadonība 297
 Ierobežojumi dvēseliskai saskaņai starp proletāriskas izcelsmes vadoņiem un masām – mēģinājumi partijas dzīvē aizvietot intelektuāļus ar eksstrādniekiem – par arodbiedrību līderu raksturojumu – viņu nopietnā pieeja – viņu atbildības izjūta – teorija par politisko mēlnešu izskaušanu – arodbiedrību vadoņu profesionālo īpatnību neatbilstība demokrātijai – viņu tieksme uzkundzēties – viņu uzpūtība un pašapmierinātība – proletārisko strādnieku vadoņu loma vēsturiskā skatījumā – viņu neuzticamība – ieskats mūsdienu strādnieku kustībā ASV un Anglijā.
6. nodaļa. Tā sauktais jautājums par zinātņu doktoriem un intelektuālo elementu nepieciešamība strādnieku kustībā 313
 Pretēji vērsts apsūdzības pret partijas akadēmiski izglītotajiem biedriem – diplomēto cilvēku tieksme uz radikālismu – viņu virsvidusmēra revolucionārā kaisle un enerģija kā sekas viņu pāraugšanai no buržuāzijas uz sociālismu – šā fenomena vēsturiskums – šā faktora pārtapšana līdz ar sociāldemokrātijas politiskajiem panākumiem – diplomēto cilvēku aptuveni vienmērīgais sadalījums pa partijskajiem novirzieniem – izglīto to nicināšanas cēloņi partijā – kāpēc no tikumiskā viedokļa ir nepieļaujami, ja bijušie strādnieki neieredz diplomētos – skolotās inteligences nepieciešamība proletariāta cīņas vadišanai.

V daļa. Preventīvie pasākumi, mēģinot ierobežot vadoņu varu

1. nodaļa. Referendums 326
 Referenduma retā piekopošana politiski organizētajā strādniecībā – viduvējie rezultāti tā dažreizējās lietošanas gadījumos – tiešie tautas lēmumi neder oligarhijas rašanās novēršanai.
2. nodaļa. Atsacīšanās postulāts 332
 Prasība, lai vadoņi atteiktos no buržuju dzīvesveida – līdzīgi sadzīves apstākļi neizslēdz uzkundzēšanos – dzīves stila ietekme uz gribas virzību – vēsturiskie eksperimenti.
3. nodaļa. Sindikālisma profilakse 337
 Organizācijas vajadzību respektēšana – sindikālisma antidemokrātiskais piesitiens – sindikālisma paši galvenie maldi – deleģēšana saimnieciskās organizācijās norit pēc līdzīgiem likumiem kā politiskajās partijās – tiešās masu akcijas kā audzēlīgs lauks politikas dižvīriem – vadoņu kundzības slēptais raksturs sindikālismā – sindikālisms kā deklarēta mazākumkustība – kur vairāk spēka, tur vairāk autoritārisma.
4. nodaļa. Anarhisma profilakse 345
 Anarhistisko vadoņu īpatnības – kārdinājumu trūkums kā vadoņu rindas attīrošs faktors – oligarhisko principu piemērošana anarhistiskās revolūcijas izvešanai – praktiskā darbība rada autoritārus vadoņus arī anarhismā.

VI daļa. Sintēze: oligarhiskās tendences organizācijā

1. nodaļa. Organizācijas konservatīvā bāze 350

Demokrātiskās politikas robežas demokrātiskā partijā – organizācijas radīšanas iezīmes pazūd visur, kur vien organizācija izaug – partijas organizācijas tieksme pēc iespējami lielāka biedru skaita – parlamentārisms kā tieksme pēc iespējami liela balsu skaita – partija pret valsti ir modelis pret oriģinālu – partijas organizācijas kopatkarība no valsts varas – partijas attīstība no mērķa sasniegšanas līdzekļa par pašmērķi – šīs attīstības stindzinošās sekas – dažu sociālistisko partiju pārejošie panākumi pēckara laikā neatstāj būtiskas sekas.

2. nodaļa. Demokrātija un oligarhijas dzelzs likums 358

Šķiru cīņas teorija kā teorētiskais pamats mazākumu cīņai par varu – valdošā šķira kā vēsturisks iepriekšējo kundzības aprindu sakausējums ar jauniem, no masām nākušiem ļaudīm – aristokrātiskās doktrīnas vecajā franču sociālismā – vairākuma valdīšanu noraida arī nākamie sociālrevolucionāri – Marksa sociālistiskā sabiedrība – kļūdainie pieņēmumi un izvedumi tajā – varbūtība, ka ekspropriatoru ekspropriācija radīs jaunu valdošo mazākumu – diktatoriskā pārejas posma antidemokrātiskā iedarbība – sociālisms nav problēma tikai ekonomikā, bet arī demokrātijā, t. i., pārvaldē – sociālistu naivums psiholoģijā – darba un kapitāla pretējo interešu saglabāšanās šķiriski jauktā, ideoloģiski būvētā sociālistu partijā – briesmas, ko rada partijiskā birokrātija, kļūstot par partiju partijā ar saviem, no kopējās organizācijas daļēji atšķirīgiem mērķiem – marksisms neatspēko uzskatus par politisko šķiru – šai šķirai piemītošās absorbcijas spējas.

3. nodaļa. Kopsavilkums 375

Oligarhiju veidošanās shēma partijās, kuras darbojas demokrātijas apstākļos – demokrātijai iekšēji piemītošā nespēja – būtiskākais šķērslis ir masu nemazināmā nekompetence – demokrātisko masu kustību vērtība un tās ieroču bežojumi.

Arnīs Klūinis. Biogrāfiskas ziņas par R. Mihelsa
pieminētajām personām 384

Neidentificēto personu saraksts 426

Grāmatā sastopamo svešvalodu teicienu un jēdzienu skaidrojums 427

Mihelsa vilšanās neliek vilties

Roberts Mihelss (1876 – 1936) ir pazīstams – cik nu vispār pazīstams – ar darbu «*Zur Sociologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*», ko latviskojam kā «Moderno demokrātiju partijiskuma socioloģija». Grāmata tulkota no tās ceturtā vācu izdevuma (1989) un papildināta ar fragmentiem no «partijiskuma» iztirzājuma citos Mihelsa darbos, kā arī ar piezīmēm par personām un faktiem, ar kuriem Mihelss pamato savus apgalvojumus.

Kāpēc Mihelss riņķo ap Vēberu

Mihelsa tēlam drīzāk kaitē nekā palīdz tas, ka viņš pats nosauc Maksu Vēberu, veltot šīs grāmatas pirmo izdevumu (1911) «manam mīļajam draugam Maksam Vēberam Heidelbergā – ar dvēseļu radniecības diktētu sveicienu» utt., un ka tagad arī līdz Latvijai ir atnākusi mode piesaukt Vēberu vietā un nevietā. «Kopš 1906. gada sākuma starp Robertu Mihelsu un Maksu Vēberu nodibinājās ārkārtīgi ciešas attiecības, kurām intimitātes un intensitātes ziņā nav līdzinieču Vēbera biogrāfijā», liecina Volfgangs J. Momzens grāmatā «Makss

Vēbers un viņa laikabiedri¹, bet Mihelss šajā grāmatā tik un tā paliek viens no daudzajiem laikabiedriem – paliek par vienu no daudzām planētām, kuras riņķojušas ap zinību spīdekli Vēberu un kuras izraisa interesi ne tik daudz pašas par sevi, cik ar to, ka spīdekļa pavadoņu orbītu izpēte ļauj spriest par norisēm šīs sistēmas centrā.

Turpinot šo analogiju, tieši Mihelsam ir vislielākās iespējas pazust Vēbera gaismā, kura tagad aptver daudz plašākus apgabalus nekā tad, kad Vēbers dzīvoja vai bija nesen kā miris. «Lai gan R. Mihelsa idejas ilgu laiku prevalēja, ietekmējot franču, vācu un angļu – amerikāņu zinātnisko literatūru, mūsdienu buržuāziskā socioloģija (ievērojamāko pārstāvju M. Djuveržē, D. Sartori, M. S. Lipseta u. c. personā) par politisko partiju socioloģijas «dibinātāju» uzskata tieši M. Vēberu,» 70. – 80. gadu jeb «Vēbera renesanses» situāciju raksturoja Eduards Ožiganovs². Momzena kolēģis Ralfs Dārendorfs pielīdzina Vēberu «ubikvistam» – «visuresošajam» šā vārda reliģiskajā nozīmē, t. i., runā par Vēberu gandrīz kā par Dievu, kurš izceļas uz gāzto elku fona, bet viņa jaunākie laikabiedri nav pieminēšanas vērti: «Konts un Spensers ir kļuvuši par eksponātiem sociālo zinātņu muzejā. Marksa citātus izmanto kā etiķeti svarīguma piešķiršanai saviem produktiem. Pareto un zināmā mērā arī Dirkhemu atceras sakarā ar noteiktām teorēmām.»³

«Oligarhisko tendenču dzelzs likums»

Parasti Mihelss nonāk to vidū, kuru veikums tiek pieminēts «noteiktas teorēmas» veidā, gandrīz vai aizvietojojot Mihelsa grāmatu ar

¹ *Mommsen W. J. Robert Michels und Max Weber. Gesinnungsethischer Fundamentalismus versus verantwortungsethischer Pragmatismus. – Im: Max Weber und seine Zeitgenossen. – Göttingen, Zürich, 1988. – S. 197.*

² *Ожиганов Э. Н. Политическая теория Макса Вебера. – Р., 1986. – С. 84 – 85.*

³ *Dabrendorf R. Max Weber und die moderne Sozialwissenschaft. – Im: Max Weber und... – S. 784.*

vienu atzinumu no tās: «Organizācija ir māte ievēlēto kundzībai pār vēlētajiem, pilnvaroto kundzībai pār pilnvarojuma devējiem, deleģātu kundzībai pār tiem, kuri viņus deleģējuši» (376. lpp.).

Vairāk nekā tikai vienu Mihelsa teorēmu saskata Franks R. Pfetsch priekšvārdā «*Zur Soziologie...*» ceturtajam izdevumam, uzrādot trīs skatpunktus, kuri šķiet attaisnojam nodarbošanos ar Mihelsa atstātajiem tekstiem: «Diskusija par viņa partijteoriju, kura savu kondensēto izpaušmi ir radusi «oligarhisko tendenču dzelzs likumā», analīze par to, kā viņš piesaistījās fašistiskās vadonības valstij, un noslēgumā arī viņa devums elites teorijā.»¹

Mihelsa zinātnisko un sabiedrisko darbību var rezumēt kā izmīsiģu brīdinājumu cilvēkiem nepārdot savas balsis vēlēšanu tirgū pret tukšiem un neizpildāmiem, bet tieši tāpēc potenciālo vēlētāju egoismam absolūti pieskaņotiem solījumiem. Diemžēl autora pārmērīgā degsme dažkārt dod pretēju efektu, padarot viņa valodu grūti uztveramu un vēl jo grūtāk tulkojama. Protī, Mihelss vērsās pie katra lasītāja un vienā grāmatā ietilpina tekstus vācu, franču, itāliešu un angļu valodā un apaudzē tēzes ar vēsturisku faktu gūzmu, lai katrs varētu atrast kaut ko tieši viņa dzīves pieredzei atbilstīgu. Taču piemēriem, kas it kā maksimālas uztveramības dēļ izstāstīti attiecīgā perioda žargonā, izrādās ļoti īss mūžs. Vai daudzi no mums pēc desmit gadiem vēl zinās, ko īsti 21. gs. pirmajos gados mums nozīmēja teiciens «no Marsa» – vai tas attiecās uz kādu no Latvijas ministru prezidentiem, uz Latvijas meistardziedoņiem Eirovīzijā? Un kā šo frāzi sapratis pēc simt gadiem un Vācijā? Tāpēc tulkotājs var tikai pateikties visiem, kuri palīdzēja ar padomiem, kā arī uzņemtīs atbildību par situācijām, ja grāmata rosinās izteikties citus vēsturisko notikumu un vārdu nozīmju skaidrotājus.

Mihelss un viņa tēmas latviešu valodā pirmoreiz tika nosauktas 60. gadu vidū krievu marksistiskā propagandista Genadija Ašina skatījumā: «Visbeidzot, no pirmās paaudzes elitistiem jāatzīmē

¹ Pfetsch F. R. *Einführung in Person, Werk und Wirkung.* – Im: Michels R. *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie.* – Stuttgart, 1989. – S. XVII.

R. Mihelss, kas formulējis tā saukto oligarhisko tendenču dzelzs likumu, kura būtība ir tā, ka «demokrātija, lai saglabātu sevi un panāktu zināmu stabilitāti,» ir spiesta organizēties, bet organizēšanās ir saistīta ar aktīvā mazākuma, elites veidošanos, kurai obligāti jāuzticas, jo masu tiešās kontroles nodibināšana tehniski nav iespējama. Tāpēc demokrātija neizbēgami pārvēršas oligarhijā un tādējādi, izdarot apvērsumu sociālajās attiecībā, mēs bēgam no Scillas, lai nokļūtu pie Haribdas.»¹

Iegaumēt Mihelsu kā «oligarhisko tendenču dzelzs likuma» autoru jau ir erudīcija, ar ko izdosies paspīdēt sabiedriski politiskajās diskusijās tiklab Latvijā kā jebkur citur pasaulē.² Tālāk oratori atbilstīgi vai nu savai pārlicēbai, vai ideoloģiskajai konjunktūrai var apļiecināt vai apstrīdēt šāda likuma spēku un attiecināt to pret citiem spēkiem, pret dzīves pozīcijām un vērtībām.

Oligarhisko tendenču dzelzs likuma dēļ Mihelsam «nav nekādu šaubu» «nolikt uz sekciju galda» arī «savas dzīves labākos gadus», kurus «es pats esmu atdevis demokrātijas lietai», kā viņš raksta šīs grāmatas ievadā (33. lpp.). Proti, 1876. gadā Ķelnes lielburžuju ģimenē dzimušais Mihelss studiju gados, kad viņš uzturējās Vācijā, Francijā un Itālijā, pieslēgās sindikālistiem un 1900. gadā iestājās vispirms Itālijas, bet pēc tam arī Vācijas sociālistu partijā. «Viņš bija sociālists uz morāles un uzskatu ētikas pamatiem un kā tāds palika

¹ Ašins G. Mūsdienu buržuāziskā socioloģija. – R., 1967. – 165. – 166. lpp.

² Mihelss raksta par «*eberne Gesetz der Oligarchie*». «*Ehern*» tiešajā nozīmē norāda, ka kaut kas ir veidots no bronzas. Mārtiņa Lutera tulkotajā vācu Bībelē minētās «*eberne Schlange*» latviski ir nosauktas par «vara čūskām» (4. Moz. 21; 9), kas paver iespēju vārdu spēlēm ap «oligarhisko tendenču vara(s) likumu». Pārnestā nozīmē «*ebhern*» apzīmē stingrību. Šāda raksturojuma attiecināšanā uz likumiem lieli nopelni ir J. V. Gētem ar dzejoli «Dievišķais», kuru Ārija Elksne ir latviskojusi šādi: «Pēc mūžīgiem, stingriem / Diženiem likumiem / Vājam mums visiem / Savas esības / Loku noiet.» – Gēte J. V. Dzeja. – R., 1983. – 99. lpp. Oriģinālā: «*Nach ewigen, ehrmen / Grossen Gesetzen / Mussen wir alle / Unseres Daseins / Kreise vollenden.*» – Goethe J. W. *Ausgewählte Gedichte*. – Braunschweig, 1901. – S. 101. «Dzelzs likumu» sociālistiskās tradīcijās mēģinājis kopt Ferdinands Lasals ar «darba algas dzelzs likumu», par ko viņu asi sabāra Kārlis Markss «Gotas programmas kritikā» – Markss K., Engels F. Darbu izlase trīs sējumos, 3. sēj. – R., 1981. – 21. – 22. lpp.

savrupnieks vācu sociāldemokrātijā; gandrīz kopš sāka gala viņš kritizēja sociāldemokrātu politiku no sindikālisma stratēģijai tuva skatpunkta, par kura konkrēto saturu viņam ir jāpateicas galvenokārt itāliešu sociālistu partijai.»¹ Šāda partijiskā piederība, no vienas puses, neļāva viņam attīstīt akadēmisko karjeru Vācijā, bet no otras – lika vilties sociāldemokrātijā un vācu sociāldemokrātos jo sevišķi. No abām sociālistu partijām Mihelss izstājās 1907. gadā², kad viņš pārcēlās uz Turīnu un tur, ne bez Vēbera gādības³, varēja uzsākt politekonomijas privātdocenta darbu.

Mihelss kā adoptēts bērns

Momzena pieminētā «uzskatu ētika» ir Vēbera izkopts termins, kas izprotams pārī ar «atbildības ētiku» un Latvijā ienāca līdz ar Vēbera priekšlasījuma «Politika kā profesija» tulkojumu⁴. «Mihelss Vēberam savā ziņā bija viņa «uzskatu ētikas» *alter ego** – personība, kura no premisām, kuras lielākoties pieņēma arī Vēbers, spēja izvilkt tādas uzskatu ētikas noteiktas konsekvences, kādas Vēberam bija aizliegusi viņa pārmērīgā stingrība racionalitātes pašdisciplinā.»⁵ Proti, viņi abi bija vienisprātis, ka (sociāldemokrātisko) partiju birokratizācija izraisa kvalitatīvas pārmaiņas to stratēģijā un mazina revolucionāro sparu, bet Vēbers atšķirībā no Mihelsa nevērtēja šādu procesu noteikti negatīvi, jo birokratizācija izslēdz nopietnu revolucionāru akciju draudus⁶ – draudus demokrātijai: «**Politiska** demokratizācija ir vienīgais, kas **varbūt** ir sasniedzams, – un tas nav

¹ *Mommsen W. J. Robert Michels und Max Weber... – S. 197.*

² Turpat, 214.

³ Turpat, 198.

⁴ Atmoda. – 1989. gada 27. decembrī. – 4. lpp.; Vēbers M. Politika kā profesija. Zinātne kā profesija. – R., 2002. – 81. – 89. lpp.

⁵ *Mommsen W. J. Robert Michels und Max Weber... – S. 198.*

⁶ Turpat, 202.

tik maz! Cerēt uz kaut ko **vairāk** es nevaru **Jums** neļaut, bet nevaru arī **sevi** piespiest,» Vēbers rakstīja Mihelsam 1907. gada nogalē¹.

Gadus desmit vēlāk demokrātijas perspektīvas Vēbers attēloja kā «tikai vienu izvēli: vai nu «mašinizēta» vadonības demokrācija, vai arī demokrācija vispār bez vadoņiem, t. i., profesionālo, bet «neaicināto» politiķu kundzība bez iekšēja viņu izredzētības satvara, kas viņus padarītu par vadoņiem»². Pēc tādiem Vēbera izteikumiem ir grūti apstrīdēt Mihelsu par atsaucēm uz Vēberu tad, kad Mihelss jau ar cieņu raudzījās uz to, kā savu vadoņa lomu spēlēja Musolini. «Vēbera renesanses» labais tonis uzlika pienākumu šajā sakarībā Vēberu no Mihelsa norobežot rūpīgi³ un pārspīlēti, jo Mihelsam izdevās izpildīt «pašam sev uzlikto uzdevumu» pētījumā par sociālismu un fašismu «ļaut, lai šeit valda tāda zinātniskā vaļsirdībā, kāda piedien tam, kurš savai tēmai pieiet bez jebkādas politiskās atkarības un partijiskās piesaistes, kaut gan rezervē sev dēla simpātijas pret to zemi, kas viņu adoptējusi»⁴. Par šāda uzdevuma izpildi liecina tas, ka **ne visur** ir saskatāmas zīmes par Mihelsa «adopciju», ja mēs patapinām viņa paša lietoto vārdu, no itāliešu fašistu puses. Piemēram, pagājušā gadsimta 30. gadu vidū producētās «*Enciclopedia Italiana*» 35 foliantos vispār **nav** atradusies vieta šķirklim par Mihelsu⁵; enciklopēdija iztiek **bez** viņa šķirkļos par fašismu un politiku, tomēr atzīmē Mihelsa esamību ar «oligarhisko tendenču dzelzs likuma» izklāstu šķirklī par partijām⁶. Tas gan neapgāž faktu, ka Mihelss raudzījās uz Musolini ne vien ar cieņu, bet arī ar padevību, no 1923. gada būdams viņa partijas biedrs. Pfetšs uzsver Mihelsa pārtapšanu 1928. gadā no

¹ *Mommsen W. J. Robert Michels und Max Weber...* – S. 203.

² Vēbers M. Politika kā profesija... – 73. lpp.

³ Piemēram, Momzena centieni: *Mommsen W. J. Robert Michels und Max Weber...* – S. 211 – 215.

⁴ *Michels R. Socialismus und Fascismus in Italien.* – München, 1925. – S. V.

⁵ Enciklopēdijas XXIII sējuma 201. lpp. ir gari un plaši stāstīti par itāliešu Renesanses laika skulptoru un arhitektu Miheloci (1396 – 1472) un tālāk par pieminēšanas vērtu uzrāda norvēģu politiķi Peteru Kristianu Herslebu Kjeršovu Mihelsenu (1857 – 1925).

⁶ *Enciclopedia Italiana XXVI.* – Milano, 1935. – P. 424.

politekonomijas un statistikas profesora par «Musolīni protežētu» politekonomijas un korporēšanās profesoru, tādējādi rezonēnot Musolīni idejām¹.

Par buržuja Mihelsa «adopciju» ir iespējams saukt arī viņa stāšanos sociālistu partijās, bet šī adopcija beidzās ar skandālu, jo «audzudēla» un «audžuvecāku» raksturi izrādījās pagalam nesaderīgi un atstāja pēctečiem ļoti nesimpātisku Mihelsa portretu, ko radījusi itāliešu komunistu vadoņa Antonio Gramši spalva: «Mihelss uzskata, ka viņa piedzimšana Reinas Prūsijā – tur, kur saskaras romāņu un ģermāņu kultūra, – jau pati par sevi nozīmē liktenīgu uzdevumu nostiprināt vāciešu un neolatiņu draudzību; viņā apvienojas vissliktākās iezīmes no vienas un no otras kultūras – viņš ir teitoņu filistrības un dienvidnieku tukšās plātības konglomerāts. Tā nu šis cilvēks, kurš kā kokardi demonstrē savu atkrišanu no ģermāņu rases .. man šķiet izsmalcināts liekulis, kurš darbojas savas karjeras dēļ.» Tā, lūk, šķita Gramši, raugoties no Milānas cietuma².

Uz šāda fona Mihelsa un itāliešu fašisma attiecības izskatījās daudz labākas, bet tas visdrīzāk liecina par itāliešu fašisma iecietību pret cilvēkiem «bez partijiskas piesaistes», kas padarīja arī Mihelsu iecietīgu – padarīja viņu par atbildības ētikas tīrasiņu eksemplāru tad, kad viņš «zinātniskā vaļsirdībā» atzīmēja fašistu paražu pazemot savus pretiniekus, liekot tiem iedzert rīcineļļu (izraisot cilvēkiem caureju)³, vai arī tad, kad viņš galvoja (teicās speciāli pētījis) par tikai 16 upuriem, turklāt kopā no abām pusēm 1920. gadā

¹ *Pfetsch F. R. Einfuhrung in Person, Werk und Wirkung...* – S. XX, XXII. Mihelss kļuva par «Korporationswesen» profesoru «korporatīvā valstī», ar kādu iepazīstina tā laika Latviešu konversācijas vārdnīca: «K. v-i raksturo tas, ka tā neatzīst atomisko valsts uzbūvi ar centralizētu varu, bet pēc viduslaiku paraugiem mēģina sadalīt pavalstniekus atsevišķās grupās, resp. korporācijās, kas savukārt piedalās valsts varas realizēšanā sociālās apgādes, aroda, kulturālās, politiskās un saimnieciskās dzīves izveidošanā.» – IX. – R., 1933. – 17710. sleja.

² 1928. gada 30. janvārī Gramši dalījās iespaidos par Mihelsu vēstulē citam komunistam Džuzepem Berti, kura sodamērs aprobežojās ar izsūtīšanu uz laukiem: *Граммши А. Избранные произведения в трех томах.* – Т. 2. *Письма из тюрьмы.* – М., 1957. – С. 61.

³ *Michels R. Socialismus und Fascismus...* – S. 313.

Turīnā, kad tur tika apspiests komunistu mēģinājums sākt varas sagrābšanu valstī, un atzina, ka «tas nav sevišķi iespaidīgs skaitlis uz vareno vēsturisko notikumu fona»¹.

Vai vardarbību drīkst nosaukt vārdā?

Ja Vēbers nebūtu nomiris 1921. gadā, tad vēlāk viņam pienāktos cildināt savu krietno skolnieku, kuru raksturo vislielākajā mērā «izkoptas spējas nenovērsties no dzīves realitātēm, tās iekšēji pieņemot un panesot»². Par Mihelsu šīs grāmatas pirmā izdevuma rakstīšanas laikā tā vēl nevar teikt. Kā raksta Momzens, grāmatas kritisko patosu attiecībā pret demokrātisko partiju vai demokrātiskajās partijās iedibināto sistēmu «vēl nosaka nevis labējā, bet gan radikāli demokrātiskā atskaites sistēma, sakņojoties anarhosindikālistu mācībā par sabiedrību, kas atbrīvota no kundzības. Taču no šādas kritikas var izaugt arī pretēja pārliecība, kā tas Mihelsa gadījumā patiešām notika»³. Proti, viņam «pakāpeniski veidojās prakses koriģēts uzskats par ideālistisko priekšstatu nerealizējamību, kas veda viņu no priekšstatiem par masu plebiscitāro pacēlumu uz pārliecību par Musolini stila plebiscitāro vadonību. «Cēzarisms vēl ir demokrātija» (54. lpp.) – ar šo formulu viņš savienoja divus pretējus kārtības principus, kuri abi šķietami vienādā mērā varēja pretendēt uz plebiscitāro leģitimāciju,» Momzena iesākto turpina Pfetsš⁴.

Citiem vārdiem sakot, 20. gados Mihelss varēja savu pagātni traktēt kā alarmistisku prognozi – mēģinājumu apturēt prognozējamo notikumu gaitu, taču procesu virzības varena spēks deva

¹ *Michels R. Socialismus und Fascismus...* – S. 218.

² Vēbers M. *Politika kā profesija...* – 88. lpp.

³ *Mommsen W. J. Robert Michels und Max Weber...* – S. 207.

⁴ *Pfetsch F. R. Einfuhrung in Person, Werk und Wirkung...* – S. XXIII.

prognozes autoram iespēju apvērst savu tekstu no kritikas par apstiprinājumu savām paredzēšanas (sociologa) spējam.

Tas gan nenozīmē, ka Mihelsa apgalvojumi būtu kļuvuši par aksiomām, ar ko sākt jebkuru empīrisko pētījumu par politiskajām partijām. Drīzāk tie paši ir pārbaudei pakļaujami pieņēmumi.

«Attiecībā uz partijiskumu Anglijā Makkenzijs nonāk pie slēdziena, ka «oligarhijas dzelzs likums» gan nevar pretendēt uz «dzelzs» likuma lietojamību, bet ka tomēr oligarhizācijas tendences pamanāmas abās lielajās partijās. Arī Djuveržē šķiet, ka franču partijisms apstiprina oligarhizācijas tendences. Lomars saredz oligarhisko pozīciju nostiprināšanos kā partijisko birokrātiju abās lielajās federatīvās republikas partijās, un Maintzs nonāk līdz konstatācijai, ka to vietējās grupās un apgabalu organizācijās līdz ar «aparāta sastingumu, birokratizāciju un biedru apātiju» ir manāma «vadoņu grupas oligarhizācija.»¹ «Angļu teorētiķis un labākais Mihelsa darbu zinātnis Deivids Bethems nonāk pie secinājuma, ka oligarhija kā Mihelsa arguments kopš paša sākuma nav politiski reālistisks.»²

Nekādas šaubas nerada Mihelsa paredzējums, ka viņa veiktās, kā viņš izsacījās, «vivisekcijas» rezultāti nu nekādi neapmierinās šīs sekcijas objektus. «Diez vai partija apjēgs šeit pausto, jo tam vienlīdz pretojas tiklab neko vērā neņemošais sentiments kā visu kalkulējošais egoisms,» Mihelss raksta par sociāldemokrātiem (355. lpp.), taču viņam nebija pamata rēķināties ar lieliem panākumiem arī pretējā nometnē. Viņš, lūk, nonāk pie slēdziena, ka «Vadonība ir nepieciešama parādība jebkurā sabiedriskās dzīves formā» (375. lpp.), bet iepriekš atzīmē, ka demokrātijas laikmets liek arī aristokrātam runāt «viņa domām pretējus vārdus – liek viņam kopā ar vilkiem gaudot pēc vairākuma» (51. lpp.) un vainot Mihelsu, ja vairākums netiek iegūts. Ne tikai «politiķis ielaižas .. darījumos ar sātanu, kurš glūn no katras vardarbības», kā brīdināja Vēbers³, bet

¹ Pfetsch F.R. *Einführung in Person, Werk und Wirkung...* – S. XXV – XXVI.

² Turpat, XXXVI.

³ Vēbers M. *Politika kā profesija...* – 87. lpp.

pietiek piesaukt vardarbību pat tīri teorētiskā manierē, lai tā kā džins izrautos no itin nevainīgās zāļu, sacīsim, no rīcinellas pudelītes un izraisītu neapturamu grēka darbu virkni.

Fakti nedod – fakti prasa struktūru

Viens no Mihelsa zinātniskās darbības aspektiem ir maniakāla faktu vākšana, kuras dēļ viņam nācās žēloties savas grāmatas ievadā, ka «nācās atteikties no visa materiāla izmantošanas, ierobežot sevi tā, ka lielākā daļa priekšdarbu palika neizlietoti, atlasot no tiem tikai dažus fragmentus, kuri šķita vissvarīgākie. Ja pietiktu vietas un laika un ja tas nešķīstu izjaucam darba proporcijas, es būtu katru tēžveidīgi do to teikumu pamatojis ar vēl lielāku daudzumu vēsturisko piemēru» (34. lpp.).

Gandarījumam par faktu vākšanā ieliktajām pūlēm Mihelsam tika Ļeņina uzslava, ka «plāpīgais Mihelss», pat būdams «joprojām tikpat paviršs kā visos savos sacerējumos», mēdzot apkopot «vērtīgu materiālu»¹.

Mihelsa «paviršība» šeit nozīmē pretstatu Ļeņina dogmatismam jeb (uzspēlētai?) ticībai marksisma formulām, kurām Ļeņins un viņa sekotāji pakļāva jebkuru faktu atlasu un izskaidrošanu, kaut šķietami pārvarot problēmu, ka praktiski bezgalīgu sabiedriskās dzīves faktu daudzumu var piekārtot jebkurai tēzei, padarot šo tēžu izvēli par patvaļīgu, nejaušu (paviršu) vai nopirktu (uzspiestu) procedūru.

Protams, ka Mihelss redzēja šo problēmu. «Mēs zinām, ka likums par oligarhijas vēsturisko nepieciešamību sākotnēji bija pamatots ar daudziem pieredzes dotiem faktiem. Kā jebkurš zinātnes likums, arī šis ir jāpamato ar empīriskajām zināšanām. Lai pārveidotu šā likuma pārsvarā deskriptīvo, attēlojošo raksturu un piešķirtu tam analītiski

¹ Ļeņins V. I. Imperiālisms un sociālisms Itālijā. – Raksti, 21. sēj. – R., 1950. – 315. lpp.

izskaidrojošu spēku, ar kuru formulējumi vispār sasniedz likuma tiesības, ir nepieciešams ne tikai empīriski konstatējamās parādības padarīt pārskatāmas no nedaudziem redzes punktiem, bet arī izpētīt šo parādību rašanās cēloņus. Tieši tas bija mūsu darba uzdevums» (376. lpp.). Taču viņš nenosauca un nevarēja nosaukt nekādu cēloņsakarību ķēdi līdz «pirmcēlonim», kas atrastos ārpus cilvēka un cilvēku izveidoto grupu darbības raksturojumiem: ko nu nespēj filozofija un zinātne kopumā, to nespēj arī Mihelss. «Socioloģijas zinātnes uzdevums nebūt nav tik ļoti pūlēties ap sistēmu radīšanu, cik dalīties ar atziņām; ne tik ļoti atrast risinājumus – daudzas problēmas, ar kurām jādzīvo tiklab indivīdiem kā grupām, nemaz nepieļauj sevi atrisināt un vienmēr paliek «atklātas» šā vārda plašākajā nozīmē –, cik iespējami korekti izklāstīt vienā un pretējā virzienā ejošo tendenču, spēku un pretspēku materiālu jeb, īsāk sakot, visu sabiedriskās dzīves struktūru savijumu,» viņš atrunājas (33. lpp.).

Mihelsa nosauktās «struktūras» ir priekšnosacījums diskusijai par tām – sociālajās zinātnēs izmantojamu projekciju Vēbera priekšlasījumā «Zinātne kā profesija» nosauktajai jēgai, ar kuru ir jābūt apveltītai pasaulei, lai to varētu padarīt cilvēkiem «domājamu»¹. Eduards Ožiganovs iekļauj Mihelsu vairāku citu pētnieku vidū, kuri ir izveidojuši mums pieejamo sociālās dzīves «domājamību»: «19. gs. beigu un 20. gs. sākuma Rietumeiropas teorētiķi, tādi kā Vilfredo Pareto (Itālija), Makss Vēbers (Vācija), Emils Dirkhems (Francija) un Roberts Mihelss (Vācija) ir spēcīgi un neapšaubāmi ietekmējuši metodoloģiju un pamatprincipus lielam skaitam teorētisko disciplīnu mūsdienu buržuāziskās sabiedrības pētniecībā.»² Viņu «izejas pozīcijas iesniedzas iracionālajā, kur principiāli nav iespējama tādu vai citādu izziņas līdzekļu lietošana tā, lai iegūtu relatīvi noturīgus datus,» Ožiganovs pieskaras jau minētajai faktu bezgalības problēmai³.

¹ Vēbers M. Politika kā profesija... – 129. lpp.

² Ожиганов Э. Н. Западноевропейские основатели буржуазной теоретической социологии. Критический анализ концепций. – Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1978, Nr. 1. – 86. lpp.

³ Turpat, 88. lpp.

Teorētisko konstrukciju veidošanai būtiski nav fakti, jo to atrašana un pakārtošana jebkādai konstrukcijai ir pašsaprotama lieta, bet attiecības ar citām konstrukcijām. Pēc Ožiganova teiktā, iespējas attīstīt vārdos artikulētu iracionalitāti nosauktie teorētiķi esot patapinājuši no Šopenhauera un Nīčes, bet jo sevišķi no psiholoģijas. «Politiskais process tika attēlots kā psihisko afektu un dziņu realizācijas rezultāts, kā tas jo sevišķi raksturīgi V. Pareto un R. Mihelsa koncepcijām,» uzsvēra Ožiganovs², kas bija jāsaprot kā Pareto un Mihelsa pieķeršana nozieguma vietā, jo toreizējā «kroņa marksisma» psiholoģijas sadaļā par zinātnes objektu tika atzīti Pavlova suņu nosacījuma refleksi (augstākās nervu darbības modeļi), bet «afekti un dziņas» skaitījās varbūt medicīnā (psihiatrijā) izmantojami trakonamu iemītņieku raksturojumi.

Mihelsa renegāta statuss liek pārbaudīt, cik pamatota bija viņa atkrtišanās no sociāldemokrātijas tāpēc, ka marksistiem «nav ne mazākās sajēgas par valsts un pārvaldes tiesiskajiem un psiholoģiskajiem aspektiem. .. Kur sociālistiskā teorija ir ķērusies pie personiskās brīvības garantiju izstrādes, tur tas ir beidzies vai nu ar individuālanarhismu bez jebkādiem rāmjiem, vai arī ar tādiem ieteikumiem, kuri, par spīti ieteicēju labajiem nodomiem, padarītu indivīdu par masu vergu» (368. lpp.).

«Krievmarksistiskās» psiholoģijas izveidošanos shematiski attēlo trīs personas un notikumi: 1) Ivans Sečenovs (1829 – 1905) ieguva «jaunās paaudzes domu valdnieka slavu» 1863. gadā ar darbu «Galvas smadzeņu refleksi», kurā «determinisma princips tika attiecināts uz tiem rīcības aktiem, kuri tiek veikti ar apzinātu gribu»²; 2) viņa sekotājs Vladimirs Behterevs (1857 – 1927) ierosināja pārdēvēt psiholoģiju par refleksoloģiju³; 3) Ivans Pavlovs (1849 – 1936) apsoliya, ka «galu galā fizioloģija izskaidros arī zemapziņas apgabala parādības (jo apziņas determinācija esot izskaidrota jau kopš Sečanova

¹ Ожиганов Э. Н. *Западноевропейские основатели...* – 92. lpp.

² Ярошевский М. Г. *История психологии.* – М., 1966. – С. 319.

³ Андреева Г. П. *Социальная психология.* – М., 1980. – С. 11.

laikiem – A. K.), un mēs iemācīsimies pareizi kvalificēt visus procesus, kādi risinās smadzenēs»¹.

Padomiskā psiholoģija tādējādi bija kļuvusi par galvas smadzeņu fizioloģiju līdzās kuņģa vai pēdas locītavu fizioloģijai, un šādā veidā pastāvēja līdz Padomijas sabrukumam. Nekādas šaubas nerada, piemēram, Filipa Basina apgalvojums, ka «krievu un tālāk padomju zinātnes pieeju «bezapziņas» problēmai nosaka .. tas, ka «bezapziņas» izpausmes ir pētāmas un ir jāpēta, pamatojoties uz to loģiku un tām kategorijām, kuras tiek izmantotas, pētot jebkuras citas smadzeņu darbības»². Šīs «loģikas» vizītkarte ir, lūk, kāds eksperiments ar suni: cauri tam laida iespējami stipru elektrisko strāvu un konstatēja, ka suns «plēsās laukā no eksperimentālās iekārtas, mētājās uz vienu pusi un otru pusi, skaļi kauca un rēja» – tātad uzvedās racionāli, kā teiktu Vēbers, taču vēlāk atkārtoja tādas pašas darbības arī tad, kad viņu ar strāvu nespīdzināja, bet viņa smadzeņu garozā izveidojās «hipnotiski», t. i., reālajai situācijai neatbilstīgi (suns nesaprot, ka Pavlovs tobrīd nenāk viņu spīdzināt) «šūnu stāvokļi». Eksperiments tika uzskatīts par pierādījumu, ka suņu vai cilvēku uzvedību nosaka tikai un vienīgi ārējā vide.³ Ja reakciju atbilstība videi nav

¹ Par šādiem Pavlova vārdiem liecina viņa skolēni: *Курцин И. Т. Критика фрейдизма в медицине и физиологии. – М., Л., 1965. – С. 251.*

² *Басин Ф. В. Проблема бессознательного. – М., 1968. – С. 28.*

³ *Курцин И. Т. Критика фрейдизма... – С. 106.* Ignoranci pret «afektiem un dziņām» kā psiholoģijas pamatnostādni, nevis dažu odiozu personu izraisītu pārpratumu, apliecina arī Merabs Mamardašvili: «Varam ņemt psiholoģijas grāmatu sējumus (saliksim tos kopā un iegūsim daudzstāvu nama apjomu) un – divaini gan – neatrast tur dažus jēdzienus, kuri patiešām no mūsu pašu veselā saprāta un tikumības viedokļa izšķir cilvēka likteni. Mēs, piemēram, uzzinām, ka kaut ko var aizmirst vai iegaumēt atkarībā no mnemonisko pēdu un asociatīvo procesu struktūras u. tml., bet jūs no tām neuzzināsiet, ka cilvēki atceras vai aizmirst tāpēc, ka viņi kaut ko mil vai ienīst.» – *Мамардашвили М. К. Классический и неклассический идеалы рациональности. – Тбилиси, 1984. – С. 54.* Savukārt Žans Bodrijārs eksperimentos ar dzīvniekiem saskata kopīgo, ko uz Pavlovu varētu attiecināt tikpat labi kā uz Freidu vai Mihelsu, ciktāl visi nosauktie darbojās zinātnē un centās izspiest no pētījumu objektiem «objektivitātes principa apliecinājumu, par ko zinātne nekad nav pārliecināta,» ne tikai «ar skalpeli un elektrodiem», bet arī «ar hipotēzi par zemapziņu», «kas ļauj iedomāties vājprātu (un plašākā nozīmē ikvienu neparastu vai nenormālu reakciju) līdz bezjēdzībai paplašinātas nozīmes sistēmā». – *Bodrijārs Ž. Simulakri un simulācija. – R., 2000. – 115. un 120. lpp.*

acīmredzama (ir neirotiska), tad tikai tāpēc, ka vide ir kādam sabojājusi smadzenes aprakstītajam eksperimentam līdzīgā veidā, bet smadzeņu bojājumu producētus procesus taču nevar saukt par politiskā procesa virzītājspēkiem.

Mihelsa novēlējums suņiem, aitām un cilvēkiem

«Suns» Pavlova eksperimentos ir eifēmisms, modelējot cilvēku dzīvi staļiniskajā Padomijā. Mihelsam pienākas kārtējās dividendes par spēju paredzēt saistību starp «tiesiskajiem un psiholoģiskajiem aspektiem» marksistu izfantazētajā valstī. Tās iemītnieku darbībai bija jābūt tikai un vienīgi refleksīvai atbildei, tas ir, fizioloģiskai reakcijai uz noteiktu kairinājumu, bet neatbilstība starp stimulu un reakciju tika izskaidrota ar «afektiem un dziņām» kā psihiskām slimībām.

Turpretī Mihelss norāda uz neiespējamību radīt marksistu teorētiskajām shēmām atbilstīgu sociālo vidi, kuras producētie stimuli pēc sava spēka būtu līdzvērtīgi cilvēku sugas evolūcijas noteiktajām dziņām, izdzīvošanai derīgajiem afektiem, vecajā sabiedrībā izstrādātajiem uzvedības stereotīpiem, tradīcijām u. tml. likvidējamiem, pārveidojamiem vai varbūt ārstējamiem cilvēku uzvedības regulatoriem. Proti, jaunā sociālistiskā sabiedrība reāli var izveidoties uz jau esošo regulatoru bāzes, kuras sastāvdaļas varbūt būtu iespējams citādi nosaukt, bet ne likvidēt un ne būtiski pārveidot. Sociālisms, lūk, piešķirs, kā Mihelss paredzēja 1911. gadā, neaptverami liela sabiedriskā kapitāla pārvaldītājiem atbilstīgu daudzumu varas, kāda pienākas sava kapitāla privātpašniekiem un tādējādi pat kāpinās privātpašnieku instinktu atstāt uzkrātās bagātības mantojumā saviem bērniem (365. lpp.); šā instinkta spēku jaunajā sabiedrībā jau tobrīd parādīja tā izpausmes jaunās sabiedrības modelī – sociālistiskajās partijās, kurās, kā redzēja Mihelss, amatu īpašnieku «pārburžuāziskošanās iet vēja spārniem» (284. lpp.).

Pirmais pasaules karš pierādīja, ka šķiriskās piederības ietekme uz ļaužu uzvedību ir daudz mazāka, nekā to sludināja marksisti un abi viņu terminoloģijā sarakstītie «*Zur Sociologie...*» varianti. Tas lika Mihelsam speciālos pētījumos akcentēt cilvēku nacionālās piederības lomu. Viņa no 1915. līdz 1928. gadam veiktā pētījuma rezultāti nāca klajā ar nosaukumu «Patriotisms», kas, kā izrādās, mēdz uzstāties sociālās un politiskās dzīves maskās. Piemēram: «Franču revolūcijas mantojums no sākta gala ir caurausts ar visu franču sociālistu akmenscieto ticību tam, ka Francijai piemīt glābējas misija.»¹

Pirmais pasaules karš bija parādījis, kur šāda misijas apziņa noved un kāpēc «nekas nav bīstamāks cilvēcei par tās nacionālo sastāvdaļu ticību tam, ka tām jāpilda kāda īpaša misija, jo tā ir nekādai pārbaudei nepakļaujama patvaļa un visleknākā augsne psihozēm,»² bet Mihelss ar savu brīdinājumu nāca tad, kad līdz nākamajam pasaules karam bija atlicis apmēram tikpat daudz laika, cik bija pagājis kopš iepriekšējā kara.

Lai nu kas, bet ne Mihelss nākamā pasaules kara laikā būtu brīnījies par to, kāpēc cilvēku pieredze un brīdinājumi nav šo karu novērsuši. «Nācija ir gribas kopība. Nācija rodas tad, kad griba pārvar intelektu. Griba ietver sevī ne tikai esamību, bet arī jābūtību un tapšanu,» viņš rakstīja 30. gadu sākumā³. Tālāk viņš paskaidroja, ka intelekta nospiešana malā nav nekāda nācijas tapšanas momenta savdabība, bet gan tās funkcionēšanas veids, ja vien tai izdodas izcīnīt savu valsti un parādīt sevi kā «nobriedušu varas politikai»⁴. Šī politika nostāda valstis bezcerīgas izvēles priekšā: vai nu tūlīt beigt savu

¹ *Michels R. Der Patriotismus. Prolegomena zu seiner sociologischen Analyse.* – München und Leipzig, 1929. – S. 17.

² Turpat, 41.

³ *Michels R. Neue Polemiken und Studien zum Vaterlandsproblem.* – Archiv für Socialwissenschaft und Socialpolitik. – Bd. 66, Heft 1. – 1931. – S. 109 – 110; latviešu valodā tas tika izteikts 60 gadus vēlāk: *Atmoda* – 1991. gada 13. martā. – 5. lpp.

⁴ *Michels R. Neue Polemiken...* – S. 111. Valstij agresija ir nepieciešama, lai neļautu savai normatīvajai kārtībai deģenerēties «par tradicionālo kārtību, kādu ievēro arī kaķi». – *Kluinis A., Tarasovs V. Organizācijas iespējas laukos (VII).* – *Lauksaimniecība* – 1990, Nr. 11. – 18. lpp.

pastāvēšanu, kļūstot par kaimiņu teritoriālo ieguvumu, vai pašai kaut ko iegūt un sabrukt tad, kad tā vairs nespēj asimilēt savas jaunās provinces – svešķermeņus pēc valodas un dzīves izjūtas¹.

Mihels paliek pie tā, ka izeja no šādiem labirintiem netiks dota nekādam kopumam – ne šķirām un ne tautām, ne valstiski organizētām ierēdņu un karavīru vienībām, ne kādu zinātņu vai filozofisko virzienu adeptiem un ne pūlim dziesmotās vai liesmotās demonstrācijās un ielu cīņās, bet to varētu atrast «cilvēks kā atsevišķs cilvēks», kurš «nav žetons ekonomiskajās spēlēs» un kura «dzīve ir nerimstoša cīņa starp ekonomiski uzspiestajām konsekvencēm un piederību noteiktai šķirai ar tās objektīvo interešu sfēru, no vienas puses, un, no otras puses, viņa «pāri» šķirām, t. i., viņpus šķiru un kastu nosacījumiem liktās miesas un asinīm, kas spēj uzjundīt kaislības un novirzīt cilvēku sāņus no ekonomiski dabiskā kārtā uzdotā ceļa un tiekties pēc paša atklātās saules. Turpretī masa, ja neņemam vērā psihozes, kurām gan tā ir jo sevišķi pakļāvīga, bet kuras, ja runājam par ekonomisko lauku, neturpinās ilgi, ir gan tikai žetons.² Nodarbošanās veids un tā izraisītās intereses padara gan garu, gan miesu atkarīgu no profesijas. Masas miesas un asinis nes savu, lai arī tikai tumši nojausto ekonomisko interešu dziņas uzlikto spiedogu līdzīgi aitām, kuras iezīmējis viņu kungs un saimnieks. Tās gan nepiešķir šim zīmogam patiesīgumu un mērķatbilstību, jo, tāpat kā spiedogs uz aitu mugurām, tas bieži ved pretim ziedoklim un nāvei,» mēs izlasīsim šajā grāmatā (253. lpp.).

¹ *Michels R. Neue Polemiken... – S. 116.*

² «Socioloģijā šķiet dabiski grupēt ļaudis pēc «neatkarīgajiem» mainīgajiem: vecuma, dzimuma, profesijas, izglītības. Katram sava loma ir jāspēlē gribot negribot.» – *Kluinis A. Socioloģiska aptauja pārvaldes procesā. – Padomju Latvijas Lauksaimniecība. – 1989, Nr. 9. – 45. lpp.*

Priekšvārds pirmajam vācu izdevumam

*Nevienam par ļaunu
un zinātnes labad.*

Ir cilvēki, kuru sirdis sāk nelāgi klauvēt ikreiz, kad viņiem nākas uzklusīt atšķirīgu viedokli, un jo īpaši tad, ja runa ir par politiskām un reliģiskām lietām. Liksim viņiem mieru. Nav ko rēķināties ar tādiem, kuriem sirdsklauves aizstāj domāšanu. Šādām, uz zinātnisku darbību pilnīgi nespējīgām personām, nekādi nebūs aptveramas turpmākajās lappusēs izklāstītās, daudzos vērojumu un studiju gados nobriedušās pamatnostādnes mācībai par partijiskuma dziļi organizējamām īpatnībām.

Sociālās dzīves lielle problēmu kompleksi pēdējā pusotra gadsimta laikā, ciktāl tie vispār nav radušies gluži no jauna, ir ieguvuši iepriekš nekad nepiedzīvotu spriedzi, saasinājumu un nozīmi. Tūkstoši nopietnu zinātnieku un apgarotu cilvēces draugu ir uzskatījuši šo jautājumu atmudžināšanu par savu izlieto sviedru vērtu un padarījuši tos par sava mūža darba satvaru. Vareni ir bijuši mēģinājumi izdomāt tiem risinājumus, kurus iezīmē slavenu vīru vārdi. Lai risinātu etniskos un lingvistiskos jautājumus, kuri draudēja Eiropai ar karu un vairumam Eiropas valstu ar revolūciju, tika izvirzīts

nacionalitāšu princips. «Sociālajam jautājumam», kas apdraudēja mieru pasaulē vēl stiprāk nekā iepriekš minētie, jo nav tādas valsts, pilsētas un nostūra, kuru tas neskartu, izpauzdamies pat tur, kur nacionālie jautājumi snauduļo, kā risinājums tautsaimniecībā tika pieteiktas tiesības **uz pilnu darba ienākumu.** Konstitucionālo tiesību un valstiskās organizācijas iekšējās problemātikas regulēšanai galu galā tika izvirzīts **tautas suverenitātes princips** – demokrātijas pamatakmens, kura loģiskā tālākvirzība vienlaikus ietvēra sevī nacionālā jautājuma risinājumu, jo nacionalitāšu princips ir praktiski realizējams tikai uz tautas suverenitātes pamata.

Tomēr pietiekami ilgā pieredzē balstīta domāšana rāda, ka neviens no šiem risinājumiem nebūs tik visaptverošs, kā to savā kaismē uzskatīja šo principu atklājēji. Lai cik nepārvērtējama nozīme būtu nacionalitāšu principam, tā praktiskā izmantošana tomēr atduras pret ģeogrāfiskiem jautājumiem un grūtībām noteikt tautu dabiskās robežas un bieži vien arī nepieciešamību radīt drošības joslas. Šis princips galīgi neder ne tur, kur tautības nepazīst, ne arī tur, kur tās juku jukām klājas viena pār otru. Par ekonomiskā jautājuma pareizo risinājumu matos ir sagājuši kāds simts sociālistisko novirzienu ar otru simtu visdažādāko buržuāzisko reformistu virzieniem. Darba ienākuma formulējumu bija vieglāk izvirzīt kopumā nekā izteikt analītiski.

Demokrātijas īstenošanai ceļu aizšķērsojušo tendenču kompleksu ir ļoti grūti atmudzināt un pedantiski katalogizēt. Tomēr mēs uzskatām par iespējamu induktīvā ceļā veikt analīzi, kura gan nebūtu uzskatāma par galīgu. Šīs tendences sakņojas 1) cilvēka dabā, 2) politiskās cīņas raksturā, 3) organizācijas būtībā. **Demokrātija ved uz oligarhiju** un kļūst par oligarhiju. Izvirzot šādu tēzi, mēs paliekam tālu no tā, lai izteiktu iznīcinošus vērtējumus noteiktām partijām vai valdībām un vēl mazāk lai kādu morāli noniecinātu ar pārmetumiem par «liekulību» vai ko citu. Tāpat kā visi socioloģijas likumi, viņpus laba un ļauna stāv arī likums par visu cilvēku saskarsmes formu virzību uz kļūdu kopuma un šķirisko apakšstruktūru veidošanu.

Daudzi zinātnieki jau ir analizējuši demokrātiju tur, kur tās pamatideju un institūciju saveltais kamols attiecas uz dzīvi valstī, tāpēc viņu veikumam man nav daudz vai vispār nekā piebilstama. Turpretī **demokrātijas ietekme partijas dzīvē** joprojām ir palikusi jaunavīgi neskarta pētījumu joma.

«Vēsturiskās metodes rokasgrāmatā» Ernests Bernheims atzīst, ka tikai divos gadījumos materiāla kvalitatīvās dimensijas liek veidot specializētas nozares vēstures zinātnē. Viena no šādām nozarēm ir **kultūras vēsture** šā vārda šaurākajā nozīmē, proti, to sociālās dzīves formu un darba rezultātu attīstības vēsture, kuras pamatā ir atsevišķu cilvēku privātā darbība. Otra ir politiskā kultūras vēsture kā valsts attīstības un valsts dzīves vēsture. Šāda kultūras vēstures klasifikācija atstāj robu, kura aizpildīšana šķiet spiedīgi aktuāla tieši no tā viedokļa, ka Bernheims definē **vēstures zinātni** kā «zinātni par cilvēku attīstību visos virzienos, kuros tie darbojas kā sociālas būtnes». Pēdējā gadsimta sociālā, politiskā un kultūras vēsture līdzās mūžsenajiem faktoriem **indivīdam** un **valstij** ir nolikusi jaundarīnātus faktoros. Šodien indivīds savu mūžīgo cīņu pret konstituēto varu mazāk nekā jebkad izcīna vienatnē. Politisko, sociālo un kultūras cīņu arēnā ir uznācis jauns, trešais elements, kurš dzimis no **indivīda** interesēm un izjūtām, bet savā struktūrā un mērķos daudzējādā ziņā līdzinās **valstij**, tāpēc šo elementu varētu dēvēt par individualizēto valsti vai valsti valstī. Šis trešais elements, kas veido būtisku koeficientu jaunāko laiku vēsturei, ir **politiskā partija**.

Politisko partiju studijas un analīze ir jauna zinātņu nozare, kura kā robežzinātne starp ekonomisko un sociālo, filozofisko un psiholoģisko un vēsturisko zinātņu disciplinām tomēr paliek bezvērtīga, ja netiek izsmeltoši definēta. Līdz ar tagadējo partiju pastāvēšanas ilguma un apmēra pieaugumu pirmais un primitīvi aprakstošais jaunās zinātnes atzars ir ticis līdz tiklab kvantitatīviem kā kvalitatīviem historiogrāfijas sasniegumiem.

Gandrīz katra partija Eiropā ir apgādājusies ar vairāk vai mazāk labi uzrakstītu **partijas vēsturi**. Turpretī otrais, vēlākais atzars – **partijiskuma analīze** – ir palicis tālu iepakāļ pirmajam. Šeit piedāvātā

grāmata pretendē uz to, lai spertu kaut soli uz priekšu aprakstītās disciplīnas virzienā.

Mūsu uzdevums ir kritiski novērtēt mēģinājumus atrisināt **demokrātijas problēmu**. Mums patiešām šķiet, ka demokrācija gan kā sabiedriskā kustība, gan kā ideju sfēra pašlaik atrodas krīzes zīmē, no kurienes tā sveikā projām netiks. Tā ir atdūrusies pret šķēršļiem un barjerām ne vien savā **priekšā**, bet arī sevī pašā, un tās pārvarēt varētu izdoties vien zināmā mērā.

Savu uzdevumu esmu nospraudis tīri zinātniski, mēģinot turēties pa gabalu no jebkādiem aizspriedumiem un panākt, lai manu rakstāmspalvu vadītu vienīgi sociālās dzīves parādības un nekas vairāk. Kaut gan es pats esmu atdevis savas dzīves labākos gadus demokrātijas lietai, man nav nekādu šaubu arī šos gadus nolikt uz sekciju galda. Lai gan uzskatu, ka esmu atradis jaunu skatījumu un akmenscietu saturu lielākoties jauniem sociālpsiholoģijas likumiem, tomēr mīļuprāt atturēšos no tā, lai dotu šeit «jaunu sistēmu». Socioloģijas zinātnes uzdevums nebūt nav tik ļoti pūlēties ap sistēmu radīšanu, cik dalīties ar atziņām; ne tik ļoti atrast risinājumus – daudzas problēmas, ar kurām jādzīvo tiklab indivīdiem kā grupām, nemaz nepieļauj sevi atrisināt un vienmēr paliek «atklātas» šā vārda plašākajā nozīmē –, cik iespējami korekti izklāstīt vienā un pretējā virzienā esošo tendenču, spēku un pretspēku materiālu jeb, īsāk sakot, visu sabiedriskās dzīves struktūru savijumu. Jebkādas prognozes loģiskais priekšnoteikums ir precīza diagnoze. Tās, ka šo diagnozi gan ne pilnā apjomā, bet lielākoties nācās uzstādīt, analizējot kreisi demokrātisko un sociālistisko partiju «dzīvo miesu», nav nekāda speciāla ļaunprātība, bet gan izriet no pašas jautājuma nostādnes, jo pierādījumu vākšana, ņemot to, kur labējo partiju būtība parādās kā uz delnas, nozīmētu zinātniski neatļautu darba atvieglinājumu un tāpēc arī pierādījuma spēka mazināšanu.

Analizējot vadonību modernās demokrātijas partijiskuma ietvaros, mēs nostājāmie uz pavisam jauna ceļa, kas nekādā ziņā nebija viegli. Šķīta neiespējami pasniegt no rakstniecības un stilistikas viedokļa pārskatāmā tekstā to blāķi, kādu veidoja ārkārtīgi

izkļiedētā, grūti pieejamā dienas preses un skrejlapu literatūra un no visdažādākajiem mutvārdu avotiem ņemtais materiāls. Tālab man nācās atteikties no visa materiāla izmantošanas, ierobežot sevi tā, ka lielākā daļa priekšdarbu palika neizlietoti, atlasot no tiem tikai dažus fragmentus, kuri šķita vissvarīgākie. Ja pietiktu vietas un laika un ja tas nešķistu izjaucam darba proporcijas, es būtu katru tēžveidīgi doto teikumu pamatojis ar vēl lielāku daudzumu vēsturisko piemēru. Pietiek uzvest aci manis savāktā materiāla katalogam, lai gūtu priekšstatu par to, kāds neaptverams daudzums partijiskuma zinātniskās izpētes materiāla vēl gaida savu izmantošanu. Taču grūtības man radīja ne tikai materiāla pārbagātība. Tās slēpās neaptverami komplicētajā un aspektiem pārpilnajā problēmā, kurai es uzdūros.

Es pūlējos atrast visatbilstīgākos apzīmējumus, lai parādītu cēloņsakarības manis novērotajās partijas dzīves parādībās to īstenajā un daudzpusīgajā veidolā. Es labprāt piekrītu, ka atsevišķās detaļās nav izslēgta optisku apmānu iespēja. To nosaka šīs zinātnes daba, jo tā ir spiesta pētīt lielākoties vēl šodienai piederīgās vai vismaz šodienai netālas parādības un tai pēc definīcijas nav dota distance, kurā kontūras kļūst skaidrākas un silueti iegūst nobeigtību. Tālab es esmu atdarījis ausis jebkāda veida lietišķai kritikai un katram labam padomam, lai mana spalva varētu koriģēt vēlākos šā darba izdevumus¹.

Turīnā, 1910. gada pavasarī

¹ Šo 1911. gadā nodrukāto solījumu Mihelss izpildīja tā, ka arī šis priekšvārds grāmatas otrajā vācu izdevumā ar 1910. gada datējumu jūtami atšķiras no 1911. gadā publicētā teksta. Šeit un turpmāk Mihelsa tekstu paskaidro tulkotāja piezīmes, saglabājot Mihelsa minētās izmantotās literatūras norādes un vajadzības gadījumā papildinot tās ar vēsturisko faktu un jēdzienu skaidrojumu.

Priekšvārds otrajam vācu izdevumam

Ir pagājuši četrpadsmit gadi kopš šīs grāmatas pirmā vācu izdevuma izdevniecībā, kas bija tagadējās izdevniecības tiesiskā priekštece.

Šai grāmatai ir laimējies daudzviet sastapt draudzīgu uzņemšanu un atzišanu.

Šī grāmata, daļēji patstāvīgā apdarinājumā, ir iznākusi visās pasaules malās. Nosaukšu tikai pazīstamākos un manis autorizētos izdevumus: neskaitot vācu izdevumu, ir arī itāliešu, franču, angļu, amerikāņu un japāņu izdevums. Franču izdevums ir iznācis Gustava Lebona vadītajā *Bibliothèque de Philosophie Scientifique* Parīzē Dr. Jankeleviča tulkojumā; angļu izdevums iepriecina kā sevišķi rūpīgi izstrādāta versija, ko devis rakstnieku pāris Īdens un Sīdars Pauli. Japāņu izdevumu sarūpēja Kozo Mori, bijušais Formosas gubernators, un tas iznāca ar priekšvārdu, ko barons Goto sarakstīja atpūtas brīdī starp diviem ministru posteņiem. Man ir ziņojuši par krievu izdevumu tāpat kā par sagatavošanas stadijā esošiem izdevumiem spāņu un serbu valodā; otro no tiem ir tulkojis Belgradas universitātes profesors Brandelovičs.

Izdevumu klāstam atbilst simtiem recenziju par šo darbu. Visvairāk mani apmierina tas, cik daudzi ievērojami Eiropas zinātnieki un valstsvīri ir vai nu ierādījuši manam darbam izcilu vietu savos

metodoloģiskajos rakstos, vai vismaz skaidri atzinuši to, cik attaisnojams un zinātniski nepieciešams ir mans problēmu izvirzījums. Šādu zinātnieku vidū Itālijā ir ieskaitāmi Vilfredo Pareto un Gaetano Moska, Vācijā Gustavs Šmollers un Hanss Delbruks, Anglijā lords Džeimss Braiss un V. H. Malloks; no valstsvīriem es minēšu tikai prezidentu Tomāšu Masariku, kā arī Frīdrihu Naumanu un Sidniju Vebu. Mani pētījumi ir pieminēti un izmantoti daudzos citos ar manu jomu saskanīgos darbos, kas vislielākajā mērā attiecas uz Īdenu un Sīdaru Pauliem, Ādolfu Vēberu, H. E. Bērnū u. c. Pētāmā viela nosaka to, ka lielākā daļa šeit nosaukto vīru nav politekonomi šaurākā nozīmē, bet gan valsts pētnieki, kuriem ir (vai ir bijusi) pieredze politikā un izpratne par cilvēkiem. Un saprotams šķiet arī nākamais apstāklis, ka viņu vidū kopumā prevalē labējā vai kreisā nozīmē «aristokrātiska» pasaules uzskata vai vismaz noskaņojuma pārstāvji. Tomēr Masarikam varētu būt bijusi taisnība, kad viņš rezumēja manam darbam veltīto kritiku ar atziņu, ka grāmata nevis vājinās, bet gan stiprinās demokrātismu. Pie kam vēl varētu nākties nošķirt demokrātismu un demokrātiju. Jo, vispārīgi sakot, republika nekad nešķiet tik jauka, kā raugoties uz to, dzīvojot zem ķeizarkroņa.

Mana teorija nav saskārusies ar ievēribas cienīgām iebildēm. Sociāldemokrātu un citu demokrātu nacionālā iedomība parasti apmierinās ar paskaidrojumu, ka tendences ir uzrādītas pareizi, bet gan tikai ārpus tām robežām, kurās dzīvo viņi. Tā daži mani vācu kritiķiem oligarhija šķiet sastopama tikai romāņu zemēs, kamēr franču kritiķi ir droši par to, ka manis konstatētās pamatiezīmes esot tikai vācu autoritārisma un kazarmu placim atbilstīgā gara satelīti, un angļu kritiķi vēlas krasi pretstatīt britu *Selfgovernment* un *Selfcontrol*¹ kontinentālajiem bara instinktiem. It kā tieši ne savā augsnē izdarītie angļu un amerikāņu masu psihologu novērojumi dotu to labāko, ko mēs vispār esam guvuši šajā nozarē. Savdabīga nostāja manu kritiķu

¹ *Selfgovernment, selfcontrol* – Rietumu demokrātijas varas decentralizācijas angļiskā variācija, kas aplūkota Maksā Vēbera darbā «Politika kā profesija»: Vēbers M. Politika kā profesija... – 47. lpp. un tālāk.

vidū ir Kolleram, kuram mana mācība šķiet atbilstīga politiskajai demokrātijai, bet neesot atbilstīga, ja to pārnes uz **arodbiedrību kustību**. Jo partija un arodbiedrība taču esot – un tam var piekrist – dažādas pēc savām funkcijām. Gadījumi, kuri šķietami parāda cīņu pret oligarhiju arodbiedrību dzīvē, esot nekas cits kā vien «atsevišķā sacelšanās pret organizāciju kā pret plašāku jēdzienu» – patiesi elegants *Eskamotage**, pēc kura masa tiek degradēta par atsevišķo, bet dieva dotā vadonība pacelta līdz «organizācijai kā plašākam jēdzienam». Kad Kollers turpina, ka oligarhiskās tendences ir pamanāmas ne tikai demokrātijā, bet gan visās organizācijas formās, viņš laužas atvērtās durvīs. Arodbiedrība ir, kopumā ņemot, profesionāla, šķiriski viendabīga un saimnieciska, bet partija – pārsvarā ideoloģiska un politiska. Ar šīm svarīgajām konstatācijām strukturālā atšķirība starp **partiju un arodbiedrību** ir izsmelta. Homogēnas masas turklāt dod masu psiheš radišanai daudz labākus priekšnoteikumus nekā heterogēnas masas. Jo līdzīgo indivīdu vieniskošanās («masifikācija») sastop mazāku pretestību, nekā tas pats process noritētu starp dažādi iezīmētajiem un savu dažādību apjautušajiem, bet līdz ar to mēs esam izgrozījušies no visiem apsvērumiem, pēc kuriem arodbiedrība būtu vairāk pasargāta no visvarenās vadonības nekā politiskā partija. Bez tam vēl arī no daudziem aspektiem būtu ļoti viegli ierindot arodbiedrības starp Hasbaha definīcijai atbilstīgajiem partijiskajiem veidojumiem, jo tās, līdzīgi partijām, mēģina pakļaut vai vismaz ietekmēt valsts varu savu prasību izpildes virzienā.

Starp tiem maniem kritiķiem, kuri piekopj neapzinātu novelšanas taktiku, ļaujot manai teorijai būt tagadnes atspulgam, bet pasludinot to par pārāk pesimistisku attiecībā uz nākotni un, tādējādi, implicēti atsakot tai likumsakarību vērtību, kas, manuprāt, tai piemīt, pieder arī Konrāds Hānišs, kurš uzskata, ka sociālisms būs ārsts visām kaitēm, arī ... psiholoģijai.

Neiespējami būtu iedziļināties visās uzslavās, uzmundrinājumos un kritikās, kuras mans darbs pēdējo trīspadsmit gadu laikā ir saņēmis no visām pusēm. Katrā ziņā gan draugi, gan pretinieki atzina vienu un to pašu, proti, pirmkārt, tā vaļsirdību un zinātnisko

objektivitāti, ar kādu tas uzrakstīts, un, otrkārt, absolūto novitāti, kāda piemīt maniem pētījumiem un no tiem atvasinātajām teorijām.

Kas attiecas uz Vāciju, tad jāsecina, ka tur mans darbs, par spīti tā panākumiem grāmattirdzniecībā un literārā ziņā, ir visvairāk cietis no šīs zemes politiskās dzīves savdabības. Tam pamatā ir vācu zinātnes palikšana nopakaļ sasniegumu un arī ieinteresētības ziņā franču, itāliešu, amerikāņu un angļu zinātnei par vairākiem gadu desmitiem gan teorētiskajā, gan vēl jo vairāk vēsturiski lietišķajā masu psiholoģijā, kas veido lielu daļu no mana darba rezumējošā satura. Ja es nemaldos, tad tam ir politiski iemesli. Pētījumi attiecībā uz masas būtību un jēdzienu partijas dzīvē, kā arī par vadonības problēmu jau no sākta gala bija kaut kas «baiss» vācu gara dzīvē valdošajam konservatīvajam virzienam. Vācu sociālisti, no savas puses, gan bija masu partija, taču tieši neziņa par šo jēdzienu deva viņiem ārējo spēku. Viss viens, vai tie bija buržuāziskās, vai proletāriskās izcelsmes demokrāti, – vadonības problēmas izpētes priekšā viņi kļuva tikpat aizdomīgi, kutelīgi un noskaņoti uz visu to ļaunāko, kā buržuji pret pētījumu par privātīpašuma problēmām vai pat tikai par uzņēmēja peļņu. Pēc viņu prāta par šo tēmu vajadzēja izteikties tā, kā Ķīnā runā par vislabāko sievu, – to, kuru vispār nepiemin. Vēl kā trešais te varētu būt tas, ka vācu **nacionālais raksturs** ar savu slieksmi pārāk augstu novērtēt organizatoriskos elementus jutās sevišķi netikami aizskarts, it kā mana kritika grābstītos ap tā intīmajām vērtībām.

Pirms manu pētījumu parādīšanās **vadonības problēma Vācijā** līdz iztirzājumam nonāca tikai sporādiski. Sociāldemokrātiskajā partijā tai bija sava, kaut arī epizodiska un drīzāk anekdotiska nekā metodiska loma spožajā vārdu duelī starp Bēbeli un Folmaru **Drēzdenes kongresa** debatēs 1903. gadā. Pievēršanās vadonības problēmai **arodbiedrībās** vienmēr bija spīvāka, tomēr gara zinātņu guvums no tur piekoptā problēmas iztirzājuma palika tikpat trūcīgs kā līdzšinējais praktiski politiskais guvums. Varbūt vairāk par augšminētajām aprindām šo problēmu kustināja tā sauktā **Brīvā vācu jaunatne**, kurai «labpatika nesekot ievēlējtajai vadībai, bet kura, protams, netika nekur tālāk par jēdzienu «disciplīna» un «spaidi», «plāns» un «pie-

spiešana» tautoloģiju»¹. Ap kara beigām un īpaši pēc sakāves nāca laika posms, kurā pret partijas un arodbiedrību vadonību tika vērsta nesaudzīga kritika, kas noveda līdz niknām un niknumu raisošām diskusijām, taču tās galu galā deva vairāk iemeslu vadonības aprindu partijpolitiskajai sadrumstalošanai nekā fundamentālai vadonības varas mazināšanai. Tās arī bija pašsaprotami. Jo masa bez vadoņa taču nevar pastāvēt. Tā izšķīstu un reducētos līdz amorfam pūlim, no kura tā bija attīstījusies un diferencējusies.

Pēc kara un daļēji jau kara laikā par šajā darbā iztīrāto jautājumu kompleksu uzvilnija dzīva interese, kas visvairāk nāca par labu maniem Francijas un Anglijas izdevumiem, par kuriem vismaz zinātniskajā periodikā tika diskutēts pārpilnīgi un pilnvērtīgi. Manas grāmatas franču izdevums iekrita brīdī pirms paša kara (Parīzē, 1914), bet angļu izdevums – kara vidū (Londonā, 1917). Arī Vācijā gandrīz noplākusi interese par manu darbu pamodās kara laikā un tūlīt pēc tā, turklāt ne tikai mūsu zinātnes jaunākajos pārstāvjos, bet gan arī un visvairāk tieši politiskajās aprindās, kuras līdz tam laikam pret darbu bija izturējušās vienaldzīgi. Pa to laiku valsts organisma sabrukšanas process gāja pilnā sparā. Ļoti daudz interesantu, gan mazu, gan plašu rakstu piekļāvās manam pētījumam, kuru, kā Kārlis Šmits pareizi atzīmēja, drīkstētu uzskatīt par sākumu atsevišķai zinātņu nozarei.

Visjaunākajā laikā vadonības problemātikai Vācijā uzmanību ir pievērsuši vēl divi autori, kuri pelna ievērību. Tie ir Osvalds Špenglers un Zigmunds Freids, kura mācība par «libidozajām saitēm» arī, lai gan – kā man šķiet – ar visu savu nozīmi tomēr skar mūsu specifisko problēmas uzstādījumu tikai netieši.

¹ *Kontorowicz H. Freideutsche Jugend. – Basler Nachrichten vom 2. Nov. 1923. (2. Beilage zu Nr. 513).* Šeit domāta irdena organizācija, kas no 1913. līdz 1921. gadam pulcēja galvenokārt uz saviesīgu dzīvi gados jaunus, brīvdomīgus, dažādu reformu projektu pārņemtus cilvēkus.

Šā darba pirmais vācu izdevums tika veltīts Maksam Vēberam, ar kuru mani saista gadiem ilga draudzība. Arī darbs dažās vietās nav palicis bez viņa ietekmes, kas gūta sarunās un sarakstē. Tikai patlaban pelnīto ievēribu ir ieguvis viņa pamatīgākais, tiklab pozitīvu kā negatīvu kritiku izpelnījies darbs, kas iznāca pēc manējā. Partijiskuma iztirzājums Vēhera «Saimniecībā un sabiedrībā» (1921) diemžēl ir tik sporādisks un saraustīts, ka no tā es nevarēju pasmelt būtiskas pamācības. Līdzīgi ir arī ar iztirzājumu citā zinātņu pamatdarba statusa grāmatā, kas iznākusi laikā starp manas grāmatas pirmo un otro izdevumu, t. i., Vilfredo Pareto «*Trattato di sociologia generale*» (1916), kurā partijiskums aplūkots saturiskā ziņā netieši un garāmejojot.

Otrais mūsu priekšā esošais izdevums balstās uz pamatīgu pirmā izdevuma pārstrādi, kā to prasīja laikmets un daži svarīgi, no jauna parādījušies faktori pētāmajā sfērā.

Respekts pret to ievērojamo lomu, kādai mūsu studiju jomā pieņākas paša redzējumam, pats par sevi liedza man vienlīdz detalizēti analizēt materiālu arī par laika posmu pēc tā brīža, kad es pārtraucu darboties (1907) – gan ne ar mērķi uz profesionālu vadonību, bet tikai aiz jaunības ideālisma un alkām tuvoties lietām un cilvēkiem – vairāku zemju partiju dzīvē. Tāpēc materiālu vidū, kas pierāda manas tēzes, neatrodas daudz piemēru no partiju visjaunākās vēstures. Tās ir pat labi arī no kāda cita viedokļa. Tādā gadījumā mūsdienu partijietis nebūs spiests ķerties klāt jaunajiem papildinājumiem, bet tāpēc jo iedarbīgāk varēs attiecināt uz tagadējām partijiskajām kaislībām no laika distances pasniegtu materiālu. Līdz ar to ievērojami pieaug šeit izteikto ideju iedarbīgums. Ilgstoša un intensīva nodarbošanās ar politisko partiju visjaunāko vēsturi zemēs, pa kurām ir gājis manas dzīves ceļš un ar kurām saistās manas personiskās intereses (Itālijā, Šveicē, Francijā, Beļģijā, Vācijā, Anglijā), ir sniegusi man atziņu, ka manis zinātniski konstatētās parādības ir kvantitatīvi pieaugušas līdz neaptveramam apjomam, bet nekas kvalitatīvi būtisks tajās nav mainījies.

Karam dabiski ir milzu lūzuma nozīme, ar kuru partijas faktors pilnīgi aizgāja nacionālā faktora ēnā. Ciktāl partiju dzīve tad vispār turpinājās, šajā darbā aprakstītās tendences izvērtās par hipertrofētiem ķēmiem. Partijas kara laikā pilnīgi pakļāvās saviem vadoņiem tieši tāpat, kā šie vadoņi (neņemot vērā nedaudzus izņēmumus), savukārt, pakļāvās valstij, ar kuru kopā tos sakala kopīgs naidis un kopīga mīla, bet arī zemiskas bailes un vēl zemiskāka godkāre. Un bija vēl viens cēlonis, kas lika partiju vadoņiem, lai vai kāda gara bērni tie būtu, krist ap kaklu savām valdībām – tā bija mīlestība uz partiju, kuras uzplaukums vai izputēšana šķita sasaistītas ar valsts veiksmi kara laikā.

Man nācās pašam sevi ierobežot, lai tikai no gadījuma uz gadījumu iekļautu savu pētījumu apgabalā divas lielās partijiskās kustības, proti, **boļševismu** un **itāliešu fašismu**. Tam, pat neņemot vērā tīri kvantitatīvo neiespējamību apgrūtināt jau tā ievērojamo sējuma apjomu ar jaunu, pēc savas dabas milzīgu saturu, bija vēl divi cēloņi. Pirmkārt, abas kustības ir nonākušas valsts varas virsotnē un, tā sakot, kļuvušas par valstiskotām partijām vai partijiskotām valstīm. Vai nu vienādi, vai otrādi tās ir tālu izgājušas ārpus mūsu darba uzdevuma ietvariem aptvert partiju līdz varas sagrābšanas sliekšnim; to izpēte prasītu citu bāzi un daļēji arī citas metodes. Otrkārt, šie abi mūsu redzeslokā nonākušie strāvojumi, no kuriem vienu es esmu attēlojis citā vietā, ir gan tipiskas, bet ne patiesi demokrātiskas masu kustības.

Boļševisms uzsver, ka mašinizētājā lielrūpniecībā ir nepieciešama neierobežota un stingra gribas vienība, lai tūkstoši pakļautos vienam, un politikā – nepieciešams sociālisma vārdā īstenot nedaudzo apzinīgo sociālistu kundzību pār idejiskās attīstības, pašuzpurēšanās un nesalaužamības ziņā vēl vājajām un nenobriedušajām masām. **Fašisms**, no savas puses, ir arī teorētiski izteikti antidemokrātisks un caurausts ar dziļu nicinājumu pret pārstāvniecības sistēmu. Tā pusdievs Benito Musolīni ir tālu no tā, lai noliegtu savu vadoņa lomu. Viņš to spēlē zem augstās un zaigojošās Romas debesu velves absolūtā pārliecībā par savām tiesībām uz visā

būtiskajā nekādi neierobežotu vadonību pār valdošo, miljonus aptverošo partiju: *Tempo Primo e Secondo**.

Tikpat mazā mērā es varēju ņemt vērā atšķirības starp **sociālistu un komunistu** partiju praktisko darbību, kuras gan ir lielas no partijskās darbības viedokļa, bet vēl nav skaidri aptveramas ne attiecībā uz savu galamērķi, ne uz politisko acumirkli. Arī vajadzība pēc tā bija maza, jo attiecībā uz vadonības problēmu naidīgās brālības abās nometnēs neparādās gandrīz nekādas atšķirības.

Lai gan šajā darbā piedāvātie pētījumi, pirmkārt, prasa atbilstošas zināšanas masu psiholoģijā un, otrkārt, vismaz masu un vadoņu attiecību sfērā nonāk līdz masu psiholoģijas likumu formulēšanai, es šeit tomēr esmu izvairījies izklāstīt īsti sistemātisku masu psiholoģiju. Par to es, tāpat, varētu tikai atkārtot citviet izklāstītajam «Antikapitalistisko masu kustību psiholoģijā». Šeit piedāvātā darba iztīrītā vadonības sistematizācijas joma tomēr varētu arī izrādīties par svarīgu integrālu sastāvdaļu empīriskajai masu psiholoģijai.

Turinā un Bāzelē 1924. gada vasarā

1. nodaļa

Demokrātiskā aristokrātija un aristokrātiskā demokrātija

Absolūtā **monarhija** pamatojas uz viena vienīga cilvēka gribu. *Sic volo, sic jubeo**. *Tel est mon bon plaisir**. Viens pavēl, un pārējie paklausa. Šī viena griba var pārspēt pat visas nācijas gribu, ciktāl mēs joprojām esam paturējuši konstitucionālās monarhijas veto tiesību paliekas. Šādu attiecību juridiskais pamatojums savus motīvus aizgūst no transcendentālās metafizikas. Loģisku pamatojumu monarhijai dod tikai atsaukšanās uz Dieva vārdu. Dievs tiek nocelts no debesīm un kalpo par valdnieka cietokšņa valststiesisko sargu – **Dieva žēlastību**. Tādā veidā monarhija tiek nolikta uz pārpasaulīga pamata un – no valsts tiesību viedokļa – top mūžīga un neizmaiņāma, kļūstot neaizsniedzama cilvēka tiesībām un cilvēka gribai. Legāla, tiesiska un likumīga monarhijas gāšana ir neiespējama, tā ir tikai politikāniskajās bērnistabās dzirdama pasaciņa. Karaļnamu tiesiski var gāzt tikai Dievs. Bet Dieva griba ir neizdibināma.

Monarhijas principam **demokrātijas** princips ir, teorētiski sakot, antipods. Tās noliedz iedzimtās vai daļēji uz iedzimtību balstītās viena cilvēka tiesības pār otru. Tās padara visus pilsoņus vienlīdzīgus

likuma priekšā un vismaz *in abstracto** dod katram no viņiem iespēju sasniegt visaugstākos sociālo kāpņu pakāpienus. Tādējādi tiesību ziņā tiek nolīdzināts ceļš visam cilvēku kopumam, vairs nevienam nedodot privilēģijas atbilstīgi viņa dzimšanai, un rezultātu cīņā par labākajām vietām sabiedrībā nosaka tikai katra cilvēka spējas. **Monarhijas** princips liek likmi uz viena cilvēka raksturu, tāpēc pat labākās monarhu valdības nevar garantēt tautai ilgstošu labdabīgu un tehniski pieņemamu rezultātu¹, bet **demokrātija**, toties, padara visu tautu atbildīgu par situāciju, kuru tā pati ir radījusi.

Abi teorētiski pretējie valstiskās kārtības pamatprincipi tautu dzīvē izrādās pietiekami elastīgi, lai daudzviet saskartos: «Demokrātija aptver visu tautu vai sarūk līdz pusei no tās; savukārt aristokrātija var šo pusi sašaurināt līdz bezgalīgi mazam apjomam» (Ruso)². Tātad abas kundzības formas nav absolūtas antitēzes un kundzības aparātā tās sajaucas puse uz pusi.

Mūsu laiki vienreiz par visām reizēm ir satriekuši **aristokrātijas** pārkaļķojušās formas vismaz politiskās iekārtas svarīgākajās sadaļās. Pat konservatīvajai idejai mūsdienu valsts dzīve liek ietērpties demokrātiski. Demokrātisma pārņemto masu spiediena dēļ tā jau sen ir atteikusies no savām primitīvajām izpausmēm. Un tā mīl

¹ Mihelss atzīmē, ka tieši absolūtisma periodā cilvēki šādus apgalvojumus ir uzņēmusi kā acīmredzamu un banālu patiesību: «Verdziskas bailes no nepieejamā troņa apžilbinošā greznuma un augstmaņu miriādēm, no neskaitāmajiem kara pulkiem un no soģa zobena, kas vienmēr uztrīs nodevēju sodīšanai, – kopumā ņemot, no varas, kurai nav iespējams stāties pretī, ir vienīgais nosacījums monarhijas uzturēšanai un despotu, kā arī viņu satrapu drošībai. Laiku pa laikam liktenis gan atsūta nelaimīgajiem atbrīvotāju, atsūta pa kādam Kīram, kurš salauž vecās važas un pārvalda no jauna izveidoto valsti ar gudrību un tēvišķu gādību. Taču tā atgadās reti un tādējādi iegūtais labums parasti ir tikai personiski noteikts un pārejošs, jo paliek taču ļaunuma sakne – **valsts iekārta**; tad veselā strīpā nāk stulbi vai netikli troņmantnieki, kuri isā laikā izputina visu to, ko ar labiem darbiem izveidojis viens valdnieks.» Šis teksts nebūt nav revolūcionāru uzsaukums tautai, musinot to uz sacelšanos. Tas ticis nodrukāts tolaik populāra literāta Vilanda Kopoto rakstu 1. sējumā 1803. gadā Vīnē. Toties vēlāk konstitucionālisma konstrukcijas bija aizmiglojušas monarhiju īsto dabu.

² *Car la démocratie peut embrasser tout le peuple, ou se resserrer jusqu'à la moitié; l'aristocratie à son tour; peut de la moitié du peuple se resserrer jusqu'au plus petit nombre indéterminément.* – Rousseau J. J. *Le contract social.* – Paris, 1871. – P. 91.

mainīt maskas. Tāpēc šodien mēs to redzam absolūtās monarhijas veidolā, rīt – konstitucionālu un parīt – parlamentāru. Kur tā vēl var valdīt samērā brīvi un neierobežoti, kā tas bija pirmskara Vācijā, tur tā par galveno pamatojumu labprāt piesauc Dieva žēlastību. Ja tā jūtas nedrošāk, tad piemetina, kā tas bija Itālijā (1860. gadā), atsaucei uz Dievu – atsauci uz tautas gribu (*per la grazia di Dio e del Popolo*). Konservatīvisms savās ārējās izpausmēs ir spējīgs uz daudzām modifikācijām. Kamēr Francijā pastāvēja monarhija, *Franciae et Navarrae Rex* paguva pārtapt par *Roy de France* (1814) un *Roy de France* – par *Roi des Français* (1830)¹.

Šādos apstākļos partiju dzīvē gan valsts, gan komunālajā līmenī vismaz teorētiski demokratizācija izpaužas vēl jo augstākā pakāpē. Uz vairākumu tā atsauca lielākajā daļā gadījumu, bet uz masām tā atsauca vienmēr. Kā politiski grupējumi pat aristokrātiskās partijas ir neatgūstami zaudējušas savu principu aristokrātisko tīrību. Proti, tās uzskata par vajadzīgu, kaut arī būtībā paliekot antidemokrātiskas, vismaz noteiktos politiskās dzīves periodos uzdoties par demokrātēm vai vismaz liekuļot par demokrātismu savā sirdī. Kamēr demokrātiskais princips atbilstīgi savai iedabai tiecas pēc tā, lai heraklītiskās *παντα ρει** pārgrozības tautas gribas un vairākuma veidošanā kļūtu par valstu un tautu dzīves īstenību, konservatīvais princips balstās uz nodalitām, pēc būtības nemainīgām, jo empīriski par labām vai vismaz par vismazāk sliktām un tāpēc uz mūžīgu pastāvēšanu pretendējošām normām. Kopumā tas paklausa stabilitātes likumam. Stabilitātes vārdā vairums no lielajiem *Staatsraison*² dogmatiķiem patiešām apkaroja tautas suverenitāti, paļaujot to kā haotisku un nemītīgas jukas izraisīšu.

¹ Francijas un Navarras karaliste kļuva par Francijas karaļvalsti un tālāk par francūžu karaļvalsti.

² *Staatsraison* teorija postulēja «valsts saprātu» un varu kā šā saprāta izpausmi. Teorija veidojās ar atsauci uz Makjavelli un 16. – 18. gs. kalpoja monarhijām gan par ideālu, gan par to prakses attaisnojumu. Deviņpadsmitā gadsimta sākumā šo teoriju sāka izspiest reālpolitikas doktrīnas pielāgumi pielāgot valsts politiku mainīgām interesēm, nevis absolūtā saprāta normām.

Tomēr inerces princips nekādi nav saucams par konservatīvu pašreizējā *status quo** atzīšanas ziņā. **Konservatīvais princips** nonāktu līdz pašiznīcībai, ja tas nozīmētu tikai pastāvošo formu un jo sevišķi pastāvošo tiesību normu atzīšanu. Tādos laikos un tādās valstīs, kurās pēc stabilitātes salaušanas īsteni konservatīvie elementi ir zaudējuši nepastarpināto kundzību un nomainīti ar jaunām, zem demokrātijas principa pulcētām aprindām, konservatīvā partija iegūst savam laikam naidīgus un pat revolucionārus vaibstus. Vai varbūt kontrrevolucionārus? Šis iestarpinājums ir ārkārtīgi svarīgs. Ar vārdu «**revolūcija**» visbiežāk tiek saistīta noteikta **vēsturiska** jēga, kuras ciltsmāte ir Lielā franču revolūcija. Tādējādi termins «**revolucionārs**» parasti tiek attiecināts tikai uz zemāko tautas slāņu atbrīvošanās cīņām pret augstākajiem slāņiem, ja tās, turklāt, norit asā formā, kaut gan loģiski šis termins ietver tikai norādes uz fundamentalitāti un apvērsumu, kas nekādi neierobežojas ne ar noteiktas **šķiras** darbībām, ne ar noteiktu ārējo formu, kādā tiek pieliktis spēks. Tātad revolucionāra ir jebkura šķira, kas vien, tiklab no augšas kā no apakšas, tiklab ar atkailinātiem ieročiem kā likumdošanas vai ekonomiskā ceļā – tas viss ir gluži vienalga –, nodarbojas ar esošā stāvokļa mainīšanu līdz pašiem pamatiem. Raugoties no šāda viedokļa, saplūst **revolucionārais** ar **reakcionāro** (pretstatā **konservatīvajam**), **revolūcija** ar **kontrrevolūciju**. Atšķirības zīmi starp reakcionāro un revolucionāro apvērsumu agrāk droši vien varēja definēt tā, ka revolucionārie revolucionāri ar savu darbību cenšas sasniegt jaunu (vismaz viņu zemei jaunu) mērķu kompleksu, kamēr reakcionārie revolucionāri ārēji līdzīgā veidā iet ar mērķi atjaunot tādu stāvokli, kāds vēsturē jau ir eksistējis. Pirmajam tipam atbilstu **franču revolūcijas** 1789., 1830., 1848. gadā un **Komūna**, vācu un **austriešu revolūcijas** 1918. gadā un vēl arī daudzas citas. Otrajam tipam atbilstu **Bulāžes pučs Francijā** (1889), ar **Kapa** un **Hitlera** vārdiem saistītās kustības **Vācijā** un 1923. gadā laimīgā kārtā notikusī, kā viņi paši saka, fašistu **revolūcija Itālijā**. Pret to visu varētu iebilst, ka pirmā tipa revolūcijas nebūt nenosaka tikai un vienīgi cerības uz jauno, bet arī neiznīdētās atmiņas par bijušās brīvības ainām (antikā laikmeta brīvības

jēdziens, pilsētkomūnu pilsoņu tiesību atkarošana u. tml.), un ka otrais tips ir tālu no bijušā restaurācijas neizmainītā veidā un ka tā ideāls drīzāk ir kompromisa risinājums, kurā tiek ņemti vērā tie cēloņi, kas gāza veco režīmu. *Et puis alors?** Atbilde šeit izskan brīdinājumā iespējami izvairīties no birku piekāršanas, kad tiek iztirzātas tik komplicētas parādības kā šīs. Pavisam nezinātniski ir turklāt vēl piekabināt šiem tīrās attīstības teorijas izteicieniem morāles jēdzienus. Tipiski par to 1830. gadā ziņoja Raumers no Parīzes: «Par revolucionāro visi šie vīri (liberāļi) sauc veco, savu laiku nodzīvojušo institūciju un ļaunumu likvidāciju; kontrrevolūcija viņiem ir to vai citu nejēdzību atjaunošana. Viņu pretinieki, toties, ar revolūciju saprot visu izdarīto muļķību un noziegumu kopumu; ar kontrrevolūciju – to, ka tiek atjaunota kārtība, paklausība, reliģija utt.»¹ Ir jāpiedomā pie tā, ka vērtējošie spriedumi gan varētu būt iedarbīgi līdzekļi cīņā par politiskiem un, tāpat, noteiktos apstākļos arī tikumiskiem mērķiem, taču tie nav izmantojami kā palīg līdzekļi, lai definētu vēsturiskās attīstības tendences vai pat pasaules uzskatus.

Konservatīvo partiju naidīgums pret tagadni ir nodrošinājis tām strauju pāreju no tiklab instinktīvi kā apzināti aristokrātisko ekskluzīvismu slavinošām kliķēm par **tautas partijām**.

Atziņa, ka tikai masas spētu palīdzēt vecajai aristokrātijai atgriezties tās relatīvajā tīrībā un novākt malā demokrātiskos režīmus, pārtaisa konservatīvā pasaules uzskata piekritējus par demokrātiem; viņi bez ierunām atzīst tautas ciešanas un pat mēģina, kā to nesenā pagātnē darīja franču rojālisti un šajā brīdī² dara daļa no vāc autiešiem³, vienoties ar revolucionāro proletariātu, kuram tiek solīta aizsardzība pret demokrātiskā kapitāla ekspluatāciju un arodbiedrību jau tagad lielā spēka uzturēšana un pat palielināšana, ja vien prole-

¹ Von Raumer F. *Briefe aus Paris und Frankreich im Jahre 1830. – Teil II. – Leipzig, 1831. – S. 26.*

² 1924. gadā.

³ Norāde uz Vācu nacionālo tautas partiju (*Deutschnationale Volkspartei*), kurā pēc Novembra revolūcijas (1918) apvienojās galvenie konservatīvi noskaņotie spēki un kurai bija liela ietekme, tai skaitā plašs elektorāts Veimāras republikā.

tariāts kalpos karaļnama – aristokrātiskā principa saldākā augļa – likšanai atpakaļ tronī pēc republikas likvidācijas. *Le Roy et les camelots du Roy* – monarhs un karalistes trūkumcietēji – iznīdēs trekno buržuju oligarhiju. Demokrātijai ir jātop atceltai demokrātiskā tautas gribas izpausmes ceļā. Demokrātijas ceļš ir vienīgais iespējamais maršruts, pa kuru vecā, gāztā aristokrātija var no jauna panākt savu kundzību. Valia visuzbāzīgākajā veidā aplido sindikalismu kā daudzskaitlīgāko masu kustību. Viņa konservatīvisms nekādā ziņā netraucē tam, ka viņa iecerētais karalis nonāktu tronī vienīgi ar revolūciju. Dieva žēlastības vietā no revolucionāro sociālistu žēlastības. Kāda pārvērtība ar demosa svētību!

Bez tam konservatīvie nebūt nenovilcina strādniecības piesaukšanu līdz brīdim, kad tiem tiek atņemta vara. Tādās demokrātisko režīmu pārvaldītās valstīs kā Anglija konservatīvie spontāni meklē atbalsta punktus strādniecībā, kas tur ir galvenā masu sastāvdaļa. Par galēji sīvajām kampaņām Anglijā pirms vēlēšanām 1910. gadā un 1924. gada janvārī var sacīt, ka abas partijas – liberāļi un konservatīvie – ar veidu, kādā tās viena otru apkaroja, pēc būtības strādāja sociāldemokrātisko ideju un proletariāta uzvaras labā: viena ar to, ka aizstāvēja demokrātiskās idejas un deva cerības uz tālejošām sociālām reformām, bet otra ar to, ka izstādīja strādnieku acu priekšā visu to nabadzību, kādā viņiem ir jāeksistē kapitālistiskajā sabiedrībā, un abas kopā ar to, ka solīja vairāk, nekā tās spētu piepildīt, un abas arī ar saviem aģitācijas paņēmieniem uzsverot, ka strādniekus tās uzskata par izšķirošo spēku. Līdz ar to ļoti trāpīgs bija sociālistiskajās avīzēs lasāmais: «Anglijas konservatīvie strādniekiem sludina nevis apmierinātību, bet gan neapmierinātību. Kamēr prūšu konservatīvie, piemēram, mēģina strādniekiem iestāstīt, ka nekur uz pasaules neklājas tik labi kā Vācijā, angļu konservatīvie apgalvo, ka strādniekiem nekur uz pasaules neklājas sliktāk kā Anglijā.»

Šo apgalvojumu mērķis, protams, bija uzspiest vēlētājiem pārliecību, ka viņu vajadzībām atbilst nīstās brīvītdzniecības atcelšana un pāriešana pie aizsargmuitām. Šāds nodoms angļu konservatīvo

politikā ir saglabājis savu dzīvotspēju, bet pilnā apjomā tas būtu izpildāms tikai ar strādājošo masu palīdzību.

Arī tajās valstīs, kurās nevalda parlamenti, bet pastāv vispārēju un vienlīdzīgu vēlēšanu tiesības, aristokrātijas partijas var izvilkt savu politisko dzīvību uz tās žēlastības maizes rēķina, ko šīm partijām atmet masas, kuru tiesības un politiskās spējas šīs pašas partijas teorētiski noliedz. Politiskās pašsaglabāšanās dziņa piespiež vecās kundzības grupējumus vēlēšanu kampaņu laikā izrauties no saviem kungu krēsliem un piekopt tos pašus demokrātiskās un demagoģiskās cīņas līdzekļus, kuri raksturo proletariātu – jaunāko, plašāko un raupjāko šķiru mūsu sabiedrībā. Muižniecība tagad saglabā varu citā, nevis parlamentārā ceļā. Politisko grožu noturēšanai savās rokās vismaz lielākajā daļā monarhiju tai nevajag izcīnīt parlamentā vairākumu, jo tai pietiek ar tradicionālajiem sakariem, ģimeņu attiecībām, intrigām, zemes īpašumiem un militāro brašumu. Bet ļoti labprāt tā savā labā izmanto, vispirms jau dekoratīvos nolūkos un sabiedriskās domas iespaidošanas labad, tātad kā preventīvu līdzekli, vērā ņemamu parlamentāro pārstāvniecību. To nebūtu iespējams sasniegt, atklājot savas dziļākās nostādnes un piesaistot tikai savas šķiras locekļus. Muižnieku vai lielgruntnieku partija neuzvarētu pat nevienā vēlēšanu apgabalā un neiegūtu sev nevienu deputātu, ja tā apelētu tikai pie savas šķiras pārstāvjiem un tiem, kurus ar viņiem saista līdzīgas ekonomiskās intereses. Ja konservatīvo kandidāts nostātos vēlēšanu priekšā un teiktu, ka viņš neuzskata savus vēlētajus par spējīgiem līdzdarboties valsts likteņa noteikšanā un ka viņiem būtu jāatņem vēlēšanu tiesības, tad viņš nu gan būtu caurcaurēm cilvēciski godīgs un caurcaurēm politiski stulbs. Lai tiktu pie *acte de presence** parlamentā, konservatīvajiem līdzeklis ir viens: iet vēlēšanu arēnā ar demokrātiskiem žestiem, saukt zemniekus un laukstrādniekus par saviem amata brāļiem un iedvest viņiem, ka viņu saimnieciskās un sociālās intereses ir tādas pašas kā konservatīvajiem. Aristokrāts, tātad, jūtas spiests kandidēt tādās vēlēšanās, kādas viņš neatzīst un sirds dziļumos nicina. Visa viņa būtne sauc pēc autoritātes, pēc ierobežotu vēlēšanu tiesību saglabā-

šanas, t. i., pēc tā, lai tiktu atceltas vispārējās vēlēšanu tiesības, ja tādas pastāv un ierobežo viņa tradicionālās brīvības. Tomēr sapratne par to, ka demokrātijas laikmetā, kas uzgūlies aristokrātam, viņš ar saviem principiem paliktu politiskā izolācijā un neiegūtu nekādu pamatu partijiski politiskai rīcībai, liek viņa mutē viņa domām pretējus vārdus – liek viņam kopā ar vilkiem gaudot pēc vairākuma.

Tautas izvēles fakts ietekmē konservatīvo kandidātu izturēšanos tik lielā mērā, ka gadījumos, kad cīkstēšanās notiek starp diviem šādiem kandidātiem, gan viens, gan otrs cenšas atšķirties no pretinieka ar novirzīšanos pa kreisi, t. i., iezīmēt savu šķietami lielāko uzticību demokrātijas postulātiem.

Šādi gadījumi praktiski pierāda, ka arī konservators cenšas piesavināties modernās politikas pamatlikumu, kuram lemts aizstāt reliģisko aksiomu par daudziem aicinātajiem un nedaudzajiem izredzētajiem tāpat kā psiholoģijas tēzi, ka ideālus vienmēr pārstāv daži dižgari. Kurtiusus to rezumēja, sakot, ka «elite viņam neko nelīdz. Viņam ir jāvalda pār masām un jāvalda ar masu palīdzību»¹. Vecās kungu kārtas konservatīvajam garam, lai cik dziļi tas būtu iesakņojies, vismaz demokrātijas miglā ir jāuzstājas plandošā, auguma īstenās aprises slēpjošā demokrātiska piegriezuma tērpā.

Arī liberālisma teorijas sākotnēji nekādā veidā neiedvesmojās no masām. Šo teoriju balsts bija pilnīgi noteikti citās jomās kundzību jau panākuši, bet politisko privilēģiju ziņā vēl apdalīti izglītotie un turīgie slāņi. Masas tiem nebija nekas vairāk kā nepieciešamais ļaunums, kas izmantojams šīm masām svešu mērķu sasniegšanai.

Jau amerikāņu eseju krājumā «*The Federalist*» (1787), kurā nācījas pamatlikuma radītāji Hamiltons, Madisons un Džeiss izklāstīja un aizstāvēja savus uzskatus, valdīja bailes no parlamentārisma: vēlēšanas nedrīkst atkārtoties pārāk bieži; likumdevēju korpusā nedrīkst iekļaut pārāk daudz locekļu, lai tajā neattīstītos pūlim piemītošās

¹ Curtius F. *Über Gerechtigkeit und Politik*. – *Deutsche Rundschau*, 33. – 1897. – S. 46.

kaislības; to vajag noturēt īstajos rāmjos ar senātu – stabilitātes, pieredzes un politiskās gudrības elementu, kas pasargā tautu no pašas tautas pārstāvjiem. Arī prezidentam jābūt neatkarīgam no viņiem, un valsts varu nekādā gadījumā nedrīkst apvienot vienā orgānā.

Pirmais lielais liberālisma garā rakstošais vēsturnieks Vācijā bija Roteks, kura visrūgtākais pārmetums franču karaļnamam par izraisīto revolūciju bija tāds, ka karalis ir piespiedis buržuāziju apelēt pie tautas masām. Demokrātija pēc viņa iedalījuma bija vai nu priekšstāvju vara, vai masu vara. Franču 1830. gada **jūnija revolūcijas** laikā Raumers izplūda gaužās žēlabās no Parīzes par to, ka masas ir ieguvušas varu un tagad visrūgtākais uzdevums ir šo varu «atņemt masām tā, lai tās neaizvainotu un nepamudinātu uz sacelšanos pret jauno galvgali». Tajā pašā laikā viņš romantiskos ditirambos sumināja savu tēvzemi Prūsiju par to, ka tur karalis un tauta dzīvo «būtiski augstākās un svētākās sfērās»¹ un apmierinātie pilsoņi neizvirza jautājumu par savām tiesībām². No Ziemeļvācu savienības³ Reihstāga rašanās vēstures mēs zinām to, ka vēl viens liberāļu vadonis un cīnītājs par liberālo pasaules uzskatu, vēsturnieks Heinrihs fon Zībels vērsšanos pret vispārējām, tiešām un vienlīdzīgām **vēlēšanu tiesībām** pamatoja tādā veidā, kas saprotams, tikai paturot prātā jau iepriekš aprakstīto liberāļu izpratni par masām. Proti, viņš apgalvoja, ka šādas tiesības būšot «jebkāda parlamentārisma beigu sākums» un ka vēlēšanu tiesības pēc savas būtības ir tiesības uz kundzību. Apgalvojuma autors karsti lūdza un brīdināja nemaitāt vācu karaļvalsti, uzpotējot jaunajai federācijai tik masīvus demokrātiskās diktatūras elementus. **Liberālisma** iekšējā nepatika pret masām uzskatāmi izpaužas arī attieksmē pret aristokrātijas principiem un institūcijām. Ir tādi aristokrātiskie pieturas punkti, kuri kā sarkans pavediens stiepjas cauri visai buržuāziskā liberālisma attīstības vēs-

¹ *Von Raumer F. Briefe aus Paris...* – S. 176.

² Turpat, 264.

³ Prūsijas un 17 Ziemeļvācijas minivalstiņu savienība, ko Prūsijai kancleram Bismarkam) izdevās izveidot, karā ar Austriju sagraujot tās konkurētspēju vācu telpā.

turei un kurus var uzskatīt par tā iedzimtajām kaitēm. Jau Gizo sacerētajā jaunās buržuāzijas «komunistiskajā manifestā» par pēru kameru tiek teikts, ka tā nozīmē «privilēģiju iekārtoties tur, kur iespējams parūpēties pašam par sevi»¹. Kopš pastāv vispārējās vēlēšanu tiesības un nākotnē varētu izveidoties gandrīz vai komunistiski noskaņots vairākums vēlētāju vidū vai apakšpalātā, daudzi, kā uzskata Rošers, esot iemācījušies ar pavisam citām acīm raudzīties uz kroņa un augšpalātas reālo varu, lai vismaz nepieļautu to, ka jebkurš apakšpalātas lēmums kļūst par likumu; viņš brīdināja nepaplašināt šādas vēlēšanu tiesības «bez pamatīgām statistikas zināšanām»², t. i., bez pamatīgas valstī pārstāvēto šķiru skaitliskā samēra analīzes.

Mūsu laikā³ Vācijas partiju spektrā sociāldemokrātiem vistuvāk stāvošajā nacionālsociālo liberāļu grupējumā ir parādījusies nosliece neiebilst pret to, ka valsts lietu kārtošanu nedrīkstētu atstāt tikai mainīgajām un neapbrīnināmajām tautas gribas izpausmēm Reihstāgā un ka līdzās tam ir jānoliek sardzē no tautas neatkarīgie un aristokrātiskie elementi, kuri uzmanītu un, būdami bruņoti ar veto tiesībām, ierobežotu šo gribu.

Vācu zinātnieki veselu gadsimtu – no Roteka līdz Naumanam – vaiga sviedros pūlējās teorētiski sintezēt augstāku vienību starp dabiskajiem pretstatiem demokrātiju un militāro monarhiju. Līdztekus šiem godīgajiem centieniem uz augsto mērķi notika mēģinājums monarhiju iespējami daudz defeodalizēt, kas, tuvāk aplūkojot, nozīmē troņa sargu rindās nomainīt aristokrātus ar akadēmiķiem. Viņi (varbūt neapzināti) izvirzīja sev uzdevumu teorētiski pamatot ja ne gluži vienmēr tā saukto sociālo, tad vismaz tautisko karaļvaru. Viegli saskatīt, ka šāds mērķis ietver sevī politisku tendenci, kurai ar zinātni nav nekā kopīga, bet kurai tādēļ nav obligāti jābūt ne zinātnes pretmetam, ne pretrunā ar zinātni (to izšķir tikai metode), jo šī

¹ .. un privilège placé là où il peut servir. – Guizot F. *Du gouvernement de la France depuis la restauration, et du ministère actuel.* – Paris, 1820. – P. 14.

² Roscher W. *Politik. Geschichtliche Naturlebre der Monarchie, Aristokratie und Demokratie.* – Stuttgart, Berlin, 1908. – S. 36.

³ Pirmā izdevuma 1911. gadā.

tendence **kā tāda** atrodas ārpus zinātnes. Neviens šādu tendenci pārstāvošs zinātnieks nepelna bārienu, ja tiek konstatēta viņa tendenciozitāte attiecībā uz jūlija monarhiju¹. Tādā gadījumā viņi darbojās politikā. Toties katrā ziņā nosodāmi no vēsturiski loģiskā viedokļa bija tas, ka vairākus gadu desmitus līdz pasaules karam prūšu Vācijā reāli valdošo **monarhisma principu** pielīdzināja iekāroti populārajai karaliskuma idejai (sociālajai karaļvalstij). Tādā veidā lielākā daļa liberālo teorētiķu un vēsturnieku sajaucā sapni ar īstenību. Šo lietu sajaukšana bija kopējais izejas punkts visām kļūdām, kuras pieļāva vācu fasona liberālisms. Kopš 1866. gada tas nedarija neko citu kā vien aizbildināja savu kaujas līniju pagriešanu tikai un vienīgi cīņai pret sociālismu un brīvprātīgo atsacīšanos no vācu buržuāzijas politiskās emancipācijas pabeigšanas ar to, ka uzturēja pie dzīvības izcili aplamo priekšstatu, it kā ar Vācijas apvienošanu un Hoencollernu ķeizarnama nodibināšanu esot piepildītas visas vai gandrīz visas liberālismam demokrātiskās jaunības vēlmes. Modernās militārās monarhijas – **dinastiskās** monarhijas pamatprincips tomēr nekādā veidā nav savienojams ar demokrātijas principiem neatkarīgi no tā, cik elastīgi šie principi tiek uztverti. **Cēzarisms** vēl ir demokrātija vai vismaz var pretendēt uz tās vārdu, jo rodas tieši no tautas gribas; leģitīma monarhija to nevar.

Te droši vien būtu vieta rezumējošam formulējumam, ka modernajā partijū dzīvē **aristokrātija** labprāt uzstājas demokrātiskā formā, kamēr **demokrātijas** saturu caurauž aristokrātisma substances: šeit aristokrātija demokrātiskā formā, tur demokrātija ar aristokrātisku saturu.

Partijiski politiskās dzīves pamata demokrātiskā, ārējā forma var viegli noslēpt no pavirša vērotāja jebkurai partijas organizācijai pie-

¹ 1867. gada 1. jūlijā stājās spēkā līgums par Ziemeļvācu savienības izveidošanu «Prūsijas vadībā», kā īsi un izsmelši atzīmē «*Meyers Lexikon*» (Leipzig, 1928. – Bd. 8. – S. 1395).

mītošo noslieci uz aristokrātiju vai, precīzāk sakot, uz **oligarhiju**. Šīs tendences izgaismošanai visderīgāko materiālu dod tas iekšējais satvars, kas piemīt tieši demokrātiskajām partijām un to vidū jo īpaši – sociāli revolucionārajām strādnieku partijām. Konservatīvo partiju tendences uz oligarhiju izpaužas, ja izslēdzam priekšvēlēšanu periodus, ar neizpušķotu pašsaprotamību, kas atbilst šo partiju principiāli oligarhiskajam raksturam. Tomēr arī pretējās puses partijās šīs pašas izpausmes parādās ne mazāk uzskatāmi. Tieši šo partiju izpēte dod visvērtīgāko rezultātu tāpēc, ka revolucionārās partijas pēc savas izcelsmes un gribas ievirzes ir oligarhisko tendenču noliegums un radušās tieši kā opozīcija tām. Šo tendenču atdzimšana revolucionāro partiju klēpī ir sevišķi trāpīgs pierādījums imanenti **oligarhisku iezīmju** konstatējamībai **jebkurā cilvēku veidotā mērķorganizācijā**.

Pēc sociāli revolucionāro un demokrātisko partiju teorētiskā uzskata viņu pastāvēšanas mērķis ir apkarot jebkuru oligarhijas formu. Rodas jautājums, kā izskaidrot viņu apkarojamo tendenču attīstību viņās pašās. Bez kādiem aizspriedumiem un analītiskā veidā sniegta atbilde uz šo jautājumu būtu svarīgs veikums, pildot uzdevumu, kādu autors ir izvirzījis šai grāmatai.

Pārāk cieši savijušās ekonomiskās un sociālās atkarības attiecības padara neiespējamu **ideālās demokrātijas** pastāvēšanu tagadējā valsts dzīvē. Lai tā būtu. Un tomēr vēl varētu jautāt, vai vispār un kādā mērā to šodienas elementu vidū, kuri darbojas, lai gāztu pastāvošo un izplānotu jaunu sabiedrisko iekārtu, jau varētu būt atrodami asni tādiem spēkiem, kuri izaugs līdz ideālajai demokrātijai vai vismaz sniegsies tās virzienā.

2. nodaļa

Mantojamības instinkts

Nevienam vēsturi nopietni studējušam cilvēkam nevar paslidēt garām tas, cik dedzīgi katra šķira, kas pārņēmusi kundzību, cenšas nodot saviem mantiniekiem pašas uzkrāto politisko varu. **Politiskās varas mantošana** ir iedarbīgākais līdzeklis, lai šī šķira saglabātu savu dominanti. Šajā jomā izpaužas tās pašas norises, kas seksuālo attiecību sfērā izveidoja buržuāzisko ģimeni ar tās aksesuāriem – nešķiramo laulību, stingriem sodiem laulības pārkāpējai un tā sauktajām pirmdzimtā tiesībām. Cik nu ļauj spriest mūsu rīcībā esošie, skopie dati par aizvēsturi, buržuāziskās ģimenes ģenēzi noteica ikkatra zināmu ekonomisko labklājību sasnieguša vīra centieni atstāt savu sapelnīto vai salaupīto īpašumu mantojumā savam likumīgajam, ar iespējami lielāku ticamību noteiktam miesīgajam dēlam, vai, kā citi uzskata, arī uz matriarhātu orientētas sievietes un viņas dzimtas ieinteresētība, lai mantojumu saņemtu viņas un vīra, nevis šā vīra un viņa verdzeņu bērni.

Tieši tās pašas tendences uzplaukumu mēs redzam arī politikā. Šai tendencei neļauj atslābt specifiski cilvēciskie un dziļie instinkti, bet vēl jo vairāk to uztur saimniekošanas iekārta, kas atzīst par savu pamatu privātas tiesības uz ražošanas līdzekļiem un kurā, pēc psiholoģiski dabiskas analogijas, arī politiskā vara ir jāuzlūko par mantojamu privātīpašuma sastāvdaļu. Tēva dziņa atdot dēlam arī politisko mantojumu visos zināmajos vēstures periodos ir izpaudusies ar nemainīgu spēku. Tai bija ne maza nozīme, lai izbeigtu ievēlēto valdīšanu un izveidotu dinastisku monarhiju, kurā tēvs atstāj troni dēlam. Vēlme saglabāt ģimenes ieņemtās pozīcijas sabiedrībā ir apveltīta ar milzu spēku, kas, kā pareizi ir piezīmējis Gaetano Moska, spontāni un nepārvarami izpaužas nepotismā – ekstrēmi kāpinātā sevis un mantojuma saglabāšanas formā gadījumos, kad valdošo

šķiru locekļiem nedrīkst būt miesīgu dēlu, piemēram, Romas katoļu baznīcas augstajiem prelātiem.

Divējādi, proti, pa ekonomiskās diferenciacijas un sociālās kapilaritātes ceļiem gluži automātiski līdz aristokrātijai nonāk arī tās valstis, kurās aristokrātija šķiet izslēgta tiesību sistēmas un valsts principu dēļ. **Ziemeļamerikāņi** ir republikāniskā režīma apstākļos dzīvojoši demokrāti, kuri nelieto aristokrātiskos titulus, tomēr viņi nebūt nav nokratījuši aristokrātiju līdz ar Anglijas karaļa kroni. Turienes miljardieru, dzelzceļu, naftas, cūkgaļas un vēl citu karaļu veidotā aristokrātija ir fakts, par ko nav nekādu šaubu. Pēc savām funkcijām, mērķiem un bagātības līmeņa nepārprotami nodalīto augšslāni noteikti nevar uzskatīt par produktu, ko rada tikai tādi jaunākos laikos atrodami cēloņi kā kapitāla koncentrācija ar milzīgu sabiedriskās varas akumulāciju un tieksmi uz kliķu veidošanu, ne arī tas, ka vecais un stingrais republikāņu gars tagad būtu samierinājies ar eiropiešu izstrādātajiem jēdzieniem, aizspriedumiem un dižmanību. Jau tad, kad Amerikas demokrātija un brīvība bija nupat kā izcīnīta ar savu pilsoņu asinīm, bija grūti, kā atzīmēja Aleks de Tokvils, atrast kaut vienu vienīgu amerikāni, kurš nelepotos ar savu izcelsmi tieši no tām ģimenēm, kuras pirmās sāka Amerikas zemes kolonizāciju. Tik ļoti iesakņojies bija «aristokrātisma aizspriedums» šajos pirmrepublikāņos. Regulāri izraisās «maijpuķīšu psihoze»¹. Vēl mūsdienās, piemēram, vecās holandiešu izcelsmes un holandiskus vārdus saglabājušās ģimenes Ņujorkā veido neapstrīdami aristokrātisku slāni – patriciešus bez ārējiem patriciešu atribūtiem. Kad jau 17. gadsimta pēdējās desmitgadēs franču buržuāzija uzsāka savus augšupejas centienus, tā nezināja nekādu labāku līdzekli par feodālo dižcilšu paražu un dzīves formu, gaumes virzienu un paša domāšanas veida pārņemšanu. 1670. gadā Moljērs uzrakstīja krāšņo tikumu komēdiju «Pilsonis muižniekos». Abats de Čosū, kurš taču

¹ Pirmie pārceļotāji no Anglijas uz tagadējām ASV devās 1620. gadā ar kuģi «*Mayflower*» («Maijpuķīte») un pirms izkāpšanas krastā noslēdza «maijpuķīšu kontraktu» par to, ka stingri ievēros puritāniskās dzīves normas. Vēlāk šā kuģa pasažieru pēcteči izveidoja biedrību un izkopa savu senču godināšanas rituālus.

piederēja *noblesse de robe** un kura priekšteči bija ieņēmuši augstus amatus Valsts padomē, stāsta, ka viņa māte ir likusi viņam pie sirds neuzkavēties nekur citur kā vien feodālo dižcilšu sabiedrībā. Jauno «priekšdziedātāju»¹ absorbcija dižciltīgajos norisinājās neapturami. Buržuāzijas elite Ludviķa XIV laikā kļuva dižciltīga – *Fouquet, Letellier, Colbert, Phélippeaux* un *Desmarets* kļuva par *de Belle-Isle, de Louvois, de Seignelay, de Maurepas, de Lavrillière* un *de Maillebois*².

Modernajā Vācijā pēdējos četrdesmit gados mēs bijām aculiecinieki neaptveramā tempā ritošam procesam, kādā jaunā industriālā buržuāzija tika asimilēta aristokrātu dzimtās. Vācu birģeri spruktin iespruka feodalizācijā. Viņu emancipācijas rezultāts bija tikai tāds, ka nostiprinājās viņu vēsturiskie pretinieki aristokrāti, kuri saņēma jaunas asinis un jaunus saimnieciskos resursus. Bagātību ieguvušo godkāres virsotne ir iespējami ātrāka saplūšana ar aristokrātiem kā labākā jauno pozīciju nodrošināšana un paņēmieni, lai ar šo saplūšanu leģitimētu piederību vecajai valdošajai šķirai, iztēlojot šo piederību par lielākā mērā mantotu nekā izcīnītu. Mantošanas (kaut arī tikai fiktīvas) princips vislielākajā mērā palīdz pātrināt augšupejošo spēku sociālo iemaņu treniņu un iedzīvošanos vecajā vidē.

¹ Mihelss izmanto sengrieķu dramaturģijas terminu «*Koryphaen*», kas apzīmēja kora vadītāju; vācu valodā šis vārds apzīmēja spilgtāko tēlu kordebaleta rindās vai cilvēku, kurš vispār ir ar kaut ko izcēlies.

² Tieši no buržujiem par dažbrīd varenāko cilvēku Francijā spēja kļūt Žans Batists Kolbērs (*Colbert*) (1619 – 1683), kura karjera tika izgreznota ar marķīza de Segnelāna (*de Seignelay*) titulu. Kolbērs vienlaicīgi pildīja valsts finanšu oberintendanta, fabriku oberintendanta, flotes ministra u. tml. pienākumus, uz pārdesmit gadiem saņemot rokās visu valsts saimniecisko dzīvi un iekšpolitiku. Viņa konsekventais merkantilisms deva šim vārdam sinonīmu kolbērisms. Mūža pēdējos gados viņa ietekme mazinājās, jo karalis deva priekšroku militāristiem, kuru karagājieni izputināja Kolbēra piepildīto valsts kasi, bet viņa pēcnācēji varēja baudīt visas tās priekšrocības, kas amatu sadalē pienācās dižciltīgajiem. Savukārt Kolbēra sāncensis, kara ministrs Fransuā Mišels Leteljē (*Letellier*) (1641 – 1691) jau nāca no valsts augstākās ierēdniecības un nopelnīja vēl arī marķīza de Luvaijā (*Louvois*) titulu ar savu milzīgo enerģiju, kas tika ieguldīta, piemēram, Parīzes Invalidu nama un Versaļas pils celtniecībā. Pēc Kolbēra nāves faktiski visvarens Francijā kļuva Leteljē. Citu šeit pieminēto cilvēku biogrāfijas liecina par to, ka lielākās iespējas iegūt dižciltību pavēra piedalīšanās militārās akcijās.

3. nodaļa

Partijiskās kustības vērstība uz lielu skaitu

1. Rūpes par vispārējo labumu kā sociālo cīņu ētiskais izpušķojums

Ētika tiek izmantota kā stafāža¹ tai sīkstajai cīņai, kas dažkārt uzvirto ar dramatisku atvēzienu, bet citkārt gandrīz mēmi un nevērīgam skatam nemanāmi risinās starp jauno un augšupejošu slāni un veco slāni, kuram kādu laiku nākas daļēji šķietami un daļēji īsteni piekāpties. Demokrātijas laikmetā ētika ir ierocis, kas pakalpo jebkuram. Pie *ancien régime** varu ieguvušie un tie, kuri gribēja iegūt varu, runāja tikai par savām, par savas personas tiesībām. Demokrātija šajā ziņā ir diplomātiska un izmanīga. Tamlīdzīgus prasību pamatojumus tā ir atmetusi kā neētiskus. Šodien visi sabiedriskās dzīves spēki runā un cīnās tautas un kopības vārdā. Valdība un dumpinieki, karaļi un partiju vadoņi, tirāni no Dieva žēlastības un uzurpatori, līdz mežonībai satrakojušies ideālisti un godkārīgie aprēķinātāji – visi viņi ir «tauta» un visi uzstāj, ka viņu rīcība ir vērsta vienīgi uz tautas gribas īstenošanu. Moderno šķiru un tautu dzīvē ētika ir kļuvusi par nepieciešamu piedevu. Jebkura valdība mēģina pamatot savu faktisko varu ar kādu lielu ētikas principu. Tāpat arī sociālo kustību izkristalizējušās formas nēsā filantropu maskas. Visas jaunās šķiras pirms sākt savu maršu uz varas iekarošanu cenšas dot svētviņīgus paskaidrojumus visai pasaulei, ka tās domā ne tik daudz par sevi, cik par visu cilvēci, ko tās grib atbrīvot no tirāniskā mazākuma

¹ Kā rotājums, burtiski pārtulkojot franču valodas vārdu, kas tiklab vācu kā latviešu valodā jau ir pieņemts kā glezniecības termins, ar ko apzīmē ainavas papildināšanu ar tādām cilvēku vai dzīvnieku figūrām, kuras pastiprina gleznas kopnoskaņu, taču nav tās centrālie tēli.

jūga un veco, netaisnīgo režīmu nomainīt ar jaunu un taisnīgu. Demokrātija vienmēr ir pārbagāta ar vārdiem. Tās terminoloģija ir metaforu savijums. Demagoģija – šis demokrātijas augsnes spontānais auglis – nezina, kur likties ar savu sentimentu un līdzcietību par tautas ciešanām. «Upuri iegaumē viņu vārdus, bet bendes apstulbst no šīs gaudu filozofijas,»¹ reiz piezīmēja sarkastiskais Dodē.

Katrs nākamais sabiedrības slānis, kas dodas sagrābt priekšrocības, kādas jau ir tikušas ekonomisko un politisko varu ieguvušajām šķirām, uz sava karoga raksta lozungu «Atpestīsim visu cilvēku dzimumu!» Kad jaunā franču buržuāzija dzīrās uzsākt savu lielo kauju pret dižciltīgajiem un garīdzniekiem, tā sāka ar svinīgo *Déclaration des Droits de l'Homme** un metās kaujā ar saucieniem *Egalité, Liberté, Fraternité!**. Šodien mūsu ausīs skan citas spēkpilnas šķiras – algoto strādnieku kustības tribūnus sludinātais, ka viņi izmanto tādu sabiedrisko parādību kā šķiru cīņa ne jau šķiriski egoistisku motīvu dēļ, bet, gluži pretēji, tāpēc, lai to vispār izdzīvotu no sociālo norišu faktoru kopuma. Modernā sociālisma teorētiskās dziesmas piedziedājums ir lepnie vārdi par bezšķiru, cilvēcīgas un brālīgas sabiedrības radīšanu. Tomēr uzvarējusi buržuāzija ar *Droits de l'Homme** gan ir izveidojusi godājamu un labi funkcionējošu republiku, bet ne īstenu demokrātiju. Vārdi *Egalité, Liberté, Fraternité** ir ne vairāk kā izlasāmi uz Francijas cietumu vārtiem. Un **Komūna**², kas uzskatāma

¹ *Les victimes soignent leurs mots; les bourreaux sont ivres de philosophie larmouante.* – Daudet Léon A. Alphonse Daudet. – Paris, 1898. – P. 142.

² Ideoloģiski sociālistiski ievirzīta Parīzes iedzīvotāju pašpārvalde (*Commune de Paris*), kuru izveidoja par 1870. gada septembra militāro katastrofu un tās vaininieku – imperatoru Napoleonu III – sašutusi tauta. Napoleons tika gāzts tūlīt pēc viņa armijas sakāves, taču pretendenti uz varu nespēja darboties efektīvi, tautas kustība radikalizējās un 1871. gada 26. martā pasludināja Parīzes Komūnu, kura noturējās 72 dienas un tika gāzta ar apvienotajiem Tjēra valdības (Komūnas laiku tā pārlaida Versaļā) un prūšu okupantu spēkiem. Daudzējādā ziņā atkārtojās 1789. gadā notikušais, kad Parīzes pašpārvalde izveidojās līdz ar Francijas karaļvalsts dezintegrāciju. Pētnieciskās darbības pēdējā posmā Mihelss radikāli novirzījās no klasiskā marksisma, kas šajos notikumos saskata tikai šķiru cīņu starp buržuāziju un proletariātu. «1871. gada Parīzes Komūna zināmā mērā radās arī no municipālpatriotisma. Tā cīnijās uz dzīvību un nāvi starp pilsētu un laukiem,» rakstīja Mihelss darbā «Patriotisms». – *Michels R. Der Patriotismus...* – S. 97.

par vienīgo vismaz uz laiku izdevušos mēģinājumu izveidot proletāriski socialistiskas (pilsēt)valsts kundzību, par spīti saviem komunistiskajiem pamatprincipiem, vislielākā naudas trūkuma laikā sargāja *Banque de France* tik uzticami kā visnepielūdzamāko kapitālistu padome. Revolūcijas ir bijušas, bet demokrātijas nav piedzīvotas.

Jo sevišķi politiskā partija mīl identificēties ar visu pasauli vai vismaz ar visiem attiecīgās valsts iedzīvotājiem, uzstāties visu vārdā un pieteikt kauju par visu kopējo labumu, kaut arī šī partija ir radusies atsevišķu grupējumu interešu aizsardzībai. Tikai socialistisko partiju runasvīri brīžam atzīst savas partijas par patentēti šķiriskām partijām. Bet arī viņi tūlīt pat mīkstina šo tēzi, piemētot, ka šīs partijas intereses galu galā sakrīt ar visas tautas interesēm. Pasludinot savu cīniņu par atbilstīgu visas cilvēces interesēm, vismaz relatīvi tuvāk īstenībai nokļūst socialistiskās partijas, kuras pārstāv statistiski neapšaubāmi visdaudzskaitlīgāko iedzīvotāju slāni, nekā *de natura** mazākumā esošās buržuāzijas partijas. Tomēr arī socialistiskās partijas nevar ietvert sevī visus cilvēkus. Ja sociāldemokrāti pirms vēlēšanām skaidro, ka sociālisms nozīmējot visiem dot un nevienam neko neatņemt, tad vajadzētu tomēr atzīmēt, ka ekstrēmās īpašuma attiecības mūsdienu sabiedrībā padara tādus solījumus neizpildāmus; ka došana paredz ņemšanu un ka gadījumā, ja proletārieši gribētu saimnieciskā ziņā nostāties līdzās Stinnesiem, Fordiem, Ragī, Vanderbildiem un firstu Plesu dzimtai, kas būtu iespējams tikai nacionalizējot nosaukto vīru privātīpašumā esošos ražošanas un apgrozāmos līdzekļus, tad ir skaidrs kā diena, ka sociālisms paredz lielā mērā atņemt viņiem ienākumus un ietekmi. Oportūniska tendence izpaužas tad, ja sociāldemokrāti, šķietami ievērojot Marksa politekonomijas pamatprincipus, iedala visus iedzīvotājus **ražošanas līdzekļu īpašniekos** un no viņiem atkarīgajos un tad pasludina īpašniekus par kapitālistiem un no viņiem atkarīgos – par sociālistiem, t. i., par ieinteresētiem sociālisma uzvarā. Tas ir pašos pamatos kļūdainis pieņēmums, kas aizstāj ar tūri ārēju sakarību cilvēka ienākumu līmeni – vienīgo vai vismaz galveno kritēriju cilvēka šķiriskās piederības noteikšanai. Iespējams, ka reālpolitikā tas noder, bet no teorijas

viedokļa tomēr apstrīdami ir paplašināt proletariāta jēdzienu tiktāl, lai valsts un privātā dienesta ierēdņus predisponētu uz strādnieku partiju; kā neīpašnieks jeb «atkarīgais» no ražošanas līdzekļu īpašniekiem pēc šādas teorijas ir arī Krupa firmas ģenerāldirektors un Prūsijas Ministru prezidents, kuriem, ciktāl viņi «apzinās šķiras intereses», vajadzētu kļūt par jūsmīgiem sociālisma piekritējiem.

2. Skaita vairošana kā politiskā spēka faktors

Antidemokrātiski noskaņotie zinātnieki skaidro jauno emancipācijas kustību ideālistisko uzrāvienu kā labticīgu pašapmānu, kā *Fata Morgana*^{*}, ko rada vajadzība likt vispārējam labumam kalpot atsevišķu cilvēku labumam. Reālo faktu pasaulē katra šķiriskā kustība, kura sola aplaimot visus, saņem nedziedināmas antinomijas zīmogu. Proti, visa cilvēce nevar ierindoties vienā «politiskajā šķirā», un šķira var apņemt tikai vienu daļu sabiedrības. Līdz šādai atziņai jau sen ir nonākuši angļi un amerikāņi. **Partijiskā oligarhija** Hidingam ir tikai viens no skaidrākajiem apliecinājumiem likumam, kas skan: *the few always dominate*^{*}.

Partija – tas nozīmē nošķiršanos, nodalīšanos; nozīmē *pars*, nevis *totum*¹. Partija tātad ir norobežošanās. Tomēr citi nosacījumi, un proti, skaitliskuma vara un katrai partijai objektīvi piemītošā sliksme valstiskoties iedarbina transgresijas likumu, pēc kura partijai piemīt imanenta tendence ne vien pieaugt, bet arī izplesties pāri tās ģenētiski dotajam vai pamatprogrammā noteiktajam sociālajam areālam.

Šo sakarību varētu paskaidrot daži piemēri no jaunākās partiju vēstures.

Nacionālliberāļu partijai Vācijā, kā to uzsvēra Frīdbergs sakarā ar tās pastāvēšanas 40 gadu jubileju, ir nācies atzīt, ka nav iespējams

¹ Partija nozīmē daļu, nevis veselumu vai kopumu.

vienots, partijas politiskajā programmā ietverts skatījums uz saimniecisko dzīvi un ka tikai ekonomisko uzskatu brīvlaišana spēja noturēt kopā arī partijas kodolu. **Liberālā partija Itālijā** daudzus gadu desmitus, līdz kamēr tai un pat tās īpašumiem neuzklupa fašisms, vispār izvairījās darīt ko vairāk par tādu lokālo vēlētāju savienību uzturēšanu, kuras iztika gandrīz bez jebkādas programmas un neizslēdza divu vai pat triju savu kandidātu izvirzīšanu vienā vēlēšanu apgabalā. Katolisko masu partiju vēsture Vācijā un Itālijā pierāda, ka tās bija sniegušās tālu pāri sākotnējās konfesionalitātes vilktajām robežām. Vācu **Centra partija**¹ ne vien uzņēma protestantus, bet arī uzskatīja par ieguvumu to, ka protestanti iekļāvās tās pārstāvniecības orgānos, piemēram, tās parlamentārajās frakcijās. Itāliešu tautas partijas *Partito popolare* vadonis Sturco Turīnas kongresā 1923. gadā mēģināja pamatot demonstratīvu citticīgo un neticīgo iekļaušanu katoliskajā kustībā ar tās katolicitāti, t. i., ar partijas etimoloģiju².

Arī sociālistiskās partijas ļaujas līdzīgām tieksmēm pievilkt masas bez kādiem priekšnosacījumiem, par spīti tam, ka tās taču dēvē sevi par lielākās šķiras interešu pārstāvēm un tādas patiešām arī ir tur, kur rūpnīcu strādnieki, laukstrādnieki un sīkzemnieki veido lielumu lielo vēlētāju vairākumu. Viņu mērķu sasniegšanai tiem vairs nepietiek ar «dabisko vairākumu». Tā rodas nemitīgie centieni paplašināt «darba tautas» jēdzienu, iekļaujot tajā amatniekus un ierēdņus līdz pašai *upper ten thousand** robežai. Leiboristu partija **Anglijā** pēc 1908. gada gan bija pieņēmusi ierosinājumu, atbilstīgi kuram būtu jāveic «ražošanas, sadales un maiņas līdzekļu socializēšana demokrātiskas valsts kontrolē», bet tajā pašā laikā noraidīja citu ierosinājumu, ar kuru varētu izpildīt politiskās tīrības vienkāršo bausli, ja izslēdzami no partijas būtu tādi biedri, kuri jūtas vai rīkojas ne tā, kā sociālisti. Tāda, lūk, pieskaņošanās tredjūniju biedru masai.

¹ Konfesionālā katoļu partija; sk. piezīmes 170. un 219. lpp.

² No grieķiem patapinātais vārds «*Katholikos*» apzīmē «kopumu», «vispārēju». Viena no galvenajām katoliskās un visas kristīgās baznīcas kārtulām norāda, ka Kristus glābj visu cilvēci, nevis kādu tautu, šķiru, grupu.

Transgresijas likuma darbībai atbilstīgā «balsu zvejošana» ārpus partijas dabiskā areāla vismaz priekšvēlēšanu laikā pieņem groteskas formas, un partiju piekoptā neizlēmušo vai vienaldzīgo pilsoņu aizvilšana līdz vēlēšanu urnām tad draud izvirst līdz nelikumīgai piespiešanai vēlēt. Bet jo plašas masu medības tiek rīkotas arī ar nolūku pavairot partijas pastāvīgo biedru skaitu. Nu tik «bliež». Turklāt bezpartijiskie kā mozaikveidīga un disociēta masa tiek pakļauta visiem partijisko spiedienu mēģinājumiem. Varētu izvirzīt jautājumu, vai bezpartijisko vienīgais glābiņš nav apvienošanās «bezpartijisko partijā».

A. TEHNISKIE UN ADMINISTRATĪVIE RAŠANĀS CĒĻOŅI

1. nodaļa

Ievads: organizācijas nepieciešamība

Bez organizācijas demokrātija nav iedomājama. Tikai organizācija piešķir masai konsistenci. Šīs tēzes izskaidrošanai pietiek ar nedaudziem vārdiem.

Šķirai, kura izvirza sabiedrībai noteiktas prasības un mēģina īstenot dzīvē no šīs šķiras izpildītajām ekonomiskajām funkcijām atvasinātu ideoloģijas un «ideālu» kompleksu, tiklab saimnieciskajā kā politiskajā laukā ir vajadzīga organizācija kā vienīgais līdzeklis šķiras kopīgās gribas izpausmei. **Organizācija**, kas darbojas pēc mazāko spēku pielikšanas principa, t. i., cenšoties pēc vislielākā spēku ietaupījuma, ir visīstākais vājo ierocis pret stiprajiem cīņā, ko iespējams izvērst tikai tad, ja pastāv līdzīgu interešu radīts solidaritātes pamats.

Šajā laikā, kuru ekonomiski, sociāli un ideoloģiski līdzīgo sakļaušanās gars ir pārņēmis tik dziļi, ka pat miljonāri nāk pie pārlicības par vienošanās un kopīgas rīcības nepieciešamību, organizācija ir strādniecības dzīves princips, bez kura *a priori** ir izslēgti jebkura veida taktiskie panākumi. Proletārietis ir kulturāli, fiziski, ekonomiski un fizioloģiski vājākais posms mūsu sabiedrībā. Jebkurš strādājošo šķirām piederīgais vienatnē ir bezpalīdzīgs pret ekonomiski stiprāko posmu patvaļu. Tādā laikā strādnieka izvairīšanās no piedalīšanās savas šķiras sabiedriskajā dzīvē kļūs šim cilvēkam liktenīga.

Tikai tad, kad proletārieši saplūst masā un piešķir šim veidojumam struktūru, viņi kļūst spējīgi politiski pretoties un iekaro sabiedrisko cieņu. Sociāldemokrāti, šie organizatoriskās domas fanātiķi partijnieku vidū, šā iemesla dēļ izsaka ar partijiskuma zinātniskās izpētes rezultātiem saskanīgu argumentu pret individuālanarhistu teorijām, ka uzņēmējiem nekas nebūtu labāks par strādnieku spēku deintegrāciju un sašķeltību. Strādniecības nozīme un dižums slēpjas tikai tās skaitliskajā lielumā. Bet skaita izteikšanai ir nepieciešama ne vien sarindošanās, bet arī rindu sakārtotība. Organizācijas princips tātad ir jāuzlūko par masu sociālās vadīšanas *conditio sine qua non**.

Tomēr šis politiski nepieciešamais princips, kas paglābj masas no tās pretiniekiem vēlamās bezorganizācijas Scillas, slēpj sevī Haribidas briesmas. Jo tieši **organizācija** ir tas avots, no kura izplūstošās konservatīvisma straumes pārklāj demokrātijas līdzenumu un rada tur postošus plūdus, pēc kuriem šo līdzenumu vairs nevar pazīt.

Ja kāds saka «organizācija», tad viņš jau pasaka «**tendence uz oligarhiju**». Katras organizācijas būtībā slēpjas aristokrātisma vaibsts. Organizācijas mašīnērija rada solīdu struktūru un tādējādi nopietni izmaina organizēto masu – apvērš masas un vadoņa attiecības. Organizācija galīgi pabeidz katrā partijai, respektīvi, arodbiedrībai piemītošo dalījumu vadošajā mazākumā un vadāmajā vairākumā.

Ir atzīmēts, ka viszemākajās cilvēces kultūras attīstības pakāpēs valda **tirānija**. Demokrātija var rasties tikai vēlākajos, augstāk attīstītajos sabiedriskās dzīves posmos. Kopumā ņemot, brīvības, priekšrocības un tāpat arī līdzdarbošanās sākotnēji ir pieejamas tikai nedaudziem. Jaunākos laikus raksturo tas, ka šīs tiesības pakāpeniski tika izplatītas uz aizvien plašāku personu loku. Tas bija demokrātijas laikmets. Demokrātijas attīstību attēlo parabola, un uz mūsu laiku demokrātiju vismaz partiju dzīvē attiecas parabolas lejupejošais zars. Partiju dzīve ļauj izdarīt novērojumu, ka demokrātijas attīstība inducē pretēji vērstu kustību: jo **organizācija aug**, jo **demokrātija dīkst**. Var formulēt šādu likumu: vadoņa vara aug proporcionāli tam, kā izplešas organizācija. Vadoņa varas pakāpju dažādība dažādu valstu partijās un arodbiedrībās galvenokārt – neizslēdzot etniskos

un individuālos faktoros – ir izskaidrojama ar dažādību to organizētības pakāpē.

2. nodaļa

Tiešās masu kundzības mehāniskā un tehniskā neiespējamība

Pašnoteikšanās un pašpārvalde, ko īsteno tautas sapulce. Par masu psiholoģiju

Nepastarpinātā masu kundzība ir mēģinājums panākt iespējami tiešu tautas gribas izpaudumu attiecībā uz tās kopdzīves iekārtojumu, iespējami samazinot vadonību.

Amerikāņu valstiskajā tekstā «*The Federalist*» par demokrātiskām tika apzīmētas tikai tās valstis, kurās tauta sapulcējas un izlemj uz šādas pirmmetodes pamata, kamēr pārstāvnieciskās tautas kundzības formas tika sauktas nevis par demokrātijām, bet par republikām. Dažos Šveices kantonos eksistē tā saucamās *Landesgemeinden*¹ ar visus jautājumus kopīgi izlemjošas likumdevējas sapulces tiesībām. «*Landesgemeinde*,» kā teica kāds tās jaukumu suminātājs, «kurā ārpus aļļa pulcējas arī sievietes un bērni, kādā pavasara dienā zem Dieva skaidrās debess uz mūsu kalnu – mūsu brīvības sargu – fona ir skaistākais un pilnīgākais mūsu demokrātijas iemiesojums.»² Tā, protams, negarantē izlemšanas ātrumu un kontinuitāti, jo to var

¹ Specifiska Šveices institūcija – visu attiecīgā kantona balsstiesīgo iedzīvotāju sapulce; tādas tika sasauktas ne visos Šveices kantonos.

² *Hasbach W. Die moderne Demokratie. Eine politische Beschreibung. – Jena, 1912. – S. 136.*

pārtraukt katrs pērkona negaiss. Bez tam tā ir derīga tikai skaita ziņā ierobežotām un laukiem raksturīgām attiecībām. Līdz ar darbojošos personu skaita pieaugumu *Landesgemeinde* pārtrauc funkcionēt. Apenzellē, piemēram, tā sanāk kopā vairs tikai tādēļ, lai bez debatēm izlemtu par priekšlikumiem, kuri pirms tam katram pilsonim ir piesūtīti rakstiskā veidā. Starp citu, pat viskonsekventākā *Landesgemeinde* nekādi nevar iztikt bez tāda personu loka, kuri iepriekš sašķiro kantona lietas un izstrādā dienas kārtību. Tātad tā vienalga paredz «iestādes». Arī tur, kur tauta likumus izdod tieši, līdzās pastāv ar vēlēšanām izveidoti orgāni, un nepastarpinātā demokrātija darbojas ar pārstāvju sistēmas piepalīdzēšanu.

Reinzemes demokrāts Morics Ritinhauzens pirmais mēģināja ar ģeniālu sistēmu piedāvāt reālu vispārējo bāzi likumdošanai, ko nepastarpināti veiktu tauta. Visus iedzīvotājus vajadzētu sadalīt sekcijās pa tūkstoš cilvēkiem katrā, kā tas uz dažām dienām jau notika Prūsijā vēlēšanu sakarā 1848. un 1849. gadā. Katrai sekcijai būtu jāsapulcējas kādā krogā, skolā, rātsnamā – viss viens kādā publiskā telpā un jāizraugās priekšsēdētājs. Katram pilsonim tur būtu tiesības uzstāties, lai katrs ar savām prāta spējām varētu kalpot tēvzemei. Diskusijas beigās katrs nobalsotu, sekcijas priekšsēdētājs nodotu balsošanas rezultātus birģermeistaram un tas, savukārt, tālāk augstākām instancēm. Visu izšķirtu vairākuma griba.

Likumprojekti apspriešanai netiktu piedāvāti. Valdības iniciatīva aprobežotos ar paziņojumu, ka noteiktā dienā sekcijām ir jāapspriežas par noteiktu tēmu. Ja noteikts pilsoņu skaits piedāvātu jaunu likumu vai grozījumus esošajos likumos, attiecīgajai ministrijai būtu pienākums aicināt tautu līdz noteiktam termiņam izpaust savu suverēno gribu un pašai izdot piedāvāto likumu. Likums izaugtu organiski no diskusijām. Priekšsēdētājs atklātu diskusiju, runājot par galveno tēmu. Tālāk tiktu iztirzāti likuma pakārtotie punkti. Tad sekotu balsu nodošana. Tiktu pieņemts katrs priekšlikums, kas izpelnītos lielāko balsu skaitu. Kad ministrija saņemtu visus datus par balsošanām, speciālai komisijai vajadzētu sagatavot likumu vienkāršā un skaidrā tekstā, lai nebūtu iespējama tāda interpretāciju

dažādība kā lielākajai daļai tagadējos parlamentos pieņemto likumu, kuri, kā ar izsmieklu teica Rítinhauzens, šķiet apzināti rakstīti tā, lai apmierinātu juristu kāri pēc divdomībām.

Piedāvātā sistēma ir skaidra un kodolīga, un pirmajā acu uzmetienā nevar saskatīt neko tādu, kas liegtu to ieviest dzīvē. Tomēr mēģinājums to iedzīvināt nesekmējās atbilstīgi tās autora gaidām.

Tiešā pašpārvalde ar tautas sapulces lēmumiem – šis demokrātijas ideāls gan ierobežo deleģēšanas ekspansiju, tomēr neaizsargā pret oligarhiskas vadonības izveidošanos. Tautas sapulcē – *big meeting, comizio* – valda masu psiholoģijas likumi. Tautas sapulce gan liedz dabiskajiem vadoņiem uzstāties funkcionāru lomā, jo šīs funkcijas masa uzņemas pati; bet tautas sapulce tieši kā masa ir sevišķi pakļauta briesmām nonākt varenu oratoru runas ietekmē un tādējādi ļauj dažiem viegli pārsteigt pārējos nesagatavotus. Masu pārvaldīt ir vieglāk nekā mazu klausītāju pulciņu, jo pūļa piekrišana ir vētrai nāka, vienkāršāka un noteiktāka, un tad, kad pūlis ir iedvesmots, tas vairs neklausās mazākuma vai atsevišķu cilvēku iebildumos. **Tautas sapulces** sistēma vispār nepieļauj nopietni izteikties, apspriest vai izsmeļoši izklāstīt kādu tēmu. Liels pūlis zem viena jumta katrā ziņā ir daudz uzņēmīgāks pret paniskām bailēm un bezjēdzīgu sajūsmu nekā mazskaitlīgs pulciņš, kura dalībnieki spēj prātīgi aprunāties. Pieredze rāda, ka milzīgas sapulces, tajā skaitā partiju kongresi, balsojot ar aplausiem vai par rezolūciju kopumā, pasludina to, kam šie paši dalībnieki sargātos piekrist, ja viņi būtu sadalīti grupās pa cilvēkiem piecdesmit. Gan vārdus, gan darbus pūlis met svaru kausos daudz vieglprātīgāk nekā atsevišķi cilvēki vai cilvēku grupiņas no šā paša pūļa. Tas ir neapstrīdams fakts no masas patoloģiju jomas, kuru franču un itāliešu sociologi ir jau pietiekami izgaismojuši kā likumu par atbildības izjūtas dilšanu masās. Atsevišķs cilvēks pazūd pūlī, un reizē ar viņu pazūd arī viņa personība un atbildības izjūta.

Satriecošākais arguments pret masu suverenitāti ir norāde uz tās mehānisko un tehnisko neīstenojamību.

Suverēnās masas nav spējīgas pašas tiešā ceļā pieņemt pat visnepieciešamākos lēmumus. Viens un tas pats iemesls – cilvēku skaits –

potenci tiešajai demokrātijai atņem un netiešajai demokrātijai piešķir. Luijs Blāns polemikā ar Prudonu reiz (1849. gadā) izmeta jautājumu, vai patiešām 34 miljoni cilvēku (toreizējais iedzīvotāju skaits Francijā) spēs nokārtot savas lietas bez kalpotājiem, ja pat vissīkākais bodnieks bez tiem nevar iztikt. Un lūk, ko viņš pats atbildēja uz savu jautājumu: tikai nelga var pateikt «jā», bet neviens, kurš pateicis «nē», vairs nav absolūts valsts ienaidnieks. Līdzīgu jautājumu un atbildi mēs varam attiecināt uz partijām. Anglosakšu un amerikāņu valstīs ļoti liela loma partiju dzīvē ir sapulču laukumam zem klajas debess, *in the open air*, laukā, zaļā parka zālītē. Anglijas partiju un to mītiņu vēsturē par Trafalgarskvēru vai Haidparku nāktos lasīt vairāk nekā tikai vienā lappusē vien. Tomēr – ja klajās debesis politisko demonstrāciju runām piedien kā uzlietas, tās nav piemērotas apspriedēm, nopietnām diskusijām un lēmumu pieņemšanai, pat pilnīgi neņemot vērā to, ka arī pirmais ir sasniedzams tikai tad, ja pūli neiztrenkā zibeņi un lietusgāzes. Ne ar kādu sapulces lēmumu nevar atcelt tās atkarību no dabas untumiem. Daudzviet jau klimatiskie apstākļi vismaz mēnešiem ilgi liedz rīkot lielas sapulces zem klajas debess, un tā tas ir tieši ziemeļos, kur demokrātijas ieviešanās bieži vien notika agrāk. Vecajā Vācijā tautas sapulces uz ielas vispār bija «policijas aizliegtas». Itālijā un daļēji arī Francijā iespējas noturēt kongresus un sapulces visu novirzienu partijām deva lielo teātru zāļu pieejamība; Anglijā līdzīgiem mērķiem izmantoja koncertzāles un municipalitāšu apspriežu zāles. Vācijā politiskās sapulces vajadzēja noturēt lielajās alus zālēs un «pagrabos». Rezumējot to visu, taisnība ir tiem, kuri kopā ar Bernšteinu uzskata, ka jau telpu jautājums padara neiespējamu tiešās demokrātijas lietošanu ne tikai valsts dzīvē, bet arī partijas dzīvē. It īpaši lielajos industriālajos centros, kuros strādnieku partijām ir simti tūkstoši biedru, vairs nav iespējams apkalpot šā milzu ķermeņa vajadzības bez pārstāvniecības sistēmas. Tūkstoš partijas biedru regulāra sapulcināšana uz apspriedēm būtu ļoti grūta sakarā ar telpu meklēšanu, attālumu pārvarēšanu u. tml., bet 10 tūkstošu biedru sapulcināšana jau ir fiziski pilnīgi neiespējama. Kā gan, pat iedomājoties vislabāko iespējamo sakaru

un satiksmes sistēmu un nepavisam neņemot vērā izmaksas, šādas cilvēku masas spētu noteiktā laikā un pietiekami bieži savākties vienuviet? Sociāldemokrātiskajā Lielberlīnē, kurā ietilpst seši Reichstāga vēlēšanu apgabali pilsētā, kā arī vēl divi Nīderbarnimas un Teltovas – Beskovas – Šarlotenburgas apgabali, 1908. gadā mita vairāk nekā 90 tūkstoši partijas biedru. Ir pilnīgi skaidrs, cik neiespējami būtu nepastarpināti lemt tik milzīgai, vienai partijas organizācijai piederošai cilvēku masai. Un tālāk, no dabas zinātnēm mēs taču zinām, ka pat visskaļākā runātāja balss nesasniedz uzreiz 10 tūkstošus klausītājus.

Tiešā pašpārvalde lielās grupās nav realizējama arī vēl citu tehnisko pārvaldes nosacījumu dēļ. Ja Žaks pastrādā ļaundarību pret Pjēru, tad nevar francūži visi kā viens traukties turp, lai paši savām acīm redzētu notiekošo un pasargātu Pjēru no Žaka. Tieši tāpat arī modernās demokrātiskās partijas biedru kopums nevar tiešā veidā izšķirt domstarpības, kas radušās viņu vidū.

Tā rodas vajadzība izvirzīt **delegātus**, kuriem jārunā masu vārdā un jāatvieglo to gribas izpilde. Lai cik spēcīgs kādā grupā būtu demokrātijas gars, tai tomēr nākas uzticēt atsevišķiem biedriem gan kārtējo uzdevumu veikšanu, gan svarīgāko akciju sagatavošanu un izpildi.

Partijiskās vadonības rašanās vienkāršākais gadījums ir tāds, ka partijas nodibina vadoņi. Tad vispār nav jautājumu par vadoņu tapšanu. Tad vadonis ir primārais, masa ir sekundārais elements. Vadonis pievieno sev personīgo svītu.

Visbiežāk tomēr attīstības virzība ir cita: vadonis sākotnēji ir tikai masu **kalps**. Organizācijas pamats ir visu tās locekļu līdztiesība. Vispārējā nozīmē šīs tiesības ir vienlīdzība starp cilvēkiem kā cilvēkiem. Šādu vienlīdzību dažās zemēs, tādās kā ideālisma pārņemtajā **Itālijā** (bet arī nedaudzos Vācijas apvidos, kur organizēšanās vēl ir sākumstadijā), ārēji parāda tas, ka visi organizācijas biedri savā starpā ir uz «tu» – to saka nabaga algādzis viscienījamākajam profesoram. Tālāk vienlīdzība nozīmē visu organizācijas biedru vienlīdzību. Visi organizācijas dalībnieki pretendē uz vienādām tiesībām savā organizācijā. Demokrātiskais partijisma princips garantē iespējami lielākam

dalībnieku skaitam ietekmi un piedalīšanos kopīgās lietas vadīšanā. Visiem ir vēlēšanu tiesības. Ikvienam ir tiesības pašam tikt ievēlētam. *Droits de l'Homme** pamatpostulāts teorētiski ir izpildīts. Visi amati ir vēlēti. Ierēdņiem ir tikai pakārtota nozīme attiecībā pret masu gribas izpildorgāniem, ierēdņi ir pilnīgi atkarīgi no biedru kopuma, kurš viņus var katrā brīdī atsaukt un nomainīt. Partijas masa ir visvarena pār saviem vadoņiem.

Sākotnēji daudzkārt izmēģināja vispār iztikt bez vadoņiem. Izmantoja tikai uz īsu laiku un noteiktu, stingri ierobežotu lietu kārtošanai izvēlētus runas vīrus. Delegāti bija ar rokām un kājām pievažoti masu gribai, lai tie iespējami mazāk attālinātos no tīrās demokrātijas. **Itāliešu laukstrādnieku** kustības pirmsākumos tās nodaļas vadītāja ievēlēšanai bija nepieciešams vismaz 4/5 balsu vairākums. Organizācijas pārstāvim pirms sarunām ar uzņēmējiem par atalgojuma tarifiem vajadzēja iegūt rakstisku apliecinājumu ar katra arodbiedrības biedra parakstu, ka viņš ir tam pilnvarots. Organizācijas grāmatvedība bija katrā laikā pieejama katram biedram divu apsvērumu dēļ: pirmkārt, tādējādi gribēja pasargāt vadoņus no jebkādas neuzticības – «šīs indes, kas ar laiku saēd vistiprāko organismu», un, otrkārt, lai biedri mācītos grāmatvedību, iegūtu zināšanas par arodbiedrības darbību un augtu par tās nākamajiem vadoņiem.

Skaidrs, ka šādas normas ir izpildāmas tikai ļoti ierobežotā apmērā. **Angļu arodbiedrību** bērniības gados dažas trejdūnijas deleģēja un atsauca savus biedrus rindas kārtībā. Vēl citur deleģēšanu noteica biedru vecums vai stāžs. Vadonība tur veidojās atkarībā no tā, kādā omā bija demokrātijas dievs Gadījums. Vēlākajos laikos, kad uzdevumi kļuva vērienīgāki un prasīja lielāku individuālo izveicību, runātāja talantu un, vairāk par visu, lietišķas zināšanas, vairs nebija pieļaujams deleģācijas izveidi uzticēt aklai nejaušībai – cilvēku alfabētiskajai secībai vai kārtai gaidītāju rindā, jo veicamo uzdevumu kvalitatīvai izpildei vajadzēja īpašas spējas, kādas nepiemīt kuram katram arodbiedrības biedram.

Atzīmēšanas vērts ir tas, ka pēdējo divdesmit gadu laikā šādu metožu vietā draud parādīties to absolūtais pretstats un ka moderno

politisko grupu attīstība milzīgi saīsina un šablonizē tāpat dabiski notiekošo procesu, kurā vadāmais kļūst par vadoni un vienpusēji nostiprina savas pozīcijas. Jau gadsimta sākumā kļuva dzirdami aicinājumi izveidot oficiālu vadoņu «kalvi», jo vajagot rūpēties par profesionālu politiķu – pārbaudītu un patentētu politikas lietpratēju – kastas izveidošanu. Ferdinands Toniss ieteica partijai ieviest regulārus eksāmenus sociāldemokrātiskās partijas vēlēšanu kandidātu un partijas sekretāru noteikšanai. Heinrihs Herkners gāja vēl tālāk. Viņš jautāja, vai lielās arodbiedrības vispār varēs ilglaicīgi iztikt tikai ar tādām personām, kuras ir cēlušās no strādniekiem un tad praktiskajā arodbiedrību darbā puslīdz labi kāpušas no viena pakāpiena uz nākamo. Pēc tam viņš piesauc uzņēmēju organizācijas, kuras nodarbina galvenokārt akadēmiski izglītotus spēkus, un paredz, ka visā drīzumā proletāriskā ekskluzivitāte tiks lauzta, dodot priekšroku ekonomiku, jurisprudenci, tehniskās zinātnes un tirgzinību studējušajiem.

Tagad¹ kandidāti uz strādnieku grupu arodbiedrības sekretāra vietu tiek eksaminēti, pārbaudot viņu spējas sagatavot un literāri izstrādāt dokumentus, kā arī orientēties likumdošanā. Arī politiskās strādnieku apvienības itin visur cītīgi domā par savu funkcionāru sagatavošanu. Visās malās tiek taisītas «preses» vai, ja vēlaties, «audzētavas», kurām uz ātru roku ir jāstancē organizācijām «zinātniski izglītoti» funkcionāri. Berlīnē kopš 1906. gada darbojas **partijas skola**, kurā tiek izglītotas partijas un arodbiedrību amatpersonas. Visus izdevumus gan par kursantu uzturēšanos šajās pusgadu ilgajās mācībās, gan par skolas uzturēšanu sedz partijas vai tā arodbiedrības sekcija, kas sūtījusi cilvēku mācīties. Piedevām vēl ģimenes, kuru apgādnieki mācās šajā skolā, saņem finansiālu pabalstu no partijas un arodbiedrību provinciālajām organizācijām, kuru darbības teritorijā šīs ģimenes dzīvo. Viņu atlasē parasti priekšrocības tiek dotas tiem, kuri jau atrodas partijas vai arodbiedrības amatos. Tie kursanti, kuri partijas skolā iestāšanās brīdī vēl nav pieskaitāmi

¹ 1911. gadā.

strādnieku demokrātijai, lolo dabiskas cerības šādā veidā pamazām iekļauties tajā. Tie strādnieki, kuri šādās cerībās viņas, kā rāda pieredze, kļūst nikni un kurn pret partiju, kura viņus sākotnēji uzmundrināja un nosūtīja uz skolu, bet pēc tam liek atgriezties atpakaļ pie fiziska darba fabrikās. No 141 strādniecības studenta 1911. gadā veidojās trīs grupas: pirmā kategorija sastāvēja no partijas un arodbiedrību vecajiem ierēdņiem (52 personas), otrā – no ļaudīm, kuri pēc skolas mācību beigām dabūja norīkojumu partijas vai arodbiedrības darbā (49), un trešā veidojās no tiem, kuriem bija jāatgriežas atpakaļ fabrikās (40).

Itālijas pilsētā Milānā 1905. gadā sociālistu pārziņā esošā labdarības sabiedrība *L'Umanitaria* tika atvērusi *Scuola Pratica di Legislazione Sociale* ar mērķi «padarīt noteiktu strādnieku skaitu spējīgu ieņemt atbrīvojušās vietas valsts darba inspekcijā, arodbiedrību savienībās un karteļos, strādnieku apdrošināšanas sabiedrībās un darbā iekārtošanas birojos». Mācības ilga divus gadus un beidzās ar eksāmeniem un kvalifikācijas apliecību izsniegšanu. Skolā mācījās (1908. gadā) 202 skolēni, no kuriem 37 bija arodbiedrību un strādnieku kooperatīvu amatpersonas, 4 – darbā iekārtošanas biroju vadītāji, 45 – kalpotāji un brīvo profesiju pārstāvji un 112 – strādnieki. Vairums skolēnu iestājās skolā vai nu sava prieka pēc, vai arī ar vēlēšanos dabūt diplomu, uz kā pamata saņemt labi apmaksāta privāta darba vietu. Skolas direkcija tādēļ nonāca līdz domām diplomus atcelt un skolot tikai tos, kuri jau būtu nodarbināti strādnieku kustībā vai arī vēlētos tur strādāt. Tādā gadījumā studentiem tika paredzēta arī stipendiju maksāšana no *L'Umanitaria* vai arī no strādnieku organizācijām. Pēc šāda paša parauga un ar tādu pašu mērķi 1909. gadā Turīnā turienes arodbiedrību kartelis atvēra līdzīgu skolu (*Sc. Pr. di Cultura e Legislazione Sociale*).

Anglijā arodbiedrības un kooperatīvi izmanto Oksfordas *Ruskin College*, lai vīstalantīgākie kandidāti uz vadoņu vietām tiktu tām profesionāli sagatavoti ar akadēmiskajām studijām. Vēlāk tur tika nodibināta vēl otra koledža ar vēl izteiktāku sociālistisku raksturu nekā raskiniešiem, un kura pie tam vēl tika vadīta tredjūnisma stilā, proti,

1909. gadā tāpat Oksfordā dibinātā *Central Labour College* – ne bez pretstatījuma vecākajai koledžai, kurai tika pārņemta pārlieta pre-timnākšana Oksfordas buržjmanieru *outlook**. Oksfordšīrā ietekmīgo agrāro aprindu pretestības dēļ 1911. gadā kļuva nepieciešams *Central Labour College* pārcelt no Oksfordas uz Londonu.

Austrijā tika izteikts ierosinājums dibināt skolu pēc vācu parauga.

Nav iespējams nepamanīt, ka visas šīs partijiskās un arodbiedrību izglītības institūcijas būtiski veicina mākslīgu **strādniecības elites** veidošanos. Ar savu strādnieku vadoņu kursantu kastu tās palielina vadoņu varu pār partijas masām. **Tehniskā specializācija**, kas ir katras plašākas organizācijas neizbēgamās sekas un rada nepieciešamību pēc tā sauktās kompetentās vadības, pārvērš visu masām piederošo lemtspēju par specifisku, vien vadoņiem piemītošu kvalitāti. Vadoņi, kuri sākotnēji ir tikai masu gribas izpildorgāns, kļūst patstāvīgi, emancipējoties no masas.

Lai piesaistītu vadoņus arī masas gribai un padarītu viņus tikai un vienīgi par šīs gribas izpildorgāniem, neattīstītās demokrātijas izmēģināja arī garīga rakstura piespiedu pasākumus. Patriotiski revolucionārā hunta 1808. gadā Spānijā norīkoja 30 proletāriešus pavadīt savu ģenerāli uz sarunām ar francūžiem, lai šim ģenerālim nāktos pretēji paša pārliecībai noraidīt visus Napoleona priekšlikumus. Modernajās demokrātiskajās partijās vēl joprojām – bet līdz ar augstāku attīstības pakāpi gan aizvien retāk – gadās, ka masas dod delegātiem **imperatīvos mandātus**. Tas nozīmē preventīvas dabas saistības izvēlētajiem, kuras uzliek izvēlētaji, lai izvēlētajiem būtu tikai masu nospraustais maršruts, no kura tie nedrīkst attālināties. Pirms viņi dodas uz apspriežu un interešu pārstāvniecības vietu, izvēlētajiem izsniedz instrukcijas. Tādējādi delegāti nevarēja apspriešanās laikā «atkrist» vai kļūt neuzticīgi masām, vai kaut ko izlemt uz savu roku. Ar to gribēja panākt, lai delegāts svarīgos jautājumos nebalсотu pretēji mandātu devēju vairākuma viedoklim. Tāda rīcība, kaut gan atsevišķos gadījumos tā neapšaubāmi var veicināt demagoģiskas noslieces, ir noderīga ļoti vienkāršos un skaidros jautājumos, bet tai tomēr ir būtiski trūkumi. Imperatīvie mandāti padara vado-

ņus pēc viņu funkcijām līdzīgus ziņnešiem, izraisa viņos savas personas apzināšanās reakciju un iedarbojas uz viņiem kā neizturama *Diminutio capitis**. Šādi mandāti, izslēdzot delegātu brīvo izšķiršanos, noved arī pie tā, ka manekenu lomās nokļuvušajiem delegātiem kongresā vairs nav tiesību ņemt vērā jaunus argumentus un pat ne jaunus faktus un, tāpat kā tautas sapulcēs, lai arī citu iemeslu dēļ, padara diskusiju jēdzienu iluzoru, jo šo diskusiju gala lēmums taču ir pieņemts jau pirms tam. Tādēļ jebkādas diskusijas kļūst ne tikai liekas, bet arī maldinošas pieņemto rezolūciju ziņā, jo tās neatbilst delegātu vairākuma patiesajam viedoklim. Tātad **imperatīvo mandātu lietošana** ir pavisam neelastīga un nekādi nerēķinās ar jaunajiem apstākļiem. Ja mandāta ņēmēji sarunu gaitā gaidītu jaunus norādījumus no mandātu devējiem, tad šāda nepieciešamība kavētu lēmuma pieņemšanu. Tādēļ imperatīvo mandātu došana līdz ar demokrātijas tālāko attīstību visbiežāk reducējas līdz sīkai paliekai un jaunākajos laikos tiek lietota aizvien retāk arī tāpēc, ka tā grauj nepieciešamo partijisko saliedētību un rada nemieru un nedrošību partijas vadībā.

3. nodaļa

Mūsdienu demokrātiskā partija kā kaujas partija; tās kareivīgums

Ludviķis XIV, kurš jo īpaši savas valdīšanas laika pirmajā pusē, kad viņa gars vēl bija spīrgts, prata valdīt kā reti kurš karalis, 1666. gadā memorandā izsaka šādus pamatnoteikumus visiem pārvaldes un jo īpaši karaspēka pārvaldes gadījumiem: «Lai lēmumi tiktu pieņemti strauji, lai disciplīna būtu stingra, komandas – precīzas, paklausība –

absolūta.»¹ Saules karaļa uzskaitītās prasības pēc vienpersoniskas vadības un stingras disciplīnas attiecas, lai arī *mutatis mutandis** veidā, uz tiem modernās politiskās dzīves veidojumiem, kuri atrodas latentā kara stāvoklī.

Modernā partija ir **kaujas organizācija** šā vārda politiskajā nozīmē. Tai ir jāievēro kaujas taktikas likumi, no kuriem pats galvenais prasa vienmēr būt kaujas gatavībā. To atzina jau dižais sociāli revolucionāras partijas dibinātājs Ferdinands Lasals, kurš prasīja atzīt viņa faktiski nodibināto **personisko diktatūru** viņa prezidētajā savienībā par teorētiski attaisnotu un praktiski neizbēgamu; vadāmajiem vajadzēja bez savas gribas sekot vadītājam, un savienībai vajadzēja būt kā āmuram sava prezidenta rokās. To prasīja politiskā nepieciešamība vismaz tad, kad strādnieku kustība vēl bija bērnišķīgi kusla, un diktatūra bija vienīgā metode, lai šo kustību ievērotu un sāktu cienīt buržuāzijas partijas. **Centralizācija** deva – un joprojām dod – lēmumu pieņemšanas ātrumu. Liela organizācija pēc savas dabas ir grūti iekustināms aparāts. Lielie attālumi un laika zudumi, kuri rastos līdz ar masu iesaistīšanu diskusijās, lai tās iegūtu kaut vai ierobežotu spriestspēju par katras dienas kārtībā esošajām problēmām, kuras prasa ātru risinājumu, padara neiespējamu demokrātiju tās pirmatnēji skaidrajā formā. Šāda forma ļautu īstenot tikai kavēšanās un izdevīgu iespēju nosebošanas politiku, un karojošā politiskā partija zaudētu gan savu vienotību, gan nepieciešamo politisko lunkanumu. Pat lokālā karā iesaistītai partijai vajag vadišanas un pakļaušanās hierarhiju, bez kuras partija līdzinātos nēģeru karotāju amorfajiem pūļiem, kuru karošanas iemaņas satriec viens vienīgs eiropieiski dresētu un labi disciplinētu karavīru bataljons.

Bez zināmas devas **cēzarisma** nav garantiju pavēļu ātrai nogādāšanai un precīzai izpildei ikdienišķajās cīņās. Holandiešu sociālists van Kols atklāti pateica, ka patiesas demokrātijas ieviešana būtu

¹ *Que les résolutions doivent être promptes, la discipline exacte, les commandements absolus, l'obéissance ponctuelle.* – *Memoires de Louis XIV, pour l'instruction du Dauphin, annotées par Charles Dreyss.* – Tome 2. – Paris, 1860. – P. 123.

iespējama tikai pēc kaujas. Kamēr vēl risinās cīņa, arī sociālistiskajiem vadītājiem vajagot autoritāti un pietiekošu spēku savas gribas īstenošanai; bez despotisma šajā laikā nevarot iztikt. Nepieciešamība rīkoties ātri esot svarīgāka par brīvību. Masu pakļaušana vienai gribai esot jāierindo vislielāko demokrātijas tikumu vidū. «Tiem, kuri izvirzīti mūs vadīt, mēs apsolām uzticību un padevību. Mēs viņiem sakām: «Tautas izceltie, rādiet mums ceļu, mēs sekosim!»»¹ Šādas un līdzīgas atklāsmes izceļ gaismā **modernā partijiskuma kodolu**. Partijā, turklāt politiskā un karojošā partijā, demokrātija nevar būt ikdienas lietošanā. Partijai vajag vieglu bruņojumu, kas lieki neapgrūtina kustības. Demokrātija nekādā ziņā nav savienojama ar kaujas gatavību. Tāpēc, lūk, kā mēs vēl parādīsim, ir vērojama partiju pretestība referendumam un citiem preventīviem demokrātijas aizstāvības līdzekļiem un nepieciešamība izveidot ja ne cēzarisku, tad tomēr centralizējošu un oligarhisku partijas satversmi. Lagardels pabeidz šo ainavu, liekot pēdējo otas triepienu: «Viņi ieauz proletāriešu vidē kapitālistiem raksturīgos paņēmienus. Viņi izveido strādnieku valdību, kura ir tikpat bezjūtīga kā buržuāziskās birokrātijas valdība; viņu centrālā vara nosaka strādniekiem, ko darīt un ko nedarīt; tā salauž arodbiedrību un tāpat arī neorganizēto strādnieku iniciatīvu un neatkarību, bet šai varai laiku pa laikam ir jāinspirē savos upuros sašutums par kapitālistu varas izpausmēm.»²

To, cik ļoti demokrātiskās kaujas partijas ir radniecīgas kara-spēkam, pierāda sociāldemokrātu terminoloģija, kura, jo īpaši Vācijā, ir lielā mērā patapināta no militārās zinātnes. Diez vai ir

¹ *A ceux qui sont appelés à nous conduire, nous promettons fidélité et soumission et nous leur disons: Hommes ennoblis par le choix du peuple, montrez-nous le chemin, nous vous suivons. – Rienzi (van Kol). Socialisme et liberté. – Paris, 1898. – P. 243.*

² *Et ils ont reproduit à l'usage des prolétaires les moyens de domination des capitalistes; ils ont constitué un gouvernement ouvrier aussi dur que le gouvernement bourgeois, une bureaucratie ouvrière aussi lourde que la bureaucratie bourgeoise, un pouvoir central qui dit aux ouvriers ce qu'ils peuvent ou ce qu'ils ne peuvent pas faire, qui brise dans les syndicats et chez les syndiqués toute indépendance et toute initiative et qui doit parfois inspirer à ses victimes le regret des modes capitalistes de l'autorité. – Lagardelle H. Le parti socialiste et la confédération du travail. Discussion avec J. Guesde. – Paris, 1907. – P. 24.*

atrodams tāds izteiciens par kaujas taktiku, stratēģiju un karadienesta reglamentu, t. i., vispār tāda militārā žargona sastāvdaļa, kuru nevarētu atrast sociāldemokrātu avīžu ievadrakstos. Noteiktu apstākļu dēļ viņi galvenokārt piekopj Fābija Kunktatora cīņas taktiku un izceļ pāri visam nogurdināšanas stratēģiju. Partiju un karaspēka radniecību apliecina arī kaislīgā interese, kādu vairāki no ievērojamākajiem vācu sociāldemokrātu vadoņiem ir veltījuši militāriem jautājumiem. Sociāldemokrātisko vadoņu mīlestība uz militārām lietām ir pat pārsteidzoša. Anglijā dzīvojošais tirgotājs Engels, kurš vienu gadu dienējis brīvprātīgo gvardē, izmantoja savus vaļas brīžus tam, lai būtu vienlaicīgi sociālisma un kara teorētiķis. Unteroficiera dēlam Bēbelim mēs varam pateikties par lielu skaitu militārtehnisko reformu ideju, kurām nav nekā kopīga ar teorētiski antimilitāro sociālismu. Bēbelis un vēl jo vairāk Engels ir apliecinājušies kā militārie autori. Šādas noslieces nav nekādas sagadišanās. Tās rodas no instinktīvas dvēseļu radniecības.

B. PSIHOLOĢISKIE RAŠANĀS CĒĻŅI

1. nodaļa

Vadoņu ieradumtiesības būt delegātam

No **deleģēšanas** attīstās morālas tiesības būt delegātam. Kurš reiz ir ievēlēts, tas paliek amatā tik ilgi, kamēr vien to neaizliedz statūti vai neizjauc ārkārtas situācija. No ievēlēšanas noteikta mērķa labad rodas darba vieta uz mūžu. Ieradums pārvēršas tiesībās. Ja vadonis kādā laika posmā jau ir vairākkārt ievēlēts, tad viņš uzlūko delegāta mandātu par savu īpašumu. Uz atteikumu viņu atkal deleģēt viņš atbild ar represālijām¹, no kurām visnekaitīgākā ir solījums pašam demisionēt. Tā viņš rada apjukumu partijas biedru vidū, bet šāds apjukums gandrīz vienmēr ved uz vadoņa uzvaru.

Demisijas iesniegšana, ja vien tā nav mazdūšības un nīgruma izpausme (atteikšanās kandidēt tādā apgabalā, kurā nav izredžu tikt ievēlētam), visbiežāk ir līdzeklis, ar kuru noturēt, nodrošināt un nostiprināt savu kundzību. Arī lielajos politiskajos veidojumos vadoņi pastāvīgi ķeras pie šāda līdzekļa, labi zīnot, ka ar savu paklanīšanos it kā stiprākajam un dažbrīd pat demokrātisku piesitienu viņi atbrūņo savu pretinieku un panāk pretējo efektu ikreiz, kad vien

¹ Represālijas ir piespiedu līdzekļi kā pretdarbība tam, ko otra puse uzskata par prettiesisku rīcību; šādu terminu mēdz lietot starptautiskajās attiecībās.

vadonis, kurš šo līdzekli lieto, tobrīd faktiski ir vai vismaz daudzu cilvēku apziņā tiek uztverts kā neaizvietojams. Ko, citiem vārdiem sakot, var izpelnīties tikai krietns vadonis.

Prūsiskās Vācijas valsts vēsture ir bagāta ar šādu Makjavelli stila šaha gājienu piemēriem, kā nodrošināt vadību. Ludolfa Kamphauzena ministra pilnvaru laikā, kad notika grūtā pāreja no dinastiskas patvaldības uz dinastisko konstitucionālismu, Prūsijas karalis Frīdrihs Vilhelms IV ik reizi, kad liberālās idejas šķita gūstam pārsvaru pār romantiski konservatīvajām idejām, kas bija tuvas karalim, draudēja atsacīties no kroņa. Ar šādiem draudiem viņš nostādīja liberālus dilemmas priekšā: vai nu karaļa atkāpšanās, kas nozīmētu troņa atdošanu ultrareakcionāri noskaņotajam Prūsijas princim Vilhelmam¹ ar viegli paredzamu revolucionāro pacēlumu tautas apakšslāņos, vai arī atsacīšanās no liberālajām vēlmēm, kas ļāva paturēt neaizvietojamu karali. Tādā veidā Frīdriham Vilhelmam IV izdevās uzspiest savu gribu un satriekt pīšļos savu politisko pretspēlētāju plānus.

Apmēram 35 gadus vēlāk firsts Bismarks, kurš pretendēja uz tādu pašu neaizvietojamību, aizvien no jauna nostiprināja savu vienpersonisko kundzību pār jaunizveidoto Vācu Reichu² tādējādi, ka nemitīgi gāja pie ķeizara Vilhelma I ar lūgumu atlaist viņu no darba, bet īstenībā ar mērķi piejaucēt veco vīru, tiklīdz tas grasījās rīkoties pēc savas gribas, radot tam priekšstatu, ka Reihā dibinātāja atkāpšanās noteikti izraisīs haosu iekšpolitikā un ārpolitikā, ar ko tas netiks

¹ Vilhelma IV brālim, kurš vēlāk kļuva par Prūsijas karali un Vācijas ķeizaru Vilhelmu I.

² Kad savienība 1870. gadā sāka karot ar Franciju, tai pievienojās arī Dienvidvācijas valstis un paplašinātā savienība 1870. gada decembrī tika pasludināta par Vācu Reichu (*Deutsches Reich*): šādu valsts nosaukumu piedāvāja Bismarks, tāds tas tika ierakstīts 1871. gada konstitūcijā un saglabāts pēc revolūcijas un pārejas uz demokrātisku valsts iekārtu. «*Zur Soziologie...*» tapšanas laikā šī valsts tika dēvēta par jauno reihu pretstatā vecajam reiham – Svētās Romas impērijai. Konservatīvais publicists Artūrs Molers (*Moeller*, 1876 – 1925) 1923. gadā laida klajā grāmatu «Trešais Reihis» ar aicinājumu izveidot šādu «valstību», sintezējot abu iepriekšējo reihu labākās īpašības, un šo aicinājumu piepildīt pieteicās Hitlera nacionālsociālisti. «Reiha» vārds vācu valodā iepriekš ir ticis bieži izmantots, apzīmējot dažādas «valstības», kas radišoties, «sintezējot» Dievu Tēvu un Dēlu Svētajā garā, antīko pasauli ar kristietību, zinātni ar ticību (kristietību) utt.

galā. Arī maršals Hermess de Fonseka kļuva par Brazīlijas prezidentu, pateicoties galvenokārt saviem iepriekš skaļi izteiktajiem draudiem atkāpties no amata. Viņš 1907. gadā tika iecelts par kara ministru. Brazīlijas armijas reorganizācija ir viņa roku darbs. Kad viņš iesniedza likumprojektu par vispārējās karaklausības ieviešanu, viņam nācās sastapties ar stingru pretestību abās palātās. Tikai pateicoties savai enerģijai un ne mazā mērā demisijas draudiem, viņš panāca priekšlikuma pieņemšanu un šādā kārtā kļuva tik populārs, ka ne vien noturējās savā amatā, bet gan 1910. gadā ar 102 tūkstošiem balsu pret 52 tūkstošiem tika ievēlēts par Brazīlijas prezidentu.

Ne citādi notiek arī politiskajās partijās. Līdzko Vāltheihš 1864. gadā ar saviem decentralizējošajiem partijas statūtu reformu priekšlikumiem bija izraisījis prezidenta Lasala dusmas, tas savas neaizvietojamības apziņas patosā tūlīt lika savienībai izlemt: vai nu sargājiet mani no tādu izlēcienu atkārtošānās, vai arī es aizeju; un tā viņš itin viegli panāca netīkamā kritiķa izraidīšanu. Ar līdzīgiem draudiem nodoties privātai dzīvei, jo viņa ideālisms, lūk, vairs nespējot izturēt ieilgušos cīņus partijā, ja viņu turpinās aizvainot nepiedienīga viņa rīcības kritika, savus pretiniekus partijā galu galā uz ceļiem nospieda jaunais holandiešu Lasals, t. i., Trūlstrā. **Itāliešu sociālisma** partijas vēsturē ierasta lieta ir tā, ka partijas pārstāvji parlamentā, kolīdz viņi tur rīkojās pretēji partijas vairākuma uzskatiem tādos svarīgos jautājumos kā nostāja pret ģenerālstreiku, vai arī tad, kad partijas kongresi nebalsoja pēc viņu prāta, tūlīt pat piespieda savus partijas biedrus piekāpties vai nu ar demisijas draudiem, vai arī patiešām demisionēja un tad jaunas vispārējās nobalsošanas ceļā ļāva sevi ievēlēt atpakaļ vadošos amatos, t. i., pasludināt indemitāti¹. Šāda vērsānās pie vēlētajiem nozīmē vēl arī risku pārbīdīt politisko partiju izraudzīto un izvirzīto deputātu pozīcijas, kalpojot par līdzekli, ar kuru vadoņi atbrīvojas no organizēto masu skavām, ieslīgšot daudz

¹ Indemitāte nozīmē to, ka augstāks pārvaldes orgāns (kongress, parlaments) ar atpakaļejošu datumu atzīst par pareizu izpildvaras rīcību, kurai pēc likuma, statūtiem u. tml. jau iepriekš vajadzēja tikt saskaņotai ar vadošo orgānu.

vaļīgākajos amorfās vēlētāju masas skāvienos. Demisija ir demokrātiski skaists žests, bet tas visai vāji slēpj autoritārisma garu, kas šo žestu ir radījis. Uzticības balsojumu prasošais it kā novēl sava likteņa izlemšanu tiem, kurus viņš vada, bet īstenībā viņš vairumā gadījumu izdara nepārvaramu spiedienu uz vadāmajiem, metot svaru kausos savu patieso vai iedomāto neaizvietojamību.

To izjuta arī Šveicers, Vispārējās vācu strādnieku savienības ģenerālsapulcē paziņodams, ka atkāpsies no amata, ja sapulce aizliegs viņam Reihstāga deputāta kvalitātē sasaukt kongresu lēmuma pieņemšanai par arodbiedrību dibināšanu. Ļoti pareizi ir teicis viņa biogrāfs: «Šveiceram bija jāuzskata savas pozīcijas par ļoti stiprām. Citādi viņš neizšķirtos uzstādīt šādu ultimātu, kura noraidīšana padarītu ļoti grūtu viņa palikšanu amatā, kuram viņš bija ļoti pieķēries. Taču viņš nemaldījās attiecībā uz savas ietekmes robežām, un ar to, ka viņam tika pārņemta neattaisnojama spiediena izdarīšana uz delegātiem, jau tika netieši atzīta viņa neaizvietojamība. Šajā reizē viņš vēl panāca to, ko gribēja.»¹

Tikai retu reizi vadoņi atklāti pauž, ka ar savu amata pilnvaru nolikšanu viņi tiecas atkal kļūt kungi pār masām. Tieši pretēji, viņi pasniedz savu izturēšanos kā demokrātijas gara produktu, kā pierādījumu viņu maigajām dvēselēm, viņu goda jūtām un viņu uzticībai masām, kaut gan īstenībā tā ir tikai oligarhiska izrādīšanās nolūkā nokratīt masu gribu. Šķietami izdomāts tāpēc, lai neļautu rasties plaisai starp masas un vadoņu viedokļiem un nodrošinātu nepieciešamo sakaru starp tiem, demisionēšanas drauds uzspiež masām vadoņa gribu.

¹ Mayer G. J. *B. von Schweitzer und die Sozialdemokratie*. – Jena, 1909. – S. 233.

2. nodaļa

Masas nespēja iztikt bez vadoņa

Nav pārspilēts apgalvojums, ka ir pavisam maz ar pilsoņtiesībām apveltītu vīru, kurus patiešām interesē vispārējais labums. Lielākajai daļai paliek miglā tīta iekšējā sakarība starp katra atsevišķā un visa kopuma labklājību. Vairākums nesaskata iedarbību un atgriezenisko saiti starp viņu privātajām darīšanām, labklājību un dzīvi, no vienas puses, un veidojumu, ko dēvē par valsti, no otras puses. Viņi par svarīgāko uzskata «to, kā novest līdz galam savas privātās darīšanas»¹, kā trāpīgi atzīmēja Tokvils, nevis interesēties par kopējo publisko pārvaldi un tās īstenošanas vispārējām nostādņēm. Vairākums uzsauc valstij Štirnera vārdus «neaizsedz man sauli!» un ironiski smaida par tiem, kuri, sekojot Kantam, uzskata, ka vajag ieskaidrot ļaudīm viņu «svēto pienākumu» nodarboties ar valstiskām lietām. «Lai ar šādām lietām nodarbojas tie, kuri savu personisko interešu dēļ grib tās mainīt. «Svēts pienākums» tagad un nekad vairs nepievērsīs ļaudis valstiskām lietām, tāpat kā «svēta pienākuma» dēļ nerodas zinātnes, mākslas u. c. apustuļi. Uz to viņus spēj paskubināt tikai egoisms, kā tas arī notiks, visam kļūstot vēl sliktākam.»²

Moderno demokrātisko partiju dzīve rāda tos pašus vaibstus.

Parasti atsacīšanās no demokrātijas doto tiesību īstenošanas ir brīvprātīga, izņemot gadījumus, kad organizētās masas nepiedalīšanos lemjošajās apspriedēs nosaka ģeogrāfiski un topogrāfiski šķēršļi, kādi arī nebūt nav retums. Šā vai tā, bet kopumā visu izšķir pilsetas partiju organizāciju lēmumi, kamēr lauku un miestu biedru piedalīšanās partijas dzīvē aprobežojas ar pienākumiem maksāt

¹ .. s'il faut faire passer un chemin au bout de leur domaine. – de Tocqueville A. *De la Démocratie en Amérique. – Partie II, Tome I. – P. 167.*

² Stirner M. *Der Einzige und sein Eigentum. – Leipzig, 1892. – S. 272.*

biedru naudu un vēlēt par pilsētas biedru izvirzītajiem kandidātiem. To nosaka gan vietējie apstākļi, gan taktikas prasības. Pilsētās organizētās masas lielākā ietekme, salīdzinot ar laukos izklīdēto masu, ir blakusparādība, kas izriet no nepieciešamības ātri izlemt un rīkoties, kā tas bija parādīts grāmatas nodaļā par organizācijas taktikas nozīmi.

Pat lielpilsētās no organizētās masas spontānas selekcijas ceļā nošķiras šaurs loks, kas regulāri apmeklē partijas sapulces un piedalās lēmumu pieņemšanā. Šo loku, kas atsauc atmiņā baznīcas svētuļus, rada pienākuma apziņa un pieradums. Līdzās tam cēloņu vidū, kas liek biedriem apmeklēt sapulces, raibā jūklī ir lietišķas intereses, tieksme izglītoties, godkāre, ziņkārība un vienkārši garlaicība. Bieži vien viņi ir tie paši, kas redzami tautas augstskolās. Ir arī tādi sapulču apmeklētāji, kuri nāk niekoties un izvairīties no mājas rūpēm. Bet ar visu to viņu loks ir šaurs visās zemēs.

Partijas lietu lemšanā piedalās tikai mazākums, dažbrīd nemānāmi niecīgs mazākums. Partijas vārdā par demokrātiski pieņemtiem tiek pasludināti vissvarīgākie lēmumi, kuru pieņēmējus var saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem. Lūk, tipisks piemērs: deputāts Leonīds Bisolati – viena no izcilākajām personībām itāliešu sociāldemokrātijā un partijas līdzdibinātājs – 1905. gada 5. novembrī līdz ar vairākiem citiem pazīstamiem socialistiem tika atzīts par izslēgtu no partijas, kā to nolēma Romā notikusi partijas sapulce, kurā no 700 partijas sekcijā ierakstītajiem biedriem piedalījās ne vairāk kā 100, turklāt no šā simta tikai 55 balsoja par un 45 – pret izslēgšanu. Šī pati partijas sekcija 1910. gada maijā ar 41 balsi par un 24 balsīm pret no kopumā 600 sekcijas biedriem kaismīgā rezolūcijā noliedza partijas parlamenta frakciju tās valdībai pārlietu draudzīgās nostājas dēļ. No amerikāņu partiju dzīves zināmas vēl neticamākas lietas: vienā Republikāņu partijas «*massmeeting*» Oregonā pieci klātesošie ievēlēja – klausies un brīnies – sešus delegātus; un citā sapulcē trīs klātesošie – pat vienpadsmit delegātus.

Lielum lielā daļa organizācijā iesaistīto izturas pret organizāciju ar tādu pašu vienaldzību, kādu vēlētāju vairākums izjūt pret parla-

menta vēlēšanās. Jo īpašu riebumu viņos izraisa nodarbošanās ar administratīvas un taktiskas dabas jautājumiem, ko viņi pat Francijā – valstī ar senāko politisko masu kultūru – mīļuprāt nodod visās partijas sapulcēs sēdošo šaurajam lokam. Vadoņu dižajās cīņās par pareizāko partijas nostādni (taktiku), kā arī par to, kas – marksisms, revizionisms vai sindikālisms – valdīs partijā, vairākums noraugās ne vien bez izpratnes, bet arī vienaldzīgi. Gandrīz visās vietās ir novērojams, ka kuplāk apmeklētas ir partijas organizāciju sapulces par acumirkļa aktualitātēm, sensācijām vai aizkustinājumu izraisošām tēmām (kā muitas likmes, apsūdzības vadošajiem politiķiem, krievu revolūcija) vai arī vispārīzglītojošām tēmām (par Ziemeļpola izpēti, ķermeņa kopšanu, spiritismu), kaut arī ieeja šajās sapulcēs būtu tikai partijas biedriem, nevis sapulces par partijas taktiku un citiem partijas iekšējiem jautājumiem, kas skar organizācijas dzīvības nervu. Šo novērojumu varēju izdarīt es pats trijās tipiskās lielpilsētās – Parīzē, Frankfurtē pie Mainas un Turīnā. Visās trijās vietās, par spīti atšķirīgajām valodām un valstiskai piederībai, bija redzama viena un tā pati aina ar tukšām vietām kārtējās partiju sapulcēs. Liels partijas biedru kvantums sanāk tikai tad, ja ir apsolīts izcils runātājs vai sevišķi uzbudinoši saukļi «Nost ar asinssūcējiem!», «Nost ar valdību!», un vēl arī tad, ja būs populārzinātnisks priekšlasījums ar gaismas iespaidumiem¹, *Laterna magica*² vai pat kinematogrāfu, kas pats krīt acīs un pulcē arī cilvēkus no ielas.

Tas pats ļoti bieži ir redzams arī arodbiedrībās. Vācu arodbiedrību sekcija ar pietūkstoš biedriem ļoti bieži ir priecīga, «ja tās sapulci apmeklē tikai pieci simti». Pārējo deviņu desmitdaļu tās biedru normālā attieksme pret savu arodbiedrību ir absolūta vienaldzība. Apspriedes tiek labi apmeklētas tikai tad, ja tās attiecas uz

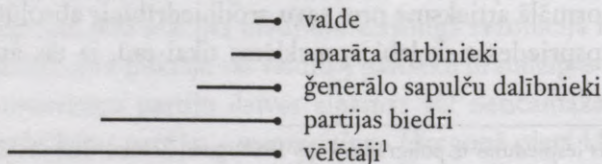
¹ Gaismas iespaidumi ir poligrāfijā kopš 1868. gada lietota, visai darbietilpīga un dārga gludspieduma tehnoloģija fotoattēlu reproducēšanai gadījumos, kad vajadzīgi sevišķi kvalitatīvi un izteiksmīgi attēli.

² Ierīce, kurā lēcu sistēma orientē (petrolejas degļa) gaismu tā, lai tā pārnestu uz ekrānu zīmējumu, kas uzklāts uz stikla; šāds «burvju lukturis» Eiropā pazīstams kopš 1646. gada.

algu tarifiem. Noturot lielās **partijas** un **arodbiedrību** sapulces, jau telpu izvēlē netiek ņemts vērā to biedru skaits, jo pieredze ir iemācījusi, ka no tiem ieradīsies tikai maza daļiņa. Tikai laukos ir labāk, jo sapulces tur noder par izklaidi, kas paceļ pāri ikdienas pelēcībai.

Jāpiebilst arī tas, ka partiju sapulču pastāvīgie apmeklētāji vismaz nelielās apdzīvotās vietās parasti nav proletārieši, kuru spēkus paņem viņu darbs un kuriem agri jāliekas gulēt, bet gan nenosakāmas šķiriskās piederības ļaudis, sīkpilsoņi, avižu un pastkaršu pārdevēji, tirdzniecības aģenti, jauni un amatu vēl neieguvuši diplomētie cilvēki, kuriem sagādā prieku pieslēgties autentiskajam proletariātam un jūsmot par savu piederību šķirai ar nākotni.

Partiju dzīve rit tāpat kā valsts dzīve. Gan vienā, gan otrā nodokļus ievāc no visiem, bet balsis – nē. Pastāv vēlēšanu **tiesības**, nevis vēlēšanu **pienākums**. Kamēr vien šis pienākums nebūs nolikts tiesību vietā, tikmēr mazākumam paliks iespēja izmantot tiesības, kuras tam labprātīgi atdod vairākums, un diktēt savus likumus vienalīdzīgajai masai. Tādējādi lielākajā daļā politisko grupu, kuras darbojas demokrātijas apstākļos, grupu locekļu līdzdalību partijas lietu kārtošānā attēlo piramīda. Tās plašā pamatne ir vēlētāji; virs tiem tikai 1/10 līdz 1/30 daļu veido partiju lokālo organizāciju biedri; augstāk, savukārt, ir daudz, daudz mazāks to cilvēku skaits, kuri regulāri piedalās partiju kopsapulcēs; virs viņiem ir funkcionāri un virs funkcionāriem – parasti paši būdami arī funkcionāri – kāds pusducis partijas valdes locekļu. Lemšanas un vadīšanas spēks šajos līmeņos ir apgriezti proporcionāli to skaitliskajam sastāvam. Praktiski piekoptas demokrātijas struktūra ir apmēram šāda:

¹ Šeit Mihelss uzskatīja par vajadzīgu paskaidrot, ka liniju garumi nepretendē attēlot līmeņu skaitliskās attiecības, jo tad būtu vajadzīga folio izmēra lapa.

Ļaužu vairākums ir priecīgs tad, ja izdodas atrast vīrus, kuri ir gatavi visu nokārtot viņu vietā. Masa, tajā skaitā arī strādnieku partiju organizētā masa, izjūt bezgalīgu vajadzību pēc vadoņiem, kas vairumā gadījumu ir saistīta ar rosmīgu varoņkultu. Aizvien pieaugošu kāpinājumu šai masu vajadzībai piešķir gan vispārējais misoneisms¹, pret kuru jau agrāk ir sašķīdušas visas nopietnās reformas un kurš drīzāk pieņemas spēkā, nekā noplok līdz ar darba dalīšanas sazarošanos mūsdienu kultūras dzīvē un politisko un valstisko darījumu komplicēto mehānismu aizvien mazāko pārskatāmību, gan arī – jo sevišķi tas attiecas uz tautas partijām – tamlīdzīgu veidojumu komponentu formālās izglītības dažādība, pār kuru nav iespējams pārmest tiltus.

Šo tendenci nevar nepamanīt demokrātiskajās partijās nevienā valstī, lai gan ir iespējamās diezgan būtiskas atšķirības šīs tendences intensitātē, kas izriet no vēsturisko un tautas psiholoģijas momentu noteiktās nacionālās atšķirības. Vācieši, nekādā ziņā neizslēdzot vācu proletariātu, ir apveltīti ar sevišķi izkoptu vajadzību pēc vadoņa un tāpēc no psiholoģiskā viedokļa ir visauglīgākā augsne stipro vadoņu attīstībai. Vāciešos tai ir atrodami visi priekšnoteikumi – psihiska predispozīcija iekļauties hierarhijā un augsta disciplinētība, ko citiem vārdiem varētu dēvēt par prūšu kaprāļu pārpalikušo mantojumu ar visām tā labajām un sliktajām īpašībām. Piedevām un saistībā ar to pašu izpaužas arī tāda uzticība autoritātēm, kas bieži robežojas ar pilnīgu nekritiskumu. Vien reinzemieši, būdami tendēti uz lielāku individuālismu, kaut kādā nozīmē veido izņēmumu. Šādas demokrātiskajam garam kaitīgas rakstura iezīmes ļoti labi saprata Markss par spīti tam, ka viņš pats no matu galiem līdz papēžiem bija partijas vadonis ar visām tām īpašībām, kas piederas vadonim. Tomēr viņš gribēja brīdināt vācu strādniekus no pārlietu stingras organizētības un vēstulē Šveiceram rakstīja, ka «šeit (Vācijā), kur strādnieks no bērna kājas seko birokrātiskiem priekšrakstiem un

¹ Mihelss šeit lieto Čezāres Lombrozo piedāvātu vārddarinājumu no grieķu valodas saknes ar nozīmi «nīst»; jaunvārds apzīmē masu nepatiku, pat naidu pret jebkādiem jaunievedumiem.

paļaujas uz augstāko amatpersonu autoritāti, visnoderīgāk būtu mācīt viņam staigāt patstāvīgi»¹.

Miera laikos **masas ieinteresētības trūkums** noteiktos apstākļos un īpaši zīmīgos gadījumos var bremsēt partijas varas pieaugumu. Bieži vien masas pamet likteņa varā savus vadoņus tieši tad, kad tie pošas uz aktīvu rīcību. Tas izpaužas pat tā saucamo tautas manifestāciju rīkošanā. Austrijas sociāldemokrātu Zalcburgas kongresā 1904. gadā doktors Ellenbogens par to žēlojās šādi: «Es teikšu, ka vienmēr bīstos, ja partijas pārstāvju sapulce grasās sākt plašāku akciju. Gluži vienkārši nav iespējams pamodināt strādnieku interesi pat par tādām lietām, kuru svarīgumu tiem it kā vajadzētu apjēgt. Mēs tikām piedzīvojuši, ka nebija iespējams, piemēram, savākt kaut vai puslīdz respektablu manifestāciju pret militarismu.»²

Kad Saksijā 1895. gadā tika sašaurinātas vēlēšanu tiesības un tās zaudēja simti tūkstoši strādnieku, sociāldemokrātu vadoņi veltīgi mēģināja iniciēt kustību par vēlēšanu tiesībām. Šis mēģinājums sašķīda pret masu apātiju. Prese izplatīja iedvesmojošas runas. Tautā tika mesti miljoni skrejlapu. Pāris dienu laikā tika sarīkots pusotrs simts protesta sapulču. Viss velti – nekāda protesta kustība neradās. Sapulces, jo sevišķi miestiņos, bija slikti apmeklētas. Vadoņi – centrālā komiteja un uz vietām izsūtītie aģitatori – bija gandrīz šausmās par masu mieru un vienaldzību, kas apslāpēja katru mēģinājumu aģitēt. Izskaidrojums šādai vienaldzībai bija pašu vadoņu grēcīgā nolaidība. Masas neaptvēra, cik nozīmīgs tām ir vēlēšanu tiesību zaudējums, jo vadoņi nebija izskaidrojuši masām visas šo zaudējumu konsekvences. Masas bija tik ļoti pieradušas, ka tās vada no augšas, ka tās spētu iekustināt tikai krietns sagatavošanas darbs. Uz negaidītu vadoņu trauksmes zvanu tās nereaģē.

Masu iekšējo bezspēcību visskaidrāk parāda tas, ka tās vai nu haotiski bēg no cīņas lauka, līdzko tām atņem vadoni, vai līdzinās iztramdītam skudru pūzņim, kuram, šķiet, nepiemīt nekāds reorgani-

¹ Mihelss atsaucas uz Marksa 1868. gada 13. oktobrī rakstītu vēstuli.

² *Protokoll der Verhandlungen usw. – Wien, 1904. – S. 90.*

zācijas instinkts, izņemot gadījumus, ja viņu vidū tūlīt uzrodas jauns vadonis, kurš spēj aizvietot iepriekšējo. Visvienkāršākais izskaidrojums neskaitāmi daudzu streiku izjukšanai un politisko kustību pazušānai ir fakts, ka valdības laikus apķērās šo kustību vadoņus nosēdināt aiz restēm. Uz šāda novērojuma balstās teorija, kas protesta kustības reducē līdz atsevišķu, tā saukto kūdītāju un musinātāju, *meneurs** un *sobillatori** mākslīgi uzpūstam veidojumam; pietiek tikt galā ar šiem dažiem, lai kļūtu kungs. Šāda teorija ir plaši izplatīta uz domāšanu slinko konservatoru aprindās. Tā ir liecība par nespēju izprast masu būtību, jo masu kustībā, ja neņem vērā retus gadījumus, viss ir dabisks un nav nekā «mākslīga». Dabiska ir pati šī kustība, kuras priekšgalā nostājas vadonis, kurš turklāt visbiežāk iesaistās cīņā ne jau patvaļīgi, bet apstākļu spiests. Un tikpat dabiska norise ir kustības sabrukums, ja masai tiek atņemts vadonis.

Masas vajadzība pēc vadības un masas nespēja pārņemt ko citu, kā vien no ārienes un no augšas dotu iniciatīvu, uzveļ vadoņiem smagu jo smagu nastu. Moderno demokrātisko partiju vadoņi nebūt nedzīvo kā trani; viņu amati nav sinekūras. Viņiem ir bargi jāmaksā par savu vadonību. Viss viņu mūžs pāriet cītīgā darbā. Sociāldemokrātijas sīkstā, konsekventā un nenogurstošā aģitācija, kuru neviena neveiksme nevājina un kurai nekādi panākumi neuzdzen laiskumu, un kura pagaidām paliek neatdarināma nevienai citai partijai, izraisa pamatotu apbrīnu pat tās kritiķos un pretiniekos. Kustības sākuma stadijā vadoņu pārkraušana ar amatiem bieži vien lika tiem pūlēties pārlieku. Kāds vadonis stāsta par Brēmenes strādnieku kustību: «Par mani un manu amatu droši vien nebūtu ko skaust, jo man bija jāspēlē izdevējs, redaktors, ekspeditors, reklāmas aģents un naudas piedzinējs, tātad, kā saka, meistars visās lietās, un man patiešām gada laikā nebija nevienas brīvas svētdienas, kad man nenāktos sešas līdz astoņas stundas skraidīt šurpu un turpu tikai tāpēc, lai savāktu ikmēneša abonementmaksas, kas parasti bija ļoti grūti izdarāms.»¹ Profesionālo vadoņu darbība demokrātiskajās savienībās arī vēlāk, kad

¹ *Oehme, in der «Bremer Bürger-Zeitung». – 15. – 1904, Nr. 225, 23. Sept.*

bieži vien tā izvēršas par goda amatu akumulēšanu, faktiski tomēr ir sasprindzināta, bojā veselību un, par spīti pieaugošajai darba dalīšanai, kopumā ir visai daudzpusīga. Viņam ir jāpieliek sava roka itin visam, un, pat ja viņš to gribētu no kaut kā atraut, lai saudzētu savu veselību, to viņam vairs neatļauj. Viņam izvirzītās prasības nedod ne mirkli miera. Nav ne gala, ne malas masu prasībām pēc svētku runu teicējiem – vispazīstamāko uzvārdu īpašniekiem vai, ja to pietrūkst, tad vismaz pēc parlamenta deputātiem. Jebkura augstākā partijas iestāde ir appludināta ar ielūgumiem uz svētkiem un jubilejām, kādas demokrātiskās masas nepārprotami prasa rīkot pēc iespējas biežāk, uz vēlēšanu sapulcēm un uz atceres pasākumiem, bet visu lūgumu piedziedājums skan «atsūtiet mums deputātus!». Bez tam partiju vadoņu pienākums ir arī izpausties ar literāriem domrakstiem visos iespējamajos žanros un, ja viņiem ir juristu kvalifikācija, tad piedalīties daudzos tiesas procesos, kuros ir iesaistīta partija. Vadoņu augstākajam slānim ir milzums pagodinošu posteņu. Šo dažādo titulu apvienošana vienā personā mūsdienās ir visu demokrātisko partiju pazīme. **Vācu sociāldemokrātijā** nebūt ne reti viens un tas pats vācu sociāldemokrātu vadonis sēž pilsētas pašvaldībā, pavalsts landtāgā un Reihstāgā, vai arī apvieno divas no šādām vietām vēl ar avīzes, arodbiedrības vai kooperatīva vadīšanu; tieši tas pats notiek Beļģijā, Holandē, Itālijā. Šādos apstākļos izaug vadoņa slava un gods, vara un ietekme pār masu – viņš kļūst aizvien neaizvietojamāks, bet palielinās arī viņa darba apjoms un piepūle, viņa slodze un rūpes, kas vājāku nervu īpašniekus noved pāragrā, priekšlaicīgā nāvē. Uzkrītošs daudzums sociālistisko aģitatoru un organizatoru ir iedzīvojušies garīgās kaitēs. Karlo Kafjero, Žans Volders, Bruno Šonlanks un Georgs Jaeks nomira trakonamā. Lasals bija tuvu fiziskam un garīgam sabrukumam, kad viņš izšķīrās riskēt ar savu dzīvību Helenas fon Donigas dēļ. Tas izriet no pārstrādāšanās to augsto prasību dēļ, kādas partijas dzīve izvirza vadoņiem.

3. nodaļa

Masu pateicība

Vadonības fenomenu veicina ne tikai masu vienaldzība, bet arī ētiski tīkamāks moments – masu pateicība personībām, kas runā un raksta masas vārdā, uzstājas kā tās aizstāvji un aizbildņi un daudzos gadījumos masas vietā ir cietuši, kopīgās idejas dēļ piedzīvo vajāšanas, trimdu un cietumu, kamēr «ekonomiski neaizvietojamā» masa mierīgi un netraucēti turpināja iet savos ikdienas darbos. Kā teica Augusts Bēbelis: «Vadoņa priekšrocība ir maršēt partijas priekšgalā un atvairīt visus tos mūsu pretinieku cirtienus, kas mērķēti partijai.»¹

Šie svēto mocekļu oreolu ieguvušie vīri prasa no masām pateicību kā atlīdzinājumu par visu to, ko viņi masu labā paveikuši. Pateicība ir iedarbīgs kundzības līdzeklis un auglīga augsne tālejošām prasībām. Dzejniekam bija pilnas tiesības likt kāda tautas pārstāvja mutē vārdus, kas vērsti pret uzvarām bagātu karavadoni, kurš vienmēr skandināja par saviem nopelniem: «Ne zelts lādē, ne vārds mutē, ne vīns pagrabā, ne skaistule mūsu gultā nevar glābties no viņa. Viņš ir vienmēr klāt ar saucieniem: «Es jūs atbrīvoju no dženoviešiem, es esmu uzvarējis pie Aliskampas.»»²

Tā loma, kāda lielo valstisko apvienību politikā ir pateicībai, vēl gaida savu novērtējumu. Reiha dibinātāja Bismarka visvarenība, kas turpinājās gandrīz 30 gadus pēc viņa dižā veikuma, tiklab no augšas kā no apakšslāņu puses lielākoties bija gatavota no šādas javas. Makss Nordauss par viņu pateica absolūti trāpīgi: «Bez sirdsapziņas pārmetumiem tika ļauni izmantota mūsu tautas aizkustinošākā un laipnākā

¹ *Bebel A. Ein Nachwort zur Vizepräsidentenfrage und Verwandtem. Seperatabszug aus der «Neuen Zeit». – Stuttgart, 1903. – S. 21.*

² Mihelss izmanto Rūdolfa Lotara (Spitzera 1865 – 1943) masku spēli «Kēniņš Arlekīns» (1900).

īpatnība – tās spēja just pateicību.»¹ Itālijā deputāti, kuriem bija nopelni *Risorgimento*², pirmajā laikā pēc karalistes izveidošanas tika pārvēlēti aizvien no jauna tieši aiz pateicības par viņu nopelniem.

Vadoņu prasība pēc pateicības palaikam izpaužas viņu memuāros. Masas tik tiešām izjūt visdziļāko pateicību. Kaut arī vadoņi mēdz apgalvot, ka demokrātiskās masas sliecas būt nepateicīgas, tas neatbilst patiesībai. Par demokrātiju tieši valsts dzīvē Rošers teic, ka monarhijas un aristokrātijas nepateicība ir apzināta un apsvērtā, bet demokrātijas nepateicība ir tikai nevilšā aizmāršība, kas bieži vien neietver personisku attieksmi vai pat aprēķinu pret demokrātisko partiju nomaigu. Partiju iekšējā demokrātijā «partiju nomaiga» izpaužas daudz mazāk, tāpēc šā iemesla dēļ arī daudz retāk var izpausties kaut kāda nepateicība. Ja vēsture šādā rādā piemērus, kā masa pretēji šim likumam izrāda vismelnāko nepateicību pašas sākotnēji izvēlētajam vadonim, tad varam būt droši, ka to pamatā ir vadoņu savstarpējā greizsirdība, kas liek viņiem sūri, stūrgalvīgi un demagoģiski cīnīties vienam pret otru, līdz šīs spēles beigās aizkustinātā masa ir spiesta izvēlēties vienu un būt «nepateicīga» otram.

Atskaitot šādus – cita veida – gadījumus, masas pārņēmusī godīgā pateicība tās vadoņiem tiek izjusta kā svēts pienākums. Šā svētā pienākuma praktiskā izpausme ir tāda, ka pateicīgā masa atkal un atkal no jauna dod mandātu pārstāvēt sevi tiem vīriem, kuriem tā jūtas pateicību parādā, daudzos gadījumos pagarinot pārstāvniecību līdz viņu mūža beigām, kas citiem vārdiem nozīmē, ka masa viņus nostāda virs sevis uz ilgu laiku. Masās ir ļoti izplatīts tāds uzskats, ka tā būtu «nepateicība», ja «nopelniem bagātu» vadoni no jauna neapstiprinātu viņa funkciju veikšanai.

Līdz tieši šādam cēlonim Bernšteins reducēja niknumu, kāds pārņēma Drēzdenes kongresa delegātu vairākumu, kolīdz paklīda ziņa, ka grupa radikālu partijas biedru ir vienojusies partijiski tak-

¹ Nordau M. *Die Krankheit des Jahrbunderts*. – Leipzig, 1888. – S. 247.

² Šis itāliešu valodas vārds ar nozīmi «atdzimšana» 19. gs. otrajā pusē tika attiecināts uz Itālijas valstiskās apvienošanas centieniem un to piepildīšanos.

tisku apsvērumu dēļ vairs nepārvēlēt partijas valdē Ignacu Aueru. Turpretī vairākums viņā saskatīja «nozīmīga partijas vēstures posma iemiesojumu» un «jutās saaguši» ar viņu. Pēc mūsu ieskatiem, šī epizode uzrāda otro avotu tam, kāpēc masas vienmēr tik ļoti kautrējas nomainīt savus vadoņus.

4. nodaļa

Masu vajadzība paust pielūgsmi

Angļu sociālantropologs Freizers ir izvirzījis tēzi, ka valsts autoritātes un valstiskās kārtības saglabāšana lielā mērā notiek uz masu māņticības rēķina. Viņš, starp citu, attaisno šāda slikta līdzekļa izmantošanu laba mērķa dēļ. No māņticības priekšstatiem Freizers izceļ tādu itin bieži sastopamu tautas pieņēmumu, ka tās vadoņi pieder augstākai cilvēku kārtai nekā tauta pati. Pēdējo 50 gadu sociālā vēsture patiešām parāda kaut ko līdzīgu: partiju vadoņu kundzību pār partijas masām pamato, līdzās mūsu jau iepriekš nosauktajiem faktoriem, arī plaši izplatīta māņticīga vadoņu godināšana viņu formālās izglītības dēļ (pret garīgo izglītību cieņa parasti ir mazāka). Arī Pareto piezīmēja, ka tagadējās masas demonstrē tādu pašu vajadzību būt pakļautām saviem vadoņiem, kādu zemākās šķiras izjuta pret augstākajām *ancien régime** laikos.

Dziļi masās mīt tieksme uz personāliju godināšanu. Masu primitīvais ideālisms prasa pasaulīgus dievus, kuriem pieķerties jo aklākā mīlā, jo nesaudzīgāka un nomācošāka ir dzīves īstenība. Daudz taisnības ir Bernarda Šova paradoksā, kurā pretstatīta demokrātija aristokrātijai: aristokrātiju viņš dēvē par elku kopumu, bet demokrātiju – par elku pielūdzēju kopumu. Notiek arī tā, ka partijiskā masa

ar savu dievekli izrīkojas tāpat kā nēģeru masa ar savu fetišu – noper to. Bet arī tad tā visbiežāk seko fetišu pielūdzēju psiholoģijai un nopērto noliek atpakaļ kā fetišu. Vadāmajos mītošā **vadoņu godināšana** parasti paliek latentā, t. i., to izpauž tikai tādi smalki tverami simptomi kā godbijīgais tonis, ar kādu tiek izrunāts godināmā vārds, kā absolūtā pašāvēība uz viņa vārdiem, kā sašutums, ar kādu tiek noraidītas katras šaubas par viņu. Itāliešu demokrātijā ilgu laiku pārmetums, ka kāds ir slikti izteicies par Garibaldi (*ba parlato male di Garibaldi*), bija morāli smagākais pārmetums, kādu vien varēja izteikt. Vācijas strādnieku aprindās līdzīgu rangu bija ieguvis Bēbelis.

Pret sevišķi izcilām personībām un īpaši saspringtos brīžos šī latentā kaisme izpaužas līdzīgi trokšņainai slimības lēkmei. Karstasinīgie reinzemieši 1864. gadā uzņēma Lasalu kā Dievu, pušķojot ielas ar ziedu vītnēm; eskorta jaunavas apbēra viņu ar ziediem. Milzīgs skaits pajūgu pavadīja prezidenta ekipāžu. Vispārējās, nebeidzamās un nesamērīgās gaviles pavadīja šo visnotaļ ērmoto, kritiku gluži vai provocējošo triumfatora rīcību, no kuras dvašoja godkārtīgs šarlatānisms. Tas patiešām bija triumfa gājiens, kurā netrūka itin nekā – ne goda vārtu, ne apsveikuma himnu, ne atsūtīto apsveicēju svinīgas pieņemšanas. Lasals bija kārs uz dižiem pagodinājumiem, tāpēc viņam, kā vēlāk piebilda Bismarks, šķita diskutējams jautājums, vai vācu ķeizarvalstij būtu jābeidzas ar Hoencollernu dinastiju, vai ar Lasala dinastiju. Nebija nekāds brīnums, ka nupat minētie priekšnesumi tā uzbudināja Lasala fantāziju, ka viņš mazliet vēlāk dalījās ar savu līgavu sapņos par to, kā viņš kļūst par vēlētu vācu tautas prezidentu un sešu baltu zirgu viltā pajūgā iebrauc Reiha galvaspilsētā.

Kad Sicīlijā ap 1892. gadu veidojās pirmās laukstrādnieku faši apvienības¹, šajā kustībā iesaistījušies vīri un sievas veltīja saviem vadoņiem pavisam pārdabisku uzticēšanos. Savā naivumā saplūdinot

¹ Sicīlijas laukstrādnieku mēģinājumi izveidot apvienību savu interešu aizstāvēšanai sākās 19. gs. 70. gados. Šīs apvienības apzīmēšanai tika izmantoti aizguvumi no latīņu valodas un Senās Romas: latīņu vārds «*fascia*», kas norāda uz «saiti» vai «vienību» un Romas varas simbolu – sasietām rīkstēm. Apvienības lozungi bija anarhistiski antiparlamentāri un stimulēja laukstrādnieku sacelšanos 1893. gadā. Vēlāk ap faši vārdu radušos oreolu izmantoja Musolini, sludinot savu fašismu.

sociālos jautājumus un reliģiskās paražas, viņi savos gājienos līdzās sarkanajiem karogiem un plakātiem ar Marksa izteicieniem itin bieži nesa arī krucifiksus. Savus vadoņus vīri un sievas sagaidīja un veda uz sapulces vietu ar mūziku, nesdami lāpas un lampiņas. Daudzi metās ceļos vadoņu priekšā gluži tāpat, kā agrāk bija sveikuši savus bīskapus. Kāds buržuāziskas avīzes žurnālists pavaicāja vecam laukstrādniekam, kurš bija iesaistījies sociālistiskajā faši apvienībā, vai viņš – proletārietis – nebaidās, ka jaunie studenti un advokāti, kuri, piederdami buržuāzijai, tomēr strādā faši labā, necer tikai uz ievēlēšanu pašvaldībā vai parlamentā, uz šo jautājumu saņēma īsu un kodolīgu atbildi: «Viņi ir eņģeļi, kas nolaidušies no paradīzes.»

Te varētu piebilst, ka ne visi strādnieki uz līdzīgu jautājumu atbildētu tādā pašā garā un ka Sicīlijas iedzīvotāji vienmēr izcēlušies ar varoņu pielūgšanu. Vēl joprojām Dienviditālijā un – daļēji – arī Vidusitālijā, kā zina visi interesenti, masas apvij savus vadoņus ar reliģiskas nokrāsas paražām. Enriko Feri Kalabrijā tiek godināts kā sargeņģelis pret mafiju. Romā, kur priekšroka tiek dota pagāniski klasiskajām formām, viņš kādā lielā alus zālē visu proletārisko kvirītu¹ vārdā tika sumināts par dižēnāko no dižajiem (1901), jo dusmās par parlamenta priekšsēdētāja uzliktu sodu sakarā ar kārtības pārkāpumu bija ar dūri izsitis sēžu zāles logu un tā panācis, lai viņu uzklausu. Daudzi piemēri no citām zemēm pierāda, ka šāda masu uzvedība neaprobežojas ar dažiem «atpalikušiem» apvidiem un tāpat nav noteikti traktējama kā primitīvās psiholoģijas ataviska palieka. 1886. gadā Holandē no cietuma pilsoniskajā dzīvē atlaistajam sociālistiskajam tautas varonim Ferdinandam Domelam Nivenheisam masas, kā viņš pats teica, izrādīja daudz lielākus pagodinājumus, nekā no tām ir saņēmis jebkurš valdnieks; viņa uzstāšanās telpas tika nokaisītas ar ziediem. Ir zināms, kāda elkdievībai piestāvoša godināšana Kotdinas departamentā – industriālā kapitālisma ziņā attīstītā Francijas novadā – tiek veltīta marksistiskajam pravietim Žilam Gedam. Arī Anglijas strādnieku rajonos masas vēl

¹ Kvirīti Senajā Romā nozīmēja tās pilntiesīgo pilsoņu jeb Romas tautas kopumu.

tagad mēdz uzņemt savus vadoņus tā, ka tas atgādina Lasala laikus. Un, visbeidzot, viena masu aina no kara laika, kad Kārlis Lībknehts atgriezās Berlīnē no ieslodzījuma pārmācības namā: «Neviens monarhs nav Berlīnē piedzīvojis, ka to tik jūsmīgi uzņem milzīga ļaužu masa, kā tas notika pēc viņa ierašanās Anhalteras stacijā.»¹

Demokrātiskās un sociālās jeb sociālistiskās partijas bieži vien tik ļoti identificējas ar savu vadoni, ka pieņem viņa vārdu, it kā būtu viņam piederošas lietas. Tā Vācijā 60. gados un 70. gadu sākumā tikām pie lasaliešiem un marksistiem, bet sociālistiskajā Francijā līdz šai baltai dienai pastāv bruisistu, alemaninistu, blankistu, gedistu un žoresistu partija. Acīmredzama šeit ir analogija ar reliģiskajām sektām un ordeņiem. Pilnīgi pamatoti ir piezīmējis Īvs Gijo, ka mūsdienu partiju biedri rikojas tāpat kā Viduslaiku mūki, kuri parādīja uzticību saviem skolotājiem ar to, ka dēvējās svētā Dominika, svētā Benedikta, svētā Augustīna un svētā Franciska vārdā. Ja šādi personālie apzīmējumi mūsdienās izzūd vai, kā Vācijā, jau ir izzuduši, tad to var izskaidrot ar triju faktoru iedarbību. Pirmkārt, partijām uzblīstot pēc biedru un it īpaši pēc balsstiesīgo piekritēju skaita, tās ārēji kļūst par masu partijām; otrkārt, to nosaka tajās pastāvošais oligarhisms un savstarpējā greizsirdība partijas vadoņu pulcīnā, kas nācis kādreizējās vienvadības vietā; un, visbeidzot, partijām vispār trūkst izcilu, garīgā ziņā neapstrīdami pārāku personību.

Vadoņu godināšana turpinās arī pēc viņu nāves. Izcilākie no viņiem tiek gluži vai pielīdzināti svētajiem. Hrestomātisks fakts modernās strādnieku kustības vēsturē ir Lasala un katra viņa programmā atstātā burta piemiņas kults, ko piekopj ne tikai grāfienes Hafeldes pulciņš, bet arī D. A.-V.² «vīriešu līnija» (Šveicers)³. Vēl tagad ir sastopami marksisti, kuri Marksu aizstāv tik fanātiskā

¹ Kautsky K. *Über ein Buch Radeks. – Der Kampf*, 15. – 1921. – S. 303.

² Lasala veidotās organizācijas *Deutsche allgemeine Arbeiterverein* saīsināts nosaukums.

³ Šo Mihelsa apgalvojumu apliecina Markss pret lasaliešiem vērstajā darbā «Gotas programmas kritika»: «Lasals «Komunistiskās partijas manifestu» zināja no galvas, tāpat kā viņa ortodoksālie piekritēji zina viņa sacerētos svētos rakstus.» Grām.: Markss K., Engels F. Darbu izlase trīs sējumos, 3. sēj. – R., 1981. – 19. lpp.

dedzībā, it kā viņi kalpotu kādam elkam. Kādreiz kristieši lika saviem bērniem dižo reliģijas dibinātāju – Svētā Pētera un Svētā Pāvila – vārdus, tagad noteiktos Vidusitālijas apvidos, kur nostiprinājusies sociālistiskā partija, sociālisma pārņemtie vecāki savus zīdaiņus nosauc par Lasallo vai Marksīnām. Mirušo vadoņu dižo vārdu pārņemšana uz nākamajām paaudzēm ir jaunās ticības simbols. Tas iegūstams lepnā un mokošā cīņā ar sadusmotajiem radniekiem un stūrgalvīgajiem ierēdņiem, tas bieži vien pārņemams par smagu ekonomisko ļaunumu – darba vietas zaudēšanas utt. cenu. Dažkārt tas liecina par plātīgu, arī strādnieku aprindas aizvien vairāk pārņemto snobismu, bet biežāk šādu vārdu došana ir cilvēkiem iekšēji piemītošā ideālisma ārējā zīme un katrā ziņā stingrs pierādījums tam, kā viņi **godina vadoni**, kurš reiz paveicis neaizmirstamus pakalpojumus partijai. Dažkārt tas gan ir saistīts arī ar spekulatīviem mērķiem, kad piedāvāts tiek, sacīsim, liķieris «Kārlis Markss» un bikšu pogas ar viņa vārdu, kā to attapīgi tirgotāji dara Amerikas, Itālijas un dienvidu slāvu zemju sociālistu avīžu sludinājumu sadaļās un tāpat arī strādnieku svētkos un sapulcēs. Fakts, ka šāda prakse daudreiz nes nepieredzētu peļņu, spilgti izgaismo proletariāta dvēseles stāvokli.

Slaveno vadoņu vārdu nodošana viņu sekotāju jaundzimušajiem bieži saplūst ar senajām reliģiskajām tradīcijām. **Itālijā** jau kopš gadsimta sākuma strādnieku un zemnieku slāņos radās tā dēvētās **sociālistiskās kristības**. Tur, kur sociālisms līdz ar varas sagrābšanu ir ieguvis valsts reliģijas nokrāsu, kā tas noticis **Krievijā**, šāda vārddošana un kristības tiek veiktas ar visu iedomājamo pompu. Apmierinot masu pieprasījumu pēc krāšņuma un svinīguma, boļševiki mēģina aizvietot reliģiskos rituālus ar komunistiskajām svinībām, rīkojot uz Ziemassvētkiem un Lieldienām tādus gājienus un priekšnesumus, kuriem jāprofanē kristīgā reliģija un jāatgādina senkrievu dieva Peruna greznais kults. Par savu galveno ieroci sarkanie ir iedomājušies bērnu kristības līdzīgi uzņemšanai komjaunatnē¹, kas

¹ Mihelss lieto apzīmējumu «*Kindertaufe nach Jungburchenritus*» norisei, par ko krievu oriģināltekstos kā sinonīmi tika lietoti trīs apzīmējumi: «*комсомольские*», «*октябрьские*» un «*советские крестины*»; sk. arī divas nākamās piezīmes.

sakarā ar Padomju republikas sešu gadu pastāvēšanu tika piekoptas dažādās Krievijas pilsētās. Piemēram, Maskavas «Известия» ziņo par kādām sarkanajām kristībām Iževskā, kur jaundzimušā šūpulīti apspīdēja sarkanā padomju zvaigzne.

«Teātris ir pārpildīts. Sanākušo ļaužu skaits ir gandrīz tūkstotis. Vīrieši un sievietes, jaunatne, pusmūža un veci cilvēki cieši piepilda zāli. Gribētāju tur nokļūt ir vēl vairāk, un viņi aizpilda gaiteni, kāpnēs un stāv uz ielas, jo nespēj iekļūt teātrī.

Teātrī notiek neparasts akts – pirmās komjauniešu kristības. Pie galda svētku apģērbā stāv bērna tēvs, Maskavas Pirmās katūna apdrukāšanas (bij. Cindeļa) fabrikas strādnieks, biedrs Soldatovs, vīrs ap gadiem 35, un līdzās viņam, turot rokās autiņos ietītu bērnu, viņa sieva, Šradera fabrikas audēja. Ap galdu puslokā sēž: šūniņas birojs, komjaunatne, fabrikas komitejas prezidijs, viesi no Maskavas komitejas, žurnāla «Безбожник» un arodbiedrībām. Tālāk – pionieri. Viesu vidū ir vecītis ap gadiem 60 ar baltu bārdu un vecenīte – tie ir jaundzimušā vecaistēvs un vecāmāte.

Priekšsēdētājs atklāj svinīgo sanāksmi:

– Biedri! Šodien notiek neparasts akts – komjauniešu kristības. Ar vēl jo lielāku prieku jāatzīmē, ka bērna tēvs un māte, bezpartijiski cilvēki, ir sapratuši visu reliģijas apmānu.

Pārpildītajā teātrī, kurā atradās arī viesi no tās fabrikas, kur strādā māte, iestājas neparasts klusums. Turot bērnu rokās, viņa pauž:

– Biedri! Tūkstošiem gadu mūsu galvas maldināja migla. Es jau sen esmu domājusi par šo jautājumu, saredzēju visus reliģijas melus un nolēmu atbrīvoties no šiem aizspriedumiem. Tagad es nododu savu dēlu audzināšanā mūsu partijas šūniņai.

Zālē skan aplausi. Sieviete atdod bērnu šūniņas sekretāram, kurš saka: – Pieņemot šo bērnu, es lieku pār viņu to zīmi, kas kalpo par proletāriskās revolūcijas simbolu, un dodu viņam vārdu Sarkanais Oktobris¹.

¹ Avīzes redakcijas piezīme apliecina, ka tieši tāds ieraksts ir izdarīts attiecīgajā civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā.

Zāli atkal pāršalc aplausi. (Seko dažādu komunistisko pārstāvju uzstāšanās.)

Pēc tam sākas koncerts ar visu strādnieku pašdarbības pulciņu piedalīšanos.»¹

Rostovā pie Donas bērni tika kristīti vārdos «Markss» un «Darbs». Ir iecerēts vecos «buržuāziskos» vārdus aizvietot ar jauniem «proletāriskiem». Iedomājoties, ka revolucionārā garā tiks pārveidoti arī uzvārdi, un ne visai tālā nākotnē Maskavā nokļuvušam ārzemniekam nāksies sarkanajā dzimtsarakstu iestādē izlasīt apmēram šādus paziņojumus: «Laulību slēgs Darbs Socvīrs un Oktobrīna Buržujnāve.»

Vajadzība pēc pielūgsmes bieži ir vienīgais *rocher de bronze**, kas pārdzīvo visas pārvērtības masu pasaules uzskatā. Fabriku strādnieki Saksijā pēdējos gadu desmitos ir pārtapuši no dievbijīgiem protestantiem par sociāldemokrātiem. Šādam pavērsienam it kā vajadzēja būt saistītam ar visaptverošu visu vērtību pārvērtēšanu. Tomēr no savām goda istabām Lutera portretu viņi izmeta tikai tāpēc, lai šajā vietā noliktu Bēbeļa attēlu. Itāliešu Emilijā², kur laukstrādnieki veica līdzīgu attīstību, vissvētās jaunavas Marijas litogrāfiju nomainīja *onorevole*³ Prampolini, un Dienviditālijā ticību tam, ka ik gadus asiņo svētā Janvārija brūces, nomainīja ticība tam pārcilvēciskajam spēkam, kāds piemīt *flagellatore della camorra* Enriko Feri⁴.

Pāri masu veco uzskatu drupām kā neskarta uzvaras kolonna ir palikusi vajadzība pēc pielūgsmes objekta. Masas stāv savu vadoņu

¹ Citāts tulkots no avīzes «Известия» 1923. gada 25. novembra (nevis 25. oktobra, kā teksts kļūdaini datēts Mihelsa vācu izdevumos) oriģināla, kur Mihelsa citāts un pārstāsti izvietoti divās dažādās publikācijās. Plašāk aprakstīto kristību vieta nebija Iževska, bet, spriežot pēc avīzes rubrikācijas, Maskava. Korespondence no Iževskas patiešām vēstīja arī par šūpulīti zem sarkanās padomju zvaigznes, bet bērns tur saņēma vārdu Ļevs par godu Sarkanarmijas vadonim Ļevam Trockim.

² Redžo nell Emilija ir apgabals un pilsēta – šā apgabala centrs Ziemeļitālijā.

³ Godājama cilvēka apzīmējums; pieklājības forma attiecībā uz jebkuru Itālijas parlamenta deputātu.

⁴ Feri bija «bieds», kura biedējamam objektu «*camorra*» varētu tulkot kā bandītu, bandas, mafiju un kliķes – tāpat arī par sava veida oligarhiju.

priekšā apmēram tāpat, kā grieķu senatnē skulptors stāvēja paša izveidotā zibeņu metēja Zeva skulptūras priekšā un tad krita ceļos, lai pielūgtu to. Pielūgsme, savukārt, viegli izraisa pielūdzamajos lieluma māniju. Mēs tagad it bieži saduramies ar mūsaiķu masu vadoņu neizmērojamo, dažkārt līdz smieklīgumam novesto iedomību, kuras avots līdzās tam, ka daļa no viņiem patiešām ir izsitiušies uz augšu pašu spēkiem, ir arī ilgstošais entuziasms, ar kādu viņus apjūsmo masas. Savukārt vadoņu iedomība ar savu suģestīvo varu iedarbojas uz masām un inspirē vēl lielāku apbrīnu pret vadoņiem, kļūstot par jaunu kundzības elementu.

5. nodaļa

Vadonības ārējās izpausmes

Runas dāvanas. Izskatīga āriene. Energija. Slava. Vecums

Vadonības pamats, lai arī ne vienīgais, ir runas dāvanas. Tas īpaši sakāms par strādnieku kustības sākotnējo posmu. Masa nekad nepaliek kurla pret runas estētisko un emocionālo spēku. Ar runas spēku masa tiek suģestēta un ar suģestiju pakļauta runātajam. Demokrātikajās valstīs ir vispārpieņemts, ka runas dāvanas padara cilvēku spējīgu kārtot sabiedrības lietas. Tāpēc masu reakciju kalkulējošās demokrātijās rakstītajam vai runātajam vārdam ir liels politiskās caursišanas spēks. Demokrātikā sistēmā oratori un žurnālisti ir patentēti vadoņi: Francijā Gambeta un Klemenso, Anglijā – Gladstons un Loids Džordžs, Itālijā – Krispi un Luzati. Vēl jo vairāk šis izteikums attiecas uz lielo demokrātisko partiju vadīšanu. Tā jau Kārlails varēja teikt par Angliju – pirmo lielo demokrātiju, ka

«neviens brits nevar sasniegt valstsvīra vai strādnieku vadoņa vietu, pirms nav parādījis sevi kā prasmīgs orators»¹. Pie līdzīgiem rezultātiem 1826. gadā nonāca Angliju pētījušais Pečio, ka angļu tautas pārstāvis priecājas par politisko oratoru tāpat kā par aktieri teātrī. Izpētījis Francijas deputātu profesionālo izcelsmi, Ernests Čārlzs norādīja, ka gandrīz visi jauno, nevaldāmi dzīvelīgo un progresīvi demokrātisko partiju pārstāvji ir daiļrunīgi žurnālisti. Šajā ziņā nebija atšķirību starp sociālistiem, nacionālistiem un antisemītiem. Itālijā to pašu var sacīt par sociālistiem un radikāļiem.

Strādnieku kustības jaunākā vēsture apstiprina šādu vērojumu: Žoress, Geds, Lagardels, Herve, Bēbelis, Feri, Turati, Labriola, Remzijs Makdonalds, Trūlstrā un Henriete Rolande-Holste, Dacinskis ir – lai arī katrs savā veidā – ietekmīgi runātāji.

Strādnieku kustības vadoņi paši izjūt to, cik svarīga viņu funkcijām ir runas māksla. 1909. gadā studenti, kuri mācījās angļu tredjūniju uzturētajā Raskina koledžā – sava veida nākamo strādniecības ierēdņu audzētavā, paši pieteica streiku, jo uzskatīja, ka viņiem tur māca pārāk daudz socioloģijas un loģikas un pārāk maz stundu atvēl runas mākslai, ko viņi uzskatīja par *absolutely necessary** viņu mērķim pārvaldīt masas. Un patiešām, slikts runātājs modernajā strādnieku kustībā nenonāk visaugstākajos amatos, kā arī, no otras puses, oratora talanta trūkums bija iemeslu vidū, kuru dēļ Vācijā, par spīti viņa zināšanām un personības garīgās iedarbības lielajam spēkam, ēnā palika tāds vīrs kā Eduards Bernšteins, kāpēc Holandē no savas dominējošās vietas tika atbīdīts Ferdinands Domela Nīvenheiss un kāpēc Francijā tik dziļdomīgs un izskolots prāts kā Pols Lafargs, par spīti savai tuvajai radniecībai ar Kārli Marksu, bija spiests atdod partijas vadību neskolotajam un primitīvajam Gedam.

Orators iegūst neierobežotu cieņu un atzišanu masā, kas, turklāt, augstu novērtē tieši runātāja runas dāvanas – viņa patīkamo un

¹ *No British man can attain to be a statesman or chief of workers till he has first proved himself a chief of talkers.* – Carlyle T. *Latter Day Pamphlets*, No. 5: *Stump-Orator.* – In: *Thomas Carlyles Works.* – London, 1906. – P. 167.

skaņo balsi, viņa atjautību un jokus, bet runas saturam masa, kopumā ņemot, tik lielu nozīmi nepiešķir. Bļauris, kurš kā dunduru sakosts skrien no vienas vietas uz nākamo, lai uzrunātu tautu, – kā par to žēlojās kāds itāliešu zinātnieks un sociālists – tik tai labāk par čaklu un īstas politiskās cīņas «aizņemtu» partijnieku, kas rada reālas vērtības pie rakstāmgalda, mazāk runā un vairāk dara, bet uz viņu skatās no augšas un neņem pa pilnu. Kad 1920. gada rudenī Itālijas strādnieki sagrāba uzņēmumus, varēja novērot to, ka sevišķi viegli strādnieku padomēs viņu biedri ievēlēja ne vien labus runātājus, bet arī labus dziedātājus (lakstīgalas), bet tehniskā izveicība ne vienmēr tika ņemta vērā.

Kopumā ņemot, uz tautu vērstās runās priekšroka ir brašiem izlēcieniem un lozungveidīgi kodolīgi izteiksmei. Francijas izcilais katoliskais politiķis Luijs Vojo savu padomu jauniešiem oratoriem rezumēja ar militārajām komandām «izrauj zobenu!», «cērt!», «cīnies!»¹. Arī ārpus Francijas masām vairumā gadījumu tīk šāda runātāju taktika. Tās grib uzbudināties, pat ja uzbudinājuma stāvoklis rada tām sāpes. Flagelanti². Protams, ir nacionālie varianti. Angļi izjūt vajadzību pēc liela daudzuma humora. Ļoti uzkrītoši ir tas, kā angļu orators mēdz vaibstīties pirms piparota izteiciena – tā ir mīmiska priekšspēle publikai ar palēninātām uztveres spējām. Francijā un Itālijā nedrīkst trūkt plašu žestu un patosa. Pie tam franču publika vēlas un panes vairāk runātāja joku un visvairāk jau pašironijas nekā itāliešu publika. Krievu pūļi prasa no oratora iekšēju dziļumu un pārliecības kvēli. Tie nepiešķir nekādu vērtību runas gludumam. Arī vācu masu prasības estētiskā ziņā ir pieticīgas; lai gan izcilu runātāju netrūkst, caurmēra līmenis ir visai viduvējs.

Oratora un vadoņa īpašības noteikti ir nacionāli atbilstīgas. Ja tautā ir stipri attīstīta skaistuma izjūta, tad skaistulim *ceteris paribus**

1 *Dégaînez, sabrez, empoignez!*

2 Viduslaikos ar šo vārdu apzīmēja cilvēkus, kuri uzskatīja pašmocības (pēršanu – no šā vārda cēlies flagelantu nosaukums) par iespēju gūt Dieva žēlastību. Mūsdienās to saprot kā seksuālu novirzi – dzimumtieksmes apmierināšanu, sagādājot sev sāpes.

ir tautas labvēlības handikaps attiecībā pret mazāk glītu pretspēlētāju. Itālijā var redzēt, ka partijiskie tautas vadoņi parasti ir Apollona tipa vīrieši. No 33 deputātiem, kurus sociālistiskā partija nosūtīja uz parlamentu 1901. gadā, vismaz 16 bija vīri ar gleznainiem degumiem, acīm, zobiem un daiļām balsīm, kuru glītums un iznesība pārsniedza vidusmēru. Kad es šo konstatāciju darīju zināmu Pirmajā eigēnikas kongresā Londonā 1912. gadā¹, no angļu preses izskanēja iebildumi, ka arī angļu tauta pievērš lielu uzmanību vīrišķajam skaistumam politiskajā dzīvē. Jo sevišķi ar to tika pamatota runas spēju ziņā neapdāvinātā Balfūra karjera. Savulaik Hesēnē veci vīri man stāstīja, ka Lasala aģitācijas panākumi tāpat ir izrietējuši no iespaida, ko it visur atstāja viņa skaistums.

Var jau gadīties tā, ka runas mākslas radītā pievilcība ir tikai uvertūra ilgam vilšanās periodam, kādu masā neatkarīgi no runām izraisa runātāja gaudenā rīcība vai zemiskais raksturs. Visbiežāk tomēr masas, reiz pakļāvušās runātāja apreibināšanas spējām, tiek hipnotizētas tik ļoti, ka runātāju ilgu laiku uztver, tā sakot, kā palielināmo stiklu sevis pašu aplūkošanai. Masu apbrīna un sajūsma par runātāju galu galā ir masu apbrīna un sajūsma par sevi, ko runātājs stiprina ar to, ka runā un sola rīkoties masas, t. i., katra masas dalībnieka vārdā. Kaujas ierindu, kādā masas sastājas aiz dižā oratora, ir iedvesmojis to neapzinātais egoisms.

¹ Pie šā pasākuma Mihelss savos darbos kavējas vairākkārt: «Starp jaunajām zinībām, kuru nosaukumiem patapināti antīkie vārdi, kas iepriecē vai šausmina izglītooto ļaužu sirdis, eigēnisms ir tas visjaunākais. 1912. gada augustā tam bija kongress, uz kuru ieradās lieli zinātnieki no visām pasaules malām un kurā piedalījās vērtīgākie pārstāvji no angļu aristokrātijas un angļu zinātņu pasaules. Ko tad šie vīri gribēja? Kāds bija mērķis šim pasākumam, kas tika rīkots ar angļu grandiozitāti? Jaunā disciplīna ir mūsu publiska atbilde uz nebūt ne jaunu jautājumu, un tā nav arī jauna zinātņu nozare. Tā grib tikai to, ko visi labie un prātīgie ļaudis ir gribējuši jau tūkstošiem gadu: tā ir nākotnes cilvēku dzimuma fiziskā, psihiskā un intelektuālā uzlabošana, nodrošinot labi dzimušu, t. i., labi izveidotu cilvēku bērnu radīšanu.» Grām.: *Michels R. Probleme der Socialphilosophie.* – Leipzig und Berlin, 1914. – S. 44. Un tālāk: «Nekāda nīcēniski mākslīga pārcilvēku veidošana, bet gan antropoloģiska rases uzlabošana, eliminējot no dzimumdzīves pavisam nederīgos un tikumiskā ziņā mazvērtīgos elementus. Vēl lielāks uzsvars laikam gan būtu jāliek uz tādām ekonomisko un sociālo attiecību reformām, kuras uzlabo cilvēkus.» – Turpat, 53.

Personiskās īpašības, ar kurām indivīdi iegrožo masas un kuras, tāpat, ir jāuzlūko par specifiskām vadoņa pazīmēm, ir ļoti dažādas, un nav arī nepieciešams, lai vienā personā apvienotos pilns šo īpašību komplekts. Svarīgākais ir gribasspēks, kas uzkundzējas vājākām gribām. Pārākums zināšanās – tas imponē. Katonisks¹ pārliecības dziļums. Līdz fanātisma robežai novests idejiskums, kas savā intensitātē vieš masās godbijību. Droša paļaušanās uz sevi, pašpārliecinātība, pat ja tai līdzī nāk augstprātība, kuru atsevišķais prot demonstrēt masām. Tās no saviem vadoņiem prasa arī koncentrēšanos. Viņiem vajag pilnībā veltīt sevi masām, nekādas blakusnodarbes nav pieļaujamas. Atsevišķos gadījumos savu lomu spēlē arī vadoņu labā sirds un nesavtība – īpatnības, kas masām atgādina par Jēzu Kristu un jaunā pacēlumā liek uzvirzīt reliģiskajām jūtām, kas masā nav iznīdētas, bet tikai snauduļo. Harizma. Misionārs vadoņu vidū.

Tomēr vislielākajā mērā masas pakļaujas **slavai**. Viena prāta iedarbību uz otru prātu pastarpina daudzi līdzīgi noskaņoti prāti, kuru iespaids atspoguļojas ietekmējamā prātā, kas to pat neapzinās. Slavenam vīram tālab pietiek pakustināt pirkstu, lai jau spēlētu politisku lomu. Masas uzskata par lielu godu, ja tām ir iespēja piedāvāt godpilnu amatu kādai slavenībai.

Masas pašas dzen sevi slavas jūgā. Ja kāda vīra galvu rotā lauru vainags, tad masas *a priori** uzlūko viņu par pusdievu. Ja viņš grib pārņemt vadību, tad viņam tūlīt ir nodrošināta masu piekrišana un sajūsma neatkarīgi no tā, vai birzs, kurā šie lauri ir plūkti, vispār atrodas masas interešu sfērā, robežojas ar to vai nav nekādā sakarā. Tikai tāds atzīts dzejnieks, filozofs un advokāts kā Ferdinands Lasals bija spējīgs pamodināt un vest sev līdzī strādnieku pulkus, kuri iepriekš snauda vai tika vilkti buržuāziskās demokrātijas tauvā. Tieši Lasals nekad nav novērtējis par zemu to propagandisko ietekmi, kāda strādnieku vidē ir slaveni uzvārdu piepulcināšanai, un negurstoši strādāja šajā virzienā.

¹ Pēc Senās Romas oratora un valstsvīra Katona parauga.

Jaunajam un slavenajam profesoram, moderno krimināltiesību radītājam Enriko Feri Itālijā vajadzēja tikai parādīties strādnieku partijas priekšā (1893. gadā kongresā Redžo nell Emilijā), lai bez tālākām ceremonijām saņemtu vadonību uz 15 gadiem. Tieši tāpat pasaulē pazīstamais antropologs Čezāre Lambrozo un iecienītais rakstnieks De Amičiss ar to pašu brīdi, kad viņi ar apsveikuma telegrammu un vēstuli bija apliecinājuši simpātijas sociālistiskajai partijai, bet pat bez viņu iestāšanās partijā pirmais tika iecelts par strādnieku partijas uzticamāko padomnieku un pārstāvi Turīnas pašvaldībā, bet otrs – par proletariāta oficiālo Homēru.

Francijā vispirms kā akadēmisks filozofs un radikāls politiķis pazīstamais Žans Žoress uzreiz pēc savas pievienošanās strādnieku kustībai ieguva vietu tās priekšgalā, netiekot pakļauts nekādam pārbaudes laikam. Tepat var atgādināt par vietu, kādu franču sociālistu vidū ieņēma Anatols Franss.

Anglijā dzejnieks Viljams Moriss ieguva sev daudzus sekotājus proletāriešu vidū, tiklīdz viņš savas dzīves pēdējos gados pievērsās sociālisma propagandai, un Holandē tieši tāpat notika ar dzejnieku, «Maija» autoru Hermani Gorteru¹ un Henrieti Rolandi-Holsti, kad tā pārgāja pie sociāldemokrātiem.

Tagadējā Vācijā paši dižākie, slavas zenītā stāvošie vīri līdz šim ir izvairījušies šķērsot sociālistisko Rubikonu, bet nav nekādu šaubu, ka gadījumā, ja Gerhards Hauptmanis pēc viņa «Audēju» panākumiem² vai Verners Zombarts pēc savām pirmajām cieņu modinājušajām publikācijām pārietu pie sociāldemokrātiem, viņi tajā pašā dienā atrastos triju miljonu biedru³ kustības priekšgalā. Tautas acīs

¹ 1889. gadā simbolisma stilā sacerētā poēma «Maijs» kļuva par nīderlandiešu literārā modernisma veidošanās atskaites punktu.

² Hauptmaņa drāma «Audēji» par 1844. gadā notikušo Silēzijas audēju sacelšanos pirmoreiz tika uzvesta 1892. gadā. Tās autora iespējas veidot karjeru pie sociāldemokrātiem apstiprina arī lugas latviskā teksta vēsture: Pēteris Stučka to pārtulkoja un 1902. gadā Londonā «Sociāldemokrātu bibliotēkā» izdeva ar nosaukumu «Vēveri», bet Leons Paegle piedāvāja modernāku šīs lugas tekstu ar tagadējo nosaukumu «Audēji».

³ Šis skaitlis attiecas uz 1907. gadu.

nav labāka kandidāta uz vadonību par to, kurš saucas tautai pazīstamā vārdā. Masas instinktīvi un konsekventi dod priekšroku tiem, kuri jau kā *arrivati*¹ pievienojas masām ar pilnu komplektu sasniedzumu, kas pretendē uz nemirstību, nevis tiem vadoņiem, kuri par tādiem ir **tapuši** sīvos iekšpartijiskos ilgu gadu cīņiņos. Līdzatnesta slava noder daudz vairāk nekā masu acu priekšā iegūta slava.

Nedrīkst runāt par šo parādību, neuzskaitot tālākās blakusparādības. Pieredze rāda, ka starp partijiskās karjeras ceļā tapušajiem vadoņiem un kā *gros bonnets** partijā nonākušajiem ātri vien sākas rīvēšanās, kas parasti izvēršas sistemātiskā divu slāņu cīņā par hegemoniju partijā. Šo cīņu izsauca skaudība un nenovīdība, no vienas puses, lielmanība un pašpārliecinātība, no otras, bet tajā saduras arī lietīšķi un taktiskas dabas apsvērumi. Viegli saprotams ir partijā izaugušā dižvīra pārsvars pār citur izcilību parādījušo *outsider*², tuvākās apkārtnes pārredzēšanā un sajēgā par masu psiholoģiju un tāpat arī par kustības vēsturi un programmas dogmām.

Starp abiem partijisko vadītāju slāņiem jo ātri iedegusies cīņa parasti ļauj tajā izšķirt divas fāzes. Sākas ar to, ka atnākušie dižvīri izrauj masas no «pašu audzināto» vadoņu rokām, pabīda viņus malā un, pūļa piekrišanas saucieniem skanot, sludina savu evaņģēliju, kuru apstaro joprojām no ārienes nākoša gaisma. Pa to laiku vecie vadoņi nīgrī sapošas aizstāvēties, vispirms klusiņām organizējas un tad pāriet pretuzbrukumā. Viņiem ir arī tāda dabiska priekšrocība kā skaitliskais pārsvars. Tādēļ jaunajiem vadoņiem ir kārta kļūt tramīgiem, vēl jo vairāk tāpēc, ka līdz šim viņi, kā jau dižvīri, uzskatīja sevi esam drošībā no viņu iekšēji nicinātajiem vecajiem zaldātiem un vēl bez tam, kā jau dzejnieki, estēti un profesori, nebūdami ārējās disciplinētības draugi, paši laika gaitā atsedza masām savas vājās vietas un diskreditēja sevi, turklāt vēl nebūdami pieraduši saskarties ar

¹ Karjeru izveidojušie (itāliešu val.).

² Mihelss šeit iesprauž angļu valodas vārdu, kura skanējums latviešu valodā var radīt pārpratumus, ja autsaideru pielīdzina neveiksmīnīkam. Mihelss apspriež dažādas karjeras veidošanas iespējas un *outsider* atbilst priekšlikumam latviešu valodā izmantot vārdu «ārmalnīeks».

sistemātisku opozīciju. Šīs dziesmas beigas parasti ir tādas, ka izcilās personības ar vilšanos un dusmām atkal pamet partiju vai turpina darboties kaut kur nomaļus, paši uz savu roku. Vai nu vienādi, vai otrādi, bet viņi ir izmesti no vadoņu vietām. Jau Ferdinandam Lasalam nācās sastapties ar savu Jūliusu Vālteihu. Viņam gan izdevās ar to tikt galā, bet, ja viņš būtu nodzīvojis ilgāk, viņam nāktos mesties cīņā uz dzīvību un nāvi ar Lībknehtu un Bēbeli. Viljams Moriss, savukārt, pēc tam, kad bija sanīdies ar profesionālajiem vadoņiem, aprobežojās ar to, ka komandēja savu nelielo intelektuāļu gvardi Hammersmitā. Enriko Feri tūlīt pēc iestāšanās partijā saskārās ar veco vadoņu kremtošo neuzticību un galu galā tika uzjundīts uz tādiem soļiem teorijā un praksē, pēc kuriem reizi pa visām reizēm varēja pielikt punktu sociālistiskās partijas oficiālā vadītāja lomai. Gorters un Henriete Rolande-Holste piedzīvoja partijā gaiša saviļņojuma pilnus gadus, līdz viņus iespieda stūrī pamazām izaugušie partijas augstmaņi.

Ārpus partijiskās kustības dzirnām tapušo slavenību kundzība pār partijas masām ir samērā īslaicīga. Tikai pavisam nedaudziem ir izdevies līdzīgi Žoresam to noturēt līdz savai nāvei. Turpretī nepavisam būtiski nav tas, kādā vecumā cilvēks ieņem vadoņa pozīcijas. Agrāk gan teica, ka sirmas cirtas ir pirmais kronis. Bet mūsdienās, kad laika gaitā iemantota dzīves pieredze vairs nav nepieciešama, jo to var aizvietot ar lielu kvantumu formālās izglītības elementu, arī jaunāka gadagājuma ļaudis spēj samērā īsā laikā iemantot bagātīgu zināšanu krājumu, tāpēc vecums ir lielā mērā zaudējis savu vērtību un, tātad, cieņu, kas tam pienācās, un ietekmi, ko tas reiz deva. Drīzāk varētu teikt, ka vecums kavē izvīrzišanos partijā, tāpat kavē jebkuru karjeru, kura ir jāsāk jaunībā, lai paspētu uzkāpt pa daudzajiem karjeras pakāpieniem. Tās attiecas vismaz uz labi organizētām partijām un vietām, kurās jauno biedru pieplūdums ir liels. Protams, ka pavisam citādi ir ar vadoņiem, kuri nosirmojuši partijas darbā. Partijas dienestā sasniegts vecums, bez šaubām, ir kundzības elements. Partijas veterāni ir pārāki par partijas jaunuļiem. Tā nosaka ne tikai pateicība, ko masas jūt pret veterāniem, bet arī tas, ka viņi ir

izveicīgāki savā darbā par iesācējiem. Deivids Hjūms veco pārākumu pār jaunajiem viņu profesionālajā darbībā attēloja ar motīvu no lauksaimniecības. Proti, pastāv noteikta vienveidība starp saules, lietus un augsnes ietekmi uz stādu audzēšanu, un ka veco praktiķu pieredze ir atklājusi viņiem tās likumības, kas nosaka un virza šo ietekmi. Kaut ko līdzīgu var teikt par vecajiem partiju praktiķiem. Viņi ir iesvētīti masu politikas cēloņsakarību zinībās un savā praktiskajā darbībā daudz dzirdīgāki un redzīgāki par jaunuļiem.

C. INTELEKTUĀLIE RAŠANĀS CĒĻŅI

1. nodaļa

Lietiškā un formālā pārākuma (izglītības līmeņu atšķirību) rašanās profesionālajā vadonībā

1. Organizācijas vadītājiem (šaurākā nozīmē)

Partijiskās kustības aizsākumos, kad organizācija vēl bija skaitliski vāja un tās galvenais uzdevums nesniedzās tālāk par sociālisma pamatideju propagandu, vadoņu vidū profesionāļu bija mazāk nekā to, kuriem partijas lietas bija blakus nodarbošanās. Vēlākajā fāzē intelektuāļu ideālisms un entuziasms tāpat kā proletāriešu labā griba un brīvprātīgais svētdienu darbs vairs nespēja apmierināt nemitīgi augošās organizācijas vajadzības tiklab pašā organizācijā kā ārpus tās. Tāpat kā uzmetumam seko pabeigts darbs, diletantismam seko profesionāls aroddarbs.

Stingri strukturēta **organizācija** – vienalga, vai tā būtu demokrātiska valsts, politiskā partija vai strādnieku arodbiedrība, – tā it visur kļūst par teicamu augsni diferenciācijai. Jo vairāk izaug un sazarojas organizācijas oficiālais aparāts, t. i., jo vairāk biedru iestājas organizācijā, jo pilnāka ir organizācijas kase un plašāku noietu gūst organizācijas preses izdevumi, jo vairāk tiek nobīdīta malā tautas kundzība, kuras vietā nāk komiteju visvarenība. It visur ieperinās

daudzpakāpju vēlēšanas, pret kurām partijas nikni cīnās valsts dzīvē, bet kuru samaitājošā ietekme partiju dzīves šaurībā ir daudz postošāka nekā valsts plašumā. Pat partiju kongresos, kuri reprezentē partiju kā septiņreiz septiņas reizes samazinātas miniatūras, vissvarīgākie jautājumi aizvien biežāk tiek izlemti komisiju tumšajās cellēs.

Kolidz rodas stingra organizācija, tā tiklab no pārvaldes tehnikas kā no taktikas viedokļa pieprasa stingru vadonību. Kamēr organizācija paliek irdena, tai neparādās profesionāli vadoņi. Jebkādu stingru organizāciju noraidošajiem anarhistiem nav arī stingri atzīta vadoņa. Vācu sociāldemokrātijas sākotnē «uzticības persona» pildīja partijas uzliktos pienākumus, paliekot savā pilsoniskajā arodā. Šodien viņš vairumā gadījumu jau ir aizstāts ar profesionālu politiķi – partijas sekcijas vadītāju u. tml. Jo stingrāku formu organizācija iegūst mūsdienā partijisma attīstības gaitā, jo biežāk epizodiskais vadonis tiek aizvietots ar profesionālo vadoni (apgabala organizācijas vadītājs u. tml.). Jebkuram lielam partijas aparātam vajag noteiktu skaitu personu, kuras kalpo tikai šim aparātam. Masas deleģē nedaudzus individuus, kuri uz saņemto pilnvaru pamata pastāvīgi pārstāv masas un kārtu to lietas.

Līdz ar organizācijas izaugsmi ne tikai pieaug pārvaldes darba apjoms, bet arī samazinās šā darba pārskatāmība un sazarojas pildāmo pienākumu loks. Sava ietekme virzībai uz diferenciaciju ir ne vien kustības paplašināšanās izvirzīto uzdevumu kvantitātei, bet arī kvalitātei. Atbilstīgi partiju programmu nostādņēm vadāmajiem gan būtu modri jāuzrauga jebkura savu vadoņu rīcība. Organizācijas izaugsme tomēr neatstāj kontrolei neko vairāk par fiktīvu dzīvības vilkšanu. Biedru kopumam ir aizvien lielākā mērā jāatsakās no konkrētu pārvaldes lietu kārtošanas un pat no to pārbaudes. Kopums nodod šos uzdevumus uzticības personām, algotiem funkcionāriem, un apmierinās ar to, ka saņem no viņiem ļoti vispārīgus ziņojumus vai revidentu atzinumus. Demokrātiskai kontrolei pakļautā sfēra sarūk aizvien niecīgāka. Visās sociālistiskajās partijās ir novērojams, ka aizvien vairāk funkciju, kuras agrāk veica vēlētaji, tagad pāriet viņu vēlēto orgānu pārziņā. Rodas komplicētas struktūras varenā

celtne. Darba dalīšanas princips piespiež aizvien no jauna sašaurināt atsevišķu darbinieku kompetenci. Veidojas stingri norobežota birokrātija ar daudzām instancēm. Partijnieka katķisma pirmais pants prasa stingri ievērot ceļu caur visām šīm instancēm. Hierarhija ir, no vienas puses, tehnisko vajadzību rezultāts, bet, no otras puses, tā ir priekšnoteikums, lai partijas mašīna spētu kārtīgi darboties.

Tiktāl **partiju organizāciju** oligarhiski birokrātiskos vaibstus nepāšaubāmi iezīmē tehniskā nepieciešamība. Tie ir organizācijas principa neizbēgamais produkts. Pat visradikālākais spārns sociāldemokrātijā neko neiebilst pret šādu atpakaļgaitu. Mēdz teikt, ka demokrātija esot tikai forma, un tad jau formu nedrīkstētu celt augstāk par saturu.

Itin visos līdzšinējos laikmetos, attīstības posmos un darbības veidos cilvēce ir pazinusi **vadonības institūciju**. Bez vadoņiem nav izticis neviens. Kad mēs tagad jo sevišķi vācu sociāldemokrātijas ortodoksālajās aprindās, bet tāpat arī arodbiedrībās un pat no krievu boļševikiem dzirdam apgalvojumu, ka sociāldemokrātiem neesot vadoņu – esot ne vairāk kā ierēdņi, tad šāds patiesību aizplīvurojošs apgalvojums nevis apgāž socioloģisko likumu, bet gan nostiprina vadonību, jo ar tās noliegumu liek masām aizvērt acis to briesmu priekšā, kādas faktiski apdraud demokrātiju masu kustībā.

2. Lietpratīgi pildot daudzveidīgos partijas uzdevumus

Profesionālās vadonības rašanās ievērojami saasina atšķirības starp vadoņu un vadāmo izglītības līmeņiem. Ilga vēsturiskā pieredze māca, ka elementu vidū, kuri nodrošina mazākuma kundzību pār vairākumu, līdz ar naudas un kapitāla faktoru – ekonomisko pārākumu – un tradīciju un pārmantojamības faktoru – vēsturisko pārākumu – vairāk nekā citas lietas izpaužas formālās izglītības faktors – tā saucamais intelektuālais pārākums.

Šis pārkums vispirms ir tīri formāls. Pietiek ar paviršu proletariāta partiju novērojumu, lai pamanītu, ka vadoņi izglītības ziņā daudzkārt pārspēj vadāmos. To jo sevišķi viegli var konstatēt tādās zemēs kā Itālija, kur politiskā attīstība un tālejoša buržuāziskās inteliģences psiholoģiskā nosliece piesaista strādnieku partijai lielu skaitu buržuāzisko intelektuāļu un strādnieku partijā ir daudz advokātu, ārstu un universitāšu profesoru. Dezertējušie buržuji kļūst par organizētā proletariāta vadītājiem nevis par spīti, tieši pateicoties savām no sākta gala pārākajām, proletariāta pretinieku nometnē iegūtajām un no turienes atnestajām zināšanām. Citās valstīs, kurās, no vienas puses, buržuāzijas slāņi nesamierināmi nostājas pret revolucionāro strādniecību un pakļauj vispārējam sabiedriskajam un politiskajam boikotam savus atkritējus, un, no otras puses, teicama valsts organizācija un lielindustrijas spiediens, prasot no darbiniekiem zināmu inteliģences pakāpi, nodrošina strādniecībai kaut vai elementāru skolas izglītību, kuru tā cenšas papildināt ar centīgu pašizglītošanos, strādnieku vadoņu vidū mēs sastopam (piemēram, Vācijā) niecīgu skaitu intelektuāļu un lielum lielu daļu bijušo fiziskā darba strādnieku. Taču šie izvirzījušies fiziskā darba strādnieki nebūt vairs neatrodas tajā izglītības līmenī, kurā ir palikuši viņu kādreizējie šķiras biedri. **Partijas aparāts**, kas piedāvā strādniekiem lielu skaitu maizes un goda vietu, paverot viņiem visai pievilcīgas karjeras iespējas, pārvērš veselu pulku vairāk vai mazāk apdāvināto proletāriešu par sikburžuju dzīvē nokļuvušiem ierēdņiem, jo dod viņiem brīvu laiku un izdevību uz masas rēķina iegūt sev augstāku izglītības līmeni un izpratni par sabiedriskajām attiecībām. Darbs profesijā un ikdienas rūpes neļauj masai skaidrāk izprast politiskās norises un jo sevišķi politiskos uzņēmumus ar visu to mašineriju, turpretī vadoņus viņu jaunā dzīves pozīcija tieši iepazīstina ar politikas tehnisko pusi. Šādā veidā bijušais strādnieks ātri apgūst vispirms formālas, bet pēc tam arī lietišķas zināšanas, kuras proporcionāli amatos pavadītā laika ilgumam nodrošina viņa pārkumu pār tiem, kuru uzdevumā viņš darbojas. Cik lielā mērā sarežģītākas kļūst politiķa profesijai izvirzītās prasības, nepārskatāma top sociālā likumdošana un grūtāk

ir orientēties sabiedriskajā dzīvē, tik lielā mērā partijas vadoņi attālinās no biedru vairākuma un galu galā pazaudē izjūtu par kopību ar to šķiru, no kuras paši ir cēlušies; notiek skaidri redzama šķiriskā nodalīšanās starp vadošajiem eksproletāriešiem un vadāmajiem proletāriešiem.

Tas, kas teikts par pārvaldes un preses amatiem partijās un arod-biedrībās, vēl jo vairāk attiecas uz strādnieku vadoņu, tajā skaitā uz buržuāziskās izcelsmes vadoņu līdzdalību **parlamentos**. Ja neskatām politiski visai mazietekmīgos **anarhistus**, kuri daļēji noraida jebkādu organizāciju, bet citkārt tomēr veido tik irdenus grupējumus, ka tos īstenībā nevar uzlūkot par partijām, un tāpat jau laikam arī **fašistus** un **bolševikus**, kuru attiecības ar parlamentārismu ir ļoti komplicētas, tad mēs varam teikt, ka visas partijas ir pārstāvētas parlamentā. Tās visas brauc pa legālo vēlēšanu ceļu ar mērķi nonākt parlamentā, gūt tur ietekmi un beigu beigās, kā saka, «iekarot politisko varu». Arī revolucionāro partiju pārstāvji šādi pamato savu iekļaušanos likumdevēju korpusā. Darbs parlamentā, ko viņi sākotnēji veic negribīgi, bet vēlāk ar aizvien lielāku patiku un gandarījumu, vēl vairāk attālina viņus no viņu vēlētājiem. Tie jautājumi, pie kuriem viņiem ir nopietni jāstrādā, noved pie tā, ka aizvien plašākā un dziļākā lietu izpratne palielina attālumu starp viņiem un viņu biedriem ārpus parlamenta. Vadoņi «izglītojas», ciktāl viņi to nebija paveikuši jau iepriekš. Bet izglītība nozīmē suģestējošu varu pār masām.

3. Vadoņu neaizvietojamība kā viņu kompetences sekas

Iedziļināšanās parlamentārās dzīves detaļās un nodokļu, muitas vai ārpolitikas problēmu sīkumos vadoņa vērtību tik ļoti paaugstina, ka viņš patiešām kļūst neaizstājams vismaz tik ilgi, kamēr vadāmie akceptē evolucionāro taktiku, un laikam jau arī pēc tam, jo viņus vairs nav tik viegli nomainīt ar svaigiem partijas spēkiem, kuri

atrodas ārpus birokrātiskā mehānisma un, ejot savos ikdienas darbos, pilnībā pazūd tajos. Viņa kompetencei, turklāt, ne vienmēr ir jābūt ļoti lielai. Bieži vien pietiek ar paviršu izpratni par būtiskākajiem darba kārtības jautājumiem. Nav apšaubāms tāda novērojuma patiesīgums, ka ļoti daudz no vērtīgā laika vismaz parlamentāri pārvaldītās zemēs parlamentārietis ziedo intrigām un bieži viņš – līdzīgi kā žurnālists – ir spiests runāt arī par tādām lietām un sfērām, kurās viņš nav lietpratējs. «Kāpēc vērtēt – klausīties un skatīties tikai uz šajā brīdī grīļojošos kabinetu, kas taču nav vienīgais tāds: tas zaudējis, pilnīgi zaudējis samaņu, bet nevajag neko pārspilēt, – vajag iztīrīt paša parlamenta piekoptos līdzekļus. Republikāņiem vajadzētu nākt ar iniciatīvu noliegt šo režīmu, kas velk garumā sarunas un kurā deputāts atdod visu savu laiku tam, lai nomocītu ministru ar jautājumiem, bet ministrs, savukārt, visu laiku cīnās, lai noturētos seglos. Laiks līdz pat pēdējai minūtei tiek izšķiests pieņemšanās, sarunās, runu gatavošanā. Nevienam nav vēlēšanās kontrolēt, pārdomāt, vadīt. Ministru un deputātu galvenās rūpes ir iegūt varu pār presi un attīstīt advokāta talantu runāt par jebko jebkurā laikā un vietā. Šis plāpu režīms, kas nāk pēc dižciltīgās zobena varas un aizņem vietu pirms darba varas, jau ir izraisījis pret sevi spēcīgu nepatiku.»¹ Jebkurā gadījumā nodarbošanās ar veselu lērumu grūti aptveramu vai vispār neaptveramu lietu izraisa tālejošas sekas, pie-saistot šādi nodarbināto viņa pozīcijām.

Lietpratībai, kura uz visiem laikiem paceļ vadoņus pāri vadāmajiem un padara pirmos par neaizstājamiem otrajiem, ir arī tāds

¹ *Pour qui examine, sait écouter et observer, ce n'est pas uniquement le cabinet actuel qui chancelle; la désaffection, une certaine désaffection, il ne faut rien exagérer, s'adresse à l'outil parlementaire lui-même. Les républicains devraient renoncer, de leur propre initiative, à ce régime usé de palabres, où un député passe tout son temps à harceler un ministre lequel emploie tout le sien, même ses veilles à ne pas se laisser désarçonner. Toute minute se dépense en réceptions, en paroles en et préparations de discours. Nul n'a les loisirs de contrôler, de réfléchir, de diriger. La qualité première d'un député et d'un ministre est de posséder l'organe et le talent d'un avocat capable de causer de tout, à toute heure, en tous lieux. De ce régime «qui a succédé au noble règne de l'épée et qui précède celui du travail», de ce règne de la parlotte, l'opinion a déjà donné une forte preuve de goût. – Paul Brousse im Petit Méridional. – April, 1909.*

papildbalsts kā rutīna gan publiskajās *savoir faire**, ko deputāti apgūst parlamentā, gan specializācijā, ko viņi jo sevišķi apgūst komisijās. Daži uzskata, ka komisijas kā tādas ir parlamenta oligarhijas sēdekļi vai vismaz parlamentārās oligarhijas, t. i., oligarhijas oligarhijā aizsākums. Šādi iegūtās iemaņas viņi, loģiski, izmanto arī savu partiju dzīvē un ar tām it viegli savalda iespējamos pretstrāvījumus. Viņi ir meistari mākslā, kā vadīt sapulces, kā sakārtot un izmainīt to darba kārtību, kā sagatavot samiernieciskas rezolūcijas – meistari trikos, kā diskutējās apiet svarīgus un strīdīgus punktus, vai arī dabūt no naidīgi noskaņota vairākuma viņiem pieņemamu balsojumu, vai, citos gadījumos, šo vairākumu vismaz apklusināt. Viņiem netrūkst līdzekļu savu mērķu sasniegšanai, sākot ar masas muļķībai un vientiesībai atbilstīgām un vienkāršotām nobalsošanas procedūrām un manīgu, izvirzītajos jautājumos būtiskus punktus aizplīvurojošu vai noklusējošu formulējumu piedāvājumu rezolūcijās, un beidzot ar suģestējošu iedarbību uz pūli, palaižot baumas, kas neattiecas uz lietu, bet toties stipri uzbudina. Kā partijas sapulču un kongresu referenti, ziņotāji un eksperti, t. i., kā vīri, kuri pārzina viņu iztirzājamo tēmu slēptākās aizkulises un kuri prot ar noklusējumu, pārfrāzējumu un terminu mētāšanas palīdzību novest visvienkāršāko lietu pasaulē līdz mistērijai, kuras atslēga ir tikai viņiem, tie padara sevi par garīgi pilnīgi nepieejamiem un tehniski nekontrolējamiem lielajai masai, par kuras «teorētisko eksponenti» tiem jābūt.

Deputātu neaizskaramība palielinās vēl arī tāpēc, ka viņu priviliģētajām pozīcijām pievienojas slava, ko viņi kā oratori, kā kompetentas un intelektuālā vai tikai fiziskā nozīmē pievilcīgas personības iegūst arī savu politisko pretinieku nometnē un šādā veidā arī sabiedriskajā domā vispār. Ja organizētās masas atstādinātu vispār-atzītu līderi, tās jūtami diskreditētu savu partiju pasaules acīs. Partijas masas «zaudētu galvu» dubultā nozīmē, ja aizietu līdz galējam saasinājumam attiecībās ar pašas izvēlētajiem vadoņiem. Tāda situācija nodarītu neapraķstāmu ļaunumu reālpolitikai gan tāpēc, ka masu rīcībā nav tādu jaunu spēku, kuru kvalitāte un kvantums spētu aizvietot politiskās matērijas apstrādes funkcijās gadu desmitiem

strādājušos vecos spēkus, gan arī tāpēc, ka tieši veco parlamentāro autoritāšu personiskās ietekmes dēļ ir iegūts krietns daudzums no sociālās likumdošanas labumiem un nostiprināta vispārējā politiskā brīvība. Tātad demokrātiskās masas neapšaubāmi ir sasaistītas, pat ja tās saredz iemeslu savu *gros bonnets** atbīdīšanai no varas, kuras turpināšana nozīmē demokrātijas principa apbērēšanu.

4. Vadoņu neaizvietojamība kā varas līdzeklis

Neaizvietojamība ir vadoņa likumīgo pretenziju stiprākais pamats. Neaizvietojamais ir savu kungu kungs. Neaizvietojami vērtīgais tiecas pakļaut sev pat dzimtkungu. Kā stāsta Rošers, kāds despotisks Ziemeļvācijas valstiņas firsts, kuram ministrs reiz ieteicis neatlaist cilvēku ar izcila ierēdņa slavu uz kaimiņvalsti, kura arī gribēja šādu darbinieku, ir pajautājis, vai viņš ir neaizvietojams. Kad atbilde bijusi apstiprinoša, firsts paziņojis: «Tad lai viņš lasās prom, man nav vajadzīgi neaizvietojami kalpi.» **Kompetence ir kundzība** tur, kur tās vērtība pieaug kā retas lietas vērtība. Ja kurpnieks man piegādā zābakus, tad parasti viņš nav mans kungs tikai tāpēc, ka prot naglot zābakus. Bet viņš kļūs par manu kungu, ja man, varbūt kādā Alpu apvidū, starp simtiem un tūkstošiem tikpat nekompetentu kā es nāktos paļauties tikai uz viņu.

Strādnieku partiju vēsturē ik uz soļa sastopami gadījumi, kad vadonis pārkāpj savas kustības principus, bet viņa vadāmie nebūt negrasās pret to konsekventi vērsties, jo viņiem nav pa rokai aizvietotāja vadonim, bez kura viņi vairs nevar iztikt un kuru viņi paši ir paaugstinājuši, dodot viņam brīvu laiku un līdzekļus iegūt noteiktas zināšanas. Dažs labs parlamentārietis un arodbiedrības vadonis gan savos prātojumos, gan praktiskajā rīcībā nonāk acīmredzamā pret-runā ar viņa vadāmajām masām un mierīgi turpina teoretizēt un praktizēt tādā pašā garā šo masu vārdā. Masas uz tādu rīcību norau-gās ar apmulsumu un nemieru, bet parasti nespēj atteikties no seko-

šanas savam «dižvīram». Tādējādi strādnieki pašu spēkiem rada sev jaunus kungus, kuru izkaldināto kundzības rīku arsenālā viens no iedarbīgākajiem ieročiem ir augsta skolotības pakāpe.

Vadoņu varas stingrākais pieturas punkts ir **masu nekompetence** visur, atskaitot varbūt pavisam nedaudzus pamatjautājumus, bet arī tajos masa nevar dot nekādu slēdzienu un jau formulēto viedokli spēj izvērtēt tikai ar grūtībām. Šī nekompetence dod arī divējādu – gan praktiskajā politikā, gan, kaut kādā mērā, arī morālē sakņotu – attaisnojumu vadoņu varai. Masu neprasme kārtot savas lietas padara nepieciešamu lietvežu eksistenci. Šādā skatījumā ne vienmēr kā kaitniecība ir jāvērtē fakts, ka vadoņi daudzkārt uzmācas masām ar savu enerģiju. Paredzot masām pilnīgu brīvību savu vadoņu izvēlē, nāktos arī pieņemt, ka masas vispār to spēj, t. i., ka tās ir kompetentas pazīt vadoņu kompetenci. Kā teiktu franči, spēju izcelšana ļauj tām izcelties¹. Taču mēs redzējam, ka tā notiek ļoti reti. Un bez tam kompetento vadoņu izvēle nemaz obligāti neprasa pašu masu kompetenci, bet gan tikai intuīciju un pieredzē balstītas zināšanas par ievēlamā atbilstību vadonībai.

Atziņu par masas nepietiekamo briedumu un neiespējamību pilnā apjomā realizēt tās suverenitātes postulātu ir apliecinājuši pat visgaisākie prāti, aicinot ieviest demokrātiju ar demokrātiju ierobežojošiem priekšlikumiem. Kondorsē ierosināja, ka masai pašai ir jāizlemj, kādos jautājumos tai nebūs tiesību spriest un lemt nepastarpināti. Tā būtu suverēno masu brīvprātīga atsacīšanās no suverenitātes. Tā pati Franču revolūcija, kura mēģināja īstenot dzīvē postulātu par tautas brīvo kundzību un vienlīdzīgām cilvēku tiesībām un kurai masu mainīgā griba bija principiāli augstākais likums, lika Nacionālajai sapulcei noteikt nāves sodu pat tikai par ierosinājumu atjaunot valstī monarhiju. Tātad masu lemtspēja vienā būtiskā punktā bija krimināltiesiski kavēta. Arī tik fanātisks aģitators par tautas suverenitātes principu kā Viktors Konsiderāns neiztika bez atrunas, ka pārvaldes mašīnērija ir pārāk smagnēja, lai tauta kā tāda tiktu ar to galā,

¹ *La désignation des capacités suppose elle-même la capacité de la désignation.*

tāpēc viņš ierosināja ievēlēt speciālistu grupas, lai tās rediģē likumus, par kuriem tauta ir principā nobalsojusi. Bernšteins uzskata, ka vidusmēra cilvēks noteikti nav tik augsti kompetents, lai leģitimētu absolūtu tautas suverenitāti. Kamēr vien ļaudis nepārvēršas par staigājošām vārdnīcām, tikai nedaudzi var visos jautājumos brīvi orientēties. Būtu nepieciešama arī ārkārtīgi attīstīta atbildības izjūta, lai cilvēks pirms savas balss atdošanas izjustu vajadzību pietiekami izpētīt attiecīgo jautājumu, – dziļāka un attīstītāka atbildības izjūta par to, kāda ir sastopama vai kādu drīkstētu cerēt laika gaitā attīstīt. Arī Kautskim nācās atzīt, ka strādnieku kustībai neizbēgt no šīs problēmas smaguma. Viņš norādīja, ka ne visas sabiedriskās dzīves nozares ir piemērotas demokrātiskai pārvaldei un ka šāda pārvalde varētu ieviesties tikai pamazām gadījumā, ja visas iesaistītās personas izšķirošajos jautājumos spētu spriest patstāvīgi, t. i., ja lielāku nozīmi iegūtu visu attiecīgajā jomā iesaistīto personu sadarbība.

Pašu vadoņu galā pastāvīgi atzītā masu **masu nekompetence** tiek izmantota tam, lai arī teorētiski attaisnotu vadoņu faktisko kundzību. Anglijā, kur Tomass Kārlails izveidoja teoriju par dižajiem cilvēkiem, pēc kuras visu nokrāsu sociālisti atklāti pasaka – ne tā, kā Vācijā, kur vēsturiskais materiālisms ir pārlicieku izspiedis cilvēku nopelnus no sociāldemokrātijas oficiālās doktrīnas –, ka pārveidotai demokrātijai ir jālīdzinās labprātīgi pieņemtam despotismam. «Viņam (despotam) ir rīcības plāns un spēks, lai efektīvi īstenotu savu gribu.»¹ Visās *affairs of management**, visās taktiskajās un administratīvajās darbībās – visur, kur lēmumu pieņemšana prasa īpašas zināšanas un lēmumu izpildi nodrošina autoritāte, esot vajadzīga noteikta deva **diktatūras**, tātad atkāpšanās no demokrātijas principiem. No demokrātiskā redzes punkta tas būtu ļaunums, bet neizbēgams ļaunums. Sociāldemokrātijā nenožīmējot, ka visu paveic **tauta**, bet ka viss tiekot paveikts **tautas labā**. Te nu visu izšķirot vadoņa labā griba un uzskati. Pēc «galvu» skaita izveidotais vairā-

¹ *He (the despot) has a scheme to which he works, and he has the power to make his will effective.* – MacDonald J. R. *Socialism and Society.* – London, 1905. – P. XVI, XVII.

kums spētu novilkt tikai vadlīnijas, bet pārējo, taktiski svarīgo izšķirot tikai vadonis. Pavisam nedaudziem – Belforts Bakss ierosina, ka trijiem, – esot jāveido politika visas partijas vārdā. Sociāldemokrātija neesot demokrātija, bet cīņas partija demokrātijas sasniegšanai. Demokrātija nozīmējot mērķi, nevis līdzekli. Demokrātijas kā līdzekļa nederību izgaismojot arī partijas kā finansiālas attiecības iemiesojošs uzņēmums, kas gan ir radīts ideoloģisku mērķu dēļ, taču tā sekmes ir atkarīgas ne vien no ekonomisko spēku rotaļas, bet arī no to personu kvalitātes, kuras uzņēmušās tā vadību un pārvaldi. Arī šeit noderot teiciens, ka uzņēmums nevar pastāvēt bez uzņēmēja, respektīvi, bez pārvaldnieka. Paralēli atbilstīgajām norisēm darījumu sfērā, arī strādnieku organizācijas vadoņu vērtībai, nozīmei un lomai esot jāpieaug līdz ar organizācijas pieaugumu. Darba dalīšanas princips radot specialitātes. Tāpēc neesot aplami šādā gadījumā pielīdzināt vajadzību pēc vadonības vajadzībai pēc ārstiem un diplomētiem ķīmiķiem. Bet specialitāte nozīmējot autoritāti. Tāpat kā cilvēki klausā ārstu, kuram medicīniskās studijas ļauj izprast cilvēka ķermeni labāk, nekā savu ķermeni izprot pacients, arī politiskajiem nespējniekiem būtu jāpaļaujas uz savas partijas vadoni, kuram piemīt citiem trūkstošā politiskā kompetence. Pie tam lietpratīgākais vadonis esot tas neaizvietojamākais. Lietpratība, protams, nenozīmējot personības paštīksmināšanos, pieaugošā patikā piekopjot burta kalpību, bet pienākumu labā izmantojamu lietu pārzināšanu un tādu lietpratību, kas priekšplānā izvirza lietu un nevis personu.

Tādējādi demokrātija galu galā pārvēršas par «labāko ļaužu» – par aristokrātu valdīšanas formu. Vadoņi ir tie labākie, lietišķi un morāli nobriedušākie, tātad viņiem ir ne tikai tiesības, bet pat pienākums izvirzīties ne tikai kā partijas eksponentēm, bet arī kā indivīdiem, kuri apzinās savu vērtību.

arī tādā, kas vispirms ir jāpārbauda, lai noskaidrotu, vai šīs prasības ir pamatotas. Ja šīs prasības ir pamatotas, tad jānoskaidro, kā šīs prasības ir jāpildina. Ja šīs prasības ir pamatotas, tad jānoskaidro, kā šīs prasības ir jāpildina.

I. daļa

Tādā gadījumā, kad prasības ir pamatotas, tad jānoskaidro, kā šīs prasības ir jāpildina. Ja šīs prasības ir pamatotas, tad jānoskaidro, kā šīs prasības ir jāpildina.

II daļa

Vadonju kundzības faktiskais raksturs

1. nodaļa

Vadonības stabilitāte

1. Partijas uzticība saviem vadoņiem

Viens no biežāk pamanāmajiem momentiem partijiskās demokrātijas studijās, ciktāl tiek pievērsts skats partiju vēsturei, ir demokrātiskās partijas vadošo personu loka stabilitāte.

Trāpīgu pierādījumu tam dod, piemēram, Vācijas sociālistiskās strādnieku kustības vēsture. Tās pašas divas dižās personas, kas ar savu enerģiju un inteliģenci pacēlās virs biedru pulka jau Vācu Reiha dibināšanas 1870. un 1871. gadā, – Vilhelmu Lībknehtu un Augustu Bēbeli – mēs atrodam tajā pašā vietā kā ietekmīgākos vācu strādnieku vadoņus arī 30 gadus vēlāk, gadsimtu mijā. Tā nu gan ir stabilitāte, salīdzinot ar visu pārējo Eiropas valstu (izņemot Itāliju, kur daļēji atšķirīgi cēloņi noveda pie tā paša rezultāta) strādnieku partijām, kurās pavisam nedaudzas vadošās personības no Internacionālās strādnieku asociācijas laika¹ saglabā savu vietu jaunajā gadsimtā. Varētu teikt, ka vācu sociāldemokrātiskās partijas vadoņi dzīvo partijā, nosirmo tai kalpodami un nomirst tāpat, kā ir dzīvojuši.

Vēlāk mēs norādīsim arī uz to, cik niecīgs Vācijā ir pārbēdzēju skaits no sociālistiskās nometnes uz citām partijām. Pavisam maz ir

¹ No I Internacionāles, kas pastāvēja no 1864. gada septembra līdz 1876. gadam.

arī tādu, kuri vispirms strādāja partijai, bet vēlāk pievērsās partijkajai politikai tālām sfērām. Ir zināms viens otrs literāts, kas uzplaiksnija partijā kā meteorīts un tikpat ātri kā meteorīts arī pazuda, nomainot savu īso un bieži vien trokšņaino uzstāšanos uz politikas grumbuļainās skatuves pret rāmu darbošanos nomaļā studiju istabā, līdz ar to atsvešinoties no, visticamāk, zinātniski nemaz neizprastās sociālistisko ideju pasaules.

Tādu cilvēku vidū jāmin kādreizējais «*Volkstribune*» redaktors Dr. Pauls Ernsts, «jauno» sociālistu ofensīvas¹ diriģents Dr. Bruno Ville, savulaik teātru izrāžu recenzēšanu avīzē «*Vorwärts*» savās rokās turējušais Dr. Oto Hartlebens (vēlāk Oto Erihs), kurš gan, cik nu mēs zinām, nekad nav uzstājies partijas sapulcēs, Hermanis Bārs, kurš ļāvās pierunāties un uzrakstīja gudru grāmatu, aizstāvot sociāldemokrātiju pret Alberta Šaflesa apgalvojumiem, ka tai «nav nākotnes izredžu», un Dr. Ludvigs Voltmans, kurš bija deleģēts uz partijas kongresu Hanoverē 1899. gadā no rūpniecības pilsētas Barmenas un kongresā aizstāvēja Bernšteinu, – viņš pēc tam, kad bija dāvājis sociālismam vairākus pētījumus, kas pieskaitāmi labākajiem darbiem socioloģijā, vēlāk nodevās nedaudz nacionāli iekrāsotai politiskajai antropoloģijai, kā arī Ernests Gustrovs (Dr. Villijs Helpahs) un vēl citi, lielākoties ļoti apdāvināti un augsti izglītoti vīri, kuri ir ierakstījuši savus vārdus vai nu vācu daiļliteratūrā, vai vācu zinātnē, bet nebija radīti apzinīgam un konsekventam partijas darbam. Par retumu sociāldemokrātijas vēsturē nevar uzskatīt arī to, ka partijā ar vienu lēcieni nonāk tādi vīri, kurus ir pārņēmusi viena vienīga ideja un kuri lolo cerības pakārtot šai idejai visu sociāldemokrātijas darbošanos vai varbūt sociāldemokrātiju anektēt savas īpašās idejas labā.

¹ Mihels ar savu partijisko un zinātnisko darbību turpināja šo «jauno» centienus revolucionarizēt vācu sociāldemokrātiju, kas, savukārt, prata tikt vaļā no šādiem reformatoriem. «Daudz bīstamāka par sikburžuju frakciju, ko nākamajās vēlēšanās varētu izmest kā vecu krāmu, partijai ir vizdegunīgu literātu un studentu kliķe,» Frīdrihs Engelsons rakstīja «Atbildē Paula Ernsta kungam». Tā publicēta Marksa un Engelsa rakstu otrā krievu izdevuma 22. sējumā, 85. – 90. lpp. (citēts no 90. lpp.); Engelsa «atbilde» un krievu izdevuma redakcijas komentāri dod iespēju tuvāk iepazīties ar šo vācu sociāldemokrātijas vēstures epizodi.

Tiklīdz viņiem kļūst skaidrs, ka viņi pūlas sasniegt neiespējamo, viņi atsalst un aizvācas. Šajā sakarā ir jāatgādina par Minhenes kongresu 1902. gadā, kurā nekonfesionālais sprediķotājs no Vīsbādenes Georgs Velkers kā jaunizcepts partijas biedrs mēģināja nomainīt postulātu reliģija = personiskā lieta ar dvēseliski un taktiski bīstamu lozungu «izskaust neģēļus!»¹, kamēr tajā pašā laikā notiekošajā Sociāldemokrātisko sieviešu 1. kongresā nupat kā no Kapzemes kolonijas uz tēvzemi atbraukušais un sociālismam pieslēgjis Dr. Kārlis fon Opels aģitēja par labu svešvalodu un dialektu apgūšanai un jo sevišķi par vispārējas «tutināšanas»² ieviešanu.

Tās ir pašsaprotamas blakusparādības jebkuras partijas darbībai jo īpaši tad, ja tā – līdzīgi kā sociāldemokrātija – ir apveltīta ar dabisku spēku pievilkt heterogēnas dvēseles. Jebkura politiski mērķtiecīga un pret pastāvošo iekārtu vērsta partija ik pa brīdim kļūst par ālēšanās arēnu visdažādākajiem autsaidieriem³ un šarlatāniem jeb tādām personām, kuras uzņemas dziedināt strādājošās cilvēces ciešanas, iesakot lielākās vai mazākās devās un vairāk vai mazāk ekskluzīvos veidos ieziesties ar eļļām vai nēsāt vilnas drēbes, kļūt par veģetāriešiem, iet pie vārdotājiem, lietot Parīzes sēnītes vai dibināt silķēdāju patērētāju biedrības. Nopietnāki par šādu gadījumsociālistu aiziešanu bija zaudējumi, kādus partija cieta pirmajos bargajos gados tad, kad tika pieņemts likums par socialistiem⁴ – tad partijai

¹ No Voltēra aizgūts lozungs «*Écrasez l'Infâme!*»; ar neģēļiem domāta garīdzniecība.

² Lai visi uzrunātu viens otru ar «tu» un tikai «tu».

³ Mihelss šeit ir vāciskojs angļu *outsider*, kura skanējums latviešu valodā var maldināt: sk. piezīmi 108. lpp.

⁴ 1878. gada oktobrī Vācijā stājās spēkā īpašs pagaidu likums: «6 pantos tas atcēla priekš sociāldemokrātiem preses un biedrošanās brīvību, cik tālu tāda sociāldemokrātiem faktiski bij», teikts latviešu sociāldemokrātu 1902. gadā Londonā izdotā brošūrā «Vācu sociāldemokrātija zem Spaidu likuma pēc F. Mēringa» (*Geschichte der deutschen Socialdemokratie*)» (7. lpp.). Likuma iniciators bija Bismarks, kurš izmantoja iespēju uzvelt sociāldemokrātiem atbildību par mēģinājumiem nogalināt ķeizaru Vilhelmu I (partija kategoriski noliedza saistību ar šiem gadījumiem). Likuma darbība tika regulāri pagarināta un beidzās 1890. gada februārī, bet reāli jau iepriekš vismaz «pusgadu no tā maz ko dzirdēja» precizēja Mēriņgs (76. lpp.).

gāja zudumā liela daļa tās vadītāju, kuri bija spiesti izceļot uz Ameriku.

Daudzi simti sociāldemokrātu, kā reiz izteicās Bēbelis, tieši Sociālistu likuma laikos līdz ar viņu materiālās eksistences iznīcināšanu bija spiesti meklēt patvērumu, pajumti un iztikas līdzekļus ārzemēs. No tiem, kurus šis likuma trieciens ķēra kā partijā nodarbinātos aģitatorus, redaktorus un deputātus, Sociālistu likuma pirmajos gados Vāciju – un parasti uz visiem laikiem – pameta vairāk nekā 80 personas. «Tā bija milzīga spēku aizplūde.»¹ Drūmākajos gados došanās trimdā bija īpaši izteikta.

Tā «pāri ūdeņiem» uz neatgriešanos īsi pirms Reihstāga vēlēšanām 1881. gadā, kuras *quand même** apliecināja Vācijas sociāldemokrātiskās partijas dzīvotspēju, aizbrauca Frīdrihs Vilhelms Fricše un Lasala kritiķis Jūliuss Vālteihs – abi kādreizējie lasaliešu vadoņi un sociāldemokrātu deputāti Reihstāgā. Otrais no viņiem gan gāja zudumā tikai vācu strādnieku kustībai un līdz pat pēdējam laikam kā vāciski runājošo sociāldemokrātu Ņujorkas laikraksta redaktors piedalījās partijas dzīvē. Jau pirms tam 40. un 50. gadu reakcijas spaidu dēļ notikusi izceļošana uz ASV atrāva vācu sociālismam tik lielu skaitu nozīmīgu politiķu, ka to nekādi nevar atstāt neievērotu. Tā 50. gadu sākumā notika arī ar F. A. Zorgi, «*Neue Zeit*» līdzdibinātāju², kurš pēc tam, kad Markss 1872. gadā pārcēla Internacionāles Ģenerālo padomi no Londonas uz Ņujorku, funkcionēja kā izkārtnes sekretārs, bet vēlāk pilnīgi nodevās mūzikai, un dzejnieku Robertu Šveihelu, kurš vēlāk atgriezās Vācijā.

Un tomēr! Apbrīnojami liels biedru skaits ir izgājis cauri šim briesmu laikam, saglabājot savu partijisko piederību.

¹ *Protokoll der Verhandl. des Parteitags zu Halle a. S. – 1890. – S. 29.*

² No 1883. līdz 1923. gadam Štutgartē iznākušais nedēļas izdevums «*Neue Zeit*» bija ietekmīgākā sociāldemokrātu preses tribīne līdz 1917. gadam, kamēr avīzi vadīja Kārlis Kautskis – trešais nekronētais «marksistu karalis» (arī «sarkanais pāvests») pēc Kārļa Marksa un Frīdriha Engelsa.

Saprotams, ka politiski relatīvi mierīgos laikos vadonības stabilitāte ir vēl jo uzkrītošāka. Šo rindu autors papūlējās saskaitīt, cik cilvēku no tiem, kuri bija iekļauti 1893. gadā notikušo triju strādnieku partiju – vācu sociāldemokrātu, Francijas *Parti Ouvrier* (gedistu) un *Partito Socialista Italiano* – kongresu delegātu sarakstos, vēl 1910. gadā stāvēja savu partijisko cietokšņu ambrazūrās. Autors nonāca pie rezultāta, kas, balstoties uz personāliju pazīšanu – ne pašu drošāko zinātniskā pētījuma elementu! – nevar pretendēt uz precizitāti, tomēr varētu pietiekami patiesi atveidot kopējo ainu: no 207 delegātiem, kuri bija deleģēti uz Ķelni, 1910. gadā savas agrākās pozīcijas bija noturējuši 60 biedri; no 93, kuri bija kongresā Parīzē – 12; no 311 kongresā Redžo nell Emilijā – 102. Tātad vācu un itāliešu partijās atšķirībā no *Parti Ouvrier* palikušo īpatsvars ir ļoti augsts. Kreisā spārna buržuāziskās partijas kontinentā diez vai var lepoties ar tik mazām izmaiņām partiju vadošo darbinieku plašākajā lokā. Tikpat liela un vēl lielāka stabilitāte kā partijas vadītāju sastāvā ir konstatējama strādnieku partijas ierēdņu korpusā. Šo stabilitāti ģenerē, kā mēs to tālāk redzēsim, ļoti daudzu faktoru komplekss.

Ilglaiķīga atrašanās amatos slēpj sevī briesmas demokrātijai. Tāpēc tālredzīgās demokrātiskajās apvienībās tiek gādāts, lai vadoņu vietas sadalītu tikai uz īsu laiku. **Cilvēktiesību deklarācijā** 1789. gadā deleģēšanu ierobežoja ar pastāvīgas delegātu atsaukšanas tiesībām. Trešā Republika, lai novērstu militāro diktatūru un jaunu cēzarismu, izvirzīja noteikumu, ka nevienu armijas korpusu ģenerālis nedrīkst komandēt ilgāk par trim gadiem. Šajā par plutokrātiju izbāzūnētajā valsts iekārtā prezidents un tāpat arī senatori tiek ievēlēti tikai uz septiņiem gadiem, likumdevēju palātas deputāti Burbonu pilī reti nosēž ilgāk par četriem gadiem, prefekti ir nomaināmi un ministru pilnvaras – īslaicīgas.

Nemot par kritēriju vispārējo vēlēšanu ceļā aizpildāmo vietu skaitu un vēlēšanu biežumu, amerikāņu pilsoņi var lepoties ar visplašāko un vispilnīgāko demokrātiju. Vispārējās vēlēšanās tur ir jāievēl ne vien likumdevēju institūcijas, bet arī augstākie ierēdņi un tiesneši. Ir izrēķināts, ka amerikāņu pilsonim ir jāiet pie vēlēšanu

urnām vidēji 22 reizes gadā. Līdzīgas prasības izvirza Šveices demokrātija.

Vēlēšanu aktivitāte ir pārņēmusi arī lielo demokrātisko strādnieku partiju biedrus: tur ir jāizvirza kandidāti uz Reihstāga un landtāgu vēlēšanām, uz pilsētu pārvalžu vēlēšanām; ir jāievēl delegāti uz apgabalu partijas sapulcēm un uz kongresiem, ir jāievēl valdes un jāpārvēl visas šīs instances – *e da capo**. Gandrīz visās socialistiskajās partijās un arodbiedrībās visas amatpersonas ir ievēlētas tikai uz īsu laiku un ir jāpārvēl, vēlākais, pēc diviem gadiem. Jo ilgāka ir atrašanās amatā, jo lielāka ir vadoņa ietekme uz masām un jo vairāk pieaug viņa neatkarība. Bieža vēlēšanu rīkošana tāpēc ir visvienkāršākais demokrātijas drošības ventilis pret oligarhijas indīgo tvaiku. Kur visiem demokrātiskās partijas vadoņiem ir jāpateicas masām par savu ievēlēšanu un pēc īsa laiciņa atkal jāstājas vēlētāju priekšā ar risku netikt pārvēlētiem, tur paviršā vērojumā šķiet garantēta demokrātijas noturība.

Konsekventa demokrātijas principu ievērošana nepazīst nekādu paļaušanos uz tradicionālo pakļāvību un prasītu, lai partijā notiek tāpat, kā konstitucionālo valstu politiskajā dzīvē, kur parlamentārajam vairākumam ir jāpārņem ministrijas, – lai partijas amatus pilnībā pārņem partijas kongresos uzvarējušā novirziena pārstāvji. Vecajām instancēm ir jāatdod darbības lauks jaunaļiem spēkiem, kuri ir iekarojuši varu partijā. Tāpat būtu jāizpaužas dabiskajai tiesmei vienus un tos pašus biedrus neatstāt vadošajos amatos pārāk ilgi, lai neļautu viņiem tur «ierūsēt» un iedvest sev pārliecību, ka viņi ir vienīgie iespējamie tautas izredzētie. Tomēr ieraduma spēks, kas liek sekot tradīcijām, un vēl arī instinktīva vajadzība pēc attiecību stabilitātes iedarbojas tik lielā mērā, ka demokrātisko partiju augstākie ešeloni parasti ir vairāk pagātnes nekā tagadnes izpausme. Tos apstiprina amatos ne tāpēc, ka tie būtu partijisko spēku aktuālā izkārtojuma atspoguļojums, bet gluži vienkārši tādēļ, ka tā jau ir bijis. Tas ir inerces vai, lietojot eifēmismu, pastāvības likums, kas bieži vien pagarina vadoņu mandātus līdz viņu mūža beigām. Šāda jebkurā labi organizētā partijā valdoša tendence jeb organizato-

riskais moments jo īpaši izpaužas vācu sociāldemokrātijā. Tā padara augstākos partijas darbiniekus par šķietami nenomaināmiem. Paradums, kuram sociālistiskā partijā kā demokrātiskā partijā *par excellence** vajadzētu būt izcīnījušam vēsturiskas tiesības, proti, prasība augstāk uzrādīto apstākļu dēļ ik pēc diviem gadiem gandrīz pilnīgi nomainīt partijas valdes sastāvu, ir ne vien sveša Vācu sociāldemokrātiskajai partijai, bet arī radītu lielu nepatiku partijas biedru vidū. Šīs partijas statūtos, kuru izstrādāšana noslēdzās 1900. gadā Maincas kongresā, teikts, ka partijas valde sastāv no septiņām personām (divi priekšsēdētāji, divi sekretāri, viens kasieris un divi locekļi) un katrā nākamajā (ik gadus sasaukamā) partijas kongresā ir jāpārvēl «ar vēlēšanu biļeteniem vienā kārtā pēc saņemto balsu absolūtā skaita» (tātad demokrātiski). Taču šo noteikumu izpilde praksē izpaužas tā, ka saskaņā ar ieradumu katrā nākamajā partijas kongresā delegātiem tiek izdalīti balsošanas biļeteni ar jau nodrukātiem partijas vecās valdes locekļu uzvārdiem: tik ļoti tiek gaidīta un uzspiesta aizejošā valdes sastāva atjaunošana amatos. Nevienam gan *de iure** nav aizliegts nodrukātos vārdus izsvītrot un ar roku ierakstīt sev vēlamos vārdus, jo balsošana taču ir aizklāta. Tomēr nodrukātais valdes sastāvs paliek ne mazāk kā tāda parādība, kādu, pēc analogijas ar franču izteicienu *corrigier la fortune**, varētu nodēvēt par *corrigier la démocratie**. Partijas kongresu delegātu vairākuma pretsparu iespējamajai vēlēšanu biļetena koriģēšanai, t. i., partijas statūtos paredzētu vēlēšanu tiesību izmantošanai, atzīstot to par rupji nepiedienīgu un nosodāmu rīcību, parādīja jau minētais Drēzdenes kongress 1903. gadā. Tur radikālie berlīnieši it kā – vēlāk viņi paši to kategoriski noliedza – plānoja izsvītrot no partijas valdes vēlēšanu biļetena Ignacu Aueru, kurš viņiem bija netikams kā revizionists. Sašutums par tik grēcīgu nodomu bija neapkrastāms un padarīja viņu plāna izpildi jau pašā iedīgli neiespējamu.

Nupat aprakstītā prakse arī Amerikas partijās ir sastopama ik uz soļa.

Francijas sociālistiskajā partijā amatpersonas ievēl nevis kongress, bet gan *CAP* (*commission administratif permanente*). Bet kas tad ievēl

CAP? Tos uzvārdus, kas ietilpst *CAP* sarakstā, paši ieinteresētie iepriekš izraugās un piedāvā kongresam caur komisiju, kuras locekļus viņi tāpat ir rūpīgi atlasījuši. Šādā veidā vadoņi tiek pasargāti no jebkādiem nepatīkamiem pārsteigumiem. Te vēl būtu jāpiebilst, ka balsošanu, ja tā vispār notiek, veic pašā pēdējā brīdī ar roku pacelšanas metodi, kaut gan partijas statūtu 33. paragrāfā šķaidri noteikts, ka ir jānotiek aizklātai balsošanai. Ja runājam par partijas ierindas biedriem, tad tiem atliek tikai ļauties ilūzijām, ka viņi ievēl delegātus, kas izraugās komisiju, kura savukārt sastāda kandidātu sarakstu no visiem tiem, kuri paši pieteikušies. Ierēdniecību izveido šī deviņreiz izsijātā vadošā komiteja.

Tādējādi daudzpakāpju vēlēšanu ceļā izveidotās augstākās **partijas instances** – pēc savas dabas demokrātiski veidojumi – atkal un atkal pagarina sev uzticēto pilnvaru laiku, izstiepjot to mūža garumā. Statūtu prasība apstiprināt viņu pilnvaras kļūst par formālu un pašsaprotamu banalitāti. Uzdevums kļūst par amatu un amats – par nodrošinātu darba vietu. Partiju augšgalam stabilitātes un nemainīguma ziņā spētu līdzināties reti kurš aristokrātisks veidojums. **Amata pienākumu** pildīšanas ilgums partijās tālu pārsniedz monarhistisko valstu ministru vidējo atrašanās amatos. Ir aplēsts, ka ministrs ķeizariskajā Vācijā amatā bija caurmērā četrus gadus un četrus mēnešus, bet partijas valdē, t. i., sociālistiskās partijas ministru kabinetā redzami tur atrodas vairāk nekā 40 gadus no vietas.

Bernšteins atzīmēja, ka tiek runāts par masas mainīgo omu un nepastāvīgajām simpātijām, bet strādnieku kustības vadonis savā amatā jūtas nesalīdzināmi drošāk nekā, sacīsim, ministrs Prūsijā, monarhijā no Dieva žēlastības. Un Naumans saka par demokrātiem: «Viņu aprindās izmaiņas vadošajos amatos norit lēnāk nekā valsts sekretāru un ministru kolēģijā. Demokrātisko vēlēšanu gaita saglabā uzticību pati sev, un, būdama neapreķināma atsevišķos gadījumos, tā tomēr savā kopējā norisē ir aprēķināmāka par firstu politiku. Visu demokrātiju caurauž noteikta, gausa un smagnēja tradīcija, jo masu viedoklis var mainīties vien soli pa solim lūstošā gaitā.

Tāpat kā monarhistiskās piedziņas mehānismā netrūkst vecu formu, arī demokrātiskais organisms savas dzīves laikā aizvien vairāk uzkrāj kā akmeņi iekaltus vārdus, programmas un paražas. Tikai tad, kad jaunās idejas jau sen ir caurstrāvojušas visu zemi, tām izdodas iespieties pastāvošo partiju iekšienē vai nu ar atsevišķu partijas grupu starpniecību, vai arī ar vispārējo nostādņu maiņu. Ievēlētā parlamenta dabiskā neelastība sabiedrībai var nest tiklab laimi kā nelaimi.»¹ To, ka līdzīgas **vadonības stabilitātes** tendences pastāv arī nevāciskās demokrātiski bāzētās apvienībās, pierāda kāds paragrāfs itāliešu *Confederazione Generale del Lavoro* izstrādātajā ģenerālstreika pasludināšanas reglamentā, kas datēts ar 1910. gada 3. februāri. Pēc tam, kad konsekventi demokrātiskā garā ir pasludināts, ka pirms ģenerālstreika uzsākšanas konfederācijas sekcijās katru reizi ir jānotiek referendumam, kura rezultāti ir jāpievieno *Confederazione del Lavoro* sēdes protokolam attiecībā uz gaidāmo ģenerālstreiku, tālāk tiek noteikts, ka gadījumos, ja referendumā iznākums tik tālu novirzās no konfederācijas valdes locekļu uzskatiem, ka valde noraida ģenerālstreiku, ko referendums atbalsta, tad šāds iznākums nenozīmē, ka vadības grožus turošajiem vadoņiem būtu izteikta neuzticība. Te nu mēs redzam, ka itāliešu strādniecības lietās tiek piekopta niecīga daļa no ministru atbildības, kāda valda itāliešu buržuāziskajā valstī. Sidnijs un Beatrise Vebi no Anglijas ziņo to pašu, ka **amatpersonu nemainīgums arodbiedrību kustībā** pārspēj angļu civildienesta ierēdņu nemainīgumu. *Amalgamated Association of Operative Cotton-spinners* ir pat statūtos ierakstīts nosacījums, ka tās vadītājiem ir jāpaliek dienestā tik ilgi, kamēr vien arodbiedrības biedri ir ar viņiem apmierināti.

Lai saprastu šo parādību līdz galam, ir jānorāda tieši uz milzīgo konservatīvo faktoru, kādu veido **tradīcijas**, kas vienādi uzsūkušās revolucionāro masu un konservatīvi noskaņoto asinīs. Tālāko lomu droši vien spēlē jau pieminētās, no cilvēcības viedokļa skaistās pietātes jūtas: kā melna nepateicība izskatītos tas, ka no jauna neievēlētu biedrus, kuri, tā sakot, ir stāvējuši jau pie partijas šūpuļa, kuri

¹ Naumann F. *Demokratie und Kaisertum*. – Berlin, Schöneberg, 1904. – S. 53.

partijas labā ir izcietuši tūkstošiem likstu un izdarījuši partijai tūkstošiem pakalpojumu. Bet galvenais te tomēr nav viņu nopelni – galvenais ir tas, ka viņi ir visās lietās ļoti pieredzējuši un pārbaudīti biedri, bez kuriem kolektīvs negrib un nevar iztikt. Zināmi ļaudis noteiktās dienesta pakāpēs kļūst partijai neaizstājami vai, pārejot no hiperbolām uz lietišķo tekstu, viņus ir grūti aizstāt. Jebkurš birokrātiskais aparāts būtībā balstās uz darba dalīšanu. Kur valda darba dalīšana, tur funkcijas tiek detalizētas, specializētas un monopoli- zētas, kas jo sevišķi attiecas uz tādu valsti kā prūsiskā Vācija, kur partijas kuģa vadīšanai garām policejiskām, administratīvām un krimi- nāltiesiskām klintīm ir vajadzīgi visnotaļ pieredzējuši stūrmaņi, kuri ir saudzīgi jāsaglabā, lai nodrošinātu pēctecību partijas attīstībā.

Pie tā visa klāt nāk vēl viens motīvs. Tieši tāpat kā valsts pārvaldē, arī strādnieku politiskajās un arodu organizācijās ir neizbēgams zināms **dienesta ilgums**, jo vadonis tikai tad var apgūt savu darbības lauku un iestrādāties, t. i., kļūt par **labu** ierēdni, ja viņam dod laiku «iesildīties» šajā amatā. Ierēdnis veiks savus uzdevumus ar nepieciešamo mīlestību un izjutis vienotību ar savu darāmo tikai tad, ja zinās, ka viņu nevar kuru katru mirkli atlaist. Drošības izjūta iederas mierīgā un pamatīgā darbā. Norīkošana darbā uz īsu laiku ir demo- krātiska, bet nav vēlama ne no tehniskā, ne psiholoģiskā viedokļa. Īslaicīgs norīkojums neraisa **atbildības izjūtu** par uzticēto lietu un atver logus un durvis administratīvai anarhijai. Tajās parlamentāri pārvaldīto valstu ministrijās, kurās ierēdņu aparāta kopējā nomaīņa seko izmaiņām parlamenta vairākumā, valda vislielākā nolaidība un nekārtība. Ja ir zināms, ka ministri nāks un ies ik pēc pāris mēne- šiem, tad ikkatrs, kuram tobrīd ir vara rokās, domā par to, kā šo varu iespējami intensīvāk izmantot īsā laikā sprīdī. Ja dažādas personas seko viena otrai ātrā tempā, tad viņu izdotie rīkojumi kļūst ne- pārskatāmi un iespējas kontrolēt to izpildi ir mazas, bet viegli, toties, ir novelt uz citiem vainu par paša kļūdām un aplamībām. Šāda *rotation in office**, kā amatpersonu pastāvīgās nomaīņas sistēmu dēvē amerikāņi, neapšaubāmi atbilst demokrātijas ideālprincipam. Tā ieviesta nolūkā nepieļaut birokrātiskās kastu gaisotnes rašanos.

Tomēr vairumā gadījumu šīs sistēmas priekšrocības neatsver īslai-
cīgo vadoņu varas izmantošanas centienu postošās sekas. Pie zinā-
majām monarhijas priekšrocībām ir jāieskaita tas, ka varu mantoju-
šais firsts savu bērnu un pēcnācēju dēļ parasti atturas noplicināt
valsti un savā postenī vadās no lietišķām un ilglaicīgām interesēm.

Tiklab kara kā miera laikos attiecības starp organizētām apvienī-
bām prasa zināmu **pēctecību** gan personāliju, gan taktikas ziņā. Bez
šādas stabilitātes ciestu organizācijas politiskā autoritāte. Tas sakāms
ne tikai par valstīm, bet arī par politiskajām partijām. Eiropesko
valstu attiecībās **Anglija** vienmēr ir tikusi atzīta par pašu sliktāko,
t. i., par neuzticamāko sabiedroto, jo salu valsts ārpolitiku lielā mērā
nosaka partijas, kuras kuru katru brīdi var nomainīt viena otru pie
valsts stūres. Līdzīgā veidā sabiedroto uzticību zaudē arī tās partijas,
kuras mēdz pārāk bieži mainīt vadoņus. Partijas savā praktiskajā
darbībā cenšas izvairīties no tūrās demokrātijas divām lielajām kļū-
mēm – stabilitātes trūkuma, ko varētu dēvēt par *perpetuum mobile*
*democraticum*¹, un nespējas vienmēr būt kaujas gatavībā –, kuru
cēlonis ir suverēno masu tiesības protestēt.

2. Par dažiem cēloņiem, kas nosaka uzticību partijai

a) vēsturiskums

Vācu sociāldemokrātijas vēsturē pirms tās lielajām un kopumā
slikti izturētajām kara uguns kristībām bija samērā maz gadījumu,
kad vadoņi kļuva par atkritējiem un nodeva partiju. Tās ļoti skaidri
parādās uz **franču sociālistu** politiski parlamentāro partiju fona.

¹ Mihels paplašina latīņu teicienu «*perpetuum mobile*» – «mūžīgais dzinējs» uz
«demokrātijas mūžīgais dzinējs».

Vēlēšanas 1893. gada 20. augustā pavēra deputātu ceļu uz Burbonu pili sešiem sociālistu kandidātiem Polam Merī, Alfonam Humbēram, Aleksandram Abalam Hovlakam, Aleksandram Milerānam, Pjēram Rihardam un Ernestam Rohē. Septiņpadsmit gadus vēlāk neviens no viņiem vairs nebija sociālistu partijas biedrs. Neskaitot jau mirušo pazīstamo lingvistu un antropologu Hovlaku, kurš palika uzticīgs sociālismam līdz dzīves pēdējai dienai, viņi visi bija kļuvuši par zvērinātiem sociālistu pretiniekiem.

Milerāns savu sociālista lomu – un tā, zināms, bija liela – izspēlēja līdz 1904. gadam. 1906. gadā savā vēlēšanu manifestā viņš gan vēl ielika vārdu *socialiste*, bet piektajā vai sestajā vietā, un pēc savas pozīcijas bija izteikti buržuāzisks sociālreformators, kurš savā vēlēšanu apgabalā stājās pretī sociālistu partijas oficiālajam kandidātam, Marksa znotam Polam Lafargam. Citi kādreizējie sociālistu deputāti bija atbiruši jau pirms tam. Pietika ar nelielu politisko šoku, par kuru atgādina ģenerāļa Bolanzē vārds, lai sagāztu šo Francijas revolucionārā proletariāta pārstāvju sociālistiskā pasaules uzskata kāršu namiņu un pamudinātu viņus pieslieties labējiem. Pols Merī bija kļuvis par vienu no bolanzīstu vadoņiem; kad viņš 1906. gada maijā mērojās spēkiem vienā vēlēšanu apgabalā ar radikāli pilsonisko aprindu kandidātu Ferdinandu Busonu, šā vēlēšanu apgabala sociālisti bez kavēšanās izlēma atbalstīt viņa pretinieku. Alfons Humbērs bija viens no ģenerālštāba partijas lauvām Drefusa skandāla laikā. Un visbeidzot Ernests Rohē, kādreizējais Ogista Blanki skolnieks un kopā ar Eduardu Vajā visnozīmīgākais tā saukto blankīstu vadonis, tagad ir vairs tikai Henrija Rošfora ieročnesēji; vēlākajās vēlēšanās Rohē XVII Parīzes vēlēšanu apgabalā tika pieveikts, ko spēja reformsociālists Pols Bruss par spīti tam, ka šis viņš – kādreizējais anarhists un īstenais rīcības propagandas novirziena tēvs Rietumeiropā – īsi pirms vēlēšanām bija vieglprātīgi pazaudējis nesamierināmās strādniecības labvēlību ar sociālistiskajiem principiem nepiedienīgu izturēšanos pret karali Alfonsu XIII, kuru viņš Parīzes padomes prezidenta statusā pieņēma «*Hotel de Ville*». Rohē 1906. gadā gan skaitījās piederošs «Blankīstu partijai bez Dieva un bez skolotāja»¹, kas katru nedēļu pulcējās kopā uz mazu, vairāk privāta rakstura saiešanu

¹ *Parti Blanquiste Ni Dieu Ni Maître.*

«*Intransigeant*»¹, bet šāda partija bija fiktīva – tai gan bija dažas sekcijas, bet tā netika uzskatīta par politiskās dzīves līdzdalībnieci. Visos reālās politikas jautājumos šī pundurgrupiņa gāja roku rokā ar antisemītiem un nacionālistiem, un arī savos uzskatos Rohē, lai cik viņš centās izrādīt, ka, būdams «neuzpērkami pirmais Republikā, sociālismā un Tēvzemē»², viņš paliek ļoti rāms antikapitalists, bet tāpēc jo kaismīgāks patriotiskais karstgalvis.

Pretēji Francijai, vācu sociāldemokrātijai tāpat kā **Beļģijas un Itālijas strādnieku partijām** ir laimējies ar pastāvīgiem un uzticamiem **vadītājiem**. Vācu sociāldemokrātijas vadoņu pulks visos laikos ir saņēmis vērtīgu papildinājumu no citām kreisajām partijām – sākot ar buržuāzisko demokrātu Bēbeli un beidzot ar Frankfurtes avīžniekiem Kvarku un Paulu Bāderu un naumaniešiem Paulu Gori un Maksu Maurenbreheru. Turpretī buržuāzijas partijām tā nav atdevusi nevienu kaut cik nozīmīgu personību, ja par tādām neuzskata bijušo «*Leipziger Volkszeitung*» redaktoru Maksu Lorencu, kurš vēlāk pa nacionālsociālisma³ durvīm iespruka «*Antisozialdemokratischen Korrespondenz*» direkcijas drošajā ostā, un jauno grāfu Ludvigu Reventlovu, kurš beidza kā antisemītu deputāts (no 1906. gada), kā arī vēl citus mazāk pazīstamus pārbēdzējus no akadēmiskajām aprindām un tikai atsevišķus jaunā ticībā pārgājušus strādniekus *à la** grozu pinējs Fišers. Šajā sarakstā ietilpināt attiecību saraušanu ar partiju un ķeršanos pie citas taktikas, kā to izdarīja tik pārliecināti sociālisti kā Augsburgas grāmatcēlētājs Johans Mosts un ķīmiķis Vilhelms Haselmans (1890. gads), varētu tikai tad, ja viņu atkrišana no partijas nozīmētu arī atkrišanu no ticības strādnieku emancipācijas idejai. Taču pat ierēķinot sociāldemokrātiskas izcelsmes anarhistiskos neofitus, vēstures zīmuļa fiksēto personu vidū neatradīsies atkritēji, kuri kādreiz būtu spēlējuši pirmās lomas sociāldemokrātu partijā.

¹ «*Intransigeant*» («Nesamierināmais») – Henrija Rošfora vadīta avīze, kuru viņš izmantoja, lai nikni apkarotu mērenos republikāņus. Iznāca kopš 1880. gada, 1908. gadā pārtapa par lielu ziņu avīzi.

² *Le champion incorruptible de la République, du Socialisme et de la Patrie.*

³ Šeit domāts viens no Frīdriha Naumana politiskajiem projektiem – no 1896. līdz 1903. gadam pastāvējusi Nacionālsociālā savienība (*Nationalsozialer Verein*), kuru nevar uzskatīt par vēlāk Vācijā valdošās, 1919. gadā dibinātās Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas tiešo priekšteci.

Kaujinieciskajai vācu strādniecībai ilgu laiku bija aiztaupīts tas, ka tās bijušos pārstāvjus nāktos redzēt iznirstam pie valdības galda kā tās spīvākos pretiniekus. Pirms pasaules kara tai nebija ne sava Aristida Briāna, kurš pavisam drīz pēc tam, kad bija atbalstījis ģenerālstreika dalībniekus un antimilitāristisko lozungu nesējus, kuru teorijai «labāk dumpis nekā karš!»¹ viņš savu solidaritāti izteica skaidri un stingri, vēlāk kā izglītības ministrs² tikpat skaidri un stingri atbalstīja savu kolēģu ministru noteiktās policejiskās represijas un sodus par piedalīšanos antimilitāristiskā strādnieku kustībā, ne arī Džona Bēna, kurš kādreiz (1886. gadā) lika nobālēt šausmās visai Anglijas galvaspilsētas buržuāzijai, kad viņš kā strādnieku vadonis organizēja milzīgas bezdarbnieku demonstrācijas, pieļaujot iespēju, ka tās novedīs līdz piļu demolēšanai un veikalu izlaupišanai, bet jau dažus gadus vēlāk, tikko bija kļuvis par karalisko ministru sabiedrisko darbu lietās, uz kādu parlamentā iesniegtu leiboristu pieprasījumu valdībai veikt enerģiskus pasākumus bezdarba jautājuma risināšanai atbildēja, ka neesot ne apreibis aluskrogu politiķis, ne mikstsirdīgs filantrops, kas izšķiedīs darbīgo pilsoņu naudu tā sauktajiem bezdarbniekiem; viņš deva strādniekiem padomu, ka tiem pienāktos būt taupīgākiem labos laikos un neizdot naudu visādām palaidnībām. Šāda vilšanās ļaudīs, no kuru raksturu stingrības un politiskās tīrības organizētie strādnieki kādreiz bija bērnišķīgā uzticībā gaidījuši, ka tie pārvērtīs no rožainiem sapņiem īstenībā dogmu par politiskās varas sagrābšanu proletariāta rokās, atņem drosmi un demoralizē; tā iedzen daudzus strādniekus vai nu vienaldzībā, vai kādā īpašā vienpusībā – kāda ekskluzīva arteļa arodarbībā vai kādā no anarhistiskajiem novirzieniem; vilšanās atsvešina viņus no idejas par politisko organizāciju, kura izmanto parlamentāro sistēmu saviem mērķiem. Tas īpaši sakāms par Franciju,

¹ *Plutôt l'insurrection que la guerre!*

² Briāns 1910. gadā pirmo no daudzām reizēm vadīja Francijas valdību, kurā pildīja arī iekšlietu un izglītības (*Unterricht*) ministra pienākumus.

kur pirms Briāna gadījuma jau bija piedzīvots Milerāna gadījums (un, ja nu tik, tad arī gadījums ar Luiju Blānu, kurš franču sociālistiem apmēram no 1842. līdz 1870. gadam bija teorētiķa un mocekļa godā, bet, atgriezies no trimdas, sparīgi vērsās pret Komūnas partiju), un kur lielākā strādniecības daļa ir ieslīgusi apātijā vai galējā izolacionismā, ko tur apzīmē ar trāpīgu vārdu *jemenfichisme*.

Tas apstākļi, ka vācu sociāldemokrātija un tāpat arī sociālistiskās partijas Itālijā, Beļģijā un citās zemēs ir spējušas ilgu laiku attīstīties bez tādiem postošiem un drosmi laupošiem starpgadījumiem, gan nav vienīgais, bet nav arī mazsvarīgākais cēlonis tādai šo partiju biedru uzticībai saviem «sen pārbaudītajiem» vadoņiem, kāda, kā to pamana katrs, kas vēro bez aizspriedumiem, jau robežojas ar aklumu. Visa tā rezultātā vadoņu autoritāte Vācijā ir tik ļoti sakāpināta, ka tai gandrīz nekaitē taktiska un personiska rakstura domstarpību dezintegrējošā ietekme, kas varētu novest līdz konfliktam ar partijas masām, kāds tiešām saasinātā formā ir bijis vērojams Itālijā un Holandē par spīti turienes vadonības stabilitātei. Par Vāciju varētu sacīt, ka partijas vadošie biedri nekad nav zaudējuši kontaktu ar masām un, atskaitot dažus izņēmuma gadījumus, savas taktikas formā un saturā palikuši pilnīgi vienoti ar masām pat tad, ja veidojās pretrunas starp šo formu un saturu, ka vēl nav pārtrūkusi idejiskā kopība starp vadoņiem un vadāmajiem un ka partijas valde un, varbūt gan mazākā mērā, partijas parlamentārā frakcija reprezentē visu partijas biedru kopīgo caurmēra viedokli.

Vācijas politiski organizēto strādnieku uzticība saviem pārstāvjiem politiskās dzīves lielajā maltuvē tātad daļēji balstās uz pašu šo vadoņu politisko un morālo uzticamību. Tas nu ir *matter of fact**, par kuru nav jāšaubās; vēsture to ir dokumentējusi pilnā apmērā. Tādējādi vadāmo dvēseļu lētīcībai ir vismaz viens – vēsturisks – attaisnojums. Savukārt vadoņu uzticamības cēloņi, kā jau jebkuri cēloņi, ir kompleksa parādība. Ir piedāvāti izskaidrojumi, kurus vainago atzinums par kārdinājumu trūkuma dēļ saglabāto vācu strādnieku vadoņu tikumību. Tā būtu pielīdzināma tādas jaunavas tikumībai, ap kuru neviens nekad nav lakstojies. Šādos skaidrojumos ir sava

patiesība, ciktāl par politisko tikumību uzskatām palikšanu zem sava karoga. Tāds valsts iekārtojums, kurā valdību nesastāda parlaments un tautas priekšstāvjiem ir slēgts ceļš no parlamenta uz izpildvaras kancelejām, patiešām pats par sevi izslēdz intelektuālās korupcijas iespējamību, kad strādnieku pārstāvji parlamentā, ministru vietas vilināti, vairāk vai mazāk radikāli maina veco ādu līdz pat demonstratīvam pavērsienam no revolucionārā, t. i., no ekonomisko bāzi nomainīt gribošā sociālisma, uz buržuāziskām sociālām reformām. Bet nav arī jāšaubās par to, ka taisnība bija vācu strādnieku kustības attīstību gana centīgi un lietpratīgi pētījušajam Arturo Labriolam, kad viņš nenoklusēja paredzējumu par drīzu un plašu *infezione riformistica** izplatīšanos Vācijā, kolīdz vācu valdība atļausies pat tik nelielu greznību kā ministriju liberalizēšanu, jo sociāldemokrāti taču esot ārkārtīgi pieticīgi. Šīs slimības baciņu nēsātāju partijā patiešām bija pārpārēm. Uzticība partijai kopumā slikti izturēja pārbaudi ar pasaules kara uguni.

Kaut gan arī kādreizējā – pēc burta un pēc gara feodālā – Vācu impērijas konstitūcija¹ novilka, tā sakot, dabiskas robežas vācu strādnieku vadoņu iespējamajai godkārei, tomēr kārdinājuma trūkums vēl nepavisam nav pietiekams mūsu pētāmā vācu sociāldemokrātijas vadoņu uzticamības fakta skaidrojums. Jo mazāk tāpēc, ka, rupji sakot, kaut kādas izdevības jau pastāv vienmēr. Neviena autoritāra valdība taču nav vairījusies pie katras iespējas mazliet pakoriģēt nevēlamās kustības vadoņu principialitāti, ja par to ir radušās šaubas, – šim nolūkam valdības rīcībā esošie orgāni izgrābj mazliet naudas no pašu parlamentāriešu akceptētā *fonds secrets**. Cik nu mums zināma vācu strādnieku kustības vēsture, tad, neskaitot nenoskaidroto gadījumu ar lasaliskās **Vispārējās vācu strādnieku savienības** prezidentu Johanu Batistu fon Šveiceru 1872. gadā, par ko tagad šķiet, ka viņa temperamentīgais apsūdzētājs Augusts Bēbelis

¹ No 1871. gada aprīļa līdz 1919. gada augustam spēkā esošs dokuments, kas regulēja vācu pavalstu pārstāvniecību impērijas varas orgānos un attiecības starp valdnieku, valdību un parlamentu.

gan izdabūja apsūdzētajam nelabvēlīgu rezolūciju, bet objektīvi tā bija rūgta netaisnība¹, kustības vadoņi ir palikuši absolūti nevainojami naudas lietās, pat nebūdami ētikas un evaņģēliju iemiesojumi, ar kādiem ir pilna itāliešu strādnieku kustība. Pat partijas zemākie orgāni, tā dēvētais apakšvirsnieku korpuss, parasti ir palicis vēss un nejutīgs pret policijas mēģinājumiem to apmīļot. Ir gan zināmi gadījumi, kad partijas uzticības personas un pat tās ierindas biedri ir saņēmuši no policijas Jūdasa grašus kā viņu uzpirkšanas sākuma iemaksu. Bet tikpat labi ir zināmi tūlīt pēc tam «Vorwärts» vai citās partijas avīzēs publicētie ironiskie sludinājumi, lai naudas devēji līdz noteiktam laikam nāk saņemt to atpakaļ. Kad šis termiņš bija pagājis, nauda ieplūda partijas kases cīņas fondā līdz ar pacilājošu un iedvesmojošu devumu propagandai.

Vācu sociālistu partijas vadoņu uzticamās noturības pamatā ir vairāki spēcīgi gan materiālas, gan ideālas dabas faktori. Tīri vāciskā mīlestība uz reiz izvēlētu profesiju un pienākuma apziņa, kopīgi pārciestie izstumtības un vajāšanu gadi, acīmredzamā strādnieku preses un tās darbinieku izolācija no buržuāziskās pasaules, tēraudcietā ticība, ka tikai saliedēta un noslēgta partija ir spējīga īstenot ideālus, un no šīs ticības radusies nepatika pret visiem savrupā ceļa gājējiem un brīvajiem strēlniekiem – tas viss saplūda kopā un sociāldemokrātijas piekritējos radīja tādu mīlestību uz partiju tās pastāvošajā formā, kāda spēj ļoti labi pārciest arī politiskās vētras. Šī mīlestība uz partiju, kurā pa reizei atklājās kaut kas cilvēciski aizkus-

¹ Tajā laikā vācu strādnieku kustībā bija izveidojušies divi, savstarpēji ķildīgi atzari – «lasalieši» un «eizenahieši» («bēbelieši»); «lasalieši tēloja tādus kā vecākos brāļus», šo situāciju no eizenahiešu pozīcijām apraksta Francis Mēriņš. Tomēr ļoti drīz situācija mainījās, lasaliešu organizācija sabruka, un to uzsūca eizenahieši. Iespējams, ka tieši viņu intrigu dēļ atradās tādi lasalieši, kuri apvainoja savu vadoni Šveiceru, ka viņš esot 1) Berlīnes policijas aģents, 2) nozadzis no savienības kases 2500 dālderus vai – gluži otrādi – 3) piepildījis kasi ar policijas dotu naudu. Šie apgalvojumi izklausījās neloģiski, tomēr par neuzticību Šveiceram nobalsoja 5,5 tūkstoši Vispārējās vācu strādnieku savienības biedru (1,2 tūkstoši bija pret, apmēram tikpat daudzi atturējās), kas pierādīja tikai to, ka Šveicers netiek galā ar saviem pienākumiem. Sk.: Mehring F. *Geschichte der Deutschen Sozialdemokratie*. – Bd. 4. *Bis zur Erfurter Programm*. – Stuttgart, 1906. – S. 63 – 71.

tinošs un kura noteikti bija viena no stiprākajām kolonnām, uz kuras (līdz 1914. gadam) balstījās vācu strādnieku partijas lepnā celtne, ir arī tā atslēga, kas ļauj mums saprast sociāldemokrātisko vadoņu izturēšanos krīžu un pēckrīžu brīžos, kuru loģiskajam iznākumam nezinātāja skatījumā būtu jābūt tam, ka dažas vadošās personības ar troksni pamet partiju. Tādu vīru kā Eduards Bernšteins, Kurts Eisners un citu pieķeršanās sociāldemokrātijai, ar kuru viņi bija cieši saauguši, neapšaubāmi lielā mērā noteica to, ka viņi ne vien nevairījās palikt partijā pēc konfliktiem, kas bija viņus gandrīz jau aizmēzuši pāri partijas durvju sliekšnim, bet arī saglabāja palikšanai nepieciešamo cilvēcisko cieņu starp saviem cīņu biedriem.

b) finansiālā vara partijā

α) bagāto partijas biedru plutokrātiskā ietekme

1) parlamentārajās frakcijās

Aristokrātiskajās attiecībās, ja vien aristokrātija saglabā sev iekšēji adekvāto plutokrātijas raksturu, ievēlētās amatpersonas parasti paliek neatalgotas. Viņu amats ir pagodinājums, un kā tāds netiek apmaksāts ar pieminēšanas vērtu honorāru pat tad, ja tas paņem pilnu darba laiku, jo no sākta gala tiek pieņemts, ka valdošajai šķirai piederīgais ir bagāts vīrs, un viņam tāpēc pienākas gods atrasties prestižā vietā sabiedriskās dzīves aktualitāšu degpunktā un tērēt savu naudu vispārējā labuma vārdā.

Ar apmēram tādu pašu domu gaitu mēs itin bieži sastopamies arī mūsdienu demokrātijās. Londonas lordmērs un viņa kolēģi citās Anglijas lielpilsētās tieši tāpat kā *sindaci* lielākajās Itālijas pilsētās netiek atalgoti. Šo amatu izpildei piešķirtā reprezentācijas nauda parasti nav pietiekama, tāpēc ir vajadzīga vēl arī ievēribas cienīga bagātība šādu amatu izdevumu segšanai. Tādējādi šie amati ir bagātību ieguvušo iznirēju vai bagātību saglabājušo dzimtas aristokrātu privilēģija.

Ko līdzīgu, lai arī mērenāku, varētu sacīt par parlamentāriešu vietām tajos parlamentos, kur valdība atsakās maksāt uzturņaudu ar tādu atrunu, ka nācījas izraudzīto cilvēku godam būtu pazemojoši (*decoroso*) saņemt visbanālāko atlīdzību skanošās monētās. Bismarks 1885. gadā mēģināja «apcirt» uzturņaudas maksāšanu Reihstāga deputātiem, pamatojoties uz Prūsijas zemes tiesību paragrāfu par «necienīgi iegūtu peļņu», un itāliešu parlamentā Džoliti 1909. gadā savās atbildēs uz dažiem uzturņaudas ieviešanas likumprojektiem atkārtoti un skaidri izteica šaubas par to, vai iespējamā uzturņaudu izmaksāšana nemazinās parlamenta godu un cieņu valstī. Deputāta mandātu tauta izsniedzot kā *mandato gratuito**. Tādējādi, kamēr sociālistiskās partijas kase Itālijā palika patukša, vietas pārstāvniecības orgānā strādniekiem ilgu laiku bija slēgtas. No 36 sociālistu deputātiem 1909. gada sasaukumā sēdēja tikai divi bijušie strādnieki (arodbiedrību līderi). Tādos gadījumos ir iespējams, ka partijas pārstāvniecību likumdošanas orgānos pārņem partijas bagātākie elementi, t. i., tie, kuriem pietiek laika un naudas, lai nodotos šim maizes pelnīšanai nederīgajam darbam, kurš, turklāt, bieži ir saistīts ar periodisku dzīvesvietas maiņu.

Pat Francijā, kur uzturņauda taču ir visai augsta, ir novērots, ka vistrūcīgākajos vēlēšanu apgabalus parlamentā bieži pārstāv visbagātākie deputāti. Sociālistu partijas kongresi gadu no gada tērēja savu laiku un bojāja nervus, mēģinot ieviest atskaitījumus partijas kasē no savu parlamentāriešu uzturņaudām un pat atņemt tās viņiem pilnībā. Šādi pasākumi tikai pastiprināja šo vīru ietekmi. No franču sociālistu Nīmas kongresā 1910. gadā izpildkomitejas sniegtā ziņojuma izrietēja, ka no 128 tūkstošus franku lielajiem partijas ieņēmumiem vairāk nekā puse ir sociālistisko parlamenta deputātu ziedojumi.

2) partijas amatos un kongresos

Arī dažās demokrātiskajās partijās būt par oficiālo partijas funkcionāru ir tikai goda lieta, it īpaši tur, kur organizācija kopumā vēl ir nabadzīga. Naudas un laika tēriņu dēļ vadonība Itālijā bieži vien

iegūst lokālu raksturu. Sociālistiskās partijas vadības izpildkomiteja 1904. gadā tur tika izveidota tikai no tiem biedriem, kuri pastāvīgi dzīvoja Romā.

Arī dalot partijas kongresu delegātu mandātus, parasti priekšroku dod tiem, kuri apliecina, ka braucienu uz kongresu apmaksās no savas kabatas, vai tādiem, par kuriem biedri zina, ka viņi ir spējīgi samaksāt. Tādējādi partijas kongress – «partijas augstais tribunāls» Itālijā, Francijā, Holandē un arī citās zemēs bieži tiek komplektēts no bagātākajiem partijas vīriem gluži tāpat kā parlamentārās frakcijas, par kurām mēs jau runājām. Vācijā gan tāda varbūtība ir mazāka, jo turienes sociāldemokrātijas sociālais sastāvs nav pārpludināts ar bagātiem ļaudīm, bet, no otras puses, tā pati ir bagāta. Šeit atsevišķa indivīda finansiālā pārākuma vietā nāk atšķirība starp bagātajām un trūcīgajām partijas sekcijām. Jau daudzus gadus tiek izteikti dažādi priekšlikumi, kā mainīt šo situāciju. Piemēram, 1903. un 1904. gadā Mārburgas biedru apvienība ierosināja visu teritoriālo sekciju līdztiesību dalībai partijas kongresos nodrošināt tādējādi, ka visu delegāciju ierašanos sedz lielā partijas kase. Veltīgi. Turpretī mazs un, ja arī ne pilnvērtīgs, tad tomēr uzlabojums šķiet mēģinājums mainīt nelāgo situāciju citā ceļā, no vairākām lokālām partijas sekcijām veidojot reģionālu u. tml. apvienību. Piemēram, sociāldemokrātu partijas Hesenes – Nasavas vēlēšanu aģitācijas apgabala provinciālās organizācijas statūtos ir noteikts, ka no tām vēlēšanu apgabalu partijas organizācijām, kurām nav naudas delegātu sūtīšanai uz kongresiem – un tādas ir piecas no 11 provinciālajām organizācijas sekcijām – katru gadu tiek izlozēta viena, kurai ir tiesības savu delegātu uz kongresu nosūtīt uz kopējās organizācijas rēķina. Mazas partijas šūniņas iespējas tikt pārstāvētai partijas kongresā, it sevišķi tad, ja tas notiek attālā vietā, ir ļoti apgrūtinātas. Bieži vien šādas sekcijas ir spiestas vispār atsāties no savām tiesībām uz pārstāvniecību, ja tās nevar uzticēt mandātu tādām partijas biedram, kuram pietiek naudas, laika un vēlēšanās izvilkt no savas kabatas parasti ievērojamus ceļa izdevumus. Partijā izplatītais viedoklis gan asi nosoda mandātu dalīšanu bez ceļa izdevumu atlīdzī-

nāšanas, pasludinot to par ļaunāko tā sauktās «mandātu pirkšanas» paveidu. Šādu mandātu došanu un tāpat to pieņemšanu partijas aprindu vairākums pielīdzina nelielai partijas nodevībai un korupcijas mēģinājumam un pakar pie lielā zvana (Fēndriha gadījums 1904. gadā Brēmenē) bieži vien netaisnīgi, jo noteiktos apstākļos partijas lietai vairāk kalpo un upurējas tas, kurš tiek līdz partijas kongresam pats savām kājām, nevis tas, kurš par partijas nodaļas dāsnī dotu naudu pavada vienu tīkamu nedēļu tālumā.

3) partijas presē

Vēl dziļākā pakļautībā ārējai plutokrātiska rakstura kundzībai atrodas preses izdevumi tādām partijām, kuras nav finansiāli pietiekami spēcīgas, lai pašas uzturētu savus preses orgānus, un kuras tāpēc ir spiestas rēķināties ar finansiālo atbalstu no saviem turīgajiem partijas biedriem, kuri tad kā izdevuma akcionāri dabiskā kārtā iegūst tiesības diriģēt tā darbību. Paraugpiemēru šādām attiecībām dod Francijas sociālisma vēsture, kur «*Humanité*» kādu laiku uzturēja bagātu ebreju konsorcijs.

Tādējādi nereti partijā rodas īpaša finansiālās varas forma, kas izaug no mantīgo partijas biedru privātās naudas izlietošanas partijiskiem mērķiem.

Partijiskais mecenātisms nav sastopams kurā katrā partijā. Ja mecenāti ir, tie labprāt paliktu slēpti sabiedrībai gan tāpēc, ka viņu mecenātisms draud pamodināt viņu vareno ienaidnieku skaudību, gan arī tāpēc, ka viņi baidās vai viņiem būtu jābaidās no pārmetumiem par netīriem nolūkiem. Mecenātisma klēpī var atrasties gan slepeni plāni, tieksme pēc lielmanības, gan godkāre un korupcija, bet tas varētu attīstīties arī no tīrā ideālisma, augstsirdības un mīlestības pret savu tuvāko. Otrajā gadījumā iznīršana no puskrēslas ir vieglāk iespējama. Protams, ka šeit ir arī ideālisma un fanātisma sakausējums.

β) partijas kase kā vadonības varas līdzeklis

Kopumā var teikt, ka parasti partijas atrodas (plutokrātiskas ievirzes) atkarības attiecībās ar saviem bagātajiem biedriem. Turpretī, ja ar politisko aģitāciju saistītās izmaksas sedz no partijas kases, tad rodas amatos ievēlēto partijas biedru atkarība no «partijas», t. i., konkrētāk sakot, noniecīga partijas biedru mazākuma, kuram ir tiesības rīkoties ar partijas kasi (*Caucus-System*¹ Amerikā). Šeit viens vadoņu slānis uzkundzējas citiem vai nu atkarībā no viņu rangiem («augstākie» pār «zemākajiem»), vai atšķirīgās vietas darba dalīšanā (piemēram, izpildorgānu amatpersonas – partiju valdes dominē pār deputātu kandidātiem). *Caucus-System* padara «deputātus no savu vēlēšanu kungiem par partijas mašīnas vadoņu kalpiem»². Līdzīgi arī vēlēšanas Anglijā aprij neiedomājami lielas naudas summas un tādējādi ļauj kandidēt tikai lielu partiju organizāciju pārstāvjiem vai bagātniekiem un, citiem vārdiem sakot, izslēdz mazas grupiņas un nemantīgus kandidātus. Partija ar biezu naudas maku var iztikt bez bagātnieku atbalsta, izvairīties no viņu finansiālās ietekmes un atrast sev bāzi pašas algotajā, no partijas atkarīgajā ierēdņu aparātā. Kā zināms, vācu sociāldemokrātija laikā līdz 1906. gadam, kad sāka maksāt valsts oficiālo uzturādu par darbu Reihstāgā, aizvietoja šādas atlīdzības trūkumu ar naudu no partijas naudas lādes. Tikai tas ļāva uzņemties parlamentāriešu darbu šīs partijas vadoņiem, kuru lielākā daļa nebija nākusi no bagātnieku aprindām. Partijiskās atlīdzības ieviešana bija teicami izdomāts pasākums arī tāpēc, ka piespieda Reihstāga deputātus justies kā kalpiem attiecībā ja ne vienmēr pret pašu partiju, tad vismaz pret tās frakcijas kopējo gribu. Līdz ar to bija nobloķēts ceļš, pa kuru varētu uzrasties patvarīgie «neatkarīgie sociālisti», kuri jo sevišķi jauc gaisu sociālistiem

¹ «Caucus» ir no kādas ASV indiāņu valodas patapināts vārds, ar kuru ASV un Anglijā apzīmēja slēgtu partijas līderu sapulci, kurā visbiežāk runāja par vēlēšanu kampaņas jautājumiem. Par šādu sapulci izmantošanu sk.: Vēbers M. Politika kā profesija... – 62. – 69. lpp., 94. lpp.

² Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft*. – Tübingen, 1921. – S. 173.

Francijas parlamentā. Šis fakts vismaz tur, kur darbojas viena sociālistiskā partija, piešķir tās vadoņu aktuālajam vairākumam sevišķu pievilksanas spēku, nopietni apgrūtinot sparīgus uzņēmumus un virišķīgu pašapliecināšanos mazākumgrupām.

Jau kristietības vēsture māca, ka klēriķu un baznīcas amatpersonu neatkarība no draudzes pieauga proporcionāli tam, kā pieauga baznīcas bagātības. Kolīdz viņi kā kopienas pārstāvji tika pie iespējas rīkoties ar kopienas īpašumu, no viņiem atkarīgas kļuva visas tās personas, kurām pienācās kopienas nauda vai kuras uz to kaut kādu iemeslu dēļ cerēja – ne tikai ubagi un visdažādāko veidu žēlastības dāvanu saņēmēji, bet arī visi tie, kuri paši centās papildināt klēra aprindas, amatu kandidāti un jaunā maiņa. Savu naudas līdzekļu pārvaldīšanai un lietvedībai kristiešiem vajadzēja dažāda ranga ierēdņu štābu. Tā radās **hierarhija**, kas banalizēja kristietības iekšējo saturu un izmainīja tās mērķus.

Līdzīgas briesmas draud arī visām demokrātiskajām partijām ar attīstītu finanšu sistēmu. Šāds piemērs ir **vācu sociāldemokrātija**, kuras centrālais preses orgāns vien 1908. gadā nodarbināja 298 tipogrāfijas darbiniekus, kuri, nepiedalīdamies peļņas sadalē un uzņēmuma pārvaldē, bija atkarīgi no partijas tāpat, kā jebkurš strādnieks ir atkarīgs no privātu uzņēmēja. Partijas birokrātijas rokās atradās prese, izdevniecība ar tipogrāfiju un algoto aģitatoru štata veidošana. Visus šos ienākumu avotus birokrātija varēja jebkuru brīdi aizsprostot – un arī aizsprostoja – netikamiem konkurentiem vai neapmierinātiem masu elementiem. Tajos laikos, kad partijas vadība cīnījās ar tā sauktajiem «jaunajiem», pēc partijas valdes lēmuma no partijas grāmatu tirdzniecības vietām tika izņemti ne obligāti opozicionāra satura, bet «jauno» virzienam piederīgā Dr. Bruno Villes raksti. Attaisnojot to, Rihards Fišers 1891. gada 6. novembrī rakstīja Villem: «Mūsu partija nav vienīgi tīri idejiska kopība, bet gan pavisam reāls ķermenis ar daudziem orgāniem. Un cik maz mums nāk prātā padzīt kādu no «garīgās kustības un kopības» sapņu zemes, tik daudz partijai ir jāraugās, lai organizācijas ietvaros visi tai piederīgie taktikas un disciplīnas jautājumos pakļautos kopējai gribai. Un kurš

nepilda šo pakļautības aksiomu un apvienojas ar citiem, kuri atzīti par necienīgiem piederēt mūsu organizācijai, lai vērstos pret organizācijas biedru loku, tas *eo ipso** atsakās no orgāniem un priekšrocībām, kādas organizācija ir sarūpējusi un nodrošinājusi saviem biedriem. Mūsu grāmattirdzniecība ir viens šāds orgāns, tāpēc savu lēmumu mēs uzskatām par pašsaprotamu.»¹ Skatīt arī fon Elma runu partijas kongresā Manheimā 1906. gadā. Šādas blokādes iedarbīgums, dabiski, ir jo lielāks, jo vairāk strādnieki ir pieraduši uzņemt tikai tādu garīgo barību, kādu partija viņiem ir oficiāli izvērijusi un ieteikusi kā veselīgu. Tātad visvairāk Vācijā.

Varas koncentrācija marksistiskajās partijās ir uzskatāmāka par marksistu sludināto kapitāla koncentrāciju ekonomikā. Vācu Sociāldemokrātiskās partijas valde pēdējos gadu desmitos ir vairākkārt izmantojusi tādus ietekmēšanas līdzekļus kā draudus neiedalīt nevienu aģitatoru un nevienu grasi aģitācijai tur, kur partijas biedri nepiekritīs izvirzīt par kandidātiem noteiktas personas, kuras šiem biedriem nepavisam nav tīkamas; zināms, ka tas nu nekādi neatbilst partijas «brīvības un brālības principiem». Tas neizbēgami noved līdz bizantismam un kapa klusumam² arī strādnieku partiju *sans Dieu ni maître*.³

Īsumā ir jāpiemin vēl viens **saimniecisko spaidu** veids, uz ko spējīga strādnieku organizācija. Tie krodzinieki, pie kuriem sēž lielākoties tikai strādnieki, tie sīktirgotāji, pie kuriem galvenokārt iepērkas strādnieku sievas, atrodas vismaz netiešā saimnieciskā atkarībā no strādnieku partijas un arodbiedrības, t. i., no personām, kuras uzdod toni šajās organizācijās un varētu pasludināt boikotu strādnieku krogam vai veikalam, kas tādā gadījumā neizbēgami izputētu.

¹ *Müller H. Der Klassenkampf in der deutschen Sozialdemokratie. – Zürich, 1892. – S. 119.*

² Oriģināla vārdi «*Byzantismus und Kadavergehorsam*» atsaucas uz nostāstiem par Bizantijas impērijas galma ceremonijām ar zemāko amatpersonu pazemošanos saviem priekšniekiem un uz jezuītu ordeņa statūtiem, kuri prasīja no ordeņa brāļiem paklausību *perinde ac si cadaver essent* – «it kā jūs būtu liķi», t. i., ļaujot darīt ar sevi pilnīgi visu.

³ Sk. piezīmi 135. lpp.

γ) misionāri un kompanjoni

Raugoties no ētikas viedokļa, vadonis ir vai nu **misionārs**, vai **kompanjons**. Pirmajā gadījumā viņš, pēc Maksa Vēbera, vienmēr ir orientēts nemateriāli¹. Tā tas visbiežāk arī varētu būt, bet ne obligāti. «Ir arī tādas saimnieciskās misijas, kas nevar atrasties pavisam ārpus tikumiskajiem priekšrakstiem un tikumiskajiem pamatmērķiem.»² Pareizi šeit ir tas, ka savu **sūtību** apjēdzoša, pēc savām ārējām izpausmēm pravieša tēlu pieņemoša **vadoņa tipa** īpatnība paredz gādāt par viņa funkcijas izpildei vajadzīgo personisko materiālo nodrošinātību. Partijiskais atalgojums visbiežāk neatbilst viņa raksturam. Tālab viņam vajag citādi iekārtotu materiālo neatkarību. Pie tās viņš var nonākt pa diviem dažādiem ceļiem. Pa vienu *a priori** – viņam atrodas pietiekami daudz savu līdzekļu. Tas nozīmē, ka misionārs saņem dividendes un dzīvo no ienākumiem, kuri neprasa darbu. Vai arī viņš atrod mecenātu, kas gatavs segt viņa uzturēšanas izdevumus; šis mecenāts varētu būt viņam «pieaudzis» vai trešo personu «piesūķis». Ja nav neviena no šeit uzskaitītajiem priekšnoteikumiem, tad partijas vadonis nespēj ilgstoši uzturēt spēkā savu misionāra raksturu, kas ietver sevī lielu daļu garīgās nelokāmības. Viņš izmainās savā būtībā, ja pāriet uz palikšanu otrajā kategorijā –

¹ Mihelss atsauca uz Vēbera darbu «Saimniecība un sabiedrība», bet šī tēma Latvijā ir pazīstamāka no Vēbera priekšlasījuma «Politika kā profesija» izdevumiem. «Pastāv divi veidi, kā politikim piekopt savu amatu. Viņš var dzīvot politikai (*für*) vai dzīvot «no» politikas (*von*). .. Proti, no politikas dzīvo tas, kurš cenšas padarīt politiku par stabilu savu **ienākumu avotu**, bet politikai dzīvo tas, kurš necenšas to izdarīt.» – Vēbers M. *Politika kā profesija...* – 37. lpp. Vēbers norāda, ka visur, kur vien politiskās savienības pārņemtā teritorija un izvirzītie mērķi aptver vairāk par vienu pagastu un tās vadība tiek izveidota periodisku vēlēšanu rezultātā, neizbēgami parādās «politiska **kompanjonu kopa**», t. i., relatīvi nedaudzi cilvēki, kuriem piedalīšanās varas sadalīšanā ir galvenā nodarbošanās. – Turpat, 54. lpp. «Kompanjonu kopa» šeit atveidoja Vēbera lietoto salikteni «*Interresentenbetrieb*», kas citā tulkojumā skan «interesentu uzņēmums». – Vēbers M. *Politika kā profesija un aicinājums*. – R., 1999. – 55. lpp. *Interessenten* burtiska pārcēluma aizvietošana ar «kompanjoniem» dod iespēju raksturot viņu ieinteresētību, jo nevar taču pretstatīt viņiem misionārus kā vispār neieinteresētas personas.

² *Kautsky K. Etbik und materialistische Geschichtsauffassung*. – Berlin, 1906.

top par **kompanjonu**, lai arī viņu joprojām ietekmētu citi dzinūji. Pat tur, kur nenotiek augstākminētās pārvērtības, **partijas birokrātisms** dod savu materiālisma elementu. Pieaugot partijas preses, propagandistu, pārvaldes amatpersonu, arodbiedrību un tām pēc izcelsmes radniecīgo arteļu nozīmei, pieaug arī to cilvēku slānis, kuriem sociālisms ir tiklab pārliecība kā «prece», vai arī pārliecība kļūst par «preci».

Skaitliskā un vēl jo vairāk dinamiskā proporcija starp abām vadoņu kategorijām ir politiski ļoti nozīmīga attiecībā uz partijas taktiku un nostāju. Prevalējot **misionāru tipam**, partijā ir vairāk godīguma un uzskatu cēluma, bet ir arī lielākas fanātisma un tā ļauno seku briesmas. Dabiski, ka šajā gadījumā partijas ir daudz mazāk spējīgas «vienoties» un arī daudz mazāk spējīgas «valdīt» – vismaz tik ilgi ne, kamēr tās nepārņem valdīšanu bez kādiem kompromisiem un nevar šo valdīšanu modelēt pēc saviem principiem.

Partijiskās piederības izturību un ilgtspējību daļēji nosaka pastāvīgās un ekonomiski labi pamatotas **partijas organizācijas** izveidošana. Partijas ierāža pietiekami, kaut arī ne spīdoši atlīdzināt skaidrā naudā saviem darbiniekiem par viņu pakalpojumiem partijas lietai veido noturīgu saiti, kas novērš jebkādu iemeslu vieglprātīgai attiecību saraūšanai ar biedriem. **Vācu sociāldemokrātijā** valdošais **princips** atlīdzināt skaidrā naudā par partijas labā paveikto padara **partijas darbiniekus** imūnus pret bezkaunīgiem kārdinājumiem.

Tajā pašā laikā šis princips ir elements, kas ne mazā mērā nostiprina partijisko birokrātiju un dod spēcīgu grūdienu **centralizācijas** virzienā. Varētu teikt tā: kamēr **Francijā, Anglijā, Itālijā, Holandē** un citās valstīs sociālistiskā **aģitācija** (tiklab mutiskā kā rakstiskā) vēl nesen balstījās un daļēji joprojām balstās brīvprātīgā veikumā, **Vācijas sociāldemokrātijā** mums ir darīšana ar apmaksātu **presi**, ar apmaksātu došanos aģitēt uz laukiem utt. Tur dzinējspēks ir indivīda gatavība palīdzēt un upurēties, individuāls darītprīeks un paša cilvēka iedvesma, bet šeit dzinējspēki ir disciplīna, uzticība un pienākuma apziņa ar finansiālu atlīdzību aiz visa tā. Tur Milānas «*Avanguardia Socialista*», Amsterdamas «*Nieuwe Tijd*» ir nozīmīgi laikraksti, kurus

radījusi atsevišķu cilvēku iniciatīva un notur pie dzīvības viņu politiskais ideālisms, kas liedz rēķināties ar finansiāliem zaudējumiem un kuriem kā *sine qua non** strādā neapmaksāti jeb tikpat kā nemaz neapmaksāti līdzstrādnieki, bet šeit Berlīnes «Vorwärts», Leipcigas «Volkszeitung» un «Die Neue Zeit» ir iznēsāti un dzimuši masu partijā un apgādāti ar algotu redaktoru un līdzstrādnieku štābu.

Iepriekš teikto nedrīkst saprast tā, ka **sociāldemokrātu aģitatoru un ierēdņu** darba apmaksas princips ļautu viņiem patiešām uzdzīvot uz strādnieku sūri grūti pelnīto grašu rēķina, par ko teju vai izaicinošā ignorancē viņus aprunā visaugstākās sabiedrības salonos un apraksta tās labticīgā presē. Sociāldemokrātu redaktora dzīvē praktiski nekad netrūkst pieticības un nav vietas uzpūtībai, viņa darba dienas rit bez slinkošanas un atvieglojumiem, un viņa alga, ko partija maksā par darbu, kas prasa upurus un bendē nervus, nebūt nav pārāk augsta attiecībā pret darba veikšanai nepieciešamo piepūli un mokām. To neapstrīdēs neviens, kuram ir vismaz aptuvenus priekšstats **par proporcijām starp algu un darbu** sociāldemokrātu presē un kurš ir redzējis sociāldemokrātijas ierēdņu dzīvesveidu. Ja vīri ar tādām zināšanām un darba spējām, kādas piemīt Kārlim Kautskim, Maksam Kvarkam, Ādolfam Milleram un vēl daudziem viņiem līdzīgiem, neziedotu savas spējas strādnieku lietai, tad viņi vismaz materiālā ziņā varētu baudīt dzīves labumus pavisam citā līmenī, nekā viņiem ir dots kā joprojām izstumtās proletariāta partijas biedriem¹.

Ar savu norādi uz **vācu strādnieku partijas** paradumu atbilstoši atlīdzināt visus tai sniegtos pakalpojumus mēs nebūt nenoliedzam – nē, tieši otrādi, mēs to pieminēsim, jo tas ir nepieciešams papildinājums, lai iepriekš teiktais tiktu pareizi saprasts, – ka lauku vēlēšanu apgabalos, kuros organizācijas vēl ir nabadzīgas, un tāpat arī mazajos nedēļas izdevumos, kuru finansiālais pamats ir vājš, daudzviet joprojām arī sociālistiskajā Vācijā tiek darīts neapmaksāts darbs. Dažās partijas organizācijās ir pieņemts nemaksāt vietējiem sapulču referentiem. Milzīgs ir darba apjoms un laika, spēka un ērtību upuri,

¹ 1911. gadā.

kad sociāldemokrātiskie un komunistiskie strādnieki uz vēlēšanām un citu iemeslu dēļ atdod svētdienu – savu vienīgo brīvdienu – un baru bāriem izklist pa visu valsti, lai noklātu to ar skrejlapām, kandidātu plakātiem, kalendāriem utt., stoiskā mierā paciešot ne tikai putekļus, dubļus un finansiālus zaudējumus, bet arī dažnedažādas apvainojumus un pazemojumus, kad viņus visniecīgākā iegansta dēļ apcietina zemākie valsts varas orgāni vai ar akmeņu krusu apmētā antisemitiskā vai klerikālā garā sakūdīti zemnieki; un par to viņi nesaņem nevienu feniņu virs tiešajiem šā darba izdevumiem – ar to pietiek, lai, par spīti visam, uzskatītu strādniecībā dzīvojošo idealismu par pierādītu faktu.

Tomēr šādi notikumi ir tikai izņēmums sociāldemokrātijā valdošajam likumam atlīdzināt katru tās labā paveiktu darbu no mazas ziņas avīzei līdz apjomīgam referātam sapulcē. Šāda sistēma, kas kopumā atbrīvojas no varonības un entuziasma un radina atteikties no spontāni un brīvprātīgi izdarītiem pakalpojumiem, tā vietā atrodot izmantojumu katra partijas biedra normētā un atalgotā darba spējām, piešķir partijai milzīgu iekšēju vienotību un varu pār tās rīcībā esošo cilvēkmateriālu; tas viss neapšaubāmi nokauj partijas elastību, iniciatīvu un galu galā tās sociālistisko garu, bet tik un tā paliek par vienu no galvenajiem un nemaināmajiem partijas balstiem. **Amatpersonu piesaistē partijas aparātam** tātad materiālā puse ir tikpat svarīga kā ideālie motīvi.

Ir taču skaidri redzams arī tas, ka «vidusmēra cilvēkam pat relatīvi vāja saikne starp viņa materiālo labklājību un piederību sociāldemokrātijai dod pietiekamu attaisnojumu»¹ tam, lai viņš upurētu savu pārliecību un paliktu partijā, kurā vairs nejūtas ērti.

Kā dziesmiņā teikts:

*Valsti uztur tikai tie,
Kurus labi uztur valsts!*

¹ *Günter E. Die Revisionistische Bewegung in der deutschen Sozialdemokratie. – Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung usw., 30. – 1906. – S. 253.*

Patiesības kodolu šajos vārdos aptver liels pārspilējums. Līdzīgu korekciju prasītu vārda «valsts» nomaiņa šajā pantiņā ar vārdu «partija». **Finansiālā atkarība** no partijas, t. i., no tās vairākumu pārstāvošajiem vadoņiem, daudzos aspektos kļūst par dzelzs stīpu, kas satur partiju. Ievērojama finansiālā atkarība parasti virza arī cilvēka garīgo dzīvi. Var novērot, ka parlamentos, kur nekādas **uzturnaudas** maksātas netiek, bet gan organizācijas pašas rūpējas par tajās ietilpstošajiem parlamenta deputātiem, arodbiedrību vadoņi un partijas amatpersonas galvenokārt arī jūtas kā tādas, t. i., kā partijas uzturēti partijas darbinieki un kā arodbiedrības apmaksāti arodbiedrības līderi, turpretī parlamentos, kuru locekļiem tiek maksāta augsta atlīdzība, viņi vairāk jūtas kā parlamentārieši. Un tam ir liela praktiska nozīme.

Arodbiedrību panākumi skaitliskā pieauguma ziņā, kuri, bez šaubām, lielā mērā ir norakstāmi uz mutualitātes principu¹, t. i., uz ekonomiskajām priekšrocībām, kādas dod līdzdalība tajās, jau ir uzvedinājuši **vācu sociāldemokrātijas** birokrātiskos augšslāņus uz domām izmantot šādu utilitārismu par visas partijiskās biedrošanās bāzi. Partijas valdes loceklis – partijas kasieris Oto Gerišs savā runā, kuru viņš **partijas kongresā Brēmenē 1904. gadā** veltīja organizatoriskiem jautājumiem, izspēlēja šādu attīstības variantu. Norādot uz **arodbiedrību** pārkumu pār partiju organizētības ziņā, viņš aicināja saskatīt šā pārkuma dziļāko būtību arodbiedrību «veikumu kāpinājumam». Tikai pēc sociālo pabalstu sistēmas ieviešanas nostiprinājās strādnieku uzticība arodbiedrībām un tās piedzīvoja lēcienveidīgu biedru skaita pieaugumu. Norādot uz šo faktu, Gerišs tālāk paskaidroja, cik «ļoti raksturīgi ir tas, ka, piemēram, Kēnigsbergas biedri, kuri savā priekšpostenī ir ieguvuši lielu pieredzi organizēšanas un aģitācijas darbā, izmaksā pabalstus ģimenēm partijas organizācijas biedru nāves gadījumā. Viņi ļoti labi saprot, kāpēc pie viņiem tā ir

¹ Mutualitāte apzīmē dažādu sugu dzīvnieku savstarpējās sadzīvošanas formas zooloģijā, bet sabiedriskajās zinātnēs šo vārdu lieto, apzīmējot pārliecību par sociālo grupu sadarbību kā sabiedrības labklājības pamatu.

iedibināts. Tieši šajā ziņā mēs atpaliēkam no arodbiedrībām, jo nedodam mūsu biedriem nekādu tiešu labumu, bet vienmēr jau tā nepaliks.» Bija gan jāšaubās, vai šie vārdi patiešām nozīmēja tiešu pieteikumu partijas biedru gaidāmai dzīvības apdrošināšanai, vai tie bija tikai sirsnīgs ieteikums. Kongresā klātesošā Romas «*Avanti*» redaktore Oda Lerda Olberga apzīmēja Geriša runu par *minaccia di degenerazione*¹. Katrā ziņā vācu sociāldemokrātijā ir skaidri redzama tendence likt akcentu uz materiālo faktoru izmantošanu par saistvielu partijai, vēloties to redzēt kā – kaut arī sociālistiski iekrāsotu un proletārisku – apdrošināšanas sabiedrību. Ir gluži skaidrs, ka tāda evolūcija ātri vien dotu sociāldemokrātijai daudzus simtus tūkstošus jaunu biedru un ļautu tai vēl jo vairāk nostiprināties ārēji. Arī birokrātiskais aparāts piedzīvotu lēcienveidīgu pieaugumu. Pavisam cits jautājums ir, vai partija šādā ceļā iegūtu vairāk iekšēja spēka un tāpat arī vairāk ideāla spara, idejiskas vienotības un taktiskas konsekvences. To iztīrāt pašreiz atturēsimies. Šeit mēs aprobežosimies ar to, ka norādīsim uz sekām partijas uzturēšanā un organizatoriskajā nostiprināšanā, kuras partijā jau ir izaugušas no atalgotā partijas darba principa.

δ) kaut kas par strādniekiem kā darba devējiem

Kopumā ņemot, strādnieki nekādā ziņā nav tie patīkamākie darba devēji. Viņus viegli pārņem neuzticība pret saviem pārstāvjiem, kuriem tie izvirza augstas prasības. Ja strādnieku pārstāvjiem parasti nebūtu lielu iespēju ignorēt viņu daudzgalvainā saimnieka prasības, tad strādnieki apietos ar viņiem – skan tādas žēlabas – nesaudzīgāk un sliktāk kā privātie uzņēmēji. Katrs atsevišķais organizācijas biedrs sliecas justies kā darba devējs attiecībā pret apmaksāto organizācijas funkcionāru un tad nu attiecīgi rīkoties. Bez tam vēl strādniekiem bieži trūkst pienācīgās cieņas pret garīgo darbu. Daudzi

¹ Sociālistisko organizāciju pārkārtošana materiālo labumu dalīšanai no konsekventākas revolucionāres viedokļa radīja deģenerācijas draudus.

ražotārtēji Romā principiāli nemaksā saviem realizācijas un tehniskajiem vadītājiem vairāk kā jebkuram citam no strādājošajiem. Arī Vācijā ilgu laiku dominēja šāda tendence. Kristīgo kalnraču sanāksmē 1898. gadā Gelsenkirhenā izskanēja prasība, ka viņu vadītājam Brustam ir jāstrādā šahtā tāpat kā visiem pārējiem, ja viņš negrib zaudēt savu biedru cieņu. **Sociāldemokrātu kongresā 1892. gadā Berlīnē** stundām ilgi turpinājās debātes par priekšlikumu, ka **neviens partijas funkcionārs** atalgojums nekādā gadījumā nedrīkstot pārsniegt 2500 marku gadā¹. **Frankfurtes kongresā 1894. gadā** nācās atsaukt priekšlikumu, ka abu partijas sekretāru alga tiktu paaugstināta līdz 300 markām mēnesī, jo vairākkārtēja balsošana par to beidzās neizšķirti. Sociāldemokrātiskajā partijā ilgu laiku valdīja nelāgs paradums partijas **amatpersonām** algu un gluži tāpat atļūdzību partijas aģitatoriem par viņu izdevumiem un ziedoto laiku uzskatīt par dzeramnaudas vai žēlastības dāvanas paveidu, ko atmet no labas sirds. Redaktorus bieži vien algoja sliktāk par redakcijas lietvežiem un burtličiem. Ja izvēlētās personas darbs vispār tika apmaksāts, tad samaksa bija ļoti zema un attiecās tikai uz viņa pienākumiem vajadzīgo laiku. Viņš nevarēja savas funkcijas uzlūkot par regulāru ienākumu avotu. Strādniecības amatpersona palika strādniecības biedrs ar tādu pašu dzīves līmeni un sociālajiem nosacījumiem kā viņam līdzīgajiem. Tagad jau viss ir kļuvis citādi. Vācu strādniecība kopumā ir pieradusi savas amatpersonas atalgot labi. Savukārt partijas ierēdņiem ir izdevies algu jautājumus izņemt no darba kārtības partijas kongresos, kuros tie agrāk tika plaši iztīrāti, un atstāt to izlemšanu ļoti ierobežotam komisiju locekļu lokam.

Turpretī **Francijā** noskaņojums ierēdņus atalgot pieticīgi pārņēma strādniekus pēc tam, kad parlamenta deputātu **gada uzturnauda** sasniedza 15 tūkstošus franku gadā. Strādnieku īgnums par šiem piecpadsmittūkstošniekiem, kā viņi izsmējīgi dēvēja deputātus,

¹ Brauciens ar vilcienu 2. klases vagonā no Rīgas līdz Berlīnei tolaik maksāja 49 markas un 80 feniņus, no Rīgas līdz Kēnigsbergai – 10 markas un 30 feniņus. – *Kalendarium für 1893. – R., 1892. – S. 34.*

bieži vien neļāva strādniekiem atvēlēt arodbiedrību ierēdņiem ne *cinq cent** no tūkstoša. 1900. un 1901. gadā trijām *Confédération Générale du Travail* amatpersonām (sekretāram, kasierim un *permanent**) kopā sanāca tikai 750 franki. Divas augstākās grāmatiespiedēju savienības amatpersonas 1905. gadā saņēma 300 frankus, bet kasieris – 100 frankus. Metālisti uzskatīja, ka ir paveikuši neticamo, kad tie 1905. gadā trijām amatpersonām atvēlēja pa 234 frankiem katram un septiņiem gauleiteriem¹ (*secrétaires régionaux*) – pa 180 frankiem mēnesī.

Itālijā līdz šim vēl nav spējis izveidoties daudzskaitlīgs algotu **partijas un arodbiedrību ierēdņu** štābs. Strādnieku organizācijas te vēl ir tikai aizmetnī, un to dzīves ritms ir saraustīts. «Savienības ierēdņiem, administratoriem un kasieriem vēl nāksies kļūt par tādiem partneriem, kuri strādā labprātīgāk un ir uzticamāk.»² Tur neatrodas skaidrā nauda savu ierēdņu algošanai. Līdz 1905. gadam no visām arodbiedrībām tikai grāmatu iespiedēji algoja profesionālus grāmatvežus un īpašumu pārvaldniekus. Itāliešu arodbiedrībās un *Camere del Lavoro* tikai ap 1909. gadu sāka sistemātiski pieaugt pastāvīgā darbā pieņemto ierēdņu skaits un ik pa laikam arī viņu atalgojums. Ap 1911. gadu pirmoreiz varēja redzēt, ka arodbiedrības parasti izlēma paaugstināt atalgojumu no 100 uz 200 lirām mēnesī, tomēr tas bija par zemu: neviens strādnieks nebūtu ar mieru tikai materiālu apsvērumu dēļ pamest savu darba vietu, lai kļūtu par arodbiedrību darbinieku. Patlaban (kopš fašisma uzvaras) itāliešu strādnieku kustība ir pilnīgi pajukusi.

Pirms dažiem gadiem **Anglijas tredjūniju kongresā** tika pieņemts priekšlikums, atbilstīgi kuram arodbiedrību amatpersonas ir

¹ Šādi vācu valodā Mihelsa laikā apzīmēja jebkuras organizācijas teritoriālās apakšvienības vadītāju. Visplašāko skanējumu šim vārdam vēlāk deva Hitlera Vācijas nacionālsociālistiskā strādnieku partija, kas to izmantoja arī teritorijās, kuras Vācija bija uz brīdi ieguvusi 2. pasaules kara gaitā.

² *Segretari, amministratori e cassieri delle Leghe e delle Sezioni si dovettero improvvisare da un giorno all' altro, nelle persone dei più volenterosi e dei più devoti compagni. – Schiavi A. Il nerbo delle associazioni operaje. – Critica Sociale, 15, 1905.*

jāatalgo par nostrādātajām stundām pēc tarifa, kāds ir pieņemts profesijā, kuru šī arodbiedrība pārstāv. Vēl tagad¹ Anglijā ir spēkā paraža arodbiedrību darbiniekiem maksāt mazāk nekā kapitālistiskā uzņēmuma kantora darbiniekiem. Tad nu nav jābrīnās, ka **Anglijā** runā par turienes **strādniecības** (partijas un arodbiedrību) **amatpersonu** pakļaušanu sviedrēšanas sistēmai. Līdzīgas sūdzības ir dzirdamas arī austriešu sociāldemokrātijā.

Niecīgo atalgojumu sociālistiskajās partijās un tāpat arī arodbiedrībās nevar norakstīt vai nu tikai uz partijas uzturošo strādnieku patvaļu un augstprātību pēc uzņēmēju parauga, vai arī jauno organizāciju nabadzību. Niecīgajam atalgojumam bija arī kāds īpašs mērķis. Maksājot sevišķi maz, tika mēģināts panākt, lai funkcionāri kalpotu savai lietai pašas lietas dēļ un neliktos mierā arī gadījumos, kad būtu jābaidās par darba vietas zaudēšanas un ģimenes materiālās labklājības sabrukumu. Bija iecere mākslīgi selekcionēt un uzturēt ideālismu, padarot neiespējamu strādnieku vadoņiem nokļūt uz manāmi augstāka sociālā līmeņa virs viņu vadāmajiem. Šāda veida pūliņi nevienā zemē nav iztrūkuši ne revolucionārajā, ne strādnieku politisko un arodbiedrību kustību pirmajā fāzē. Līdz šim uz viņu funkcionāriem attiecās ierobežojumi, saņemot ne tikai partijas naudu, bet arī atlīdzību par viņu parlamentāro darbību. Viens no iemesliem, kas lika Berlīnes sociāldemokrātiem 1885. gadā atteikties no kandidēšanas Prūsijas landtāga **vēlēšanās**, bija bažas par to, ka ievēlēšanas gadījumā sociāldemokrātu deputāta **uzturnauda** būs 15 marķas dienā un partijai draudēs briesmas – tajā būs radīta buržuāzijas dēstu audzētava.

Tomēr ir pierādījies, kaniecīgais vadoņu atalgojums, ko apzināti piekopa jo sevišķi arodbiedrību kustības sākumos, nemaz nav tik drošs garants pret to, ka vadoņi neatstās novārtā savus pienākumus. Tīrais ideālisms vairumam cilvēku nav pietiekams dzenulis noteikta pienākuma pildīšanai. Entuziasms nav manta, kuru var ilgstoši uzglabāt noliktavā. Tie paši cilvēki, kuri uz vienu mirkli vai, sacīsim,

¹ 1910. gadā.

uz dažiem mēnešiem, būtu gatavi dižas idejas vārdā likt uz spēles savu veselību un dzīvību, itin bieži izrādās nespējīgi kalpot šai pašai idejai ilgu laiku pat tad, ja kalpošana prasa samērā sīkus, bet pastāvīgus upurus. Gatavība uzpurēties ir pielīdzināma zelta dukātam, par kuru vienā reizē var nopirkt daudz, bet no kura nevar iegūt sauju sīku monētu notērēšanai *alla spicciolata**. Tāpēc strādnieku kustības vadonim ir jāsaņem arī alga līdzās atalgojumam, par kādu var uzskatīt vadāmo pieķeršanos un apziņu, ka viņa sirdsapziņa ir tīra. Tikko Itālijā sāka parādīties pirmās lokālās laukstrādnieku organizācijas, kādā tām domātā pamācībā tika ierakstīts, ka labi būtu maksāt naudu *capolega* (laukstrādnieku biedrības priekšniekam) par viņa darbu, ja ir vēlēšanās, lai viņš pilda savus pienākumus.

Pienācīgs **atalgojums funkcionāram** ir nepieciešams vēl divu apsvērumu dēļ. Pirmais apsvēruma ir ētiskais, turklāt vēl sociālistiski ētiskais apsvēruma. Proti, katrs darbs prasa pienācīgu samaksu, un marksisma terminoloģija apzīmē par ekspluatāciju visus gadījumus, kad darbs netiek apmaksāts atbilstīgi tā sabiedriskajai vērtībai.

Otro apsvērumu dod reālpolitika. Padarītniecīgu atalgojumu vadoņiem par principu ir būtami tieši tāpēc, ka tad viss tiek likts uz viņu ideālisma kārts. Nepietiekams atalgojums veicina korupciju un sociālo pagrimumu. Slikti atalgoti vadoņi patiešām ir vieglāk uzpērkami un iekārdināmi uz nodevību nekā labi atalgotie, kuriem viņu darbs ir pietiekamu un drošu ieņēmumu avots. Turklātniecīgā atalgojuma princips apgrūtinā aizsardzību pret **oligarhijas** veidošanos, organizējot regulāru vadošo personu pārvēlēšanu, kas izjauktu stabilas vadoņu grupas nostiprināšanos. Francijā, kur **zems atalgojums arodbiedrību vadītājiem** vēl joprojām ir parasta parādība, nākas novērot, ka jauni līderi vispār nerodas un arodbiedrību kongresi tāpēc ir spiesti atstāt savās vietās vecos vadītājus.

Tādējādi, no vienas puses, mēs pierādījām, ka, nemaksājot **partiju vadoņiem**, t. i.,niecīgi atlīdzinot par viņu pakalpojumiem, mūsaprāt, nevar garantēt, ka partiju darbinieki uzturēs spēkā demokrātijas principus, taču, no otras puses, partiju finansiālās varas pieaugums, kas paver iespēju maksāt lielas algas, nenoliedzami vairo

partiju birokrātijas iekāri uz diktatūru. Šī birokrācija kā **partijas īpašuma** pārvaldniece iegūst arī ekonomiskās varas līdzekļus. Vadoņi tiek arī pie finansiālās varas un izmanto to, lai konsolidētu un nostiprinātu savas pozīcijas.

2. nodaļa

Prese kā vadoņu varas līdzeklis

Prese ir varens rīks, ar kuru iekarot, nosargāt un nostiprināt kundzību pār masām.

Prese gan neiedarbojas tik nepastarpināti, kā uz klausītājiem iedarbojas iecienīta aģitatora personība sapulcē vai debates partijas kongresā utt. Toties preses iedarbības lauks ir nesalīdzināmi plašāks, un tās balss – skaļāka par izrunātajiem vārdiem. Prese vislabāk palīdz izplatīt atsevišķu vadoņu slavu un padarīt populārus to uzvārdus. Arodbiedrību un politisko organizāciju prese ir pilna ar slavinažumiem šo organizāciju vadītājiem, daudzinojot viņu «pašreizējā dzīgo uzpurēšanos» un viņu «kvēlo ideālismu, kas apvienojas ar vēsu prātu un sīkstu izturību», – īpašības, bez kurām nebūtu iespējams saliedēt strādniecību varenā organizācijā. Ar lielu patiku šī prese uztver un pārdrūk sociāldemokrātu vadoņiem veltītus buržuāzijas glaimus, kuri ik pa laikam tiek laisti klajā priekšvēlēšanu cīņas aprēķinu dēļ, un, pat ja ir nepelnīti, tie tiek izmantoti vadoņu autoritātes celšanai. Arī sensāciju taisīšanai **prese** tiek izmantota ļoti sekmīgi. Tā ir bieži izmantots līdzeklis pie stūres esošajiem vadoņiem, ar ko viņi izpatik masām un noturas varas sedlos, – te durtin duras acīs līdzība starp moderno demokrātiju un bonapartisma pamatprincipiem. Brēkas celšanai tiek izmantoti personiska rakstura

izlēcieni, pamatoti un nepamatoti mēģinājumi apkaunot augsti stāvošas personas. Avīze «*Vorwärts*» 1904. gada ziemā izplatīja ziņas par Esenes lieluzņēmēja Frīdriha Krupa it kā homoseksuālo uzvedību Kapri salā un par Vācijas ķeizara, iespējams, pašrocīgi zīmēto plānu Berlīnes nocietināšanai pret strādnieku sacelšanos. 1905. gada ziemā «*Avanti*» izvērta uzbrukumu jūras ministra, admirāļa Betolo privātajam un amatpersonas godam, par ko dažus gadus vēlāk, kad mērķis bija sasniegts, izdevuma galvenais redaktors mazāk pamānāmā veidā deva atsaukumu. Varētu citēt simtiem šādu piemēru no sociāldemokrātu preses vēstures. Vēl citos gadījumos vadoņi mēģina dabūt masas savā pusē ar cūciskām skaņām¹. Vienu un to pašu mērķu sasniegšanai atkarībā no laika un vietas tiek lietoti tiklab solidi kā piedauzīgi līdzekļi.

Protams, ka nacionālās īpatnības nosaka atšķirības veidiem un paņēmieniem, ar kādiem vadoņi izmanto presi par kundzības līdzekli. Tur, kur partiju organizācijas un to autoritāte vēl ir mazattīstītas, vadoņa ietekme ir tiešāka un vairāk balstīta uz viņa personību. Tādējādi ir attīstījies paradums, ka tādās zemēs kā **Francija**, **Anglija** un **Itālija**, kuru tautas vispār raksturo augstāks individuālisms, demokrātiskie vadoņi vienmēr parakstās zem saviem avīžu ievadrakstiem. Raksts Parīzes sociālistiskajās avīzēs ir pievilcīgs ne pats ar sevi, bet gan ar Žila Geda, Žana Žoresa, Gustava Herves u. tml. parakstu, kas tā apakšā salikts lieliem, melniem burtiem. Vadonis nepastarpināti iedarbojas uz masām, redzamā vietā un skaidrā, bieži vien direktīvā formā izklāstot savus uzskatus. Gan estētiskā, gan ētiskā ziņā tā ir žurnālistikas skaistākā forma, kur lasītājs var uzzināt, no kurienes nāk lasāmgabals. Tam vispār vajadzētu kalpot par paraugu jebkuras publiskas rīcības ētiskajam pamatprincipam, ka ikviens visu priekšā uzņemas atbildību tiklab tad, kad viņš rīkojas, kā arī tad, kad viņš paiet malā. Vadoņu stažieriem parakstīti avīzraksti droši vien dod tādu ieguvumu, ka viņu uzvārdi kļūst masām pazīs-

¹ Mihelss lieto salikteni «*Sauberdenton*» = «*Sau*» (cūka) + «*Herde*» (bars) + «*Ton*» (tonis).

tami un pierasti, kas nozīmē augšupeju publiskās uzticības reitingu skalā.

Citās zemēs, piemēram, Vācijā, kur pūļa uzticība autoritātei ļauj to mobilizēt, ne vienmēr prasot izcilas individualitātes autoritāti, žurnālistu uzstāšanās presē ar savu uzvārdu nebija diez ko ierasta pirms pasaules kara un vēl joprojām nav tik izplatīta kā tautās ar senāku demokrātisko kultūru¹. Dienas avīžu raksti gandrīz vienmēr ir bez paraksta. Tās ir pieticības tikums. Redaktors atkāpjas redakcijas ēnā. Žurnālistam nav iespēju kļūt plašāk pazīstamam. Viņa avīzes abonents bieži pat nezina par šāda žurnālista eksistenci. Ar to arī izskaidrojama niecīgā loma, kāda vācu avīžniekam tiek dota kā personībai sabiedriskajā dzīvē un publikas ievērībā, ja viņus salīdzina ar kolēģiem vairumā citu zemju. Tomēr tas nenozīmē, ka anonīmā prese nebūtu vadoņu kundzības līdzeklis. Kur atsevišķais žurnālists identificējas ar visu redakciju un pat ar visu partiju, tur jebkurš no viņiem uzstājas kā no augstas tribīnes. Individīda idejas tādā kārtā tiek kolektīvi pastiprinātas un iegūst tādu caursišanas spēku, kāda tām nebūtu pašām par sevi. Ko anonimitātes dēļ vismaz tiešās ietekmes ziņā zaudē indivīdu vara pār masām, to iegūst vadošo žurnālistu slāņa kopīgā vara. Masu partijas vārdā pateiktam «mēs» ir lielāks svars nekā visskanīgākajam uzvārdam. «Partiju», proti, tās vadītāju grupu apņēm īpašs nimbs, jo pūlis neapjauš, ka par kolektīvu uzstāšanos uzdotam rakstam autors 80 gadījumos no simta ir viens cilvēks. Vācijā var novērot, ka centrālorgāna «*Vorwärts*» (anonīmie) raksti un uzbrukumi vismaz Prūsijā partijas masās tiek uztverti kā Svēto rakstu paveids.

Jo īpaši ērta, gandrīz pavadinoša ir anonīmā prese tam, lai publicētu naidpilnus un vispār smagus apvainojumus, kuri paliek nesodīti gan no morāles, gan no likuma viedokļa. Anonīmā prese bieži ir slēpnis, no kura glēvuļi šauj saindētas bultas personisko vai idejisko pretinieku virzienā. Šādu uzbrukumu objekti nonāk neizdevīgā

¹ «Anonīmi raksti ir ļoti parasta lieta avīžniecībā un literatūrā,» apgalvoja «Latviešu konversācijas vārdnīca» 1927. gadā (1. sēj., 579. sleja).

stāvoklī daudzējādā ziņā. Masa pieņem, ka nopelums viņiem nāk principa vai visas šķiras vārdā, ka tas atskan no augstākām, bezpersoniskām sfērām un tāpēc ir sevišķi iedarbīgs un grūti «nomazgājams». Redakcija atzīst anonīmu, tāpat ar kolektīvu klusējošu piekrišanu izdarītu uzbrukumu par saistību, kas liek redakcijai būt kolektīvi atbildīgai par notikušo un solidarizēties ar individuālo uzbrucēju, kas, protams, rada gandrīz nepārvaramus šķēršļus tam, lai redakcija labotu, iespējams, nodarīto netaisnību. Uzbrukumu objekti nezina, kas īsti viņiem uzbrucis, un ir spiesti cīnīties ar ēnām, jo parasti ir jāzina uzbrucēju vārdi, lai saprastu notikuma jēgu. Ja nu gadās, ka viņi zina vai domā, ka zina uzbrucējus, viņi tomēr nedrīkst tos nosaukt – nedrīkst lietot savai aizsardzībai vērtīgāko un iedarbīgāko līdzekli, jo to aizliedz žurnālistu goda kodekss.

Personisko momentu samazināšanos vācu žurnālistikā nosaka sociāldemokrātiskajā presē iekārtotie korespondentu biroji, kuriem par savu eksistenci ir jāpateicas atsevišķu redakciju saimnieciskajam taupīgumam. Biroji lielā mērā uniformē presi, kad dučiem izdevumu saņem inspirācijas no vienas un tās pašas korespondences, un bez tam vēl noved pie tā, ka maza un noslēgta žurnālistu grupiņa gan tikai ekonomiskā ziņā, jo korespondentu biroju turētājiem pārsvarā nav ievērojamas ietekmes partijā, valda pār brīvo rakstniecību.

Vienādi vai otrādi, bet presi savās rokās stingri tur vadoņi, nevis tie, kurus viņi vada. Starp vadoņiem un vadāmajiem gan iespraucas (tā tas ir vācu sociāldemokrātijā) starpslānis – preses komisijas, kuras redakciju uzraudzīšanai ievēl tā masas daļa, kas mēdz apmeklēt sapulces. Taču šīs komisijas labākajā gadījumā iegūst tikai līdzdalību kundzībā, kļūstot par sava veida piedēkli, par tehniski liekiem palīgvadītājiem. Vienīgi amatos tikušajiem vadoņiem pietiek spēka, lai izrīkotu presi.

3. nodaļa

Praktiskās attiecības starp vadoņiem un masām

1. Masu atsacīšanās vadonības veidošanā (vēsturiski teorētisks apskats)

Profesionālo vadoņu rašanās sākums nozīmē arī demokrātijas beigu sākumu. Pirmais nosacījums šādam pavērsienam ir «pārstāvju» sistēmas loģiskais pretrunīgums attiecībā uz deputātiem parlamentā un delegātiem partijā. Par šā demokrātijas aspekta kritikas aizsācēju līdzās Hobsam ir uzskatāms Ž. Ž. Ruso, kurš definēja tautas kundzību kā «kopējās gribas vingrinājumu»¹ un izdarīja no tā šādu loģisko slēdzienu: «Suverenitāte vispār nevar samazināties, un, ja tauta, kas vienīgā ir suverēna, sevi uztic saviem pārstāvjiem, tad tautas suverenitāte vispār beidz pastāvēt.»² Tātad masa, kas savu suverenitāti deleģē, t. i., nodod atsevišķiem vīriem, atsakās no savas suverenitātes; jo tautas griba nav pārnesama un atsevišķa cilvēka griba – ne tik.³ Vēlēšanas ir masu suverenitātes izpausmes un bojāejas akts vienlaikus. Lai cik lielā mērā Ženēvas filozofa teorija tika praktiski pārvērsta par tās pretstatu mežonīgā terora gados, teorētiski tā tika atzīta par neapstrīdamu patiesību. Pat Robespjērs atdeva tai godu, ar lielu atjautību nošķirot «tautas pilnvaroto, kuram tauta nodod visu varu,» no «tautas pārstāvja, kura esamībai nav nekāda attaisnojuma».⁴

¹ *L'exercice de la volonté générale.*

² *Elle ne peut jamais s'aliéner, et le souverain qui n'est qu'un être collectif, ne peut être représenté que par lui-même.*

³ *À l'instant qu'un peuple se donne des représentants, il n'est plus libre, il n'est plus. – Rousseau J.J. Le Contrat social. – Paris, 1871. – P. 40.*

⁴ *Mandataire du peuple – à qui le peuple a donné la première puissance un représentant du peuple, parce que la volonté ne peut se représenter.*

Iespaidi, kādus no pirmajiem eksperimentiem ar pārstāvniecības sistēmu varēja iegūt asredzīgs novērotājs, deva ieguldījumu, lai tiktu padziļināta teorija par **demokrātijas robežām**. Ap pagājušā gadsimta vidu šī teorija jau bija būtiski papildināta un pretendēja uz vispārēju izmantojamību kā atbilstīga empīriskās psiholoģijas normām un atzinumiem. Jau pirmais lielais eksperiments ar sociālistiski zaigojošo demokrātiju **Francijā 1848. gadā**, un visvairāk Luija Blankī piedalīšanās tajā, izraisīja Prudona nepielūdzamo izsmieklu. Viņš bez žēlastības izplūkāja vairākuma varas principu un etātismu¹. Pat Francijas vispārējo un vienlīdzīgo vēlēšanu tiesību tēvs, dižais demokrāts Ledrurolē tolaik nonāca līdz prasībai likvidēt prezidentu un parlamentu, atstājot par likumdevēju tikai un vienīgi tautas sapulci. Viņa pamatojums bija tāds, ka tauta, kas svētku, brīvdienu un bezdarba dēļ zaudē daudz vērtīga laika, tomēr varētu atrast labu pamatu derīgākai šā laika izmantošanai, «lai liktu pamatus savai neatkarībai, varenībai un labklājībai».² No konservatīvāka skatpunkta demokrātiju nesaudzīgi kritizēja dižais itāliešu *Risorgimento* patriots Vinčento Džoberti. Viņa laikabiedrs Karlo Pisakane, pārāgri aizmirst Itālijas nacionālās un sociālās revolūcijas teorētiķis, «*Saggio sulla Rivoluzione*» izskaidroja to, kā vīri, kuru rokās būs ielikta augstākā politiskā vara, neizbēgami paliks arī cilvēki ar savām kaislībām un fiziskajiem un psiholoģiskajiem trūkumiem, tāpēc šo vīru valdības lēmumi un darbības virziens atradīsies dabiskā pretstatā masu lēmumiem un virzībai, jo masa pārstāv visu individuālo uzskatu vidējo lielumu un tāpēc paliek brīva no dažādām novirzēm. Ja kāds grib teikt par valdību, ka tā atspoguļo sabiedrisko domu un nācījas gribu, tad tāds pieļauj kļūdu *partem pro toto**: «*La delegazione è un assurdo*»³.

¹ Vārds franču valodā nozīmē «valstiskošana». Politiskās dzīves iztīrījumos tas ieviesās 19. gs. beigās Šveicē, kur negatīva vērtējuma nozīmē apzīmēja centrālās varas tīkojumus pārņemt kantonu pilnvaras.

² .. à cimenter son indépendance, son grandeur et sa prospérité. Ledru-Rollin A. A. *Plus de président, plus de représentants!* – Paris, 1851. – P. 7.

³ Pisakanes traktāts saucas «Revolucionārā gudrība» un apliecina, ka deleģēšana esot absurds, jo tad atsevišķais nostājas veselā vietā.

Viktors Konsiderāns, kurš ap to laiku iekļāvās tajā pašā virzienā kā Pisakane, gāja cieši pa Ruso pēdām: «Ja tauta deleģē savu suverenitāti, tā atsakās no suverenitātes. Tad tauta pati vairs nevalda, bet tiek pārvaldīta. Tādējādi tauta atdod arī savu suverenitāti. Tā rīkojas pretēji Saturnam un ļauj savu suverenitāti aprīt tās dēliem – delegātiem.»¹ Konsiderāns pašā pamatā apkaroja pārstāvniecības sistēmā iecerēto **tautas suverenitātes** teoriju. Arī tad, ja tiktu pieļauta abstrakta, teorētiska identitāte starp **parlamentārismu** un masu kundzību, praksē tā aizvien lielākā mērā pārvērstos par valdošās šķiras meliem.

Starp **monarhiju** un **demokrātiju**, kuras abas sakņojas pārstāvniecības sistēmā, paliek ne vairāk kā nebūtiskas atšķirības tempā, kādā tās pārtop par vienu un to pašu substanci. Suverēnā tauta viena ķēniņa vietā ievēl sev veselu aploku mazu ķēniņu un, nespējama brīvi un patstāvīgi būt valsts iekārtas kundze, no laba prāta ļauj, ka tai atņem tās pamattiesības. Vienīgais, ko tā sev patur, ir izsmiekla vērtās tiesības laiku pa laikam ievēlēt sev jaunus kungus. Šāds uzskats par pārstāvniecības sistēmu varēja balstīties uz Prudona politiskajiem vērojumiem, ka tautas pārstāvis tajā pašā brīdī, kad tiek pie varas, tūlīt sāk savu varu nostiprināt un nocietināt ar nemitīgi saceramiem noteikumiem, kuru uzdevums ir galīgi atbrīvot viņu no pakļautības tautai. Jo tāda esot nepieciešamā attīstības gaita jebkurai no tautas nākušajai un pāri tautai ejošai varai. Šāds pieņēmums 19. gs. 40. gados kļuva plaši atzīts. Tā pareizība jo sevišķi dziļi bija skārusi **Francijas** demokrātiski noskaņotos sociālo zinātņu pārstāvjus un politiķus. Šo uzskatu akceptēja arī klerikāļi. Izcilais katoliskais polemists Luijs Vojo ir devis formulējumu: «Balsošanas brīdī mana vienlīdzība iekrīt urnā līdz ar manu vēlēšanu biļetenu: šis

¹ *Si le peuple délègue sa souveraineté, il l'abdique. Le peuple ne se gouverne plus lui-même, on le gouverne .. Peuple, délègue donc ta souveraineté! Cela fait, je te garantis, à ta souveraineté le sort inverse de celui de Saturne; ta souveraineté sera dévorée par la délégation, ta fille. – Considérant V. La solution ou le gouvernement direct du peuple. – Paris, 1850. – P. 13 – 15.* Teiktais apspēlē grieķu un romiešu mītu par Dievu Tēvu, kas aprija savus bērnus, lai viņi nesagrābtu tēva varu.

lietas pazūd vienlaicīgi.»¹ Šodien šī teorija ir dzelzs repertuārs atšķirīgām **anarhisma** skolām un itin bieži tiek pasniegta atzīstami asprātīgā noformējumā. Pat Markss un marksisti, kuri **parlamentārismu** teorētiski atzīst par vienu no saviem cīņas ieročiem un praktiski lieto kā vienīgo ieroci, nav izvairījušies atzīt briesmas, kas izriet no jebkuras, pat uz vispārējo vēlēšanu tiesību pamata radītas pārstāvniecības sistēmas, kaut gan uz partijas uzbūvi – vismaz pirms 1916. un 1917. gada iznākušajos rakstu darbos – viņi tās neattiecināja.

Pēdējo četrdesmit gadu laikā arī konservatīvi noskaņota itāliešu pētnieku grupa ir parādījusi īstajā gaismā vēlēšanu masu nevarību. Moska runāja par «parlamenta melu leģendu»². Viņš teica, ka jēdziens par pārstāvniecību kā par brīvu un brīvprātīgu suverenitātes pārnesumu no vēlētajiem (vairākuma) uz ievēlētajiem (mazākumu) balstās uz pavisam nesaprātīga pieņēmuma par ciešu sasaisti starp mazākumu un vairākuma gribu. Īstenībā vēlējošo masu vara pār ievēlamajiem beidzas līdz ar vēlēšanu procedūru. Deputāts jūtas tiesīgs būt par vēstures stūrmani. Un viņš ir stūrmanis. Pat ja masu vidū vēl atrodas indivīdi, kuriem ir ietekme uz deputātiem, tad tie *grands électeurs** un *pezzi grossi** noteiktā vēlēšanu apgabalā, t. i., partijas vietējā organizācijā. Citiem vārdiem sakot, tādas personas var nākt no apspiestajām šķirām, bet vienmēr ir iekļāvušās valdošo oligarhu vidū. «Vēlēšanu sistēma nepaveic neko vairāk par varas ielikšanu kvalificēto vēlēšanu rokās.»³

Pārstāvēt nozīmē masu gribu izpaust atsevišķu personu gribas veidā. Tās būtu iespējams atsevišķos gadījumos, kuros jautājumi ir tik skaidri iezīmēti un vienkārši kā nacionālajos jautājumos un kuros ir iespējams deleģēt uz īsu laiku. Turpretī ilgstoša pārstāvniecība jebkurā gadījumā nozīmē **pārstāvju kundzību pār pārstāvamajiem.**

¹ *Quand j'ai voté, mon égalité tombe dans la boîte avec mon bulletin; ils disparaissent ensemble. – Veuille L. Ça et là. – Tome I. – Paris, 1860. – P. 368.*

² *Falsità della leggenda parlamentare.*

³ *An electoral system simply places power in the hands of the most skilful electioneers. – Wells H. G. Anticipations of the Reaction of Mechanical and Scientific Progress upon Human Life und Thought. – London, 1904. – P. 58.*

Pārstāvniecības sistēmai veltītā kritika kļūst aizvien aktuālāka, jo politiskā dzīve dienu no dienas iegūst aizvien komplicētākas formas un aizvien vairāk padara par absurdu prasību, lai masa savā kopumā tiktu «pārstāvēta» visās diferencētās modernās politiskās un saimnieciskās dzīves problēmu miriādēs.

2. Politiskās vadonības parlamentārais raksturs demokrātijā

Politiski organizētās internacionālas strādniecības **vadoņu** virslānis sastāv galvenokārt no parlamentāriešiem. Bēbelis, Žoress, Geds, Ādlers, Vandervelde, Trūlstrā, Feri, Turati, Keirs Hārdijs, Makdonalds, Pablo Iglešjass sēž (vai sēdēja) savu valstu parlamenta ēkās. Hindmans nekļuva par tautas priekšstāvi tikai tāpēc, ka viņam neizdevās panākt savu ievēlēšanu; viņa partijai angļu parlamentā nav nekādas vai vismaz nav pieminēšanas vērtas pārstāvniecības.

Parādība, ka tautas ievēlētie ir tie, kuri vada modernās partijas **uz sociālo demokrātiju**, norāda uz šo partiju pārsvarā parlamentāro raksturu. Partijas nosūta savus izcilākos darbiniekus uz nozīmīgākajiem posteņiem, t. i., uz turieni, kur, pēc partijas domām, ir iespējami visnoderīgākie veikumi.

Divi apstākļi palielina parlamentāriešu vadonības spēku. Pirmais ir tas, ka parlaments padara viņus neatkarīgus no partijas masām un pat no partijas vadības, jo tas dod samērā ilglaicīgu pieturas punktu, ko attiecīgā sasaukuma laikā neviens viņiem nevar atņemt. Otrais ir tas, ka ievēlēšanas brīdī parlamentārietis tikai netieši ir atkarīgs no partijas vismaz tajā gadījumā, ja partija nevarēja atbalstīt viņa vēlēšanu kampaņu ar lieliem naudas līdzekļiem, bet tieši atkarīgs no vēlētāju masām un tāpēc par savu vietu galu galā ir pateicīgs amorfajam balsotāju kopumam. Katrā ziņā dažādās valstīs un apvidos tiek mēģināts novilkt deputātu varai un patstāvībai ciešākas vai vaļīgākas robežas un mērķus atkarībā no tā, cik autoritatīvas un saliedētas tur

ir vietējās partijas organizācijas. Tomēr pastāv respekts pret **parlamentāriešiem kā grupu**, un tās varas pozīcijas netiek apšaubītas un apdraudētas, jo, kā tas ir **Vācijā**, arī būtiskākās un godājamākās vietas partijā un jo īpaši partijas valdē lielākoties aizpilda parlamentārieši. Kur tas tā nav, piemēram, **Itālijā**, kur statūti aizliedz šādu amatu apvienošanu un partijas valdē sēdēt no parlamentāriešiem atļauj parlamenta frakcijas ievēlētām pārstāvim, kuram pievienoties drīkst arī partijas centrālā preses orgāna galvenais redaktors, ja viņš gadījumā arī ir deputāts, tur parādās stipra rīvēšanās starp abām vadoņu grupām, no kā ir jācieš abu grupu autoritātei. Tomēr šo grupu sadursmēs virsroku parasti gūst parlamenta frakcija to iemeslu dēļ, kurus jau norādījām. **Francijā** 1914. gadā tika atcelts aizliegums parlamenta deputātiem būt sociālistiskās partijas izpildkomitejā.

Ar parlamentārismu pārkāpjot pakāpē ir pārņemta **vācu sociāldemokrātija**. Tas skaidri izpaužas partijas kopējā attieksmē pret tās frakcijas darbošanos Reihstāgā. Proti, nebija nevienas citas sociālistiskās partijas pasaulē, kurā par partijas biedru izturēšanos parlamentā būtu diskutējuši vēl mazāk nekā vācu sociāldemokrātijā pirms tās sašķelšanās. Šīs partijas pārstāvji **Reihstāgā** ir teikuši dučiem runu, kurām vajadzētu izraisīt skaļas debātes, tomēr tās netika ne pārrunātas, ne apstrīdētas, ne noliegtas presē un partijas kongresos. Pat tad, kad Huē 1905. gadā diskusijās sakarā ar kalnraču streiku Rūras baseinā nosauca sociālistiskos principus par utopiju, presē nebija ne kriptas no sašutuma. Kad frakcija pirmo reizi kopš sociāldemokrātu iekļūšanas **Reihstāgā** nobalsoja par pirmo herero kara¹ kredītu pusotra miljona marku apmērā un tā lauza principu strikti noraidīt militāros izdevumus, pēc kura viņi līdz tam bija vadījušies, šis nebūt ne nepieciešamais jauninājums izsauca tikai knapi dzirdamu murdoņu, kaut gan jebkurā citā sociālistiskajā partijā tāds balsojums būtu atradis sajūsminātus piekritējus vienā pusē un

¹ Herero – bantu ciltis Dienvidrietumāfrikā, kur Vācija 1884. gadā nodibināja savu koloniju. Iezemieši sacēlās pret kolonizatoriem 1896. un 1904. gadā un tika gandrīz pilnīgi iznīcināti (iedzīti tuksnesī, kur nevarēja turpināt savu tradicionālo lopkopju dzīvesveidu).

atbruņošanās prasību pārkonus un zibeņus otrā pusē; kad šī lieta nonāca līdz atskaitei **Brēmenes kongresā 1904. gadā**, tikai dažas balsis bija par to, lai balsojumu novērtētu negatīvi. Jebkurā gadījumā uzkrītoša bija frakcijas pozīcijas nostiprināšanās paralēli partijas izaugsmei valstī. Agrāk pat par nesalīdzināmi niecīgākiem jautājumiem – par tādiem kā «tvaikoņsubsīdijas»² 1885. gadā starp partijas vadību un frakciju tika izcīnīta nikna kauja. Vēlāk partijas masas tik ļoti pierada pie domas, ka izšķirīgie notikumi cīņā par strādnieku lietu risinās parlamentā, lai tās iespējami piesargātos likt jebkādus šķēršļus, kas radītu grūtības parlamentā sēdošajiem stratēģiem. Tāda pārlicība līdz šai baltai dienai nosaka masu izturēšanos pret saviem parlamentāriešiem. Reihstāga frakcijas nostāja izšķirošos brīžos kļūst par *suprema lex** daudzos jautājumos. Masas jūt netiksmi pret jebkādu, dažkārt arī uz principiāliem jautājumiem tēmētu kritiku, kas it kā būtu vērsta uz parlamenta frakcijas pozīciju vājināšanu; masas cenšas šādu kritiku bailīgi noklusināt, bet partijas vadoņi tādu kritiku asi nosoda. Kad 1904. gadā Leipcijas «*Völkzeitung*» kādā ievadrakstā par «maizes augļotājiem»¹ atļāvās diezgan neglītā tonī uzbrukt pilsoniskajām partijām un vairāki labējie un centra pārstāvji Reihstāgā netaupīja izteiksmes līdzekļus, lai apvai-

² Bismarks ierosināja Reihstāgam atvēlēt 4,4 miljonus marku gadā subsīdijām kuģu līniju īpašniekiem (*Dampfersubvention*), lai viņi varētu izvērst jūras satiksmi starp Vāciju un Āzijas, Āfrikas un Austrālijas ostām, kuras interesēja Vāciju tās koloniālās politikas ietvaros. Sociāldemokrātu domas šajā gadījumā dalījās 1) par attieksmi pret koloniālo politiku kā tādu, 2) par nodokļu maksātāju naudas ieguldīšanu privātbiznesā, 3) par šīs naudas dalīšanu starp Hamburgas un Brēmenes līnijām, t. i., par nodarbinātības veicināšanu un balsu vākšanu šajās pilsētās. Partijas Reihstāga frakcija vienbalsīgi noraidīja subsīdijas, bet «tas kļuva tikai par ieganstu, nevis cēloni asam un ieilgušam strīdam», kuru atzīmē Francis Mēringss sociāldemokrātiskās partijas vēsturē: istenībā strīds bijis par varas dalīšanu starp partijas valdi, Reihstāga frakciju un partijiskās preses funkcionāriem. Sk.: *Mehring F. Geschichte der Deutschen Sozialdemokratie. – Bd. 4. Bis zur Erfurter Programm. – Stuttgart, 1906. – S. 265 – 275.*

¹ Vācijas valdība un Reihstāgs 1902. gadā piekāpās šo *Brotwucher*, t. i., prūšu junkuru u. c. lielgruntnieku prasībai paaugstināt ievadmuītas tarifus pārtikas produktiem, kas pasliktināja pilsētnieku stāvokli – paaugstināja uzturlīdzekļu cenas un apgrūtināja rūpniecības uzņēmumu darbību, jo Krievija drīz vien atbildēja ar muitas nodevas palielināšanu vācu precēm.

notu sociāldemokrātu frakciju par šo rakstu, ko bija palasījis pats firsts Bīlovs, tad Bēbelis, kurš iepriekš bija zināms kā nosauktās partijas avīzes labvēlis, bez atrunām nosodīja šo rakstu parlamenta priekšā un tādējādi nonāca klajā pretrunā gan ar demokrātiskajām, gan pamatīgajām solidaritātes tradīcijām partijā. Georgs fon Folmars **Brēmenes kongresā 1904. gadā** varēja ar ļoti lielas delegātu daļas atbalstu un bez pārējās daļas pretestības tikt galā ar antimilitārisma sludināšanu, t. i., ar tādu aģitācijas formu, kurai tieši sociāldemokrātiskajā partijā vajadzētu iegūt prioritāru nozīmi. Viņš pamatoja savu nostāju ar norādi uz to, ka sistemātiskas antimilitārās aģitācijas gadījumā kara ministrs varētu ļoti viegli attaisnoties par Reihstāga un Bavārijas landtāga sociāldemokrātu frakciju iesniegtajām sūdzībām, ka ar sociāldemokrātiem armijā apietas savādāk nekā ar citiem kara klausībai padotajiem; un tāpat viņš varētu ar norādi uz sociāldemokrātijas centienu specifiku attaisnot to, ka ierēdņi slepeni vāc un nodod apgabalu komandantūrām ziņas par to, kuri rekrūši apmeklē sociāldemokrātu sapulces vai pat tās vada, lai gan viņi – sociāldemokrātu vadoņi – visu laiku uzsverot to, ka sociālistiskais karavīrs savus militāros pienākumus pilda tikpat labi kā jebkurš cits karavīrs, un tāpēc uz viņu nedrīkst attiekties nekādi izņēmuma nosacījumi.

Ir zināmi parlamentārās frakcijas pūliņi panākt to, lai frakcijas locekļiem automātiski pienāktos lēmējbalss tiesības partijas ikgadējajos kongresos. Šis mērķis tika sasniegts jau **Berlīnes kongresā 1890. gadā** ar tādu nevainīgu ierobežojumu, ka viņiem ir tikai padomdevēju balsstiesības tajos jautājumos, kuri attiecas uz viņu darbību Reihstāgā. Tas pats tika apstiprināts, pieņemot jaunus statūtus **Jenas kongresā 1905. gadā**. Parlamenta deputātam arī bez tā nav grūti tikt pie kongresa delegāta mandāta. Auers reiz izteicās, ka deputātam ir jābūt vislielākajam draņķim, lai nedabūtu mandātu. Tomēr nereti deputāti aiztaupa sev vismazākās pūles. Viņu aktīvā līdzdalība visintīmākajās partijas apspriedēs, uz kurām viņi nav saņēmuši uzticības mandātus no partijas vietējās sekcijas, bet ieradušies kā sava vēlēšanu apgabala vēlētāju pārstāvji ilglaicīgai darbībai visā attiecīgā parlamenta sasaukuma laikā, nozīmē nepārprotamu

sankciju viņu vadonībai pat vēl ārpus partijas un viņu demonstratīvu iecelšanu no partijas masām neatkarīgu, skaidri iezīmētu virsbiedru, vai, ja tā labāk tīk, uz Reihstāga mandāta derīguma termiņa laiku neaizstājamu delegātu kārtā.

Šāda sistēma ir specifiski vāciska. Lielākajā daļā citu valstu delegāti, kuri tajā laikā ir arī deputāti, pakļaujas tām pašām nostādnēm, kādas attiecas uz pārējiem delegātiem. Piemēram, **Francijas** un **Holandes** strādnieku partijās deputāti piedalās un uzstājas kongresos tikai tad, ja var uzrādīt vispārējā kārtībā iegūtus mandātus. **Itālijā** partijas valdes locekļi un tāpat arī parlamentārā frakcija tiek pie vārda tikai tad, ja partijas vadība viņus uzaicina referēt. Balss tiesības viņiem ir tikai, ja ir arī mandāts.

Tomēr piesardzības pasākumiem pret lietu gaitu nav nekādas nozīmes. Frakcijas tik un tā tikai retu reizi ievēro maršrutus, kādus tām sastādījuši partiju kongresi. Atsaucoties uz mērķtiecības apsvērumiem un atbildību pret vēlētāju masām, tās neuzskata, ka partijas kongresi tām visos gadījumos būtu saistoši. Parlamentāro frakciju vēsturi veido partiju kongresu lēmumu pārkāpumu saraksts.

Sociālistisko deputātu frakcija uzskata, ka viņu augstākā kompetence specifiskos jautājumos paceļ viņus pāri partijas kongresam – šai valsts mēroga partijiskās tiesas instancei – un piešķir galējās lēmējtiesības. Piemēram, daudzi **sociāldemokrātu frakcijas biedri Vācijas Reihstāgā** vēlējas to, lai tā sauktā viceprezidenta jeb ķeizarcēļa lieta¹ tiktu nokārtota, apejot partijas kongresu. Frakcija vadās no dabiskās tieksmes aizvien vairāk sašaurināt to jautājumu loku, kuros lēmums ir jāpieņem partijas kongresam, un padarīt sevi par vienīgo partijas liktenlēmēju.

¹ Pēc vēlēšanām 1903. gada jūnijā, kurās sociāldemokrāti ieguva 81 mandātu Reihstāgā – par pārdesmit mandātiem mazāk, nekā katoliskā Centra partija un divreiz vairāk, nekā nākamie sekotāji, Eduards Bernšteins nāca klajā ar priekšlikumu, ka partijai ir jācīnās par Reihstāga viceprezidenta vietu. Tās izraisīja asas domstarpības partijā, kur daudzi baidījās, ka šāds amats uzlikts partijai pienākumu «kalpot galmam». Jautājums tika izskatīts partijas kongresā tā paša gada septembrī un beidzās ar asu rezolūciju pret Bernšteina revizionismu: partija apņēmas cīnīties par ražotājspēku sabiedriskošanu, nevis par augstiem amatiem.

Faktiskais **strādnieku vadoņu pārākums** pār vadāmajiem un stingrā griba nepieļaut, ka vadāmie norādītu viņiem ceļu, bet paturēt sev iespēju prasīt no vadāmajiem pilnīgu paklausību, tiek izteikta tik godīgi, ka tas jau robežojas ar cinismu. Tādu uzskatu paraugpiemērs daudz citu vidū ir tik spoži izglītotā un apķērīgā, savulaik¹ ietekmīgākā itāliešu sociāldemokrātijas vadoņa Milānas piektā apgabala deputāta Filipo Turati uzskats par sociālistiskā parlamentārieša attiecībām. Kādā strādnieku kongresā Romā 1908. gadā viņš izteicās šādi: «Sociālistu parlamentārā grupa ir proletariāta rīcībā vienmēr, bet ar stingru nosacījumu, ka proletariāts neprasīs no viņiem izdarīt muļķības, jo tādā gadījumā vadonis nesekos vadāmajiem un nostāsies pret viņiem.»² Protams, ka tikai un vienīgi priekšstāvis pats izlems, kas katrā gadījumā ir tās muļķības, tāpēc viņam vienīgajam ir nodrošinātas tiesības pieņemt galīgo lēmumu jebkurā jautājumā.

Itālijā sociālistu un gluži tāpat arī republikāņu partijas parlamentārajām frakcijām ir izdevies iegūt pilnīgu autonomiju no savu partiju valdēm. Itālijas parlamenta sociālistu frakcijā tiek uzņemti pat tādi deputāti, kuri nav kļuvuši par partijas biedriem, aizbildinoties, ka viņu vēlētajī negrib redzēt savus pārstāvjus oficiāli iestājamies sociālistiskajā organizācijā.

Tiklab sociālistisko kā pilsonisko partiju parlamentārie vadoņi piesavinās noslēgtas korporācijas tiesības un manieres, nostājoties pret pārējo partiju. Vācu **Reihstāga sociāldemokrātu frakcija** ir vairākkārt pilnīgi patvarīgi Reihstāgā atsaukusi to, pie kā partija bija daudz strādājusi un kas bija tai būtisks. Plašāk zināmie piemēri šādai rīcībai ir šeit citā sakarībā jau pieminētais atsaukums «*Leipziger Volkszeitung*» rakstam par «maizes augļotājiem» 1904. gadā un Kārļa Lībknehta antimilitārajai aģitācijai 1907. gadā. Sakarā ar pirmo gadījumu «*Leipziger Volkszeitung*» labi uzrakstīja, pārfrāzējot pazīstamo un demokrātiskajiem centieniem tipisko abata Sjejesa

¹ Līdz 1924. gadam.

² «Il gruppo parlamentare socialista è, come sempre, a disposizione del proletariato, purchè non ci obblighiate a fare delle cose semplicemente grottesche.» – *Stampa*. – XVII, N 92.

izteicienu franču revolūcijas priekšvakarā par karaļa tiesību attiecību pret viņa pavalstnieku tiesībām pēc formulas $1 = 30\,000\,000$, ka ir jau samierinājusies ar tai celto neslavu no «57 biedru» puses. Lai gan šāda netiešā norāde uz partijas demokrātisko raksturu teorētiski bija kā trāpījums naglai uz galvas, šis aizstāvēšanās mēģinājums palika bez praktiskas nozīmes, jo virsroku pār principu vājajām tiesībām ņēma stiprās, ieraduma dēļ vadoņiem imanentās tiesības, kas izaug no ticības viņu funkcijām.

Pašā frakcijā pastāv stingrs hierarhisks iedalījums. Frakciju vadītāju kundzība ir stipra visās vācu partijās. Kontakti ar augstākajiem valsts ierēdņiem ir ierobežoti, atstājot tos tikai frakciju vadītājiem. Vācijas Reichstāgā 1914. gadā no 398 deputātiem 350 pienācās būt tikai vadāmajiem. Vācu partiju dzīvei īpatnējā paraža, ka deputāti nekontaktējas ar kolēģiem no citu partiju frakcijām, vēl jo vairāk pastiprina viņu atkarību no frakciju vadītājiem.

3. Ārpusparlamenta vadonības spēks strādnieku kustībā

Tāpat kā lokālā partijas sekcija ir sava deputāta un viņa uzticības personu goda sardze, tā partijas kongresu delegātu vairākums ir pazīstamāko vadoņu svītu locekļi. Ja sakustas vadoņi, tad līdzīvi viņo visas «druva». **Vācu sociāldemokrātija Jenas kongresā 1905. gadā** pasludināja par partijas oficiālo ieroci ģenerālstreiku, kuru **Brēmenes kongress 1904. gadā** bija atzinis par ģenerālo vājprātu un kuru drīz vien sekojošais **kongress Manheimā 1906. gadā** atkal novietoja bērnostabas cienīgo utopiju vidū. Katru posmiņu šim zigzageļam gan kongresu delegātu vairākums, gan partijas biedri visā valstī mēroja vienādi – bez jebkādām savām domām, bet toties ar pienākuma apziņas diktētu iedvesmu.

Geda vadītā franču marksistu grupējuma štābu autoritārisma gars bija pārņēmis tādā mērā, ka šīs partijas kongresos partijas valde

(*Comité National*) netika ievēlēta, bet gan apstiprināta *en bloc** ar aplausiem. Šis štābs nespēja iedomāties, ka partijas masām varētu iešauties prātā noraidīt no tā uzticības personām sastādīto svītu. Viņi neļāva presei būt klāt kongresu darbā. Kongresu protokoli iznāca saīsinātā formā, tāpēc neviens nespēja kontrolēt, ko īsti teikuši oratori. Apvienotā partija pārņēma visus šos galvenos aksesuārus. 1914. gada janvārī Amjēnā notikušajā kongresā valdes (*Commision Administrative Permanente*) vēlēšanas tika novilcinātas līdz četras dienas ilgās sēdēšanas beigām, kad lielākā daļa delegātu jau bija pametusi pilsētu, bet palikušie aiz noguruma apkrituši, un tad vēlēja vienā paņēmienā.

Vācu partijas kongresi – un šo kongresu protokoli – ļauj skaidri noteikt delegātu piederību partijas augšslāņiem vai apakšslāņiem. «Parasto» deputātu runu atstāstījums vairumā gadījumu ir paviršs un fragmentārs, bet toties partijas «mamutu» stundām garās runas tiek dokumentētas minūti pa minūtei, norādot arī to, kad runātājs ir nokrekšķinājies un kad nospļāvijs. Tieši tāpat partijas biedri tiek mērīti katrs ar savu olekti arī presē. Kad Eisnera vadītais «*Vorwärts*» 1904. gadā nepieņēma kādu Bēbeļa piesūtītu rakstu, autors spēra zemes gaisā, žēlojās par domu izteikšanas brīvības ierobežojumiem un piesauca katra partijas biedra «elementārās tiesības», kaut gan nav iespējams nezināt to, ka varbūtība, ar kādu «katrs» rakstītājs panāks uzrakstītā nodrukāšanu partijas presē, ir atkarīga no viņa ranga partijas hierarhijā un ka šī varbūtība sarūk līdz ar viņa rangu. Satraukums, kāds pārņēma partiju pēc atteikuma publicēt Bēbeļa rakstu, ir vislabākā liecība tam, cik reti ir šādi gadījumi.

Arodbiedrībās vadoņu kundziskais raksturs un centieni pārvaldīt demokrātisku organizāciju pēc oligarhijas principiem izpaužas vēl asākā formā nekā politiskajās partijās.

Visdažādākie momenti arodbiedrību kustības attīstības vēsturē parāda, cik tālu no demokrātijas centralizētā birokrātija reāli spēj aizraut sākotnēji demokrātisku strādnieku kustību. Arodbiedrībā vēl biežāk nekā politiskajā strādnieku kustībā var notikt tā, ka arodbiedrības ierēdņi uzsāk un netraucēti turpina darīt to, kam nepiekrīt viņu pārstāvētās organizācijas vairākums. Daudzi zinātāji šā fakta

apstiprinājumam vairākkārt un pilnā pārliecībā ir piesaukuši – lai gan citi ir arī nolieguši – **Ķelnes arodbiedrību kongresa 1905. gadā** plaši pazīstamos, tomēr likumīgu spēku neieguvušos lēmumus par atsacīšanos no **Maija svētkiem** un absolūtu aizliegumu diskutēt par **ģenerālstreiku**.

Arodbiedrību savienības centrālā valde jau daudzus gadus pretendē uz ekskluzīvām, ar arodbiedrības biedriem nedalītām tiesībām regulēt, ciktāl tas vispār atkarīgs no darba ņēmējiem, cīņu par algu paaugstināšanu un būt vienīgā lēmēja par to, vai streiks ir vai nav «pamatots». Savienības vadītāju rīcībā ir arī prāvas arodbiedrību kases, tāpēc šāds strīds praktiski ir par to, kurš izlems, vai streiks ir vai nav «tiesīgs saņemt materiālo pabalstu». Mēs esam nonākuši pie jautājuma, kas aizskar arodbiedrību biedru – «vadāmo» – demokrātiskās pašpārvaldes un pašnoteikšanās dzīvības nervu. Ja vadoņi pretendē izlemt un lielākoties arī izlemj šo centrālo jautājumu, tad tam nav cita vārda kā vien oligarhija, kurai pakļaujas masas, kas ar savu naudu uztur šos oligarhus. Vadoņu centienus droši vien varētu aizstāvēt, atsaucoties uz taktiskiem apsvērumiem un vadoņu augstāko kompetenci. Strādnieku vadoņu izturēšanās ir attaisnojama ar to, ka viņi labāk pārzina tirgus konjunktūras attiecības, un tāpēc prot labāk par strādnieku masām novērtēt izredzes cīņai par algu pielikumiem. Viņu argumentācijā tiek uzsvērts, ka lempīgi uzsākts streiks var izsmelt arodbiedrības finansiālo spēku uz vairākiem gadiem un ka viņu rīcībā ir jābūt pilnvarām noteiktos apstākļos novērst streiku, kas draud ar katastrofu. Pie tam viņi uzskata, ka aizstāv mierīgā vairākuma demokrātiskās tiesības pret nemierīgā mazākuma impulsiem.

Arī partijas biedru vidū faktiski pastāvošās atšķirības izglītības un kompetences ziņā liek sevi manīt veicamo uzdevumu sadalījumā. Vadoņi pukst par pūļa nekompetenci, lai nelaistu to tuvumā lēmumu pieņemšanai. Viņi atzīst, ka nebūtu partijas interesēs ļaut konkrētas lietas apstākļus nezinošajam biedru vairākumam pārbalstot partijas problēmās iedziļinājušos un spriest spējīgo mazākumu; tāpēc vadoņi vai nu noliedz referendumu vispār, vai vismaz neiz-

manto to partijas dzīvē. «Lai izvēlētos attiecīgo brīdi rīcībai, ir vajadzīgs tāds pārskats par notiekošo, kāds piemīt tikai dažiem no masas, kuras vairākumu vada acumirkļa iespaidi un jūtu uzbangojumi. Objektīvo spriedumu, acīmredzot, var dot tikai skaitliski ierobežota, ar amatiem un uzticību apveltītu personu kolēģija, apspriežoties slēgtās sanāksmēs, būdama pasargāta no tendenciozu avīžrakstu ietekmes, un kurā katrs klātesošais var izsacīties, nebaudoties no tā, ka šie vārdi tiks darīti zināmi pretinieka nometnē.»¹ Lai iespējami daudzos gadījumos aizstātu tiešās vēlēšanas ar daudzpakāpju vēlēšanām, līdzās politiskiem prātojumiem tiek piesaukta arī partijas uzbūves sarežģītā sistēma, bet tajā pašā laikā partijas programmā tiek atstāta spēkā prasība, lai vēl daudz komplicētākajā valsts sistēmā nepastarpināta likumdevēja lomā uzstātos tauta ar savām tiesībām piedāvāt un noraidīt likumprojektus. Visu partijas dzīvi caurvij šī antinomija, kad vienām un tām pašām parādībām valstī un partijā tiek piemēroti pavisam atšķirīgi kritēriji.

Lai gan vadoņu **autoritārisms** ir pretrunā ar strādnieku organizāciju politisko nostāju attiecībā pret valsti, tā aizstāvēšanai **arodbiedrībās** un droši vien arī **partijā** vēl varētu atrast labus argumentus. Neviens, kurš spējīgs domāt socioloģiski, nevarētu šos argumentus atstāt bez ievēribas. Taču lielāko daļu no šās aizstāvēšanās nederīgu padara tādu advokātu uzstāšanās, kuri tā vietā, lai bez atrunām atzītu faktisko situāciju, ķeras pie tā, lai masām iekaltu šādus anahronismus: 1) Jums ir tiesības lemt pār saviem vadoņiem (tā ir demokrātija), bet 2) ņemiet vērā, ka nāksies konfliktēt, ja Jūs nolemsit ne pēc mūsu gribas vai mūsu rafinētajiem ieskatiem. Taču turēties pie otrā nosacījuma var tikai tad, ja ir atcelts pirmais. Jo «tiesības konfliktēt» vadoņiem varētu izrietēt tikai no viņu tiesībām atteikties no paklausības.

Līdz ar to ir kļuvis skaidrs, cik mazā mērā **valstiskās oligarhijas** tendences (valdībā, galmā utt.) atšķiras no **proletāriskās oligarhijas** tendencēm.

¹ Bernstein E. *Gewerkschaftsdemokratie*. – *Sozial. Monatsb.* 13. – 1909. – S. 86.

Ļoti raksturīgi ir tas, ka Vācijas sociāldemokrātijas vadoņi apliecina nepārprotamas oligarhijas esamību **arodbiedrību kustībā**, kamēr arodbiedrību vadoņi norāda uz oligarhiju sociālistiskajā partijā. Bet katra no šīm pusēm pasludina pati sevi par imūnu pret jebkādiem oligarhijas bacīļiem.

Pagaidām izvērtējumam nav guvusi rīcība, ko arodbiedrību un politiskie vadoņi veic pēc savstarpējas vienošanās un kura izpelnītos visasāko nopelnumu, ja to īstenotu tikai viena no šeit nosauktajām pusēm. Par nopietno, pašus sociālisma pamatus skarošo **Maija svinēšanas** lietu, piemēram, partijas valde un arodbiedrību ģenerālā komisija savstarpējā saskaņā bija noteikusi (1908) paroli, pēc kuras politisko un arodorganizāciju rīcība tika saskaņota jebkurā līmenī no augšas līdz apakšai. Abas instances pat neuzskatīja par vajadzīgu «vismaz uzklaustīt arodu un partijas lokālo organizāciju vadības tik vārīgā jautājumā». Šādi notikumi parāda to, cik pamatota īstenībā ir kritika, kuru viens otram adresē abi strādnieku kustības nozarojumi.

Te mēs varētu atļauties īsu atkāpi, nedaudz pievērsties strādnieku kustības trešajai formai – **kooperācijai** un jo īpaši tam kooperācijas paveidam, kuram pēc savas dabas vajadzētu vislabāk iemiesot demokrātiskos principus, proti, ražotāju kooperatīviem.

Kas attiecas uz **patērētāju biedrībām**, tās no sākta gala nav labvēlīga vide demokrātiskās masu kundzības izpausmēm jau tāpēc vien, ka, kā to ir atzīmējis Kautskis, to nozare ir tīrā komercija, kas patērētāju biedrības locekļiem ir gluži sveša un nezināma. Biedrības būtiskāko lietu kārtošanu tās biedri ir nodevuši kalpotājiem un dažām saprātīgākajām uzticības personām. «Ja iepirkšanos neuzskata par līdzdalību biedrības darbā un kundes nesauc par līdzstrādniekiem, tad patērētāju biedrības biedriem gar biedrību nav vairāk daļas kā akciju sabiedrības akcionāriem: viņi ievēl savas uzticības personas un ļauj lietām iet savu gaitu, lai beigās pēc galīgajiem rezultātiem apstiprinātu vai atsauktu šīm personām izteikto uzticību un ievāktu dividendes.»¹

¹ Kautsky K. *Konsumvereine und Arbeiterbewegung*. – Wien, 1897. – S. 17.

Kopumā ņemot, patērētāju biedrību groži ir stiprās rokās un tiek raustīti aristokrātiskā garā. Par sociālistisko «Vooruit» Ģentē, ko izveidojis Eduards Ansēle, tiek teikts no tam draudzīgas puses: «Labklājības un labas pārvaldīšanas dēļ šeit tiek ziedots kaut kas no ārkārtīgi svētās strādnieku brīvības. «Vooruit» ir kā zīmoga nospiedums no tās personības, kas to radījusi .. Viena milzīga griba alkātīgi uzņemas atbildību, kamēr citi to vien dara, kā atkratās no atbildības un apmierināti vārās savā sulā. M. Ansēle faktiski ir lielrūpnieks, kurš piekopj asas, valdonīgas un rupjas metodes, kādas raksturīgas viziteiktākajiem buržuāzijas industrijas kapteiņiem, un «Vooruit» viņam ir tikai anarhistiska republika, kur jāievie autoritārisma princips.»¹

Ražotāju kooperatīvs, un pie tam neliels kooperatīvs, turpretī piedāvā teorētiski vislabāko augsni demokrātiskai kopdarbībai. Tādā kooperatīvā apvienojas līdzīgi elementi, kuri pieder aptuveni vienām un tām pašām strādniecības aprindām pēc arodiem un dzīvesveida. Arī kooperatīviem ir vajadzīga vadība, bet tā tomēr paliek lielākā mērā kontrolējama, jo visiem biedriem ir līdzīga profesionālā kompetence, t. i., spējas «līdzī runāt un līdzī darīt». Ne jau kurš katrs politiskās partijas biedrs spētu nodarboties ar lielo politiku; mēs jau esam konstatējuši to, cik liels atstatums šķir karotāju no ģenerāļa šo cīņu laukā. Savukārt ražotāju, sacīsim, kurpnieku kooperatīvā katrs tā loceklis prot sašūt zābaku un vienādi labi pārziņa kurpnieka darbarīkus un ādu paveidus. Starp šādu biedrību locekļiem nav būtisku atšķirību viņu kompetencē.

Par spīti šiem demokrātiskā organisma attīstībai sevišķi labvēlīgajiem apstākļiem, ražotāju kooperatīvi caurmērā nebūt nerāda

¹ *Cette prospérité et cette bonne administration ne vont pas sans quelques sacrifices à la sacrosainte liberté ouvrière. Le «Vooruit» tout entier porte l'empreinte de la forte personnalité qui l'a créé .. Une volonté puissante, avide à revendiquer des responsabilités, alors que d'autres reculent sans cesse devant les responsabilités, s'enivre presque toujours d'elle-même. M. Anseele, grand industriel de fait, a volontiers les manières impétueuses, impérieuses et brusques des capitaines d'industrie les plus bourgeois et le «Vooruit» n'est rien moins qu'une république anarchique. Il repose plutôt sur le principe d'autorité. Bez izmantotās literatūras norādes.*

demokrātiskās pašpārvaldes paraugpiemēru. Rodbertuss reiz ir teicis, ka gadījumā, ja ražotāju asociācijas pārņemtu rūpniecību, tirdzniecību un lauksaimniecību un ja katrs tagadējais uzņēmums kļūtu par mazu, biedriski pārvaldītu kompāniju, kura ieiet tirgū un par kuru lemt varētu katrs no tā biedriem, tad viņš nu gan nevarētu atgaiņāt domu, ka šī smagnējā mašīnērija sagraus tautsaimniecību.

Ražotāju kooperatīvu faktiskā vēsture parāda, ka kooperatīvi atrodas šādas dilemmas priekšā: vai nu tiem ir ātri jāizput ķildu un bezspēcības dēļ, kad pārāk daudziem ir dotas tiesības jaukties kooperatīva darbībā, vai arī tiem jāpakļaujas viena vai nedaudzu cilvēku gribai un tādējādi jāzaudē savs īstais, biedriskais raksturs. Jau pati šo kooperatīvu rašanās gandrīz vienmēr ir vienas vai dažu personu iniciatīvas nopelns. Ik pa laikam kooperatīvi kļūst par minimonarhijām, kas pakļaujas vadītāju diktatūrai. Viņi pārstāv kooperatīvu gan attiecībā pret saviem biedriem, gan ārpusē; kooperatīvs tad saaug ar viņu gribu tik ļoti, ka gadījumos, kad viņi nomirst vai nevēlas tur turpmāk atrasties, kooperatīvam draud iziršanas briesmas. Antidemokrātiskās tendences pastiprina arī fakts, ka **ražotāju kooperatīvu** veido cilvēki, kuru personiskais labums sarūk līdz ar kooperatīva biedru loka paplašināšanu. Šāds veidojums ir nolemts aiziet pa to pašu mūžīgo socioloģisko likumu nosprausto ceļu, pa kuru reiz aizgāja cunftes. Līdz ar to uzplaukumu pastiprinājās centieni monopolizēt jau iegūtās priekšrocības, padarot tās aizvien noslēgtākas. Tās netieši sašaurināja savu biedru loku, ievērojami paaugstinot prasības pretendentiem vai vispār pārtraucot viņu uzņemšanu virs statūtos noteiktā maksimālā skaita. Iespējamo vajadzību pēc papildu darba spēka tad apmierina, pieņemot algotus strādniekus, bet tādā gadījumā ražotāju kooperatīvs kļūst par akciju sabiedrību. Dažkārt kooperatīvs pāriet tā direktora īpašumā; tātad tas kļūst privāts. Lai nu kā, abos gadījumos taisnība būtu Kautskim, kurš teica, ka strādājošo sabiedrību vērtība ir izsmelta ar to, ka atsevišķiem proletāriešiem tās noder par līdzekli, ar kura palīdzību pacelties no savas šķiras augstākā šķirā. Rodbertuss ir nodēvējis asociēšanās kustību par strādājošo cilvēku skološanos, kur viņi mācās organizēt, debatēt un

šaurā lokā arī valdīt. Te sniegtie paskaidrojumi rāda, ka šis domu grauds ir liekams lietā vien šaurās robežās.

4. Personiskais moments vadonībā

Personisko momentu demokrātijā nedrīkst novērtēt par zemu. Sīkās apvienībās tas lielā mērā pārmāc lietišķos faktoros. Daudzskaitlīgās apvienībās svarīgie jautājumi ātri vien zaudē savu sākotnēji personiski sīkumaino raksturu. Taču tādējādi savu ietekmi un nozīmi nezaudē personas, kuras izvirza šos jautājumus. **Anglijā** trīs vai četri vīri – Makdonalds, Keirs Hārdijs, Hendersons un Klinijs – bauda tik neierobežotu organizēto masu uzticību, ka, kā teica kāds vērīgs apskatnieks, ietekmēt masas ir iespējams, vienīgi ietekmējot viņus. **Itālijā** savu dzīvotspēju ir parādījušas tikai tās arodbiedrības, kurām ir spējīgs vadonis, kas visu notur savās rokās. Bēbeļa īpašo varu **Vācijā** apliecināja neskaitāmi simptomi, sākot no ovācijām pilnas uzņemšanas ik uz soļa un beidzot ar tiem pūliņiem, kas atkārtojās katrā partijas kongresā, ar kādiem itin visu partijā pārstāvēto novirzienu dalībnieki cenšas viņu dabūt savā pusē.

Nebūtu pārmērīgs pārspilējums teikt, ka **revolūcija Bavārijā 1918. gadā** ir darbs, ko paveica viens vienīgs vīrs – Kurts Eisners vai vismaz viņa nelielais, viņam absolūti padevīgais ļaužu pulciņš. **Personīgās svītas** tips ir parasta lieta arī mūsdienu partijismā. Vadoņa pāreja no vienas partijas uz citu izraisa atšķelšanās procesu arī masās. Bieži vien masas seko vadonim masveidīgi. Un ne jau tikai Itālijā. Tas pats notiek arī pēckara Vācijā.

Šķelšanās partijās, pat ja bieži vien tās nosaka objektīvā nepieciešamība, vienmēr ir noteiktu vadoņu roku darbs. Masas nevar aizšķērsot vadoņiem ceļu uz izlīgumu kaut vai tāpēc, ka vadoņu domstarpības, ciktāl tām tiešām ir objektīvs raksturs, atrodas ārpus masu ierobežotās interešu sfēras un izpratnes spējām. Par personisku izlīgumu starp kādreiz naidīgiem vadoņiem masām vienmēr ir prieks,

jo, pirmkārt, tas piešķir patīkamu izjūtu nimbu lietai, par kuru tās cīnās, un, otrkārt – instinktīvi – tāpēc, ka masas tiek atbrīvotas no izvēles nepatīkamās dilemmas un tām ir vienkāršāk pakļauties.

Dažkārt šķiet, ka vadoņi nepievērš uzmanību savai ietekmei uz masām. Biežāk tomēr viņi ļoti labprāt atzīst savu varu un lepojas ar to. Ļoti bieži viņi lielās valdībai, ka viņi, lūk, notur masas pie miera un kārtības; ka bez viņu ietekmes jau sen būtu uzliesmojusi revolūcija. Tā itāliešu sociālisti 1902. gadā klāstīja Džoliti. Sociāldemokrāti Vācijā kara laikā nepagura, pierakstot vācu karaspēka sākotnējos militāros panākumus sociāldemokrātu «skolai» un kārtībai. Viņu interence valsts dzīvē bieži vien līdzinās žandarmu atnākšanai.

Vadoņu cieņa pret masām parasti gan nav necik liela, lai gan arī viņu vidū var atrast vīrus, kuri iedvesmojas no masām un atdod tām ar uzviņu masās gūto godu. Vairumā gadījumu tomēr starp vadoņiem un masām veidojas vienpusēja mīla no masu puses, jo vadoņi karjeras laikā ir līdz kaulam izkoduši to, cik nožēlojamas mēdz būt masas. Furniārs ir teicis, ka pat sociāldemokrātiskie vadoņi, kuriem masas uztic savas slēptākās vēlmes un padevīgi seko, uzskata masu par pasīvu barbarīku viņu rokās, par nulļu rindu, kas pastāv tikai tāpēc, lai izceltu mazo ciparu skaitļa kreisajā pusē. «Vieninieks ar vienu nulli ir desmit, bet vieninieks ar sešām nullēm ir miljons.»¹ Kā Ādlers reiz teicis Šeidemanim: «Ziniet ko, ar miljoniem es nekad nesmu skopojies. Ne jau vienu reizi vien es esmu runājis vairāku miljonu vārdā tad, kad īstenībā aiz manis stāvēja pāris simti cilvēku.»²

Visas varas koncentrēšanās samērā nedaudzās rokās, kā tas jau ir noticis strādnieku kustībā, dabiskā kārtā ved uz biežu ļaunprātīgu varas izmantošanu. «Pārstāvis», labi apzinoties savu neaizvietojamību, viegli kļūst no tautas kalpa par tautas kungu. Sākotnēji vadonis ir savu vadāmo veidojums, bet viņš attīstās par viņu valdoni – tā ir veca patiesība, kuru zināja jau Gēte, liekot Mefistofelim mutē

¹ *N'en a-t-il qu'un à sa droite, il (le chiffre) ne vaut que pour dix; en a-t-il six, il vaut pour un million.* – Fournière E. *La Sociocratie.* – P. 117.

² *Scheidemann P. Der Zusammenbruch.* – Berlin, 1921. – S. 125.

vārdus, ka cilvēks vienmēr pakļaujas pats savām kreatūrām¹. Tā pati partija, kura dodas karā pret patvaļu no likumīgi izveidotas valsts varas puses, uztver kā neatvairāmu dabas stihiju to, ka tās likumīgi izveidota vadība nonāk līdz patvaļai. Pret saviem vadoņiem masas ir daudz pielaidīgākas nekā pret valdībām. Pirmajiem masas atļauj tādas nekrietnības, kādas tās nepaciestu no otrajiem². Uz spaidiem no augšas apakšslāņi bieži vien atbild ar asiņainu un iedarbīgu pretpiedienu, ko pierāda žakērija³, vācu zemnieku karš⁴, faši sacelšanās Sicīlijā 1893. gadā un revolūcija Krievijā 1917. gadā; turpretī pašu ievēlēto vadoņu spaidus tie daudzkārt pat nepamana. Ja masām kādreiz atdara acis un tās ierauga, kā partijas vadošie biedri izvaro demokrātijas ideālu, tad masu izbrīnam un pārsteigumam nav robežu. Bet arī gadījumos, kad masas sāk aizstāvēties pret savu partijas valdīšanu, tās ar savu kritikas virzienu un veidu apliecina savu neizpratni. Ne tuvu neapjēdzot, ka oligarhijas ļaunuma sakne ir varas **centralizācija** partijā, masas par labāko līdzekli oligarhijas apkarošanai prasa tālāku centralizācijas pastiprināšanu.

Demokrātiskās patvaļas aktu entuziasti nosauc ieročus, kurus masa var izmantot pret savu tiesību aizskārumu: tās ir tiesības kontrolēt un tiesības nomainīt vadoņus. Šādam iebildumam neapšaubāmi ir teorētiska nozīme, un tas noder vadoņu izdarību vājināšanai. Demokrātiskā un parlamentārā valstī ienīsta ministra padziņai –

¹ «Cik atkarīgi kļūstam mēs / No paštaisītām kreatūrām!» Gētes un Mihelsa izmantoto terminu latviešu valodā «Fausta» jaunākajā atdzejojumā ir pārcēlis Valdis Bisenieks (Gēte J. V. Fausts. – R., 1999. – 272. lpp.), bet iepriekš Rainis «kreatūras» vietā lika vārdu «radījums» (piem., Gēte J. V. Fausts. – R., 1972. – 276. lpp.).

² Mihelss šeit atsauca uz Kārļa Marksa publikāciju «*Neue Rheinische Zeitung*» 1848. gada 11. novembrī, ka «tautām ir daudz vieglāk tikt galā ar saviem karaļiem nekā ar savām likumdošanas sapulcēm».

³ Lielākā zemnieku sacelšanās Francijā 1358. gadā, kuru izprovocēja Simtgažu kara (1337 – 1453) radītais posts. Sacelšanās tika apspiesta, bet veicināja zemnieku atbrīvošanu no personiskās atkarības.

⁴ Arī Lielais zemnieku karš (1524 – 1526), kad zemniekiem Reformācijas iekustināto pārgrozību laikā pievienojās arī daļa pilsētnieku, kas piešķīra šiem notikumiem unikālu vērienu. Sk.: Solovjovs E. Neuzvarētais ķeceris: Mārtiņš Luters un viņa laiks. – R., 1988.

vismaz teorētiski – pietiek ar faktu, ka tautas masām viņš ir apnicis, un tieši tāpat – teorētiski – vēlētāju apvienība, t. i., vēlēšanu apgabala konference var noraidīt nežēlastībā krituša deputāta kandidatūru, vai arī arodbiedrības ģenerālkonferences vairākums var atcelt līdzšinējo gauleiteru. Taču pret šādām teorētiskajām tiesībām praksē darbojas vairākas konservatīvas tendences, kuru dēļ masu augstākā suverenitāte kļūst par šķietamību. Sapnis, kas savulaik vajāja Nīči kā ļauns lietuvēns, proti, doma, ka ikviens no masas varētu kļūt par funkcionāru, sašķīst drupatās sadursmē ar īstenību, kur būt par funkcionāriem visi ir tiesīgi, bet tikai nedaudzi ir spējīgi.

Tiklīdz ir izveidojies vadoņu loks, sākas tā kastai līdzīgā norobežošanās; to veicina ilgstoša atrašanās amatos, un tā noslēdzas ar pāvēsienu uz kooptāciju.

5. Cīņa starp vadoņiem un masām

Ja šādu virzību nekavē krass individuālisms un fanātiska politiskā dogmatika, kā tas notiek Francijā, tad vecie vadoņi attiecībā pret masu ieņem kompaktas grupas pozīcijas. Tā vienmēr notiek vismaz tad, kad masas kurn vai nopietni apdraud viņu kundzību. «Viņi ātri aptver nepieciešamību savstarpēji vienoties, lai partija neizšķīstu un nepazustu pavisam.»¹ Par spīti tam, cik sīvas ir iekšējās cīņas starp vadoņiem, amatos esošo vadoņu *esprit de corps** visās demokrātijās savā ārējā attieksmē pret masām uzstājas visnotaļ monolītā formā, bet vistālāk konservatīvās tendences ir aizgājušas vācu sociāldemokrātijā kā visstabilākajā no partijiskajiem veidojumiem. Deleģēšanas procesu vadoņi ietekmē ar tādām savstarpējām norunām, pēc kurām masas *de facto** vairs netiek pie līdzlemšanas. Viņu norunas bieži ir

¹ *Ils conçoivent bien vite la nécessité de s'accorder entre eux, afin que le parti ne puisse pas leur échapper en se divisant. – Cherbuliez A. E. Théorie des garanties constitutionnelles. Tome II. – Paris, 1838. – P. 253.*

vērstas uz savstarpēju izpalīdzēšanu. Pirms vairākiem gadiem vācu sociāldemokrātijā tā dažviet bija izvērtusies tik plaši, ka kļuva gandrīz par sistēmu: vadoņi norunāja rindas kārtību, kādā liks sevi ievēlēt par partijas kongresu delegātiem u. tml. Kad partijas sapulces dienas kārtībā ir delegācijas ievēlēšana, tad viens no viņiem ierosina biedriem ievēlēt otru – to, kuram bija pienākusi kārta tikt ievēlētām. Vienā reizē A izvirzīja B, bet nākamajā reizē B ieteica A. Partijas biedri ļoti reti noraida tādus trikus. Parasti viņi pat neievēro to eksistenci. Vadoņu vienošanās virsotne tiek sasniegta tad, ja to noslēdz un masu acīm noslēpj pēc savas dabas naidīgu partiju vadoņi. Tipiskas šajā ziņā bija attiecības kara laikā starp vācu sociāldemokrātiem, ko pārstāvēja Šeidemanis, un vācu valdību, ko pārstāvēja Betmans Holvegs. Ir patiešām neizturami lasīt pirmā šeit nosauktā memuāros, kā tieši tās runas, ar kurām pasaules priekšā tika deklarēta attiecīgā brīža nostāja, iepriekš bija pedantiski izprātotas kopā ar pretējo pusi zem četrām acīm.

Arī no Amerikas mēs dzirdam to pašu: pirms *primaries*¹ vadoņi saskaņo un piedāvā masām kandidātu vārdu sarakstu. Attaisnojot to, tiek norādīts, ka masas esot pārāk daudzskaitlīgas, lai tajās varētu noskaidroties vēlamo vadoņu vārdi. Ja sapulce tomēr pati veic izvēli, tad vadoņi parasti izmanto visvisādus knifus, ar kuriem saglabā gan viņiem līdzvērtīgo, gan zemāka ranga vadoņu atlasīvi viņu pašu ziņā.

Par vienu šādu ērmošanos 1848. gadā stāsta vācu sociālists Stepanš Borna:

«Es (kā sapulces vadītājs) panācu viņa ievēlēšanu tikai tā, ka pretēji kārtībai lūdzu pacelt rokas nevis tiem, kuri ir par ierosināto kandidātu, bet gan tos, kuri ir pret viņu. Šis prezidiālais meistardarbs tagad man šķiet riebīgs. «Tā tu labi izdarīji,» man teica Engells mājupceļā. Bet es tajā vakarā pirmo reizi nonācu līdz atziņai, ka cilvēku nevienlīdzība ir meklējama ne vien valstiskajās institūcijās, kur stiprie lieto varu pret vājajiem, bet ka tā slēpjas

¹ Par šo un citiem pasākumiem ASV prezidenta vēlēšanu procedūrā sk.: Vēbers M. Politika kā profesija... – 66. lpp.

arī pašos cilvēkos, tāpēc nevienlīdzībai gan ir jāzaudē savs asums līdz ar kultūras attīstību, bet tā nekad nepazudīs pavisam.»¹

Tādējādi vismaz vienā ziņā tiek apvaldīta vadoņu savstarpējā konkurence, bet, no otras puses, tiek nomērdēta katra kaut cik aktīvāka plašāku, birokrātijā neiekļautu tautas masu dalība partijas – tās pašas partijas, kuru masas uztur tikai un vienīgi ar savām iemaksām, – dzīves augstākajās funkcijās.

Sadursmēs starp vadoņiem un masām tie uzvar ik reizi, līdzko tiem savā starpā izdodas kaut puslīdz vienoties. Ievēribas cienīgu politisko kolīziju gadījumos, kādi rodas cīņā par ekonomiskajām interesēm, kad masas metas tajā pretēji savu vadoņu gribai, vadoņi tomēr ļoti drīz gūst virsroku un, ja viņiem tas ir izdevīgi, tad pāri masu galvām un pretēji masu nepārprotami paustajai gribai, atsakoties no visiem demokrātijas pamatprincipiem un neievērojot nekādas tiesiskās, loģiskās un ekonomiskās saistības starp algotajiem vadoņiem un viņus algojošajām masām, pasludina izlīgumu ar ienaidnieku un atgriešanos darbā. Tā tas notika ar vairākiem ģenerālstriekiem Itālijā un tāpat ar plašajiem streikiem Krimītšavā, Šteintā, Manheimā utt. Masas par to burkšķ, bet nesaceļas, jo tām trūkst spēka atmaksāt par savu tiesību trīskāršo samīdīšanu. Kad tās vienā sapulcē ir izlādējušas demokrātiski pamatotās dusmas, tās tālāk nekavējas aplāt savus oligarhiskos vadoņus ar demokrātiskās indemnitātes vīģes lapu. 1905. gadā Rūras kalnrači vārījās aiz dūsmām, kad viņu vadoņi pāri viņu galvām pasludināja vareno streiku par izbeigtu. Tobrīd šķita, ka nu gan masas spēs kārtīgi norēķināties ar oligarhiju. Dažas nedēļas vēlāk izskatījās, ka nekā tāda iepriekš nav bijis. Vadoņi bija krietni ieriebuši vadāmajiem, bet ar visu to palikuši par vadāmo pārstāvjiem. Turīnas ģenerālstreika trešajā dienā (1907. gada oktobrī) streikotāju sapulce ar lielu balsu vairākumu pieņēma lēmumu streiku turpināt, bet vadoņi (vietējās

¹ *Born S. Erinnerungen eines Achtundvierzigers. – Leipzig, 1898. – S. 49 – 50.*

partijas un arodbiedrību instances) pārvilka krustu arī viņiem obligātajam lēmumam, izplatīdami manifestu ar prasību strādniekiem atsākt darbu. Pēc tam notikušās partijas un arodbiedrību sapulces atzina par attaisnojamu **priekšnieku izdarīto disciplīnas pārkāpumu**, jo apakšnieki baidījās no savu vadītāju demisijas un no *cattiva figura**, kuras varētu nākt pazīstamo un godāto cilvēku vietā.

Streikotāji tālab bieži izvirza prasību, lai viņiem un tikai viņiem būtu jāizlemj par streika sākumu un beigām, kā arī līdzīgā veidā pretendē uz tiesībām pārstāvēt organizāciju sarunās par algu likmēm, tātad noturot kundzību pār savienību. Pēc celtniecības strādnieku lokauta Vācijā viņu organizāciju ģenerālā sapulce pat pasludināja, ka darbosies nepārtraukti, lai pati varētu vienoties par rezultātu sarunās ar darba devējiem. Šveicē pēc tam, kad sociāldemokrātiskās partijas vadoņi bija vienojušies ar valdību un industrijas pārstāvjiem par jauna fabriku likuma uzmetumu, arodbiedrību savienības un darbinieku asociāciju sanāksme nolēma atteikties šo priekšlikumu apstiprināt, jo tas nepietiekamā mērā atbilda strādnieku prasībām (1913. gada augusts).

Pretēji vadoņu gribai sāktais lielais *Amalgamated Society of Railway Servants* dzelzceļnieku streiks Anglijā 1911. gada augustā bieži vien tiek daudzīnāts kā masu uzvara pār saviem vadoņiem. Patiesībai tas atbilst tiktāl, ka šis streiks iezīmēja pāreju no fabiānisma uz enerģiskāku politiku algu jautājumā un nozīmēja vēršanos uzreiz pret dzelzceļa uzņēmumu un savu vadību. Tomēr īstenībā streikā nepiedalījās masa bez vadoņiem, bet lieta grozījās tikai ap vadoņu nomaiņu. Ziemeļos (Liverpūlē) vadību pārņēma īsta vadoņdvēsele Toms Mans, viens no sākotnējās angļu strādnieku kustības līdzgaitniekiem, kurš bija guvis panākumus Londonas dokeru streikā 1889. gadā un vēlāk savas aģitatora spējas licis lietā Austrālijā. Arī streika mērķis nekādā ziņā nebija vērsts pret vadoņiem, bet, tieši pretēji, bija vērsts uz to, lai piespiestu dzelzceļa uzņēmumu atzīt šos vadoņus un tūlīt sākt sarunas ar viņiem.

Vien ļoti reti masām izdodas pa īstam tikt galā ar saviem vadoņiem. Kad Manheimas metālistu streikā 1908. gadā un ap to

izvērstajā konfliktā masas izlēma atlaist savas vietējās sekcijas amatpersonas un vēl izteica nožēlu, ka tām nav līdzekļu, lai tāpat izriktos pret lietā iesaistītajiem centrālās valdes pārstāvjiem un apgabala organizācijas vadītājiem, masas sadūrās ar neslēptām un solidārām vadoņu dusmām, kuri statūtiem atbilstīgu masu rīcību iztēloja par «masu noziegumu» un tūlīt pat sarūpēja atlaistajiem kolēģiem jaunus amatus.

Vēsturiskā attīstība līdz šim ir parādījusi, ka pilnīgi neefektīvi ir pat tie divi visradikālākie līdzekļi, kādus masas kritiskos brīžos var izmantot pret vadoņiem – gan izveidot nepārtrauktu masu sapulci kā lēmumu pieņemšanas centru, gan padzīt nevēlamos vadoņus.

Bez tam vēl masa saskaras ar faktu, ka tās cīņā pret vadoņiem šie vadoņi visbiežāk saņem valstisko orgānu atbalstu. **Streikā** par 40 stundu darba nedēļu, kas **Anglijā** izvērtās 1919. gada februāra sākumā, arodbiedrību vadoņiem nācās dzirdēt atklātā sapulcē teikto, ka jādara gals viņu naivajai plāpāšanai ar darba devējiem. Streikotāji Glāzgovā turklāt prasīja, lai ierēdņi stājas tiešās sarunās ar viņiem. Anglijas valdība to kategoriski noraidīja ar pamatojumu, ka atzīst tikai likumīgi ieceltos tredjūniju delegātus. Prese sprieda, ka uzņēmējiem ir visi iemesli jebkādā veidā stiprināt organizēto arodbiedrību darbību, jo grandiozā tredjūniju ēka tiktu iedragāta pašos pamatos, ja pašus svarīgākos vadības lēmumus tur vienas dienas laikā spētu apvērst satrakojies mazākums.

Demokrātisko un sociāli revolucionāro partiju vadoņi vajadzības gadījumā spēj rīkoties pilnīgi uz savu roku un neatkarīgi no partijas biedru kopuma. Pārlūkosim vēlreiz, kādus augļus dabiski nobriedina oligarhiskā sistēma: vadoņi atsakās no plašākā vadītāju lokā (kongresos, konferencēs u. c.) pieņemtiem un obligāti izpildāmiem lēmumiem taktikas jautājumos; aizvien biežāk virsroku gūst paradums svarīgos jautājumus izšķirt *en petit comité** un nolikt tos priekšā pārējai partijai *fait accompli** (piemēram, tā, ka partijas kongress notiek pēc vēlēšanām un vadoņi paliek vienīgie lēmēji par priekšvēlēšanu lozungiem); tiek slēgtas slepenas vienošanās starp dažādām vadības instancēm (jau minētais līgums starp Vācijas sociāldemokrā-

tiskās partijas valdi un arodbiedrību ģenerālo komisiju attiecībā uz Maija svētkiem un ģenerālstreiku 1906. gadā); slepenas sarunas un slepenas norunas ar valdību un tāpat arī parlamenta frakcijas locekļu ievērotais klusēšanas bauslis tiek uzskatīts par nepiedienīgu tikai tad, ja noklusējums attiecas uz augstākiem orgāniem (pret partijas valdi), bet neba nu uz zemākajiem partijas līmeņiem un masām.

Nekas neliecina par to, ka pārskatāmā nākotnē varētu tikt lauza šī empīriski konstatējamā vara, kāda pieder **oligarhijai partiju dzīvē**. Vadoņu neatkarība pieaug proporcionāli viņu neaizvietojamībai. Viņu ietekme un labi nodrošinātais stāvoklis ekonomiskā ziņā fascinē masas un uzbudina visapdāvinātāko masu locekļu patmīlību iekļauties strādnieku kustības privilīģētajā birokrātijā, tāpēc masās paliek aizvien mazāk spēku, kas pieļautu, ka veidojas jaunu un spējīgu cilvēku latentā opozīcija vecajiem vadoņiem.

Arī partijas organizācijas fundamentu galā ir nekad veiksmīgi nerealizētais **varu dalīšanas** princips. Moska, Hasbahs u. c. vairākkārt ir norādījuši, ka Monteskjē nebija taisnība, pieņemot šā principa izmantošanu par demokrātijas principu nodrošinājumu. Tāda ranga valsts pētnieki kā Kelsens mūsdienās tieši uzsver, ka pieņēmums par varu dalīšanas atbilstību demokrātijas prasībām īstenībā varētu būt tikai teorētiskas īsredzības vai politisko nolūku izdzimums.

Masas jau tagad gandrīz visu dara tikai pēc savu vadoņu pavēles. Ja tās tomēr dara pretējo vadoņu teiktajam, tad gandrīz vienmēr tāpēc, ka ir savus vadoņus pārpratušas. Rūras apgabala kalnraču **streiks** 1905. gadā notika pretēji viņu arodbiedrības vadoņu gribai un tika visur atzīts par spontānu masu gribas izpausmi. Tomēr vēlāk tika neapgāžami pierādīts (Hāniša veikums), ka šie vadoņi iepriekš mēnešiem ilgi bija uzjundījuši savos vadāmajos protesta jūtas un mobilizējuši viņus, runājot par **streiku** pret raktuvju baroniem, tāpēc strādniekiem, kad viņi metās cīņā, nebija un pat nevarēja būt ne jausmas par to, ka viņu vadoņi nepiekrīt šim pasākumam.

Masas gan reizi pa reizei dumposies arī apzināti, bet vadoņi atkal un atkal uzliks iemauktus masu enerģijai. Tikai tāda politika, ar kuru valdošās šķiras piepešā aklumā savelk šo cilpu pārāk cieši, ir spējusi

uzdzīt partijas masas uz vēstures skatuves, padarīt tās par patstāvīgu spēlētāju un izbeigt partijas oligarhu varu, jo tieša masu iesaistīšanās cīņā vienmēr, ja mēs abstrahējamies no ļoti retiem un īpaši iztīrājamiem gadījumiem, notiks pret vadoņu gribu. Neņemot vērā šādus pārejošus lūzuma brīžus, arī sociāli visrevolucionārāko partiju organizācijas dabiskā un normālā attīstība kā allaž uzspiedīs tām neizdzēšamu stinguma zīmogu.

6. Pavērsiens uz kooptāciju

Vienlaicīgi ar nošķiršanos no masas aktuāla kļūst vadoņu nosliece aizpildīt viņu pulkā atbrīvojušās vietas nevis ar tautas nobalsošanu, bet gan ar savu izvēli kooptācijas ceļā, kas vajadzības gadījumā viņu loku arī paplašina. Vadoņi tiecas savstarpēji sakļauties un izveidot karteli¹, – apjozties ar mūri, kam pāri viņi laiž tikai pašiem vēlamus elementus. Tā vietā, lai ļautu savus pēctečus noteikt vēlētāju masām, viņi mēģina tos izraudzīties paši un tad pēc savas gribas tiešā vai pastarpinātā veidā papildināt savas rindas.

Aizmetņus šādai attīstībai mēs jau tagad varam pamanīt visos labi organizētos strādnieku kustības veidojumos. **Itālijā** vienā no VII Arodbiedrību kongresam (Modena, 1908) iesniegtajiem ziņojumiem bija definēts, ka vadoņiem ir jāpazīst un jāizvēlas cilvēki, un vispār jāpilda valdības funkcijas. **Anglijā** šādas vēlmes ir jau pat piepildītas. Tur patiešām jaunpieņemamās arodbiedrību amatpersonas ir veco amatpersonu izvēlētas. Līdzīga tendence ir pārņēmusi **vācu arodbiedrības**, kur aptuveni piektdaļa amatpersonu savu algu saņem

¹ «Solidaritātes debešķīgās puķītes var augt un uzdziedēt tikai interešu konfliktu vulkānu radītajās augsnēs,» citviet atzīmē Mihelss. Proti, «solidaritātes loka izveidošanai *a priori** ir nepieciešami asi konflikti; solidaritāte ir solidaritāte pret kādu citu. Solidaritāte ir neaizvietojamais kooperācijas kodols, kuru veido galvenokārt negatīvitate.» Grām.: *Michels R. Probleme der Sozialphilosophie. – Leipzig und Berlin, 1914. – S. 55.*

no arodbiedrību centrāles. Kongresos visas vietas aizņem gandrīz vienīgi amatpersonas, tā ka amatus nesaņēmušo biedru iespējas tikt pie vārda aprobežojas vai nu ar sapulcēm, vai pašu sūtījumiem avīzēm. **Vācu sociāldemokrātijā** mēs redzam, ka atsevišķas tā sauktās zemes valdes un partijas valde pretendē uz veto tiesībām par kandidātu izvirzīšanu vēlēšanu apgabalos – uz izteikti oligarhiskām priekšrocībām, kas paceļ šos orgānus valdības rangā un iespļauj sejā atsevišķo sastāvdaļu pašnoteikšanās tiesībām. **Austriešu sociāldemokrātijā** Brūnas kongresā 1899. gadā pati svarīgākā komisija partijas programmas izstrādei tika bez debatēm izveidota, izmantojot kooptācijas tiesības. Attiecībā uz komiteju veidošanu **franču** partiju dzīvē viens smējējs taujāja: «Kas izlemj? – Kopsapulce. Kas tai bija ieteicis? – Komiteja. Kas atbalsta komiteju? – Pārstāvju sapulce. Kas nosaucis pārstāvjus? – Komiteja. Kas izlemj komitejā? – Persona.»² Pat franču arodbiedrībās, kuras lien no ādas laukā, daudzinot savu nepārspējamo revolucionaritāti, arodu apvienības sekretāram ir tiesības ieteikt ievēlēšanai jaunus pārstāvjus arodbiedrību konfederācijas padomē vismaz tajos gadījumos, kad viņš ir atradis, viņaprāt, ievēlēšanas cienīgus biedrus no tiem arodiem, kuri tobrīd padomē nav pārstāvēti.

Ar sevišķu spēku vadoņu nepotisms izpaužas tad, kad jāizvirza kandidāti vēlēšanu apgabalos. Partijas kandidātu izvirzīšana parlamentam parasti ir atkarīga no šaurām kliķēm, kuras ir izveidojuši dažādu pakāpju lokālie vadoņi un kuras suģestē partijas biedru vairākumu ar saviem nosauktajiem kandidātiem. Nav neparasti, ja vēlēšanu apgabalu uzlūko par dzimtas īpašumu. Demokrātiskajā **Itālijā** nav reti gadījumi, ka līdz ar tēva, vecākā brāļa utt. nāvi vai citiem apstākļiem, kuri liedz viņiem kandidēt, vēlēšanu apgabals bez vārda runas tiek atdots dēlam vai jaunākajam brālim u. tml., tātad tiek atstāts ģimenei.

² «*Qui l'a investi? La réunion générale du.. – Qui l'a proposé à cette réunion? Le comité. – Qui avait investi le comité? Le première reunion. – Qui avait convoqué cette première réunion? Le comité. – Qui a investi le comité? Personne.*» – **Benoist Ch.** *La crise de l'état moderne.* – Paris, 1897. – P. 19.

Paradoksu cienītājs varētu klasificēt šo procesu kā pirmo simptomu pakāpeniskai pārejai no vēlējama bonapartisma sistēmas uz mantojamu monarhiju.

4. nodaļa

Birokrātisms un centralizācija partijismā

1. Birokrātisms

Valsts organizācijai vajag daudzskaitlīgu un dziļi strukturētu birokrātiju. Tā dod varenu koeficientu politiski valdošo šķiru centienu kompleksā paturēt sev vietu pie vadības stūres un nodrošināt savas kundzības turpināšanos. Nav antropomorfisms teikt, ka pašsaglabāšanās tieksme spiež moderno valsti savākt un piesaistīt sev maksimāli lielu skaitu **kompanjonu**. Šī valsts organisma vajadzība pieaug proporcionāli ļaužu pārliecībai par tagadējās sabiedriskās iekārtas trūkumiem un pat nelietderību – proporcionāli tam, ko valsts iestādēs, īsi sakot, mēdz kvalificēt kā neapmierinātību. Nepieciešamību sagādāt maksimāli lielu aizstāvju skaitu valsts vislabāk apmierina, izveidojot daudzskaitlīgu, no valsts tieši atkarīgu ierēdņu kastu. Šo centienu īstenošanai lielā mērā palīdz pašreizējās ekonomiskās tendences. No valsts puses nāk milzum plašs ierēdņu vietu piedāvājums, bet pavalstnieku pusē pēc tām ir jūtams vēl jo lielāks pieprasījums, ko izskaidro aizvien lielākā nedrošība, kādā līdz ar ekspropriatoriskā lielkapitālisma veidošanos un organizētās strādniecības pretošanos tam – divām kustībām, kuras kaut netīši saplūst pret vidusšķirām vērsta gultnē, – nonāk sabiedrības vidusslāņiem pieder-

rīgie sīkrūpnieki un sīkbodnieki, amatnieki, zemnieki utt. Visi šie ļaudis, kuri saredz bīstamus draudus, ko viņu saimnieciskajai esamībai rada modernā ekonomika, cenšas savus dēlus iekārtot iespējami drošākās vietās kaut kur citur. Kā radīta šādam mērķim viņiem šķiet valsts «sile» ar svarīgajām tiesībām uz izdienas pensiju. Šādos apstākļos pārmērīgais un nekādi neapmierināmais pieprasījums pēc vietām izveido tā saucamo intelektuālo proletariātu. Tā ir masa ar ļoti svārstīgu dalībnieku skaitu, jo valsts laiku pa laikam, kad neapturami pieaugošais pieprasījums uz to piespiež, atver savu birokrātisko kanālu slūžas vēl plašāk, lai apmierinātu jaunus tūkstošus prasītāju un pārvērstu viņus no bīstamiem ienaidniekiem par dedzīgiem aizstāvjiem un atbalstītājiem. Tā izveidojas **divas intelektuāļu šķiras**. Viena komplektējas no tiem, kuriem ir palaimējies nokļūt pie valsts siles, bet otro grupu veido tie, kuri, izsakoties Šipio Sigheles vārdiem, tikai apsēž pretinieka cietoksni, nespējot tajā iekļūt. Pirmo grupu var pielīdzināt vergiem, kuri ir vienmēr gatavi aizstāvēt valsti – viņu maizes devēju – vienalga kādā jautājumā, kā to nosaka viņu šķiriskais egoisms un personiskās intereses (bailes zaudēt vietu). Viņi, bez šaubām, ir visuzticamākie valsts sargi. Turpretī otrā grupa ir zvērīnāta valsts ienaidniece; tie ir nemiera gari, kuri vada pilsonisko opozīciju un daļēji pārņem vadību arī revolucionārā proletariāta partijās.

Valsts ierēdniecības ģenerāltendence pieaugt skaitā un apmērā notiek lēnākā tempā, nekā palielinās neapmierināto elementu daudzums no vidusšķirām. Bet šis pieaugums ir neapturams un reižu reižēm pat straujāks, nekā to pieprasa. Tādējādi birokrātija kļūst par bezgalīgas spirāles vijumu un aizvien mazāk saskaras ar kopējo labumu. Tomēr šī mašīnērija līdz ar to nepārstāj būt noderīga. Tikai birokrātija spēj pietiekamā mērā apmierināt izglītoto cilvēku prasības pēc nodrošinātas dzīves. Un, tālāk skatoties, birokrātija ir valsts paš aizsardzības līdzeklis vai, kā formulēja pārāgri mirušais Perudžas universitātes politekonomijas pasniedzējs Amilkare Puviani, kuram mēs esam pateicību parādā par ievērojamo, valsts leģendai veltīto publikāciju, neizbēgamais produkts, ko rada

vajadzība aizsargāt juridiski vāji pamatotas īpašumtiesības, un līdzeklis pret sabiedrības sirdsapziņas atžirgšanu un sacelšanos.

Mūsdienu valsts tendenci uz **birokrātismu** pastiprina parlamentārisma institūcija, kurā tautas pārstāvjiem ar *pots de vin** (ar *débts de tabac*¹ Francijā, bet citur vēl kā savādāk) ir jācenšas vienmēr no jauna stiprināt savu popularitāti. Visjaunākajos laikos šai tendencei ir uzradušies divi vareni ienaidnieki – tie ir, pirmkārt, pēckara valsts finansiālais sabrukums un nepanesamā parādu nasta un, otrkārt, jauno oligarhisko valdību mēģinājums balstīties nevis uz neuzticamo, tāpēc ka vēl veco valdību laikā karjeru veidojušo un to laiku garu piesūkušos ierēdņu armiju, dodot priekšroku elitei uzticamiem jaunpienācējiem, bet klāt tam visam nāk vēl trešais moments – ētiska nepieciešamība iztīrīt smirdošos Augeja staļļus. Visos trijos, protams, ka kombinētos gadījumos runa ir par «ierēdņu štatu samazināšanu». Gan jau tuvākā nākotne mums parādīs, ciktāl šai pretējai tendencei būs tikai pauzes nozīme vecajā dziesmā.

Vairākas iezīmes no šeit teiktā attiecas tiklab uz valsti kā uz partiju. Vai tā ir valsts, vai tā ir partija, kur elite izveido pārāk šauru loku jeb, citiem vārdiem sakot, kuras oligarhija pārstāv pārāk maz dažādu sabiedrisko elementu, tā ir pakļauta briesmām, ka demokrātisko masu uzviļņojums kādā brīdī to aizmēzīs. Tas liek modernajai partijai gluži tāpat kā modernajai valstij tiekties pēc iespējami plašāka pamata savai organizācijai (partijas vadībai) un piesaistīt sev iespējami daudzus elementus arī finansiālā nozīmē. Tādā kārtā rodas un līdz ar modernajai organizācijai izvīrīto uzdevumu skaita pieaugumu vēl jo vairāk pastiprinās nepieciešamība pēc stipras birokrātijas arī partijā.

Pieaugot **partijiskajam birokrātismam**, būtisks kaitējums neizbēgami tiek nodarīts diviem elementiem, kuri pieder pie pašiem sociālistisko uzskatu pamatiem: izpratnei par sociālisma tālākajiem un ideālajiem mērķiem, t. i., par tā kultūrmērķiem, un par sociālisma internacionālo daudzveidību. Par pamatlietu kļūst **mehānisms**.

¹ Ar kukuli, kura eifēmisms Francijā bijis arī «tabakas veikals».

Sociālistu spējas pareizi saprast strādnieku kustības īpatnības un pastāvēšanas nosacījumus svešās valstīs – kā par to liecina savstarpējie pārmetumi, kādi sociāldemokrātu presē izskan no visiem stūriem, – izzūd proporcionāli tam, kā norisinās nacionālo sociāldemokrātisko organizāciju nostiprināšanās. Emigrantu sociālisma laikos viņiem nebija daudz vairāk ko darīt, kā dzīt augsto principu politiku no klasiskā internacionālisma skatpunkta. Gandrīz katrs no viņiem tika saukts par speciālistu ģenerālo un rezumējošo spriedumu nozarē. Uz to viņus virzīja viņu dzīves iekārtojums, sākot no rosīgām sarunām dikās vakarēšanās pie kūpoša patvāra, kuru dalībnieki varēja droši balstīties uz citās mēlēs runājošo biedru pleciem, un beidzot ar viņu izolētību no savas dzimtās buržuāziskās pasaules un neiespējamību darboties «praktiski». Bet, jo plašāk sociālistiem pavērās vārti uz viņu zemi, ļaujot tur vispirms aģitēt un drīz vien izvērst arī organizatorisko darbību, jo lielākā mērā mūžīgos principus no viņu galvām izspieda dienišķo partijas vajadzību kārtošana. Viņu skatījums uz dzīvi ieguva precizitāti, bet nebija vairs ne tāls, ne plašs. Jo vairāk katūna krāsotāju, perlamutra slīpētāju vai slotu sējēju strādnieku vadonis ik mēnesi piesaistīja arodbiedrībai, jo labāk viņš prata atrast pareizās atbildes smalki samudžinātajā kazuistikā par darba traumām, apdrošināšanu un invalīdu nodrošināšanu, jo vairāk viņš bites čaklumā iedziļinājās fabriku inspekcijas un darba strīdu iztiesāšanas jautājumos un tieši tāpat par preču marķēšanu, veikalos un gāzes patēriņa kontroli komunālajā apgaismošanas tīklā, jo grūtāk viņam vedās, domājot par strādnieku kustību arī šo vārdu šaurākajā nozīmē; jo mazāk laika, vēlēšanās un apziņas viņam – kā to nosaka psiholoģijas un fizioloģijas likumi – atlika filozofēšanai par lielajām vēstures kopsakarībām, jo aplamāki kļuva viņa spriedumi par internacionālajām problēmām, un jo vairāk viņš nosliecās uz to, lai sauktu par «neprofesionāli» katru, kurš nevadījās no tehniskiem, bet gan no vispārīgiem nosacījumiem; viņš apšaubīja to cilvēku veselo saprātu un pat piederību sociālistiem, kuri citos apstākļos par sociālismu gribēja cīnīties vai bija spiesti cīnīties savādāk, nekā tas notika viņa šaurajā pasaulītē. Šāda tendence **specializēties** un

pazaudēt plašāku, lietu būtību tverošu vērojumu ir mūsdienu kopējā iezīme. Aizvien pieaugošais zinātniskā materiāla daudzums vairs neļauj būt vēsturniekam vispār, bet liek rakstīt monogrāfijas par atsevišķām tēmām; tāpat arī zoologs vairs nav vispār zoologs, bet gan ornitologs vai entomologs, kurš tālāk atdod savu vietu lepidopterologam, koleopterologam un mirmekologam¹.

Uz vienu daļu no hierarhiski veidotās partiju birokrātijas zemākiem un vidējiem slāņiem, uz tā saucamajiem unteroficiēriem var attiecināt to, ko Alfrēds Vēbers Sociālpolitikas biedrības Vīnes kongresā 1909. gadā sacīja par jebkuru birokrātiju: tā ir individuālās brīvības un godprātīgu iekšpolitisko uzskatu nāvīgākā ienaidniece. Vidēja ranga ierēdniecības atkarība no augstākajām instancēm absorbē viņu personības un veicina mietpilsoniskumu un filistrību visā sabiedrībā. Birokrātijas gars sabojā raksturus un rada bezprincipu cilvēkus. Jebkurā birokrātijā zeļ karjerisms, kas liek respektēt pavēles un tātad arī tos, kuri pavēl; uz apakšniekiem ir jāuzbrūc, priekšniekiem ir goddevīgi jāpielien. Volfgangs Heine – nenogurdināmais cīnītājs par apdraudēto individuālo un intelektuālo brīvību vācu sociāldemokrātu partijā – atkal un atkal brīdināja par «birokratizācijas un individualitātes apspiešanas tendencēm»² un norādīja kā uz biedinošu spēku uz prūsisko valsti ar tās sava veida paraugbirokrātiju un unificēto pārvaldi, kura, par spīti ārējiem panākumiem, iekšēji regresē un nespēj ne vien attīstīt, bet tikai paciest individualitātes un aizvien ļaujās seklai rutīnai un nepatīkai pret katru progresu tās iekšienē.

¹ Ornitologi pēta putnus un entomologi – kukaiņus, bet entomoloģijas ietvaros lepidopterologi nodarbojas ar tauriņiem, koleopterologi – ar vabolēm un mirmekologi – ar skudrām.

² Heine W. *Demokratische Randbemerkungen zum Fall Göbre.* – *Sozialist. Monatshefte* 8. – 1904. – P. 284.

2. Centralizācija

Tieši vislabākā birokrācija kļūst par nospiedošāko un neciešamāko birokrātiju. Jebkādas centralizācijas vēsturiskais attaisnojums tikmēr ir vecum vecā atziņa, ka vairumā gadījumu ātra un gluda lietu nokārtošana prasa, lai tas tiktu darīts samērā vienveidīgi. Apmierinošā līmenī veikt tādu uzdevumu, piemēram, sagatavot tik ļoti nozīmīgos statistiskos datus nu nekādi nav iespējams federatīvā sistēmā.

Partijisma iekšējās struktūras ārējās formas ir laika gaitā daudzkārt mainījušās atbilstīgi strādnieku kustības vēsturiskajai attīstībai.

Vācijā vadonība, pieskaņojoties tautas raksturam un masuniecīgam politiskajam briedumam, vispirms bija monarhija vienas personības neierobežotas diktatūras formā. Pirmā strādnieku organizācija uz vācu zemes bija Ferdinanda Lasala Vispārējā vācu strādnieku savienība, kas tika dibināta 1863. gadā un pastāvēja līdz saplūšanai ar «eizenahiešiem» 1875. gadā. Šī savienība bija neikdienišķa vīra radīta un viņa rakstura apzīmogota. Dažkārt gribas teikt, ka viņa savienība bija veidota pēc Vācu Nacionālās savienības¹ parauga. Lidzība varbūt varētu būt bijusi abu organizāciju pamatnēs, bet ne virsoņēs. Lasala organizācija bija vienota un aptvēra Vāciju bez sadalījuma pa teritoriālām sekcijām. Biedra statusu nepastarpināti noteica savienības centrāle, kas – atšķirībā no Nacionālās savienības – nebija vairāku cilvēku komiteja, bet gan viens vienīgs vīrs. Ferdinanda Lasala un tāpat arī viņa pēcteča Johana Batista fon Šveicera vācu strādnieku partijas prezidenta amats drīzāk līdzinājās Venēcijas dodža amatam, bet ar tādu atšķirību, ka strādnieku vadoņu visvarenību neierobežoja oligarhiskas kontroles institūcijas, kas kavēja dodžus. Prezidents saimniekoja kā absolūts monarhs.

¹ Tā tika nodibināta 1859. gadā Frankfurtē pie Mainas ar mērķi veicināt vācu valstiņu apvienošanu un pati apvienoja 30 – 40 tūkstošus biedru Rūdolfa fon Benigsena vadībā. Drīz vien no tās atšķēlās Vācu Reformu savienība, kas apstrīdēja dažus Bismarka pasākumus, ar kuriem viņš drīz vien panāca reālo Vācijas apvienošanu.

Viņš nebija pakļauts nekādai kontrolei. Viņš *motu proprio** nosauca savus vietniekus, ģenerālpilnvarotos un galu galā savu pēcteci. Viņš pavēlēja, un pārējie klausīja. Šāda savienības struktūra atbilda ne vien Lasala personiskajām īpatnībām, viņa neremdināmajai varas kārei un egoistiskajai būtībai, kas viņam – ģēnijam – neļāva izprast citus cilvēkus, bet arī viņa teorētiskajiem uzskatiem par partijas organizācijas uzdevumiem. Savā Ronsdorfas runā viņš teica tā: «Lai kur vien es nonāku, it visur es dzirdu strādnieku runas, kuras var rezumēt šādi: mums vajag no mūsu gribas izkalt vienu vienīgu āmuru un ielikt to rokās vienam cilvēkam, kura inteliģenci, raksturu un labo gribu mēs turam par savas uzticības cienīgu, lai viņš var sist ar šo āmuru.» Un turpat tālāk: «Divi pretmeti, kuru sintēzi mūsu valstsvīri līdz šim ir saukuši par neiespējamu lietu, par filozofu akmeni, – šie augstie pretmeti ir brīvība un autoritāte, kuri nu ir pēc būtības savienoti mūsu savienībā, kas mazā apjomā rāda piemēru, ko lielā apjomā atkārtos nākamā sabiedrības formācija.»¹ Prezidenta diktatūru, tātad, Lasals traktēja ne vien kā mirkļa nepieciešamību, kuru organizācijai stingri diktē bargās cīņas moments, bet gan kā strādnieku kustības galamērķi. Lasala laikā vācu strādnieku kustība bija vārģa, un tai patiešām vajadzēja stingro tēva roku gluži tāpat, kā to vajag svārkos tērtam puīselim². Tēvs pirms nāves ar testamentu parūpējās par savu aizvietošanu. Toreizējā vācu strādnieku kustība tāpat bija mantojumā atstājams objekts. Lemjošā un izpildvara vienās rokās kā vācu strādnieku kustības pirmo gadu struktūras kvintesence Šveicera laikā pēc Lasala nāves tika mikstināta pavisam nedaudz. Šādu stiprā autoritārisma iezīmi noteica ne tik daudz acumirkļa nepieciešamība, cik, kā jau tas ir atzīmēts, tradīcijas un vācu kaluma ģermānisma etniskā savdabība. Šīs raksturiezīmes ir lielā mērā gājušas mazumā laika ritumā, teorētiski un praktiski izkopjot

¹ Lassalle F. *Die Agitation des Allgemeinen Deutschen Arbeitervereins und das Versprechen des Königs von Preussen. Rede zu Ronsdorf 1864. – Berlin, 1892. – S. 40.*

² «Lasala laikā» mazu puiku apģērbs bija svārki, un savas pirmās bikses viņi saņēma ap gadiem desmit – to uzvilksana bija gandrīz vai iesvētīšana vīru kārtā.

demokrātiju atbilstīgi dažādajām vajadzībām un dažādam cilvēkmateriālam ziemeļos un dienvidos. Tomēr tās nav pilnībā iznīdētas un joprojām spēj ko ietekmēt.

Tajā pašā laikā, kad Vācijā izveidojās cieši saliedētā lasaliešu organizācija, strādnieku vadoņu organizācija internacionālā savienībā atrada citu organizatorisko formu. Tās sastāvdaļu savstarpējai nacionālai greizsirdībai vajadzēja dabiski aizšķērsot ceļu tam, lai **Internacionālajā strādnieku asociācijā** (1864) tiktu oficiāli ieviesta vienpatņa diktatūra. Tad nu Londonā konstituējās **Ģenerālā padome** – galvenā diktatoriskā iestāde, kurā ietilpa saujīņa ļaužu no dažādām Internacionālē pārstāvētām valstīm. Šīs valdības pilnvaras daudzās lietās bija gandrīz tikpat neierobežotas kā Lasala prezidentūra Vācijā. Padome gan aizliedza tās aptvertajām savienībām ievēlēt savus prezidentus, jo tas būtu demokrātisko principu pārkāpums. Turpretī pati sevi tā oficiāli cildināja par orgānu, caur kuru strādnieku šķira dodot sev «kopējās direktīvas». Padome no sava vidus nokomplektēja lietvežu štatu, kurā ietilpa īpašumu pārzinis, ģenerālsekretārs un sekretāri, kuri atbildēja par atsevišķām valstīm. Padome nevairījās vajadzības gadījumā vairākus amatus ielikt vienās rokās. Vācietis Engels uz laiku pildīja četru sekretāru pienākumus, pārstāvot Spāniju, Itāliju, Portugāli un Dāniju. Un sekretāra rokās, savukārt, bija tādas svarīgas pilnvaras kā jaunizveidoto sekciju atzīšana vai noraidīšana, naudas pabalstu piešķiršana vai atteikšana, strīdu izšķiršana utt. Nav šaubu, ka ilgus gadus visu teorētiski un praktiski svarīgo jautājumu izlemšanā Ģenerālā padome pakļāvās viena vienīga cilvēka – Kārļa Marksa – dzelzs gribai. Plaisa starp principiāli noteikto oligarhiju un praktiski izveidojušos monarhiju bija iekšējais cēlonis vecā stila Internacionāles sabrukumam. **Ģenerālā padome** un jo sevišķi Markss saņēma pārmetumus par sociālisma izķēmošanu, jo viņš ar savu zemisko tieksmi sagrabt varu iedibināja strādnieku kustībā autoritārisma principus. Pirmie apvainojumi atskanēja no ārpuses, no grupām, kurām nebija savu pārstāvju Ģenerālajā padomē: apvainojumus izteica Bakuņins, itālieši un žoresieši. Ģenerālā padome viņus uzveica. 1872. gadā Hāgas kongresā autoritāristi ar

autoritārām metodēm (mandātu pārdali sev par labu, kongresa saukšanu viņu pretiniekiem nepieejamā vai grūti pieejamā vietā¹) pilnīgi satrieca antiautoritāristus. Tomēr ļoti drīz pārmetumi par mēģinājumiem sagrābt varu atskanēja Ģenerālās padomes nometnē. Markss pieredzēja to, kā viņu viens pēc otra pamet gan franču revolucionāri, gan angļu arodbiedrību vadoņi, gan vācu emigranti, kuri bija atraduši vietu Anglijā. Blankisti demonstratīvi novērsās no Marksa pēc tam, kad viņš bija patvaļīgi pārcēlis Ģenerālo padomi uz Ņujorku. Angļu arodbiedrību ietekmīgākie vadoņi Odžers un Lukrafts atkratījās no Marksa tad, kad tas arī viņu, tolaik Ģenerālās padomes locekļu, vārdā nosūtīja Ģenerālās padomes vēstījumu Parīzes Komūnai, nemaz nejaudājot pēc viņu paraksta. Jungs un Ekarius paziņoja, ka nespēj strādāt kopā ar tik despotiskām personām kā Markss un Engels. Oligarhija gāza aizplīvuroto monarhiju².

Kad 1889. gadā radās tā sauktā **Jaunā Internacionāle**³, t. i., kad dažādu valstu sociālistu partijas atkal apņēmās rīkot kopīgas apspriedes un laiku pa laiku sasaukt kongresus saistošu lēmumu pieņemšanai, tās, Jaeka vārdiem sakot, bija mainījušas internacionalitātes jēdzienu. Vecā **Internacionāle** ietvēra savu pastāvēšanu iespējami stingrākas centralizācijas formā, «lai katrā punktā, kur uzliesmo ekonomiskā šķiru cīņa, tūlīt tiktu laists laukā kopējais, organizētais strādnieku šķiras spēks»⁴. Turpreti Jaunā Internacionāle kļuva par

¹ Mihelss paskaidro, ka Bakuņins, piemēram, nevarēja aizbraukt no Šveices uz Nīderlandi, jo tad nāktos šķērsot Vāciju vai Franciju, kur viņu tūdaļ apcietinātu.

² Vēlāk Mihelss detalizēja nacionālo faktoru nozīmi «monarha» Marksa gāšanās no troņa: «Internacionāle bija patentēta skatuve nacionālajiem ķīviņiem. Ģenerālpadomes vācu runasvīri Markss un Engels konsekvēti un aroganti pastāvēja uz vācu ietekmes pirmsiesībām, kuras viņi iztēloja par dabiskām vācu zinātnes pārākuma sekām. Šo pašu nacionālpatriotisko jūtu vadīts, Engels 1874. gadā apsveica programmu, kuru bija pieņēmusi aizbēgušo komunāru blankistu daļa. «Tas ir pirmais manifests,» norādīja Engels, «ar kuru franču strādnieki pietuvojas tagadējam vācu komunismam. Turklāt šie strādnieki pārstāv novirzienu, kas uzskata francūžus par revolūcijas izredzēto tautu un Parīzi – par revolucionāro Jeruzalemi.» Grām.: *Michels R. Patriotismus. – München und Leipzig, 1929.* – S. 47.

³ II Internacionāle, kas saira līdz ar 1. pasaules kara sākumu.

⁴ *Jaekb G. Die Internationale. – Leipzig, 1904.* – S. 218.

irdenu sasaisti starp iekšējās organizācijas ziņā cieši savilktiem un pa valstu robežām nodalītiem ķermeņiem – kaut kas līdzīgs pilnīgi patstāvīgu valstu savienībai. Tai nebija nekāda organizatoriskā centra. Vecā Internacionāle bija oligarhiskā formā ietērpta viena cilvēka diktatūra. Jaunā Internacionāle būtu pielīdzināma holandiešu Ģenerālštatiem¹ – federatīvai republikai, ko veido savstarpēji neatkarīgu oligarhiju grupa. Ģenerālā padome Londonā bija visvarena. Vēlākais *Secrétariat Socialiste International*² Briselē bija skrīveru kantoris bez kādas autoritātes. Internacionālie sociālistu kongresi gan deva pašapzinīgākajām un spēcīgākajām nacionālajām oligarhijām iespēju mēģināt iemantot internacionālu ietekmi. Jo sevišķi vācu sociāldemokrātija līdz Štutgartes kongresam 1907. gadā, kad tā bija spiesta pāriet aizsardzībā, ne bez panākumiem mēģināja uzspiest citām sociālistu partijām Vācijas īpatnību dēļ radušos vārdiskā revolucionārisma taktiku. Pēc vācu sociāldemokrātijas garīgā sabrukuma pasaules karā un pēc gandrīz pilnīgā tās internacionālās autoritātes zuduma viņu vietu kā toņa noteicējs un pavēļu devējs masu partijām ieņēma uzvarējušais krievu sociālisms – būtībā vēl skarbāka un, kā jau par valdību kļuvusi, vēl absolūtiskāka partija par vāciešiem, bet ilgākā laika posmā tā nonāks līdz tam pašam negatīvajam rezultātam. Jo taktikas vienādošanai pēc internacionālām vadlīnijām ir robežas, ko nosaka atsevišķo nacionālo oligarhiju dažādās vajadzības. Piedāvāt nacionālo dominanti internacionālām savienībām vēl bija iespējams. Internacionālu diktatūru ieviest neviena nacionālā sekcija gan vairs nevarēja. Līdz ar atsevišķo partiju nostiprināšanos

¹ Ģenerālštati sākotnēji bija holandiešu apdzīvoto teritoriju pašpārvaldes orgāns, kas 15. gs. izveidojās Burgundijas karalistes sastāvā. Pēc Nīderlandes pārejas uz republikānisku valsti, Ģenerālštati noturēja septiņu autonomu provinču ievēlētu delegātu («dižvaras kungu») sanāksmes Hāgā, kas risinājās no 1593. līdz 1795. gadam un kurās tika apspiesti galvenokārt ārpolitikas jautājumi. Pēc viņu gāšanas Satversmes sapulce 1796. gadā izveidoja parlamentāru valsts pārvaldes formu.

² Sociālistiskās Internacionāles sekretariāts jeb II Internacionāles sekretariāts; pēc tās sabrukuma uzradās gan III Internacionāle (Kominterne, 1919 – 1943), gan Sociālistiskā strādnieku internacionāle (1923 – 1939).

un patstāvības pieaugumu to bažas tikt pakļautiem pieauga. Internacionālo centralizāciju izjauca konkurence starp nacionālajām centrālēm. Katra sastāvdaļa uzmanīja, lai citas daļas neuzmestos tai par vadītājām. Internacionālajās sapulcēs pieņemtie lēmumi stāvēja uz māla kājām. Amsterdamas kongresā 1904. gadā beļģis Ansēle skaidri lika saprast, ka viņš neuzskatīs par saistošu internacionālo rezolūciju, kurai vajadzēja novērst sociālistu iesaistīšanos buržuāziskās valdībās; līdzīgā veidā fon Folmars, visiem vāciešiem aplaudējot, novērsa franču mēģinājumu iejaukties vācu sociāldemokrātijas militārpolitikā, kaut gan runa tajā gadījumā bija par rezolūciju, kurai vajadzētu regulēt visu zemju sociāldemokrātu nostāju kara gadījumā. Rūpīgs pētījums noliek sociālistu internacionālos kongresus vienā plauktiņā ar citiem kārtu pārstāvniecības orgāniem (landtāgiem), kuru delegātu karstākā vēlēšanās ir neatdot ne pēdu no savām «brīvībām», t. i., no katra iegūtajām privilēģijām par labu viņu zemes «valdniekam» Internacionālismam.

Nacionālie oligarhi sliecas atzīt internacionālo lēmumu vērtību un uzliktās saistības tikai tad, ja viņi ar šo lēmumu palīdzību var galīgi iztīrīt savas partijas no apgrūtinošiem grupējumiem. Mazākuma vadoņi tad cenšas dabūt internacionālo zīmogu par liecību viņu piederībai sociālisma nometnei, bet vairākuma vadoņi pūlas internacionālajā teritorijā politiski nožņaupt mazākuma vadoņus, ar kuriem viņi netiek galā savā zemē. Lūk, pirmā veida piemērs: franču sociālistu gedistu mazākums 1904. gadā Amsterdamas kongresā ar internacionālu palīdzību mēģināja apklusināt savus daudzskaitlīgākos žoresistu pusbrāļus un patiešām iedzina viņus stūrī; un otrā veida piemērs: vācu un itāliešu sociāldemokrāti atkārtoti izmantoja Internacionāļu kongresus (1889. gadā Parīzē, 1893. gadā Cīrihē, 1895. gadā Londonā) savu antiparlamentāro un anarhistisko grupējumu iznīdēšanai.

Partijiskās centralizācijas plāni – pie viena arī varas plāni – palīdz valsts formai tās tagadējā reālajā veidolā. Vecajā **Austrijā** atsevišķās nacionālās strādnieku partijas gan bija jau lielākoties iekšēji nobriedušas tam, lai politiski nodalītos, bet partijas centrālās «spices»

palika stingri antiirredentiskas¹ un vērstas uz valsts saturēšanu, jo tieši valsts saturēšanā tās saredzēja pretsvaru viņu pašu varas sfēras un varas pilnvaru sadrumstalošanai, kā arī tām nācās baidīties no «lēciena tumsā», ielaižoties valstiski politiskās pārmaiņās. No šā paša skatpunkta varētu būt saprotamas austriešu sociāldemokrātijai piemītušās simpātijas pret reihu², par spīti rases ziņā nevāciskajai komplektācijai tās vadoņu aprindās. Austriešu sociālistu partijiskās un publicistiskās iedarbības rādīuss būtu tikai ieguvis no faktiskas apvienošanās ar Vāciju, ja tā notiktu uz zināmiem nosacījumiem un ietvertu sevī kustību-prom-no-Berlīnes. Tos pašus cēloņus mēs redzam arī Reinzemes un Pfalcas strādniecībā, kas kopvācu patriotisma gaismā cīnās pret separātismu. Ja **Reinas sociālisti** pilnīgi nošķirtos no Saksijas un Tīringenes sociālistiem, viņiem tiktu atrauta arī ietekme Berlīnes un Hamburgas centrālēs, un viņi tiktu pakļauti Puankarē sistēmai³ vairāk nekā demokrātiskajai federatīvā reiha valdībai. Arī Reinas katoļi pakļaujas ietekmei no centra, kas dara visu iespējamo, lai ietekmi saglabātu un federālajā līmenī nesaruktu līdz pilnīgai necībai. Tāda, lūk, ir objektīvā gaita. Tēvzemniecisko dziņu izpausmes šeit arī varētu būt atrodamas, bet tikai kā atvasinājumi.

No **demokrātiskā centrālisma** cieš arī dialekts un profesionālais žargons – īsāk sakot, viss, kas vien nodala cilvēkus pēc viņu valodas. Jo tas taču bojā partijas uniformu. Tāpēc neviena valoda nav tik tāla tautas mutei un nav tik nediferencēta lokālā ziņā kā lielās proletariāta partijas avīžu un aģitācijas valoda.

¹ Irredentisms ir Mihelsa iemīļots un plaši lietots termins. Tas veidots no itāliešu vārda *irredento* – nebrīvs, citam piederošs. No šā vārda savu nosaukumu atvasināja sabiedriski politiska kustība, kas 19. un 20. gs. mijā cīnījās par to, lai visas itāliešu apdzīvotās zemes tiktu pievienotas Itālijai, bet noraidīja Itālijas tīkojumus Āfrikā.

² Tas nozīmēja noslieci saglabāt reālu saturu vārdam *Osterreich*, t. i., austriešu dominantei vairāku tautu apdzīvotās teritorijās, nevis šā vārda atdošanu austriešiem, kuriem vārds «impērija» tagad ir tikai vēsturiska piemiņa bez reāla satura.

³ Franču politiķis Remons Puankarē centās paplašināt savas valsts teritoriju uz to apgabalu rēķina, par kuriem gadsimtiem ir spēkojušās Francija un Vācija.

Mūsdienu strādnieku kustībā līdzās stingri izteiktai tendencei uz nacionāli valstiski bāzētu centralizāciju jau ilgi ir vērojama arī spēcīga pretkustība. **Decentralizācijas** idejas izplatās un iet soli soli ar dumpību pret centrāles augstākajām iestādēm. Pavisam smagi maldīsies tas, kurš pieņems, ka centrālās kustības rodas līdz ar nobriedušo masu centieniem iegūt patstāvību. Šīs kustības izcelsme ir pavisam citur. Decentralizācija ir mazākumā palikušo vadoņu nodarbošanās, kuriem partijas kopējā vadībā ir uzspiestas pakārtotas lomas un kuri tad uzskata par labāku atgriezties savos dzimtajos apgabalos. Mazākumā nokļuvušās grupas nepavisam nemil centralizāciju nacionālā līmenī. Nespējot valdīt pār visu valsti, viņi pretojas vairākuma rokās esošās partijas valdes ietekmei un cenšas samazināt tās ietekmes lauku, lai ārpus tā vītu sev ligzdu un no turienes pārraudzītu kaut telpiski mazāku, bet savas varas lauku, kurā netraucēti raustīt vadības grožus. Labāk būt pirmajam Galilejā nekā otrajam Romā. Bavārijas nekronētie karaļi nemil spēlēt otro vijoli Berlīnes orķestrī pilnīgi neatkarīgi no tā, vai to nāktos darīt sociālpatriotiskā Folmara vai vācāutiskā Ludendorfa vadībā.

Vairākuma lozungs ir «centralizācija», un mazākuma lozungs – «autonomija». Lai sasniegtu savus mērķus, mazākumam ir jāved cīņa, kas dažkārt pieņem šablonus un terminus, kādus līdz šim ir lietojuši īsteno brīvības cīņu varoņi pret tirāniju un tirāniem. Ja mazākuma grupas vadonis ir sevišķi stiprs, tad viņš mēģina vispār noliegt pastāvēšanas tiesības vairākumu iemiesojošai centrālei. **Itāliešu sociālistu Imolas kongresā 1902. gadā** revizionistu vadonis Filipo Turati un viņa piekritēji partijā nāca klajā ar nopietnu priekšlikumu vispār likvidēt partijas valdi kā pilnīgi novecojušu un autoritāru iestādi un tās vietā ieviest pilnīgu autonomiju partijas nodaļām pa vēlēšanu apgabaliem, un kopējo lietu kārtošanai nolikt tikai tīri administratīvu izpildorgānu trīs tehnisko ierēdņu sastāvā. Tas esot jakobīnisms – gribēt, lai visa partija tiktu vadīta tikai no augšas. Iedarbīgākais arguments, kuru lietoja šādu demokrātiskā federatīvisma uzskatu pretinieki, bija norāde uz to, ka pēc partijas valdes likvidācijas deputāti paliks vienīgie un neviena nekontrolētie kungi

partijā; ka tad jebkurā steidzami izlemjamā jautājumā, kuru ierobežotā laika dēļ nebūs iespējams apspriest nepastarpināti partijā, visas taktiskās vadlīnijas noteiks tikai partijas parlamenta frakcija, kura savā vietā nav nonākusi pēc partijas biedru, bet gan pēc kopējās vēlētāju masas gribas. Ja paturam spēkā hipotēzi par patiesas demokrātijas iespējamību partijiskā savienībā, tad tās tiesību saskaldīšana ir nedemokrātiska, turpretī centrālisms ir derīgākā forma neapstrīdamas masu gribas izpaušmei. Lūkojoties no šāda redzes leņķa, pilnīga taisnība bija Enriko Feri, kurš pārmeta revizionistiem, ka viņu iecerētā partijas valdes atļaišana būtu vērsta pret partijas masu suverenitāti, jo partijas valdes tiesības rodoties no partijas kongresos likumīgi paustās masu gribas.

Tāda kustība-prom-no-Romas (prom-no-Berlīnes vācu variantā) nekādā ziņā nevājina oligarhijas principu kā tādu, jo opozicionārais mazākums, kurš zaudē ietekmi centrālē, tūlīt pat ierīko pats savu centrāli, kur valda tikpat neierobežoti kā tā pretinieki vecajā centrā. Šāda kustība ir tikai mēģinājums pārdalīt varu un saskaldīt lielo oligarhiju dažās vai daudzās mazākās oligarhijās, un tā līdz pat punduroliarhijām, kādas ierīkot cenšas katrs Francijas vai Itālijas parlamenta deputāts savā vēlēšanu apgabalā; savukārt Vācijā, kur joprojām saglabājusies valsts iekšējā sadrumstalotība ar federālo zemju parlamentiem un administratīvajiem apgabaliem prasa diferenciāciju, kompetenču un darba dališanu, visnotaļ veicinot šādu attīstību (kurai teorētiski vēl iedod zinātniskā pamatojuma kostīmu), sīkās oligarhijas pieņem atsevišķo zemju partiju veidolus, kuras visas – no Bavārijas līdz Hesenei – ir pārņēmis kārdinājums iegūt autonomiju no Berlīnē sēdošās partijas valdes, bet pašām panākt visstingrāko centralizāciju.

Centralizācijai naidīgie centieni vācu sociāldemokrātijā, kuri jo sevišķi izpaužas Dienvidvācijā, bet no visām vietām ir vērsti pret Berlīnes centrāli, faktiski nesaudzīgi apkaro federālismu savu organizāciju ietvaros. Tālāk ir jāatzīmē atsevišķo nodaļu mēģinājumi finanšu laukā pašu labklājības interesēs emancipēties no kopējās partijas kases. Partijas Bavārijas zemes kongresā 1906. gadā Erharts

teica: «Un galu galā taču ir tā, ka par naudu, kas aiziet uz Berlīni, lemj partijas valde, bet par naudu, kas paliek šeit, lemjam mēs.»¹ Kaismīgais cīnītājs pret partijas prūsiskošanu un federālisma orators Hugo Lindemanis norādīja, ka nav pieļaujami lielie dienvidvācu izdevumi, kas aiziet uz Berlīni un vājina vietējās finanses tikai tādēļ, lai centrālā kase varētu apmierināt savas noslieces uz naudas uzkrāšanu.

Demokrātiskajās partijās patlaban noritošās cīņas ap **centralizāciju vai decentralizāciju** ir nozīmīgas ne vienā vien ziņā.

Būtu kļūda noliegt to, ka no abām pusēm ir atskanējuši principiāli, ētikas augstumos pacelti apsvērumi. Te tikai jānoraida apgalvojumi, ka cīņa notiek par vai pret oligarhiju, par vai pret tautas un partijas masu suverenitāti. Alkām decentralizēt partijas varu vai nu internacionālajā līmenī – cīņai pret tālejošām internacionālo biroju, komiteju un kongresu pilnvarām, vai nacionālā līmenī pret partijas centrālo valdi nav nekā kopīga ar dziņu pēc lielākas individuālās brīvības. Šīs alkas daudzos gadījumos ir attaisnojamas arī ar praktiskas dabas apsvērumiem un jo īpaši ar strādnieku situācijas ekonomisko, sociālo u. c. raksturojumu atšķirībām dažādos novados. Šķietami demokrātiskās tendences uz autonomiju faktiski nosaka vides dažādība. Vācijā dienvidvācu sociāldemokrātiem ilgi jo ilgi šķita, ka viņi no saviem Ziemeļvācijas biedriem atšķiras ar citu pasaules uzskatu. Viņi enerģiski aizstāvēja tiesības uz aktīvu un pozitīvu līdzdalību valsts, t. i., savu minivalstiņu dzīvē, pamatojoties uz to, viņu pārstāvētajās valstīs ir saskatāma gara un slavena parlamentārisma vēsture, kamēr prūši joprojām ir piesūkušies ar autoritārā un feodālā gara paliekām. Viņi norādīja arī uz svarīgām atšķirībām saimnieciskajā struktūrā. Vācijas dienvidos lauksaimniecībā dominē mazās zemnieku saimniecības, bet ziemeļos – lielsaimniecības. Tālab abās valsts daļās varot būtiski atšķirties arī sociāldemokrātisko partiju nostāja pret buržuāziju un valdību. Kad vien Ziemeļi un Dienvidi saķeras cīņā, abu pušu vadoņiem ir parocīgi norādīt uz pretinieku politisko atpalicību un teorētisko tumsonību. Ziemeļu sociālisti pār-

¹ «Volksstimme» (Frankfurt). – 6. März 1906.

metoši norāda Dienvidu biedriem uz viņu sīkburžuāzisko, zemnieciski aprobežoto un trulo vidi un lielās ar to, ka viņi reprezentē kustības nākotni, jo viņi (kā mācīja Markss) apdzīvo pēc tehnikas progresa un lieluzņēmumu saimnieciskās kārtības tālāk tikušas zemes. Dienvidu biedri no savas puses attrauca pretējo, ka Ziemeļu iedzīvotāji ar savām, Dienvidos jau sen izdzīvotajām junkuru saimniecībām un latifundijām esot palikuši tālu iepakaļ kultūras ziņā un ka tieši Dienvidos ir ieraugāms nākotnes ideāls.

Arī **Itālijā** ir pamanāmi Ziemeļi un Dienvidi sociālismā. Arī šeit dienvidnieki tiecas pēc autonomijas un norāda uz dažādajām saimnieciskajām struktūrām abās valsts daļās. Šķiriskās pretrunas Neapolē neesot ne tuvu tik nobriedušas kā Augšitālijā, kur tās daudz vairāk atbilst Marksa idejām par šķiru cīņu. Sludināt marksisma pamattēzes Dienvidos nozīmē sacelt pret sociālismu sīkzemniekus. Pretstatu starp Ziemeļiem un Dienvidiem parāda arī jautājums par tirdzniecības politiku. Lombardijas un Pjemontas sociālisti ir zvērīgi aizsargmuitu pretinieki, jo tās sadārdzina strādnieku iztiku, kamēr Dienviditālijas sociālisti ir drīzāk noskaņoti par labu aizsargmuitām, jo tur proletārieši šur tur ir arī īpašnieki, kuri varētu ciest no iespējamās noieta krīzes. Attiecībā uz koloniālo politiku Ziemeļitālijas sociālisti ir tikpat kaislīgi noliedzēji, cik viņu biedri Dienvidos ir kaismīgi atbalstītāji. Pat reformisma strāvojumu bija pārņēmušas karstas diskusijas par atbalstu valdības politikai, piemēram, Džoliti valdību, kas Ziemeļos ieņēma liberālu nostāju, bet Dienvidos atbalstīja lokālās kliķes.

Tieksme pēc reģionālās autonomijas negroza **partijas dzīves oligarhisma** faktu ne par mata tiesu. Tā gan aizšķērso ceļu kolosveidīgas oligarhijas radišanai, bet tikai tāpēc, lai atskaldītu vairākas sīkākas oligarhijas, kuru vara ir ģeogrāfiski daudz vairāk ierobežota, bet kuras savas kundzības aptvertajā laukā nav mazāk varenas.

5. nodaļa

Cīņa par varu starp vadoņiem

1. Cēlonība

Tēze par demokrātiskās partijas vadoņu neierobežoto varu prasa vienu atrunu. Teorētiski vadoni sasaista masu griba. Ar vienu masu vēzienu pietiek, lai viņam būtu jāatkāpjas. Viņš ir jebkurā mirklī atceļams un aizvietojams. Mēs gan redzējam, ka prakse šīs teorijas izpildes ceļā liek dažnedažādus un būtiskus šķēršļus. Un tomēr: lai gan partiju demokrātija nevar iztikt bez autoritāriem vadoņiem, tā tomēr var vadoņus nomainīt. Akla paļaušanās uz masu ir vadonim bīstamākā īpašība. Aristokrātiskais vadonis drošāk aizsargāts pret masu uzbrukumu nekā demokrātiskais vadonis. Demokrātijai imanenta iezīme ir tā, ka demokrātijas pavēni jebkuram ir neatņemamas tiesības pretendēt uz visiem tur esošajiem amatiem. Masa gan nav spējīga valdīt, bet katram masas dalībniekiem ir iespēja, ja vien viņš ir apveltīts ar vajadzīgajām – gan labām, gan sliktām – īpašībām, izcelties no masas un iespraukties starp vadoņiem. Šāda iespraušanās apdraud amatus un godu jau ieguvušos vadoņus, kuriem tad var nākties atdot vietu jaunpienācējiem. Vecajam vadonim tāpēc nākas visu laiku būt lietas kursā par to, kāds noskaņojums un uzskati ir masās, kurām viņš ir pateicību parādā par savu vietu. Viņam nākas vismaz ārēji laiku pa laikam uzvesties tā, lai viņu varētu atzīt par padevīgu kalpu. Parasti jau tā arī izskatās, it kā masa patiešām valdītu pār vadoni. Īstenībā tādi gadījumi parasti nozīmē to, ka jaunam vadonim vai vadoņu kopai ir izdevies uzkundzēties masām un izpotēt tām savas, vecā vadoņu loka koptajām pretējas idejas. Šķiet, ka vecajiem vadoņiem tad nākas pakļauties masu gribai un pieļaut jauno vadoņu parādīšanos līdzās vecajiem, vai arī atkāpties no amatiem. Tomēr tas, kurš raudzīsies dziļāk, it viegli pamanīs, ka viņu locīšanās parasti ir tikai līdzeklis, ar ko stāties pretī jauno vadoņu

ietekmei. Ar pakļaušanos viņi netieši noņem cepuri masu *capriccio** priekšā un tieši novērš briesmas, ko rada jaunā elite.

Kādreiz mēdz sacīt, ka tautas sacelšanās aprij pašas savus vadoņus: Kolu di Rienci, Miheli di Lando un Mazanjello Itālijā, Dantonu un Robespjēru Francijā. Pat nepieņemot tāda apgalvojuma pretenzijas uz vispārnozīmību, ir jāatzīst tā balstīšanās uz reāliem faktiem, no kuriem gan kļūdaini būtu secināt, ka masas esot nepateicīgas saviem vadoņiem. Ne jau masas viņus aprij, bet gan vadoņi aprij viens otru, kā to parādīja tipiskais piemērs: Dantonu novāca Robespjērs, bet Robespjēru – atlikušie dantonisti.

Reizi pa reizei vērojamā, vismaz formāla vadoņu pakļaušanās masu gribai, no kuras viņi teorētiski ir atkarīgi, vājāku un vulgārāku vadoņu izpildījumā pieņem **demagoģijas** formu. Demagoģi apjūsmo masu gribu, un tā vietā, lai celtu masu uz augšu, paši grimst tās dziļumos un sniedz tur visvisādu teatrālu efektu izgreznotus priekšnesumus, kuriem jārada iespaids, ka viņiem nav augstāka pagodinājuma kā vien verdziskā padevībā ložņāt pūlim gar kājām, kaut patiesībā viņi uzliek šim pūlim iemauktus un valda tā vārdā. Godīgāko un krietnāko vadoņu panākumu noslēpums ir tāds, ka «viņi prot novadīt neapturamo, aklo un lavīnveidīgo pūļa impulsivitāti viņu rūpīgi apsvērto un izloloto plānu gultnē»¹.

Stiprs vadonis spēj negaisam pretoties, labi zinot to, ka tas gan varētu satricināt, bet ne salauzt viņa kundzības varu. Vājais vai biklais tādā gadījumā lokās, melo un liekuļo. Bet, tiklīdz negaiss ir pāri, arī viņš atkal izslejas stāvus. Viņam taču ir piešķirta loma izpildīt tautas gribu, kas ļauj atgūt pirmās pozīcijas. Viņa nomešana ir bijusi vien atgriezeniska pagaidu norise. Viens no pazīstamākajiem vācu masu vadoņiem kādā partijiskā sajukuma brīdī ir teicis, ka viņš ir masu vadonis un tālab viņam ir jāseko masām. Šajā sarkasmā slēpjas dziļa psiholoģiska gudrība. Kurš grib pavēlēt, tam laiku pa laikam jāprot paklausīt. «Man ir jāseko, jo es esmu

¹ *Kochanowski J. K. Urzeitklänge und Wetterleuchten geschichtlicher Gesetze in der Ereignissen der Gegenwart. – Innsbruck, 1910. – S. 10.*

vadonis.» Negodīgais baiļojas. Stiprais pretojas. Bet tikai demagogs valda. Tik valda viņš no dibenplāna, valda tādējādi, ka pamet nepaveiktus vai tikai šķietami izpildītus tautas izvirzītos uzdevumus.

Cīņa starp vadoņiem un viņu savstarpējā greizsirdība mudina viņus darboties dedzīgi un dažkārt arī samāksloti. Parlamentārieši cenšas parādīt tādu darba prieku kalpošanā viņu lietai, kas liktu kaunā viņu ārpusparlamenta pretiniekus un tajā pašā laikā saglabātu masu respektu pret viņiem. Tāda rīcība ir gan demokrātijas uzlikts pienākums, gan piesardzības pasākums oligarhijas labā. Lielum lielā daļa ne starp vēlētājiem, ne starp deputāta partijas biedriem neko daudz nezina par viņa darbu, tāpēc viņam, lai novērstu apvainojumus dīkdienībā, ir laiku pa laikam jāatgādina par sevi. Šiem mērķiem vislabāk noder rosīšanās un reklāma. Šāda vajadzība izraisa vienu otru bezgalgaru runu un vienu otru jandāliņu, kuri tagad ir visu pārstāvniecības orgānu dienas kārtībā, jo nekas neceļ masu ievēribu un – vairumā zemju – arī masu lepnumu par saviem vadoņiem vairāk par incidentiem ar personiskiem apvainojumiem, kurus ir vieglāk saprast un pret kuriem plašās aprindas ir daudz atsaucīgākas nekā pret pētījumu datiem piebārstītām diskusijām attiecībā uz ūdens spēka izmantošanu vai tirdzniecības līgumu ar Argentīnu. Arī parastā režīmā demokrātisko partiju pārstāvju runātīgums parlamentos it visur ir iespaidīgs. Sociālistiskie deputāti **Itālijā** ieguva ievēribu ar to, ka no 1909. gada 25. marta līdz 10. jūlijam ir uzstājušies 212 reižu – devuši 20,4% no parlamentā vispār teiktajām runām, kaut gan sociālisti veidoja tikai 8% no deputātu skaita. Tāds pļāpīgums kalpo ne vien partijas prestiža uzturēšanai salīdzinājumā ar tās konkurentiem, bet arī katra atsevišķā deputāta pārvēlēšanas nodrošināšanai cīņā pret ārējiem ienaidniekiem un pašu partijas skauģiem.

Pretrunas starp vadoņiem, kuru dēļ viņi sāk cīnīties, var rasties visdažādākajā veidā. Nereti tās rada hronoloģiskā, fizioloģiskā un psiholoģiskā vecumu nesaderība, kad jaunie uzstājas pret vecajiem; tāpat pretrunas var radīt dažādā sociālā izcelsme – dzimušie proletārieši pret dzimušajiem buržujiem; ļoti bieži pretrunas izraisa

dažādo kustības atzaru objektīvās vajadzības – partija pret arodbiedrību, partijas parlamenta frakcija pret partijas valdi; dalījuma līnija varētu būt horizontāla, kad viena līmeņa birokrāti cīnās pret cita līmeņa birokrātiem; šo līniju varētu novilkt vertikāli starp divām lokālajām vadoņu grupām – bavāriešiem un prūšiem vai hanoveriešiem un frankfurtiešiem, vai starp francūžiem Vajā, Žoresu un Hervi vienā gadījumā, un citkārt starp vāciešiem Bēbeli un fon Folmaru Štutgartes debatēs par antimilitārismu.

Cīņa pārākajā pakāpē izceļas starp partijā un ārpus tās izaugušajiem kadriem – starp «partijas bonzām» un vēlāk uzreiz par sociālistiem kļuvušiem, pēkšņi iznirušiem slaveniem vīriem – literātiem, māksliniekiem, kādreizējiem buržuāziskajiem politiķiem. Šīs cīņas veidus un rezultātus mēs esam parādījuši citviet. Šai cīņai līdzīgs ir pretstats starp masu birokrātisko un demagoģisko vadonību, kuras ļoti bieži ir savstarpēji saistītas vai pat sakusušas un kuru sāncensību nevar izsmelt arī ne ar birokrātisma un (militāristisku) akciju pretstatu, jo šis pretstats izpaužas vairāk vārdos kā darbos. Tomēr fasciņējošs ir nosauktajiem vadoņu tipiem atbilstīgais, dziļais «masas» un «organizācijas» pretstatījums¹, kaut gan mēs esam konstatējuši masu vadonim pilnīgi adekvātu demagoģiskā vadoņa tipu arī organizācijā (partijas sapulcē, kongresā). Bet, no otras puses, neapstrīdama ir gan partijas dzīvē atrodamo amorfo un organizēto masu pretējība, gan vadības diferenciācija atbilstīgi tās vadīto masu vai svītu būtībai un uzdevumiem.

Visbiežāk tomēr vadoņu grupu nodalīšanos nosaka divi motīvu kompleksi. Vienā gadījumā darbojas lietišķas, principiālas domstarpības pasaules uzskatu līmenī vai vismaz novērtējumā par pārskatāmo nākotni un no tā izrietošo taktiku; tā rodas dažādie novirzieni: revizionisti un marksisti, sindikālisti, komunisti un sociāldemokrāti utt. Otrajā gadījumā darbojas personiskas dabas cēloņi – antipātijas, skaudība, nenovīdība, intrigu pīšana, nesaudzīga cīņa par augstāko

¹ Mihelss šeit atsaucas: *Colm G. Beitrag zur Geschichte und Soziologie des Rubraufstandes vom März bis April 1920. – Essen, 1921. – S. 90.*

amatu; kā Enriko Feri tika teicis par savu partijisko pretinieku Filipo Turati: viņš ienīst mani, jo viņam šķiet, ka divi gaiļi vienā vistu kūtī ir pārāk daudz. Visbiežāk atšķirības starp abiem vadoņu sāncensības motīvu kompleksiem ir gaistošas, jo to attiecības ir saistošas: pirmais komplekss laika gaitā inducē otro, bet otrais kaunīgi mēģina uzdoties par pirmo.

Noslēgumā ir jāpiemin vēl arī vadoņu cīņa nacionāli sašķeltā strādnieku kustībā. Austroungārijas sociāldemokrātijā nacionālie kašķi par amatiem risinājās ne vien valsts dzīvē, bet arī partijas dzīvē. Čehi un vācieši dedzīgi plēsās par arodbiedrību funkcionāru amatiem un vietām partijas valdē.

No demokrātijas izcēlušos oligarhiju apdraud divi naidīgi spēki: **demokrātiskā masu sacelšanās** un ar to cieši saistītā, droši vien sacelšanās rezultātā iespējamā **pāreja uz monarhiju**, ko realizē viens vienīgs oligarhs. Tātad briesmas nāk gan no apakšas, gan no pašu vidus. Dumpis ir vienā pusē un varas uzurpācija – otrā. Tādēļ itin visās modernajās tautas partijās akūti trūkst patiesa brālīguma gara, t. i., cilvēciskas uzticēšanās, tāpēc tur izveidojas latentā kara stāvoklis un nostiprinās *Spiritus animi**, kas nosaka savstarpējo neuzticību starp vadoņiem un ir kļuvusi par būtisku demokrātijas raksturlielumu. Šāda neuzticība jo sevišķi vēršas pret tiem pašu partijas biedriem, kuri sāk vadoņa karjeru. Jebkura oligarhija ar neuzticību raugās uz saviem pēctečiem. Tā saoz pēctečos mantiniekus jau oligarhu dzīves laikā. Esošo guvumu, tajā skaitā garīgā un dvēseliskā nozīmē skatāmo guvumu, turētāji lepojas ar savu pagātņi un tālab tiecas nomākt visus, kuriem šādas pagātnes nav. Dažās Sicīlijas pilsetās plēšas tādas partijas, kuras tautas mute ironiski apzīmē ar vārdiem *i ricchi* un *gli arricchiti* – bagātie un tie, kuri kļūst bagāti, jeb dižciltīgie un iznirēļi: aristokrāti un lielgruntnieki vienā pusē un tirgotāji, rūpnieki, fabrikanti u. c. darba devēji otrā pusē. Modernajās demokrātiskajās partijās pat bez finansiālās piegāršas norit līdzīga cīņa.

2. Veco vadoņu paņēmienu varas saglabāšanai

Katrā noregulētā un brašulīgā demokrātijā, kāda vien spēj izaugt uz partiju zemes, ir vērojams, ka cīņa starp vadoņiem rada nopietnus draudus vārda un domas brīvībai. Partijisko varu turošie vīri nemaz neslēpj dabisko tendenci iespējami reti laist pie vārda disidentiskos kolēģus. Varu ieguvušie dedzīgi prasa disciplīnu un pakļaušanos – īpašības, kuras viņi uzdod par partijas uzbūves postulātiem. Viņi ir tikuši tik tālu, ka ieviesuši cenzūru attiecībā uz tiem kolēģiem, kurus tur aizdomās par dumpību, piespiežot viņus nublicēt darbus patstāvīgos laikrakstos un nodot tikai partijas vadoņiem pakļautajai presei. **Vācu sociāldemokrātijā** pastāvošais aizliegums sadarboties ar buržuāzijas izdevumiem šai tendencei atbilst daļēji, bet aizlieguma attiecināšana arī uz sociālistiem tuvajiem, bet privātā kapitāla radītiem un tāpēc oficiālajai partijas kontrolei nepakļautajiem laikrakstiem ir izskaidrojama vienīgi tā. Bieži vien cīņa norisinās arī starp *détenteurs d'emploi* un *chercheurs d'emploi*^{*}, vai starp *ins* un *outs*, kā saka amerikāņi, vai, itāliski izsakoties, starp *capitani* un *aspiranti al capitanato*, kas vāciski būtu apmēram tā: starp vadoņiem un tiem, kuri cer kļūt par vadoņiem. Otrie piesaka karu pirmajiem šķietami lietīšķu motīvu dēļ, bet īstenībā visbiežāk tāpēc, ka viņiem ar šo «objektivitāti» būtu visvieglāk ielēkt veco vadoņu pulkā. Sapulcēs jaunie vadoņi deklarē, cik lielos draugos viņi ir ar vispārējiem un mūžīgiem principiem, to tīrību un attīrīšanu – viņi runā daudz un augstā stilā, lai atstātu iespaidu uz pretiniekiem partijas vadībā un piespiestu viņus dalīties ar partijisko varu. Ja vecie vadoņi tomēr neļauj sevi nobaidīt un neatlaiž varas grožus, tad jaunie mēģina pēkšņi mest kažoku uz otru pusi un pieķerties savu ienaidnieku ratiem, lai šādā veidā pa citu ceļu nonāktu tajā pašā apsolītajā zemē.

Veco vadoņu cīņu pret jaunajiem parasti atbalsta masas. «Lai īpašumā vari dzīvot taisni un svētīta tev uzticētā tauta.»¹ Visu

¹ Bez izmantotās literatūras norādes. Citur atrasts izteikuma plašāks variants: «Un svētīts kļūs tev uzticētais pūlis, / Kas par aukli piesauks paradumu. / Lai tu īpašumā dzīvotu kā taisnais / Un lai svētīts ir tev uzticētais pūlis.»

strādnieku partiju masās mājo dabiska skepse pret jaunpienācējiem un jo sevišķi pret tiem, kuri piesienas strādniecībai no citām šķirām, ja vien vecie viņus uzsvērti neprotežē un neieved savā vidū, tādēļ jaunajam partijas biedram, ja viņš grib izbēgt no ļoti spēcīgi izteiktas pretdarbības, nākas pārciest ilgu karantīnas laiku, pēc kura viņš drīkst uzstāties ar savām idejām. Vācu strādnieku partijas samērā ilgā pastāvēšana un ar to saistītais veterānu – vismaz to, kuriem ir zināmas tiesības uzskatīt sevi par partijas dibinātājiem, – morālais pārākums šajā kustībā, ko vēl jo vairāk pastiprina vācu strādnieku kustības vēstures īpatnējie apstākļi, proti, tā sauktais **likums par sociālistiem**, kuru pārdzīvojušos ar pilnām tiesībām var uzskatīt par uguns kristības saņēmumiem, šo karantīnu izstiepj uz ilgu laiku. Sociāldemokrāts, kurš jau 8 – 10 gadus nēsā partijas biedra karti savā krūšu kabatā, partijas aprindās joprojām parasti tiek saukts par «jauno» biedru. Šo parādību vēl tālāk nostiprina vācu tautai raksturīgais respekts pret vecumu un tendence uz hierarhiju, no kuras arī sociāldemokrātija nebūt nav pilnīgi izvairījusies. Tālāk seko arī tas, ka rūpīgi izkoptā ierēdniecība vācu strādnieku partijā gluži tāpat kā jebkura ierēdniecība ir norobežošanās instinkta varā. Tā nu mēs redzam, ka atšķirībā no citām, organizatoriski mazāk smagnējām partijām, vācu sociāldemokrātijā ceļš uz nozīmīgu stāvokli ir gandrīz noslēgts ne vien nupat partijā uzņemtajiem «fukšiem», bet arī visiem tiem partijas biedriem, kuri neatrodas partijas dienestā un kuri nedzīvo no šā dienesta, bet pārtiek no savām publikācijām vai vēl citā veidā nosargā savu ārējo neatkarību un, tāpat, nekļūst par skrūvītēm partijas mašīnērijā. Šis apstāklis neapšaubāmi veicina to, ka partijā acīmredzami trūkst spējīgas jaunās maiņas, par ko šajā pašā partijā tik bieži atskan žēlabas. Ja partijas biedram **nav ievērojama stāža partijā** un ja viņš nekādā formā – nebūdamas ne redaktors vai strādnieku sekretārs, ne arodbiedrības funkcionārs vai slimokases ierēdnis – nav profesionāli piederīgs modernās strādnieku kustības korpusam, bet ir tikai intelektuālis, tad viņam, par spīti formālajām tiesībām, kuras viņam piešķir demokrātiskās kustības formas un caurcaurēm demokrātiskie partijas statūti, ir kopumā

mazas izredzes iemantot partijā redzamu vietu. Ik gadus notiekošos partijas kongresus gribētos saukt par ierēdņu kongresiem. Īpaši samelots tas nebūs. Procentuālais partijas (arī arodbiedrību) ierēdņu īpatsvars delegātu vidū patiešām ir nenormāli augsts. Visuzskatāmāk šeit iztirzātās tendences izpaužas partijas augstāko vadības orgānu komplektēšanā. **Sociālistu partijas valdē Vācijā** nav jaunu cilvēku, kādi līdzīgās situācijās parādītos Itālijā, bet tikai un vienīgi veci, «nopenliem bagāti» partijas biedri, un nav arī brīvu sociālistisko publicistu kā Francijā, bet tikai partijas ierēdņi. Vecajiem vadoņiem noturēties palīdz konservatīvais noskaņojums masās, kuras tikai ar lielām grūtībām spēj iedomāties, ka lietu kārtošana būtu uzticama arī kādam cilvēkam no viņu pašu vidus, t. i., cilvēkam bez amata, nopenliem un izdienas.

Veco vadoņu vairākums cīņā pret jauno vadoņu mazākumu izmanto instinktu diktētu paņēmienu kopumu, kas parasti ļauj viņiem uzvarēt vai vismaz novilcināt viņu sakāvi. Bieži vien **cīņa starp vadoņiem un vadoņu kandidātiem** izskatās pēc cīņas starp atbildīgām un neatbildīgām vai, kā uzskata atbildīgie, bezatbildīgām personām. Visa atbildīgo kritika pret tiem otrajiem balstās uz to, ka tiem nu gan ir «labi runāt», jo viņi nav apkrauti ar pienākumiem. Tāda brīvība patiešām vienkāršo šo otro taktiku. Kā neoficiālām personām, kurām nav amatu un – kā bieži gadās – trūkst arī aroda, tām nevajag *Simulacrum* *der auctoritas*¹, un tās ir spējīgas sprigani un tieši veikt demokrātiskās kontroles funkcijas.

Vienu šādu līdzekli jau esam pieminējuši citā sakarā. Partijas vadībā esošie vadoņi modina masās aizdomas par to, ka opozīcijas vadoņi esot nekompetenti un neprofesionāli, blāuri un partijas samaitātāji, demagogi un blēži, bet sevi viņi labprāt iztēlo kā masu gribas iemiesojumu, kas masu un demokrātijas vārdā sauc pie kārtības un padevības tos, kuri nepakļaujas vai gluži vienkārši nav patikami.

¹ «.. nevajag amatu uzpūstu autoritāti,» šo domu varētu ietērt pierastos vārdos. Simulakra jēdziena jēgu un lietošanas attaisnojumu sk.: **Bodrijs Ž.** Simulakri un simulācija. – R., 2000.

Cīņā starp vadoņiem bieži vien tiek izmantota arī atsauce uz augstāka līmeņa autoritāti. Centrālais vadības birojs pretendē uz tiesībām iejaukties atsevišķu partijas organizāciju dzīvē, pamatojot savas tiesības šādi rīkoties ar labāku izpratni un plašāku redzējumu par lietas apstākļiem ar sociālistisko skolotību un sociālistisko atklāsmi pārākajā pakāpē. Vācu radikāļi vēlējas saglabāt varas koncentrāciju centrālās valdes rokās, uzskatot to par pretlīdzekli briesmām, ka sakarā ar partijas skaitlisko pieaugumu potenciālo pārsvaru iegūtu «jaunizceptie» partijas biedri. Vecajiem vadoņiem masas ir jākontrolē, lai tās «neuzdāvinātu» viņiem tādu kolēģi, kuru viņi nevēlas. Šādu iemeslu dēļ viņi prasa, lai Reihstāga vēlēšanu apgabalos kandidāti netiktu izvirzīti bez partijas valdes atļaujas.

Arī ar visu to vēl nav izsmelti līdzekļi, ar kuriem vecie, varu ieguvušie vadoņi var pārspēt jaunus konkurentus cīņā par varu. Kārlis Lielais pabeidza sakšu cilšu vadoņu piejaucēšanu, izlēņodams viņiem grāfistes. Tādējādi viņš ne tikai paaugstināja vadoņu prestižu, bet atdeva, kaut arī ierobežotā apjomā, viņiem daļu no savas varas. Kopš tā laika šis paņēmieni vēsturē ir izmantots neskaitāmas reizes, kolīdz vajadzēja nepakļāvīgus, bet ietekmīgus vadoņus padarīt nekaitīgus un novērst sacelšanos pret veco valdību. Gan monarhijām, gan oligarhijām šis taktiski veiklais gājiens ir kalpojis vienlīdz labiem panākumiem. Pat feodālajā Prūsijā spītīgākie no pilsonības izcilākajiem pārstāvjiem kļuva par slepenpadomniekiem¹. Tiek stāstīts par Spānijas valdību 19. gs. 80. gadu vidū, kad tautas vienaldzība tai ļāva patvaļīgi un pilnīgi noteikt vēlēšanu rezultātus, ka tā vienmēr parūpējusies, lai nekādas nejaušības neizjauktu zināma opozicionāru skaita ievēlēšanu. Jaunākajos laikos un jo sevišķi valstīs ar demokrātisku režīmu valdošās šķiras ir pārņēmusi cerība uzcelt dambi pret revolucionārās strādnieku kustības uzplūdiem ar to, ka izcilākajiem strādnieku vadoņiem tiek dotas vietas ministrijās, t. i.,

¹ Mihelss kuplina šo apgalvojumu ar laikabiedra Ludviga Bornes 1830. gadā izteiktu novērojumu, ka «nekur citur nav tik daudz galma padomnieku kā Vācijā, kur galmi padomus pieņem vismazāk».

viņu revolucionārās dziņas tiek savaldītas, dalot ar viņiem varu kaut tikai šaurās robežās.

Mūsdienu demokrātisko partiju oligarhija neērtas opozīcijas piejaucēšanai visbiežāk iet to pašu ceļu. Ja **partijiskās opozīcijas** vadoņi kļūst bīstami – ja viņiem ir kaut neliels atbalsts masās, tad partijā pie varas esošie vadoņi mēģina viņus padarīt rāmus un nekaitīgus ar pārbaudīto nomierināšanas paņēmieni: opozīcijas vadoņi saņem augstus un godpilnus amatus un tādējādi kļūst nekaitīgi, jo izšķirošos amatus viņiem nedod, bet arī, atrodoties bezcerīgā mazākumā un otršķirīgās lomās bez nozīmīgas ietekmes, viņi daļa atbildību ar saviem kādreizējiem pretiniekiem par visas vadoņu grupas rīcību.

Vecie vadoņi pastāvīgi cenšas iejūgt savos ratos jaunus strāvojumus, pirms tajos ir parādījušies stipri vadoņi, un tā novērst jebkādu konkurenci un jauna domāšanas virziena iespēju. Uz **strādnieku jaunatnes kustības rašanos** ar šķību aci lūkojās vairākums gan vācu sociāldemokrātijā, gan arodbiedrībās. Kad tās abas atzina attīstību par neapturamu, tās definēja sevi kustības priekšgalā un pārņēma jaunās kustības vadību savās vecajās rokās. Jaunatnes kustības vadīšanai tika nodibināts **Vācijas strādājošās jaunatnes centrālais birojs**, kurā iecēla četrus pārstāvjus no partijas valdes, četrus – no arodbiedrību ģenerālās komisijas un četrus no pašiem jauniešiem, t. i., iedeva 2/3 vairākuma vecajiem (astoņi vecie pret četriem jaunajiem). Šādas aizbildniecības attaisnojumam izmantotajā argumentā, ka jauniešu masa taču pati nespējot nostāties pret saviem īstenajiem vadoņiem, bija vairāk pielāgošanās spara nekā loģiskas stingrības.

3. Vadoņu korporācijas profilaktiskie līdzekļi pret atsevišķu cilvēku centieniem balstīt savu karjeru uz parlamentārisma sniegtām iespējām

Viena no interesantākajām sadaļām **vadoņu savstarpējās ciņas** vēsturē apraksta tos paņēmienus, pie kādiem vadoņi ķeras tāpēc, lai

nodrošinātu disciplīnu sava noslēgtā loka iekšienē, t. i., lai nosargātu spēku, ar kuru viņi savalda vairākuma gribu.

ASV Pārstāvju palātā katra partija ir izveidojusi īpašu komiteju, kas kontrolē to, kā šīs partijas kongresmeņi apmeklē kongresa sēdes un pirms balsojumiem par sevišķi svarīgiem lēmumiem paskubina savējos, lai viņi nenokavētu sēdi. Ja priekšā stāv nozīmīga likumprojekta apspriešana, šī komiteja izsludina *caucus*, t. i., frakcijas sēdi, kura aiz slēgtām durvīm izlemj, kā katram no šīs partijas deputātiem būs jābalso par attiecīgo likumprojektu. *Caucus* lēmums ir tikpat kā obligāts katram šīs partijas piekritējam. Sods par iespējamo nepakļaušanos kongresmenim gan neķer kārtējā sasaukuma laikā, bet tuvākajās pārvēlēšanās pārāk patstāvīgs partijas biedrs pavisam droši zaudēs savu mandātu, jo partijas menedžeris no Vašingtonas nekavēsies informēt savus kolēģus attiecīgā deputāta vēlēšanu apgabalā par viņa nedisciplinētību. Ne jau visu likumprojektu gadījumā deputātu balsojumi tiek sasaistīti ar frakcijas lēmumu. Maznozīmīgu likumu pieņemšanā katrs kongresmenis var atdod savu balsi pēc paša ieskatiem. Turpretī politisko vētru periodos no frakcijas biedra tiek prasīta ne vien *caucus* lēmumu izpilde, bet līdzās tai arī personiska padevība partijas atzītā vadoņa (*party-leaders*) autoritātei. Īpaši bieži tā notiek tautas pārstāvju palātā, kamēr senatori greizsirdīgi pastāv uz savu absolūto vienlīdzību. Toties jo lielāka nozīme ir Senāta *caucus*, kas šeit funkcionē labāk nekā tautas vietnieku namā, kur dažkārt vienā sapulcē piedalās vairāk par 200 dalībniekiem, kamēr Senātā – reti vairāk par 50 personām.

Arī vācu sociāldemokrātu Reihstāga frakcijas iekšējā struktūra, kā jau mēs citā sakarībā norādījām, iemieso visstingrākās organizētības principu. Frakcijas vairākums izlemj par virzienu, kādā frakcija «izdarīs spiedienu». Citiem vārdiem sakot: frakcijas sēdēs tiek noteiktas pozīcijas, kādas frakcija ieņems attiecībā pret Reihstāga (landtāgu) darba kārtībā esošajiem jautājumiem. Izšķirošais ir vairākuma lēmums, kas obligāti jāizpilda visiem deputātiem. Tādējādi Vācijā – krasā pretstatā sociālistu frakcijai Francijas parlamentā, kurā kopš brāļu ķildas starp gedistiem un žoresistiem līdz pat taga-

dējiem vienprātības laikiem katrs deputāts īstenībā balso pilnīgi atsevišķi un individuāli – sociāldemokrātu frakcijā visi vienmēr balso kā viens ne tikai tad, kad Reihstāgā ir likti uz balsošanu sociālismam būtiski jautājumi, bet arī tad, kad šie jautājumi sociālismu neskar un būtu izšķirami pēc katra personiskās pārlicības par labo un slikto. Uzskatu brīvība neder tur, kur organizācija prasa kopējo efektivitāti.

Vadoņu vairākuma preventīvie pasākumi mazākuma noturēšanai grožos, ciktāl tie attiecas uz deputātiem, kļūst mazefektīvi gadījumos, kad konflikts neveidojas starp mazākumu un vairākumu frakcijā, bet gan starp frakcijas vairākumu un atsevišķiem frakcijas biedriem, kurus atbalsta ietekmīgi partijas darbinieki provincē. Tad arī atsevišķais deputāts var viegli kļūt par uzvarētāju. Parasti ir tā, ka attiecīgā vēlēšanu apgabala vēlētāji paklausīgi seko sava deputāta svārstībām un orientāciju maiņām. Tas pats attiecas uz šo apgabalu sociālistisko vēlētāju savienībām. Ministri Briāns, Viviani un Milerāns tika izslēgti no Francijas sociālistiskās partijas, bet sociālistiskās organizācijas viņu vēlēšanu apgabalos vienalga saglabāja uzticību viņiem. To pašu apliecina gadījumi ar Džonu Bēnu Anglijā (Batersē apgabalā) un Enriko Feri Itālijā (Mantujā). Vācijā bija vajadzīgs visaugstāko partijas instanču autoritātes smagums, lai atrautu Hemicas biedrus no viņu deputāta Maksa Šipela apmēram tāpat, kā Mitveida tika šķirta no Gores.

Deputātu centieni pacelt sevi pāri partijai visskaidrāk parādās tieši tur, kur partijiskā organizētība ir stingra, t. i., modernajās strādnieku partijās un – to iekšienē – partiju revizionistiskajos novirzienos. Šos novirzienus pārstāvošie deputāti, kuri vēl nav dabūjuši savā pusē partijas vairākumu, ved sīvu cīņu par izraušanos no partijas un visas strādnieku masas ietekmes un cenšas nomainīt savu atkarību no vietējās partijas organizācijas ar atkarību no viņu personisko vēlētāju kopuma, t. i., no pelēkas, neorganizētas un vairāk vai mazāk vienaldzīgas masas. Viņi atsaucas nevis uz organizētajām masām, kuras varētu atrasties viņu partijisko pretinieku iespaidā, bet gan uz vēlētāju kopumu, kuram tikai un vienīgi vai vismaz pirmām kārtām esot jāsniedz norēķins par savu darbību. Piesaucot vēlētāju kopumu kā

vadišanas mandātu piešķirēju, viņi parasti noturas konsekventi demokrātisku ideju un dzīves uztveres ietvaros. Kad četri franču deputāti starptautiskā sociālistu kongresā Londonā 1893. gadā nevarēja uzrādīt partijas vai arodbiedrības grupu izsniegtus mandātus, kas ļautu viņiem piedalīties kongresa darbā, viņi, lai panāktu savu piedalīšanos kongresā uz parlamentāriešu statusa pamata, izvirzīja šādu principiālu jautājumu: vai tad vēlētāju kopums, kurš devis vietu parlamentā sociālistu deputātam, nav savu tiesību ziņā vismaz pielīdzināms lokālajai sociālistu organizācijai vai arodbiedrībai, kuras biedru skaits bieži ir skaitāms uz vienas rokas pirkstiem? Un patiešām, sociālistisku noskaņu pārņemti, kaut arī sociālistiski neorganizēti vēlētāji ir labāka bāze delegātu atlasei no demokrātijas viedokļa nekā skaitliski maza, no sīkburžujiem un advokātiem sastāvoša partijas grupa vai slikti apmeklēta partijas vēlēšanu sapulce, ja mēs pieņemam, ka partijas organizācija noteiktā apvidū ir liela.

4. Vadoņu kandidātu paņēmieni cīņā par varu partijā

Jauna vadoņa ceļš uz varu ir caurcaurēm mokošs. Tas ved cauri brikšņiem un visdažādākajiem šķēršļiem, kurus nolīdzināt spēj tikai masu labvēlība. Cīņa starp vecajiem un jaunajiem vadoņiem ļoti reti beidzas ar to, ka jaunie gūst pilnīgu uzvaru. Šo procesu rezumē ne tik daudz *circulation des élites** cik *renuion des élites**: vecais un jaunais elements sakūst. Kamēr jaunais novirziens vēl ir vājš un nevar droši nostāvēt uz savām kājām, tas labprāt iet māņu ceļus, lai vecie to nesabradātu. Tas apzvēr, ka tā faktiskās atšķirības no vairākuma uzskatiem esot niecīgas, tas piesakās par veco labo principu loģisko turpinājumu un žēlojas par to, ka vecajiem vadoņiem trūkst demokrātijas izjūtas. Nereti tas padara tam pienākošos sitienus par tukšu gaisa tricināšanu tādējādi, ka viltīgi noslēpjas aiz veco un spēcīgo pretinieku mugurām, eņģeļu balsis stāstot par savu vienprātību ar vecajiem,

kuru rīcību tas visnotaļ atbalstot. Partiju kongresu vēsture rāda, ka mazākumā palikušie grupējumi jo īpaši tad, ja tie ir pretstatījuši sevi ne vien delegātu vairākumam, bet arī uzbudinātajai partijas biedru masai provincē, met pie malas savu cilvēcisko cieņu un izdara «gājieni ar zirdziņu» – savu vēlāko partijisko izredžu dēļ pievienojas balsojumam par tādām kongresu rezolūcijām, ar kurām viņi pavisam atklāti tiek nolādēti. Zaudējošo partijisko mazākumu vadoņi piekropj demagoģiju.

Tikai divos gadījumos vadzis ir pilns un lūst. Proti, kad vienas puses vadonis savus taktiskos gājienu veic vai nu ar vidusmēru pārsniedošu mīlestību uz savu lietu un fanātismu taktisko uzdevumu veikšanā, vai arī viņš rīkojas neciešami despotiski; citiem vārdiem sakot, viņš vai nu ārkārtīgi asi izjūt un godīgi eksplīcē lietišķos momentus, kas viņu šķir no pretējās puses, vai arī viņš psiholoģiski nav spējīgs arī uz priekšu sadzīvot vienā organizācijā ar tiem, ar kuriem viņš ved sīvu cīņu par to, kurš vadīs masas. Tad seko šķelšanās un masas sadalīšanās pa organizatoriski nošķirtām partijām, kurā katrā atsevišķi atkal rodas mums pazīstamā oligarhijas aina.

Līdzīgi katoļiem, kad viņus nospiež mazākumā, – pietiek tikai uz-mest aci katoliski politiskajai literatūrai Bismarka «*Kulturkampf*»¹ laikā un cīņām starp baznīcu un valsti, kuras pēdējā desmitgadē ir uzliesmojušas Francijā, lai pārliecinātos, ka arī sociālistisko partiju mazākuma vadoņi ir tikpat jūsmīgi cīnītāji par brīvību. Viņi saceļas

¹ No 1871. līdz 1887. gadam Prūsijā un visā Vācijā bija spēkā likumi, kas ierobežoja katoļu garīdznieku reliģisko, saimniecisko un sabiedrisko darbību. Garīdznieki tika pielīdzināti ierēdņiem, un viņiem tika uzlikts, piemēram, pienākums kārtot «kultūras eksāmenu», t. i., izmācīties un noskandēt slavinājuma formulu Reiham, ko katoļu garīdznieki atteicās darīt un devās atsēdēt kaut simboliskus cietumsodus. Šādu likumus iniciēja Bismarks kā atbildi 1870. gadā notikušajai katoliskās Centra partijas dibināšanai, jo kanclers saskatīja draudus, ka tā apvienos katoliskos poļus, elzasiešus u. c. «Reiha ienaidniekus un sašķels valsti». Katoļu vajāšanas sistēma tika pilnībā izveidota ap 1875. gadu, taču jau ap 1880. gadu Bismarks saprata, ka ir kļūdījies, jo mocekļu statuss katoļu baznīcai un politiķiem nāca drīzāk par labu nekā par sliktu. Tas lika faktiski apturēt pret katoļiem vērsto likumu piemērošanu un meklēt izlīgumu ar Vatikānu. No šīs kampaņas līdz mūsu dienām Vācijā ir saglabājusies baznīcas šķiršana no valsts (no izglītības iestādēm) un cilvēku tiesības uz civillaulību, t. i., uz laulības reģistrāciju tikai valsts iestādē.

pret valdošo vadoņu aprobežotību un policejisko rīcību un jebkādas izdarībās izrāda savu demokrātisko centienu patiesumu. Viņi mēģina līdz minimumam samazināt partijas biedra pienākumus, jo tā ir iespējams pretoties partijas vairākuma spiedienam.

Bet tad, kad jaunie vadoņi sasniedz savu mērķi, t. i., kad viņiem izdodas anonīmajai masai atņemt tiesību vārdā sagraut savu priekšgājēju nīstamo tirāniju un kad viņi paši ieņem vietas, kas dod viņiem varu, tad viņi piedzīvo pārvērtības, kuru rezultātā viņi ja ne pēc formas, tad pēc būtības sāk mats matā līdzināties no troņa padzītajiem tirāniem. Vēstures mācības par šādām pārvērtībām ir skaidras un noteiktas. Ja valstī opozīciju vada kroņprinči, tad tā reti ir pa īstam bīstama kronim. Tieši tāpat jauno vadoņu opozīcija partiju vecajiem vadoņiem nav nekas bīstams vadonības sistēmai kopumā. **Tagadējie revolucionāri ir nākotnes reakcionāri.**

Kopumā ņemot, starp vadoņiem, vadoņu grupējumiem un masām notiekošo cīņņu raibais ņudzeklis ļauj izdarīt vairākus būtiskus secinājumus.

Par spīti tam, ka internacionālā strādnieku kustība ir samērā jauna, tās vadoņi šīs kustības vēsturē iezīmējas lepnāk un kundziskāk nekā citu moderno šķiru vēsturē. Protams, ka arī modernā proletariāta vēsturē var minēt piemērus, kad masu vadoņi līdzinās kondotjēriem, kurus viņu svīta ir pametusi un kuri ir gāzti un samalti pišļos. Taču šādi piemēri ir retums un pie tam tikai nedaudzos gadījumos tie pierāda, ka masas ir bijušas stiprākas par savu vadoni. Daudz biežāk savu pārspēku, balstoties uz masām, konfliktos ar vecajiem vadoņiem, ir parādījuši jaunie vadoņi. Tad jaunajiem vadoņiem izdodas gāzt vecos un pie izdevības ieņemt viņu vietas, bet demokrātijas ieguvumi šādos gadījumos pavisam ātri kļūst par neko.

1. nodaļa

Vadoņu psiholoģiskās pārvērtības

Pūļa vajadzību pēc vadoņa un tā vienaldzību pret notiekošo papildina vadoņa dabiskais izsalkums pēc varas. Tehniski nepieciešamo demokrātiskās oligarhijas attīstību vēl ātrāku padara tīri cilvēciskās īpatnības. Ko aizsāk organizatoriskās, administrēšanas un stratēģijas vajadzības, to noslēdz psiholoģiskās vajadzības.

Strādnieku partijas vadoņu morāle caurmērā nepavisam nav zemāka, bet drīzāk gan augstāka nekā pārējo partiju vadoņiem, – to līdz šim bez kādām atrunām ir atzinuši arī visizteiktākie sociālisma noliedzēji. Tomēr ilgstoša masu vadīšana atstāj būtisku un nelabvēlīgu iespaidu uz vadoņa morāli. Varbūt – vismaz no viena noteikta skatpunkta – tas ir arī labi, jo uz tagadnes demokrātisko kustību virsvadoņiem ir iespējams attiecināt tos rūgtos vārdus, kurus Labrujērs mērķēja uz Ludviķa XIV galma grandiem: ka masas savā vadoņu godināšanas un atdarināšanas kārē kristu elkdievībā, ja vadoņi gribētu izcelties arī kā sevišķi krietni cilvēki.

Var pieņemt, ka vismaz savas darbības sākumā vairums vadoņu tiešām ir pārliecināti par to postulātu pareizību, kurus viņi pārstāv. Liela taisnība ir Lebonam, ka «parasti vadītājs pats bijis pūlī līdzī; arī viņš pats ir kādas suģestīvas idejas iespaidots, par kuras pravieti viņš

vēlāk kļūst»¹. Vadoņa pacelšanās no pūļa, kurā viņš bija viena molekula, parasti notiek neapzināti un bez apdomāšanās un personiskā izdevīguma aprēķināšanas par to, kur viņš nokļūs ar savu instinktīvo rīcību. Laikam gan viņš paceļas tikai tāpēc, ka skaidrāk saredz, kaismīgāk izjūt un vēlas sasniegt kopējo mērķi – tādēļ, ka viņam piemīt stiprāka griba, lielāks personiskā rosīguma spēks un karstāka cilvēkmīlestība. Dabiski, ka tas gan vairumā gadījumu attiecas uz situācijām, kad vadoņiem ir nevis jāieņem vietas jau nostiprinātās partiju organizācijās ar vilinošiem amatiem, bet gan jārada tās. Taču arī tad, ja stingra partijiska organizācija jau pastāv gatavā veidā, tā automātiski neparedz vadoņa personisko ieinteresētību viņa darbības sākumposmā.

Runājot par **pārbēdzējiem no buržuāzijas strādnieku partijas vadībā**, viņus ceļā pie proletariāta ir vadījusi vai nu ētika un jūsmīgi sapņi, vai zinātniski apsvērumi. Šie vētru un dziņu iemiesojumi savu Rubikonu pāriet, parasti būdami audzēkņi vai studenti, bieži vien būdami tik tikko izauguši no bērnu svārkiem – tajā jauneklīgas degsmes un optimisma pilnajā laikā, kad visi apvāršņi šķiet sasniedzami un viņu prāts, neņemot vērā šķēršļus vai manīgi nepašmaucot tiem garām, liksmi steidzas vienā rāvienā sasniegt pašu smagāko problēmu loģisko atrisinājumu. Pēcāk viņi ir cīnījušies un rosījušies «barikāžu zaņķa pusē»², cietuši sakāves un guvuši uzvaras, vedot citus cīņā pret to šķiru, kuras ietvaros viņi ir dzimuši un audzināti.

Bet pārbēdzēji no buržuāzijas ir ātri pārtērējuši spēkus. Jauni, svaigi un dzīves spara pilni viņi ienāca organizēto strādnieku rindās. Ātri kļuva par vadoņiem. Taču vadoņu dzīve, lai arī cik lielas būtu tās dotās priekšrocības, bija grūta un nogurdinoša, un, kā jau ikviens ceļš, kura gājējus kronē ar lauru vainagu, postīja viņu nervus. Nu viņu jaunība ir garām, viņi ir pārāgri novecojuši. Kalpojot partijai vai ideāliem, viņi ir neatgriezeniski aizlaiduši vējā savus labākos gadus. Ir ieskanējušās pirmās taktis tam garajam skaņdarbam, kas

¹ *Le Bons G.* Pūļa psiholoģija. – R., 1929. – 74. lpp.

² *De l'autre côté de la barricade.*

saucas vecums. Taču līdz ar jaunību viņi ir šķīrušies arī no ideāliem, jo pretīgie ikdienas cīņi un bieži vien arī jauniegūtās atskārsmes runā pretī viņu iepriekšējai ticībai. Masa ir zaudējusi savu oreolu. Cilvēkmīlestība kā teorija ir praksē izbalējusi. Tādā veidā daudzi vadoņi ir iekšēji atsvešinājušies no sociālisma tā būtiskajos raksturlielumos. Viņi tikai ar mokām tiek galā ar pašu skepticismu un apziņāti vai neapziņāti atgriežas pie viņu (nesociālistiskās) bērnības un vecāku ģimenes ideāliem.

Tomēr vilšanās neatved atpakaļ viņus pašus. Viņi nespēj pārsēsties jaunos zirgos. Viņu pagātne sasaista viņus tiklab ārēji kā iekšēji. Arī viņi ir atsvešinājušies no savas sākotnējās profesijas tik lielā mērā, cik šī profesija pēc savas būtības ir tāla no politikas. **Advokāts** nezaudē neko, pilnīgi pāriedams partijas darbā. Politiskajai cīņai kopumā ir liela līdzība ar to, kā ar runām, argumentiem un pretargumentiem tiesā apmainās prokurors un advokāts, tāpēc politikā viņš ne tikai saglabā, bet vēl jo vairāk izvingrina savas plaušas un izkopj žestus. Turpretī **zinātnieks politikā** iet bojā. Ja ievērojams zinātnieks izvērš aktīvu partijisko darbību vai nu kā žurnālists un aģitators, vai kā deputāts, viņa zinātniskās spējas pakāpeniski sarūk; savai zinātņu disciplīnai viņš ir miris, jo politiskie ikdienas darbi neatstāj viņam nevienu brīvu brīdi savu zinību padziļināšanai un tālākai attīstīšanai. Viņa labā politiskā reputācija ultimātīvi prasa turpināt iesākto dzīves ceļu. Tā nu viņš paliek ārēji uzticīgs savai lietai, kurai jau upurējis pašu dārgāko. Tomēr ideālisti ir pārtapuši oportunistos, ticīgie – neticīgajos, un no altruistiem, kuru karstās sirdis sitas tikai tāpēc, lai kaut ko dotu citiem, ir iznākuši egoisti, kuru darbību nosaka tikai skaidrs un vēss aprēķins.

Ja vadoņi nenāk no bagātām ģimenēm vai nav ieguvuši labu materiālo nodrošinājumu vēl kādā citā veidā, tad viņus amatiem piesaista **ekonomiskas dabas motīvi**. Viņu tostarp nodibinātā ģimene brēc pēc maizes. Itin bieži viņi ir pieauguši šīm pozīcijām ne tikai ar savu ikdienu un dvēseli, bet arī finansiāli. Tā vēl vieglāk pamanīt, vērojot bijušos strādniekus, kuri spēj būt tikai strādnieku vadoņi. Vietas zaudējums viņiem nozīmē arī finansiālu krahu. Lielākajai

daļai no viņiem nebūtu iespējama atgriešanās attiecībās, no kurām viņi ir tikuši laukā. Būdami vadoņi, viņi ir izbaudījuši priekšrocības un spožumu, ko dod kaut maztiņa kundzība, tāpēc viņi vairs nav psiholoģiski spējīgi orientēties savā agrākajā vidē. No tehniskā viedokļa raugoties, viņi ir zaudējuši kādreizējās darba iemaņas. Viņi ir zuduši jebkādam darbam ārpus partijiskās aģitācijas. Tulznas no viņu plaukstām ir nogājušas, taču pirkstiem varētu būt piemetušies krampji no lielas rakstīšanas. Nu jau arī bez ticības sociālisma nākotnei viņi ir uz mūžu piesaistīti sociālistiskajai partijai, kurā viņi ir amatpersonas.

Līdzās visam teiktajam ir vēl viens, augstākā mērā politisks cēlonis, kas piesaista vadoņus partijai vairāk, nekā viņu ticības elements. Sociāldemokrātiskās attiecības vērīgi pētījušais Ernests Ginters ir fiksējis faktu, ka gadījumi, kuros neapšaubāmi atzīti un godājami vīri konfliktu reizēs ir devuši priekšroku tam, lai «ārēji pakļautos» partijas gribai, nevis attiecību saraušanai ar partiju, ir galvenokārt izskaidrojami ar to, ka citāds lēmums apdraudētu viņu politisko eksistenci un «iespēju arī turpmāk reāli pārstāvēt strādnieku intereses»¹. Protams, ka sociāldemokrātijas biedra rīcībā tiek dota nebūt ne zemu vērtējama tribīne viņa ideju izplatīšanai. Nav šaubu arī par to, ka sociāldemokrātija ir vēstures dots instruments strādnieku interešu pārstāvībai.

Psihiskajai pārdzimšanai, kas gadu gaitā piemeklē vadoņus, ir vēl kāds cēlonis.

Ne katrs, kurš kļūst par masu kustības virsnieku, vispirms ir bijis kursants. Franču valoda šo domu ļauj izteikt vēl skaidrāk ar vārdiem *pas chaque arrivé a été d'abord un arriviste*². Daudzi elementi iekļaujas partijā nebūt ne ar atklāti pieteiktu vai zemapziņā auklētu nodomu kļūt par vadoņiem – viņus dzina tikai gatavība upurēties un cīņasprieks, bet varbūt vēl arī riebums pret pastāvošajām attiecībām un to

¹ *Güntber E. Die revisionistische Bewegung in der deutschen Sozialdemokratie. – Jahrbuch für Gesetzgebung usw., 30. – 1906. – S. 253.*

² Nošķiruma jēga ir tāda, ka ne katrs, kas gūst panākumus jeb veido karjeru, ir saucams par karjeristu.

uzturētājiem. Būdami nākotnes vīziju pārņemti, viņi katrā partijas biedrā saskatīja brāli un katrā partijas sapulcē – robežlīniju ceļā uz ideālu. Taču sakarā ar savu daļēji iedzimto un daļēji ieaudzināto pārākumu viņi ir kļuvuši par masu vadoņiem. Bet tas, kurš nu reiz ir izvirzījies, nav viegli piedabūjams atgriezties agrākajā, politiskā ziņā pakļautā lomā. Tas būtu pret sociālās asinsrites likumu. Varas apziņa dod lielmaņa iedomību un kunga manieres, kādas – vai uz labu, vai ļaunu – snauž katra cilvēka krūtīs. Tādas, lūk, ir pašas elementārākās atziņas, ko piedāvā psiholoģija. No cilvēka pašvērtības **apziņas**¹ saplūšanas ar **izpratni par masas vajadzību pēc vadoņa** seko kunga dabas pamošanās vadonī.

Ar laiku sākotnējos ideālistus pārņem visas tās pašas varasvīru iekāres, kādas piemīt viņu kolēģiem, kurus pie sociālisma ir novedusi godkāre un kuri no sākta gala ir apzināti izmantojuši masas tikai kā tramplīnu savu personisko mērķu sasniegšanai un mahinācijām.

Katra cilvēciskā vara tiecas paplašināties. Tas, kurš ticis pie varas, parasti cenšas šo varu nostiprināt un izvērst, nemitīgi nostiprinot savas pozīcijas ar jauniem bastioniem pret pakļaušanos masai un tās kontrolei. Sociālistiskā anarhisma dibinātājs Mihails Bakuņins pieņēma, ka iegūtai varai ir neizbēgami jāpārvērš par tirānu pat vislielākais brīvības draugs. Līdzīgi izteicās Hercens par Prudonu: «Dodiet Prudonam finanšu ministra portfeli vai padariet viņu par prezidentu – un viņš būs līdzīgs Napoleonam.»² Ir pilnīgi droši, ka iegūtā vara maina būtiskas iezīmes varas ieguvēja raksturā. Trāpīgi par to ir teicis izcilais cilvēku pazinējs Alfons Dodē: «Politika nežēlīgi un ļoti ātri maina mūsu īpašības uz slikto pusi: entuziasms kļūst

¹ Mihelss tās raksturojumu aizgūst no Eduarda fon Hartmana: «Nav ko šaubīties par personības neaizvietojamību visur, kur svarīgākais ir prasīt apdomīgu gribas iesaisti, un cilvēks izbauda savu personību veikumos, kurus tā viņam ļauj īstenot. Daļēji pieraduma, daļēji patmiļības dēļ viņš nevēlas sev ne citu personību, ne citādu ķermenisko organizāciju; viņš ir saradis ar savām neveiksmēm un nevēlas zaudēt savas priekšrocības.» (*Hartmann E. von. Gedanken über Individualismus. – Türmer-Jahrbuch. – 1903. – S. 215.*)

² *Donnez à Proudhon le portefeuille des finances – ou faites-le président – et il sera une espèce de Bonaparte. – Herzen A. De l'autre rive. – 3e édition. – Genève, 1871. – P. 186.*

par liekulību, pārsmalcinātu plāpību un pašreklāmu; kriticisms kļūst viegls un paviršs; mostas kaislība iegūt visu spožo un grezno par katru cenu; sabiedriskums un vajadzība būt patīkamam padara vāju, glēvu un nepastāvīgu.»¹

Protams, ka šeit savas tiesības piesaka personību individualitāte. Vienā un tajā pašā vidē atšķirīgi cilvēki arī reaģē atšķirīgi. Tāpat kā sievietē vai jauna meitene erotiski vienādi pavadinošā situācijā var saglabāt savu godu neskartu, var ļauties koķetērijai vai pavisam sagrēkot atkarībā no katras pašas iekšējās jutekliskās kairināmības un tikumiskās audzināšanas atstātā iespaida, tā arī vadoņu specifiskās īpašības, ciktāl tās atzīstamas par iegūtām, nevis imanentām, katra atsevišķā vadoņa saskarsmē ar partijiskās dzīves piedāvātajiem kārdinājumiem izpaudīsies dažādi. Sātu vispār izjūt ikviens savu mērķi sasniegušais, taču šīs izjūtas intensitāte varētu būt ļoti dažāda. Tāpat ļoti atšķirīgas ir viņu spējas pielāgoties jaunai, nedemokrātiskai vai viņu idejām draudīgai videi. Ja, piemēram, vienus sociālistus šāda vide iebiedē tik ļoti, ka bīstas pat ņemt mutē tādus vārdus kā «šķiru cīņa» un «kolektivisms», kuru skandēšana viņus ir pacēlusi līdz pašreizējam stāvoklim, tad citi viņu biedri jebkādos apstākļos, ko sagādā jaunā dzīvē, atrod pareizo intonāciju un veco pārliecības spēku, ko nespēj apslāpēt likuma paragrāfi. Pārspīlēts ir Prezolini apgalvojums, ka parlamentārajā sadzīvē deputāts saglabās šķīstu ticību sociālistam tikpat reti, kā pastāvīgs bordeļa viesis Jāzeps tur nezaudēs nevainību. Tomēr ir pilnīgi droši, ka vadāmo pacelšanās līdz otrā plāna vadītājiem un otrā plāna vadītāju izaugšana par virsvadoņiem notiek paralēli tādai personības domu pasaules evolūcijai, kas robežojas ar pavisam jaunu pasauli. Viņam šķiet, ka laiki ir kļuvuši citādi, prasot jaunu taktiku un jaunu teoriju. Laika briedums prasa lielāku spriestspējas briedumu. No psiholoģiskās nepieciešamības skaidrot un

¹ *Bien vite, s'il s'agit de l'affreuse politique, nos qualités tournent au pire: l'enthousiasme devient hypocrisie; l'éloquence, faconde et boniment; le scepticisme léger, escroquerie: l'amour de ce qui brille, fureur du lucre et du luxe à tout prix; la sociabilité, le besoin de plaire se font lâcheté, faiblesse et palinodie. – Léon A. Daudet. Alphonse Daudet... – P. 179.*

attaisnot savas pārvērtības ir cēlusies nebūt ne maza daļa no reformistiskajiem un revizionistiskajiem strāvojumiem internacionālās sociāldemokrātijas vadoņu pulkā. Kāds izcils itāliešu klerikālis tūlīt pēc atzinuma, ka uzvarošajam revizionismam tā evolucionārā un likumus godājošā rakstura dēļ pienākas priekšroka attiecībā pret īstenticīgo **sindikālismu**, ļāva izskanēt šādiem vārdiem: «Sociāldemokrātiskā revizionisma iekšējā būtība, bez šaubām, aizvien vēl pārstāv vecum veco materiālistisko cilvēku un vēstures izpratni, kuras tagadējo formu ir padarījuši sliktāku revizionistu kontakti ar skeptisko, epikūrisma pārņemto un neticīgo buržuāziju, tāpēc varam teikt, ka revizionisms ir krasāks pretstats kristietības garam nekā nesamierināmā sindikālisma bezapstājas revolucionārisms.»¹ Šajos vārdos atrodas patiesības grauds. Lai arī revizionisms daudzējādā ziņā iztēlo sevi par veselīgu pretsparu apriorismam un par zinātnisku atbildi uz pseidorevolucionārā šarlatānisma frāžainību, tomēr, no otras puses, neapstrīdama ir revizionisma loģiskā un kauzālā saistība ar pārgudro uzpūtību, kādā izpaužas buržuāziskajā literatūrā manāmās sairuma tendences. **Revizionisms** ir gādīga, visu mierīgi apsveroša, no masu psiholoģijas un vēstures izpratnes viedokļa padziļināta, pieredzes izmācīta un reālās grūtības un šķēršļus neignorējoša sociālisma forma. Bet, no otras puses, tas tajā pašā laikā bieži ir teorētisks veidols skepsei, kas pārņēmusi vīlušos, nogurušus, ticību zaudējušus cilvēkus, – tas ir tādu nesociālistu sociālisms, kuriem sociālistiska ir bijusi pagātne.

Īpaši krasa **pāreja no opozīcijas uz līdzdalību publiskās varas izpildē nepaliek bez ietekmes uz vadoņu psihi**. Viegli saprast, ka politiskās atstumtības un vajāšanas periods partijas līderu ētisko līmeni notur augstumos jau tāpēc vien, ka egoistiski un rupjas godkāres vadīti elementi no tādas partijas turas pa gabalu, kamēr uzvaras un miera laikos partijas vadoņu līmenis iet uz leju. Tas sakāms ne tikai par **vecajiem**, pie tumsas pieradušajiem vadoņiem, kuri pat tādā

¹ *Meda F. Il partito socialista in Italia. Dall' internazionale al riformismo. – Firenze, 1909. – P. 46.*

gadījumā, ja valstiskās labvēlības staros nedabū saules dūrienu un pavisam nepazūd proletariāta cīņas turpinājumam, tomēr tik ļoti maina krāsu, ka zaudē katru līdzību masām, bet vēl jo vairāk par **jau-najiem** vadoņiem, kuri vispār parādās tikai tad, kad ierauga sauli uz-austam pār šo partiju. Kamēr cīņa apspiesto pusē vēl nozīmē staigāt ar ērkšķu kroni, sociālisma nometnē pārgājušiem buržuiem par-tijiskās funkcijas ir jāpilda nesavtīgi. Bīstami sociālismam viņi var kļūt tikai kopš tā brīža, kad mūsdienu strādnieku kustība sāk aizplī-vurot savus principus un nostājas uz kompromisu politikas slidenā ceļa. Tieši mērķi ir trāpījis Bēbelis, izsacīdamies Internacionāles Amsterdamas kongresā par Žoresu: «Kad sociālistiskā partija sasais-tās ar kādu daļu no buržuāzijas un īsteno valdības politiku, tad tā ne tikai atgrūž labākos cīnītājus, kuri tiek padarīti par anarhistiem vai vientuļiem dumpiniekiem, bet stiepj līdzī sev veselu baru ļoti apšau-bāmas vērtības buržuju.»¹

Itālijā visi zinātniskie vērotāji ir atzīmējuši vadoņu spožo morālo stāju vajāšanu laikā. Bet tik tikko itāliešu sociāldemokrātija nosliecās sadarboties ar valdību (tas notika ap 1900. gadu), tā no visām pusēm atskanēja vaimanas par vadoņu kvalitātes pasliktināšanos un jo sevišķi par to, ka partijā ieplūst daudzi tādi elementi, kuri izmanto partiju par kāpsli ceļā pie sabiedriskās pārvaldes zelta teļa. Krievu revolūcija pēc savas uzvaras ir piedzīvojusi tieši tādu pašu pieplū-dumu.

¹ Mihels atsauca uz avīzes «*Het Volk*» 1341. numuru un piebilst, ka kongresa protokolu vācu izdevumā šāda izteikuma nav.

2. nodaļa

Bonapartiskā ideoloģija

Valsts galva Napoleons I uzskatīja par ļoti svarīgu, ka viņš skaitījās tautas izvēlēts. Savos dekrētos ķeizars daudzinaja, ka vara viņam pienākas tikai pēc franču tautas gribas. Kad viņš izcīnīja uzvaru pie piramīdām un viņa slava sasniedza zenītu, viņš pavēlnieciski pieprasīja, lai viņam piešķir iepriekš likumdevēju korpusam rezervēto «pirmā tautas pārstāvja»¹ titulu. Kā pašas tautas plebiscitāri tronī iecelta persona, viņš apgalvoja, ka viņa varas pozīcijas ir jāuzlūko kā vienīgi uz masu balstītas. Valsts tiesībām atbilstīgi iegūts tautas akcepts viena cilvēka diktatūrai ir tautas suverenitātes bonapartiskais lasījums. Vēl lielākā mērā nekā viņa tēvocis, uz apgalvojumiem par tautas suverenitāti balstījās Napoleona III cēzarisms. 1848. gada 24. maijā Londonas deklarācijā Francijas Nacionālajai asamblejai kroņa pretendents gan atzina Februāra revolūcijas radīto un uz vispārējām vēlēšanu tiesībām balstīto Republiku, gan aizstāvēja savas tiesības vēlāk sacelties pret to un nomainīt tronī gāzto karali Luiju Filipu. Gan viens, gan otrs viņam bija viena un tā paša principa loģiskie derivāti. Vienlaikus lepni un pazemīgi viņš rakstīja šādi: «Atšķirībā no 200 deputātu ievēlēta karaļa, es varētu atgādināt sev, ko esmu mantojis no kādas impērijas, kuras dibināšanu atbalstīja četri miljoni francūžu; nācījas suverenitāte (vispārējo vēlēšanu tiesību rezultāts) noteic, ka es nevaru un negribu aizstāvēt tikai savas Francijas pilsoņa intereses.»² Napoleons III ne vien atzina tautas

¹ *Premier représentant du peuple.* Burtiskā tulkojumā Napoleona iecerētais tituls skanētu «pirm(šķirīg)ais tautas pārstāvis».

² *En présence d'un roi élu par deux cents députés, je pouvais me rappeler être l'héritier d'un empire fondé sur l'assentiment de quatre millions de français; en présence de la souveraineté nationale (résultante du suffrage universel), je ne peux et je ne veux revendiquer que mes droits de citoyen français.* – Tenot E. *Paris en Décembre 1851. Etude historique sur le coup d'État.* – Paris, 1868. – P. 10.

suverenitāti, bet pilnīgi atvasināja no tās visu savu politisko karjeru. Viņš padarīja sevi populāru revolucionārajā Francijā ar to, ka pasludināja sevi par vēlēšanu ceļā paustas tautas gribas izpildorgānu neatkarīgi no tā, ko šī griba izlems. Ar lielu izveicību viņš nemitīgi iztēloja sevi par instrumentu un marioneti masu rokās. Jau kā prezidents viņš kādā runā izteicās, ka esot gatavs drīzāk uz *abnégation* nekā uz *persévérance*, t. i., viņš labprātāk aizietu nekā paliktu. Tas bija bonapartisma gars, kas satricinājumu pilnajā 1870. gada vasarā parlamentā deklamēja ar lielā zīmoglabātāja Olivjē vārdiem: «Mēs jums piederam; jūs mūs ņemsiet atpakaļ, kad vien to gribēsiet; mēs vienmēr būsim klāt, lai paciestu jūsu pārmetumus un lāstus.»¹ Bonapartisms atzīst tautas gribu tik neierobežoti, ka rezervē tai arī tiesības uz pašnāvību. Tautas suverenitāti vainago tiesības pašai sevi likvidēt. Tāpēc Napoleona laika demokrāti, balstoties uz dogmu, ka tautas suverenitāte ir tik neatsavināma no tīri cilvēciskā viedokļa un tautas kustību izpausmēs dažkārt tik neloģiska un netaisnīga, ka tēviem nevar būt morālu tiesību saistīt dēlus ar savu atteikšanos, lika lietā visu savu enerģiju, lai valsts tiesību veidā ierobežotu tautas suverenitātes potenciālās tiesības brīvprātīgi atteikties no sevis. **Bonapartisms** ir teorija, kas pamato tādas vienpatņa gribas kundzību, kas sākotnēji ir cēlusies no kopuma gribas, bet no tās emancipējusies un pati kļuvusi par kungu; tā izmanto savu demokrātisko izcelsmi aizsardzībai pret nedemokrātiskās tagadnes briesmām. Ar bonapartismu, kā asprātīgi piezīmēja kāds apķērīgs prāts no *Bas Empire*², cēzarisms kļūst par likumīgu tautas suverenitātes orgānu. «Viņš personificēs demokrātiju un tautu viena vīra personā.»³

¹ *Nous vous appartenons; vous nous reprendrez quand vous voudrez nous serons toujours là pour subir vos reproches et vos anathèmes.* – Garnier-Pagès. *L'Opposition et l'Empire. Dernières séances du corps législatif 1870.* – Paris, 1872. – P. 157.

² *Bas Empire* – burtiski – «Zemā impērija»: nievājošs apzīmējums Austrumromas jeb Bizantijas impērijai, kas konkurēja ar katolisko Eiropu par tiesībām skaitīties autentiskajai kristietībai; negatīva nozīme Eiropā ir arī vārdam «bizantisms», saprotot ar to pagrimumu, korupciju, (galma) intrigas.

³ *Il sera la démocratie personnifiée, la nation faite homme.* – Laboulaye E. *Paris en Amérique*, 24e éd. – Paris, 1869. – P. 381.

Bonapartisms ir demokrātijas un patvaldības sintēze. Izlēcis no vēlēšanu urnas, ievēlētais necieš nekādus iebildumus. Ja viņš iemieso tautas vairākumu, tad jebkāda opozīcija viņam ir vērsta pret demokrātiju. Demokrātiskais vadonis ir nemaldīgs, jo ir «sešu miljonu ievēlēts, izpilda viņu gribu un viņus nenodod»¹. Valdības ienaidnieki ir satricami joprojām tās pašas tautas suverenitātes vārdā, jo likumīgi ievēlētais var apgalvot, ka viņš reprezentē šo suverenitāti, kas viņam tika no laba prāta uzticēta. Tik tiešām, vēlētaji taču paši prasot no ievēlētā stingrību, spēka lietošanu un centralizētu vadību. No teorijas par centrālajā vadībā akumulēto tautas gribu loģiski izriet tas, ka visi pastarpinošie elementi un jo sevišķi ierēdņu korpuss ir jātur stingrā atkarībā no centrālās vadības, kura, savukārt, tiek iedomāta kā atkarīga no tautas. Birokrātijas tiesības uz rīcības un uzskatu brīvību tiek dēvētas par nepakļaušanos masu suverenitātei. Varas virsotnes balstās tikai un vienīgi uz masu tiešo gribu. Bonapartisms nezina nekādus starpposmus. Tas iztēloja valsts apvērsumu 1851. gada 2. decembrī par tautas atpestīšanu no parlamenta spaidiem, kas tika veikta ar nodomu pēcāk tieši vērsties pie tautas, lai apvērsums tiktu plebiscitāri apstiprināts. Viktors Igo salīdzināja Napoleona III laikā izveidojušās attiecības starp tautas pārstāvniecību un ministrijām ar attiecībām starp kungu un kalpiem, kad kungu nosauc ķeizars, bet kalpus – tauta. Faktoloģiski tas bija neapstrīdams, bet teorētiski – aplams spriedums. Teorētiski attaisnots bija ikviens **bonapartisma** solis, pat ja tas soļoja pa savu pilsoņu asinīm. Plebiscīta dziednieciskā vanna noskaloja visu un principiāli leģitimēja jebkuru nelikumību. Napoleona III plebiscitārās uzvaras svinīgās pasludināšanas brīdī viņš pats atzinās, ka, veicdams valsts apvērsumu, viņš nesen ir pārkāpis likumus, lai nostiprinātu tiesības. «Es tikai tāpēc esmu pārkāpis likumu, lai atgrieztos pie likumības.»² Viņš tika

² *L'Elu de six millions de suffrages exécute les volontés du peuple, il ne les trahit pas.* Bez izmantotās literatūras norādes.

¹ *Je ne suis sorti de la légalité que pour rentrer dans le droit. – Tenot E. Paris en Déc. – 1851. – P. 206.*

attaisnots ar septiņiem miljoniem balsu. Tas, kā tauta vienā laidā un trijiem lāgiem apstiprināja valdību, apliecinot šo nostāju vēl arī neskaitāmās un vētrainās sajūsmas manifestācijās, deva ērtu iegānu samierniecisko republikāņu izlīgumkārei atsācīties no opozīcijas un nostāties monarhijas pusē. Patiešām – vai tad **plebiscitārais cēzarisms** nebalstījās uz tiem pašiem pilāriem, uz kuriem balstītos ilgotā republika? Emīls Olivjē dalīja visas valdīšanas formas divās kategorijās: valdība ir vai nu pašmērķis, vai nācijas pārstāve, «kuras vadoņim ir deleģēts uzdevums risināt sociālos jautājumus»¹. Šādā veidā viņa republikāņa sirdsapziņa palika tīra, un viņš varēja uzskatīt savu pāriešanu cēzarisma pusē par zinātniski un principiāli attaisnotu.

Mūsdienu demokrātisko un revolucionāro partiju un arodbiedrību vēstures vaibsti ir radniecīgi nupat analizētajiem fenomeniem. Šīs radniecības iemesli ir redzami kā uz delnas. Bonapartismam ir lielas izredzes gūt panākumus demokrātiski noskaņotajās masās, radot ilūziju, ka masas būs savu kungu kungi. Tas, ka varas mandāta saņemšanas procedūrā iesaistās plašas tautas masas, piešķir šai ilūzijai tiesisku, proti, par «savu tiesu» cīņiņā izgājušajām masām tīkamu akcentu. Mandāta izsniegšana un ar to saistītā tautas pašatteikšanās norit dabiskā ceļā, pašai tautai izsakot savu apzināto gribu, kurai – atšķirībā no odiozajām monarhijām ar to dinastiskajiem principiem – nav vajadzīgs nekāds metafiziskais «dievpalīgs». Ievēlētais virsvadonis parāda sevi kā masu brīvās, jā, pat patvaļīgās gribas akta produktu. Šāda apziņa glaimo katram masu dalībniekam: «Viņš nebūtu kļuvis par to, kas viņš ir, ja es viņu nebūtu par tādu padarījis.» «Es viņu izvēlējos.»

Arī cita psiholoģiski vēsturiska cēloņa dēļ **demokrātija** ļoti labi sadzīvo ar **tirāniju** vismaz līdz zināmai robežai, ciktāl masām ir vieglāk paciest kungus tad, ja katram masu dalībniekam ir pavērtā iespēja viņiem pietuvoties vai pat iekļauties viņu vidū. Demokrātiski noskaņotie **Francijas** pilsoņi 19. gs. vidū ienāda karaļnamu, bet

¹ *Dont le chef n'est qu'un délégué de la nation pour l'exercice des droits sociaux.* – Ollivier E. *Le 19 Janvier.* – Paris, 1869. – P. 119.

labprāt atdeva savas balsis **trešajam Napoleonam**, jo atcerējās, ar kādu vieglumu dažs labs no šo balsotāju tēviem bija nokļuvis lielā godā pie šā Napoleona dižā tēvoča. Līdzīgi ir arī partiju dzīvē – **oligarhiju**, kurā iesaistīties principā var jebkurš partijas biedrs, nav nemaz tik viegli apjaust kā apspiedēju.

Ievēlēta vadoņa ievēlēšanas demokrātiskais process dod viņam lielākas iespējas uzskatīt sevi par kopējās gribas iemiesojumu un uz šāda pamata prasīt no citiem paklausību un padevību viņa personiskajai gribai, nekā to varēja aristokrātijā dzimis vadonis.

Atbildot uz pārmetumiem par nedemokrātisku izturēšanos, vadoņi līdzīgi Napoleonam atsaucas uz masas gribu, kas viņus pacieš, tātad uz savu vēlēto un ievēlēto personu statusu. Kamēr masas ievēl un pārvēl vadoņus, – tā viņi saka – tikmēr mēs esam **masu gribas leģitīmā izpausme**, un paši esam šī griba. Vecajās aristokrātijās mēdza teikt, ka neviens nedrīkst spītēt dinastiskajam kungam, jo tad viņš nogrēkojas pret Dievu. Mūsdienų demokrātijās sacīts, ka neviens nedrīkst pretoties oligarhijas pavēlēm, jo tādā gadījumā viņš nogrēkojas pats pret sevi un paša gribu, ar ko viņš ir brīvprātīgi noteicis savas gribas nesējus, un pašrocīgi gāž demokrātijas principu. Katrs masas dalībnieks vismaz netieši pats ir līdzatbildīgs par tām pavēlēm, kuras nāk no augšas. Kā rakstīja kāda sociāldemokrātu avīze: «Partijas valde ir autoritāte, kuru partija ir pati sev radījusi un kura iemieso visu partijas autoritāti. Respektēt valdi ir pats pirmais demokrātiskās disciplīnas bauslis.»¹ Organizētās masas absolūtā paklausība, kuru masa ir parādā saviem vadoņiem, rodas no demokrātiskajām attiecībām starp abām šīm pusēm. Paklausība viņiem ir tikai kolektīva padevība vadoņu atveidotajai kolektīvajai gribai. Vadoņi demokrātijas apstākļos balsta savas komandiertiesības masu demokrātiskās visvarenības fikcijā. Jebkuru partijas darbinieku amatā ir iecēlusi masa, un šā darbinieka eksistence un palikšana amatā ir atkarīga no masu labvēlības. Teorētiski, tātad, ir skaidri un gaiši, un pilnīgi neapstrīdami iespējams aizstāvēt vadoņu tiesības

¹ *Düsseldorfer Volkszeitung*. – 13. Nov. 1905.

prasīt no masām padevību. Tomēr praksē vadoņu ievēlēšana varbūt ne vienmēr, bet pārvēlēšana allaž tiek panākta ar tādām metodēm – ar tādu suģestiju un vēl citiem noteiktu priekšstatu uzspiešanas veidiem, ka masu izvēles brīvība šķiet vislielākajā mērā ierobežota. Nav šaubu, ka partiju vēsturē demokrātiskā sistēma galu galā sarūk līdz dažu sociālisma klasiķu noteiktajām masu tiesībām noteiktā brīdī pašām ievēlēt sev kungus, kuriem masas būs parādā absolūtu paklausību līdz nākamajām vēlēšanām.

Šādos apstākļos gan partiju, gan arodbiedrību vadoņi iemanto vienādu domāšanas veidu. Vadonis prasa, lai masas ne vien pakļautos, bet arī iespējami bieži klusētu, pieņemot un izpildot vadoņa rīkojumus, ko dod pēc vislabākās izpratnes un sirdsapziņas. Viņam šķiet neaptverami, kā var asi kritizēt augstāko instanču rīcību, jo viņš, pēc savas dziļākās pārliecības, uzskata sevi par stāvošu pāri jebkādi kritikai no biedru, t. i., no partijas puses. Engels, kurš izjuta simpātijas pret abstraktu demokrātiju, žēlojās par vācu sociāldemokrātijas vadoņu nespēju aprast ar domu, ka tas, kurš ticis amatā un godā, tāpēc nebūt nav ieguvis tiesības prasīt pret sevi maigāku apiešanos nekā pret citiem cilvēkiem¹. Vadoņus visvairāk satracina tas, ka vadāmie rīkojas pretēji vadoņu priekšlikumiem un pamācībām. Atzīmējot šādas nesaskaņas ar tiem, kuriem vajadzētu būt garīgi atkarīgiem no viņiem, vadoņi nespēj atturēties no taisnīga sašutuma intonācijas. Kā rupjš pārkāpums pret taktu un labo toni masām tiek ierēķināts tas, ka tās «mīda kājām pašu ievēlēto vadoņu padomu».

Plaši zināmajā arodbiedrību konferencē, kas notika no 1906. gada 19. līdz 23. februārim, arodbiedrību funkcionārs Pauls Millers viskaļāk žēlojās par to, ka viņa radikālie sociāldemokrātu biedri mēģina «atsvešināt arodbiedrības biedrus no pašu izvēlētajiem vadoņiem. Bijuši pat tieši mēģinājumi uzrīdīt viņus vadītājiem. Pilnīgi atklāti viņus mudinājuši pārkāpt disciplīnu. Jo ko gan citu varētu nozīmēt runas sapulcēs, ka biedriem vajagot oponent saviem vadoņiem?»

¹ Mihelss atsaucas uz Engelsa vēstuli Šluteram 1891. gada 21. martā, kā arī piebilst, ka līdzīgi ir rakstījis Kārlis Markss 1879. gada 19. septembrī vēstulē Zorgem.

Katru jauno opozicionāro strāvojumu partijā mēģina diskreditēt kā demagoģiju. Ar partijas vadību neapmierināto elementu tiešs uzsaukums masām, pat ja to pamato tik cēli motīvi kā taktiskie apņēmumi – tas ir godīgākais un lietišķākais pamatojums, kāds vien pasaulē iespējams, un, pat ja to neapšaubāmi paredz jebkādas demokrātijas pamattiesības, tas tomēr tiks uzskatīts par nepiedienīgu un apzīmogots kā partijas darba jaukšana, kā mēģinājums graut partijas disciplīnu, musināt un sarīdīt. Pie tam jāatzīmē, ka vadoņiem, kuru rokās ir varas piemērošanas līdzekļi un tāpat pati vara, ir arī priekšrocība demonstrēt sevi likumības gaismā, kamēr dumpīgās masas vai zemākstāvošos vadītājus var vienmēr iztēlot kā nelikumību kūrējus. Burvju vārdi, ar kuriem spēcīgie vadoņi vienmēr ir savažojuši apgrūtinātās parādības, skan: kopējās intereses.

Ar īpašu degsmi šeit tiek lietota militārā argumentācija. Tiek apgalvots, ka taktiskas dabas apsvērumi – ka jāsaglabā iekšējā saliedētība attiecībā pret ienaidnieku – jau paši par sevi prasa, lai vadāmie nekādā gadījumā nezaudētu ticību pašu izraudzītajiem vadoņiem un vienmēr tiem pakļautos. **Vācu arodbiedrību vadoņi**, kuru vidū autoritārisma gars ir stiprāks kā jebkur citur, jo sevišķi izceļas ar «noziedzīgu nodomu» pierakstīšanu saviem pretiniekiem strādnieku kustībā – šie pretinieki cenšas tikai un vienīgi «sagraut arodbiedrību disciplīnu». Ja arodbiedrību valdītāju valodu pārtulkotu valsts funkcionāru valodā, tad viņu teiktais skanētu apmēram tā, ka notiek «pavalstnieku musināšana pret valdību». Ja kritiķis nav ar savu amatu cieši iesaistīts partijā, bet dzīvo no privāta intelektuāla darba un ir partijas līdzjutējs, tad kritikas objekta – partijas vadības – acīs viņš ir nelūgtais viesis, nepiederošais un par šiem jautājumiem vispār spriest nespējīgais. «Tautai būs palikt pie saviem dieviem! Tā ir pamattēze, ar kuras palīdzību jebkura trāpīga kritika par objektīvajām nebūšanām kustībā tiek apzīmogota par nāvīgu uzbrukumu šai kustībai, un opozicionārie elementi kā partijas grāvēji un ienaidnieki piesieti pie kauna staba.»¹

¹ Luxemburg R. *Massenstreik, Partei und Gewerkschaften*. – Hamburg, 1906. – S. 61.

No kopīgajām iezīmēm moderno demokrātisko partiju vadoņu uzvedībā, no viņu mutēs tipiskajiem, tūkstošiem un vēlreiz tūkstošiem reižu dzirdētajiem ticības apliecinājumiem ir saklausāma par tautas žēlastības teoriju pārveidojusies Dieva žēlastības teorija. Mēs esam pazinuši tās piederību sistēmai, ko valstu vēsturē apzīmējam par bonapartismu, kurā no tautas nobalsošanas cēlušās tiesības uz kundzību tiecas un pretendē palikt spēkā pastāvīgi.

3. nodaļa

Partijas pielīdzinājums personai (*Le Parti, c'est moi*)¹

Mēs jau norādījām, ka revolucionārās strādnieku kustības iekšējo ķildu risināšanas taktika un prakse nav tālas no «buržuāzisko» valdību piekoptās taktikas un prakses. Pat «nekrietneļu» apkaršanai lietotā terminoloģija ir – *reservatis reservandis** – abos gadījumos identiska. Abos gadījumos tiek lietoti līdzīgi pārmetumi dumpiniekiem un vienāda argumentācija, aizstāvot jau izveidojušās attiecības: šeit prasa saglabāt valsti, tur – partiju. Tieši tāpat līdzīga ir putrošanās ar jēdzieniem, runājot par lietu vai personu, par individu vai kolektīvu. Lielo līdzību starp Vācu Reiha un vācu sociāldemokrātijas oficiālo amatpersonu autoritārismu daļēji izskaidro tas, kādi nosacījumi ir nepieciešami jebkurai organizācijai, kuras locekļi tiek stingri dalīti pa rangiem. Šeit Vilhelms II, kas ieteica paļātājiem

¹ Mihelss izmanto sava laika modifikāciju teicienam *l'état, c'est moi**, kura autorību piedēvē gan Francijas karalim Ludviķim XIV (1638 – 1715), gan Anglijas karalienei Elizabetei I (1533 – 1603).

gadījumā, ja nu viņiem tik ļoti nepatīk viņa valstī Vācijā, nokratīt pīšļus no savām kājām un aizceļot; tur Bēbelis draud, ka vienreiz taču būs jādara gals mūžīgajai paļāšanai un musināšanai partijā, un tāpēc opozīcijai, ja tā publiski nepiekritīs partijas vadībai, būs «jāizlido» no partijas¹. Kāda gan ir atšķirība starp viņu abu izturēšanos, neņemot vērā tikai to starpību, kāda pastāv starp brīvprātīgu organizāciju (partiju) un nebrīvprātību (valsti), t. i., starp organizāciju, kurā iestājas, un organizāciju, kurā piedzimst?

Diez vai ir atrodams kāds nozīmīgs partijiskais vadonis, kurš nedomā un nerīkojas tieši tā, un gadījumos, kad vadonis ir temperamentīgs vīrs vai cilvēks ar godīgu raksturu, viņš izsakās gluži kā «saules karalis» par savu valsti: *Le parti, c'est moi*. Birokrāts absolūti identificē sevi ar visu partiju un uzdod savas intereses par citu interesēm. Jebkuru objektīvu pārmetumu viņš uztver kā personisku uzbrukumu viņam. Tā rodas gandrīz visiem partiju līderiem raksturīgā un šausminošā nespēja lietišķi uztvert kritiku no pretinieka viņa paša partijas rindās. Viņš jūtas personiski apvainots. Daļēji šādas jūtas ir patiesas, bet tām piejaucas arī apzināts nodoms nomainīt cīņas laukumu, pašam nostājoties tajā kā nevainīgam agresijas upurim, un panākt, lai viņa teorētiskais pretinieks masu apziņā tiktu saistīts ar personisku motīvu vadīta nīdēja zīmogu.

Turpretī, ja vadonim patiešām uzbrūk kā personai, tad viņš nekavējoties attiecina šo uzbrukumu uz visu partiju ne tikai diplomātisko manevru dēļ, lai šādā veidā iegūtu partijas atbalstu un nospiestu uzbrucēju ar partijas masu, bet arī tāpēc, ka viņš istā naivumā pielīdzina daļu veselajam. Šādas pielīdzināšanas cēlonis bieži ir meklējams aklā fanātismā un nesatricināmā pārliecībā. Sekojot Ņečajevam, revolucionāram ir tiesības gan izmantot, gan apzagt, apkrāpt un vajadzības gadījumā pat pazudināt visus savus līdzcilvēkus, kuri bez ierunām neseko viņam un nepiekrīt viņa mērķiem, jo viņi šim revo-

¹ Mihelss šeit piebilst, ka Augusta Bēbeļa rīcība gan ir tipiska vadoņa rīcība, bet pats Bēbelis neesot tipisks vadonis, jo viņa stiprais un veselīgais temperaments lika viņam būt godīgam – pateikt skaļi to, ko citi vismaz mēģina noslēpt.

lucionāram ir tikai «sazvērestību gaļa»¹. Vienīgais kritērijs viņam ir viņa paša pasaules uzskats, kas augstāks par visu. «*La Révolution, c'est moi!*» Šādas argumentācijas slēptos avotus pilnīgi pareizi uzrādīja Bakuņins, sacīdams par Ņečajevu, ka viņš, pašam to neapzinoties, sirgst ar šausmīgu godkāri.

Vadoņu despotismu nerada tikai viņu bezkaunīgā varas kāre un klajais egoisms. Bieži to nosaka arī godīga pārliecība par savu vērtību no kopējās lietas viedokļa. Savai lietai visuzticīgāk un lietpratīgāk kalpojošie ierēdņi mēdz būt arī vispatvarīgākie. Par korelāciju starp vācu sociāldemokrātijas ierēdņu aparāta reālo noderību un ierēdņu pārliecību *l'état c'est moi** Volfgangs Heine saka: «Nav spēkā iebildums, ka mūsu partijas funkcionāru neuzpērkamība un godprātība, viņu mīlestība uz mūsu dižo lietu spētu uzcelt aizsargdambi pret šādām sekām. Tieši pretēji: ierēdniecība, kas saprot savu lietu un nesavtīgi cenšas kalpot kopējam labumam, kā tas, par laimi, ir mūsu partijā, savu nopelnu apzināšanās dēļ visdrīzāk ir tendēta pieņemt par nemaināmām normām to, ko tā uzskata par pareizu un vēlamu, iedomāto lietas interešu vārdā izslēdzot atšķirīgus centienus un šādi kavējot partijas veselīgo tālākattīstību.»² Arī labā un nekorumpētā valsts ierēdniecībā, kāda ir vācu impērijai, līdz lielummānijai raksturīgai tāpatībai starp personu un lietu daļēji aizved ierēdņu tūrā sirdsapziņa un lielā darba mīlestība.³

Gandrīz ikviens no šādiem birokrātiskajiem elementiem bez kādas aiztures pārtulkos vissīkāko kniebienu sev par noziegumu pret

¹ *Chair à conspiration*: pēc analogijas ar izteicienu «lielgabalu gaļa».

² Heine W. *Demokratische Randbemerkungen zum Fall Göbre*. – *Sozial. Monatshefte*, 8. – 1908, Bd. 1. – S. 284.

³ Diez vai tas nozīmē, ka uz sliktu un korumpētu ierēdniecību neattiecas nākamie Heines apgalvojumi, kurus Mihelss liek piezīmē: «Valsts būs ierēdņu republika, kurā ierēdņi ir vienīgie pilntiesīgie pilsoņi, kamēr pārējie iedzīvotāji, par spiti visām konstitucionālajām šķietamībām, īstenībā dzīvo šajā valstī tikai tāpēc, lai ļautu sevi pārvaldīt un apmaksātu pārvaldes aparāta tēriņus. Šādas attīstības brismas nebūt nenovērš tas, ka birokrātijai vispārējais labums nav tikai vārds mutē, bet arī pārliecība, ka tā šo labumu nodrošina. Ikviens, kurš domā par savu varu, iestāsta sev, ka tas notiek apspiesto labā.» – Heine W. *Die Beamtenrepublik*, März 3. – S. 175.

mīļoto valsti. Tas liek viņiem «savilkties dūrē kā vienas rokas pirkstiem»¹. Ikviens no viņiem redz sevi iemiesojam kādu valsts veseluma daļiņu, kurai kaitē tas, ja kāda cita daļiņa cieš no autoritātes zuduma. Birokrāts viegli pieņem, ka viņš zina masu vajadzības labāk nekā masas pašas². Atsevišķos gadījumos šāds uzskats ir pamatots, bet parasti gan tas ir kaut kas vidējs starp mulķīgām pretenzijām un augstprātīgu lielummāniju. Partijas ierēdņa notrulināšanās un pagrimums parasti gan nav tik dziļš kā valsts ierēdnim, jo partijas ierēdnis visbiežāk ir nodarbināts arī ar publiskām runām un, apmeklējot tautas sapulces, patur vismaz kaut kādus, lai arī ne dziļus kontaktus ar masu. Un vēl – publiska piekrišana, pie kuras viņš ir pieradis, uzkurina viņa iedomību.

Kad oligarhija sasniedz augstu attīstības pakāpi, organizācijas vadoņi ne tikai identificējas ar organizācijas struktūru un darbību, bet identificē organizācijas īpašumus un labumus ar saviem personiskajiem īpašumiem un labumiem. Arī šī parādība vienādi attiecas uz partiju oligarhiju un uz valsts oligarhiju, kura jo īpaši viegli sajauc sabiedrisko īpašumu ar savu īpašumu. Kāds Dženovas strādnieku vadonis, kurš kopā ar savas pilsētas proletariātu bija kļuvis liels un varens un kuru viņa biedru neierobežotā uzticēšanās apbēra ar visām iespējamām pilnvarām un augstiem amatiem, uzskatīja sevi par tiesīgu, slēdzot līgumus par algu tarifiem un vadot līdzīgus pasākumus, līdztekus tai peļņas daļai, kas pienācās strādniekiem, ierēķināt un saņemt tantjēmu sev pašam³.

Zināmajā strīdā starp vadoņiem un vadāmajiem vācu arodbiedrībās par tiesībām pieteikt saimniecisko karu vadoņi mēdza norādīt,

¹ *Comme les doigts de la main.*

² Mihels šo domu pastiprina ar tādu Maksa Vēbera izteikumu: «Kā birokrātam man nāktos novērtēt sevi pārāk zemu, ja vien es neticētu, ka daudz labāk par pašiem «dumiķiem» zinu to, kas viņiem nāk par labu.» Atsauce uz debatēm Sociālpolitikas savienības Vīnes kongresā 1909. gadā.

³ Tantjēma ir atlīdzība uzņēmuma pārvaldniekam u. c. svarīgākajām amatpersonām, kuru izmaksā no uzņēmuma gada peļņas, ja tāda ir. Šādu atlīdzību arī no uzņēmējiem sev prata nodrošināt Dženovas jurists Džino Muraldi, kurš veda sarunas ar uzņēmējiem arodbiedrību vārdā.

ka kara pasludināšanas tiesības tiesiski un morāli pieder viņiem, jo tieši viņi «sagādā tam arī līdzekļus». «Tas izklausās tā,» par šādu argumentāciju loģiski piezīmēja kāds kritiķis, «it kā nabaga strādnieku savienību funkcionāri izmaksas segtu no pašu kabatas.»¹ Šāda oligarhiskās ideoloģijas konsekvence ir kapakmens, kas iezīmē pilnīgu vēl dzīvās demokrātijas idejas galu.

IV daļa

Vadotības sociālā analīze

¹ *Geitbner O. Zur Taktik der Sozialdemokratie. Betrachtungen eines Lohnarbeiters. – Die Neue Zeit, 13. – 1885. – S. 65.*

... un kultūras attīstību. Šīs ir būtiskas...
... un kultūras attīstību. Šīs ir būtiskas...
... un kultūras attīstību. Šīs ir būtiskas...

IV daļa

Vadonības sociālā analīze

1. nodaļa

Ievads: buržuāzijas paširstība šķiru cīņā

Masa iztieks bez smalkām maņām. Lielas norises paslīd tai garām, ekonomiski tehniskās revolūcijas norisinās, neatstājot būtisku ietekmi uz masu psiholoģiju. Tikai pēc krietna laika masa sarosās un ļaujās jauno nosacījumu ietekmei.

Iedzīvotāju masa bieži vien ir ar mieru desmitiem un pat simtiem gadu bez pretdarbības paciest visatpalikušākos politiskos nosacījumus, kuri visvairāk kavē tautas tiesisko un tikumisko attīstību. Saimnieciski visprogresīvākās valstis bieži pat vesela laikmeta garumā saglabā politisko un valststiesisko sistēmu, kura pēc savas iekšējās būtības izsaka iepriekšējā saimniekošanas perioda nosacījumus. Labākais piemērs tam ir **Vācija** pirms un – kā par spīti – arī pēc kara. Tās saimnieciskā ziņā uz visaugstāko attīstības pakāpi pretendējošais industriālā kapitālisma **saturs** joprojām nav pratis pielāgot sev aizgājušās saimniekošanas laiku feodāli aristokrātisko **formu**.

Šādas, pēc paskata vēsturiski nenormālas parādības nosaka divas cēloņu rindas. Dažkārt ir iespējams, ka reiz noformējusies un pagātnei piederīgo saimniekošanas formu pārstāvošā šķira vai kāds slānis no šādas šķiras nodrošina sev tādu reālās politiskās varas un morālās ietekmes apjomu kopš tā laika, kad tas vēl darbojās kā autentisks

dominējošo ekonomisko attiecību eksponents, ka arī vēlākajos laikos, kas saimnieciskās un kulturālās attīstības ziņā sen pārauguši varas nesēju ietekmes sfēras robežas, viņi vēl spēj garāku vai īsāku laika sprīdi pat par spīti skaidri izteiktai tautas vairākuma gribai saglabāt savu politisko spēku, kuram, protams, ir vajadzīgi tā būtībai sveši, bet ar suģestiju tā kalpībā piesaistīti elementi. Bet vēl biežāk ir sastopama tāda situācija, kurā saimnieciskās pagātnes šķiras patur savu hegemoniju tikai tāpēc, ka saimnieciskās tagadnes un tuvākās vai tālākās nākotnes šķiras vēl pašas nav **apzinājušās** ne savu faktisko varu, ne savu valstisko un saimniecisko nozīmību, ne – minot to beigās, bet tāpēc ne kā mazsvarīgu, – tām nodarītās pārestības un nevērību, kādai tās pakļautas.

Liela paralizējoša loma te ir arī fatālismam un skumjai apziņai par pašu bezspēcībai. Kamēr fatālisms vēl nav satricināts un apjausma par paciesto sociālo netaisnību nav ne modusies, ne saasinājusies, nav iespējama nekāda šķiras emancipācija. Ne jau apspiestības **esamība** kā tāda, bet gan tās **apjausma apspiestajos** dod grūdienu **šķiru cīņas** vēsturei. Arī **modernā proletariāta** esamība pati par sevi vēl nerada nekādu «sociālo jautājumu». Lai šķiru cīņai nebūtu uz mūžiem jāpaliek sapņainu iedomu slēptajā valstībā, tā prasa šķiras apziņu kā savu priekšnoteikumu. Tas ir nepieciešams šķiru cīņas korelāts.

Par to, lai **proletariāts** mācītos apjaust un apjēgt rosinošo šķiras apziņu, pati, to negribot, gādā tieši tā šķira, pret kuru šī šķiras apziņa neizbēgami vērsīsies, t. i., **buržuāzija**. Cilvēces attīstības vēsture ir ironijas pārpilna. Buržuāzijas traģiskais liktenis novēl tai būt par skolotāju savam ekonomiski un sociāli nāvīgajam ienaidniekam, jo, kā jau Kārlis Markss pasludināja «Komunistiskās partijas manifestā», «buržuāzija atrodas nepārtrauktas cīņas stāvoklī: sākumā pret aristokrātiju, vēlāk pret tām pašas buržuāzijas daļām, kuru intereses nonāk pretrunā ar rūpniecības progresu; vienmēr pret visu citu zemju buržuāziju», tāpēc buržuāzija aizvien vairāk ir «spiesta griezties pie proletariāta, saukt to palīgā un tādējādi ieraut to politiskajā kustībā», sniedzot tam «savas pašas izglītības

elementus, t. i., ieročus pati pret sevi»¹. Bet buržuāzija ir proletariāta skolotāja vēl citā ziņā – jā, tieši cīņas mākslā. Proti, ciešā un pastāvīgā saskare ar proletariātu liek daļai buržuāzijas atrauties no savas šķiras un nodot savas zināšanas un nervus strādājošo masu dienestā, uzmundrināt tās cīņā pret pastāvošajām attiecībām, kuras šī buržuāzijas daļa atrod un apjēdz kā ļaunumu. No buržuāzijas ķermeņa šādi atrāvusies daļa gan ir samērā maza. Bet tā nav tā sliktākā daļa – tie ir pārcilvēki tādā nozīmē, ka viņi **pārsniedz** savai šķirai piederīgo vidējo līmeni vai nu savā cilvēkmīlestībā, līdzcietībā un spējā izjust morālu sašutumu, vai arī ir pārāki par apkārtējiem ar savām spējām teorētiski dziļi ielūkoties vēstures virzītājspēkos un loģiski, enerģiski un konsekventi izpaust savas atziņas praktiskā rīcībā. Jebkurā gadījumā šādi vīri paceļas **pāri** savas šķiras vidusmēram. No viņus radījušās un izauklējušās šķiras atkritušie buržuji ir tie, kuri dod apzinātu virzību vēl snaudošajiem proletariāta instinktiem tā emancipācijas centienos.

Proletariāta masa savu apspiestību sākotnēji sajūt tikai instinkti. Tās rīcībā nav nekādu teorētisko līdzekļu, ar kuru palīdzību izskaidrot šķietami pilnīgi haotisko un labirintveidīgo pasaules vēstures gaitu. Šķiet, atļauts nosaukt par vienu no vēsturiskās psiholoģijas likumiem to, ka ārpus kultūras un tiesībām ilgi mērdētie un par sevi nedrošie tautas slāņi un šķiras tikai tad sadūšojas spēkpilnai darbībai, kad tās ne tikai no sava vidus, bet arī un pirmkārt – paturot ierasto vārdu – no «augstākajām» šķirām ir uztvērušas apgalvojumus par savām morālajām tiesībām un savu politisko un ekonomisko spēku pārpilnību. Līdz šim lielākās no pieredzētajām šķiru kustībām ir aizsākusi pavisam vienkārša domu gaita: «Ne tikai mēs – masa bez tiesībām un bez izglītības –, bet arī viņš, kurš pasaules lietas pārziņa un iztīrā daudz labāk par mums, – izglītotais vīrs no augstākajām aprindām – atzīst mūsu apspiestību, tāpēc mūsu **domas par emancipāciju** nav nekāds pašapmāns!»

¹ Markss K. Komunistiskās partijas manifesti. Grām.: Markss K., Engels F. Darbu izlase trijos sējumos, 1. sēj. – R., 1979. – 121. – 122. lpp.

Sociālistiskās teorijas atziņas ir smalki sapinuši filozofi, politiķi, ekonomisti, sociologi un vēsturnieki. Nemiet jebkuras valsts sociālistu programmu un jūs tur neatradīsiet nevienu vārdu, pie kura nebūtu strādājusi zinātnieku virtene. Modernā sociālisma ciltstēvi ar dažiem izņēmumiem bija vispirms zinātnieki un tikai tad politiķi šā vārda šaurākajā nozīmē. Protams, jau pirms viņiem ir bijušas spontānas proletariāta kustības, kuras radīja intuitīvas ilgas pēc augstākas gara dzīves un augstāka materiālā *standard of life**. Taču šo kustību izpausmes drīzāk atgādināja taisnīgu dusmu mehānisku izlādi, nekā apspiesto dvēseļu apzinātu vajadzību pretoties. Tikai zinātnes piederošanās strādniecībai padarīja **proletāriešu** kustību par **sociālistisku** kustību un viņu neapzināto, bezmērķīgo un instinktīvo dumpīgumu padarīja par apzinātu, samērā skaidru un stingri virzītu mērķtiecību.

Šo parādību apstiprina visas agrākās šķiru cīņas. Neviena dižā šķiru kustība vēsturē nav iztikusi bez tādu vīru ierosinājuma, palīdzības un vadības, kuri nāca no tieši tām šķirām, pret kurām šīs kustības bija vērstas. Jau Spartaks, kas sadumpoja Romas vergus, kaut arī bija vergs pēc profesijas, tomēr bija brīvs un mantīgs traķietis no dzimšanas. Tomass Mincers, kura aģitācija lielā mērā izraisīja Tīringas zemnieku karu, nebija zemnieks, bet gan zinātnieks, un Florians Geijers bija bruņinieks. *Tiers État** emancipācijas kustības izcilākie vadoņi pirms Lielās franču revolūcijas – marķīzs de Lafajjets, Mirabo, barons de Rolāns un abats Sjejes – bija privilēģēto kārtu pārstāvji, un karaļa bende Filips Egalitē bija pat karaļnama piederīgais.

Mūsdienu strādnieku kustības vēsture tāpat nav izņēmums no šādiem likumiem. Kad Halles vēsturnieks Teodors Lindners apgalvo, ka mūsdienu sociāldemokrātisko kustību nav «izsaukuši dzīvē» strādnieki, tad to nevajag saprast tik burtiski, ka tur ar savu burvju zizli būtu pamājis kāds mags: «Strādnieku kustība, rodies! Un strādnieku kustība radās.» Viņa pamatdomu nevajag saprast tā, ka strādnieku kustība būtu «izsaukta dzīvē» no nekurienes vai ka to būtu radījuši «dižie vīri», kurus gan kā vienīgo pamatakmeni savai «izziņas» teorijai izmanto kāda vēsturnieku skola. Ir jāsaprot, ka šim procesam par cēloni kalpoja noteikta sociālekonomiskās attīstības pakāpe, bez

kuras nekādu kustību «izsaukt» nebūtu iespējams. Pareizs tomēr ir Lindnera apgalvojumam pamatā esošais, bet varbūt ne sevišķi veikli izteiktais novērojums, ka mūsdienų dižās strādnieku kustības heroldu vairākums, kā tam uzmanību jau 1872. gadā pievērsa Heinrihs fon Zibels, ir «izglītoto slāņu» pārstāvji. Dižie politiskā sociālisma priekšteči un filozofiskā sociālisma pārstāvji Sensimons, Furjē un Ovens, un tāpat arī politiskā sociālisma dibinātāji Luijs Blāns, Blankī un Lasals, kā arī zinātniskā – politekonomiskā sociālisma tēvi Markss, Engells un Rodbertuss bija buržuāziskie intelektuāļi. Līdzās viņiem skroderzellis Vilhelms Veitlings un filozofijas autodidakts Pjērs Lerū nespēja gūt ne teorētisku, ne praktisku nozīmību starptautiskajā strādnieku kustībā. Tikai tipogrāfijas darbinieks Prudons kā vientuļš ozols pacēlās augstu pāri savai apkārtnē. Arī jaunāko laiku patiesi lielo strādnieku tribūnu vidū bieži parādās bijušie buržuji, bet bijušie strādnieki – izņēmuma gadījumos. Vajadzētu pierakstīt daudzas lappuses, lai uzskaitītu visus ievērojamus, sākotnēji no buržuāzijas aprindām nākušos sociāldemokrātu politiķus, turpretī no proletariāta cēlušos politiskos **strādnieku vadoņus**, kuriem ir izdevies iemūžināt savus vārdus savas šķiras vēsturē, varētu nosaukt vienā elpas vilcienā: Benuā Malons, Augusts Bēbelis un noteikti arī Eduards Ansēle, bet arī viņi, kaut būdami liela mēroga praktiķi un organizatori, nepavisam nav ar radošu spēku apveltīti teorētiķi.

Buržuāzijas drumstalu atrodamība proletariāta partiju kristalizācijas procesā pirmkārt ir **vēsturisks fakts**, kuru rūpīgas studijas atklāj visās starptautiskajās strādnieku kustībās un kurš atkārtojas ik reizi, kad izaug jauns zars šo kustību kokā – pietiek uzmost aci sociālismam **Japānā** un **Brazīlijā**, lai to atkal pamanītu. Bet, otrkārt, tā ir aplūkojama arī kā **vēsturiskās attīstības loģiskā konsekvence**. Vēl vairāk! Mēs izgaismojām kā vēsturisku faktu ne vien buržuāzijas drumstalu atrodamību proletariāta cīņas partijās vispār, bet gan **vadošo lomu**, ko tās **daudzos gadījumos spēlē** proletariāta atbrīvošanās cīņā.

Tē nu varētu izvirzīt jautājumu – un tas palaikam arī tiek uzdots –, vai tas, ka eksistē tik daudzi pārbēdzēji no buržuāzijas pie proleta-

riāta, neapgāž visu šķiru cīņas teoriju; citiem vārdiem sakot, vai ilgotā nākotnes valsts, kurai pēc sociālistu un tiesību teorētiķu, ētikas speciālistu un anarhistu, jauno kristiešu sludinātāju un jauno kriminologu vienlīdz biklajām aplēsēm vajadzētu atpestīt no šķiriskajām pretišķībām, nevarētu rasties buržuāzijas psihisko pārvērtību ceļā, pa kuru buržuāzija pakāpeniski nonāktu līdz visaptverošai pārliecībai par savu ekonomisko, sociālo u. c. privilēģiju netaisnīgumu, un, ja reiz tā, tad lieka ir krasā šķelšanās starp šķiru **intereses** pārstāvošajām šķiru **partijām** – varbūt tā vispār līdzinās nežēlīgai rotaļai, kas būtu atzīstama par nederīgu un nosodāmu. «Ētiskās kultūras» izdevējs Rūdolfs Pencigs polemikā ar šo rindu autoru vienreiz aizrunājās tik tālu, ka nosauca no buržuāzijas uz sociālisma noņemti pārgājušos par «priekšgājējiem» atbilstīgi tādas loģikas pieņēmumam, ka aiz kavalērijas seko vezumnieki un ka pietiek ar nelielu vēsturisko pacietību, līdz visa buržuāzijas masa aiz šādiem ceļvežiem pāries pie saviem ekonomiski un sociāli nāvīgajiem ienaidniekiem. Šādu teoriju varētu nosaukt par harakiri teoriju, ja vien nebūtu zināms, ka harakiri netiek izdarīts brīvprātīgi, bet gan pēc augstākas pavēles un ārēja spiediena dēļ. Īsumā papētīsim šīs teorijas pretenzijas uz patiesību.

Kristīgie sociālisti un gluži tāpat arī sensimonisti stingri ticēja idejas ētiskajam spēkam un pieņēma, ka ar to izdosies pārgrozīt savu pretinieku domas. Tālab viņi nepaguruši klauvēja pie buržuju sirdīm. Pat Luijs Blāns vēl ievadā «*Organisation du Travail*»¹ pievērsās visu kārtu solidaritātei līdz ar viņa iemīļoto domu gaitu par tiesībām uz darbu un privātā kapitālisma nospiešanu valstiski finansētu ražotāju biedrību sociālismā.

Bet arī jaunāko laiku sociālisms nav svešs pieņēmumam par uzņēmēju iespējamo pievienošanos strādnieku kustībai.

Starp iedarbīgākajiem virzītājiem uz sociālistiskā pasaules uzskata galīgo uzvaru sociālistiski noskaņotais dzejnieks Edmondo De

¹ Darbs «Arodorganizācija» iznāca 1839. gadā un padarīja savu autoru par ļoti populāru sociālreformistu.

Amičiss ierēķina to, ka pēc pasaules industriālās krīzes iestāsies vispārējs nogurums, ka mantīgās šķiras pārņems bezgalīgs riebums pret mūžīgajiem cīņņiem un ka tālāk tās nomāks bažīgiie rūpesti, aizkavējot ar dzelzi un asinīm nākošo revolūciju¹, kuras dēļ tām tomēr reiz vajadzēs nožēlojamā kārtā iet bojā, un visu vēl papildinās neizsakāma vajadzība pēc atjaunotnes un ideālisms, kas vērsīsies plašumā arī buržuāzijas rindās; īsi sakot, būs pārāk «šausmīgi dzīvot mirstošās pasaules gruvešos»². Līdzīgu domu gaitu jau piecdesmit gadus iepriekš pauda Heinrihs Heine, kuram pašam piederēt sociālistiem neļāva tikai nelokāma mugurkaula trūkums. Pielikumā saviem aprakstiem par Parīzes politiku, mākslu un tautas sadzīvi viņš 1843. gada 15. jūnijā rakstīja: «Es vēlētos šeit jo sevišķi paskaidrot, cik neizsakāmi labvēlīgus apstākļus komunismam rada tas, ka tā ienaidniekam gan ir spēks, bet trūkst pašam sava morālā pieturas punkta. Tagadējā sabiedrība aizsargājas tikai seklas vajadzības dzīta, bez ticības savām tiesībām un pat bez pašcieņas, gluži kā kāda sena sabiedrība, kuras satrunējušie balsti sabruka līdz ar galdnieka dēla atnākšanu.»³

Varētu strīdēties par dažiem no citētajiem abu literātu apgalvojumiem. Sakarā ar turpat iztīrāto vairāk nekā apšaubāmi šķiet tas, ka mirstošā buržuāziskā sabiedrība galu galā tomēr neaizstāvēs savas, kaut arī iedragātās privilēģijas un īpašumu ar ieročiem rokās, cerot, ja ne novērst proletariāta galīgo uzvaru, tad tomēr to attālināt. Tāpat arī daudzos punktos varētu uzbrukt Heines apgalvojumiem, ka aktuālajā – 1843. gada(!) – buržuāziskajā sabiedrībā tik izplatīts būtu bijis pārlicības trūkums par tās morālajām tiesībām. Laikam jau visās zemēs **buržuāzija**, par spīti savām nenoliedzamajām kļūdām, nepadarītajam un pāri nodarītajam, ir, kopumā ņemot, vismaz savos intelektuālajos slāņos, ne vien stiprāka, pašapzinīgāka un enerģiskāka, bet arī apveltīta ar lielāku morālo spēku, vairāk vērsta uz

¹ Atsauce uz Bismarku, kurš teicās «ar dzelzi un asinīm» veidojam Vācu Reichu.

² *De Amicis E. Lotte civili.* – Firenze, 1899. – P. 924.

³ *Heine H. Lutetia.* – *Sämtliche Werke.* – Hamburg, 1890. – Bd. X. – S. 93.

ideāliem un spējīgāka uz upurēšanos, nekā to atļaujas nosapņot sociālisti ar savām tradicionālajām karikatūrām par tuklajiem, glu-pajiem un glēvajiem buržuiem. Intelektuālo buržuāzijas aprindu uzvedība karā dažos aspektos pelna vārdos neizsakāmas uzslavas (par karā kritušo studentu īpatsvaru). Tomēr pareiza ir pamatideja, kas apvieno De Amičisu un Heini: drošu ticību savām tiesībām zaudējusī sabiedrība patiešām jau atrodas politiskās agonijas stadijā. Turēšanās pie savām privilēģijām prasa no privilēģētajām šķirām noteiktas īpašības – vismaz nesaudzību un enerģiju, kas uzplaukst gan arī ideālā konkurencē ar cietsirdību un sirdsapziņas trūkumu, bet viskuplāk zeļ kopā ar labu ticību savām tiesībām. Humānisma ideju ieviešanās nes sevī šaubas par valdošo šķiru tiesībām, demoralizē un padara valdošos, kā to atzīmēja arī Vilfredo Pareto, nederīgus savu pozīciju aizsardzībai.

Tāds pats likums der arī attiecībā uz nacionālajām kopībām. Tas ir spēkā arī tur, kur ticība savām tiesībām turpināt pastāvēšanu sakņojas etniskās grupas akmenscietajā pārliecībā jeb etniskā augsnē. Arī tur šo tiesību apzināšanās zudums nozīmē dekadenci un sabrukumu. Par vēstures likumu ir jāatzīst tas, ka tautas, likumi, institūcijas, sabiedriskās šķiras ir pilnībā sagraujamas tikai tad, kad tās, t. i., cilvēki, kuri tās pārstāv, sāk apšaubīt paši savas eksistences attaisnojumu. Šā darba pirmajā izdevumā mēs atzīmējām, ka tik nomocītā un trijās daļās sašķeltā poļu tauta vienalga prot saglabāt savu tautiskumu, ticību sev un savām nacionālajām tiesībām, un nekāda pasaules vara nespēs iznīcināt šo tautu, kamēr vien poļu galvās turpinās dzīvot viņu tautiskās pastāvēšanas attaisnojuma apziņa. Pasaulē kara norises šo mūsu uzskatu apstiprināja pilnā mērā. Turpretī vendi – tāda pati slāvu tauta kā poļi – pat tad, ja vietām, piemēram, Šprēvaldē, vēl ir saglabājuši savas mātes valodu, kultūrvēsturiski ir bez atlikuma izgaisuši ģermānismā, jo tajos laikos un konkrētajos apstākļos, kuros vendi tika sakauti, viņi nepaguva nostiprināt apziņu par savas tautas tiesībām, ja viņiem tā vispār kādreiz būtu bijusi, – izgaisuši tā, ka viņu pēcteči, kuri apdzīvo ievērojamu daļu Vācijas, parasti pat nepazīst savas slāviskās asinis un ir skaitāmi par

dedzīgākajiem līdzskrējējiem lielvāciem, ar kuriem viņus saista tikai no uzvarētājiem pārņemtās paražas un valoda, bet ne izcelsme, to cīņā pret slāvismu, no kura viņi paši lielākoties cēlušies. Neviena sociālā cīņa vēsturē nekad nav uzvarēta uz ilgu laiku, ja uzvarētais jau iepriekš nav bijis morāli novājināts. Lielā franču revolūcija bija iespējama tikai tāpēc, ka Voltēra, Dalambēra, Ruso, Holbaha, Didro u. tml. autoru kaismīgie, jo īpaši Francijas pirmās kārtas privilīģētās saimniekošanas amorālisma spilgtie apraksti bija demoralizējuši šā vārda vēsturiskajā nozīmē milzīgu daļu dižciltīgo un garīdzniecības. Luijs Blāns par viņiem piebilda: «Viņus sagrava Enciklopēdija – šī lielā XVIII gadsimta ideju laboratorija, tāpēc 1789. gadā atlika materiāli pārņemt īpašumus, kuri morāles laukā jau bija iekaroti.»¹

Fakts, ka septiņās valstīs sadalītās **Itālijas** apvienošana varēja notikt ar minimālu asins izliešanu, ja netiek ņemtas vērā cīņas ar svešiniekiem, un ka pēc vienas karalistes nodibināšanas – krasā pretstatā **prūsiskās Vācijas** apvienošanai – diez vai kāds Apenīnu pussalā nobirdināja asaru par padzītajām valdnieku dinastijām, ir izskaidrojams tikai ar to, ka siržu apvienošanās bija notikusi jau pirms administratīvās apvienošanās. **Ziemeļamerikas pilsoņu karu** par labu Dienvidu štatu vergiem izšķīra ne tikai Ziemeļu štatu ieroči – to veica arī kara beigās plašas dienvidnieku vergturu aprindas pārņemusi apziņa par to, ka morālā ziņā viņiem nav taisnības²; un šādus piemērus var turpināt pēc patikas.

Lai satricinātu pretinieka ticību sev, ir vajadzīga **aģitācija**, kuras pirmais nosacījums ir pretinieka pārliecināšana par to argumentu

¹ *Sortie vibrante de l'Encyclopédie, ce grand laboratoire des idées du XVIIIe siècle, elle n'avait plus, en 1789, qu'à pendre matériellement possession d'un domaine déjà conquis moralement.* – **Blanc L.** *Organisation du travail.* – Paris, 1845. – P. XIII.

² Citviet Mihelss rakstīja par «mistisko seksuālās pievilksnās spēku» starp balto un melno rasi. Dienvidnieki ir pārmetuši ziemeļniekiem, ka tie karojot nebūt ne melno atbrīvošanas, bet gan nēģermeiteņu iegūšanas dēļ; šo pārmetumu viņi spējuši pamatot, citējot vēstules, kas atrastas pie kritušajiem ziemeļniekiem. Mihelss piesauc arī psihoanalītiķu sniegto informāciju par balto sieviešu slepeno vēlmi stāties seksuālos kontaktos ar nēģeri. Sk.: **Michelss R.** *Sittlichkeit in Ziffern?* – München und Leipzig, 1928. – S. 162.

vērtību, kuri tiek izmantoti pret viņu. Tieši **sociālisms** vismazāk drīkstētu nenovērtēt runas dzelžaino spēku un pārliecināšanas virzošo varu, kurai tam jāpateicas par savas propagandas dižajiem panākumiem. Tomēr pierunāšanas spēkam ir dabiskas robežas, kuras izriet no sociālajām attiecībām. Normālos apstākļos ir viegli gūt panākumus, ja pārliecināšanas māksla vērsta uz tautas masām vai daudzskaitlīgām šķirām, kuras ir jāpārliecina iekļauties kustībā par viņu pašu atbrīvošanu. Toties tai ir ar blikšķi jāizgāžas – un sociālo cīņu vēsture māca, ka šis apgalvojums ir spēkā vienmēr, – tad, ja nedomā ir pierunāt kādas šķiras atdot to izdevīgās pozīcijas.

Cilvēks kā atsevišķs cilvēks nav žetons ekonomiskajās spēlēs. Viņa dzīve ir nerimstoša cīņa starp ekonomiski uzspiestajām konsekvencēm un piederību noteiktai šķirai ar tās objektīvo interešu sfēru, no vienas puses, un, no otras puses, viņa «pāri» šķirām, t. i., viņpus šķiru un kastu nosacījumiem liktās miesas un asinīm, kas spēj uzjundīt kaislības un novirzīt cilvēku sāņus no ekonomiski dabiskā kārtā uzdotā ceļa un tiekties pēc paša atklātās saules. Turpretī masa, ja neņemam vērā psihozes, kurām gan tā ir jo sevišķi pakļāvīga, bet kuras, ja runājam par ekonomisko lauku, neturpinās ilgi, ir gan tikai žetons. Nodarbošanās veids un tā izraisītās intereses padara gan garu, gan miesu atkarīgu no profesijas. Masas miesas un asinis nes savu, lai arī tikai tumši nojausto ekonomisko interešu dziņas uzlikto spiedogu līdzīgi aitām, kuras iezīmējis viņu kungs un saimnieks. Tas gan nepiešķir šim zīmogam patiesīgumu un mērķatbilstību, jo, tāpat kā spiedogs uz aitu mugurām, tas bieži ved pretim ziedoklim un nāvei.

Sociālistiskā mācība spēj – kā mēs to zinām – cieši piesaistīt sev dažu labu «buržuju dēliņu», iespiežoties viņa dvēselē tik dziļi, ka tas atsakās no draugiem un radiem, tēva un mātes, no sociālā stāvokļa un sabiedriskās cieņas, lai nešaubīgi veltītu savu dzīvi cilvēces atbrīvošanai, kā nu viņš to ir iedomājies. Tomēr šo ceļu iet vienpatņi, nevis kompakts mantīgo ļaužu grupas. Šķira, pie kuras viņi piederēja, kā tāda nebūt netiek izjaukta. Neviens šķiriskais veselums nekad labprātīgi neatsakās no sava privilēģētā izņēmuma stāvokļa.

Šķira nepieņem nekādus ētiskos motīvus, kuri to piespiestu no kaut kā attiekties savu «nabago brāļu» labā. To nepieļauj šķiras egoisms, kas dabiski piemīt arī proletariātam kā šķirai, bet dotajā gadījumā vēsturiskie apstākļi noteic, ka galu galā – un vismaz teorētiski – proletariāta šķiriskās intereses sakrītis ar bezšķiru cilvēces ideālu. Šā šķiriskā egoisma stiprums ir dažāds atsevišķos valdošās un mantīgās šķiras slāņos. Vēl mūsdienās atsevišķas nekustamā kapitāla aprindas, it īpaši Prūsijas muižniecībā, bet arī starp lieluzņēmējiem (kamēr vārda šaurākajā nozīmē kapitālistiskās – banku un biržas – aprindas šo pašu iemelsu dēļ ir iecietīgākas par vidusmēru) sliecas nosaukt par pārmācības namā vai trako mājā liekamu ikkatru, kurš vien izvirza kaut kādus ētiskos postulātus, kuri apdraud šo aprindu priekšrocības saimnieciskajā, sociālajā vai politiskajā laukā. Taču arī citi šīs šķiras slāņi, kas izrāda mazāku pretestību un mazāk pirmatnēju egoismu nekā skaitliskā ziņā miniatūrais prūšu junkuru vai lielrūpnieku slānītis, uzklausa sociālā taisnīguma apsvērumus vienīgi tiktāl, ciktāl tie neaizskar šo slāņu instinktīvi apjaustās šķiriskās intereses. Līdz ar to tiek arī stingri un negrozāmi novilkta tā saucamo **sociālo reformu** robežas. Prūšu konservatīvie bija par likumiem, kas aizsargāja strādniekus, tik ilgi, līdz viņi pamanīja, ka ļaužu ieplūšana strādniecībā rada cilvēku trūkumu uz laukiem. Kopš tā brīža viņi izturējās naidīgi pret jebkuriem pasākumiem rūpniecības strādnieku situācijas uzlabošanai. Tādēļ ir tikai loģiski, ka proletariāts kā šķiras partija uzlūko cīņu pret jebkura veida un nokrāsas buržuāziju kā šķiru par vienīgo iespējamo ceļu, kas ļaus pārvarēt buržuāzijas šķirisko monopolu uz zināšanām, veselību un īpašumu.

Īstenībā nepastāv nekāda pretruna tur, kur tai šķietami vajadzētu būt, proti, starp proletariāta uzdevumu satriekt buržuāziju un tajā pašā laikā radušos objektīvo nepieciešamību likt vislielāko uzsvaru uz cilvēktiesību ievērošanu. Pārlicināšana gan ir līdzeklis varas sasniegšanai, bet ar to vien nepietiek. Skaidrs, ka šķira, kura varbūt pat pret pašas gribu būs pārlicinājusies par to, cik labi ir dzinūji un cik dziļdomīgs morālais saturs pamato tās pretinieka uzskatus, būs iekšēji novājināta, jo tā būs zaudējusi labo ticību savām tiesībām,

kura vienīgā spēj sniegt cīņas ētisko attaisnojumu. Tomēr pat ar paralizējošo pārliecību par tās pretinieka lielāko taisnību tā cīnīsies tālāk, būdama sava šķiriskā egoisma hipnotizēta, tāpēc tikai spēks, nevis runas, tikai faktiskā situācija nospiedīs to pie zemes.

Uzskatām par iespējamu formulēt trīs svarīgus momentus: 1) ka buržuāzijas elementu iekļaušanās organizētās strādnieku šķiras rindās norisinās pārsvarā psiholoģisku impulsu dēļ kā spontānās atlases process; 2) ka šādu palīgspēku iekļaušanās organizētās strādniecības šķiras partijas rindās ir jāaplūko kā loģiskās sekas tam vēsturiskās attīstības posmam, kurā mēs dzīvojam; 3) bet ka šis daļējais *Exodus* no buržuāzijas¹ un individuālie motīvi, kuri to rosina, kā arī tas, cik ļoti svarīgi ir radīt pretiniekos mazvērtības kompleksu, tomēr nedod iespēju gūt uzvaru tikai šādā ceļā un tāpēc nekļūst par prelūdiju buržuāzijas pašsairumam, un ka divu lielo, uz saimniecisko interešu pretīšķību balstīto šķiru cīņu neizšķirs vienpatņu atšķelšanās.

2. nodaļa

No buržuāzijas cēlušās sociālistiskās vadoņības tipoloģija

1. Iekļaušanās cēlonība

Sociālistisko partiju vadošo elementu sociālās izcelsmes analīze rāda, ka tie nāk galvenokārt no divām sociālajām šķirām: no proletariāta vai no buržuāzijas, t. i., no intelektuāļiem. Vien efemēru

¹ Otrā Mozus grāmata, saukta «*Exodus*», vēsta par izredzētās tautas iziešanu no Ēģiptes.

papildinājumu šiem elementiem dod vidusslānis, sīkburžuāzija, patstāvīgie sīkzemnieki, amatnieki un siktirgotāji, kas noteiktos apstākļos iet līdzās strādnieku kustībai, bet neieņem tajā vadošās vietas.

No abiem nosauktajiem vadoņu veidošanās elementiem sākotnēji buržuāziskais, pēc būtības svešākais elements ir apveltīts ar caurmērā lielāku ideālismu nekā proletāriskās izcelsmes elements.

Tas ir psiholoģiski viegli izskaidrojams. Piederība partijai balstās uz brīvprātību. Tā neietver nekādus spaidus. Tā balstās uz brīvās gribas aktu. Bet citkārt **sociālisms** ir arī **vides raksturojums**. Noteiktās strādnieku aprindās sociālismam pieder monopols uz viņu garīgā ķermeņa uzbūvi. Atteikšanās no sociālisma līdzinās dezertēšanai, kas bīstama šim atkritējam. Berlīnē VI¹ ir grūtāk nepiederēt partijai nekā strādāt partijai. Lai gan ne visur un ne visos proletariāta slāņos, tomēr arī ne reti ir tā, ka proletārietim vairs nav vajadzības attīstīties par sociālistu, jo viņš jau ir iedzimis sociālistiskās domāšanas veidā un – pat var teikt – partijā. Valstīs ar ilgāku kapitālisma pieredzi ir strādniecības aprindas un pat veseli arodi, kuros jau ir izveidojušās īsta **sociālisma tradīcijas**. Dēls manto no tēva šķirisko pārlicību, ko tas varbūt ir guvis no vectēva. Sociālisms viņiem «ir asinīs». Bez tam vēl proletārietis iestāties strādnieku partijā gluži vai piespiež ekonomiskās attiecības ar nemitīgiem šķiru cīņiem, no kuriem nevar palikt malā arī tas, kurš ietiepīgi nepieņem sociālisma idejas: sociālisms ar savu šķirisko izjūtu ne vien nav pretrunā šādai atziņai, bet pats ir tās skaidrākā un tīrākā izpausme. Proletārietis, algotais strādnieks, sociāldemokrāts – visi viņi ir sociālisti pēc savām pamatinteresēm. Tāda cilvēka partijiskā piederība gan varētu radīt viņam materiālus zaudējumus – atņemt darbu un pat maizi, bet sociālisms tāpēc nepārstāj būt par veselīga šķiras egoisma izpausmi, un, ja šim cilvēkam jācieš, viņš cieš savas šķiras labā, saņemot vairāk vai mazāk izteiktu atzinību un pateicību no šķiras biedriem. Sociālistiskā

¹ Viens no tolaik 20 pilsētas administratīvajiem rajoniem tās centrālajā daļā, kura platība bija aptuveni tūkstoš hektāru un kurā dzīvoja ar aptuveni 377 tūkstoši iedzīvotāju (dati 1925. gadā).

proletārieša darbošanās ir šķiriska darbošanās, ar kuras palīdzību proletārietis ļoti daudzos gadījumos materiāli nevis zaudē, bet iegūst.

Visi šie motīvi, kas mudina proletārieti iestāties sociālistiskajā partijā, nekādā ziņā neskar no buržuāzijas nākošos sociālistus. Diez vai kāds no viņiem ir piedzimis partijas biedru vai vismaz šāda domāšanas virziena piekritēju vidū. Viņi nāk no ģimenēm, kuru politiskās tradīcijas ir vai nu atklāti naidīgas strādniecībai, vai vismaz nievīgi atturīgas pret modernā sociālisma centieniem. Arī šādā ģimenē dēls manto no tēva šķirisko pārliecību, bet tā ir pilnīgi pretēja proletārieša dēla mantojumam – tā ir buržuāziska pārliecība. Viņam «asinis» ir nevis sociālisms, bet gan kāds no kapitālisma paveidiem, un tam klāt vēl arī iedomīgs intelektuālais pārākums. Turklāt ekonomiskās attiecības un audzināšana skolā tieši vedina viņu pretoties konsekventi sociālistiski noskaņotajai strādniecībai. Ekonomika liek viņam drebēt par savu īpašumu un mantību, ko apdraud organizētās ceturtais kārtas triecieni, un tādējādi saasina viņa šķirisko egoismu līdz personiskam naidam, turklāt viņa «jaunskunga» izjūtas apstiprina un nostiprina oficiāli autorizētā zinātne. Skolas un apkārtnes ietekme uz jaunekli ir tik spēcīga, ka pat tad, ja viņš nāk no sociālistiskajam partijiskumam, tātad no strādnieku lietai intelektuāli un morāli draudzīgas ģimenes, joprojām saglabājas lielas briesmas, ka viņa buržuāziskais instinkts ar skolas un vides palīdzību pārvarēs sociālistiskās ģimenes tradīcijas. Tie nu patiešām ir izņēmuma gadījumi, kuri uzskaitāmi ar vienu spalvas vilcienu, – Marksa, Longē, Lībknehta, Molkenbūra un vēl dažās ģimenēs patiešām notika tā, ka augstskolas izgājušie dēli un meitas arī apņēmīgi nostājās uz savu tēvu iemītās takas.

Savu ieguldījumu šādam iznākumam neapšaubāmi deva arī tas, kas pelna, lai to sauktu ne mazāk kā par sociālistiskās audzināšanas metodi, kāda bieži tiek lietota sociālistu mājās. Tomēr pat tad, ja atkrīt mūsu tikko kā uzskaitītie sociālistiskās apziņas attīstību apgrūtināšie faktori, buržuāzijas aprindu dēls vienalga jūt milzīgu savas šķiriskās vides spiedienu; un pie šīm aprindām saimnieciskā ziņā, kā

tas pats par sevi saprotams, pieder arī uz sociāldemokrātu pozīcijām pārgājusi buržuāzija, kura ar sirdi un galvu piedalās šķiru cīņā proletariāta pusē, bet saimnieciskajās šķiru cīņās ir spiesta *noletentes volentes** nostāties buržuāzijas pusē uz mata tāpat, kā to dara politiskie buržuji, kad, piemēram, attiecībā pret mājkalpotājiem ir jāklūst par darba devēju un, tāpat, arī par «eksploatatoru» ja ne šā vārda vulgārajā, tad tomēr vēsturiskajā nozīmē. Pievienošanās sociāldemokrātijai buržuiam nozīmē ir **atsvešināšanos no savas šķiras** un, kas parasti ir tieši tas pats, vairumā gadījumu arī lielus sociālos un ideālos, bet dažkārt arī materiālos zaudējumus. Sīkburžuja pāreja šķiriski apzinīgā proletariāta partijas pusē vēl var notikt līganā veidā; viņš jau atrodas tuvu proletariātam pēc sava sabiedriskā stāvokļa un garīgās attīstības, un bieži tā ir tikai iedomāta siena, ko veido kastu aizspriedumi, kas šķir viņu no labāk apmaksātās strādniecības. Ar buržuju ir pavisam citādi. Jo stiprāk kaltas ir viņa ģimenes tradīcijas, jo augstāks ir ģimenes locekļu sociālais statuss, jo lielāka bagātība tur ir uzkrāta utt., jo grūtāk viņam ir pāriet pie sociāldemokrātiem. Lielburžuju, augstāko ierēdņu, patriciešu un feodālās aristokrātijas dēlam šāda rīcība ir pielīdzināma katastrofai. Viņam vēl piedod biklu cilvēkmīlestības reiboni un visļauņākajā gadījumā vēl to, ka piemērotā brīdī viņš stādās priekšā kā sociālists, bet, tiklīdz viņš atklāti uzstājas kā organizētās strādnieku kustības biedrs un grib soļot kopā ar «musinātājiem», šo dezertieri no savas šķiras nekavējoties atzīst par paranoiķi vai *mauvais sujet**. Viņa sabiedriskā cieņa noslīd zem nulles, viņš vairs neatrod ģimeniskas attiecības savā šķirā. Ar viņu tiek spēji sarautas visstiprākās asinssaites. Vecāki un radnieki no viņa novēršas, bieži vien uz visiem laikiem. Viņš ir pilnībā nodedzinājis tiltus uz pagātņi. Nu viņš pieder pie atkritējiem, pār kura galvu tiek izgāzts viss šķiras naidis. Tikai tad, kad sociālistiskā partija pārejoši nokļūst pie varas, cita dziesmiņa atzīst radniecību ar zudušo radgabalu. Droši vien tikai, lai to atkal noliegtu, kad briesmas būs pāri. Šādas izturēšanās etniskajās variācijās mēs šeit diemžēl nevaram iedziļināties.

Analizējot motīvus, kuri liek **akadēmiski** izglītotajiem ļaudīm pievienoties strādnieku politiskajai kustībai, ir izdalāmi divi pamattipi.

1. Zinātnes cilvēks. Viņš tiecas tikai uz eksakti noteiktiem mērķiem, kuri ikdienas ļautiņiem šķiet vismaz lieki, bet parasti arī ērmīgi. Viņa stimulds ir ideālistisks tādā nozīmē, ka viņš ir spējīgs zinātnes un tās sasniegumu dēļ upurēt visus citus labumus. Tomēr arī viņu dzen milzīgs, kaut gan pats par sevi cēls egoisms. Zinātniskā konsekvence ir viņa kategoriskais imperatīvs. Psiholoģija ir noskaidrojusi, ka cilvēks vienmēr ar patiku ļauj vaļu paša dotībām. Tādējādi zinātniskā sociālista nestais upuris partijai palielina viņa personiskā apmierinājuma summu. Visas ārējās – materiālās u. c. nelaiņas, kuras buržujam ir jāpacieš, pārejot pie sociāldemokrātiem, viņam ar uzviju kompensē iekšējās labsajūtas pieaugums un mierīga sirdsapziņa. Šī labsajūta var pārtapt godkārē – kārē saspringt pēc vēl lielākiem veikumiem. Šādai godkārei nav nekā kopēja ar to brutālo godkāri, kas tīko tikai pēc ārējo laimes rādītāju (karjeras, naudas) vairošanas.

2. Cilvēks ar spēcīgu, iekšējas kaismes caurvītu jūtu dzīvi. Visbiežāk viņš kļūst par sociālistu jaunībā, kad materiālo apsvērumu un piesardzības pasākumu pretsvars vēl neceļ ik gadus augstāku valni pret viņa sabangoto asiņu viņņiem un sprādzienveidīgo, no savtīgām domām un tālredzīgiem aprēķiniem tīro sajūsnu. Viņu dzen cenoņa drosmē un alkas darīt labo. Tiešās ierosmes viņam parasti dod pamanītās netaisnības, līdzcietība pret vājajiem un nabagajiem, prieks upurēties dižu ideju piepildīšanas vārdā, kas bieži vien piepilda ar drosmi un cīņassparu pat bailīgas un kūtras dabas cilvēkus. Tam visam klāt vēl nāk nebūt ne maza deva optimisma un pārlietu augsts kustības ideālo potenču un dažkārt arī sevis paša novērtējums, kā arī kļūdaini pieņēmumi par attīstības tempiem, par mērķu sasniedzamību un īstenošanas vieglumu. Savu lomu šajos procesos spēlē arī cilvēka estētiskās uztveres īpatnības. Ļoti iedarbīgi dzinuļi uz sociālismu ir poētiskas jaunrades spējas, fantāzija un iztēles spēks – tie visi ļauj ātrāk uztvert un vieglāk iedomāties sociālo ciešanu daudzumu un dziļumu, turklāt iztēles spēks bieži vien pieaug

līdz ar attālumu no iedomu objektiem; visbeidzot ir jāpiemin temperamentam atbilstīga uzbudināmība, kas kā *natura ipsa** skubina uztverto tūlīt pat ietērt vārdos. Tādēļ darba emancipācijas cīnītāju rindās ir tik daudz dzejnieku un karstasinīgu, kaismīgu un temperamentīgu vīru.

Nav viegli atbildēt uz jautājumu, kurš no šiem tipiemi – konsekventie zinātnieki vai tikpat konsekventie jūsmotāji – ir skaitliskā pārsvarā to vidū, kuri pārkāpj sociālisma sliekšni. Droši vien jūsmotāju ir vairāk to vidū, kuri izšķiras spert šādu soli jaunībā, bet zinātnieku vairāk to vidū, kuri izlemj to darīt brieduma gados.

Parasti gan sociālismam pievienojas cilvēki, kuros saplūst abu tipu pazīmes. Benedeto Kroče ir norādījis uz to, ka buržuāziskie zinātnieki, kuri jau daudzus gadus ir simpatizējuši sociālismam no ētiskā viedokļa jeb, citiem vārdiem sakot, uzskatījuši sociālismu par vienīgo postulātu sociālā jautājuma taisnīgam atrisinājumam, praktiski uzsāk sociālista gaitas tikai ar to brīdi, kad viņi – bieži vien pašiem par pārsteigumu – zinātniskā ceļā izskaitļo pārlicību par iespējām īstenot dzīvē viņu sirdīs mītošo vēlēšanos. Tā nu būtu jūtu un izziņas sintēze. 1894. gadā **Itālijas** slavenākajiem zinātniekiem un māksliniekiem tika piedāvāts aizpildīt anketu par sociālismu, kurā bija arī jautājums, vai viņu attieksmi pret sociālisma mērķiem – simpatijas, vienaldzību vai noliegumu – nosaka šo problēmu kompleksa zinātniskas izpētes rezultāts, vai varbūt tā drīzāk ir jūtu buķetes izpausme. Lielum lielais vairākums no tiem aptaujātajiem, kuri piederēja sociālistiem, atbildēja, ka viņu sociālistisko pārlicību ir radījusi dvēseliska nosliece, ko stiprina eksakta pārlicība. Tas nozīmē attiecas uz marksistiem, kaut gan viņi labprāt kultivē viedokli, ka nicina sentimentalitāti un līdzjūtību. Spītējot pašu materiālistiskajām deklarācijām, viņi ar principiālu nelokāmību apliecina savu ideālismu vismaz līdz tam brīdim, kad viņi uzrāpjas jeb, pareizāk sakot, iegrimst partijiskajā karjerā.

Ar noslieci uz sociālistiskajām izjūtām un pat ar piekrišanu sociālisma principiem ne vienmēr pietiek, lai reāli iestātos partijā. Bieži vien ceļu uz partiju aizšķērso savāds biklums pret nepazīstamo

cilvēkmateriālu. Nereti intelektuāļus pārņem gandrīz fizisks riebums pret masu, no kuras laukā rēgojas sekla izglītība, pieticīgs intelekts un slikti izmazgāta veļa un ķermeņi. Šo rindu autoram ausīs skan no intelektuāļiem bieži dzirdētais: «Sociāldemokrātijai kā tādai es visnotaļ simpatizēju. Bet tikai lai tur nebūtu to sociāldemokrātu!» Sociālisms bez sociālistiem vienu otru pievelk ar varenu spēku. Tādā gadījumā viņa vārīgo degunu pārmāc stipra vēlēšanās darboties, sirdsapziņas mokas vai arī godkāriba. Pūlis gan izdala nelabu smaku, bet toties labi sasilda. Cēlais sociālists steidzas tam pievienoties un, pārvarējis savas šaubas un bailes, kļūst par partijisko sociālistu. Daži no šīs populācijas izveidojas par sociālistisko buržuju-tipu, kurš būtu gatavs upurēt proletariātam itin visu, bet joprojām nespēj izturēt proletārieša «smaku»; kurš sociālistu mīl tikpat stipri kā neieredz sociālistus. Cēloņi tam visam varētu būt **estētisma hipertrofija** – nepatika pret bezgaumību un švaukstu modi¹ ļaužu apģērbā vai gramatiskām aplamībām viņu valodā. Šis tips tad nu parasti dzīvo dubultdzīvi. Ideoloģiski tā ir pilnīgi no sociālistu kaula, ar ko viņš dzīvo un kustas un kas pilnīgi piepilda viņa domas. Toties pēc sava ārējā dzīvesveida viņš paliek buržujs, ekskluzīvists, kalpotāju appuīšots, salonā ieslēdzies, kuram nevajag un kurš droši vien arī nav spējīgs saieties ar daudziem jo daudziem. Šāds noskaņojums pirms gadiem divdesmit valdīja dažās Berlīnes W², bet arī Milānas un Vīnes sociālistu aprindās. Citus no iestāšanās partijā attur **kūtrums** un pamatotas vai nepamatotas **bailes** no šāda soļa kļūmīgajām sekām. Tad dažkārt izdarīt galīgo izvēli liek kāds ārējs grūdiens: vai kļiedzoša sociālā netaisnība, kas izraisa milzīgu kolektīva sašutuma vilni, vai personiska netaisnība pret pašu neizlēmīgo cilvēku vai kādu no viņa tuvākās apkārtnes. Tādā gadījumā egoisma uzviļņojums kronē altruisma principu konstrukciju. Citos gadījumos cilvēku liktenis, ļaunums vai muļķība rada situāciju, kurā latentais sociālists sociālistisko Rubikonu ir spiests pāriet gluži vai

¹ *Les gens endimanches.*

² Iespējams, ka norāde uz debespusi – rietumiem (*West*).

nevilšus. Gadās kāda blamāža, kas diskreditē neizlēmīgo viņa šķiras biedru priekšā, visi saredz viņa iepriekš rūpīgi slēpto pārlicību utt. Daži ir pievienojušies sociālistiskajā partijā tikai pēc tam, kad pēc kādas neapdomīgas uzstāšanās tika buržuāziskajā presē ļaunprātīgi denuncēti kā sociālisti un nokļuvuši neizturamā situācijā, no kuras ir tikai divas izejas – vai nu kaunpilna, par savu uzskatu noliegšanas cenu nopirkta atkāpšanās, vai arī slepenībā lolotas idejas publiska atzīšana. Viņi tiek pie sociālisma «kā meiča pie bērna», t. i., pašiem to negribot. Uz šādas atmaskošanas pamata krievu nihilists Ņečajevs bija uzbūvējis velnišķīgas aģitācijas projektu. Atbilstīgi tam, katra revolucionāra pienākums būtu kompromitēt visas personas, kuras gandrīz, bet ne pilnībā daļa ar viņu revolucionārās idejas, lai pārgrieztu viņu pēdējās saites ar pretinieka nometni un šādā veidā iegūtu viņus «svētajai lietai». Vēl citus pielauž viņu dabiskais satiecīgums, arī dienvidu zemēs ne būt ne visiem piemītošais *comunicativa**, vai arī spēja būt saprotamiem un simpātiskiem vienkārši un ikdienišķi domājošo ļaužu priekšā, iegūstot masas labvēlīgumu. Viņiem netrūkst iejušanās spēju un nav baiļu no masas, kurai viņi nespētu vai nevēlētos kļūt tuvi. Daudzi no viņiem šādā stāvoklī dziļi cieš, un jo īpaši tad, ja ir ļāvušies pavedināties uz iestāšanos partijā.

Un tepat būtu nosauicama vēl cita **akadēmiski** izglītoto kategorija. Tie ir **patrioti**, kuri pieslejas sociālismam tikai kā pēdējai iespējai un vētras enkuram, kad viņus ir pārņēmušas dziļas sāpes vai rūgta vilšanās to ciešanu dēļ, kas nākušas pār viņu tēvzemi. Dziļas nacionālās depresijas brīdis parasti (bet ne vienmēr, kā to pierāda Vācijas vēsture pēckara periodā) iezīmējas ar lielu skaitu intelektuāļu pāreju sociālistu nometnē. Piemēram, tas, ka **Itālijā** stiprs sociālistiskais strāvojums Garibaldi piekritēju vidū kļuva manāms tieši pēc 1870. gada, t. i., pēc tam, kad Romas ieņemšana būtībā pabeidza patriotisko cerību piepildīšanos, ir izskaidrojams ar to, ka jaunā itālistiskā vienotība izrādījās tāla no tā, lai viņu zeme spēlētu pirmo vijoli Eiropā. Šādi vilšanās radīti sociālisti sirds dziļumos, protams, paliek patrioti. Sociālismu viņi neapzināti pieņem nevis par pašmērķi, bet gan par līdzekli mērķa sasniegšanai. Tāpēc nebūtu ko

brīnīties par viņu atkrišanu vismaz ne tajā laikā, kad nacionālā lieta sasniedz savu kulmināciju vai vecie patriotiskie mērķi šķiet pilnīgi vai daļēji sasniedzami arī bez sociālisma. Tad viņi ar sāpēm un kaunīgā, parasti atkal neapzinātu kompromisu cauraustā veidā atsāk klanīties saviem vecajiem elkiem. Šādus piemērus mēs redzam aiz loga: **itāliešu akadēmiski izglītoto sociālistu sociālpatriotisma** noformēšanās Tripoles kara¹ laikā (1911) un tāpat arī ievēribas cienīgas **sociāldemokrātisko intelektuāļu** daļas uzvedība **Vācijā** sakarā ar pasaules karu droši vien ir tipiskākie piemēri arī tāpēc, ka atpakaļgaita te bija tikpat zibenīga kā to ierosinošo cēloņu parādīšanās. Šādu atgriešanos, dabiski, kā nodevību vērtē tie sociālisti, kuriem sociālā šķiras vienība vēl joprojām ir augstāka par nacionālās solidaritātes apzināšanos. Blakus minot, gan jāteic, ka kādas krīzes brīdī arī šie nenacionālistiskie sociālisti var pārvesties pie nacionālistiem, un tas notiek, *ut exempli docent**, jo plašā apmērā, tikai tam cēloņi ir citi: vai mīlestība uz sapluinīto, tikai šādā veidā glābjamo organizatorisko formu, t. i., uz partiju, vai taktiskais oportūnisms, vai arī kaunpilnas bailes par savu personu un panika. Tālab **sociālpatriotu** rīcības kritika objektīvi ir pareiza, kaut arī kritiķi nerīkojas gudri. Sociālpatriotisms visbiežāk nekļūst par aizu starp sociālpatriotiem un viņu pagātni, bet gan – gluži pretēji – ir loģiskā un vēstures attīstības nosacītā saikne ar galējo impulsu, kas savulaik noveda līdz sociālismam. Nodevīga ir tikai uz sociālpatriotismu vadošā politiskā konstelācija, kas nobriedina pumpurus par augļiem, tāpat kā, ja tā var teikt, nelokāmo sociālistu ierobežotā izpratne par cilvēkiem un lietām, ja jau viņi ilgu laiku nespēja saskatīt patriotisko kodolu savu partijas biedru būtībā.

Paralēla kustība šeit iztīrātājam vēsturiski ir saskatāma arī buržuāziskās demokrātijas partijiskuma attīstībā. **Vācijā** korporelisms pārtapa par nacionālliberālismu. To pašu iemeslu dēļ, kuri vācu tēvzemes patriotus prūsiski krieviskās reakcijas laikā pēc Napoleona

¹ Itālija 1911. un 1912. gadā atņēma Turcijai un līdz 1943. gadam noturēja sev koloniju Ziemeļāfrikā – tagadējās Libijas galvaspilsētu Tripoli un tās apkārtni.

kariem padarīja par demokrātiem, citiem Bismarka laikos bija jāklūst par sociālistiem. Tie bija vīlušies vai satracināti patrioti. Tomēr pašos pamatos arī viņos bija vairāk **patriotisma** nekā demokrātisma. Tāpēc viņi momentāni un gandrīz bez kādām atrunām nolika pie malas šīs – tikai nejauši izaugušās – demokrātiskās vēlmes tajā acumirkli, kad piepildījās nacionālie centieni (1870).

Var izvirzīt tēzi, ka vairumu jauno buržuju pie sociālisma noved sirds vientiesība un labās gribas šķīstā uguns bez jebkādiem tīkojumiem pēc aplausiem, goda un ienesīgas vietas. Šāds solis viņiem ir vajadzīgs tāpēc, lai varētu dzīvot saskaņā ar savu sirdsapziņu un ārēji izpaust iekšējo pārliecību. Viņu vidū ir nodalāmi divi atšķirīgi cilvēku tipi: vieni ir maigi, visu saprotoši un cilvēcības pilni **apustuļi**, bet otri ir ugunīgi, skarbi un neiecietīgi **fanātiķi**.

Līdzās šiem augstāk nosauktajiem pamattipiem buržuju izcelsmes sociālistu pulkā iet arī personīgi ar kaut ko neapmierinātie, iet šarlatāni un godkāriģie un tad vēl arī profesionālie ņerkstētāji, neiras-tēniķi un *mauvais coucheurs**.

Daudzi ienīst – apzināti vai neapzināti – valsts autoritāti tikai tāpēc, ka viņiem tāda ir neaizsniedzama. Tā ir fabula par lapsu un vīnogām augstā zarā. Viņus dzen nenovīdība un neapmierināta varas kāre. Tur ir plašas dzimtas trūcīgāko jauniešu apvairošanās un skaudība uz viņu bagātajiem brālēniem. Tur ir lepnība – labāk būt pirmajam proletāriešu Galilejā nekā otrajam aristokrātu Romā.

Viņiem pieslejas vīlušies un neapmierinātie, kuriem nav izdevies piesaistīt sev buržuāzijas ievērību, nav izdevies panākt, lai viņu priekšā tiek kūpināts vīraks. Tād nu viņi ar troksni metas ap kaklu proletariātam; visbiežāk viņus vada cerības vai miglains instinkts, ka šajā vidē, kur ļaudīm trūkst formālās izglītības, viņi varēs ātrāk nonākt redzamā vietā un vieglāk «spēlēt lomu»: tie ir fantazētāji, neatzītie ģēniji, visu veidu *spostati*¹, literārās bohēmas pārstāvji, visdažādāko sociālo panaceju noraidītie izgudrotāji, *ratés*, *rapins*,

¹ Ar šo vārdu itālieši apzīmē kļaidoņus un citās nozīmēs savu vietu dzīvē neatradušus cilvēkus, kā arī neērtus cilvēkus un lietas.

*cabotins*¹, brīnumārsti, kas piedāvā savus pakalpojumus publiskajā tirgū, *piazzaiuoli*², kuri neveic masu audzināšanu, bet gan tikai paša «es» kultivēšanu.

Tāpat tur maisās vēl daži jau nosauktajiem radniecīgi tipi, sākot ar histēriķiem un dīvaiņiem. Šķiet dabiski tas, ka apakšējie metas iekarot vietas augšā, bet atrodas arī tādi ļaudis, kuriem augšā ir pārāk šauri un kuri tic, ka apakšā būs brīvāk, ka tur būs vairāk gaisa; viņi meklē «dabu» un «tautu» tajā idealizētajā veidolā, kādu paši ir izdomājuši. Ērmīgie ideālisti.

Dažkārt, kaut retāk, noteicošais varētu būt apzināts naidis, kādu izcilākie izjūt pret valdošo šķiru sikmanību. Balzaks ir izteicies par «dzimušiem aristokrātiem, kuri kļuva par republikāņiem vienīgi tāpēc, ka naidis pret līdzīgajiem lika ieņemt zemāku sociālu stāvokli»³. Arī tagad ir tādi opozicionāri.

Partijas skaitliskais pieaugums ir cieši saistīts ar respekta palielināšanos pret šo partiju ja ne vienmēr oficiālajā politikā, tad tautas masās visnotaļ, bet tas, savukārt, piešķir partijai lielu pievilksšanas spēku. It īpaši nācijās, kurās ir stipri attīstījies bara instinkts, kāds piemīt vāciešiem, sīka partija vairs nevar izvirzīties. Tad viens otrs buržuis cer «lielajā sociālistiskajā partijā atrast to, kas buržuāzijas partijās nav dabūjams»⁴. Tādos gadījumos un jo īpaši brīžos, kad partija pāriet no opozīcijas uz līdzdalību valdībā, sevišķi vairojas to ļaužu skaits, kuri uzlūko partiju tikai par pjedestālu viņu zemiskajai godkārei un uzpūtībai; kuri par panākumu neuzskata ne sasniegtu mērķi, ne tam tuvāk noietu ceļa gabalu, ne kroni par viņu nopelniem un atalgojumu par smagiem, ideālisma dzītiem centieniem,

¹ Pirmais no šiem vārdiem franču valodā apzīmē neveiksminieku vispār, otrs – pindzelētāju jeb sliktu gleznotāju, un trešais – sliktu aktieri, nožēlojamu komediantu.

² Itāliešu vārds rupju, nesavaldīgu cilvēku apzīmēšanai.

³ *Aristocrates par inclination, qui se faisaient républicains par dépit, uniquement pour trouver beaucoup d'inférieurs parmi leurs égaux.* Bez izmantotās literatūras norādes.

⁴ *Bebel A. Ein Nachwort zur Vizepräsidentenfrage. – Die Neue Zeit. – 1903. – Abzug S. 20 – 21.*

bet tikai apdūdo pašmērķīgi gribētos panākumus un savas sikās personības paaugstināšanu. Viņi ir tie, par kuriem Arkoleo ir teicis, ka no viņu uzvaras ir jābaidās tikpat daudz kā no krišanas plēsīgu un izsalkušu zvēru nagos, kaut gan, aplūkojot viņus tuvāk, ir redzams tikai ēdelīgu, bet kopumā nekaitīgu gliemežu bars. Par valdību kļuvis sociālisms sasniedz maksimumu parazitārdvēseļu piesaistīšanas ziņā. Līdzīgi notiek arī sīkākā mērogā. Kamēr vien kooperatīvi un krājaizdevu kases atradīsies strādnieku partijas rokās un nodrošinās intelektuāļiem biezu maizes šķēli un ietekmīgus amatus, viņiem vienmēr piebiedrosies īsti andelmaņsociālisti pēc savām sociālistu manierēm un sirds aicinājuma. Kā jau vienmēr un visur, arī demokrātijā panākumi ir ideālisma nāve.

2. Rekrutēšanas profesionālās jomas

Bieži tiek apgalvots, ka dažādu skoloto, t. i., brīvo profesiju pārstāvji atšķiras pēc gatavības pakāpes sociālisma ideju uztveršanai. Gara zinātnes šo vārdu šaurākajā nozīmē – filozofija, vēsture, politiekonomija, teoloģija un jurisprudences esot tik ļoti pārņemtas ar pagātnes veidojumu garu, ka to pārstāvji tiekot padarīti par principiāli nepieejamiem graujošu ideju ietekmei. Jo īpaši jurista profesijai tuvā kārtības mīlestība un simpātijas uz visu to, kas jau ir, respekts attiecībā pret formām, procesu gausums un, ja vēlaties, ierobežots redzesloks – tas viss dabiskā ceļā koriģējot kļūdas, uz kurām sliecas demokrātija. Ideālās un deduktīvās zinātnes esot caurcaurēm autoritāras un aristokrātiskas, un to apustuļiem piemītot tieksme uz reakcionāru doktrinārismu. Turpretī tie, kuri nodarbojas ar eksperimentālām un induktīvām zinātnēm, kur visu lietu metodiska izpēte noved līdz pakāpeniskiem un apdomīgiem vispārinājumiem, daudz vieglāk ļaujot pievērst sevi progresīvajiem mērķiem. Ārsti, kuru profesija un aicinājums ir nerimstoša cīņa pret ļaužu postu, jo īpaši izceļoties ar to, ka nēsājot sevī sociālisma dīgli.

Dažādu valstu sociālistu partiju aptverto intelektuāļu profesionālās piederības analīze šādas konstrukcijas neapstiprina. Tikai Itālijā un Francijā ārsti sociālistu vidū ir pārstāvēti vairāk, un arī tur viņu ir jūtami mazāk nekā gara zinātņu pārstāvju, jo sevišķi tādu, kas izpilda praktiski juridisko advokāta darbu. Holandē *Sozialdemokratische Arbeiterpartei* abreviatūra *SDAP* tiek jokojot izskaidrota kā «*Studenten-, Dominees- en Advokaten-Partij*»¹, kas parāda ne vien to, ka akadēmiskie elementi tajā ir kupli pārstāvēti, bet vēl arī to, ka viņu vidū noteicošā ir gara zinātņu pārstāvju daļa. Vācijā kontakti starp strādnieku kustību un ārstiem, pat vissliktāk situētajiem (slimokasu) ārstiem ir mazāk draudzīgi. Caurmēra ārsts pret sociālismu paliek daudz aukstāks, aizspriedumaināks un īgnāks nekā abstrakcijās dzīvojošais filozofs vai pat privāti praktizējošs jurists. Ārstiem daudz vairāk nekā citiem akadēmiski izglītotajiem cilvēkiem saprast sociālisma izpausmes un mērķus liedz materiālistiski uztvertais un konservatīvisma garā noformētais darvinisms vai hekelisms², kuri pēdējo četrdesmit gadu laikā ir bijuši mediķu iemīļotie garīgie orientieri, kā arī it viegli uz egocentrismu novirzošais cinisms, kuram par upuri biedējoši lielu skaitu ārstu ir padarījusi viņu dzīvesprieka aizsargreakcija pret viņu profesijai neizbēgamo puvuma smaku un cilvēku ļaunumu, muļķību un sabrukumu – pret tām īpašībām, ar kurām ārsta praksē ir jāsastopas visbiežāk.

Dažās protestantiskās zemēs, tādās kā **Holande, Šveice, Anglija un Amerika**, sociālismam ir pieslēgjis ievērības cienīgs skaits mācītāju. No katoliskajām zemēm ko līdzīgu var teikt par **prūsisko Vāciju**, kur valstiskā luteriskā baznīca uzvedas tramīgi un neiecietīgi. Teologu iekļaušanos sociālismā visbiežāk nosaka viņu mīlestība uz savu tuvāko un atbildības izjūta. Klāt tam vēl varētu nākt neapzināta dziņa pēc lielākiem mērogiem, kas sprediķotāju ar viņa jau tāpat

¹ Sociāldemokrātiskā strādnieku partija tikusi dēvēta par Studentu, protestantu mācītāju un advokātu partiju.

² Ernests Hekels ļoti veiksmīgi attīstīja un adaptēja Vācijā angļa Čārlza Darvina augu un dzīvnieku sugu evolucionārās izcelšanās teoriju.

augsti izkoptajām runas dāvanām kā politisko tribūnu, kā ticīgo un neticīgo pestītāju un valdnieku nodod tautas masu partijas rīcībā.

3. Ebreji kā rekrutēšanas joma

Ir jāsaka daži vārdi arī par sevišķi spēcīgi izteikto **ebreju** pārstāvniecību sociāldemokrātisko un revolucionāro partiju vadoņu vidū. Ebrejiem specifiskās īpašības, jo sevišķi šai ciltij piederīgajiem bieži piemītošais vienpusīgais, masas saviļņojošais fanātisms, akmenscieta, ar suģestīvas iedarbības spēku apveltīta ticība pašam sev, savai pravietībai, lielas runas dāvanas un dialektiska apsviedība, vēl jo stiprāka godkāre un tieksme eksponēt savus sasniegumus, kā arī – ar to viņi sevišķi izceļas – gandrīz neierobežotas spējas adaptēties jebkur padara viņus par dzimušiem masu vadītājiem, organizatoriem un aģitatoriem. Pēdējo septiņdesmit piecu gadu laikā tautu politiskajā dzīvē nav parādījies neviens tāds novirziens, kurā **ebreji** nebūtu ieņēmuši goda vietas. Vairāki virzieni ir saucami tieši par viņu roku darbu. Ebreji ir tie, kas organizē revolūciju, bet viņi organizē arī reakciju. Sociālisms un konservatīvisms ir noformēts ar viņu rokām un piepildīts ar viņu garu. Vienā pusē Marks¹ un Lasals, kuri iekūra revolūcijas ugunsgrēku, bet otrā pusē ebrejs Jūliuss Štāls – apgarots feodālās reakcijas teorētiķis pēc 1848. gada, un ebrejs Dizreilijs – Gaiļpiešu līgas² dibinātājs un konservatīvās partijas atjaunotājs Anglijā. Pat raibo un savstarpēja nāvīga naida pārņemto nacionālo kustību priekšgalā stāv ebreji. Venēcijā Daniels Manins pacēla

¹ Bet «Marksa un Engelsa aprindu lepnums uz savu vāciskumu ir zināms tikpat labi kā šā lepnuma mesiāniskā ievirze,» Mihelss norāda savās nacionālo jautājumu studijās: *Michels R. Der Patriotismus...* – S. 46.

² Gaiļpiešu līga (*Primrose league*) apzīmēja Anglijas Konservatīvās partijas vadītāju un entuziastu 1883. gada 17. novembra vienošanos nostiprināt savu partiju. Ar gaiļpiešu piesaukšanu sanāksmes dalībnieki atdeva godu Dizreilijam, kuram tā bija mīļākā puķe.

karogu atbrīvošanās cīņai pret Austriju. Vācu un franču karā tas bija Gambeta, kurš organizēja *défense nationale*¹. Anglijā jau pieminētais Dizreilijs nāca ar lozungu par britu impērijas integritāti. Vācijā Eduards Simsons, Bambergers un Laskers bija liberālās kustības vadoņi, kuru liberālismu manāmi aizēnoja tās nacionālisms un kuri stāvēja kūmās pie Reiha šūpuļa. **Austrijā** ebreji veido gandrīz jebkuras šovinistiski nacionālās partijas avangardu. Daudzi dzimuši ebreji ir skaļākie blāuri Bohēmijas vāciešu, itāliešu irredentistu, poļu nacionālistu un – jo sevišķi aktīvi – ungāru vidū. Nav nekā tāda, ko ebreji neprastu un nespētu. Pat antisemitisma vadoņu vidū atrodas vīri, kuri izcelsmes ziņā nav tāli Izraēļa bērniem.

Tomēr ar ebreju vispārējām spējām uz piemērošanos un garīgo rosību vēl nepietiek, lai izskaidrotu viņu koncentrāciju un – jo sevišķi – viņu kvantitatīvo un kvalitatīvo ietekmi strādnieku partijās. Ebreji bija abi dziļie vācu strādnieku kustības ciltstēvi Ferdinands Lasals un Kārlis Markss, kā arī viņu tiešais priekštecis Mozess Hess. **Ebrejs** bija Johans Jakobijs – pirmais ievērojamais vecā kaluma liberālisma politiķis, kas pieslēgās sociāldemokrātijai. Ebrejs – ideālists, no loterijām bagāta kļuvuša vīra dēls Kārlis Hohbergs Frankfurtē pie Mainas nodibināja pirmo sociāldemokrātisko žurnālu vācu valodā (1885). Ebrejs² izcēla dienas gaismā revizionisma problēmu, kurai bija lemts nostādīt partiju šķelšanās priekšā. Ebrejs bija sociāldemokrātu kongresu tradicionālais priekšsēdētājs Pauls Zingers, viņš arī partijas mecenāts. Pēc Reihstāga vēlēšanām 1903. gadā 81 sociāldemokrātu deputāta vidū ir atrodami – un tas ir liels cipars attiecībā pret ebreju īpatsvaru iedzīvotāju kopumā – deviņi ebreji, tajā skaitā četri judaisti (Stadhagens, Zingers, Vurms, Hāse). Kā teorētiķi (E. Bernšteins, Ādolfs Brauns, Jakobs Šterns, Simons Katcenšteins, Bruno Šonlanks), kā žurnālisti (Gradnauers, Eisners un

¹ Leons Gambeta pēc Francijas armijas sakāves karā ar Prūsiju bija kara ministrs Nacionālās aizsardzības valdībā, kura mēģināja atjaunot Francijas spējas turpināt karu.

² Eduards Bernšteins.

sociālistiskā nedēļas izdevuma redaktors Jozefs Blohs), kā vadoņi un ceļa laužēji dažādās sociāldemokrātu darbības jomās (pašvaldību politiķis Hugo Heimans, vēlēšanu tiesību speciālists Leo Arons, jaunatnes organizators Ludvigs Franks) ebreji ir izdarījuši partijai nozīmīgus pakalpojumus. Gandrīz visās lokālajās sekcijās ebreji līdzdarbojas vadībā. Ebreji ļoti lielā mērā vai vismaz arī lielā mērā pārstāv visdažādākos sociālistiskos novirzienus, kādi vien pēdējos gados ir bijuši; minēsim Landsbergu, Tolleru, Landaueru. Vēl jo lielāku ievērību pelna ebreju īpatsvars **Austrijas** sociāldemokrātu kustībā: Viktors Ādlers, Ellenbogens, Fricis Austerlics, Fricis Ādlers, Oto Bauers, Makss Ādlers, F. Hercs, Terēze Šlēzingere-Eksteine un daudzi citi. Liela ir viņu loma arī **Amerikā**: Moriss Hilkits, A. M. Simons, M. Untermans; līdzīgi, bet mērenākos toņos to varētu teikt par **Holandijā**: dimantu slīpētāju vadonis Henrijs Polaks, neatkarīgais marksists D. J. Vinjokps, M. Mendels; un **Itālijā** Elia Musati, Klaudio Treves, G. E. Modiljāni, Rikardo un Feliče Momiljāno, Donato Bahi, zinātnieks Čezāre Lombrozo; un tāpat arī, kaut acīmredzami mazākā mērā, sociālistu kustībā **Francijā**: Edgars Milhauks, Leons Blūms un «*Humanité*» akcionāri 1904. gadā. Francijā vēl bez tam ebreji ir paši piedalījušies sociālistiskās strādnieku partijas dibināšanā. *Parti ouvrier* pirmo dibināšanas kongresu (1879) padarīja iespējamu tikai naudas ziedojums no **ebreja** Izaka Ādolda Kremī, kurš Gambetas laikā bija kļuvis par **Alžīras** gubernatoru. Vairākās valstīs, tādās kā **Krievija**, **Rumānija**, bet jo sevišķi **Polijā** un **Ūngārijā** strādnieku partiju vadība (izņemot krievu agrārrevolucionārus) gandrīz pilnībā atrodas ebreju rokās, par ko internacionālo kongresu vērotājs var pārlicināties pirmajā acu uzmetienā. Krievija izcēlās ar to, ka tā (spontāni) eksportēja ebrejiskos strādnieku vadoņus uz ārzemēm: Roza Luksemburga un Dr. Izraels Helfands (Parvuss) darbojas **Vācijā**, Šarls Rapoports – **Francijā**, Anna Kuļišova, Angelika Balabanova – **Itālijā**, brāļi Reihesbergi – **Šveicē**, M. Bērs un T. Rotšteins – **Anglijā**. Tālāk atzīmēšanas vērts ir arī fakts, ka liela daļa no izcilākajiem strādniecības vadoņiem, kuri paši nav ebreji, ir precējušies ar akadēmiski izglītotām ebrejietēm. Pašās beigās vēl varētu pie-

bilst, ka arī pazīstamākie vācu anarhisma vadoņi ir lielākoties ebreji: Landauers, Zigfrīds Nahts, Pjērs Ramo, Sena Hoji (Johans Holcmans).

Šā masveidīgā uznāciena, kas nekādā ziņā nav jāsaprot kā partiju «žīdiskošanās» tādā nozīmē, ka tās, atmetot dažas retas epizodes, kļūtu atkarīgas no partijas biedros esošo ebreju kapitālistu naudas, cēloņus vismaz Vācijā un Austrumeiropas zemēs izskaidro ebreju īpatnējais stāvoklis vakar un šodien. Viņu tiesiskajai emancipācijai vēl joprojām neseko viņu sadzīvīskā un sociālā emancipācija. Plašai vācu tautas daļai ebrejs vēl aizvien ir naida, rīdīšanas vai tumsonīga nicinājuma objekts. Karjeras veidošanā viņi līdz pat pēdējam laikam tika visvisādi kavēti un no tiesnešu, virsnieku un valdības ierēdņu vidus tikpat kā izslēgti. Tādēļ jau kopš sendienām visos ebrejos rūgst taisnīga morālā sašutuma jūtas pret viņu tautai nodarīto netaisnību. Šāds sašutums kopā ar neizsikstošo ideālismu, kas iedvesmo šo uz galējībām tik tendēto rasi, daudz vieglāk nekā ģermāņu rases pārstāvjos izraisa riebumu pret jebkuru netaisnību un ļauj pacelties revolucionārās dziņas augstumos ar mērķi uzlabot visu pasauli, bet, no otras puses, izpaužoties arī personīgā aizvainojumā un bezizmēra godkārē, noved līdz pat kaut kam mefistofeliskam.

Ebreji tātd – pat mantīgi ebreji vismaz Viduseiropā un Austrumeiropā – pieder pie tādām aprindām, kuras arī sociāli (cilvēku saskarsmē, sabiedriskajā domā u. tml.) nevar pilnā apmērā baudīt labumus, kādus pastāvošā politiskā, ekonomiskā un mentālā sistēma piedāvā uz tā paša ekonomiskā pakāpiena stāvošiem kristiešiem. Nav šaubu, ka tieši tas noskaņo ebrejus pievienoties revolucionārām partijām. Visu pārējo paveic ebrejiem dabiski imanentās internacionālisma iezīmes, kas ļauj viņiem vai nu ar loģikas, vai spontānu atklāsmju palīdzību viegli, bez sirdēstiem pārkāpt barjerām, kuras celtas no pārmetumiem sociāldemokrātiem, ka «tiem nav tēvzemes». Vienmēr gan spēkā atruna, ka nacionālo krīžu un kara laikos lielākā daļa no nevaldāmajiem ebrejiem aiz bailēm krīt ap kaklu tieši banālajam nacionālismam, jo zem tā karoga ir vislabāk noslēpt savu heterogenitāti.

Ebreju, arī akadēmiski izglītoto ebreju, ceļš uz sociāldemokrātiju vairumā gadījumu ir īsāks par attālumu, kas jāpārvar «āriešu» inteliģentam, lai nokļūtu sociālisma ideju pasaulē. Nenoliedzami ir tas, ka sociāldemokrātija ir sevišķu pateicību parādā tieši **ebreju izcelsmes intelektuāļiem** un parasti tikai viņiem, jo peļņas kārā ebreju lielburžuāzija un pat sīkburžuāzija, kas bieži atbalsta sociāldemokrātus vēlēšanās, gandrīz vienmēr turas pa gabalu no sociāldemokrātu organizācijas. Viņu gadījumā šķiriskās intereses gūst pārsvaru pār tautas interesēm. Atsevišķos gadījumos par izskaidrojumu tam, ka viņi finansiāli atbalsta partijas, var noderēt arī ebreju izkoptais pelnīšanas instinkts, kas saredz iespēju, ka arī ar veikliem kapitālieguldījumiem strādnieku šķiras organizācijās, tā teikt, no naudas var izsist naudu. Savukārt no ebreju intelektuāļiem, kā varētu novērtēt, sociāldemokrātijai pieder 20 – 30%. To, ka sociāldemokrātijai līdz šim ir izdevies sekmīgi un ātri tikt galā ar visiem antisemitisko tendenču kārdinājumiem, kādi šur tur bija manāmi, var norakstīt ne vien uz tās teorētisko cīņu pret jebkādu «nacionālo» augstprātību un muļķīgajiem rasu aizspriedumiem, bet arī apziņu par tās pienākumu būt pateicīgai, kā arī par tās garīgo saistību un atkarību¹.

4. Bagātnieki

Vēl dažas piezīmes par šķietami ērmīgām parādībām, ka sociālismam bieži vien piesienas vīri no **plutokrātijas**.

Labestīgus un paēdušus cilvēkus īpašos apstākļos var pārņemt izjūta par viņu šķiriskajam stāvoklim atbilstīgas propagandas nepie-

¹ Mihelss atzīmē, ka «antisemitiskais sociālisms» parādījās 19. gs. 70. gados galvenokārt Eižena Diringa personā un ka nacionālo kolīziju zemteksts ir saskatāms Marksa drauga Engelsa darbā «Anti-Dirings». Pārdesmit gadus vēlāk antisemitiskus toņus bija atļāvis Rihards Kalvers. Citus šādas ievirzes incidentus Mihelss kvalificē kā nenozīmīgus, un kopumā sociāldemokrāti vēsā mierā pieņem, ka viņu ienaidnieki viņus sauc par «žīdu un žīdu draugu» partiju.

ciešamību. Viņi sāk vēlēties, lai arī viņu līdzcilvēkiem tiek kaut kas no tās omulības, kurā dzīvo viņi. Tie ir bagātie filantropi. Bieži vien viņu iekšējos stimulus veido ārkārtējs jūtīgums, sentimentalitāte un nespēja redzēt citu sāpes; viņi ne tik daudz patiešām jūt līdzī cietējiem, cik paši izjūt sāpes, kad citu ciešanas sakairina viņu nervus un estētiskās jūtas. Līdzīgā kārtā vairums cilvēku nespēj noskatīties baložu kaušanā, bet nebūt nevairās ēst nokauto baložu gaļu un pārtikt no tās.

Starp deviņreiz deviņkārtīgi bagātajiem un prātīgajiem ir arī tādas jocīgas galvas, kurās iemājojis spoks mudina viņus mesties sociālisma skāvienos tāpēc, ka, kā viņi iedomājas, pietiks ar viņu ticības apliecinājumu sociālismam, t. i., ticības apliecinājumu varenajām strādnieku partijām, ar kuru galvgaļiem derētu būt labās attiecībās, lai varētu tuvojošos revolūciju gaidīt ar pārliecību, ka izdosies izglābt savu īpašumu no revolucionāru tieksmes visu confiscēt. Dažkārt viņus vada bailes par savu dzīvību, ko var apdraudēt nabadzības saniknotie cilvēki. Biežāki gadījumi gan droši vien ir tie, uz kuriem uzmanību vērša Bernards Šovs: kad pasakaini bagāts vīrs vairs nespēj sagādāt sev jaunus baudījumus, viņam sāk riebties buržuāziskā pasaule, vājinās viņa šķiras apziņa vai vismaz šā instinkta kaujinieciskums, un viņš sāk ar citām acīm raudzīties uz sociālismu un tam tuvināties.

Uzkrītošs ir tieši lielāko kapitālu īpašnieku īpatsvars, ko strādnieku partijām piegādā ebreji. To varētu daļēji izskaidrot ar tiem kopējiem ebreju tautas raksturojumiem, kuri jau tika doti. Vēl citu šā fenomena daļu nosaka pasakaini bagāto un pārsātināto cilvēku psiholoģija.

3. nodaļa

Organizēšanās dēļ notikušās sociālās pārvērtības

Tās sociālās pārmaiņas, kuras organizācija inducē savās proletāriskas izcelsmes sastāvdaļās, vai arī tā trajektorija, pa kādu virzās organizācijas piesaistītie jaunie elementi, rezumējoši ir apzīmējama par strādnieku partijas **pārburžuāziskošanās**. Tās norise izpaužas trijās būtiski atšķirīgās parādību rindās.

1. Sīkpilsoņu pieplūdums proletariāta partijai

Pirmo no šīm rindām veido vēlētāju balsu piesaistīšanas apsvērumi, kuru dēļ notiek partijas pārplūdināšana ar sīkburžuāzijas elementiem, kas izraisa dažādas blaknes un ved uz noteiktām konsekvencēm. Strādnieku partija kļūst par «tautas» partiju. Partijas lozungi nav vairs vērsti uz «mūsu strādnieku brāļiem darba kreklos», bet gan uz «visiem nodarbinātajiem» un galu galā uz visu «strādājošo» tautu, ietverot tur visas šķiras un profesionālās grupas, izņemot tikai nestrādājošos rantjē.

Sociāldemokrātijas draugi un nedraugi runā riņķī un apkārt vienu un to pašu, ka sīkburžuāziskie elementi tur ņem virsroku. Kad 90. gadu sākumā parādījās tā sauktie «jaunie» un paziņoja, ka ir pats pēdējais laiks pārdalīt partijā varu, ap viņu apgalvojumu tika izcīnītas lielas kaujas. Tad no vienas puses atskanēja saucieni, ka buržuji aizvien vairāk atspiež proletariātu dibenplānā, bet otra puse šādas žēlabas apzīmēja par apmelojumiem.

Neizbēgama mācība no vēstures studijām ir tāda, ka politiskajām partijām ir grūti paciest tām neērtus faktus pat tad, ja šīs partijas nes

sevī sociāli un tikumiski diženas idejas. Tad visbezkaislīgākais pētījums viegli izpelnās nožēlojamas kašķa meklēšanas apzīmējumu. Objektīvs un dziļš situācijas iztirzājums ir jāvirza, noraidot tiklab pret asu un nemotivētu noliegumu tēzei par sociālistiskās partijas pārburžuāzisko, ko tādā gadījumā dēvē par intrigantu izgudrojumu, kā pārburžuāzisko izmantošanu kā absolūtu un loģiski nepieciešamu piedziedājumu dziesmā par lielo **sociāldemokrātisko sīkburžuju partiju**. Nepamatoti ir abi šie uzskati. Šeit aplūkojamais process ir pārāk sarežģīts, lai šādu birku piekarināšana ļautu to atrisināt.

Lai gan mums tas nav izdevies, būtu tomēr iespējams statistiski izskaitļot, ka laikam taču šur un tur Dienvidvācijā ir tādi sociāldemokrātiskie vēlēšanu apgabali, kuros sociāldemokrātiskajai sīkburžuāzijai, kura gan nav skaitliskā pārsvarā, ar savu skaitu un ietekmi pietiek, lai pārvaldītu šo sfēru. Tālāk varētu norādīt, ka šie elementi noteiktos apstākļos var iedvest pret sevi tādu bijību proletāriskā partijā, kas apdraud pašu partijas būtību. Tāds marksists kā Kārlis Kautskis taču atzina, sociāldemokrātu attieksme pret strādnieku patērētāju biedrībām lielākoties ir bijusi atkarīga no sociāldemokrātu attieksmes pret sīktirdzniecību, proti, ka «politiskie motīvi» stājušies ceļā strādnieku patērētāju biedrību dibināšanai tur, kur – un tā bieži gadījās – sīktirgotāji bija rekrutēšanas novads sociāldemokrātijai.

Kur bija iespējams analizēt sociāldemokrātiskās partijas sastāvu pēc tās biedru profesionālās un šķiriskās piederības, rezultātu apkopojums liecina, ka buržuāzisko un sīkburžuāzisko elementu īpatsvars tur ir pieminēšanas vērts, taču tas neveido noteicošo procentuālo vairākumu.

Itāliešu sociāldemokrātijas oficiālā statistika 1904. gadā rādīja šādu ainu: 42,27% rūpniecības strādnieku, 14,99% laukstrādnieku, 6,1% zemnieku, 14,92% amatnieku, 3,3% ierēdņu, 4,89% tādu, kuriem iztikas līdzekļus dod viņu īpašumi, 3,8% studentu un augstāko izglītību prasošu

profesiju darbinieku. To gadu vācu sociāldemokrātu organizācijās es gandrīz vienmēr esmu atradis vēl augstāku proletariāta īpatsvaru. Tātad vācu sociāldemokrātijai sevī, t. i., savos biedros, ciktāl ir iespējams izpētīt viņu sociālo izcelsmi, bet – kā trāpīgi norādīja R. Blanks – ne savos vēlētājos, ir gandrīz tīrs proletārisks raksturs.

Tas, kas padara sociālistiskās partijas stipras attiecībā pret vēlētāju masām un piešķir tām saliedētību, kāda nepiemīt citām partijām, ir to relatīvā **sociālā viendabība**. Šādas saliedētības trūkst citām Vācijas partijām, turklāt visvairāk trūkst partiju kreisajā flangā. Vācu liberālisms, vismaz kopš vienotā Reiha izveidošanas, ir raibu raibais šķiru kārtojums, kuru kopā satur vairāk viena ideoloģija nekā vienādas ekonomiskās vajadzības. Turpretī sociāldemokrātija ņem tieši tādu cilvēkmateriālu savu darbinieku komplektēšanai, kāds vajadzīgs, ja gribas izcelt no eņģēm veco pasauli, lai aizsāktu to no jauna, – ņem būtībā no vienas šķiras, kura un tikai kura spēj radīt ekonomiskos un skaitliskos priekšnoteikumus, kas attīstītu šādai cīņai nepieciešamo spiedienu. Tas ir akls, kurš neredz, ka vācu sociāldemokrātijas spēka avots – avots, kas vēl ilgi neizsīks, – ir vācu proletariāts, vācu algotā strādniecība.

Ja ik dienas gan no anarhistiskajiem sociālistiem, gan no buržuāziskajiem radikāļiem atskan runas par strādnieku partijas «pārburžuāziskošanu», izdarot tālejošus secinājumus no fakta, ka sociāldemokrātijā rindām vien stājas amatnieki un siktirgotāji, tad tās tomēr jāraksturo kā pārspilējums. Partijas pārburžuāziskošanās – un tā patiešām notiek – norisinās pavisam citā veidā nekā dažu simtu tā dēvētai vidusšķirai piederīgo uzņemšana proletariāta cīņas partijā. Kādā ļoti interesantā rakstīņā Parvuss ir teicis, ka tiek saputrotas divas lietas: sīkpilsonisko tautas slāņu piepulcēšanās partijai un sīkpilsonisma klātbūtne, kuru producē pati partijiskā kustība. Abas šīs lietas ir jāiztīrā nošķirti.

2. Strādnieku organizācija kā jaunu sīkpilsoņu slāņu radītāja

Šķiru cīņas norise ar šīs cīņas vajadzībām radīto orgānu palīdzību izraisa sociālas modifikācijas un metamorfozes cīņas priekšgalā noliktajā partijā. Šķiru cīņa paceļ skaitliskā ziņā pavisam niecīgu, bet kvalitatīvi nozīmīgu daudzumu cilvēku no proletariāta šķiras dziļumiem un nodrošina to pāriešanu buržuju šķirā.

Strādnieku kustībai attiecībā uz vācu strādniecību ir tāda pati nozīme, kā katoļu baznīcai attiecībā uz noteiktām sīkburžuāzijas aprindām un zemniecību. Tās abas noder par sviru, kas paceļ ar lielākajām prāta spējām apveltītos attiecīgo šķiru pārstāvjus uz augšu arī sociālajā ziņā. Zemnieka dēls baznīcā var uzkāpt līdz tādām sociālās hierarhijas līmenim, kura ekvivalents citos skološanos vai pat studijas prasītos amatos ir sasniedzams ar feodāļa privilēģiju vai vismaz ar pilsētas patricieša naudas palīdzību. Mums nav zemnieku dēlu armiju komandieru un ministru prezidentu vidū, bet viņi ir prāvā skaitā bīskapu vidū. Ne pārāk sen zemnieka dēls sēdēja svētā Pētera krēslā¹. Tieši tāpat kā baznīca zemniekiem un sīkpilsoņiem, tā sociāldemokrātija sagādā apdāvinātākajiem strādniekiem samērā vieglu ceļu augšupejai.

Partija kā sociālo pārvērtību veicēja uzrāda radniecīgas iezīmes ar vēl vienu institūciju, ar kuru tā ir salīdzināma no daudziem skatpunktiem, – ar vakarējo **prūšu armiju**. Arī buržuju dēls, kurš armijā nokļuva kā noteiktas šķiras pārstāvis, tika atsvešināts no savas šķiras. Ar dižciltīgošanos vai bez tās, viņš atburžuāziskojās un pieņēma savas feodālās apkārtnes izdarības un domu gaitu – viņš feodalizējās. Buržuāziskā virsniecība tādā veidā pievienojās visas vācu buržuāzijas kopējai tendencei uz pāriešanu citā sugā, tikai virsniekiem process notika paātrinātā tempā un apzināti konsekventi. Nebūt ne pēdējais, kāpēc daudzi simti lielburžuju un, vēl jo vairāk, vidējo buržuju

¹ Norāde uz Romas pāvestu Piju X, kurš šajā amatā atradās no 1903. līdz 1914. gadam.

ģimeņu dēlu katru gadu pievērsās virsnieka profesijai, bija viņu gaidas šādi tikt pie augstāka stāvokļa un lielākas cieņas sabiedrībā. Šādas pašas parādības pavisam citu cēloņu dēļ ir vērojamas mūsdienu strādnieku kustībā.

Kur buržuāzijas atlūzu strādnieku kustībā ir daudz, kā tas ir **Itālijā**, tur gandrīz visus strādnieku organizēšanai nepieciešamos amatus aizpilda intelektuāļi. Citādi ir tur, kur paši strādnieki var piedāvāties uz šādām vietām, kā tas ir **Anglijā** un jo sevišķi **Vācijā**. Tur sociāldemokrātija ir gandrīz tikai strādnieku rokās. Iekļūšana partijas hierarhijā ir viens no veidiem, kā apmierināt proletāriešu godkāri.

Kāds bijušais sociāldemokrātiskās partijas biedrs, kurš jau vairākus gadus, kalpojot buržuāzijas partijām, kariķē savus iepriekšējos cīņas biedrus, ir uzstājies ar faktiskā ziņā ne gluži precīzu apgalvojumu, ka sociāldemokrātiskās partijas kopējā organizācija ar tās aģitatoru pulkiem, kas sadalīti pa augstākām un zemākām pakāpēm, esot «veidota pēc militāra parauga» un ka tās biedri tiek atalgoti «pēc izdienas gadiem». Pareizi šeit ir vismaz tas, ka sociāldemokrātijā katrs no jauna savervētais patiešām var nēsāt maršala zizli kareivja somā, t. i., katrs partijas biedrs līdz ar iestāšanos partijā iegūst iespēju pakāpeniski izvirzīties un sevišķi labvēlīgā gadījumā pacelties līdz Reihstāga deputāta augstumiem.

Proletāriešu partiju un arodbiedrību vadītāji ir pastarpināti lielrūpniecības produkti. Agrāk, kapitālistiskās ēras sākotnē, dažiem no strādniekiem, kuri bija apveltīti ar lielākām prāta spējām un godkāri, izdevās ar dzelžainu darbu, izmanīgu iegrozījušos apstākļu izmantošanu un krietnu laimīgas sagādīšanās devu pacelties līdz uzņēmējiem. Šodien, kad uzņēmumi un īpašumi uzkrājas vienās rokās un viselementārākie rūpnieciskās ražošanas rīki kļūst aizvien dārgāki, tādas pārvērtības ir iespējamās labi ja atsevišķos Ziemeļamerikas apvidos, kas izskaidro, kāpēc tur sociālismam ir visknāpākās iespējas. Eiropā, ja neņem vērā kara izraisītās spekulācijas, kas augstumos paceļ drīzāk sīktirgonišus nekā industriālos strādniekus, nekur vairs nav neskartu stūrīšu tādai pārtapšanai, tāpēc te *selfmade man** ir

kļuvis par aizvēsturisku tēlu. Nekas nevar būt dabiskāks par to, ka mērķtiecīgākie strādnieku šķiras eksemplāri meklē aizvietojumu savu cerību zaudētajai paradīzei. Ne jau tikai daži strādnieki dzīvo ar to rūgto domu, ka viņu talanti un spēki tiks izšķiesti vienmuļā darbā tikai mehāniskiem palīgprocesiem nepieciešamās profesijās un nekad netiks pienācīgi atalgoti. Šie elementi meklē un atrod surogātu reiz zaudētajām iespējām modernajā **strādnieku kustībā**, kura dod viņiem jaunu darbošanās lauku, jaunu un augstāku saturu dzīvei un aizvien lielāku varbūtību paralēli organizācijas paplašināšanai pašiem pacelties augšup pa sociālajām kāpnēm. Sociāldemokrātija ar saviem godpilnajiem amatiem, kas gandrīz automātiski nozīmē arī «vietu pie siles», neapšaubāmi ir kā sānos iecirsts piesis centīgajiem strādnieku jauniešiem, kolīdz viņi kļūst par partijas biedriem. Politiskā ziņā kustīgie un tieši tāpat visi ar rakstīšanas un publiskas runas talantiem apveltītie strādniecības elementi nevar pretoties magnētiskajam pievilksanas spēkam partijā, kuras klēpī viņi var atrast tik bagātīgas iespējas nodarbināt un attīstīt savas spējas. Tāpēc būtu neloģiski apstrīdēt to, uz ko 1894. gadā norādīja jau Guglielmo Ferero, kurš, kā mēs zinām, būdams viens no kvēlāko slavas dziesmu autoriem attiecībā uz vācu strādnieku partiju, trāpīgi piezīmēja, ka noteiktam daudzumam proletāriešu pēc izcelsmes šķiet pielikto pūļu vērts izmantot savas spējas un laimīgu sagādīšanos nonākšanai partijā ne tikai idejisku, ideālu un šķiriskā egoisma diktētu motīvu dēļ, bet arī tāpēc, ka to nosaka vērienīga personiskā egoisma apsvērumi. Jo patiesi: inteliģentam darbiniekam nav taisnāka ceļa uz ilglaicīgiem «uzlabojumiem» par to, ko dod dienests pie sociāldemokrātiem. Viens no pirmajiem, kurš pareizi diagnosticēja un, tendenciozi saasinot, izmantoja šo norisi pats saviem politiskajiem mērķiem, bija Oto fon Bismarks. No tiem laikiem, kad viņš izvērta visasāko cīņu pret sociāldemokrātiju, palicis viņa apgalvojums, ka «šodien sociālistiskā aģitatora arods ir tikpat labi izveidots kā visi citi. Aģitators un runātājs tautas sapulcēs ir tas, kas agrāk bija kalējs vai namdaris. Noteiktās aprindās šie arodi tiek apgūti un no tiem tiek dzīvots daudz labākos apstākļos – dzīvojot tīkamāku, brīvāku un

varbūt arī cienījamāku dzīvi, nekā paliekot pie vecajiem arodiem»¹. Sociāldemokrātisko aģitatoru «tikamās un brīvās» dzīves apspēle atsauc atmiņā arī Vilhelma II vārdus sakarā ar Krupa skandālu par «drošo midzeni», no kura sociāldemokrātiskie redaktori izšauj savas apmelojumu bultas, nekādā ziņā nerēķinoties ar patiesību. Tomēr, neskatoties uz to, Bismarka piezīme trāpīja naglai uz galvas.

Tik izcili organizētai milzīgu masu partijai, kāda neapšaubāmi ir **sociāldemokrātija**, un tāpat arī otram modernās strādnieku kustības nozarojumam – arodbiedrībām, protams, ir vajadzīgs organizētajām masām atbilstīgs skaits vīru, kuru vienīgais profesionālais pienākums ir kalpot šai monstrozajai mašīnai: tie ir preses redaktori, partijas sekretāri, grāmatveži, literatūras izplatītāji un citi darbinieki. Lai aizpildītu visas šīs vietas, vācu strādnieku kustības rīcībā, kā mēs to jau redzējām, jau norādīto apstākļu dēļ ir ierobežots skaits pārbēdzēju no buržuāzijas. Tās izskaidro, kāpēc lielum lielo skaitu partijas izveidoto un apmaksāto štata vietu aizpilda vīri no strādājošo šķirām, kuri ar savu tieksmi apgūt jaunas zināšanas un ar savu čaklumu ir izpelnījušies biedru uzticību. Tātad: proletāriskā elite uz sociāldemokrātiskās partijas mehānisma pamatiem izveidotas dabiskās atlases procesa ceļā piedzīvo visai radikālu savas sabiedriskās funkcijas nomaiņu. Šīs elites komponenti kļūst – tomēr lietosim gan ne gluži precīzu un pat maldināt spējīgu, bet savas uzskatāmības dēļ pārlicinošu izteicienu – no «roku darba» strādniekiem par «galvas darba» veicējiem.

Šī pārvērtība viņu uztverē saistās ar svarīgu priekšrocību iegūšanu, pat neņemot vērā visus tos labumus, kādi, bez šaubām, garīgajam darbam ir pašam par sevi. Viņi tiek vaļā no personiskas, stingras un skaidrā naudā izteiktas atkarības no kapitālistiskā uzņēmēja vai viņa noliktā pārvaldnieka konkrētajā darba vietā, un stājas garīgā darba dienestā bezpersoniskam uzņēmējam, turklāt tādām uzņēmējam, ar kuru tā kalpotājus saista spēcīgas materiālas intereses un kurš – par spīti tādiem atgadījumiem, par kādiem var

¹ Reichstags-sitzung vom 9. Oktober 1878.

brīnīties cilvēki no malas, – ne tikai apietas ar saviem kalpotājiem daudzkārt humānāk par caurmēra kapitālistu, bet ir arī sasaistīts ar viņiem ar ideju un cīņas brālības ciešajām saitēm. Attiecībā pret partiju tās nodarbinātais cilvēks ir ne tikai algots strādnieks, bet – nekļūstot par *industrial partner**, jo partija tomēr nav saimniecisks uzņēmums ar savām algu likmēm un tantjēmām, tomēr – *sit venia verbo!** – ir tās *ideal partner**.

Nav jau nu tā, ka darbs partijas druvā būtu tas skaistākais, kas vispār ir sasniedzams mūsu dievzemītē. Gluži pretēji: mēs atkārtojam jau citviet teikto, ka dienišķo maizi saviem ierēdņiem partija dod – un tikai retos gadījumos dod pārbagātīgi –, uzkrājot viņiem neticamu daudzumu darbu, kuri ātri vien izsmeļ viņu spēkus. Tomēr bijušais strādnieks tā iegūst «savu iztikšanu». Kā ierēdnim ar cieto algu viņa materiālais nodrošinājums kļūst drošāks, un viņš pats – iekšēji mierīgāks. Ja viņš sēž cietumā, tad partija rūpējas par viņu un viņa tuviniekiem, un, jo vairāk vajāšanu viņam nākas piedzīvot, jo lielākas kļūst viņa izredzes uz izvīrzišanos sociāldemokrātisko ierēdņu štābā ar visām no tās izrietošajām sekām.

Šajā vietā ir iespējams izvīrīt interesantu jautājumu par sociāldemokrātiskās ierēdniecības skaitlisko attiecību pret organizētajām masām. Uz cik daudziem biedriem ir viens funkcionārs? Ja mēs funkcionāros ieskaitītu arī partijas neatalgotos pārstāvjus dažādās pašpārvaldēs un biedrībās, tad mēs nonāktu līdz ļoti pārsteidzošiem skaitļiem. Piemēram, Bādenes sociāldemokrāti 1905. gadā varēja lepoties ar to, ka no viņu tikai 7332 biedriem izvīrīto pārstāvju skaits jau bija pārsniedzis tūkstoti. Tādējādi katrs septītais vīrs Bādenes sociālistu partijā bija ieguvis partijas pārstāvja godu. Partijas valde minēja šo piemēru savā atskaitē partijas kongresam kā ne-normālību, kaut gan to nevarētu uzskatīt par vienīgo šāda veida gadījumu Dienvidrietumvācijā. Tomēr tas vairāk parāda skaitlisko attiecību starp partijas biedru un partijas vadītāju aprindām, nekā attiecību starp partijas biedriem un ierēdņiem, kuru definēšanā mēs gribētu ievērot prasību, ka tas ir koporganizācijai pastāvīgi un tieši kalpojošu personu korpus.

Par aptuveno ierēdniecības apjomu vecākajā vācu partijā mēs varam spriest pēc šādas ziņas. Atbilstīgi 1904. gadā sociāldemokrātu presē izdarītai atzīmei, partija (līdzās 1476 personām iespieddarbos, no kurām 2/3 jau tad baudīja astoņu stundu darba dienas un daudzi vēl arī atvaļinājuma jaukumus) nodarbināja vēl arī 329 redaktorus un ekspeditorus. Politiskās dienas preses kopējais metiens bija aptuveni miljons eksemplāru dienā, un parasti reizi nedēļā iznākošo arodbiedrību izdevumu metiens bija sasniedzis vēl lielāku skaitli (1909. gadā). Arodbiedrībās tāpat kā partijās apmaksāto funkcionāru skaits aug lavīnveidīgi. Pirmās atalgotās darba vietas Eiropas strādnieku kustībā radīja Anglijas metālistu arodbiedrība 1840. gadā. Šodien angļu arodbiedrībās ir vairāk nekā tūkstotis kalpotāju. Vācu arodbiedrību amatpersonu skaits 1898. gadā bija 104 un 1904. gadā jau 677, no kuriem 100 attiecās uz metālapstrādi un 70 – uz mūrniecības darbiem. Šādu attīstību ārēji paātrina neskaitāmu biedru pieplūdums jo īpaši sakarā ar viņu pabalstīšanas pasākumu kompleksa attīstību. Gandrīz katrā arodbiedrību savienības ģenerālajā sapulcē tika diskutēts un lemts par to, lai pieņemtu jaunus ierēdņus, kuri kļuva nepieciešami arodbiedrību funkciju diferenciacijas dēļ. Arodbiedrības biedriem tika skaidrots, kāpēc jāpieņem darbā speciālisti, kas sekotu jaunākajiem izgudrojumiem, tehnoloģiskajam progresam un pārbaudītu fabrikās veiktās kalkulācijas. Līdzās administrēšanas, diplomātijas, aģitācijas un organizēšanas speciālistiem centrālajās valdēs, līdzās speciālistiem pašpalīdzības un apdrošināšanas iestādēs, līdzās referentiem, kuri atbildēja par streikiem, bija jāparādās vēl citiem, ar īpašām spējām apveltītiem, jo tika meklēti un pieņemti darbā ekonomisti, tehniķi un statistiķi. Līdzīga tendence ir vērojama arī vācu sociāldemokrātijā. Partijas valdes ziņojums par 1909. gadu rāda, ka visos aģitācijas apgabalos, izņemot tikai dažus vismazākos, ir nodibināts partijas sekretāra amats. Šādu sekretāru skaits sasniedz 43, bet novadu sekretāru skaits gada laikā ir pieaudzis no 41 līdz 62.

Līdz ar sociālistiskā strādnieka pāriešanu no «darba ar rokām» pie «darba ar galvu» notiek tālākais, visu viņa būtņi aptverošais pār-

vērtību process. Strādnieks nošķiras no proletariāta un piepulcējas sīkburžuāzijai. Vispirms profesionālā un tāpat arī ekonomiskā nozīmē: partijas dotais atalgojums, lai cik tas būtu ierobežots, tomēr nozīmē ļoti labi pamanāmu plusu, salīdzinot ar viņa vidējo izpeļņu **pirms** iestāšanās strādnieku kustības ierēdniecībā; šis atalgojums ir pieskaņots sīkburžuāzijas dzīvesveidam. Partijas vai arodbiedrības ierēdņa dzīves ceļš vairumā gadījumu gan nepielīdzina bijušo strādnieku kapitālistam, tomēr paceļ augstu virs tās šķiras, no kuras viņš ir nācis; sociālajās zinātnēs to apzīmē ar trāpīgu terminu «**paceltais** strādniekseksemplārs». Arī Kārlis Markss dalīja strādnieku vadoņus tā, ka vieni pieder «augstām šķirām», bet otri «strādniekiem», liekot šo otro vārdu pēdīnās. Tad nu, par spīti viņa sākotnēji intensīvajiem kontaktiem ar plašām strādnieku aprindām, viņā notiek psiholoģiskas pārvērtības, kuras tālu pārsniedz jau iepriekš iztirzātās vadoņu metamorfozes. «Strādnieks ar paceltu dzīves standartu» nav vienmēr apveltīts ar tādu morālo spēku, lai pretotos savas jaunās apkārtnes kārdinājumiem, bet viņa sociāli politiskā izglītība ne visos gadījumos ir pietiekama tam, lai neitralizētu izmainītā dzīves iekārtojuma ietekmi. Tas taču bija pats Augusts Bēbelis, kurš atkārtoti norādīja uz briesmām strādnieku šķiras tīrībai un idejiskajai vienotībai no strādniecības vadoņu puses. Proletāriskās partijas ierēdņi ir «cilvēki, kuri tieši tagad redz, kā iet uz augšu viņu dzīves apstākļi»¹. Šis apstāklis, ja to tuvāk aplūko, iegūst tādu sociālās iedarbības nozīmi, kurai, mūsaprāt, ne *intra**, ne *ekstra muros** nav dāvāta tai pienākošās vēriba.

Tātad **sociāldemokrātija** noteiktām algoto strādnieku grupām ir šķiriskāspiederībaspaugstināšanasmašīna, ja nu mēs skaidrības labad izmantojam monstrozu, bet vācu valodā pieļaujamu vārdu. Šāda paugstināšana notiek aptuveni proporcionāli birokrātiskā organisma mašīnērijas apjoma un komplicētības pieaugumam. Par šādam organismam uzspiestu uzdevumu ir kļuvis deproletarizēt proletariāta sastāvdaļas, turklāt spējīgākās un gudrākās. Materiālistiskā vēstures

¹ *August Bebel auf dem Parteitag zu Dresden 1903. Protokoll. – Berlin, 1903. – S. 230.*

izpratne mums māca, ka tūlīt pēc sociālās un ekonomiskās atsvešināšanās ir jānāk arī ideoloģiskajai atsvešināšanai. Daži sociālekonomiski «paceltie» bijušie strādnieki tomēr spēj visu atlikušo mūžu būt *ex corde** sociālisti. Šajos gadījumos eksstrādnieki ir tādi paši «ideologi» kā buržuāziskie pārbēdzēji, kuru mentalitāte neatbilst viņu ieņemtajam stāvoklim sabiedrībā. Savukārt citu eksstrādnieku pārburžuāziskošanās iet vēja spārniem. Tā, protams, noris jo lēnāk, jo dziļāk cilvēka sirdī ir iesakņojusies sociālistiskā dogma. Sociālistiskās pārliecības pārmantotā stabilitāte dažkārt spēj neitralizēt sociālo pārvērtību procesu – tad, par spīti izmainītajai dzīves pozīcijai, bērni un bērnbērni paliek strādnieku partijas cīnītāji. Tomēr loģika un fakti materiāls mums māca, ka tādi gadījumi būs reti izņēmumi. Pat ja arī deproletarizētais sociālists pats paliek par godīgu strādnieku šķiras emancipācijas cīnītāju un ar cieņu izpilda sociāldemokrātu avīzes redaktora vai deputāta pienākumus, tad viņa bērni – un ne jau tikai viņa meitas – iekļaujas tajā šķīrā, līdz kurai ir pakāpies viņu tēvs; viņi paliks tur ne tikai materiālā nozīmē, bet arī idejiski kļūstot neatšķirami no viņu tagadējās šķiras biedriem. Viņi, piemēram, precas gandrīz tikai ar sava tēva tagadējās, nevis iepriekšējās šķiras biedriem. Vienīgais, kas viņu tēvu vēl saista pie strādnieku šķiras, ir tēva ticība sociāli politiskajai dogmai, bet bērnos tā saplīst politiskās vienaldzības skrandās. Ar vienu vārdu sakot, strādniecības bijušie eksemplāri ģimeņu līmenī agrāk vai vēlāk uzsūcas buržuāziskajā apkārtņē. Bērni, kuri saņem buržuju audzināšanu, – viņi iet daudz labākās skolās, nekā tas savulaik bija iespējams viņu tēviem – un pieņem buržuju intereses, tikai visretākajās reizēs atceras to, ka par viņu piederību buržuāzijai viņiem ir jāpateicas revolucionārajai, antiburžuāziskajai pagātnei. Lai varētu iespējami sekmīgāk apkarot buržuāziju, revolucionārā strādniecība izcēla no sava vidus ģimenes, kuru tālākie dzinumi ieaug buržuāzijā. Tādu pašu novēršanos no tēvu sociālistiskajām idejām mēs redzam to strādnieku vadoņu bērnos, kuru tēvi nāca no intelektuālajām aprindām; atšķirība šeit ir tikai tāda, ka vieni **aizmirst**, bet otriem **ataust gaismā** tā šķīra, no kuras viņi ir cēlušies.

Tādējādi strādnieku kustības vēsturē mēs varam vērot to pašu likteņa ironiju, kuru mēs jau pamanījām, pētot buržuāzijas pretošanos proletariātam. Buržuāzija nevarēja novērst to, ka daudzi tās stingrākie, spējīgākie, derīgākie elementi atšķēļas un ieņem vadošās vietas pie tās ekonomiski nāvīgā ienaidnieka, kurš tiek uzbudināts un organizēts pretoties buržuāzijai, taču proletariāts savā bezkompromisa cīņā par ekspropriatoru ekspropriešanu, lai izietu šai cīņā pietiekami bruņots, pacēla no saviem dziļumiem sev pāri gaišāko galvu un redzīgāko acu īpašniekus un smagu kolektīvo pūliņu rezultātā laktas un āmura vietā rokās ielika rakstāmspalvu, bet viņi, kas neapšaubāmi bija norīkoti cīnīties ar privilēģētajām šķirām ja ne paši, tad savu pēcnācēju personā, pārgāja pie viņu pretinieka. Tas bija īsteni traģisks pavērsiens! Te *fuorusciti della borghesia*, eksburžuji – tur *fuorusciti del proletariato*, eksstrādnieki. Impozantā spēkošanās politiskajā ringā starp darbu un kapitālu pārstāvošajām šķirām noved – lai cik tas izklausītos paradoksāli – pie apmēram tā paša, kas notiek pieprasījuma un piedāvājuma, spekulāciju un personiskās izeicības noteiktajos saimnieciskās konkurences cīņas kāpumos un kritumos: **pie sociālas apmaiņas starp šķirām**. Nav jēgas atkārtot, ka šī viņošanās sociālo cīņu virspusē nekādā veidā nevājina sociālos antagonismus, pat nepieminot par iespēju tos izbeigt. Ir skaidrs kā uz delnas, ka sociālās apmaiņas procesā no abām pusēm iesaistās tikai izzūdošas minoritātes. Bez šaubām – un tas nosaka šā procesa nozīmību no sociālo zinātņu viedokļa – tās ir pašas ietekmīgākās minoritātes. *Selfmade leaders**

3. Uzņēmējdarbības atbalstīšana kā jaunu sīkburžuju slāņu veidotāja sociālismā

Pārburžuāziskošanās noteiktās strādnieku partijas aprindās notiek ne tikai ar sociāldemokrātiskā partijas aparāta, arodbiedrību un patērētāju biedrību palīdzību. Zināma paralēle šādam attīstības

procesam, kas liekams jebkuras emancipācijas kustības pamatā, ir savā nodabā ritošā nepārprotamas **proletaroidās sīkburžuāzijas** veidošanās, pakāpjoties no zemākas šķiras uz augstāku šķiru un kā organizētās strādniecības sociālās emancipācijas cīņas blakusprodukts, kas iegūts ārpus socialistiskajām organizatoriskajām formām. Mēs šeit runājam par proletāriskām būtnēm, kuru skaits ir jo sevišķi liels cīņu laikos, kad organizācija vēl ir vāja vai novājināta, kā tas bija Vācijā tad, kad bija spēkā likums par socialistiem. Viņu uzticība partijai vai arodbiedrībai, viņu rakstura iezīme atklāti parādīt savu socialistisko pārliecību un «musināt» tad padarīja viņus par uzņēmēju represāliju upuriem un atstāja bez maizes kumosa, un, tā kā palīdzību viņi ne no kurienes dabūt nevarēja, viņiem nācās kļūt «patstāvīgiem», t. i., pakārt uz nagliņas savu strādnieka profesiju un tirgoties ar augļiem, papīra precēm, koloniālprecēm vai tabaku, utt. – piepildīt ar visneiedomājamākajām lietām savas bodītes vai iznēsāt preces pa mājām, vai nolaisties līdz krodzinieka līmenim. Vairumā gadījumu šo cilvēku bijušās šķiras biedri apbrīnas vērtā veidā solidarizējās ar viņiem, uzskatīja par savu pienākumu nelaimīgos cīņu biedrus nepamest nelaimē un kļuva par viņu kundēm, ar kuru palīdzību viņi patiešām noturējās virs ūdens. Pa to laiku daudziem no jaunizceptajiem sīkpilsoņiem izdevās galīgi iekļauties un izšķīst vidusšķirā. Tā, lūk, *défense patronale*¹ radīja jaunas sīkburžuju aprindas.

Līdzās šādiem emancipācijas cīņas upuriem prom no savas šķiras bez piespiešanas aizgāja arī tādi strādnieki, kuri pamatojās uz aprēķinu mainīt un uzlabot savu stāvokli. *Summa summarum** parādījās vesels karapulks bijušo strādnieku, tagadējo sīkpilsoņu, kuri visus partijas biedrus attiecīgajā apvidū uzskatīja par viņiem no Dieva piešķirtām kundēm, kuriem uzspiest pienākumu izmantot viņu pakalpojumus. Par spīti čaklumam un labajai gribai, daudzos gadījumos viņi nebija nekas cits kā sociāli parazitāri, jo necīgā sākumkapitāla dēļ viņi visbiežāk bija spiesti atrast noņēmējus, tātad tuvākajā apkārtnē dzīvojošos strādniekus, tiklab sliktām kā dārgām precēm.

¹ Šeit: atbalsts darba devējiem.

Vēl nozīmīgāku lomu nekā partijiskie andelmanīši ir spēlējuši partijiskie krodzinieki. Sociālistu likuma laikā viņu politiskā misija bija neapstrīdama. Daudzos miestīņos partijas krodzinieki arī mūsdienās turpina veikt svarīgas funkcijas: viņu krogs ir partijas centrāle un satikšanās vieta, daudzviet tas ir vienīgais uzņēmums, kurā dabūjami sociāldemokrātiskie un arodbiedrību preses izdevumi, viņi piedāvā savas telpas strādnieku sapulcēm, kas bieži ir vienīgā iespēja šādas sapulces vispār noturēt, jo visi pārējie telpu īpašnieki tās atsaka naida vai baiļu dēļ. Tādējādi viņi patiešām ir neaizvietojams instruments lokāla mēroga politiskajās cīņās. Turpretī lielākās apdzīvotās vietās viņi ar savām patiešām netīrajām telpām bieži kļūst par partijas nelaimi. Tā nu iznāk, ka šo sīkburžuāzisko elementu nepiesegtā cīņa par savu eksistenci liek tiem izdarīt nejauku spiedienu uz partiju, kurā viņi nav palikuši bez būtiskas ietekmes, tāpēc ar šo spiedienu ir nopietni jāērējinās. Vairumā gadījumu viņu spiediens nodara kaitējumu proletariātam. Ilgus gadus partijas krodzinieki nikni un stingri uzstājās pret arodbiedrību namu atvēršanu, jo savas šķiriskās ieinteresētības dēļ un par spīti visām abstraktajām simpātijām viņiem bija jāparedz, ka šie nami būs viņiem bīstami konkurenti alus patērēšanā. Tāpat arī «centieni pieradināt strādniekus pie alus dzeršanas jaunās un solidās iestādēs, izvairoties no veselībai kaitīgām dzirām mazajos krodziņos», protams, izsauca «zvērīgu pretošanos no viņu puses»¹. Biežāk gan tās ir veltas pūles, taču ne vienmēr. Vēl 1910. gadā bija tādas vācu pilsētas ar 20 – 30 tūkstošiem iedzīvotāju, kurās partijas kroga esamība ir aizkavējusi turienes organizētās strādniecības plānus nevis būvēt sev telpas, bet pat tikai nodrošināt sev pieeju tādai sapulču zālei, kas atbilstu organizācijas lielumam un vajadzībām. Un ir vēl viens iemesls, kāpēc partijas nodošanās kroģēšanai ir kopumā jāuzskata par partijas slimību. Tā ir kļuvusi par spēcīgu aizsprustu tieši pēdējos 20 gados tik vareni izvērstajai strādnieku atturības kustības antialkohola propagandai. Tas nav nekāds

¹ *Calwer R. Das kommunistische Manifest und die heutige Sozialdemokratie. – Braunschweig, 1896. – S. 9.*

noslēpums partijas aprindās, ka partija jau dažus gadus pirms **Esenes kongresa 1907. gadā** būtu publiski izteikusies pret alkoholismu un pēc tam stingrāk pildījusi kongresa antialkoholisko rezolūciju, ja partijas vadošajām instancēm nebūtu sirdij tuvi apsvērumi par šādu mēru pieņemšanas un antialkohola kustības kopējā atbalsta nelabvēlīgo ietekmi uz partijai piederīgiem siksaimnieku slāņiem¹.

Dabiski, ka nav iespējams kaut tikai aptuveni statistiski noteikt to cilvēku skaitu, kuriem ceļu uz eksistenci patstāvīgi saimniekojošu «sīkburžuju» statusā pavēra strādnieku cīņa par algu paaugstināšanu un uzņēmēju politiskās represālijas. Attiecībā uz tabakas, garšvielu u. tml. tirgotājiem nekādas uzskaites nav. Vēsturisku pieturas punktu mums dod tikai krodzinieki.

Tā, lūk, viņi sēdēja sociāldemokrātu frakcijā Reihstāgā: 1892. gadā 4 no 35 (11,4%), 1903. gadā 5 no 58 (8,6%) un 1905. gadā 6 no 81 (7,4%). Tam atbilst viņu lielais skaits arī partijas organizācijās. Leipcigā 1887. gadā bija apmēram 30 partijisko krogu. Nākamajos gados sociāldemokrātisko krodzinieku bija: 1900. gadā Leipcigas pārvaldes apgabalā 84 no 4855 partijas biedriem (=1,7%) un 47 Leipcigas pilsētas vēlēšanu apgabalā, bet turpat 1905. gadā 63 no 1681 biedra (=3,4%); 1905. gadā Ofenbahā 76, ieskaitot divus pudeļu alus tirgotājus, no 1668 biedriem (=4,6%); Minhenē 1906. gadā, neskaitot viņa tirgotājus, kurus statistiķi lika zem vienas rubrikas ar piena, siera, cigāru u. tml. tirgotājiem, bija 369 krodzinieki, tajā skaitā četri kafejnīcu saimnieki no 4704 biedriem (= 5,5%); 1906. gadā Frankfurtē pie Mainas, neieskaitot 12 pudeļu alus un cigāru tirgotājus, 25 krodzinieki no 2620 biedriem (=1,0%); Mārburgā 1906. gadā divi no 114 (=1,8%);

¹ Savulaik latviešu valodā tika pārpublicēta Parvusa atklāsme, ka «strādniekiem jāatsakās no alkohola baudīšanas vēl aiz tā iemesla, ka viņu pāri palikušie graši vajadzīgi citiem mērķiem. Viņi nepieciešami organizācijai, arodnieciskām biedrībām, sociāldemokrātijai.» – Parvuss. Strādnieki un alkohols. – Strādnieks. – Amerikas Sociālistu partijas latviešu koporganizācijas laikraksts. – 1908. gada 30. septembrī, Nr. 40.

Austrumreinksdorfā pie Berlīnes 1906. gadā 18 restorāciju turētāji no 303 biedriem (=5,9%). Šie skaitļi pierāda, ka dažā labā pilsētā uz pārdesmit partijas biedriem bija viens krodzinieks, kurš rēķinājās ar saviem partijas biedriem vispirmām kārtām kā ar kundēm.

Labākais pierādījums šo sīkuzņēmēju skaitliskajam spēkam un nozīmei partijā ir fakts, ka Berlīnē joprojām darbojas ļoti ietekmīga Berlīnes Sociālistisko viesnīcu un krogu savienība. Varētu atgādināt, ka šādai savienībai par savu radišanu ir jāpateicas lielākoties pārliecībai, ka sociāldemokrātiskie krodzinieki pilda citus uzdevumus un pienākumus nekā viņu «buržuju» kolēģi. Nav noliedzams, ka šīs savienības biedri kā partijiski nodrošinātas būtnes ir izdarījuši partijai nozīmīgus pakalpojumus politisko runu un aģitācijas cīņos. Tomēr lietu gaita noved pie tā, ka šādas saimniecisko interešu grupas izspēlē savus trumpjus ne tikai pret saviem buržuāziskajiem konkurentiem, bet arī pret savas partijas biedriem un pretendē uz to, lai zināmā nozīmē kļūtu par partiju partijā. Kad apgrozījuma nodokļa smagi skartie alus brūži paaugstināja alus cenu un krodzinieki 1906. gada vasarā atļāvās novelt cenas pieaugumu uz patērētājiem, vācu strādnieki ļoti daudzās vietās izteica savu protestu ar tā saucamo «alus karu», t. i., ar boikota pieteikumu brūžiem un krogiem, kur alus bija kļuvis dārgāks; ārzemju sociāldemokrāti par to ķiķināja, ka vācu strādniekam var atņemt jebko, bet tikai ne alu. Šajos cīņos, kuri dažviet risinājās ar lielu niknumu, organizētajiem strādniekiem pretestību izrādīja nozīmīga daļa sociāldemokrātisko krodzinieku. Viņi iebiedēja savus biedrus ar pareģojumu, ka valdība, redzot to, kā patērētāji piespiež ražotājus samaksāt jauno nodokli, turpinās patēriņa aplikšanu ar nodokļiem un ka tāpēc strādnieku cīņa esot ne mazāk kā bīstama no sociāldemokrātu viedokļa.

Šeit ieskicētie, no proletariāta izcēlušies sīkburžuji ar savām privānteresēm ne vienā vien veidā aizkavē strādnieku bataljonu maršu uz priekšu, kaut gan viņu dzīves apstākļi ne vienmēr ir ievērojami labāki kā tiem slāņiem, un kaut arī mēs abstrahējamies no

viņu garīgā ziņā sīkpilsoniskās nokrāsas, ko viņi lielā mērā ienes partijā kā refleksiju par savu jauno situāciju ekonomiskajās attiecībās.

4. nodaļa

Nošķiršanās vajadzība strādniecībā

Katrs strādnieku šķiras loceklis atsevišķi dzīvo ar cerību sasniegt augstāku sabiedrības šķiru, kas viņam nodrošinās labāku, no rūpēm brīvāku eksistenci. Tādējādi pacelšanās sīkburžuāzijā ir strādnieka galamērķis. Pētniecībā neiesvētītam un paviršam spriedelētājam strādnieki – sociālistisko partiju biedri – jau tagad daudzējādā ziņā līdzinās sīkpilsoņiem. Strādniecība nav spējusi savā dvēselē tikt vaļā no saitēm ar apkārtējo sabiedrību. Piemēram, vācu strādnieki līdz ar algu pieaugumu ir pārņēmuši to pašu slimību, ar kuru ir inficētas vācu mietpilsoņu asinis. Tiklīdz atalgojuma līmenis to atļauj, strādnieki ar sirdi un dvēseli nododas «biedrībošanai»: lielās un šur tur pat mazās pilsētas ir pilnas ar strādnieku sporta biedrībām, strādnieku dziedāšanas biedrībām, strādnieku teātra biedrībām un – jā gan – strādnieku smēķētāju klubiem, strādnieku ķegļu spēles klubiem, strādnieku burātāju klubiem un strādnieku atlētiskajām biedrībām. Šādu biedrību imanenti sīkburžuāzisko garu nebūt nesagrauj tas, ka strādnieki burā zem sarkaniem karogiem. Slidotāju klubs paliek slidotāju klubs arī ar nosaukumu «Brīvība».

Visi proletārieši dzīvo no tā, ka pārdod savu vienīgo preci – darbaspēku. Sociāldemokrātiski organizētā strādniecība tālab, vismaz teorētiski, apzinās savu kopumu kā antagonistu ražošanas līdzekļu īpašniekiem un to valstiskajam pielikumam. Te nu ir ļoti svarīgs punkts mūsu vēstījumā. Nevar taču apstrīdēt, ka masai nebūt

nepaliek neuztverta strādniecības diferencēšanās atsevišķās, noteiktā hierarhijā sakārtotās nodarbināto kategorijās, kādas producē tagadējā ražošanas sistēma. Sociāldemokrātu apvienotos strādnieku pulkus un gluži tāpat buržuāziju nedrīkst iedomāties kā lielus, uniformētus un vienādi pelēcīgus masu sakopojumus. Strādnieku masās ir atrodamas spēcīgas tendences uz **nošķiršanos**, kaut gan tās pamanīt nav tik viegli tiem, kuri negrozās strādnieku vidū. Ne vien klimatisko apstākļu un rasu atšķirības, bet arī strādnieku darba raksturs un algas lielums izveido lielu skaitu pakāpienu, uz kuriem strādnieki izvietojas pēc sava dzīvesveida un gaumes objektiem. Jau 60. gados varēja teikt: «Strādnieki dalās kategorijās un viņu vidū ir sava aristokrātija. Iespiedēji iet priekšgalā, bet gājienu noslēdz lupatnieki, asenizatori un notekcauruļu licēji.»¹ Starp grāmatu iespiedēju un dienas strādnieku vienā un tajā pašā apvidū ir vēl vairāk kulturālā, sociālā un saimnieciskā ziņā uzsvērtu atšķirību nekā starp grāmatu iespiedēju un sīkamatnieku citā zemē. Vilhelms Lībknehts reiz kādā kongresā augstā stilā uzrunāja pārstāvjus no patiešām labāk atalgotajām strādniecības aprindām: «Jūs, tie, kas šeit sēžat, esat jau daļēji aristokrāti strādnieku vidū – ar to es domāju jūsu ienākumus. Saksijas raktuvēs un Silēzijas austuvēs strādājošie ļaudis uzskatītu jūsu algu par Krēza bagātībām.»² Attiecībā uz dažiem jautājumiem pašā kustībā izpaužas organizētās masas sadalīšanās pa dažādiem sociālajiem slāņiem. Pat **arodbiedrību kustībā** dažādo strādniecības slāņu pretišķības visu laiku ir dienas kārtībā. Strādniecības aristokrātiskie, t. i., labāk apmaksātie, buržuāzijai tuvāk stāvošie elementi ir tendēti praktiski un taktiski aiziet pa saviem ceļiem. Mēs redzam, ka **grāmatu iespiedēju** arodsavienību politika visur (Vācijā, Francijā, Itālijā) novirzās pa labi, attālinās no viduslīnijas, pa kuru iet pārējās arodsavienības un sociālistiskās

¹ *Entre ouvriers il y a des catégories et un classement aristocratique. Les imprimeurs prennent la tête; les chiffonniers, les vidangeurs, les égoutiers ferment la marche. – About E. Le progrès. – Paris, 1864. – P. 51 – 52.*

² *Protokoll des Parteitags zu Berlin 1892. – S. 122. Līdijas valdnieks Krēzs (595 – 546 pirms Kristus) tiek izmantots kā neapveramu bagātību īpašnieku simbols.*

partijas, un kļūst aizvien oportūnistiskāka un mīkstāka; šādu biedrību Vācijā vada Reksauzers un Francijā – Kēfers. Līdzīgu nesociālistisku un neproletārisku vārišanos savā sulā redzam arī dimantu slīpētāju uzvedībā Beļģijā un Holandē.

Arī politiskās strādnieku kustības vēsture ir bagāta ar piemēriem, kuri pierāda, ar kādu vieglumu atsevišķas proletariāta frakcijas un grupas savu specifisko apakššķiras vajadzību dēļ daļēji vai pavisam nodalās no kopējās kustības un tuvinās buržuāzijai. Kopumā ņemot, piemēram, ieroču fabrikās nodarbinātajiem strādniekiem ir tikai ļoti teorētiska izpratne par viņu šķiras biedru antimilitārajām prasībām. *Independent Labour Party* 1910. gadā kongresā Londonā Vulidžas delegāti, kuri pauda turienes lielo arsenālu strādnieku uzskatus, ielaidās asās diskusijās ar saviem partijas biedriem, kuri bija iesnieguši rezolūciju par bruņošanās ierobežošanu un par labu starptautisko šķirētiesu spriedumu obligātai ievērošanai starptautisko strīdus gadījumos.

1911. gadā pret koloniālo politiku (Tripoles karu) vērstais ģenerālstreiks Venēcijā līdz ar skaļiem arsenālu strādnieku protestiem izjuka bez kādiem rezultātiem.

Pat daļēja darba apturēšana 1. maijā sadala strādniecību divās klasēs. «Pirmajai klasei pieder tie, kuru drošais sociālais stāvoklis vai citi labvēlīgi apstākļi «pieļauj svinēt» 1. maiju, bet otrajā klasē ir visi tie, kurus milzīgais trūkums vai nelabvēlīgi apstākļi piespiež palikt pie darba.»¹

Nošķiršanās vajadzība vēl asāk izpaužas tad, ja runa ir par lielākām ļaužu grupām. Atšķirībai starp *skilled** un *unskilled** cilvēku sākotnēji gan ir tīri ekonomiska daba, kas izpaužas darba apstākļu dažādībā. Taču šīs ekonomiskās atšķirības kļūst par šķirisku dažādību. Apmācītie un labi atalgotie strādnieki nodalās no neapmācītajiem un zemu atalgotajiem strādniekiem. Bieži vien pirmā grupa ir arodbiedrībā organizētie strādnieki, bet otrā – darba meklētāji, kuru niknā sociāli ekonomiskā cīņa ir viena no interesantākajām pašas

¹ *Frankfurter Volksstimme. Der Maifest-Nummer 1910. 7. Beil.*

jaunākās sociālās vēstures parādībām. Šajā cīņā, kuru fiziologs Anželo Moso nosauca par ergomahiju – par cīņu pie lopu siles, tiek izgāzts viss iespējamais niknums.

Organizētie prasa no neorganizētajiem visstingrāko solidaritāti un aizliedz viņiem strādāt jebkurā gadījumā, kad arodbiedrība ved streiku cīņu ar uzņēmējiem. Šīs prasības neievērotājiem organizētie velta lamu vārdus, kuri jau gandrīz ir iedzīvojušies zinātniskajā leksikā: Francijā kopš Luija Filipa laikiem viņi ir *bourmonts* un *ragusa*; mūsdienu Vācijā – *Streikbrecher*, Itālijā – *krumiri*, Anglijā – *blacklegs*, Amerikā – *scabs*, Francijā – *jaunes* vai *bédouins*, Holandē – *onderkrui-pers*, Spānijā – *esquirols*, Hennegauas kalnrūpniecības apgabalos – *gambes dé bos* utt.¹

Nav apstrīdams, ka pamatots ir lielākais vairums pārmetumu, kurus organizētie adresē strādāt gribošajiem par viņu šķiriskās solidaritātes trūkumu. Bet, no otras puses, nevar noliegt arī to, ka ergomahijas pamatā nav iekšēja disharmonija starp paraugpuišiem un godu zaudējušiem subjektiem, bet gan cīņa starp labāk atalgotajiem strādniekiem un visnabadzīgākajiem, visnožēlojamākajiem proletariāta slāņiem. Šie otrie nav ekonomiski izauguši līdz cīņai ar uzņēmējiem. Viņiem šķiet pietiekami augsta arī tāda alga, kādu organizētie streikotāji apsaukās par bada maizi.

Viena no enerģiskākajām franču sociālistēm par angļu streiklaužiem ir teikusi, ka būtu «gandrīz vai attaisnojusi šo «izstūmēju» noziegumus, kad pati savām acīm redzēja bezdarba problēmas traģiku Anglijā dienvidrietumu krasta lielajās ostās. Visgarām krastmalas sienai tur drūzmējas tūkstošiem un tūkstošiem izsalkušu, izkā-mējušu, drebelīgu cilvēku, kuri cer salīgt darbā par dokeriem. Vajadzīgi ir tikai daži desmiti no viņiem. Kad vārti atveras, viņi steidzas

¹ Vācijā, Holandē un Itālijā – burtiski streiklauži; Spānijā – streiklauži un vēl arī vāveres; Anglijā – burtiski «melnkāji» un arī blēži, ASV – «kreveles» un ļaundari, Francijā – «dzeltenie» («dzeltenums» par strādnieku cīņas nodevības krāsu kļuva līdz ar kādu gadījumu 19. gs. beigās Francijā, kad streiklauži aizlīmēja strādnieku izsistos fabrikas logus ar dzeltenu papīru) un beduīni, bet *bourmonts*, *ragusa* un valoņu apdzīvotās Beļģijas provinces Hennegauas ogļu raktuvēs lietotais apzīmējums *gambes dé bos* franču valodas normatīvajā leksikā neiekļaujas.

iespraukties ar īstu cīņu. Pavisam nesen kāds no šiem cilvēkiem grūstīšanās laikā tika saspiests un nomira.»¹

Bet citkārt organizētie neizjūt nekādus solidaritātes pienākumus pret neorganizētajiem kopīgās nelaimēs, kad, piemēram, palielinās bezdarbs. Vācu **arodbiedrību karteli** tad spiež uz to, lai dažu pilsētu, t. i., publiskā sektora nauda bezdarba mazināšanai (pēc tā sauktās Strasbūras sistēmas²) tiktu tērēta par labu tikai bez darba palikušajiem arodbiedrību biedriem, un ka neorganizētie nav nekādu palīdzību pelnījuši.

Labāk situētajiem strādniekiem piemīt ne vien dabiska tendence ar visiem iespējamiem līdzekļiem, kuru izvēles – kā jau visos gadījumos, kad antagonisms izaug no saimniecisko interešu pretišķības, – ētika netiek iekļauta dienas kārtībā, apkarot savus sliktāk atalgotos šķiras biedrus, kuru saimnieciskais spiediens viņu necīgo prasību dēļ ir bīstams labāk situētajiem, bet bieži vien arī hermētiski norobežoties no viņiem. Tādējādi arodbiedrības biedra karte kļūst par aristokrātu dzimtas piederības apliecību, kas nošķir biedra kartes īpašnieku no plebejiem. Ļoti bieži tas izpaužas pat tad, kad neorganizētie neprasa neko vairāk par atļauju pievienoties organizētajiem. Gandrīz visās lielākajās anglosakšu arodbiedrībās ir pamanāmas korporatīvisma pazīmes un izteikta **strādnieku aristokrātijas** veidošanās. **Arodbiedrības**, kas nu jau kļuvušas lielas, vairs nebūt neaģitē par iestāšanos tajās, bet gan velk ap sevi dzeloņdrāšu nožogojumus un apzināti, ar nolūku saglabāt savas privilēģijas kaitē pārējiem savas

¹ *Presque tenté d'excuser les trahisons de ces supplanteurs, quand on a vu, de ses propres yeux vu, tout le tragique du problème des sans-travail en Angleterre. Dans les grands ports du sud ou de l'ouest, on voit rangés, le long du mur de quai, des milliers et des milliers d'affamés, à la figure hâve, grelottants, qui espèrent se faire embaucher comme débardeurs. Il en faut quelques dizaines. Quand les portes s'ouvrent, c'est une ruée, une véritable bataille. Récemment un de ces hommes, les côtes pressées, mourut étouffé dans la mêlée. – Madame Sorgue. Retour d'Angleterre. – La Société Nouvelle, 16. – 1911. – P. 197.*

² No 1904. gada Vācijā izplatījās Strasbūras pieredze uz pilsētas rēķina algot sociālos darbiniekus, kuri palīdzēja trūkcimcietējiem gādāt dzīves un, galvenais, darba iespējas. Iepriekš vācu pilsētās ar to sabiedriskā kārtā nodarbojās saimnieciski spējīgākie pilsoņi.

profesijas strādniekiem ar to, ka ierobežo savu biedru skaita pieaugumu, nosakot nesamērīgi augstu iestāšanās maksu un izmantojot vēl citus līdzekļus, piemēram, prasot pierādīt, ka cilvēks ir apmācīts noteiktā arodā. Tas pats ekskluzīvisms arodegoisms dves no ksenofobijas, ko sevišķi piekopj amerikāņu un austrāliešu strādnieki, kuri mēģina izmantot imigrācijas u. c. likumos noteiktus paņēmienus, ar kuriem noturēt svešo darbaspēku tālāk no viņu zemes. Šajā gadījumā arodbiedrības piekopj «patriotisku» politiku un nebaidās saukt sev palīgā pat «šķiru valsti», lai tikai noturētu tālāk sev nevēlamos; arodbiedrības šā mērķa dēļ izdara uz valdību tik stipru spiedienu, ka nostāda savu valsti uz kara robežas ar to valsti, no kurienes nāk darbaspēka imports. Pat Eiropā ir aktuāla dažādu karšu un kliķu veidošanās – pavērsiens uz oligarhiju, kuram gan pretojas sociālistiskie doktrināri un arī šādu teoriju lielā mērā pārņēmtie praktiķi. Tie Neapoles arsenāla strādnieki, kuri izvirzīja valdībai prasību, «lai vismaz viena trešā daļa no jauna izveidoto darba vietu tiku atdota šodien jau nodarbināto strādnieku ģimenēm, t. i., savu tēvu profesijā izaudzinātajiem elementiem,»¹ nekādā ziņā nav nesaprašas un atpakaļrāpīgi ļautiņi, kādi viņi varētu izskatīties pirmajā mirklī. Kopumā ņemot, jāteic, ka šķiru cīņa neuzspiež aristokrātiem demokrātiju, bet aristokratizē vienu otru demokrātu grupējumu.

Arī sociālo reformu politika, kuras skaidrākā izpausme ir **darba aizsardzības likumdošana**, dažādām strādniecības sastāvdaļām nedod vienādu labumu. Piemēram, viens un tas pats likums par fabrikās nodarbināto bērnu minimālo vecumu var gan būtiski pazemināt, gan jūtami paaugstināt proletariāta dzīves līmeni atkarībā no tā, cik stipras ir arodbiedrības, kāds ir algu līmenis un kāda ir konjunktūra darbaspēka tirgū noteiktās profesijās vai rūpniecības un lauksaimniecības nozarēs. Tādā veidā sociālās reformas var aizvien vairāk pastiprināt jau esošo pakāpienveidīgo proletariāta grupēšanās struktūru, ko nosaka nacionālās, lokālās un tehniskās atšķirības.

¹ *Mosso A. Vita moderna degli Italiani. – Milano, 1906. – P. 191.*

Rezumējot var teikt, ka jau tagadējās strādniecības klēpī ir manāmas **tendences norobežoties** no zemākesošajiem. Ceturtās kārtas ķermenī dzimst piektā kārta. Nedrīkst ātrumā noraidīt hipotēzi, ka pašas lielākās briesmas sociālismam rada aizvien jaunu un jaunu strādnieku šķiras šļāņu atšķelšanās, kombinējoties diviem apstākļiem: aizvien pieaugs sabiedrībai kopumā esošā bagātība, bet strādnieki ar enerģiskiem pūliņiem sava stāvokļa uzlabošanā tiks līdz līmenim, kas, kaut gan nepiesātinās visas viņu cilvēciskās vēlēšanās – bet tas jau ne vienmēr pilnā apmērā izdodas pat miljonāriem, šos strādniekus tomēr padarīs par tik līdzīgiem buržuāzijai un par tik apmierinātiem, ka viņiem pakāpeniski kļūs sveša no trūkuma dzimusi, karstā tiekšanās uz pašos pamatos citādu sabiedrisko iekārtu. Tādā veidā algotā strādniecība tiktu sašķaidīta pēc sociālā piesātinājuma dažādās grupās – nevienlīdzīgās daļās, kuras nemitīgi mīsies viena ar otru.

Starp citu, nošķiršanās vajadzība tikai paātrina **diferenciācijas procesu**, kas notiek arī strādniecībā spēkā esošo individuālo atšķirību dēļ. Pēdējā laikā ir mēģināts pat atšķirības starp komunistiem un sociālistiem tāpat kā atšķirības starp kvalificētajiem un nekvalificētajiem strādniekiem reducēt uz atšķirībām viņu temperamentā (starp apdomīgajiem un neapdomīgajiem, kārtību mīlošajiem un kārtībai nepakļāvīgajiem; starp tādiem, kuri sāk darbu par pušiem, un tādiem, kuri vispirms ir mācekļi). Noskaņojums «visu ņemt nopietni» novedot oportūnismā. Partijiskā izvēle esot «dzīves stilam» sekojoša parādība. Taču šim dzīves stilam, no otras puses, droši vien ir profesijas dots pamatojums. Šeit, tātad, cēloņi un sekas ir savstarpēji grūti nošķirami. Kāds speciālists par to ir teicis: «Uzmetīsim skatu **mazkvalificētajiem** strādniekiem un viņu noslieci uz **radikālismu**. Es saku, ka tā nekādā ziņā nav izskaidrojama galvenokārt ar atšķirībām viņu atalgojumā. Transportstrādnieku (kopumā ņemot, tomēr mazkvalificētu) atalgojums dažbrīd var pārsniegt, sacīsim, tipogrāfijas strādnieku atalgojumu. Un tomēr izredzes ir simts pret vienu, ka transportstrādnieku vidū būs daudzkārt vairāk komunistu nekā tipogrāfijas strādnieku vidū. Noteicošās

daudzos gadījumos ir attiecības, kas izriet no darba līguma. Tās izpaužas jau pašos tipāžos. Mazkvalificētais strādnieks parasti ir vaļīgāks ne vien apģērbā, bet arī uzvedībā. Viņš iet, stāv un sēž pavisam citādi. Raksturīga viņam ir lācīga grīļošanās pēc sākotnēja sastinguma, kad viņam ir kaut kas jāuzsāk. Viņā nav nekā no kvalificēta strādnieka pašpaļāvības un izveicības. Šis otrais iekustas pats, kamēr pirmais rada iespaidu, ka viņš ir jāiekustina ar ārēju spēku, kas varētu būt suģestija vai uzspiediens.»¹

5. nodaļa

Proletāriskās izcelsmes strādnieku vadoņi

Starp mēģinājumiem atrisināt neatrisināmo problēmu par to, ka vadoņi kļūst savu vadāmo kungi, pats pirmais ir bieži un kaislīgi izteiktais priekšlikums turēt intelektuāļus tālāk no strādnieku kustības vadoņu vietām un rezervēt tās pašiem strādniekiem. Naidis pret akadēmiski izglītotiem cilvēkiem ar dažādu intensitāti izpaužas visos laikos un visās zemēs. Šis priekšlikums, kuru vainago ideja autentiskos strādnieku vadoņus radīt mākslīgi, balstās un atsaucas vienīgi uz vispārējā apritē esošu, pārprastu vai šauri un burtiski interpretētu sentenci (līdzīgu 1866. gadā Ženēvā notikušā Internacionāles pirmā kongresa vadmotīvam, ka strādnieku emancipācija var un drīkst būt tikai pašu strādnieku lieta), proti, par dvēseļu radniecību starp **proletāriskajiem vadoņiem** un viņu vadāmajiem. Proletāriskās izcelsmes

¹ *Mennicke C. Massenbewusstsein. Zur Soziologie des sozialistischen Bewegungen. – Frankfurter Zeitung, 67. – 1923. – 15. April.*

vadonis, no šāda viedokļa, stāv tuvu proletariāta domām un jūtām. Tas ir pareizi tik tālu, ka viņš patiešām spēj ieraudzīt un pareizi novērtēt masu ekonomiskās vajadzības, kuras viņš ir izbaudījis uz savas ādas un atceras no paša pieredzes arī tad, kad vairs nav bijušajā nodarbē; viņš patiešām drīkst spriest ne tikai par savas bijušās profesijas speciālajiem jautājumiem, bet arī izteikties par strādnieka dzīvi kopumā. Ja sociāldemokrātiskās frakcijas klēpī ir daudzi šādi eksstrādnieki, kā tas ir Vācijā, tad priekšrocība ir tāda, ka konkrēto jautājumu apspriešanā, kā tas, piemēram, bieži gadās attiecībā uz muitas tarifiem, ir iespējams laist pie vārda lielu skaitu bijušo strādnieku un pierādīt savu pārkumu šā materiāla pārvaldīšanā vismaz tiktāl, ciktāl buržuāziskie deputāti, kā tas tagad ir vairumā gadījumu, nav nākuši no uzņēmēju aprindām. Proletāriskās izcelsmes strādnieku vadonim salīdzinājumā ar to, kurš nācis no buržuju aprindām, ir zināmas priekšrocības attiecībā uz vadonību, jo viņš kā dzimis proletārietis daudzos gadījumos labāk izprot proletārisko masu dvēseli un prot ar strādniekiem runāt lietišķāk.

No šādiem faktiem līdz šim tika izsecināts, ka bijušais strādnieks arī tad, kad nodarbojas ar masu vadišanu, saglabā ciešus un drošus kontaktus ar masām un tāpēc vadīs tās pa tādiem ceļiem, pa kuriem masām nedraud iekļūšana to būtībai neatbilstīgos laukos, vietās un strupceļos.

Raugoties no visdažādākajiem skātpunktiem, proletāriskais vadonis strādnieku kustībai izskatās pēc tās mīļotā bērna.

Tas ir dabiski, ka no visiem strādnieku vadoņiem **arodbiedrības vadonis** attiecīgajā literatūrā ir atradis sev visvairāk draugu. Literatūru taču, arī sociālo literatūru un jo sevišķi tās grāmatu formātu ražo zinātnieki un literāti. Viņi pret arodbiedrību līderiem parasti ir noskaņoti daudz draudzīgāk nekā pret strādnieku politisko kustību vadoņiem, jo arodbiedrību darbinieki nejaucas publicistu darīšanās un netraucē šo aprindu labsajūtu ar novēršanos no viņu teorijām un pasaules uzskatam atbilstīgas politikas. Tāpēc labi darīs tas, kurš zinātniskajos sējumos atrodamos slavinājumus arodbiedrību līderiem ņems galvā tikpat maz kā partiju vadoņiem adresētos pārmējumus.

Arodbiedrības lideris tiek apzināti pretstatīts strādnieku politiskās kustības vadībā esošajiem verbālrevolucionārajiem pļāpām, un viņam tiek pierakstīta partiju darbiniekiem atteiktā sajēga par politiku, t. i., kompetence ārkārtīgi komplicētajā ekonomiskajā un politiskajā dzīvē, kā arī pareizi priekšstati par to, kas būtu reāli sasniedzams politikā. Lielākā daļa revizionistu un reformistu pārāk augstu novērtē proletārisko strādnieku vadonību un tās lomu kā glābējkuru, ar kura palīdzību izkulties no partijsociālismu mudžekļa un neapstādināmi «radikālo» izdarību haosa.

No visa teiktā pareizi ir tas, ka arodbiedrību vadoņi patiešām veido no sociāldemokrātu vadoņiem daudzus skatījumos pilnīgi atšķirīgu cilvēku tipu.

Var apgalvot, ka arodbiedrību vadītāju bufera loma starp strādniecību un uzņēmējiem attīsta viņos tādas izcilas un reti sastopamas īpašības kā izveicību un apzinīgumu, pacietību un enerģiju, rakstura stingrību un sava goda sargāšanu; pat seksuālā pieticība un kautrīgums tiek viņiem pierakstīts, vadoties no zināmā, Guglielmo Ferero atklātā likuma par psiholoģisko kompensāciju visām personām, kuras dzelžaini pilda savus pienākumus.

Visā pārējā šis tips ir bijis pakļauts izmaiņām atbilstīgi arodbiedrību kustības vēsturiskās attīstības fāzēm. Tās īpašības, kuras lieti noderēja, lai vadītu finansiālā ziņā vēl vājas, galvenokārt ar savu ideju propagandu un ar streiku vadīšanu aizņemtas organizācijas, bija pavisam savādākās nekā tās, kuras ir vajadzīgas ar naudas fondiem labi apgādātas un vairāk uz izlīgumu dokumentu sagatavošanu vērstas arodbiedrības vadīšanai. Pirmajā gadījumā visvairāk bija vajadzīgs entuziasms un sprediķotāja talants. Ļaunas mēles piebilda, ka tādos gadījumos nekādu ļaunumu nenodara arī krasi izjūtams zināšanu trūkums. Propagandas veids tad ir romantisks un sentimentāls, vairāk skatoties uz morālām nekā uz materiālām lietām. Vēlākajos periodos tas viss kļūst pavisam citādi. Kad arodbiedrības bija izaugušas no bērnu svārkiem, tām izvīzītie uzdevumu kompleksi un vairāk uz finansēm un pārvaldes tehniku orientētās struktūras aģitatoru vietā nolika skolotus, ar speciālajām zināšanām

apbruņotus ierēdņus. Šķiru cīņā viņi nomainīja *commis voyageur** ar sekliem, fantāzijas ziņā apdalītiem padomē sēdošiem biedriem; kvēlos ideālistus nomainīja trulie materiālisti un vismaz pēc teorijas nesatricināmos demokrātus – konsekventi autokrāti. Skatoties uz vairumu no arodbiedrību vadītājiem, acīs duras viņu lietīšķā nopietnība, kas rodas gan no viņu saasinātās atbildības izjūtas, gan no seklās nodošanās pārvaldes tehnisko jautājumu kārtošānai, kurai bieži vien piejaucas izpratnes trūkums par pamatjautājumiem. Pie tam arī viņu oratoru darbība atkāpjas otrajā plānā. Pirmajā vietā viņiem ir pārvaldišana. Tādējādi arodbiedrību otrā perioda vadītāju vadonība ir mazāk trokšņaina, mazāk skatu piesaistoša, mazāk ar uzvarām vainagota, bet iekšēji stingrāka, jo tā balstās vispirms uz profesionālajām zināšanām. Vadoņus no viņu vadāmajiem tagad nošķir ne tikai vadoņu prasme un rutīna profesionālo lietu kārtošānā, bet arī vaļņi un grāvji organizācijas statūtos, kurus vadītāji pārvalda un ar kuru palīdzību viņi valda. Vācu metalurgu arodbiedrības statūti ir izteikti uz 47 drukātām lapām 39 paragrāfos, no kuriem daudzi ir formulēti 10 līdz 12 teikumos. Modernajam arodbiedrības ierēdnim arodbiedrības centrālbirojā ir jābūt apveltītam ar pietiekami plašām zināšanām attiecībā uz viņa rūpniecības nozarē valdošajām attiecībām un ir jāprot jebkurā acumirkli pavērst organizācijas spēkus pret tās ienaidniekiem. Viņam ir jāorientējas savā nozarē gan no tehniskās, gan no ekonomiskās puses – jāzina attiecīgo preču ražošanas izmaksas, izejvielu veidi un cenas, tirgus konjunktūra, algu līmenis un strādnieku dzīves apstākļi dažādās vietās. Viņam ir uzdots būt par ģēniju vienlaikus stratēģijā un diplomātijā.

Viens no tiem, kas neiekļaujas līdz šim tēlotajos, ir **sindikālistiskais** arodbiedrības vadonis. Sindikālistisko teoriju pamatpunkts ir *action directe**, kuru paveic pašorganizēta un pašpietiekama arodbiedrība, kas esot tikusi vaļā no politiskās apvārdošanas, ar ko nodarbojas pamatā buržuāziskas izcelsmes sociālistiskās partijas vadoņi. Tieša akcija nozīmē, ka proletariāts iekustas pats bez (pastarpinātas) izpaušanās parlamentos. Šī akcija tiek nosaukta par pro-

letāriskās autonomijas ekstāzi. To radot katra atsevišķā strādnieka enerģija, iniciatīva un drosmē. Brīvo strādnieku armija bez impotentā ģenerālštāba no partijas aparātā izaugušās birokrātijas – pašdarbīga, pati par sevi brīnišķīga un patvarīga. Pārtulkojot to visu no dzejas uz prozu, būtisko **atšķirību starp sindikālismu un sociāldemokrātiju**, ja neskaita vēl arī taktiskās novirzes, veido tas, ka šo kustību vadoniem ir dažāda sociālā izcelsme. Strādnieku arodbiedrības vada paši strādnieki, tāpēc sindikālisma piekritēji drosmīgi secina, ka šādu elementu piekoptajai politikai ir jāsakrīt ar paša proletariāta piekopto politiku. Arodbiedrību lietas nokārto strādnieku elite, kura par tādu tiek atzīta gan no morālā, gan no intelektuālā viedokļa. No strādnieku šķiras nākušais strādnieku vadonis tad nu glābj situāciju vai vismaz ir «labākais no iespējamiem vadītājiem»¹. Lai kāda būtu tā tagadējo paveidu dažādība, sindikālisms mērķē kritizēt to, kā funkcionē tredjūnistiskais un vācu paveida arodbiedrību līderis.

Arodbiedrības vadītājam neapšaubāmi nepieciešamās profesionālās īpašības parasti ir tālu no demokrātijas zemes; tās ar nepieciešamību ir pretstatītas demokrātijai.

Tomēr nav nekādu šaubu par to, cik maldīgs ir pieņēmums, ka proletariāts savas intereses vislabāk nodrošinātu tad, ja uzticētu tās tikai un vienīgi vīriem no savas šķiras, nevis visādiem mēlnešiem no advokātiem un doktoriem. Modernās strādnieku kustības vadonis taču nevar palikt uzticīgs savam roku darbam. Tiklīdz pie darbaldiem strādājošie biedri saņem organizācijas uzticību turpmāk pastāvīgi un par noteiktu atlīdzību pārņem lietū kārtošanu vadāmo vārdā, viņi jau neapzināti nodalās no strādnieku šķiras un pāriet jaunā – ierēdņu šķirā. Proletāriskais strādnieku vadonis pārvēršas un vairs nav strādnieks; viņa pārvēršanos nevar iedomāties tā, ka viņš vairs nestaigātu pa zemi un nevilktu kājās apavus, bet gan psiholoģiskā un ekonomiskā nozīmē, kas viņu padara par viņa kolēģiem advokātam un doktoram līdzīgu mēlnesi. Citiem vārdiem sakot:

¹ *Le meilleur des chefs possibles.*

delegāta un priekšstāvja kvalitātē proletāriskas izcelsmes vadonis tiek pakļauts tām pašām oligarhiskajām tendencēm kā par strādnieku vadoni kļuvis pārbēdzējs no buržuāzijas.

Kopumā ņemot, tieši bijušo strādnieku sevišķi lielā mērā pārņem kaislība uz kundzību. Tiklīdz nokrita pakļautības važas, kas viņu kā algotu strādnieku saistīja ar kapitālu, viņš mazāk kā jebkurš cits vēlējas ar šādām pašām važām tikt piesaistīts masai. Kā visi *Liberti*, viņš steidzas kļūt *Libertinage*¹. Ikvienā valstī pasmeļamā pieredze rāda, ka no proletariāta cēlies strādnieku vadonis rīkojas sevišķi patvaļīgi un sevišķi negribīgi uzklausā iebildumus no savu sekotāju rindām. Tās, bez šaubām, saskan ar viņa parvēnija raksturu. Iznireļa dabai atbilst kundziski un iedomīgi prasīt, lai tiktu ievērota viņa jauniegūtā autoritāte, bet jebkāda veida kritikā saskatīt pazemojumu, nonicinājumu un ļaunprātīgu atgādinājumu par agrākajiem laikiem. Tāpat kā kristīts ebrejs nelabprāt atceras par savu konvertāciju, arī no strādnieku kārtas izcēlies strādnieku vadonis neredz nekādu iemeslu tam, lai tiktu atgādināts par viņa agrāko strādnieka profesiju un notikušo šķiriskās piederības nomaiņu.

Pie tā visa arodbiedrību vadoņiem, kā jau visiem *selfmade men**, piemīt pārkāpināta iedomība. Ko nu viņš un viņa kolēģi ir paveikuši, to «vairs nespēj aptvert, bet tikai apbrīnot». Viņu iedomība gan balstās uz pamatīgām zināšanām par savām lietām, taču parasti viņiem trūkst vispārējās izglītības un orientācijas lielā mēroga pasaules uzskatu jautājumos, kā arī tādas pārliecības par sevi, kāda ir dzimušajiem kungiem, tāpēc arodbiedrību vadoņi parasti nav diez ko spējīgi pretoties uzbāzīgajiem un piesaistošajiem jaukumiem, kas nāk no buržuju puses. Reiz Engels vēstulē Zorgem no Anglijas rakstīja šādi: «Pats pretīgākais šeit ir strādniekos līdz kaulam ieaugušais buržuju *respectability**. Sabiedrība sociāli ir sadalīta neskaitāmos, nepastrīdami atzītos pakāpienos, kur uz katra pakāpiena gan lepnums

¹ Strādnieku vadonis kļūst par libertīnu: šā sugasvārda nozīmi latviešiem atklāj de Sada romāna «Justine jeb Tikumības nedienas» tulkojums (R., 1999).

par sevi, gan arī respekts pret saviem *betters** un *superiors** ir tik sens un tik stingri iedibināts, ka joprojām samērā viegli uzķeras uz buržuju ēsmas. Es nekādā ziņā neesmu drošs par to, ka, piemēram, Džons Bēns par savu popularitāti pie kardināla Manniga, lordmēra un vispār buržuju aprindās klusībā nepriecājas vairāk kā par popularitāti paša šķirā. Pat Toms Manns, kuru es uzskatu par pašu brašāko, labprāt stāsta par to, kā viņš pusdieno ar lordmēru.»¹ Kāds ne pārāk «šķiriski apzinīgs» vācu strādnieks, kuram iznāca personiska saskarsme ar Vilhelmu II, neuzdrošinājās karaļtroņa priekšā izpaust savu pārlicību un turēties pie savas partijas principiem².

Vienlaikus ar pašapmierinātību bijušos strādniekus viegli pārņem arī pārsātinājuma izjūta. Viņu apmierinātība ar sevi tad tiek pārnesta uz viņu apkārtni. Attiecībā uz turpmākajiem centieniem demokrātijas virzienā viņi kļūst vienaldzīgi, ja ne naidīgi. Viņi ne tikai piemērojas pastāvošajām attiecībām, bet pat ieaug tajās. Kas gan vairs spētu viņus interesēt dogmā par sociālo revolūciju? Savu personisko sociālo revolūciju viņi jau ir pabeiguši. Pamatu pamatos viņu zemapziņas domas koncentrējas ap cerību, ka proletariāts pastāvēs vēl labu laiku uz priekšu, lai varētu viņus deleģēt un uzturēt. Tālab par viņu darba pamatakmeni, uz kā viss balstās, kļūst nebeidzama organizēšana, apgalvojot to, ka strādnieku lieta gūs uzvaru tikai tad, kad pēdējais neorganizētais strādnieks būs iestājies viņu organizācijā. Kā jau visi *beati possidentes**, viņi uz cīņu gandrīz vai vispār nav spējīgi. Tāpat kā Anglijā, viņi tiecas pieņemt uzskatu, pēc kura strādnieks un uzņēmējs tomēr ir savstarpēji saistīti noteikta veida aliansē, saskaņā ar kuru strādnieka pienākums ir strādāt tikai tādā uzņēmumā, kurš savas preces laiž tirgū par noteiktu cenu, kamēr

¹ Mihelss šeit ir salicis kopā vairākus fragmentus no Engelsa 1889. gada 7. decembrī rakstītas vēstules. Lordmērs ir lielāko Anglijas pilsētu pašvaldību vadītāju tituls. Engelsa teiktais attiecas uz tā laika Londonas lordmēru Henriju Āronu Aizeku.

² Ķeizars 1900. gadā bija uzaicinājis uz galmu strādniekus sakarā ar kādas lielas administratīvās ēkas atklāšanu. «Visi sociāldemokrāti ir monarhijas ienaidnieki,» sarunas laikā bija teicis valdnieks, uz ko sekojusi atbilde: «Ne visi, Jūsu Majestāte!»

uzņēmēja pienākums ir nodarbināt tikai arodbiedrībā organizētos strādniekus, tādējādi sadalot, kaut arī pašlaik vēl nevienādās daļās, tīro peļņu no viņu kopēji taisītā *business**. Tādā gadījumā tiek stāstīts, ka strādnieka alga kā viņa daļa no peļņas ir atkarīga no tā, kādā stāvoklī atrodas uzņēmums. Šāda mācība, kas tika atvasināta no **slidošās algu skalas teorijas**¹, notušē jebkādas šķiru pretrunas un pavērs strādnieku organizācijas uzdevumus uz kaulēšanās tehnikas pusi. Ja cīņas laiks patiešām ir klāt, tad vadoņi to izmanto garām sarunām: jo ilgāk sarunas vilksies, jo biežāk šo vadoņu vārds būs ļaužu mutēs un varbūt pat avīzēs. Ja to visu izdosies pasniegt kā «apdomību», tad viņiem ir nodrošināta gan pretinieku labvēlība, gan – vairumā gadījumu – arī apstulbināto vadāmo pateicība.

Vadoņu savtīgumā liela nozīme ir gan slinkumam un glēvumam, gan – konkrētos gadījumos no tiem grūti nošķiramiem, ar tiem gandrīz saaugušiem – pieredzes komponentiem. Karstgalvji, kuri nonākuši strādnieku vadoņu vidū arī no strādnieku ģimenēm, ir kļuvuši vēsi un mierīgi, un viņu godīgā pārlicība liedz viņiem turpināt pārgalvīgu politiku, ar kuru viņi neko vairs nevar iegūt, bet visu iegūto liktu uz spēles. Lietišķie un personiskie apsvērumi parasti iet roku rokā. Vienu no tiem var noraidīt tikpat maz kā otru. To rezultātu – proletariāta vadoņiem imanento omulību – kāds vācu arodbiedrības darbinieks ir ietērpis visgodīgākajos vārdos: «Lai tas neizskan kā pārmetums, bet pats par sevi saprotams ir tas, ka tad, kad mēs visi vēl stāvējām pie fabriku darbaldiem un mums bija jāiztiek arniecīgām algām, mēs bijām personiski daudz vairāk ieinteresēti nekā tagad, lai sabiedriskā sistēma tiktu izmainīta iespējami drīzāk.»² Šādu miermīlību vēl jo vairāk pastiprina tas, ka bijušais strādnieks, kā tas parasti notiek, darbodamies žurnālistikā, par spīti

¹ Tā centās ņemt vērā algas reālo pirktspēju attiecībā pret katrā valstī izveidojušos cenu līmeni, kas, savukārt, ir atkarīgs no darba ražīguma un kapitāla piesaistes nozarēm un teritorijām.

² Tā teicis grāmatstāvējis Kloths 1906. gadā Berlīnē notikušā arodbiedrību konferencē, kuras protokolā atzīmēti izsaučieni, ka teiktais vairāk attiecas uz partijniekiem.

apbrīnas cienīgā centībā savāktam faktisko zināšanu masīvam, tomēr ir palicis bez vajadzīgajām priekšzināšanām, lai simtprocentīgi asimilētu, apjēgtu un izmantotu zinātniskās doktrīnas elementus. Tad viņš klusībā sakārto idejiskās vadlīnijas pats pēc savas sistēmas, kurā viņa individuālās tendences uz mieru neitralizē varenās teorijas dinamismu (kā tas, bez šaubām, bieži notiek arī ar intelektuālajiem marksistiem). Kārlis Markss vēstulē Zorgem 1877. gada 19. oktobrī rakstīja: «Strādnieki, kad tie .. liek darbu pie malas un kļūst par profesionāliem literātiem, pārtop «teorētiski nešķīstos».»

Spriedumi, kādi gāžas pār **arodbiedrību funkcionāriem**, ir iekrāsoti visneiedomājāmākajos veidos. Cik ļoti arodbiedrību ierēdniecība labpatīk ne vien plašām partijiskajām aprindām, bet iepriecina arī buržuāziskos reformatorus, tik bieži viņi kļūst arī par mērķiem, kuros triec viņu pretinieku antipātijas. Un šo pretinieku nav mazums: teorētiķi, sociālistiskie pūristi, marksisti, sociālie revolucionāri, sindikālisti un anarhisti. Arī no nelabvēlīgajiem spriedumiem par arodbiedrību līderiem šis un tas ir pamatoti jāņem vērā.

Uz bijušajiem strādniekiem viņu jaunā apkārtnē atstāj neizdzēšamu iespaidu. Viņu uzvedības formas kļūst daiļākas un noslīpētākas. Ikdienišķajos kontaktos ar augstākos slāņos dzimušajiem strādnieks iemācās lietot labas manieres. Profesijas noteiktā saskarsme, kas arodbiedrības un arteļa strādnieku vadītājam jākopj ar citu šķiru un partiju piederīgajiem, dabiskā kārtā viņu «pieslīpē». Augstāko kārtu asimilācijas un absorbcijas spēks attiecībā uz strādnieku vadoņiem darbojas kā likums, ko nevar pasniegt kā pārmetumu viņiem. Septiņpadsmitajā gadsimtā valdnieki bija apguvuši labāku izpratni par apkārtnes ietekmi uz cilvēka personību. Polijas un Saksijas Augusta II politiskajā testamentā ir tāda ievēribas cienīga vieta, kurā viņš iesaka savam pēctecim nepārtraukti mainīt vietām savus sūtņus, jo viņus apdraud pakļaušanās jaunās apkārtnes ietekmei no svešā galma interešu sfēras, kurā viņi ir akreditēti.

Daži strādnieku deputāti mēģina nosegt viņos notikušās pārvērtības ar tikai un vienīgi skata pēc paturētām zīmēm par viņu agrāko stāvokli. Angļu parlamentā, kura paražām atbilst cilindru nēsāšana,

daži izcili strādnieku vadoņi joprojām ierodas ar bezformīgām micēm uz galvas, strādnieku blūzēs un ar sarkanu kaklasaiti. Tāds bija, piemēram, godīgais Keirs Hārdijs, bet ne nu viņš vienīgais. Itāliešu parlamentā arī intelektuālis, vecais internacionālists Andrea Kosta pēc tam, kad tika ievēlēts par palātas viceprezidentu, pretēji paražai, kas šā amata saņēmējam lika nēsāt cilindru, turpināja joprojām staigāt nobružātā platmalē ar nokarenām malām. No strādnieku aprindām cēlušies sociāldemokrātiskie, kristīgi demokrātiskie, arodbiedrību utt. vadoņi mīl savās uz masām vērstajās runās sevi arī turpmāk dēvēt par strādniekiem. Šāda vadoņiem un masām kopīga elementa izcelšana priekšplānā ir izmantojama kā līdzeklis, lai padarītu vadoņus pieņemamus vadāmajiem un piesaistītu šos otros pirmajiem. Kad tauta 1848. gadā balsoja Francijā, tur par īstu modi bija kļuvusi kandidātu dēvēšanās par *ouvriers**. Šāds apzīmējums deva viņiem ne tikai «izredzes gūt slavu», bet arī «veiksmes izredzes»¹. Ne mazāk kā divdesmit vienam no viņiem arī izdevās tapt ievēlētiem. Francijas, Itālijas utt. sociāldemokrātu tagadējā laika vēlēšanu saraksti eksplīcē šādu apzīmētāju īsto dabu: tajos par skārdnieku meistariem vai zemes īpašniekiem (tātad sīkburžujiem) izsītušies bieži figurē kā skārdnieki u. tml. Tā nu ir iegājies, ka šādi elementi strādniecībai domātajos vēlēšanu uzsaukumos sauc sevi par strādniekiem, bet buržuāzijai paredzētajos – par meistariem. Ārīšķīgais uzsvars uz viņu proletārisko izcelsmi tomēr nespēj aizslaucīt kopējo iespaidu par viņiem, ko Žoress pirms savas pāriešanas sociālistu nometnē aprakstīja šādi: «Strādnieku deputāti parlamentā ātri kļūst kā buržuji šo vārdu sliktākajā nozīmē, viņi zaudē savus dzīvības spēkus un sākotnējo enerģiju, paturot tikai žēlabaino toni savās runās no tribīnes.»²

¹ *Titre de gloire un titre de chance*. Kandidāti sauca sevi par strādniekiem, un tā bija ne vien goda, bet arī panākumu (izredžu) lieta.

² *Les députés ouvriers qui arrivent au Parlement s'embourgeoisent vite, au mauvais sens du mot; ils perdent leur sève et leur énergie première, et il ne leur reste plus qu'une sorte de sentimentalité de tribune.* – Jean Jaurès, in *der Dépêche de Toulouse vom 12. November 1887*.

Buržuāziskas izcelsmes strādnieku vadoņu nomaiņa ar strādnieku izcelsmes vadoņiem tādējādi nedod ne teorētisku (no sociālistiskā redzes leņķa), ne praktisku aizsardzību pret vadoņu neuzticamību. Stāsta, ka no 11 strādniecībai piederošiem priekšstāvjiem, kuri *Gouvernement Provisoire* organizētajās vēlēšanās 1848. gadā tika ievēlēti parlamentā, ne mazāk kā desmit atmeta programmu, uz kuras pamata viņi bija ievēlēti.

Daudzi jo daudzi cilvēciskie tikumi tiek pierakstīti Internacionāles **itāliešu** nozarojumam, kura priekšgalā stāvēja gandrīz tikai no buržuāzijas un aristokrātijas cēlušies vadoņi (apmēram no 1868. līdz 1879. gadam), kamēr netikumīgus izņēmumus sagādāja tikai divi strādnieki: par paraugstrādnieku sevi dēvējušais Stefano Kaporuzo izlaupīja kasi Neapoles strādnieku savienībai, kuras priekšsēdētājs viņš bija, un Karlo Terzaghi, kurš vadīja Turīnas sekciju, tika atmaskots kā algots policijas spiegs un patriekts no partijas. Strādnieku kustības vēsture kopumā māca, ka proletariāta partija ir pakļauta apkārtnes ietekmēm proporcionāli tam, cik ekskluzīvi proletāriskā tā ir. Pirmais parlamenta deputāts no Milānas *Partito Operajo* (1882), kurā par biedriem tika uzņemti tikai proletārieši, burtu lējējs Antonio Mafi tūlīt pat iestājās buržuāzijas kreiso frakcijā un paskaidroja, ka strādnieka ievēlšanu parlamentā nedrīkst raksturot kā uzstāšanos pret citām sabiedriskajām šķirām. Napoleona III ķeizārvalsts laika prudonistu vadonis, gravieris Henrijs Luijs Tolēns un grāmatu iespiedējs Fribūrs, kuri Internacionāles 1. kongresā 1866. gadā Ženēvā nežēloja pūles, lai ieviestu organizācijas statūtos tādus pantus, kuriem bija jānotur iespējami tālāk no šīs organizācijas intelektuālie un no buržuāzijas cēlušies elementi, 1871. gadā uzstājās pret Komūnu un ielaidās darījumos ar Tjēru, ar ko nopelnīja nodevēju apzīmējumu un izslēgšanu no Internacionāles; mūža beigās Tolēns bija senators konservatīvajā republikā.

Angļu strādnieku vadonis Odžers bija Internacionāles Ģenerālās padomes priekšsēdētājs, bet pēc Parīzes Komūnas pameta Internacionāli daļēji Marksa autoritāro manieru dēļ, bet daļēji arī tāpēc, ka – tā Markss teica par viņu pēc tam – viņš esot izmantojis Internacionāli

tikai kā līdzekli strādnieku uzticības iegūšanai un novērsies no tās tad, kad sociālisma principi sāka traucēt viņa tālāko politisko izvirzīšanos; viņam pieslēgās vēl viens angļu strādnieku vadonis un ģenerālās padomes loceklis Lekrafts, kurš pa to laiku bija kļuvis par skolu padomnieku.

Kopumā ņemot, jāteic, ka visos gadījumos, kad strādnieku armijas maršala zizlis atrodas tulznainajās strādnieka rokās, šī armija tiek vadīta mazāk pārliecinoši un mērķtiecīgi nekā tad, ja vadību notur no citām sabiedriskajām šķirām cēlušies vīri. No tā, ko kāds franču kritiķis ir teicis par **proletāriskas izcelsmes strādnieku vadoņiem politikā**, sevišķi atbilstīgs ir apliecinājums, ka viņu morālā un intelektuālā kvalitāte ir salīdzinoši zema, jo viņi nav saņēmuši ne labu audzināšanu, ne atbilstīgu izglītību. Atgādinājumi par daudzu šādu vadoņu izturēšanos noder par uzskates līdzekļiem antipātiju radišanai pret parlamentāro sistēmu. «Pēc feodāļu varas nāca buržuju vara. Vai pēc buržuiem varu pārņems vadītāji? Jau Lafontēns ir teicis, ka mūsu ienaidnieks ir mūsu priekšnieks.»¹

Kā jau tas vienmēr notiek, proletariāta enerģiskais uznāciens uz pasaules skatuves, kā arī šā uznāciena blakusefekti, kas ar to bija saistīti, – stingrā un nenogurdināmā kontrole pār publiskās varas orgāniem un arī ne mazākā mērā pār savu organizāciju instancēm – ļāva cerēt uz ētisku un atjaunojošu ietekmi, taču par to nākas aizvien nopietnāk šaubīties sakarā ar pašu strādnieku tendencēm uz oligarhiju. Kā Itālijas sociālistu partijas avīzes ievadrakstā norādīja un pretrunās nebūt nesapinās Čezāre Lombrozo, proletariāts pārņem savu pretinieku netikumus tādā mērā, kādā tas tuvojas buržuāzijas varas un bagātību pārņemšanai: «Tā saukto tautas partiju – kuras pretendē un reizēm arī iegūst tautas uzticību – šķelšanos vienmēr nosaka tas, ka šīm partijām piemīt visi buržuāzisko partiju netikumi

¹ *Après le règne de la féodalité, nous avons eu le règne de la bourgeoisie. Après le règne de la bourgeois, aurons-nous le contremaître? – Notre ennemi, c'est notre maître, a dit La Fontaine. Mais le maître le plus redoutable, c'est celui qui sort de nos rangs et qui, à force de mensonges et de roublardises, a su s'élever jusqu'au pouvoir. – Flax (Victor Meric), Coutant (d'Ivry). Les hommes du jour, Nr 32, Paris 1908.*

un ka valdībai tās ir viegli korumpējamas gluži kā tādi liberāļi.»¹ Nu jau ir diezgan piemēru arī no Eiropas strādnieku kustību vēstures, tajā skaitā arī no paša pēdējā laika, tam, ka mēģinājums mākslīgi noturēt «proletārisku» partijas vadību noved pie politiska misonēisma, pret kuru organizētajai strādniecībai ir nopietni iemesli būt modrai. Vaimanas, kādas tik bieži dzirdamas no organizēto sociāldemokrātu rindām, proti, ka gandrīz visas viņu kustībā vēl atrodamās nebūšanas nākot no tā, ka proletāriskā partija ir pārplūdināta ar buržuāziskajiem elementiem, balstās uz neizpratni par mūsu attīstības perioda kopējām vēsturiskajām kopsakarībām.

Demokrātisko partiju vadoņiem nav visur vienas un tās pašas iezīmes, jo nebūt ne visās vietās vienādi uz viņiem iedarbojas tas tendenču komplekss, ko nosaka apkārtne – nacionālais raksturs, klimats un vēsturiskās tradīcijas.

Amerikā vairāk nekā jebkur citur pār sabiedrisko dzīvi valda centieni pēc naudas. Kapitāla neierobežotā vara implicē korupciju, kas Amerikā ir ne vien sasniegusi milzīgus apmērus, bet arī kļuvusi par sabiedrībā akceptētu norisi. Tas, par ko Eiropas valstīs var izpelnīties dusmas un sodu, Amerikā tiek uzņemts pavisam vienaldzīgi vai ar ciniskiem smiekliem. Lekijs uzskata, ka amerikāņu vērtējums tikai pēc viņa publiskās uzvedības novestu pie šīm amerikāņim pārāk ne-labvēlīgiem un netaisnīgiem spriedumiem.

Tādējādi nemaz nav jābrīnās, kad mēs dzirdam, ka tieši Ziemeļamerikā strādnieku vadoņu tieksme uz kundzību ir aizgājusi vistālāk un izpaužas bez pieseguma – atbilstīgi turienes materiālajai videi bez kādiem izskaistinājumiem. Strādnieku vadonis Amerikā seko turienes dzīvē valdošajām kapitālisma iezīmēm. Viņa amata pildīšanas paradumi ir iekrāsoti caur un cauri plutokrātiski. Pēc tam, kad ir laimīgi noslēgta vienošanās par algu tarifiem vai kas līdzīgs tai, arodbiedrību *officials** un uzņēmēji pulcējas *evening dress** pie

¹ È allora che sorgono tutte quelle suddivisioni dei così detti partiti popolari che hanno tutti i vizi dei partiti borghesi, e pretendono e qualche volta ottengono il prestigio popolare, e sono facile strumento alla corruzione governativa che del nome loro si serve per dirsi liberale. – Lombroso C. I frutti di un voto. – *Avanti*, 10, 1904, Nr. 2987.

bagātīgi klāta galda. Kongresos par paradumu ir kļuvis pasniegt vērtīgas dāvanas pilnīgi nepazīstamiem delegātiem un jo īpaši viņu sievām (dārglietas u. tml.). Īpaši nopelni tiek atzīmēti ar ārkārtīgi lielām prēmijām. Droši informācijas avoti vēsta, ka strādnieku vadoņi un jo sevišķi **arodbiedrību lideri** uztver savu amatu kā atspēriena dēlīti individuālam lēcienam uz-pārāko-augstumu. Dažs labs savu stāvokli, par kuru viņam būtu jāpateicas šķiras locekļiem un darba kolēģiem, izmanto personiskiem mērķiem bez kādiem sirdsapziņas pārmetumiem. Šo apstākļu zinātāji pauž, ka strādnieku šķira Amerikā ir izvīrējusi vismazāk vadoņu, uz kuriem varētu attiecināt goda jēdzienu. Lielum lielo daļu turienes arodbiedrību vadoņu sociāldemokrāti apraksta kā *stupid and cupid**. Vēl kāds amerikāņu sociāldemokrāts parāda šādu amerikāņu sociālistu vadoņiem neglaimojošu ainu: «Tas ir vīrs, kuram sociālās kritikas izpausmju pamatā atrodas personiskās likstas. Viņš trokšņo, nevis iet dziļumā. Viņam trūkst izglītības, un viņa prasību un neatlaidības pamats bieži vien ir izpratnes trūkums.»¹ Kārtīgi un saprātīgi strādnieki viņu dēļ vai nu turas pa gabalu no jebkādām strādnieku organizācijām, vai ir spiesti iet savus maldu ceļus. Kapitālisti ir cieši sagrābuši šos cilvēkus savās rokās. Būdami neizglītoti parvēniji, viņi jo īpaši uzķeras uz glaimiem, un tā ir mazākā no viņu kļūdām. Bieži vien labākais apzīmējums viņiem ir kapitāla algotie karakalpi. *Union Officer* nokļūst savu pretinieku «bosa»² aizbildniecībā un tiek saukts par *scab*³ vai, lietojot trāpīgu izteicienu, «strādnieku leitnantu kapitālistu armijā»⁴.

¹ *He is a man who often expresses a social dissatisfaction based upon personal failure. He is very apt to be loud rather than profound. He is as a rule not an educated man and his demands and urgings are based too often on ignorance. – Wilshire G. Wilshire Editorials. – New York, 1906. – P. 140.*

² Amerikāņi «bosa» apzīmējumu patapināja no Ņujorkas dāņu lietotā vārda «baas» – meistars; par bosa nozīmi ASV sociālajā un politiskajā dzīvē priekšlasījumā «Politika kā profesija» daudz runāja Makss Vēbers: Vēbers M. Politika kā profesija... – 67. – 69. lpp.

³ Angļu valoda ļauj šo vārdu saprast ar dažādām negatīvām nozīmēm: streiklauzis, bet arī krevele un ļaundaris.

⁴ *Laabor lieutenant of the capitalist class.*

Viena otra no labāk organizētajām arodbiedrībām tur slēdz līgumus ar savas rūpniecības nozares kapitālistu grupām par patērētāju apkrāpšanu un laupījuma sadali. Tur kapitālista A interesēs un par viņa naudu tiek organizētas akcijas pret kapitālistu B, prasot algas pielikumu. Tur arodbiedrībai izdevīgs streiks izjaukts, tiklīdz uzņēmējs apsola streika vadītājam naudu, ar kuru pietiks viņa mūžam. Vienīgie, kuri nepamana savu vadoņu darbus un nedarbus un ļauj sevi vazāt aiz deguna, ir arodbiedrībās organizētie amerikāņu strādnieki, kurus – droši vien tāpēc, ka viņiem trūkst sociālistiskās šķiras apziņas, – kāds beļģu lielkapitāla publicists slavināja par viņu *non plus ultra** inteliģenci un nosauca par spīdošu piemēru Eiropas slinkajiem un pagrimušajiem strādniekiem. Jā, viņi ļauj sevi izmantot pat tā, ka atsakās strādāt kopā un tādējādi atņem maizes kumosu saviem asredzīgākajiem kolēģiem, kuri izprot un publiski aprunā arodbiedrību vadoņu spēli.

Ziemeļamerikas organizētās strādnieku šķiras vēsture pēc korupcijas gadījumu daudzuma nepaliek iepakaļ ziemeļamerikāņu lielkapitāla šķiras attīstībai. «Gan vienā, gan otrā gadījumā izpaudies zemiskums un nekrietnība pārvērš par vilšanos organizētās strādniecības varonību un jūsmu, kurai bija liela loma citu valstu strādnieku kustībās. Uz naudu balstītās civilizācijas cinisms dod vadlīniju tiklab kapitālistiem kā proletāriešiem.»¹ Amsterdamas kongresa laikā 1906. gadā privātās sarunās Bēbelis atstāstīja to, ko Markss un Engels viņam reiz bija teikuši Londonā: «Jā, sociālisms Amerikā būtu ticis daudz tālāk, nekā tas ir noticis, ja vietējie kapitālisti nebūtu bijuši tik veikli, apturot strādnieku kustību tādējādi, ka korpēja tās vadoņus.»²

¹ *It is in both cases a sordid and dreary tale and, in the case of organized labor, is unrelieved to a disappointing degree by the heroism and sentiment which have played such a conspicuous part in the labor movements of other countries. The cynicism of a civilization based on cash seems to have found its way into the bones of both capitalist and proletarian. – Lewis A. The Rise of the American Proletarian. – Chicago, 1907. – P. 196.*

² *De Leon D. Flashlights of the Amsterdam Congress. – New Yourk, 1906. – P. 41.*

No strādniekiem cēlušos strādnieku vadoņu personību caurmēra līmenis Anglijā ir respektablāks nekā viņu amerikāņu kolēģu līmenis, tomēr ir ļoti līdzīgs un atbilst saimniecisko un rases nosacījumu līdzībai. Tikai politiskās dzīves saskarsmes formas Anglijā ir nedaudz tīrākas un smalkākas. Marksistiski orientētā angļu *Socialdemocratic Federation* grupējuma vadonis Henrijs Meijers Hindmans, kas nācis no visizcilākajiem lielburžuiem, bija ar spīdošu izglītību un sociālisma lietai upurēja diplomāta karjeru, memuāros dalās ar politiskajā dzīvē gūtajām atziņām, ka daudzi angļu strādnieku vadoņi ar visenerģiskākajiem un visapdāvinātākajiem priekšgalā, ir atsprāguši no sociālisma, tiklīdz viņi ar partijas akadēmiski izglītoto biedru palīdzību bija tikuši līdz kārtīgam politiskās izpratnes līmenim un varēja pārdot iegūtās zināšanas buržuāzijai. Strādniecība šādu uzvedību nekad nav ņēmusi ļaunā. Tieši pretēji – pārbēgušos strādnieku vadoņus partijiskie proletārieši ir aizrautīgi apbrīnojuši par viņu inteliģenci (*cleverness*), kas viņiem devusi šo iespēju. Proletārieši samierinājās ar to, ka viņu balsis vienam otram nolīdzinājušas politisko skrejceļu. Cits angļu politiskais publicists Hobsons, kas stāvēja tuvāk *Labour Party* reformistiskajam spārnam, piezīmēja, ka pietiekami daudz bija tādu strādnieku vadoņu, kuri uzlūkoja strādnieku kustību kā morgu (vai – labāk – kautuvi: *a charnel-house of a broken reputations*) nogalinātām reputācijām. Pie angļu liberālisma taktikas pieder strādnieku kustības ietekmīgāko vīru saistīšana, dāvājot viņiem kādu amatu vai pagodinājumu. Dažs labs no krietnākajiem strādnieku pārstāvjiem vājuma brīžos jau ir padevies kārdinājumam un uz visiem laikiem gājis zudumā proletariātam. Amerikā un mazākā mērā arī Anglijā «pacelto strādnieku eksistence» dod dažus brīnišķīgus eksemplārus, bet kopumā tomēr pusizglītotus, arogantus un egoistiskus dauzoņus, par kuru atbaidošā tipa parādīšanos mūs jau brīdinājis Didro, liekot Lumpaciusam teikt: «Es būšu tērpts kā visi nabagi. Es būšu visbezkaunīgākais blēdis, kāds jebkad bijis.»¹

¹ *Je serai comme tous les gueux revêtus. Je serai le plus insolent maroufle qu'on eût encore vu. – Diderot D. Le neveu de Rameau. – Paris, 1877. – P. 44.*

6. nodaļa

Tā sauktais jautājums par zinātņu doktoriem un intelektuālo elementu nepieciešamību strādnieku kustībā

Naidu pret zinātņu doktoriem sociālistiskajā strādnieku kustībā pamatojas uz pavisam atšķirīgiem pieņēmumiem. Ir divi pazīstamākie skatījumi šādai nostājai. Pirmais skatījums Vācijā, kas tieši šajā ziņā ir atradis visplašāko atsaucību jo sevišķi Lielajā Berlīnē, abās Saksijās un Reinzemē – Vestfālenē, tveras pie radikāli nesamierināma atbalsta punkta – ticības savām tiesībām pārnest **doktoriem** it kā piemītošo niķi padarīt strādnieku kustību gan «seklu», gan arī «ūdeņainu», kā arī «pārburžuāziskotu»; un nolaupt šai kustībai vīra spēku un novest to oportūnismā un padevībā. Toties otri – evolucionisti un oportūnisti, kuriem kādā acumirkli nav ērta «radikāļu» nelokāmā *memento principiis obstare**, – izgāž uz viņiem savas dusmas par to, ka šie caurkritušie intriganti, fosilie profesori u. tml. ļautiņi, kuriem nav ne jausmas par strādnieku kustību un tās patiesajām vajadzībām, izjauc kustības normālo gaitu ar savām studiju istabās izlolotajām pārgudrībām. Tātad vieni pieskaita doktoru pamatmasu **revizionistiem** un aizdomīgiem buržujiem, kuri gribētu aizvest sociālistus pie galēji labējiem, otri – pavisam pretēji – sliecas viņus pataisīt par **ultraradikāļiem**, kuri novirzīs sociālistus pie galēji kreisajiem, pie anarhisma piekritējiem.

Itālijā intelektuāļi ir nokļuvuši zem divām ugunīm aptuveni kopš 1902. gada. No vienas puses, *Riformisti* izspēlēja laukstrādnieku veselīgo, proletārisko spēku pret *circoletti ambiziosetti**, kas it kā esot pārņēmusi galvenokārt buržuāziju un sīkburžuāziju. No otras puses, *Rivoluzionari* rūpniecības strādnieku šķiriskās apziņas vārdā devās cīņā pret partijā kupli pārstāvēto ierēdniecību un buržuāziskajiem vadoņiem. Abas šīs daļas apgājās ar intelektuāļiem kā ar peramajiem

zēniem un padarīja tos atbildīgus par visiem partijas maldiem un nolaidības grēkiem. Līdzīgas epizodes vērojamas arī **Francijas** strādnieku kustībā. Arī **Vācijā** pret akadēmiskajām aprindām ir celtas biedējošas un smagas apsūdzības. Ir bijuši tādi momenti vācu sociāldemokrātijas vēsturē – te atmiņā nāk **Drēzdenes kongress**, kurā visi komplicētie jautājumi par partijas taktiku šķita reducējami uz «jautājumu par doktoriem»; momenti, kad studējušie partijas biedri kļuva par vispārējas nicinājuma izrādīšanas mērķiem. Līdzīgas lapuses ir atrodamas citu strādnieku partiju vēsturē, piemēram, **Rumānijā**. Arī revolucionāro uzplūdu periodā pēc pasaules kara izglītotie boļševiku vadoņi mēģināja iededzināt akadēmiskā kauna zīmi sociālisma mēreno novirzienu izglītotajos vadoņos.

Naidis pret akadēmiski izglītotajiem pamatojās pārsvarā uz aplamiem pieņēmumiem. To taču nemaz nevar iedomāties, kā būtu sarindojami motīvi, lai cilvēki, kuri pārnākuši no buržuāzijas pie strādniekiem, vēlāk kopā ar strādnieku partiju dotos atpakaļ pie buržuāzijas galēji labējā spārna. Tad jau ar daudz stiprākiem, kaut arī ne pilnīgi pietiekamiem argumentiem no psiholoģijas un vēstures sevi ir nostiprinājusi pretējā tēze.

1. Psiholoģiski: ļoti atbilstīgi reiz piezīmēja Kautskis, gan tikai attiecībā uz laikmetu, kurā «izglītotie cilvēki apzīmogoja sociālismu kā noziegumu vai ārprātu», – uz laikmetu, kuru viņš uzskatīja par jau noslēgušos (manuprāt, tas tolaik bija pārsteidzīgi), – ka tiem, kuri pieslējās sociālismam no buržuāzijas aprindām, vajadzēja būt apveltītiem ar daudz lielāku enerģiju, revolucionāro degsmi un pārliecības spēku, nekā to vajadzēja proletāriešiem¹. No buržuāzijas, jo īpaši no tās augstākajiem slāņiem nākušie sociālisti ir gājuši cauri smagām iekšējām un ārējām cīņām, cauri rūgtuma pilnām dienām un bezmiega naktīm, lai nonāktu līdz sociālismam, attīstot sevi tādu pārliecības stiprumu, enerģiju un kaislības, kādas viņu proletāriskie biedri var parādīt tikai retumis. Viņi ir nodedzinājuši visus tiltus ar

¹ Kautsky K. *Die Soziale Revolution. I. Sozialreform und soziale Revolution.* – Berlin, 1902. – S. 27.

veco pasauli, attiecībā pret kuru viņi tagad ir nāvīgi, *a priori** nesamierināmi ienaidnieki. Ejot cīņā pret buržuāziju, viņiem ir viegli pievienoties visradikālākajiem virzieniem.

Bijušo buržuju pie nesamierināmajiem proletāriešiem dzen ne tikai viņa dvēselē noritējušī iekšējā cīņa, kas pavada viņa atdalīšanos no savas šķiras celma un piešķir viņam palielinātu kaismes un enerģijas devu, bet arī labākas zināšanas vēsturē un pilnīgāka, no iekšpuses iegūta izpratne par pašas buržuāzijas būtību. Sociālistiskajam proletārietim bieži vien ir grūti pareizi novērtēt savu pretinieku spēku un viņa rīcībā esošo cīņas līdzekļu daudzveidību. Viņš naivi brīnās par buržuju pasaules sociālajiem strāvojumiem un attiecībā pret atsevišķu buržuāzijas slāņu nopietni vai blefojot izteiktajiem sabiedrības uzlabošanas vilinājumiem nokļūst līdzīgā situācijā kā zemnieks gadatirgū. Turpretī bijušais buržujs daudz pareizāk izprot savas bijušās šķiras pūliņus iemidzināt strādnieku kustību. Kā jau šādu lietu zinātājam, viņam ir vieglāk saskatīt buržuāzijas rīcības patiesos dzinējspēkus. To, ko viņa proletāriskais partijas biedrs pieņem par pretinieka laipnības aktu un pretinieka gatavību uz sadarbību, viņš atrod par zemisku pielabināšanos un lētu uzpirkšanu. Ko viņa proletāriskais partijas biedrs uzskata par lielu soli uz priekšu pretī mērķim, to viņš novērtē par niecīgu posmiņu virzībai pa nebeidzama kara lauku.

No proletāriešu un buržuāzijas aprindām nākušo vienas un tās pašas idejas nesēju attīstības procesu atšķirības uzspiež arī ārējas atšķirības taktiskajās nostādnēs attiecībā pret ienaidniekiem un gadījuma sabiedrotajiem. Pēc izcelsmes divu dažādu sociālistu grupu atšķirīgā psiholoģija ir loģiski pamatota. Proletārietis ar partijas biedra karti, kaut arī bez partijiska amata, pamana progresu daudzos virzienos, kurus nosaka idejas, par kurām viņš kaislīgi cīnās: viņš redz partijas skaitlisko pieaugumu, viņš pat uz savas ādas izjūt atalgojuma politikas uzlabošanos, viņš ir organizēts ne vien partijā, bet arī arodbiedrībā un droši vien iestājies arī patērētāju biedrībā. Visās šajās vietās gūtie iespaidi un pieredzētais mudina viņu būt samērā apmierinātam ar visu. Viņš vēro sava stāvokļa pārgrozības

caur rozā brillēm un tāpēc viegli var kļūt pārāk optimistisks arī tad, kad viņš vērtē atlikušo ceļu līdz savas šķiras kopīgo vēsturisko uzdevumu izpildei. Viņš pieņem par maziespējamu, ja ne par pavisam izslēgtu, to, ka tas viss varētu būt tikai pārejošas parādības. Šādā omā viņš kļūst augstsirdīgs, laipns un līdz zināmai robežai samierniecisks attiecībā pret pretiniekiem. Proletārieti, kurš iegūst vietu partijas aparātā, visas šīs noslieces, dabiski, pārņem vēl lielākā mērā.

2. Vēsture apstiprina mūsu apgalvojumus, kolīdz mēs palūkojamies uz pārbēdzējiem no aristokrātijas un lielburžuāzijas – uz muižniekiem Mihailu Bakuņinu un Pjotru Kropotkinu (abi **anarhisti**), uz Frīdrihu Engelsu un uz Kārli Marksu. Vēsturisko datu izpēte apstiprina psiholoģijas atzinumus: parasti – un tas atstāj iespēju iztirzāt daudzus un dažādus izņēmuma gadījumus – sociālistiskie eksburžuji nopietnajos partijas dzīves jautājumos piedāvā pašus radikālākos, nesamierināmākos un principiālākos risinājumus. Bernšteins reiz vērsa uzmanību uz to, ka, pretēji izteiktajiem apgalvojumiem, arī angļu **čartistu** kustībā **doktori** izcēlās ar īpašu radikālismu. «Čartistu strīdos radikālais īstenībā ne vienmēr sakrita ar proletārisko un mērenais – ar buržuāzisko. Pazīstamākie radikālā novirziena pārstāvji bija buržuju šķiras piederīgie, literāti utt., kamēr daudzi vadoņi, kas bija cēlušies tieši no strādnieku šķiras, pārstāvēja vismērenāko taktiku.»¹ Tomēr, no otras puses, strādnieku kustības vēsture māca arī to, ka daži revizionisma virzieni ir stipri piesātināti ar «akadēmiķiem». Lai gan **revizionisms Vācijā** neuzplauka no «sociālistisko studentu» mazās grupas pumpura, kur tas tika demonstratīvi lolots, tikpat neiespējami ir nepamanīt to, ka galu galā ne tik daudz **studējušie revizionisti**, cik **arodbiedrību kustības vadoņi**, t. i., proletārieši pēc izcelšanās deva grūdienu reformisma novirziena attīstībai vācu sociāldemokrātijā. Tā tas parasti notiek tieši ekskluzīvi būvētajās strādnieku kustībās: **labējā sociālisma** sējēji

¹ Bernstein Ed. *Zur Theorie und Geschichte des Sozialismus. – Teil II. – Berlin, 1904. – S. 18.*

un kopēji bija Internacionālās darbinieku asociācijas franču grupa ap Fribūru un Tolēnu, angļu tredjūnisti, tā sauktais integrālais novirziens ap «*Revue Socialiste*», ko vadīja kādreizējais dienas strādnieks, lēnprātīgais Benui Malons, pret kuru cīņā stājās vispirms trakulīgais mediķis Pols Bruss un pēc tam nesamierināmie marksisti, tādi kā angļu ārsts Pols Lafargs un studējušais literāts Žils Geds; tāpat labējo sociālismu veidoja arī Neatkarīgā strādnieku partija ar Strādnieku pārstāvju komiteju¹, Ženēvas grupa ap lakotāju Šiesu un laukstrādnieki no Redžo nell Emilijas. Nemeklējot tālākās atbildes uz jautājumu *cui bono?*², ir pamats secināt, ka no pašu strādnieku vidus izcēlušies strādnieku vadoņi spēj likumsakarīgi orientēt strādnieku kustību pa labi: kā Legīns, Ansēle, Rigola. Runāt par «strādnieku posibilismu»² nav ļaunprātīgs izdomājums.

Saprotams, ka nav iespējams iegūt pārlicinošus statistiskos datus, kuri pierādītu, ka tie, kuri ienāk socialistiskajās partijās no buržuāzijas, lielākā skaitā ir pārstāvēti revolucionāru nekā revizionistu vidū. Pirms dažiem gadiem Itālijā ļoti interesantā, varētu teikt, ka nodokļu statistikas veidā tika iegūts pierādījums iepriekšējā apgalvojuma antitēzei, – pierādījums ne ar skaitļiem tīrā veidā, bet no kura mums tomēr, iztirzājot cēloņsakarību rindu, izrietēs, ka tas skaitliski pierāda antitēzi. Tātad Milānas sociālistu oficiālā partijas organizācija (*Federazione Milanese*) 1903. gadā, kad pārāk lielas daļas biedru tūļība ar biedrunaudas nomaksu bija radījusi jūtamu iztrūkumu organizācijas kasē, piedāvāja tādu risinājumu, kas itāliešu sociālistu aprindās jau daudzkārt ir izmantots: lai ikmēneša iemaksas vairs nebūtu visiem biedriem vienādas, bet uz tiem biedriem, kuriem ir īpašumi, tiktu attiecināts īpašs biedru naudas paaugstinājums progresīvā nodokļa (*tassa progressiva*) formā. Milānas revizionisti, kuri jau sen meklēja pieklājīgu iegānstu, lai izstātos no

¹ Angļu *Independent Labour party* nodibinājās 1893. gadā un 1900. gadā piedalījās *Labour Representative Committee* veidošanā, bet tā pārauga par tagadējo Anglijas leiboristu partiju un 1947. gadā pilnīgi asimilēja «neatkarīgos» leiboristus.

² No vārda *possible* – iespējams: tātad tie, kuri prasa tikai iespējamo.

radikālisma pārņemtās federācijas, uzņēma šo apdomīgo un sociālistiskajām idejām pilnībā atbilstīgo priekšlikumu sakārtot lietas par gaidīto notikumu, lai paziņotu, ka jaunā maksāšanas sistēma neesot ne pareiza, ne taisnīga, un tāpēc viņi lika sevi izsvītrot no biedru saraksta. Šajā situācijā izrādījās, ka visvairāk izsvītrojamo partijas biedru bija tieši īpašnieku vidū. Viņi, tātad buržuji, šajā gadījumā bija atrodami revizionistu vidū. Šā fakta konstatāciju vēl jo vairāk pastiprina novērojums, ka kādus gadus pirms šīs epizodes (aptuveni kopš 1901. gada) vairākums itāliešu sociālistisko intelektuāļu gandrīz vienmēr ir nonākuši revizionistu vidū un vairāk vai mazāk stingri un neatgriezeniski sasaistījušies ar Turati oportūnismu.

Šāda pieredze šķiet pretrunā ar tikai mazliet iepriekš formulēto normu, pēc kuras pārbēdzēji no buržuāzijas pie proletariāta parasti ir naidīgi pret jebkādu piekāpību. Taču tā tikai šķiet. Kā jau mēs iepriekš atzīmējām, eksburžuju nesamierināmību partijā visu citu iemeslu vidū galvenokārt nosaka tas, ka viņiem savs ceļš uz proletariāta partiju bija jāapmaksā ar nikniem cīņiem un daudziem ievainojumiem, kas prasīja par vidusmēru stiprāku atdevību ideālam. Šie revolucionārās enerģijas radošie vadmotīvi tomēr gadu gaitā kļūst aizvien vājāki vai pat pavisam pazūd, jo ceļš no buržuāzijas uz sociālismu kļūst līdzienāks. (Tā notiek arī Itālijā.) Ja mainās zeme un augsne, tad arī augļi ienākas citādi.

Jaunākajā partijas vēsturē atrodami intelektuāļi ir samērā vienmērīgi izkaisīti pa visām nometnēm. Doktoru kopums Vācijā nav sinonīms ne radikāļiem, ne revizionistiem.

Cīņai pret akadēmiski izglītotajiem vācu sociāldemokrātijā ir dažādi cēloņi. Savu reizi tā attīstās kā intelektuāļu savstarpējā cīņa par vadonību partijā. Arī cīņa starp atšķirīgu pamatnostādņu – pielāgoties vai dzīvot pēc teorētiskas konsekvences, samierināties vai nesamierināties, izkopt arodbiedrības pēc tredjūnistu parauga vai marksismu kā vēsturiski filozofisku doktrīnu *throughout** – pārstāvjiem dažkārt izvēršas par cīņu pret zinātņu doktoru mikroskopisko slānīti modernajā strādnieku kustībā. Ne jau vienmēr tie ir auten-

tiskie strādnieki, kuri aicina tikt galā ar doktoriem. Diez vai nākas apšaubīt to, ka intelektuāļu dinamiskā ietekme pār partijas masām noplok līdz ar intelektuāļu skaita pieaugumu. Mazāks sociālistisko advokātu un literātu pulciņš ir ietekmīgāks nekā lielāks, jo tā piedāvājums ir mazāks.

Strādniecībā ir palikusi stingra neuzticība pret sociāli heterogēnajiem elementiem. Ir taisnība Klārai Cetkinai, kura teica: «Daudzkārt vientuļš un nesaprasts stāv pārbēdzējs no buržuāziskās pasaules savu cīņas biedru vidū. Viņš ir vienlaikus svešais un radniecīgais īpašniekiem ielejā, ar kuriem viņu saista audzināšana un sadzīviskie ieradumi, un tāpat vienlaikus svešais un radniecīgais proletariāta augstienē, kura kopībai viņš ir stingri piesaistījies ar savu pārliecību.»¹ Tradīciju smagums tieši uz izglītoto gulstas ar īpašu spēku. Tāpēc neuzticība, kāda viņu apņēma jaunajā vidē, aizskar viņu īpaši sāpīgi. **Intelektuāļi**, kuri, ideālisma dzīti, nonāk partijā, jūtas pazemoti un pievilti. Masas, turklāt, tikai vismazākajā mērā saprot to, cik smags upuris intelektuālim parasti ir jānes ar savu iestāšanos partijā. Kad Pauls Gore **partijas kongresā Drēzdenē** uzskaitīja faktus, kā viņš savas sociālās iesaistītības dēļ ir zaudējis savu profesiju un ienākumus, sabiedrisko stāvokli un ģimeni, dažādos partijskos izdevumos parādījās atbilde, ka tās visas ir, ļoti pieklājīgi izsakoties, emocijas, uz kurām strādniekam ir tiesības nospļauties. Savus «upurus» viņš ir nesis nevis strādnieku šķiras lietai, bet tikai pats sev. Partijas biedriem nav ne jausmas par viņu dēļ veiktās atsacīšanās apmēru. Intelektuālis un proletārietis nesaprot viens otru.

Mūsdienās droši vien tikai dažiem intelektuālajiem sociālistiem nav nekādas vajadzības atkal un atkal skaļi apgalvot masām, ka viņi, **par spīti** savas sociālās izcelšanās pinekļiem un savai augstākajai izglītībai, esot labi sociāldemokrāti, kaut gan, blakus minot, jāpiezīmē, ka parasti gan akadēmiskie kungi neizrādās diži varoņi un tikai sava sociālā raksturojuma dēļ uzstājas ar noliegumiem un koķetē ar

¹ Zetkin K. *Geistiges Proletariat, Frauenfrage und Sozialismus. Nach einem Vortrage.* – Berlin, 1902. – S. 23.

tulznaino dūri. Merlino trāpīja desmitniekā ar savu ironisko piezīmi, ka šādā situācijā izglītotie paliek tikai tik ilgi, līdz viņiem laimējas uzkāpt līdz kustības vadoņu pulkam. Kolīdz viņi ir tur, viņi ir pasargāti vismaz no masām. Ja arī pēc tam pret viņiem ir vērsti demagoģiski izlēcieni, tad tos ir sarūpējuši viņu kritiķi no buržuāziskajām partijām un jo sevišķi viņu konkurenti, kas nākuši no strādnieku šķiras.

Pilnīgi neattaisnojams ētiskā nozīmē ir nicinājums pret zinātnu doktoriem no to cilvēku puses, kuri nav tikuši līdz šim nosaukumam, jo par neapgāžamu faktu ir jāpieņem tas, ka, vismaz daudzās vietās un laikos, dzimis buržujs ar iestāšanos revolucionārās strādnieku šķiras partijā – «puča» partijā jeb «sarkanajos bez tēvzemes, kuri nav tā vērti, lai nestu vācieša vārdu» (Vilhelms II) – gandrīz visos gadījumos sociāli un ekonomiski zaudē tikpat daudz, cik sociālā un ekonomiskā ziņā iegūst viņa pārsvarā akadēmiski neizglītotie biedri ar iestāšanos savas šķiras partijā, uz kuriem viņus dzen jau savas šķiras egoisms. Politiskajās cīņās iegājušajai strādniecībai neapšaubāmi ir vajadzīgi rekrūši no pašu strādnieku vidus, kuri izaug par proletārisko karapulku virsniekiem, un ir labi, ka tādi rekrūši atrodas. Tikpat pašsaprotami ir tas, ka strādnieku šķira nodrošina pašas izvēlētajiem vadoņiem eksistenci un labas pozīcijas dzīvē. Bet tieši tāpēc sliktākais, ko varētu darīt «paceltie» strādnieki, ir rādīt pārākuma pilnas grimases tai daļai biedru, kuru šūpuļi karājas buržuju namos un kuri paši pēc sava lēmuma ir sociālā ziņā «pagājuši zem ūdens» un brīvprātīgi deklasējušies. Uz augšu izsītušies ir paši pēdējie, kuri drīkstētu zāķāt uz leju nonākušos.

Nedrīkst neievērot, ka daļēji mākslīgi kultivētajai masu neuzticībai pret doktoriem ir arī derīgā puse. Šādas neuzticības dēļ ātri aizlasās prom murgu un kaprižu pārņemti eksemplāri no intelektuāļu aprindām, kuri mīl pieslieties sociāldemokrātijai, jo nekas nemaitātu strādniekus vairāk par iecietību pret intelektuāļu izlēcieniem¹.

¹ Mihelss šeit lieto vārdu *Hybris*, ar kuru sengrieķu dramaturģijā tika apzīmēta tāda neapdomīga rīcība, kas aizsāk traģisku notikumu virkni.

Spējas studēt universitātē nav dabiska pārākuma pazīme, bet gandrīz vienmēr tikai ekonomiski izvirzījušos šķiru privilēģija. Tādējādi studējušajam nav tiesību lepoties ar to, ko viņš ir apguvis un uzzinājis. Pirms uzvārda rakstāmais «Dr.» nekalpo par slavu apliecinošu titulu; jebkurš strādnieku ģimenē dzimušais vidusmēra cilvēks, ja vien viņam būtu pietiekami daudz naudas, dabūtu šo pašu apzīmētāju ar tādu pašu vieglumu, ar kādu pie tā tiek caurmēra doktors. Un visbeidzot pats galvenais: proletāriskās kustības veselīguma uzturēšanai ir nesalīdzināmi labāk, ja strādnieku neuzticība pret pārbēdzējiem no buržuāzijas ir simtkārt stiprāka par to, cik viņi to pelna, nevis tas, ka tikai vienreiz proletariāts viņas savā pārlietu lielajā uzticībā saviem vadoņiem. Jāatzīst, ka viena nostādne šeit izslēdz otru.

Nav taču nekādu šaubu par to, ka tehniskā ziņā tālu aizgājuši vācu strādnieku kustība nevarētu iztikt bet **intelektuāļiem**. Kaut arī **vācu sociāldemokrātija** gan pēc savām kopējām proporcijām, gan pēc vadoņu izcelsmes, kā mēs to redzējām, ir lielā mērā proletāriska, un tās vadoņu vidū ar ietekmi izceļas Augusts Bēbelis un ar nozīmību – arī tādi vīri kā Ignacs Auers, Johans Timms, Martins Segics, Ādolfs fon Elms, Oto Huē un citi, kuri cēlušies no proletariāta vai no proletariātam tuvām kārtām, tomēr nav apgalvots par daudz, sakot, ka partija ciestu lielus garīgus un politiskus zaudējumus, ja studējušie pazustu no sociāldemokrātijas.

Sekojojot dažu uzskatam, cīņā izgājušajam proletariātam nav nemaz tik ļoti vajadzīgi intelektuāļi kā palīgi sociālajā praksē. Kā teikts: «Ja intelīģence gribētu būt tikai praktiskā cīnītāja, nevis teorētiķe, tad tā padarītu sevi par nenozīmīgu piedēkli strādnieku kustībai, jo kāda gan būtu nozīme tam, ka vairākiem miljoniem strādnieku pievienojas daži simti doktoru, ja, turklāt, miljoni ved šo cīņu labi, bet simti – mazāk labi?» Pretēji tam, doktori ir ļoti vērtīgi proletāriešiem sociālās teorijas ziņā, jo viņi atšķetina vēsturiskās kopsakarības starp strādnieku kustību un pasaules kopējo gaitu un tādējādi nepieļauj no strādnieku redzesloka pazust plānveidīgumam viņu kustības dažādo atzarojumu sadarbībā pa ceļam uz pasaules pārveidošanas

mērķi, kas jāsasniedz iespējami drīzākā laikā. Tātad inteligences uzdevums ir «izturēt skaidru un pieejamu strādnieku kustības lielo mērķi un dot strādniekiem tādu izpratni par sabiedriskajām norisēm, kāda garantē proletariāta tuvojošos uzvaru»¹.

Mēs šeit neuzskatām par vajadzīgu atspēkot iespējamās apsūdzības, kuras mums varētu izteikt par doktoru nepieciešamības strādnieku kustībā vēsturiskā fakta konstatāciju kā argumentu pret inteligenci, kas nākusi no cīņā izgājušā proletariāta. Katrs, kurš kaut puslīdz centīgi ir pētījis internacionālās strādnieku kustības vēsturi, zina to, kādu summu dod šīs kustības proletāriskās daļas ieguldītie centieni un spējas strādāt un izpildīt savas šķiras apziņas diktēto lēmumu – izcīnīt savu emancipāciju; viņš zina arī to, cik daudz inteligences, uzticības savam pienākumam un mierīga, nenovirzāma darba spēka ir attīstījuši visu zemju proletārieši. Proletārietis kā strādnieku biedrību vadītājs, arodbiedrību darbinieks un partijas preses redaktors daudzos gadījumos, skatoties uz tiem no tehniskās puses, ir kļuvis par paraugu, no kura ņemt piemēru tādos pašos posteņos nokļuvušajiem buržuāziskās izcelsmes kolēģiem. Ja tomēr, par spīti šiem apstākļiem, bijušie strādnieki internacionālajās strādnieku partijās kopumā atstāj saviem no buržuāzijas aprindām nākušajiem partijās biedriem gan teorētisko jautājumu iztirzāšanu un tālākvirzību, gan bieži arī virsvadību par praktisko ikdienas politiku, kuras pamattendences tomēr virza proletārieši, tad šis fakts tomēr nav *testimonium paupertatis intellectualis*² cīņā aizgājušajai strādniecībai. Šo faktu pavisam dabiski izskaidro apstākļi, ka tagadējā saimnieciskā kārtība, kuru nosaka preču ražošana, gan nespēj izslēgt algotā strādnieka **inteligences** attīstību, ja šai attīstībai gadās labvēlīgi blakus apstākļi, tomēr noved pie augstāko kultūras sasniegumu monopolizācijas *ad usum Delphinorum** un panāk to, ka tikai nema-

¹ Mihelss pārsta rakstu no «*Leipziger Volkszeitung*» (1897, Nr. 95), kura autorība nav skaidra.

² Latīņu *testimonium paupertatis** ietver arī gara vai prāta nabadzības nozīmi, bet Mihelss tieši šo nozīmi izceļ ar precizējošu vārdu.

nāminiecīgs algoto strādnieku daudzums atrod brīvo laiku un izdevību novest savu inteliģenci līdz **intelektam**. Tagadējā lielražošana katrā ziņā prasa no proletariāta inteliģentus darbiniekus. Tai vajag pat intelektuālus strādniekus – strādniekus ar **kultivētu** inteliģenci. Taču šāds materiāls dod strādniekiem atbalsta punktus ceļā uz kundzību un tuvināšanos lielkapitālistiem. Tāpēc privātpašumā esošās lielindustrijas interesēs nekādā ziņā nav pilnīgi atvērt proletariātam izglītības slūžas. Lauku darbos jau nu vispār visdumjākais strādnieks ir pats labākais. Sociālistiskā buržuāzija, toties, ir ieguvusi visu to, ko nekādā ziņā nevar dabūt mūsdienu proletārietis, – laiku un līdzekļus politisko zinību apguvei, iespēju ceļot un materiālu neatkarību, bez kuras nav iedomājama iesaistīšanās liela mēroga politiskajās norisēs. No vācu sociāldemokrātu Frankfurtes kongresā 1894. gadā ievēlētās agrārā jautājuma izpētes komisijas 15 galvām ne mazāk kā deviņas piederēja doktoriem, kas acīmredzami neatbilda tam, ka vācu sociāldemokrātijas vadītāju vidū eksstrādnieki bija nospiedošā pārsvarā pār buržuju pārbēdzējiem. Taču, ja padomā tālāk, tas atbilda nosacījumam, ka zinātniskus jautājumus var risināt tikai zinātniski izglītoti cilvēki. Un tā ikreiz, kad bija jārisina juridiski, filozofiski vai tautsaimnieciski – ar vienu vārdu sakot, sistemātiskas studijas un speciālistu viedokli prasoši – jautājumi. Ikdienas dzīve ir pārpilna ar gadījumiem, kuros nepietiek ar autodidaktiem. Strādniecības vajadzības pēc intelektuālajiem vadoņiem varbūt varētu mazināties līdz ar valsts iestāžu demokratizāciju un sociālisma elementu ieviešanos sabiedriskajā dzīvē, kā arī līdz ar to, ka strādājošās šķiras iekaros sev aizvien labākus darba apstākļus, tomēr tas nemazinās pienesumu, ko strādnieku kustība saņem no buržuāzijas. Tie jau ir tālākas nākotnes jautājumi. Tikmēr modernā proletariāta kustībai nav iespējams gaidīt uz savu nobriešanu līdz tādām līmenim, kas ļautu ar pašas izveidotajiem pirmrindas cīnītājiem aizvietot jau esošos.

Buržuāziskie elementi no sociāldemokrātiskās strādnieku partijas ne paši aizbēgs, ne arī tiks aizdzīti vai pilnīgi un galīgi diskreditēti: viņu eksistence partijā ir ne tikai **attaisnojama** – viņi ir šo kustību **integrejoša sastāvdaļa**. Politiska strādnieku kustība bez dezertieriem

no buržuāzijas ir vēsturiski tikpat neiespējama kā šī pati kustība bez savas šķiras apziņu nesošā proletariāta. Sevišķi uzkrītoši tas bija strādnieku kustības rašanās un jaunības gados, bet tas attiecas arī uz vēlākajiem mums zināmajiem šīs kustības posmiem.

1. nodaļa Referendums

Valststiesiskā demokrātija savu visaugstāko pakāpi sasniedz *Landesgemeinde*¹ institūcijā un vispār Šveices izkoptajā pasākumu kompleksā, par kuru rezumējoši var teikt, ka tas sastāv no tautas tiesībām **uz referendumu** un **uz iniciatīvu** referendumā jautājuma izvirzīšanā. Obligāti jābalso par visiem konstitucionālajiem jautājumiem. Pārējie, deleģēšanas ceļā radīto orgānu, tā saukto tautas priekšstāvju pieņemtie likumprojekti tiek nodoti pieņemšanai vai noraidīšanai tautas nobalsošanā, ja to pieprasa 30 tūkstoši balsstiesīgo Šveices pilsoņu vai astoņi kantoni. Bez tam arī pilsoņiem ir dotas tiešās likumdevēju pilnvaras, jo konstitucionāli noteikta pilsoņu skaita pretenzijas pret kādu esošo likumu vai jauna likuma pieteikums ir jānodod tautas nobalsošanai. Šādas nozīmīgas tautas tiesības daudzos kantonos vēl papildina tas, ka masas tieši ievēl izpildorgānu augstākās amatpersonas un citus ierēdņus, kā tas notiek arī **Amerikas Savienotajās Valstīs**. Lai gan šīs demokrātiskās procedūras realitātē visbiežāk noved līdz pavisam kusliem demokrātiskiem rezultātiem, un jo sevišķi **masu atzinums** (referendums) demonstrē vēl necīgāku sociālo un demokrātisko

¹ Šajā grāmatā 68. lpp. raksturota institūcija.

sajēgu nekā tautas priekšstāvji, par ko izcilie sociālistu pārstāvji ne bez pamata pakļauj šo valstisko demokrātiju asai kritikai, citi tomēr saskata šajās procedūrās galīgo atrisinājumu valsts tiesību problēmām un faktiski atspēkojumu apgalvojumam par **oligarhijas** dabisko nepieciešamību, jo tas pārliet likumdošanas smaguma punktu no tautas priekšstāvju orgāniem uz pilsoņu kopumu.

Demokrātiskās partijas vai nu vispār nepieņem savai lietošanai **tautas tiešās suverenitātes** principu, vai pieņem to negribīgi un tikai izņēmuma gadījumos. No demokratizācijas viedokļa raugoties, šīs partijas ir palikušas iepakāļ dažam labam **Šveices** kantonam.

Vācijā lielākajā daļā vēlēšanu apgabalā no tā atturējās, bet atsevišķos vēlēšanu apgabalos delegātus uz partijas kongresiem izvēlējās ar visu partijas biedru balsojumu. Tur drīz vien pamanīja, ka delegātu izvēli pēc tīri lietišķiem apsvērumiem spēj izdarīt tikai tie biedri, kuri ir piedalījušies partiju kongresos dienas kārtībā iekļauto jautājumu apspriešanā partijas sapulcēs un noskaidrojuši delegātu kandidātu pozīcijas šajos jautājumos, tāpēc jautājumos pietiekami neorientējošās pamatmasas veiktās delegātu izraudzīšanās atšķelšana no sapulču darba kārtības ātri vien tika novērtēta kā kaitīga partijiskajai politikai.

Vadoties no šādiem uzskatiem, vācu **sociāldemokrātija**, piemēram, nenodod savu kongresu – sociāldemokrātisko masu delegātu sapulču – lēmumus partijas biedru kopumam, kuram būtu tiesības tos apstiprināt vai noraidīt. Šīs partijas kongresos, turklāt, lēmumi tiek pieņemti pēc klātesošo delegātu balsu skaita neatkarīgi no tā, cik daudzus partijas biedrus viņi reprezentē, pretēji **Itālijas** un **Francijas** sociālistu pieredzei šādos gadījumos, kad tiek ņemts vērā balsojošos delegātus izvirzījušo lokālo partijas organizāciju biedru skaits. Šeit, tāpat, **parlamentārisms** vērsas **pret demokrātiju**. Tiesības dot priekšlikumus pēc savas iniciatīvas vācu sociāldemokrātijā gan formāli ir nodrošinātas tā, ka katrs partijas biedrs ir tiesīgs iesniegt rezolūcijas ikgadējam partijas kongresam. Taču šīs tiesības ir tīri formālas. No atsevišķām vietām iesūtītās biedru rezolūcijas delegāti gandrīz nekad neuzskata par apspriešanas vērtām un pilnīgi nekad

neakceptē. Tādējādi šīs tiesības parasti var izmantot tikai tie, kuriem partijā ir izņēmuma statuss. Lai rezolūciju varētu iesniegt kongresa delegāti, zem tās tiek prasīti desmit paraksti.

Itālijas sociāldemokrātijā referendumu kādu laiku bija darba kārtībā un tika rīkoti gadījumos, kuros bija jāizšķir jautājumi, par kuriem iepriekšējais partijas kongress vai nu vispār nebija spējis dot rezolūciju, vai nespēja to izteikt pietiekami skaidri. No 1904. līdz 1906. gadam partijas valde pie šā līdzekļa ķērās četras reizes. Vienā gadījumā jautājums bija par to, vai mazākumā palikušajiem biedriem ir tiesības atdalīties no partijas lokālās organizācijas vairākuma un dibināt pašiem savu sekciju. No 1458 partijas sekcijām referendumā piedalījās tikai 778 un 166 bija par, 612 – pret. Citā reizē partija jautāja, vai brīvmūrniecība ir savienojama ar sociālismu un vai ir pieļaujams, ka partijas biedri darbojas arī kā brīvmūrnieki. Piedalīšanās referendumā bija ļoti vāja, tomēr vairums atbildējušo sekciju izteicās brīvmūrniekiem par sliktu. Atlikušās reizes attiecās uz kādu jautājumu, kas bija nozīmīgs tikai Milānai, un uz to, kurā vietā sarīkot nākamo partijas kongresu. Tātad gan referendumu lietošana, gan tās rezultāti **Itālijā** ir bijuši viduvēji.

Holandē, kur sociāldemokrātiem referendums ir noteikts partijas valdes vēlēšanām, par spīti tam, ka partijas augstākās aprindas pilnīgi savandijusi pārlietā iekšējā cīņā, masu piedalīšanās *Partijbestuur*¹ valdes vēlēšanās 1909. gadā bija tik negribīga, ka nekur nepiedalījās vairāk par pusi balsstiesīgo biedru.

Šveicē partijas statūtos, lai gan to paragrāfi pauž nodomu pakārtot kantonālās organizācijas vienai gribai, partijas kongresu lēmumi tomēr nav galīgi. **Bernes** kantona sociāldemokrātiem ir paredzēts fakultatīvs referendums, kas jāveic tūlīt, ja to pieprasa trešdaļa biedru, vai mēneša laikā pēc triju biedru kopu vēlēšanās. Partijas demokrātisko raksturu tur izteic vēl viens nosacījums, ka jebkura no trijām biedru kopām vai 300 biedrus aptveroša iniciatīvas grupa var pieprasīt vispārēju nobalsošanu. Arī **Šveices** kopējās partijas statūtu

¹ Partijas valde.

9:6§ un 11:2§ paredz vispārējās nobalsošanas procedūru. Šie paragrāfi parādījās Ārauas partijas kongresā 1917. gadā veiktajos statūtu grozījumos, bet šveiciešu Grutlivas savienība¹ referendumus bija piekopusi jau ilgi pirms tam. Šveices sociāldemokrātija ir vienīgā Eiropas strādnieku partija, kurā vispārējā nobalsošanā tika atcelts ļoti svarīgs lēmums, kas pieņemts īsi pirms tam notikušā partijas kongresā. Tas attiecas uz 1919. gada septembrī vispārējā nobalsošanā doto atsaukumu Šveices sociāldemokrātijas lēmumam pievienoties **Trešajai (Maskavas) Internacionālei**. Tomēr tautas balss to nebija pateikusi uz ilgu laiku. Nobalsošana kļuva par drīzumā notikušās partijas sašķelšanās aizsākumu.

Jāatzīmē ir vēl arī tas, ka vairums sociālistisko partiju statūtos paredzētās tiesības uz iniciatīvu ir tikai pavisam attāli līdzīgas tādām procedūrām, kas piespiestu partijas valdi sasaukt partijas ārkārtas kongresu, ja to pieprasa noteikta daļa biedru mazākuma: **Vācijā** – 15 vēlēšanu apgabali, **Itālijā** – 1/10 daļa no biedru kopskaita, **Beļģijā** – divas provinču organizācijas vai 20 atsevišķas sekcijas.

Vispārējo nobalsošanu arodbiedrībās izmanto biežāk. Vairums **arodbiedrību** Anglijā no referendumu ir atkal atteikušās, jo tā lietošanas sekas esot politiskās stabilitātes trūkums, kaitējums finansēm un pārvaldes kārtībai. **Vācijā** vēl 1911. gadā dažās arodbiedrībās, piemēram, sūku sējēju, vispārējai nobalsošanai tika nodots ikviens jautājums, uz kuru nebija dota skaidra atbilde statūtos. Līdzīgi bija katlu kalējiem **Anglijā** un zāģeriem **Itālijā**. Vācu tabakas industrijas strādnieku savienībā lēmums par streika uzsākšanu vai neuzsākšanu bija komitejas rokās, taču pēc tam komitejai vajadzēja vērsties pie masām, un tikai masas vispārējās nobalsošanas formā varēja to apstiprināt, ko tās – ar mazu balsotāju kopskaitu – regulāri izdarīja.

Referendumu arodbiedrību kustībā dažkārt izmanto to vadoņi ar mērķi, apelējot pie plašākām masām, gūt virsroku pār viņiem naidīgi

¹ Grutliva (arī Rutliva) ir vieta Šveicē, kur 1291. gadā trīs pirmie tagadējās Šveices kantoni pasludināja «mūžīgu savienību» (*Rutlischwur*) un 1307. gadā sapulcējās pirmie cīnītāji par Šveices neatkarību no Habsburgiem. Devīppadsmitā gadsimta vidū uzplauka šo notikumu godināšanas rituāli.

noskaņoto sapulču apmeklētāju vairākumu. 1923. gada jūnijā Vācu metālistu savienības funkcionāri sakarā ar to, ka, pēc viņu novērtējuma, pārāk bīstami būtu izpildīt sapulcēs pieņemto lēmumu par aptuveni 300 tūkstošu Berlīnes smagās rūpniecības strādnieku streiku, noorganizēja vēl vienu vispārēju aptauju par jautājumu, vai būtu jāpieņem šķirējtiesas spriedums, vai patiešām jāuzsāk streiks.

Partijisko referendumu vēsturi ir iespējams rezumēt dažos vārdos: tos lieto reti, to rezultāti slikti. Šādus rezultātus galvenokārt nosaka tas, ka referendumam izvirzītie jautājumi ir mulsoņi un masas referendumos piedalās negribīgi. Reti vērsoties ar tiešu uzsaukumu masām, sociāldemokrātija atšķiras no buržuāziskās Šveices valsts, kurai šī pati procedūra ir ikdienišķa, un nokļūst acimredzamā pretrunā ar visu sociāldemokrātu izvirzītajām prasībām valstij, lai tauta būtu tiešais likumdevējs ar likumprojektu pieņemšanas vai noraidīšanas tiesībām. Kopumā ņemot, demokrātiskās partijas visu savu biedru aptauju noraida ar tādiem pašiem konservatīviem argumentiem, kādi atskan no sociāldemokrātu pretinieku mutes, lai apkarotu šīs partijas principus. Tā fon Elms reiz rakstīja: «Referendums bez visa cita ir tikai tautas balss, bet ne saprāta balss. Pat vācu strādnieku masu vispārējā nobalsošana līdz šim ir novedusi līdz pilnīgi pretējiem lēmumiem, kā, starp citu, zināmais biedrunaudas iemaksu samazinājums vienlaicīgi ar pabalstu palielinājumu.»¹ Ar sociāldemokrātu spalvām rakstītajos tekstos tiek ironiski jautāts, vai tad tiešām abstraktā mīlestība uz demokrātiju padarīs partijas vadību atkarīgu no neizglītotajām masām. Konservatīvie ir pilnīgi un galīgi vienisprātis ar šādu domu gaitu, vienīgi viņiem vārda «partija» vietā būtu liekams vārds «valsts».

Referendums atklāj kritikai tās pašas vājās vietas, kādas piemīt jebkurai tiešās tautas pārvaldes formai. Referenduma kā pastāvīgi lietojama masu gribas izpausmes līdzekļa vājā vieta ir masu brieduma trūkums un, pieņemot šāda brieduma esamību, masām laiku

¹ Von Elm A. *Massen und Führer. Korrespondenzblatt der generalkommission der Gewerkschaften Deutschlands*, 21. – 1911. – S. 8.

laupošā pārslogotība, ko radītu referendums. Tas attiecas, kā uzsvēra Bernšteins, arī uz iespējamo sociālistisko nākotni. Pat ja referendumu ceļā būtu izlemjama mazākā daļa politisko un pārvaldes jautājumu, labāko laiku aplaimotie pilsoņi katru svētdienu uz sava galda atrastu referendumu jautājumus tik biežā slānī, ka viņiem ļoti ātri pārietu patika uz šādu demokrātiju. Vismaz tajās situācijās, kuras prasa ātru risinājumu, referendums kļūst par pretstatu partijas politiskās cīnītājas raksturam un samazina tās kaujas spējas. Atsevišķos, bet ļoti svarīgos gadījumos, tajā skaitā sakarā ar pastāvīgi izteikto priekšlikumu referendumu ceļā noskaidrot sociālistiskās partijas nostāju pirms kara sākuma, valsts iestādes varētu padarīt referendumu neiespējamu. Vispārējā nobalsošana iekšējo konfliktu reizēs būtu naivums jau tāpēc vien, ka tā ļautu pretiniekam saskatīt partijas trumpjus, sagatavoties referendumu iespējamajiem lēmumiem. Un galu galā vadoņiem ir viegli maldināt masas, samudžinot referendumam izvirzīto jautājumu un rezervējot sev tiesības izskaidrot, ko īsti nozīmē neskaidra atbilde uz nesaprotamu jautājumu. Ar savu absolūto un no kritikas pasargāto dabu referendums atvieglo muldētāju ceļu uz kundzību. Žorža Sanda tāpēc nosauca plebiscītu par atentātu pret tautas brīvību, kāds tas palīks tik ilgi, kamēr izvēli nelīdzsvaros masu kompetence. Un patiešām, bonapartisto kundzību taču radīja tieši referendums¹. Bez tam referendums prasa ļoti uzticamus ierēdņus, jo vēlēšanu vēsture parāda to, cik viegli ir viltot vēlēšanu rezultātus.

Pat ja balsošana norit gludi, tās rezultātam pietrūkst diskusiju gaitā iegūstama pārliecības spēka un uzskatāmības. Un galu galā referendumam pietrūkst spēka būtiski ietekmēt izpildvaru.

¹ Mihelss šeit nosauc aizvien pieaugošos skaitļus – Francijas balsstiesīgo pilsoņu balsis, kas tika nodotas par Napoleonu Bonapartu un Napoleonu III: pirmais Napoleons sāka savu republikas konsula karjeru ar 3 011 007 balsīm par un 1562 balsīm pret, bet dažus gadus vēlāk ieguva mantojumā nododamu imperatora titulu ar 3 521 675 balsīm par un 2579 balsīm pret; Napoleonam III šo pašu titulu it kā esot novēlējuši 7 800 000 pilsoņu, bet balsu pret vispār neesot bijis.

2. nodaļa

Atsacīšanās postulāts

Ideoloģijas ietekme gan var aizkavēt, bet ne apstādināt demokrātiskās apziņas eroziju vadoņu pulkā. «Tik ilgi, kamēr vadību un pārstāvniecību savās rokās patur sociālisma diženajās tradīcijās nosirmojuši vīri»¹ jeb, citiem vārdiem sakot, kamēr valdošā vēl ir stiprā demokrātiski sociālistiskā ideja, vadoņi attiecīgos apstākļos var saglabāt savu demokrātisko pārliecību un justies kā kalpi masām, kuras dod vadoņiem viņu spēku.

Par to, kā apturēt mūsu attēloto autoritārās vadonības veidošanās procesu demokrātiski partijiskos veidojumos, ir izteikti visdažādākie priekšlikumi un rakstūtas gan tīri ideālistiskas, gan materiālistiskas receptes. Mēs atgādināsim vispirms par katrā ziņā drastisku līdzekli cīņā pret dzimušo proletāriešu pārburžuāziskošanos.

Runa tādā gadījumā nav tikai par proletārisko elementu pārburžuāziskošanās kavēšanu, bet arī par prasību pārproletarizēt buržuāziskos elementus proletārisko vadoņu vidū. Tālab zināmi sociālistiskie novirzieni mazāk vēlas nobloķēt sociālo kapilaritāti nekā izpildīt vēl grūtāku uzdevumu, pēc kura pievienojoties gatavajām augstākās šķiras daļām vajag sociāli atrofēties vai reducēties, jeb, citiem vārdiem sakot, sociālistiskajiem intelektuāļiem vajag pacelties līdz sociālistiskajam vai vismaz uz sociālismu orientētajam proletariātam.

Krievija šajā ziņā ir kļuvusi par milzu laboratoriju. Lai novērstu no inteliģences aprindām nākušo sociālistu iespējamo atkrišanu, visai skaļas balsis jau 70. un 80. gados tur ierosināja, lai viņi ar savu dzīvesveidu pilnībā asimilējas proletāriešu masās un nolaižas līdz

¹ Mihelss atzīmē Vernera Zombarta cerības (*Sozialismus und soziale Bewegung*. – Jena, 1907. – S. 129.) uz šā faktora izpausmēm sindikalismā.

līmenim, kādā dzīvo viņu biedri. Inteliģences kundziskie instinkti bija jāapslāpē ar iespējami pilnīgāku iekļaušanos proletāriskajā kopībā pēc ārējām pazīmēm.

Šādas tēzes saknes iestiepjas atmiņās un pieredzē, kuru uzkrājusi tautu vēsture. Dzīvošana *Konnubium* un kopīgā mājoklī, bet jo sevišķi svarīgais *Kommensalitāt*¹ modina simpātijas un samazina šķiriskās pretrunas, līdz tās vairs vispār netiek izjustas. Pilnīgā pakļautībā dzīvojošie indivīdi jezuītu nodibinātajā un pārvaldītajā vienlīdzības valstī *Paragvajā*² jutās kā viens veselums ar saviem kungiem no garīgā ordeņa, kuri nekādi neizdalījās no pārējiem ar savu apģērbu vai dzīvojamām telpām. Lielās franču revolūcijas gados zemnieki uzbruka aristokrātu pilim visur, bet tikai ne Vandejā, kur šīs abas šķiras ņēma rokās ieročus tāpēc, lai kopā cīnītos pret centrālo revolucionāro varu Parīzē, jo patriarhālā saskarsme, kopējās maltītes un kopīgas medības bija psiholoģiski cieši piesaistījušas turienes zemniekus viņu kungiem. Tieši tāpat itāliešu ciematos joprojām nav izcēlies naids pret garīdzniekiem, jo vietējie mācītāji – labdabīgi, kaut arī neizglītoti ļaudis – nekādā veidā nav pacēlušies pāri citiem iedzīvotājiem un daļa ar lauciniekiem viņu sadzīvi un bieži vien arī viņu nabadzību. Ar to gan nedrīkst teikt, ka dzīves formu dažādība automātiski nosaka interešu atšķirības. Maksimāls interešu pretstats, kā pareizi ir teicis Makss Vēbers³, var izveidoties starp tiem, kuru dzīves formas sakrīt mats matā.

Pašatteikšanās, pašnoliegšana, novēršanās no jebkādam buržuāziskā dzīvesveida formām – tie visi ir rekvizīti, kurus par

¹ Vācu valodā izmantoti etnosocioloģijas termini, kas latviešu valodā nav manīti. *Konnubium* ir regulāra dzimumdzīves partneru (reducētā formā arī kādu citu labumu) apmaiņa starp noteiktām ļaužu grupām. *Kommensalitāt* ir kopīgs azāids kā divu svešu grupu tuvināšanās fināls. Latviešu valodā vārdu «komsālisms» attiecina uz dzīvnieku sugu simbiozi barošanās ķēdē, un K. Milenbaha vārdnīca apliecina, ka «kommāties» nozīmē veikt dzimumaktu (II sēj. – R., 1925. – 254. lpp.).

² Jesuītu mūku ordeņa izveidota valsts tagadējās Paragvajas teritorijā pastāvēja no 1608. līdz 1768. gadam, kad viņiem varu atņēma Spānijas karaļa administrācija.

³ Mihelss šeit atsauca uz savu privāto saraksti ar Vēberu.

nepieciešamiem strādnieku vadonim ir izstrādājusi Krievijas revolucionārās kustības garā vēsture. Pirmais bauslis Ņečajeva bēdīgi slavenajā revolucionāra katķismā (1871) prasa, lai īstens revolucionārs uzskatītu pats sevi par «ziedojumu». «Bez personiskajām interesēm, darījumiem, jūtām, pieķeršanās, bez īpašuma un pat bez sava vārda. Visu viņā ir nomākusi viena īpaša interese, viena doma, viena kaislība – Revolūcija.»¹ Tās nozīmē centienus pilnībā izdzēst² savu iepriekšējo buržuāzisko dzīvi. Tomēr vēl svarīgāka par šo iluzoro iekšējo darbību bija ārēji redzams iniciācijas rituāls, kurš attiecīgā novirziena krievu sociālistiem kalpoja par viņu darbības pamatnosacījumu. Bakuņins reiz precizēja attiecībā uz itāliešu studentiem, kādai, pēc viņa domām, ir jābūt lomai, ko jaunie pārbēdzēji no buržuāzijas var saņemt proletariāta kara nometnē: akadēmiskajiem jauniešiem nekādā ziņā nevar tikt uzticētas vadītāju, praviešu, instruktoru, speciālistu un pamatlicēju lomas. No viņiem var gaidīt tikai to, lai viņi būtu «akušieri domām, kuras dzemdē tautas dzīve,»³ un paceltu no nojautām līdz skaidrībai proletariāta vienlīdz neapzinātās un diženās dziņas. Kaut arī Bakuņins atzina buržuāzijas un jo īpaši tās izglītoto slāņu ievērojamo atlūzu līdzdalību **politiskajā strādnieku** kustībā par vienu no nosacījumiem šo kustību esamībai vismaz Itālijas un Krievijas apstākļos, viņš gribēja izveidot stingrus noteikumus attiecībā uz tiem elementiem, kuriem pēc savas dzimšanas un vides vajadzēja būt sociālisma antagonistu vidū. Tādējādi viņš ir viegli traktējams kā Tolstoja priekštecis. «Dzīvesveids pārvalda ideju pasauli un nosaka gribas

¹ *Il n'a ni intérêt personnel, ni affaires, ni sentiments, ni attachement, ni propriété, ni même un nom. Tout en lui est absorbé par un seul intérêt exclusif, une seule pensée, une seule passion: la révolution. – Le Catéchisme Révolutionnaire. – Londres, Hambourg, 1873. – P. 90.*

² Mihelss šeit lieto vārdu «nirvāna», kura tulkojums no sanskrita būtu «apdzišana», «izdzēšana» un kurš ir centrālais jēdziens budisma mācībā par cilvēka saplūšanu ar dievišķo.

³ *Accoucheurs de la pensée, enfantée par la vie même du peuple. – Bakounine M. Lettre inédite à Celso Cerretti. – In: La Société Nouvelle, Revue Internationale, 22. – 1896. – P. 179.*

virzienu.» Ar šo teikumu, kura iekšējā ideja gan nav pilnīgi pārņemta no materiālistiskās vēstures izpratnes, tomēr ir radniecīga tai, Mihails Bakuņins iezīmē savu problēmas risinājumu: «Ja buržuju sabiedrībā dzimušais un audzinātais vēlas kļūt par godīgu un patiesu draugu strādniekiem, t. i., par sociālistu, kurš ir izvirzījis par savu mērķi strādnieku šķiras atbrīvošanu, tad viņam ir tikai viens ceļš: reizi pa visām reizēm atsacīties no visiem buržuju dzīves paradumiem un iedomības, bez kādām atrunām cīnīties strādnieku šķiras pusē un pietiekt karu buržuāzijai uz mūžīgiem laikiem. Ja viņš to nespēj, tad viņš samērā mierīgos laikos ētisko momentu dēļ atbalstīs strādnieku lietu, bet jebkura nopietna konflikta gadījumā viņā ar pilnu spēku ir jāpamostas vecajai izjūtai par piederību buržuāzijas šķirai. Tādā veidā viņš vispirms maldīsies pats un tad piekrāps strādnieku partiju.»¹ Tātad tas ir galvenokārt psiholoģiskais skatījums, kura dēļ Bakuņins izvirza šīs prasības: viņš atzīst, ka cilvēka apkārtnei ir izšķiroša ietekme uz viņa iekšējo pasauli. Kā terapijas kursu Bakuņins jaunajiem intelektuāļiem izrakstīja «peldēšanos tautas dzīvē». Šis pienākums, kas **Krievijas** sociālisma vēsturē valdīja ilgu laiku, nozīmēja paražu, ka jaunieši no visizcilākajām aristokrātu mājām «devās tautā», t. i., centās pilnīgi iekļauties proletariātā pēc savas eksistences nosacījumiem. Tā bija narodņiku – «tautiešnieku»² teorija, no kuras iegūtie praktiskie secinājumi tika izpildīti ar milzīgu upurēšanos. Saņemot uzdevumu atsacīties no sava sabiedriskā stāvokļa un no pilsētas kultūras radītajām priekšrocībām, jo sevišķi no studiju un no buržuāziskās karjeras turpināšanas, zinātnieki, skolotāji un sievietes – tiklab ebreju izcelsmes studentes kā dižciltīgās freilenes – pārcēlās uz visnomaļākajiem ciematņiem un strādāja tur uz lauka, strādāja par ratniekiem, atslēdzniekiem, kalējiem u. tml., mācījās izprast tautu no pašiem tās dziļumiem, mēģināja iemantot tās uzticību un, visu laiku uzturot revolucionāros

¹ Bakounine M. *L'Empire knouto-germanique et la révolution sociale. Oeuvres de Michèle Bakounine. – Tome 2. – Paris, 1907. – P. 370.*

² Mihelsa lietotais vācu vārds skan *Volkstumler*.

mērķus, kļūt par padomdevējiem līdzilvēkiem visās dzīves situācijās. Šī politiskā taktika, kuru piekopt spēja tikai ideālisti un arī tad tikai liela kolektīva uzbudinājuma brīžos, balstījās uz psiholoģijas atzinumu, ka tikai tur, kur – kaut vai mākslīgi – no visām sociālrevolucionāro partiju veidojošajām kārtām un atlūzām tiek izveidota **sociālā homogenitāte**, vismaz zināmā mērā darbojas drošības sistēma, kura gan nespēj jau iedīgli nospiest vienu no kaitīgākajām vadonības tendencēm, tomēr spēj to ievērojami vājināt. Dzīves apstākļu viendabība tālab ne tikai iegūst morāla imperatīva vērtību, bet vēl bez tās kalpo par drošības vārstu, kas traucē vai kavē oligarhisko formu attīstību strādnieku partijās.

Līdzīga kustība, kaut arī ne tik intensīva kā Krievijā, 70. gados bija aktuāla arī citu zemju sociālistiskajiem **intelektuāļiem**. Visvairāk tas attiecas uz **Itāliju**, kuras intelektuāļus Markss netaisnīgu dusmu uzplūdā apsaukāja par «deklasētajiem». Šādā apzīmējumā ietvertais izsmiekls parāda šos vīrus pavisam nepareizā gaismā. Bakuņina mācība paredz **deklasēšanos** nevis kā vēsturisku faktu, bet gan kā psiholoģisku nepieciešamību, lai tie, kuri nav dzimuši proletārieši, kļūtu spējīgi uz sociālistiskām akcijām. Deklasētais tāpat nav sabiedrības atkritums, nav bankrotējis radījums vai sevi izšķiedis ģēnijs – nav tas, kurš pagrimis ne pēc savas gribas, bet – tieši otrādi – ir tāds, kas brīvprātīgi ir gājis dziļumos ar mērķi pielāgoties savai šķirai svešiem mērķiem, ir deklasējis pats sevi, kas neatkarīgi no tā, kādu mērķu dēļ tas kuru reizi ir noticis, piespiež sevi cienīt kā pierādījumu spējai uz lielu upuri un fundamentālai uzticībai savai pārliecībai. No vēstures mēs zinām, kaut to pamatot ar piemēriem šeit nav vietas, ka buržuji itāliešu strādnieku kustības sākotnē faktiski bija caurcaurēm deklasēti bakuņiniskajā, nevis marksistiskajā nozīmē. Par šo sociālideālistu prototipu ir jāpieņem Itālistiskās Internacionāles pazīstamākais vadonis, no dižciltīgas un bagātas ģimenes nākušais Karlo Kafjero, kurš visu savu vērā ņemamo īpašumu nodeva partijas rīcībā un pats pēc tam iztika kā nabadzīgs bohēmas aprindu biedrs.

Šodien prasība, lai vadoņi un šādas karjeras aizsācēji uzliktu sev ekonomiskos ierobežojumus, kaut biklā un literārā veidā, vēl ir

manāma lielākoties romantiķu vidū tikai vienā vai otrā sociālismam pieskaitāmā anarhistu novirzienā. Turpretī šāda prasība zeļ un plaukst tādā formā, lai partijas biedri psiholoģiski atteiktos no buržuāziskās pasaules un iegrimtu partijas dzīvē. Angļu komunistiskā partija prasa no saviem biedriem, lai tie būtu gatavi kuru katru mirkli izpildīt no partijas vadības nākošus uzdevumus. Kāds Ziemeļfrancijas gedistu kongress 1907. gadā nolēma, ka deputātiem katru dienu «ir jābūt partijas biedru vidū». Vācijā zem šādas rubrikas ir aizliegums sadarboties ar buržuāziskajām avīzēm un nestāšanās buržuju izpriecu biedrībās.

To panākumu noslēpumu atslēga, kādus boļševiki ir guvuši krievu tautā, laikam gan ir viņu valoda, kas tuva tautas mutei un, kā daži uzskata, vismaz Ļeņina gadījumā ir prasta, un noteikti arī viņu vienkāršais dzīvesveids. Pats par sevi saprotams, ka šādi grūti tverami, tikai ideoloģijas sfērai piesaistīti paņēmieni var uzputot partijisko fanātismu, bet neieved reālajā masu noskaņojuma un dzīves pasaulē.

3. nodaļa

Sindikālisma profilakse

Sindikālisma nozīmi gandrīz izsmēļ uzskatāmība un asprātība, ar kādu tas eksplīcē no buržuāziskās demokrātijas puses nākošās briesmas. Sindikālisms ar patiesi zinātnisku skepsi atmasko demokrātijas valstisko kundzību kā skaidri izteiktu **mazākuma kundzību** un paskaidro, ka tā atrodas viskrasākajā pretstatā strādniecības prasībām. «Demokrātija sliecas uz to, lai turpinātos ražošanā iesaistīto masu ekspluatācija ar inteliģento profesionāļu oligarhijas

palīdzību.»¹ Viss, ko vien ir pasācis internacionālais sindikālisms cīņā pret vācu sociāldemokrātiju, pret itāliešu un franču doktoriem un pret arodbiedrībām, kas darbojas pēc valstiskas organizācijas paraugiem, galu galā ir cīņa pret partijisko demagoģiju.

Sindikālisms māca nepieciešamību pārnest proletariāta revolūcionārā smaguma centru no politiskas partijas uz politiski neitrālajām, bet pēc pasaules uzskata un darbības mērķiem sociālistiskajām arodbiedrībām. Tādā gadījumā runa nav par to, ka vajadzētu atcelt organizāciju kā strādnieku kustības principu.

Sindikālisms – gluži pretēji – ar abām kājām atsperas no pārlicības, ka organizācijas princips ir nepieciešams. Ir pareiza sindikalisma atziņa, ka organizācijas radītās briesmas nevar novērst, likvidējot organizāciju. Tas būtu tāpat, kā asins saindēšanās vai asinsrites traucējumu briesmas tiktu novērstas, iztecinot no cilvēka visas asinis. Gan vienā, gan otrā gadījumā tā varētu rīkoties dakteris Nāve attiecībā vai nu uz cilvēka fizisko ķermeni, vai sabiedrisko un politisko ķermeni. Tāpēc uzdevums ir atrast iedarbīgu līdzekli, ar kuru maksimāli ierobežot organizācijai iekšēji piemītošo īpatnību, ka mazākums, izveidojot vadoņu eliti, iegūst kundzību pār vairākumu. Vesela plejāde ar sirdi, prātu un drosmi apveltītu vīru ir ticējuši, ka pretinde autoritārajai demokrātijai ir atrasta.

Tömēr ir grūti saprast, kā gan pretlīdzeklis oligarhiskajām tendencēm varētu būt metode, kas stingri pastāv uz pārstāvniecības principa. Tātad sindikālisms pats cieš no acīmredzamas antinomijas. Sindikalisma attīstītā kritika aiziet maldu ceļu, kad pieraksta uz parlamentārām akcijām orientētajai demokrātijai tādus ļaunumus, kuri īstenībā ir neatņemami jebkādai mandātu dalīšanai un deleģēšanai, un pieklusina savu kritiku tur, kur klusēt nebūtu nekāda pamata. Tas, ko sindikālisms pārmet sociāldemokrātijai, daļēji attiecas arī uz tiem principiem, uz kuriem balstās pats.

¹ *La démocratie prétend continuer l'exploitation des masses productrices par une oligarchie des professionnels de l'intelligence.* – Sorel G. *Les illusions du progrès.* – Paris, 1908. – P. 263.

Sindikālisms apkaro sociāldemokrātiju un autoritāro arodbiedrību kā «demokrātiju», jo tās pa abām ir pārvērtušas strādnieku kustības demokrātisko pamatprincipu par karikatūru; jo tās ievāc oligarhijas augļus no demokrātijas zemes.

Jo lielākā mērā sindikālisms pārliet savu smaguma centru uz arodbiedrību veiktajām akcijām, jo mazāk tas ir pasargāts no tā, ka pats kļūst par oligarhijas avotu. Arī revolucionārajā arodbiedrības grupā vadītājam ir karaliskas iespējas vazāt aiz deguna grupas biedrus. Streika kases uzraugam, arodbiedrības sekretāram un pat savvērestības dalībniekam un barikāžu cīņu komandierim ir iespējas daudz vieglāk nodot un nostādīt daudz smagākā situācijā tos, kuri viņus ir pilnvarojuši, nekā tas ir parlamenta deputātam vai sociālistu pārstāvim pašvaldībā. Franču sindikālisti parasti brāzmaini norāda uz tā saukto **tiešo akciju** kā uz vienīgo strādnieku šķiras iespēju uzstāties autonomi un neklūt par masu, kuru reprezentē kāds cits, un *a priori** izslēgt jebkādu pārstāvniecību, «kas var nozīmēt tikai nodevību, svārstības un iekļūšanu buržuju šķirā»¹. Tomēr viņi patvaļīgi aprobežo savu vienpusīgi izprasto teoriju ar partiju, it kā tiem pašiem cēloņiem arodbiedrību kustībā – kaut visrevolucionārākajā kustībā – nebūtu jārada tās pašas sekas. Viņi izliekas, ka uz viņiem neattiecas socioloģijas likumi, kuri ir spēkā jebkur citur. Arodbiedrību organiskajai struktūrai piemīt tas pats pamatprincips, kas politiskai strādnieku partijai: masu intereses pārstāv atsevišķas ievēlētas personas. Izšķirīgajos momentos cīņā par algu tarifiem masas ne-representē sevi pašas, bet gan tiek reprezentētas. Arodbiedrības bez pārstāvjiem, bez lietu kārtotājiem vienalga kādā formā nemaz neeksistē un nav iedomājamas.

Streiks, kuru sindikālisti piesauc kā proletariāta tiešo akciju, kā panaceju, dod izdevību politiski ieinteresētiem vīriem eksponēt pareizajā gaismā viņu organizatoriskos talantus un komandieru spējas. Tieši tas pats attiecas arī uz politisku streiku, uz ģenerālstreiku. Saimnieciskais streiks attiecībā pret strādnieku ieceltajiem

¹ .. qui ne peut être que trahison, déviation, embourgeoisement.

vadoņiem bieži vien izpilda tās pašas funkcijas, kādas karš izpilda attiecībā pret profesionālajiem militāristiem: abi šie notikumi dod labas izredzes uz ātriem un spīdošiem *Avancements**. Daudzi strādnieku vadoņi līdz savām augstajām un treknajām vietām ir tikuši tikai ar to, ka ir vadījuši (angļi teiktu: *managed**) plašu streiku un nonākuši gan tautas acu priekšā, gan tikuši ievēroti valdībā un guvuši sabiedriskās domas ievēribu. Angļa Džona Bēna politiskās pozīcijas nebūt ne mazā mērā nostiprināja stratēģiskā nozīmē izcilā izturēšanās viņa vadītā Londonas dokeru streika laikā 1889. gadā, kas deva solīdu bāzi, lai viņš tiktu atzīts sabiedrībā, un nodrošināja viņam svarīgāko organizētās strādniecības nozaru uzticību, kas viņu vēlāk aiznesa no mašīnbūves strādnieka pieticīgā mitekļa uz karaliskās ministrijas pili. Tas ir tikai viens piemērs daudzu citu vidū par to, ka streiks nemaz nav vienlīdzīgajām masām domātais spēku izpausmes lauks, bet gan kalpo masu diferenciacijai un vadoņu elites veidošanai. **Sindikālisms** ir vēl kareivīgāka partija par sociāldemokrātiju. Sindikālisms mīl lielas cīņas akcijas, tāpēc nav nekāds brīnums, ka tas prasa vēl augstāka līmeņa vadīšanu nekā sociāldemokrātija¹. Noteiktos apstākļos sindikālisms apmierinās ar teorētisku streika un tiešo akciju **idejas** propagandu, ar ko vadoņi izveido savu varu un ietekmi uz masām un paceļas uz pūļa pleciem, lai norautu sev zelta ābolus no dzīves koka. Aristids Briāns, dzimis Nantē, knapi galus

¹ Vēlāk Mihelss norādīja, ka fašisti 20. gadu sākumā izmantoja tiešās akcijas kā iedarbīgu līdzekli pret itāliešu sociāldemokrātiem/komunistiem: «Cēloņu vidū, kuri uzreiz padarīja fašismu iemīļotu masās un ļāva tam uzvarēt ļaužu vervēšanas cīņā, var atrast arī biežus, kaut nesistemātiski veiktus mēģinājumus noteikt uzturlīdzekļu cenas tiklab tirgiem kā veikaliem. Tas tika darīts, pamatojoties, no vienas puses, uz nepieciešamību reducēt cenas un, no otras puses, uz morāles diktētu peļņas (augļotāju peļņas) ierobežošanu; šis izdarības iekļāvās inscenējumos, kādi fašismam ir iedzimti. Fašistiskā cenu politika izmantoja tos pašus līdzekļus, ko visa pret socialistiem vērstā fašistu politika, un bieži šis līdzeklis bija tiešās akcijas: patvaļīga cenu noteikšana (izmantojot ekonomiku studējušo partijas biedru līdzdalību), jauno tarifu izziņošana kopā ar draudiem sodīt nepaklausīgos un vajadzības gadījumā arī šo noteikumu izpildes panākšana ar bruņoto melnkrēklu rokām, kuri slēdza veikalus u. tml. Šāda cenu politika radīja protestus viņu pašā nometnē.» Grām.: *Michels R. Sozialismus und Faschismus in Italien. – München, 1925. – S. 265.*

savelkoša tirgotāja ģimenē, Parīzē iestājās sociālistiskajā partijā, radīja šajā partijā un strādnieku masās sev slavu un cieņu kā cīnītājs par **ģenerālstreika** un militārā streika doktrīnu un uz šādā veidā izraisītas slavas viņa ātri vien iesēdās savas valsts ministru prezidenta krēslā. Viņa triumfa gājjena sākumpunkts ir datējams ar arodbiedrību Nantes (1894) kongresu, kurā viņam, kas bija licis lielu uzsvāru uz sava intelektuālā proletāriskuma demonstrāciju un lielījies saviem biedriem no strādnieku aprindām, ka viņam līdz šim nav bijis naudas, lai nopirktu sev mēbeles, izdevās iedabūt ģenerālstreika ideju franču arodbiedrību oficiālo ideju sarakstā.

Sindikālisti atmet demokrātiskās pārstāvniecības un birokrātijas sistēmu un grib tās vietā likt «revolucionāro brīvības cīnītāju taktiku, kuras agresivitāte pārspēs sevi jau parādījušo vadoņu izmaiņu». Modernais strādnieku vadonis nedrīkstētu būt birokrāts. Šodien lielie streiku vadoņi iznirstot no tumsas tāpat, kā agrāk iznira revolūciju vadoņi. Ciktāl šādi uzskati atbilst vēsturiskajai patiesībai, tie tikai apstiprina hipotēzi par to, kā rodas vadoņu slānis. Kaut ko vairāk šie uzskati dotu tikai tad, ja izdotos pierādīt, ka no tumsas iznirušie streiku vadoņi, kuru nepieciešamība nemaz netiek apšaubīta, pēc streika atkal pazūd tumsā, kaut gan īstenībā mēs redzam tieši pretējo, ka viņi izmanto streikā iegūtās pozīcijas ilgstošai palikšanai pie varas. Nav izgudrota tāda streiku sistēma, kas būtu derīga demagoģijas pūķu apkaušanai jeb spētu kaut aizkavēt noslēgta vadoņu loka izveidošanos.

Arodbiedrības vadīšana ir, cita starpā, ļoti izdevīgs pakāpiens politiskās karjeras veidošanai. 1908. gadā parlamentos sēdēja 35 vācu un 17 angļu arodbiedrību līderi. Francijā par deputātiem bija kļuvuši abi divi pirmie uz pilnu darba laiku algotie metālapstrādes strādnieku arodbiedrības sekretāri.

Neviena cita kustība nepārspēj sindikālistus enerģijā, ar kādu viņi atsperas uz masu tiesībām un spējām pārvaldīt pašam sevi. **Sindikālisti** lepojas ar to, ka tur, kur kustības galvgālis uz laiku bija nokļuvis viņu varas sfērā, kā tas notika Francijā, tā autoritāte aprobežojas ar kustības biedru suverēno sapulču lēmumu izpildi. Ja

ticam viņiem, tad *Confédération Générale du Travail*, kuras mītne atrodas Parīzē, nebūt neesot vadības, bet tikai strādnieku šķiras revolucionāro akciju sakārtošanas un izplatīšanas orgāns. Viņi definē sevi kā vienlīdz tālus no centralizācijas un autoritārisma. Jebkurš impulss nākot no masām, kuru eksponents viņi ir. Streiku gadījumos *Comité Confédération* neveicot tiešu vadīšanu, bet esot ievērojama tikai kā solidaritātes un *sur activité* un *polarisation* gādātāja¹. Tiktāl runā teorija. Praksē, toties, riņķī un apkārt ir dzirdamas sūdzības, ka visos izšķirošajos gadījumos masas gaida iniciatīvu no augšas un bez tās sēž, rokas klēpī salikušas.

Kā jau visās grupās ar izaicinošu demokrātisku ideoloģiju, arī sindikālismā vadoņu kundzība pieņem slēptas formas. Francijā arod biedrību līderiem, lai viņu raksturi būtu pasargāti no bojāšanās nepiedienīgā saskarsmē, bija aizliegts kandidēt uz parlamenta deputātu vietām. Viņu darbībai tad nu būtu bijis jānorit nesaraujāmā un pārskatāmā – kā saules apspīdētā – sasaistē ar viņu vadāmajiem. Taču vadoņu funkciju uzliktie pienākumi dažkārt piespieda viņus arod biedrību interešu dēļ kaut ārkārtas situācijās stāties sakaros ar valsts orgāniem, kas nozīmē, ka viņu ārpusparlamentārā dislokācija parasti lika mainīt sarunu vietu no publiskā un vadāmajiem vismaz daļēji pārskatāmā parlamenta uz tumšām patrepēm un *Couloirs**.

Sindikālistiskās masu teorijas priekšpusei ir arī ievēribas cienīga aizmugure. Arodorganizācijas, kopumā ņemot, stingri aptver tikai mazākumu no organizējamajiem strādniekiem: 1908. gadā tie bija aptuveni 11% Itālijā, 23% Anglijā un 43,21% – tas ir visaugstākais rādītājs – Zviedrijā. Savukārt organizāciju dzīvē faktiski piedalās atkal mazākums no organizētā mazākuma. Sindikālisti šos faktus vienlaicīgi gan nožēlo, gan apsveic, sajaucot tādu ideju kokteili, kuru ne vienmēr ir viegli sagremot no loģikas viedokļa. Viņi priecājas par to, ka iztieks bez vienaldzīgo un cīņai nenobriedušo nāvējošās nastas. Par šādu uzskatu pamatu droši vien kalpo vecās blankistu idejas, ka milzīgas un garīgā ziņā heterogēnas masas smagnējums paralizē

¹ Uzmundrinājuma un atdalīta gādātāja.

ikvienu akciju un ka tikai apskaidrotais mazākums ir gatavs uzsākt kauju un izturēt karu. Konsekventi attīstot sindikālisko domāšanas veidu, modernā proletariāta masu kustību faktiski nāktos pārveidot par apskaidrotā proletāriskā mazākuma kustību. Tas būtu uzskats, kādu sindikālisti, ņemot vērā mūsu laika normatīvās demokrātiskās tendences, visbiežāk gan izvairās pieņemt vismaz praktiskai darbībai. Šāda teorija visādā ziņā asi uzstātos pret demokrātiju, jo tā atteiktos no savas demokrātiskās bāzes un atklāti proklamētu oligarhisku sistēmu. Oligarhija tad nenozīmētu vadoņu kundzību pār masām, kā tas ir sociāldemokrātijā, bet gan uzreiz masu mazākuma kundzību pār kopējo masu. Daži atsevišķi sindikālisma teorētiķi jau pavisam vaļširdīgi saka par akciju attīstību, ka tās nebalstoties uz vadoņu eliti, bet gan uz strādnieku eliti.

Sindikāliskās kustības oligarhisko raksturu izpauž arī fakts, ka ar demokrātiju nekādi nesaskan viņu – lai arī citādāk nekā demokrātu pamatotā – prasība pēc paklausības no masām. No «vienaldzīgiem kaut vai tāpēc, ka viņi nav parūpējušies izteikt savu gribu un piekrituši gataviem viedokļiem»¹. Tieši tāpat kā reformistiski orientētās Vācijas un Anglijas arodbiedrības, sindikālismu piekopjošās franču arodbiedrības uztur spēkā principu, pēc kura organizētajiem strādniekiem ir tiesības pavēlēt neorganizētajiem.

Te varētu piebilst, ka franču strādnieku kustības augšējie ešloni tiešā nozīmē nav ieguvuši neko no tādām vadoņu pilnvarām, kādas ir atrodamas citu zemju – un visvairāk vācu – strādnieku kustības attiecīgajās instancēs. Viņu pilnvaru niecīgo apjomu nosaka dažāda veida faktori (nacionālais raksturs, organizācijas vājums utt.). Taču arī šeit prakse izrādās būtiski atšķirīga no teorijas. Arī Francijā vadoņiem uz organizācijas biedriem ir liela ietekme, kaut gan viņi nevar to balstīt uz masām paredzētu presi. *Confédération* apvienotajās arodbiedrībās 1908. gadā kopā bija aptuveni 350 tūkstoši

¹ *Les indifférents, par le seul fait qu'ils ont négligé de formuler leur volonté, n'ont qu'à acquiescer aux décisions prises. – Pouget E. La confédération générale du travail. – Paris, 1903. – P. 7.*

biedru, bet konfederācijas centrālajam preses izdevumam «*Voix du Peuple*» tikai septiņi tūkstoši abonentu. Šie pēdējie tad nu tika tēloti kā «visaktīvākie cīnītāji, arodbiedrību biroju un padomju locekļi .. Viņi ir starpnieki, izplatot arodbiedrību uzskatus»¹ Tātad arī šeit mums ir atklāti parādīts garīgās vadonības dalījums no augšas līdz apakšai, kas runā pretī sindikālistiskajai teorijai. Arī **ģenerālstreika** pieteikšana Francijā sākotnēji tika pieņemta kā hierarhiski organizēta procedūra. Jau pieminētajā Nantes kongresā (1894) kāda rezolūcija noteica, ka pie ģenerālstreika sagatavošanas ir rūpīgi jāstrādā vienpadsmit locekļu komitejai un lielum skaitam lokālo apakškomiteju; no tām ir jānāk vispirms streika lozungam un tad streika vadīšanai. Šodien sindikālisti tādas nostādnes ir atmetuši kā jakobīniskas. Tomēr praksē viņi – neraugoties uz teoriju – ir spiesti darboties tieši šādā garā. Daži, vairāk uz estētiku krituši franču sindikālisma teorētiķi, jo sevišķi Eduards Berts, ir šos jakobīnisma pumpurus izplaucējuši līdz pilnziedam.

Jo vairāk **sindikālisms** nostiprinās **Francijā**, jo biežāk arī tam uzrodas tās pašas blaknes, kādas konstatējamas jebkur pārstāvniecības sistēmā. Uzrodas vadoņi, kuri pret kritiku, kas nāk no viņu pašu kustības rindām, ir tikpat vārīgi kā labi uzbarots angļu *trade union chief**. Jaunais sindikālisms, kas radās no opozīcijas vadoņu autoritārisma, faktiski nekādā ziņā nav spējis atrauties no oligarhiskajām tendencēm. Par augstāko likumu tur kļūst vadības noturēšana; tās labad tiek atzīta vecā, gadiem piekoptā taktika procesos iekļauties ar aģitāciju un tikai vārdos spēlēt varoņus un praviešus, bet reālajās situācijās vadīties no tā, ka jārikojas uzmanīgi un diplomātiski rezervēti.

¹ .. les plus actifs militants, membres des bureaux et des conseils syndicaux .. Par leur intermédiaire se diffuse la pensée confédérale. – Pouget E. La confédération... – P. 30, 33.

4. nodaļa

Anarhisma profilakse

Anarhistiem pienākas lauri galvenokārt par viņu negurstošajām norādēm uz partijiskās organizēšanās hierarhiskajām un oligarhiskajām sekām. Skaidrība par organizācijas radītajām briesmām viņiem ir daudzkārt lielāka nekā sociāldemokrātiem un sindikālistiem. Viņi apkaro autoritāti kā spaidu un verdzības izejas punktu – jā, kā visa pasaules ļaunuma sakni. Jebkāda piespiešana viņiem ir «cietuma un policijas sinonīms»¹. Viņi zina, cik viegli sociālistisko vadoņu individuālisms var apdraudēt un paralizēt vadāmos. Lai izvairītos no šīm viņu skaidri apzinātajām briesmām, viņi, par spīti zaudējumiem, pie kādiem šāda izturēšanās praksē noved, tomēr atturas veidot partijas šā vārda stingrā nozīmē. Anarhisma piekritēji nav organizēti nekādās noteiktās formās. Viņus nesaista nekādi statūti; viņi nepazīst tādus pienākumus un veikumus kā vēlēšanas, biedrunaudas, slēgtas sapulces utt.

Šo būtisko apstākļu dēļ jau ir skaidrs, ka **anarhistu vadoņa tipam** ir uzkrītoši jāatšķiras no sociāldemokrātisko partiju tipiskā vadoņa, kāds tas ir attīstījies pēdējo 35 gadu laikā². Anarhisms nav ticis ne pie sinekūras dalošas partijas organizācijas, ne arī pa parlamentārisma sliedēm ierullējis godā. Cik daudzi klupšanas akmeņi, cik daudzi kārdinājumi, cik daudzi iemesli personiskai godkārībai tam nav traucējuši. Tāpēc būtu tikai dabiski un no mācības par apkārtnes ietekmi uz cilvēku loģiski izsecināms, ka anarhistu vadonī ideālistiskie faktori caurmērā izpaužas daudz stiprāk nekā sociāldemokrātiskās partijas vadonī. Anarhists stāv tālu no politiskā

¹ *Nieuwenbuis F. D. Der staatssozialistische Charakter der Sozialdemokratie. – Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 28. – 1916. – S. 144.*

² Šādā laika posmā līdz 1910. gadam.

uzņēmuma kaislībām, iekārēm un pavinājumiem, tāpēc viņš ir lietīšķāks un konsekvētāks, izsakot spriedumus par personām un lietām, taču, no otras puses, arī sapņojumu pārņemtais, nereālistiskāks un fanātiskāks. Anarhistu vadoņu vidū mēs sastopam daudzus čaklus, izglītotus un pieticīgus cilvēkus, kuri nav notru-
linājušies attiecībā uz īstu draudzību un atrod laiku to sargāt un kopt, – krietus un plaša vēriena vīrus, tādus kā Pjotrs Kropotkins un Elizē Reklī, Kristians Kornelisens, Enriko Malatesta un vēl daudzus citus, mazāk zināmus. Tomēr anarhistisko vadoņu augstākais caurmēra līmenis attiecībā pret organizēto un politisko vagu dzenošo partiju vadoņiem neizslēdz to, ka arī anarhisti ir apveltīti ar vadoņiem nepieciešamajām īpašībām un tieksmēm. To mums parāda psiholoģiskā analīze, ko mēs varētu izmantot attiecībā uz katru atsevišķo raksturu no viņu vidus. Pret autoritāti un pret «padevību» vestā teorētiskā cīņā, kurai anarhisma izcilākie pārstāvji ir upurējuši ilgus gadus no savas dzīves, nav tomēr spējuši aplāpēt viņu dabisko tieksmi uz kundzību. Tikai anarhistu izvēlētie kundzības līdzekļi pieder laikmetam, ko politiskās partijas jau ir atstājušas pagātnē. Tie ir apustuļu un oratoru līdzekļi: ideju kvēlojošais spēks, sevis upurēšanas diženums un pārliecības spēks. Nevis tehniskas neaizvietojamības dota kundzība pār organizāciju, bet kundzība pār cilvēku sirdīm.

«Tiešā akcija» anarhistiem ir pat vēl kas vairāk nekā sindikālistiem – tā ir pacelta par «ētisko principu», «kas, pretēji sarunu taktikai un savstarpējai atbilstībai starp hierarhiski organizētu rīcību un pārstāvniecības sistēmu, ir vērsta uz to, lai uzlabotu strādnieku dzīves apstākļus un turpinātu proletariāta emancipāciju no kapitālisma un centralizācijas nepastarpinātu pašpalīdzību»¹. Lai gan anarhisti noraida politisko partiju veidošanas metodi, tomēr arī viņi dara zināmu, ka, neraugoties uz to, saimnieciskajā laukā patur spēkā kopdarbības principu. Daži no viņiem tomēr ir nedivdomīgi at-

¹ Mühsam E. Die direkte Aktion im Befreiungskampfe der Arbeiterschaft. – Generalstreik, Monatsbeilage des Freien Arbeiters, I. – Oktober 1905.

zinuši masu tehniskās vadīšanas nepieciešamību, pie kam citi no šādiem anarhistiem cieši turas pie uzskatiem, ka visus organizāciju graužošos konfliktus starp vadoņiem un vadāmajiem reizi pa visām reizēm aizslaucīs strikts nosacījums, ka vadoņi veic tikai tīri administratīvas funkcijas. It kā vadoņiem nepietiktu tieši ar viņu tehnisko un administratīvo pārākumu, lai konstituētu savu kundzību pār masām. Pat Bakuņins neizslēdza ne organizācijas, ne disciplīnas principu. Tikai tam vajadzēja kļūt no automātiska brīvprātīgam. Viņš iedomājās anarhisma ieviešanu kā barikāžu federācijas pastāvīgo formu, kuru pieņemtu revolucionārās komūnas padome, uz kuru no katras barikādes tiktu nosūtīti viens vai divi, bet no ielas vai pilsētas kvartāla viens, ar imperatīvo mandātu¹ saistīts delegāts. Tādējādi organizētajai komūnas padomei vajadzētu no sava vidus ievēlēt īpašu izpildkomiteju katrai revolucionārās pārvaldes nozarei. Komūnas veidā konstituētajai valsts galvaspilsētai tad vajadzētu paziņot pārējām pašvaldībām, ka tā nedomā valdīt pār pārējām, bet tikai lūdz arī tās revolucionāri pārorganizēties un atsūtīt uz noteiktu vietu delegātus, lai varētu konstituēt nemiernieku asociācijas, komūnas un provinces un ieviest revolucionāru varu, kura būtu pietiekami stipra, lai satriektu jebkādu reakciju.

Markss par to pilnīgi pamatoti norādīja, ka izpildkomitejām, lai tās spētu kaut ko izpildīt, ir jādod vara un tām ir jābalstās uz publisku piespiešanu. No federālā parlamenta jēga būtu tikai tad, ja tas organizētu šo publisko piespiešanu. Parlaments un tieši tāpat arī komūnas padomes nodotu izpildvaru vienai vai vairākām komitejām, kuras tūlīt pat piesavinātos kungu dabu, ko aizvien asāk pieprasītu cīņas vajadzības. Īsāk sakot, projektam bija caur un cauri autoritatīvs raksturs.

Tomēr **anarhisms** – šī kustība par brīvību, kas balstās uz cilvēka neatņemamajām tiesībām pašam uz sevi, līdz ar pirmo soli ārpus brīvās domāšanas laukiem, tiklīdz tā aktīvistī apvienojas ar politiskās rīcības mērķi, nokļūst tā paša autoritārisma likuma varā kā

¹ Sk. 76. un 77. lpp.

sociāldemokrātija¹. Vecais, ar nosliecēm uz individuālismu lielā mērā apveltītais sociālanarhistiskais cīnītājs F. Domela Nivenheiss parādīja smalku izpratni, vērsot uzmanību uz briesmām, kuras slēpjas jebkurā anarhisma saskarsmē ar dzīves praksi, kad viņš 1907. gadā Amsterdamas kongresā jaunas anarhistiskās Internacionāles dibināšanas sakarā pacēla brīdinošu balsi pret argumentiem, kādus izvirzīja no Bakuņina sekotājiem nākušais itālietis Enriko Malatesta, kurš norādīja uz buržuāziskās sabiedrības spēku un piezīmēja, ka buržujus nekas neiepriecina vairāk kā neorganizētas strādnieku masas un ka tāpēc rodas nepieciešamība nostādīt pretī stiprajai bagātnieku organizācijai vēl iespējami stiprāku nabadzīgo organizāciju. «Ja tu, mīlais draugs, domā tā, tad ej pie sociāldemokrātiem! Viņi tur runā tieši to pašu.»² Un jau šajā pašā pirmajā anarhistiskās Internacionāles kongresā, atbilstīgi šim brīdinājumam, bija manāmi jebkāda vadonībai piemītošie lavierēšanas simptomi, kurus mēs atrodam arī autoritārajās partijās.

Pie tam mēs uzskatām par pierādītu, ka nekādu nozīmīgu progresu nenestu arī Ostrogorska priekšlikums aizvietot nedemokrātiskas formas kopjošo partijiskumu ar sistēmu, kas apvienotu laikā terminētas apvienības, izveidojot tās kaut kāda noteikta un praktiska mērķa sasniegšanai un atlaižot tūdaļ pēc tā sasniegšanas (*league system*), pat ja būtu iespējams ar kādu dekrētu atcelt vēsturiski izveidojušos partijiskos ķermeņus. Nav nekādu šaubu: **anarhisms**, tāpat kā **vairums pārējo ideālistisko un abstrakto nākotnes redzējumu formu**, apsola tādu pasaules kārtību, kurā tiks novērsta jebkāda varas koncentrācija, bet nespēj piešķirt savai teorijai nekādu praktiski lietojamu formu.

¹ Šo tēzi Mihelss ilustrē ar atsauci uz kādu Šveices anarhistu izdevumu, kur 1905. gadā tika aicināts pakārt pie laternas staba vācu sociāldemokrātu vadoni Bēbeli, jo citādi diženā ciņa par brīvību novedīsot tikai līdz jaunai despotiskai diktatūrai.

² *Nieuwenbuis F. D. De Nieuwe Internationale. – De Vrije Socialist, 10. – 1907. – Nr. 71.*

1. nodaļa

Organizācijas konservatīvā bāze

Šajā punktā rodas divi izšķirošie jautājumi. Pirmais no tiem skan: vai demokrātisko partiju oligarhiskā slimība ir nedziedināma? Uz to mēs mēģināsim atbildēt nākamajā nodaļā. Un otrs: vai organizācijas oligarhiskā būtība nosaka to, ka arī šā ķermeņa dzīvesdarbības izpausmēm ir jābūt pilnīgi oligarhiskām – ka arī tā piekoptajai politikai ir jābūt oligarhiskai? Vai tas ir neiespējami, ka demokrātiskā partija īsteno demokrātisku un revolucionāru partija – revolucionāru politiku? Vai utopija ir ne tikai sociālisms, bet – un tas ir kaut kas cits – arī sociālistiska politika? Mēs sāksim ar konspektīvu atbildi uz otro jautājumu.

Noteiktās un šaurās robežās arī oligarhiski vadīta demokrātiskā partija tomēr spētu iedarboties uz valsti demokratizējoši. Sabiedrības vecā politiskā šķira un jo sevišķi «valsts» pati uzskata par vajadzīgu gan vārdos, gan darbos veikt noteiktu vērtību pārvērtēšanu: pieaug tās uzmanība pret demagoģiski vadīto masu, tās likumdošanas un pārvaldes orgāni pierod piekāpties ne vien spiedienam no augšas, bet arī spiedienam no apakšas. Praktiski tas noved pie vislielākajām rejēdzībām, kuras mēs zinājām no parlamentāri pārvaldīto valstu jaunākās vēstures jau ilgi pirms antiparlamentāriskā fašisma

uznāciena¹; bet teorētiski šī pārvērtēšana tomēr nozīmē neaptverami lielu progresu virzienā uz ētikai tuvinātu valststiesisko stāvokli. Pašlaik gan šāda virzība ir uz mirkli apstājusies tur, kur valdošajām šķirām ir izdevies ievilkt izteikti kreiso opozīciju valdībā, lai tā pati piedalītos pārvaldē. Politiskā organizācija tiecas uz varu. Savukārt līdzdalība varā pataisa par stingri konservatīvu. Jebkurā gadījumā pat vīrišķīgas opozīcijas partijas ietekmei uz valsts mašīnu nākas izpausties lēni un bieži vien apsīkt pavisam, atduroties pret pašas demokrātijas būtiskajām robežām.

Šāda konstatācija neizsmēļ mūsu uzdevumus. Pēc visa iepriekš teiktā ir kļuvis pilnīgi skaidrs, ka partijisko organizāciju uz iekšu vērstā politika daļēji ir kļuvusi caurcaurēm konservatīva vai atlikušajā daļā pārtop par tādu. Tomēr būtu viegli pieņemama iespēja, ka šā konservatīva ķermeņa uz āru vērstā politika ir stingra un radikāla; ka varas nedemokrātiskā centralizācija dažu partijas vadoņu rokās ir tikai taktiskas dabas paņēmieni, lai piemērotā brīdī būtu vieglāk satriekt pretiniekus; ka oligarhi izpilda tikai pagaidu uzdevumu audzināt masas revolūcijai un ka organizācijas aparāts izpilda plašāk izprasta blankisma uzdevumus. Tomēr šādai iespējai kā milzīgs blukis ceļu aizsprosto partijas organizācijas kā jebkuras organizācijas būtība.

Cīņa par diženiem principiem kļūst aizvien neiespējamāka līdz ar organizācijas izaugsmi. Mēs novērojām to, kā mūsdienu demokrātiskajās partijās pamatnostādņu pretrunas aizvien retāk tiek risinātas principiālā veidā ar teorijas tīrajiem ieročiem, bet ātri vien pārvērstas par personiskām ķildām, un to risinājums galu galā tiek panākts «zem galda», uz kura virsas neparādās nekas. Notušēšanas politika ir nenovēršamas sekas birokrātiski iekārtotai organizācijai un aģitācijai, kura par savu sekmju objektīvo mēru pieņem iespējami lielu jauno biedru skaitu un tādēļ jebkādu idejisko cīņu savās rindās traktē par

¹ Mihelsa piemērs šāda veida neįēdzībām ir ņemts no Itālijas 19. gs. beigās, kur deputāti ar valdības gāšanas draudiem piespieduši ministru prezidentus mainīt prefektus attiecīgā deputāta vēlēšanu apgabalā atbilstīgi šo deputātu prasībām.

nevēlamu galvenā uzdevuma apgrūtinājumu, kas jāpadara iespējami nemanāms. Šo tendenci pastiprina partijas parlamentārais raksturs. Parlamentārisms nozīmē centienus savākt iespējami vairāk balsu. Partijiska organizēšanās nozīmē centienus uzņemt iespējami vairāk biedru. Par galvenajiem partijas darbības laukiem kļūst vēlēšanu un biedru piesaistīšana. Tas ir tas, ko Francijā ne bez izsmiekla apzīmē par «vēlēšanu masu metodisko organizēšanu»¹. Sociāldemokrātija ir kļuvusi par agregātu, kas rušinas abos šajos laukos biedru un balsu skaita dēļ. Tiklab biedru kā balsu un tad arī mandātu skaita sarukums vājina tās politisko prestižu. No šejienes rodas respekts pret jaunpie-saistītiem un jaunpietuvinātiem elementiem, pret līdzskrējējiem, kurus dažās zemēs apzīmē ar vārdiem «ciņas biedri» vai «gara radi-nieki», kaut gan viņi ir tāli tiklab no sociālisma idejām kā no demo-krātijas. Tādā gadījumā vairs nevar būt runa par principiālu politiku. Partija pilnīgi ignorē to, ka organizācijas kvalitāte šeit cieš kvantitā-tes dēļ. Pāreja no kārtu vēlēšanu tiesībām uz vispārējām vēlēšanu tie-sībām gan padara demokrātiskās partijas neatkarīgākas no tiem vidējo un augstāko šķiru pārstāvjiem, kuri tām piepulcējas vai piesle-jas, taču nav tā, ka šīs partijas nu būtu brīvas no jebkādas partnerības.

Noslēdzošais posms garajā parādību ķēdē, ar kuru politiskā partija iegūst pēc būtības konservatīvu ievirzi pat tad, ja tā greznojas ar revolucionāres titulu, ir partijas attiecības ar valsti. Strādnieku partija ir radusies tāpēc, lai pieveiktu valsts centralizēto varu. Radusies tāpēc, lai uzveiktu centralizēto valsts spēku, un, balstoties uz pieņē-mumu, ka strādnieku šķirai ir vajadzīga pietiekami liela un stingra organizācija, lai gūtu virsroku pār valsts organizāciju, strādnieku par-tija padara arī sevi centralizētu un savu lepno celtni balsta uz diviem, tieši tāpat arī valstij kalpojošiem pamatpāļiem: **uz autoritātes un uz disciplīnas**. Tādējādi ir tapusi valdības partija tādā nozīmē, ka tā ir organizēta kā valdība pār mazo un dzīvo ar cerību pārņemt valdīšanu pār lielo. Politiski revolucionāra partija ir valsts valstī, kurai teorē-tiski būtu jāvadās no skaidra nodoma esošo valsti iznīdēt un apglabāt,

¹ *Organisation méthodique des masses électorales.*

lai galu galā varētu likt esošās valsts vietā pēc būtības pavisam citādu valsti. Šādi nospraustajam mērķim teorētiski kalpo sociālistiskā organizācija, kuras eksistences vienīgais attaisnojums ir tāds, ka tā lietišķi un sistemātiski sagatavo tagadējās valstiskās organizācijas formas iznīcināšanu. Uz graušānu vērsta partija audzina sevī **sociālās revolūcijas** kadrus. Lai to sasniegtu, partijai ir jāuzņemas dienīškā piepūle ar savu pozīciju nostiprināšanu, savu ierēdņu aparāta paplašināšanu un finanšu līdzekļu uzkrāšanu. Katrs jaunais partijas apgabala vadītājs un katrs jaunieceltais partijas organizācijas sekretārs teorētiski ir revolūcijas aģents, katra jauna partijas nodaļa ir jauns bataljons, un katra marka, ko partija iegūst no biedru naudām, ietirgo par avīzēm vai saņem kā ziedojumu no līdzjutējiem, ir proviants cīņai ar pretinieku. Bet šā revolucionārā, ar tādiem pašiem līdzekļiem kā autoritāra valsts organizētā ķermeņa vadītāji laika gaitā nevar nepamanīt to, ka viņu organizācija, kas veidota tāpat kā valsts un ir pārņemta ar to pašu valstiskās dzelzs disciplīnas garu, bet pretstatīta oficiālajai valstij, pat ja tā dubultotu savus apgriezienus organizatorisko brīnumdarbu novadā, tā tomēr paliktu tikai par neveiklu valsts maketiņu, un ka tāpēc pārskatāmā nākotnē, ja vien nesāksies ekstraordināri notikumi, jebkurš mēģinājums mēroties spēkiem ar valsti viņiem beigsies ar sāpīgu sakāvi¹. Loģiskas sekas šādam secinājumam ir tādas, ka notiek tieši pretējais tam, ko gaidīja partijas dibinātāji, kristījot šo savu «bērnu». Tā vietā, lai proporcionāli partijas spēka un stipruma pieaugumam pieaugtu arī tās revolucionārais spars, mēs varam novērot kaut ko pavisam pretēju, ka darbojas iekšēja sasaiste

¹ Ekstraordinārs notikums – 1. pasaules karš – tā satricināja Itālijas valsts aparātu, ka tas vairs nespēja nodrošināt savu spēku, piesaistot sev spējīgākos cilvēkus no dažādām šķirām un partijām: gan šādu cilvēku savākšanu, gan valsts funkciju atjaunošanu tāpēc uzņēmās fašisti. «Itālija alka pēc politiski stingras rokas,» stāsta Mihels. «Kad Musolini fašisti nonāca varas augstumos, no visām pusēm atskanēja dziļa atvieglojuma nopūta: «Nu beidzot ir valdība!» Nav apstrīdams, ka fašistu kundzība lika Itālijas valsts mašīnai strādāt labāk. Savus pienākumus atsāka pildīt pasts un dzelzceļš. .. Ārzemnieki bija vienisprātis par to, ka ierēdņi ir ķērušies pie savu pienākumu pildīšanas ar nepieredzētu disciplinētību un pārsteidzošu degsmi. Valstī, tajā skaitā finansēs, atkal bija kārtība. Itāliešu lira varēja justies tikpat labi, cik stabili.» Grām.: *Michels R. Sozialismus und faschismus in Italien.* – S. 321 – 322.

starp partijas izaugsmi, no vienas puses, un piesardzību un bailēm tās piekoptajā politikā, no otras puses.

Valsts apdraud partiju un padara tās eksistenci atkarīgu no sevis, tāpēc apmēros izaugusi partija bailīgi cenšas noslēpt visu, kas varētu valsti pārmērīgi sakaitināt¹. Pat teorija, tāpat, zinātne tiek vājināta un sagrozīta atbilstīgi tam, ko teorijai no ārpuses diktē organizācija ar saviem priekšiem un bēdām. **Organizācija** kļūst par vienīgo dzīvības āderi. Partija, kura savos pirmajos gados nekad nepiekusa paskaidrot, ka tā ir revolucionāra ne tikai atbilstīgi savu mērķu dabai, bet arī atbilstīgi līdzekļiem, kurus tā izvēlēties vajadzības gadījumā lietot, pat ja principiāli tā šādus līdzekļus necienītu, tagad, kad tā ir kļuvusi veca vai, ja jums tīk, politiski nobriedusi, ir modificējusi savas sākotnējās idejas tādā veidā, ka esot revolucionāra tikai «labākajā šā vārda nozīmē», t. i., ne vairs tādu līdzekļu ziņā, par kuriem interesējas policija, bet tikai pelēkajā teorijā uz balta papīra. Tā pati partija, kuru nekas, pat ne vēl kūpoši lielgabalu stobri pieveiktajā Francijā nespēja atturēt no tā, ka partija skaļā balsī apliecināja savu aizkustinošo solidaritāti ar komunāriem, vēlāk visas pasaules priekšā pasludināja par atmetamu antimilitāro aģitāciju jebkādā tās formā, ja pat tikai daži partijas piekritēji šādas aģitācijas dēļ varēja nonākt konfliktā ar sodu likumu grāmatu, un partija negribēja uzņemties atbildību par sekām, ko varētu radīt šāda situācija. Līdz ar nostiprināšanos parlamentā, tajā sāka mosties atbildības izjūta. Iztopot šai izjūtai, partija uzstājās ar visu savu autoritāti pret radikālajiem novirzieniem savās rindās, kurus tā iepriekš spēja mierīgi paciest. Šīs izjūtas vārdā partija atteicās no antimilitārisma un tāpat no ģenerālstreiku taktikas,

¹ Mihelss norāda uz Engelsa 1895. gadā rakstīto priekšvārdu Marksa darbam «Šķiru cīņa Francijā no 1948. līdz 1850. gadam» ar tādām atklāsmēm, ka «veca tipa sacelšanās, ielu cīņas ar barikādēm, kurai līdz 1848. gadam visur bija izšķiroša nozīme, lielā mērā bija novecojusies»; «kāpēc mums tagad pārmet bailīgumu, kad mēs negribam tūlīt un bez kāda apdoma iziet uz ielas, kur, kā mēs to zinām, mūs gaida sakāve? Kāpēc mūs tik neatlaidīgi cenšas pierunāt, lai mēs taču beidzot uzņemamies lielgabalu gaļas lomu?» (Grām.: Markss K., Engells F. Darbu izlase trīs sējumos, 1. sēj. - R., 1979. - 207. un 210. lpp.) Pēc tam gan vēstulē Kautskim Engells esot atsaucis šos apgalvojumus ar paskaidrojumu, ka tos viņam esot uzspieduši «mūsu Berlīnes draugi».

noliedza tās pagātnē izteiktos drosmīgos apgalvojumus un prātojumus.

Tas nu ir skaidrs – un šo tēzi aizvien pastiprina neskaitāmi piemēri no internacionālās strādnieku kustības vēstures –, ka šādā veidā partija līdz ar savas organizācijas pieaugumu aizvien vairāk un vairāk zaudē mobilitāti. Tas nozīmē, ka partija zaudē savu revolucionāro sparū, tā kļūst kūtra un smagnēja, slinka ne tikai uz darīšanu, bet arī uz domāšanu. Tā piekaļ sevi tā sauktajai «vecajai, uzvarām bagātajai taktikai», t. i., taktikai, ar kuru partija kļuva liela un resna, un aizvien nepārvaramāks kļūst tās biklums attiecībā pret jebkāda veida agresīvām izdarībām. Kopš tā laika tā zina tikai viena veida stratēģiju, kādu devis Fābijs Kunktators. Bailes no reakcijas nobremzē jebkuru akciju, t. i., jebkuru sava spēka izrādīšanu un nomērdē jebkādu enerģiju ikdienišķajai cīņai, kamēr nekādai kontrolei nepakļaujas šī enerģijas uzkrāšana nākotnei, ar ko tiek attaisnots pašu kūtrums. Citiem vārdiem sakot: īpašums inducē savas imanentās tendences arī partijā. Partijas vīri pusgadsimtu ir lējuši sviedrus un asinis, lai radītu paraugorganizāciju. Nu tagad trīs miljoni strādnieku¹ – vairāk, nekā jebkad tika cerēts, – ir saorganizēti pilnīgai pretinieka uzveikšanai un ir izveidota birokrātija, kas sacenšas ar valsti tādos rādītājos kā pienākuma apziņa, punktualitāte un paklausība savām augstākstāvošajām instancēm, ir piepildīta partijas kase, un pāri visai zemei ir konstituēts finansiālo un garīgo interešu komplekss. Enerģiska un drosmīga taktika liktu uz spēles visu – daudzu tūkstošu augstāko un zemāko funkcionāru darbu un eksistenci jeb, ar vienu vārdu sakot, liktu uz spēles «partiju». Šeit paustais diez vai vairs tiks apjēgts. Mīlestība uz pašu radīto un pašlabuma meklēšana, tiklab neko vērā neņemošais sentiments kā visu kalkulējošais egoisms vienādā mērā saceļas pret to, lai vismazāko risku atļautos miriādes gādīgu ģimenes tēvu, kuru dzīvesveida sociālais un ekonomiskais pamats ir gandrīz pilnībā sasaistīts ar partijas pastāvēšanu un kurus pārņem bailes, ka valsts varētu – un kara laikā tas būtu it viegli

¹ 1907. gadā.

iespējams – aizliegt partiju, atņemot viņiem darbu un tā novedot viņus līdz saimnieciskam kraham.

Tādējādi **organizācija** no mērķa sasniegšanas līdzekļa kļūst par pašmērķi. Orgāns uzveic organismu. Tajās institūcijās, kuras sākotnēji tika radītas tikai tāpēc, lai nodrošinātu partijas mašīnas gaitu, galveno nozīmi iegūst disciplinētība, saskaņīga dažādu apakšstruktūru sadarbība, pakļautības ievērošana, noslēpumu glabāšana un pieklājība, bet šīs mašīnas darba efektivitāte nokļūst otrajā plānā. Par augstāko bausli partijā kļūst nostādne turēties tālāk no visa, kas varētu likt spieķus tās riteņos un apdraudēt partijas organizāciju kā organisma ārējo formu. Pat aizsardzības cīņās partija dod priekšroku jau iegūto un izdevīgo pozīciju atstāšanai un savu tiesību atsaukšanai, nevis pretinieku uzbrukumu atvairīšanai ar tādiem līdzekļiem, kuri varētu partiju «kompromitēt». Pieņemoties spēkā prasībām saglabāt mieru, partija zaudē savus revolucionārās indes zobus un kļūst par krietnu konservatīvo partiju, kura gan turpina izmantot savu revolucionāro terminoloģiju – arī šeit sekas turpina izpausties jau bez cēloņa, bet praktiski partija spēj pildīt labākajā gadījumā konstitucionālās opozīcijas uzdevumus. Apmēram šādi vācu sociāldemokrātija pozicionējās pirms pasaules kara.

Ne jau nu visu to gribēja Kārlis Markss. Tas viss vairs nav marksisms. Ja Markss būtu vēl dzīvs, tad viņam būtu bijis pret to jāsaceļas. Tomēr ir pilnīgi iespējams, ka viņš paliktu klusu un neielastos uz kārdinājumu aicināt, lai viņam atsaucas, un, ja lietas labi ietu, uzticību *verba magistri** zvērētu trīsmiljonu armija. Precedents runā par labu tādai iespējai. Markss vismaz publikas priekšā jau bija aizvēris abas acis, neredzot nekā no vācu sociāldemokrātijas 70. gadu grēkiem.

Marksistisko epigoņu laikmetā partijas kā biedru piesaistītājas, kā absolūtā vairākuma partijas raksturs sakrīt ar tās vājumu attiecībā pret valsti, jo vecais mērķis sagraut tagadējo valsti tiek aizvietots ar jaunu mērķi pakāpeniski piesātināt valsti ar partijiskās organizācijas elementiem. Tās pretrunas ar valdošo šķiru partijām vairs nenosaka būtība, bet tikai konkurence. Revolucionārā partija konkurē ar buržuāzijas partijām par varas sagrābšanu. Tās labā partija atver visas

durvis jebkuram, ja vien tas apsola palīdzību vai nu minētajam nolūkam, vai vēl kam citam, kas vajadzīgs partiju konkurences ciņā. Partijas naidis tagad vairs negāžas uz tās «pasaules uzskata» pretiniekiem, bet gan uz bīstamākajiem konkurentiem skrējienā uz to pašu mērķi – varu¹. Ielaižoties sakaros ar jebkādiem svešiem elementiem, kas parasti nevar palikt bez sekām, partijai nākas ne vien zaudēt savu nevainību, bet pat aiziet bojā kā partijiskai būtnei – jo termins «partija» taču paredz noteiktu komponentu vienotu gribas vērstību uz lietišķi un pagaidu iezīmētiem mērķiem un palikt vēl tikai organizācijai.

Demokrātiskas masu partijas krišanu marasmā neatsauc apstākļi, ka vācu sociāldemokrātija 1918. gadā pārejoši nokļuva pie varas. Vispirms jau tas, ka viņi varu nebūt neiekaroja. Šī vara uzkrīta viņiem virsū kā pārgatavojies auglis no nokaltuša koka pēc tam, kad viņi savas kopā būšanas pēdējos gadus bija atdevuši tam, lai slimais koks gan sniegtos pret debesīm – bet pavisam citām debesīm nekā sociālisms vai pat tikai demokrātija. Otrkārt, viņi jau nepārņēma valsts varu vieni paši, jo viņiem – ne jau kā cita, bet tikai organizācijas un vadības štāba vajadzību dēļ – tā bija sīkumaini jāsadala ar citām partijām, kuru grēkus viņi uzņēmās un kurām viņi uzkrāva savus grēkus. Un, treškārt, vietu pie varas viņi nopirka par pārāk dārgu cenu – par šķelšanos savā nometnē un daudzu atšķēlušos rindu rusifikāciju. Pie tam vienu rusifikācija bija tikai sekas citu prusifikācijai.

Sociālistiskā partija **Itālijā** tūlīt pēc kara atradās tikai dažus milimetrus no valsts stūres. Bet tad, kad uzreiz pēc tai uzsmaidījušās laimes (jāievēro, ka tiešām palaimēšanās) 1920. gada rudenī pārņēmt fabrikas priekšplānā iznāca **fašisms**, strādnieku partija tika pārbaidīta, ļāva sevi nožēlojamā kārtā samalt miltos, ko paveica saujiņa pārgalvīgu intelektuāļu, bodniekzeļļu un kara veterānu; tas

¹ Mihelss vēl piezīmē, ka sociāldemokrāti vairs necenšas savus pretiniekus apkarot, bet gan pārsolīt: viņi esot lielāki patrioti par nacionālistu partijām un labāki zemnieku aizstāvji par zemnieku partijām.

izskaidrojams, sākot ar deamičistiski prampolinisko ēticisma un vardarbības nelietošanas principu, un tālāk ar **fatālisma** momentu ticībā, ka marksistiski godātā industrializācija pati par sevi norisinās sociālisma labā. Kā trešais moments te vēl jāpiemin tas, ka sociālistiem nebija ar ko aizvietot militārās rūpniecības strādniekus, kad to masās bija pamiris kareivīgums un tās padevās fašistiem, kuru aktīvi tās apstrādāja ar rungām un rīcinelju¹. Bet sociālistus līdz sagravei Itālijā noveda ne tikai sociālistisko masu paniskās bailes partijisko pretinieku drosmes priekšā – to veica arī partijas vadoņu baltās šausmas pretošanās gadījumā likt uz spēles viņu organizācijas elku.

Krievijā sociālistiem laikam gan ir izdevies pilnīgi pārņemt savās rokās valsts varu. Taču masas šo ģeniālo Ņeņina un viņa līdzgaitnieku roku darbu atzina un novērtēja tikai tad, kad tas jau bija paveikts. Masa, tāpat, ciktāl mēs varam spriest, nekādā ziņā nebija priekšnoteikums notikušajam. Citiem vārdiem sakot, mērķi sasniedza nevis strādnieku demokrātija «miljonu partijas» veidolā, bet gan izlēmīgu vīru elite Blankī stilā.

2. nodaļa

Demokrātija un oligarhijas dzelzs likums

Vairums sociālistisko skolu atzīst demokrātiju par iespējamu nākotnē un daudzi aristokrātiska pasaules uzskata pārstāvji uzskata demokrātiju gan par sabiedrībai kaitīgu, bet īstenojamu, tomēr kāds konservatīvais akadēmiskās pasaules novirziens kategoriski noliedz demokrātijas iespējamību uz mūžīgiem laikiem. Šis novirziens, par

¹ Sk. ievadu 20. lpp.

kuru jau teicām, ka tas ir guvis ietekmi galvenokārt Itālijā, proklamē jebkurai starp cilvēkiem iespējamai sabiedriskajai kārtībai piemītošu iekšēju nepieciešamību pēc *classe politica*, t. i., pēc politiski valdošās šķiras, pēc mazākumšķiras. Demokrātijas Dievam neticīgie nepagurst atkārtot, ka demokrātija ir tikai pasaciņa bērniem, un apgalvot, ka visi valodas izteicieni, kuri ar tādiem vārdiem kā «valsts», «pilsoniskums», «tautas pārstāvniecība», «nācija» utt. paredz masas kundzību, norāda tikai uz likumdošanas principu, nevis uz faktisko situāciju. Viņi veido teoriju, ka mūžīgā cīņa starp aristokrātiju un demokrātiju, par kuru vēsta vēsture, īstenībā ir cīņa tikai starp savas kundzības ieguvumus aizstāvošo veco mazākumu un uz varas sagrābšanu saposušos, godkārīgo jauno mazākumu, kurš tiecas vai nu saplūst ar veco mazākumu, vai pavisam tikt no tā vaļā. Pēc viņu teiktā, šķiru cīņas rezultāts izrādās tikai apmaiņas process; viens mazākums atņem otram mazākumam varu pār masu. Sabiedriskās šķiras, kuras mūsu acu priekšā izcīna vēsturiskas, antagonisku ekonomisko pretrunu radītas milžu cīņas, ir pielīdzināmas divām deļotāju grupām, kas izpilda *chassécroisé** figūru kadriļā.

Turīnas tiesību zinātņu pārstāvis Gaetano Moska un nupat mirušais¹ dženovietis Vilfredo Pareto, politekonomijas profesors kantonālajā Lozannas universitātē, kurš ir ieguvis pazīstamāku vārdu nekā Moska gan tāpēc, ka izdeva lielāko daļu savu grāmatu franču valodā, kas zinātniskajā pasaulē visur, tajā skaitā Itālijā, ir vairāk izplatīta, gan arī tāpēc, ka itāliešu snobisms liedz viņiem dāvināt savu sajūsmu citiem zinātniskajiem darbiem, kā tikai tiem, kuri nokļūst līdz viņiem pāri Alpiem vai vismaz ir apzīmogoti tajā pusē, ir jāuzlūko par pašiem ievērojamākajiem šādas ideju kopas pārstāvjiem. Pareto tās sakārtoja kā *théorie de la circulation des élites**, t. i., kā valdošās šķiras vēsturei piemītošu tendenci tikai principā noturēt varas grožus savās rokās, bet īstenībā vispirms nogurt, tad pakļauties un galu galā iznīkt gan morālā, gan fiziskā nozīmē, atbrīvojot telpu jaunai politiskajai šķirai. Šķiet gan, ka pieņemami ir tikai daži Pareto

¹ 1923. gadā.

*théorie de la circulation des élites** ķēdes posmi. Īstenībā šis process norisinās mazāk kā elites faktiskā iznīkšana un daudz vairāk tādā formā kā veco un jauno elementu sakušana.

Šis fenomens droši vien ir bijis jau iepriekš pazīstams, ciktāl *circulation des élites** norisinās politiskajā laukumā vienas un tās pašas plašas sociālās šķiras ietvaros. Valstīs, kuru pārvaldē tiek izmantota tautas pārstāvniecības metode tīrā veidā, *circulation*, t. i., priekšgājēju nomaiņa pie varas bez viņu galīgas iznīcināšanas ir galvenais, pēc kā dzenas konstitucionālā opozīcija. Tā ir apgādājusies ar tikpat vienkāršu, bet darboties spējīgu struktūru, kāda ir arī acumirkļa vairākumam; un, kā tas notiek Anglijā un Amerikā, visi opozīcijas spēki tiek sakopoti ap skaidri formulētu, bet tīri praktisku un tuvākās nākotnes prasībām atbilstīgu programmu un piesātināti ar bezierunu paklausību pavēlēm, kuras dod viens virsvadonis, kurš ar stratēģa talantu, bet bez jebkāda teorētiska padziļinājuma operē ar apmaksātu zemāka ranga vadītāju, tā saukto *bosses* un *wirepullers*¹ karaspēku, lai satriektu attiecīgā brīža vairākuma partiju un, atstājot pa vecam itin visu pārējo, opozīcija iesēstos vairākuma vietā, jeb, citiem vārdiem sakot, nomainītu vienu valdošās šķiras kliķi ar citu, pēc kuras vēlāk spētu atgriezties pirmā kliķe. Agrāk vai vēlāk konkurences cīņa starp šīm kliķēm beidzas ar izlīgumu, lai – sadalot – saglabātu savu neapzināto mērķi, proti, noturētu dominanti pār masām. Ir tāds izplatīts uzskats, ka Lielajai franču revolūcijai vai vismaz Francijas Trešajai republikai pēc 1870. gada kā pēdējai instancei būtu izdevies sociālā nozīmē galīgi iznīdēt kādreizējo Francijas pirmo kārtu. Tāda pārlicība ir caurcaurēm maldīga. Vēl 1908. gadā mēs redzējām franču dižciltīgos gan kavalērijas pulkos, gan diplomātiskajā dienestā daudz lielākā skaitā, nekā tas būtu atbilstoši viņu īpatsvaram valstī. Francijas parlamentā gan neeksistēja tāda demonstratīvi konservatīva aristokrātu partija, kādā Vācijā ap to laiku no 58 Reihstāga

¹ *Bosses* un *wirepullers* – no dāņu valodas vārda *baas* (meistars) Ziemeļamerikā izveidotais vārds «boss» (Mihelsa tekstā lietots daudzskaitlī) ir pārceļojis arī uz latviešu valodu un dažkārt lietots nicinošā nozīmē; un angļu valodā tā homonīms ir kļūda, neveiksme. Otrais vārds apzīmē intrigantus.

deputātu vietām 31 aizpildīja dižciltīgie, tomēr Burbonu pili no 584 deputātiem ne mazāk par 61 piederēja vecajām aristokrātu dzimtām (*noblesse d'épée** un *noblesse de robe**), bet pārējie deputāti ar tikai dažiem izņēmumiem bija eksrevolucionāri un viņu pēcnācēji.

Demokrātijai piemīt iekšējas simpātijas pret svarīgāko jautājumu izšķiršanu autoritārā stilā. Demokrātija bez sāta rij vienlaikus spožumu un varu. Brīvību ieguvušie Anglijas pilsoņi apmierināja savu godkāri, apgādājoties ar aristokrātiju. Gladstons teica, ka līdzināties angļu tautas lielajai brīvības mīlestībai var tikai šis pašas tautas mīlestība uz saviem aristokrātiem. Līdzīgi veidojas sociāldemokrātu ārkārtīgais lepnums par savām spējām līdz noteiktai robežai pat brīvprātīgi pakļaut vairākumu mazākuma pavēlēm vai vismaz rīkojumiem par to, kā izpildīt vairākuma pavēles. Vilfredo Pareto ir izcēlis sociālismu kā sevišķi iedarbīgu līdzekli **jaunas elites producēšanai** no strādājošo šķiru atvasēm. Sociālistisko vadoņu spējās pēc vajāšanas un nelietīgiem uzbrukumiem novest savas lietas līdz uzvarošām beigām Pareto saskatīja simptomu viņu iekšējam spēkam, kas ir galvenais jaunas «politiskās šķiras» rekvizīts.

Atziņa par vadošas sabiedriskās grupas nepieciešamību, bez šaubām, ir daudz senāka, nekā parasti domā. Gaetano Moska, kurš, būdams vecāks šīs socioloģiskās koncepcijas pārstāvis salīdzinājumā ar Vilfredo Pareto, aizstāv savas tiesības uz zinātnisko prioritāti, par saviem priekštečiem ir nosaucis Ipolitu Tēnu un Ludvigu Gumploviču. Bet ir arī mazāk zināmi, toties interesanti fakti, ka Moskas un Pareto teorijas pirmie un nozīmīgākie intelektuālie priekšteči nāk tieši no tās skolas, kuru viņi vismīļāk apšauda ar savām bultām, proti, no sociālistisko domātāju anarhistiskā novirziena, kā arī – un vēl lielākā mērā – no franču sociālisma senākajiem slāņiem, kuros ir labi saskatāma domu gaita uz to apgabalu, kurā vēlāk savu socioloģisko sistēmu izstrādāja Moska un Pareto.

Sensimona skola nespēja iedomāties nākotni bez šķirām, lai gan bija izprātojusi, ka spēs šķiras jēdzienu atbrīvot no visiem ekonomiskajiem atribūtiem. Tai rēgojās jaunas hierarhijas radišana bez jebkādām privilēģijām no dzimšanas, tomēr izveidojama ar vardarbīgi

iegūtu privilēģiju paturēšanu «vismīlošākiem, visgudrākiem un visstiprākiem – sabiedrības trīskāršā progresa dzīvā personifikācijai, kas vadīs visdaudzpusīgākajā darba laukā».¹ Savas sociālistiskās valsts priekšgalā sensimoniisti liek savus *hommes généraux**, kuri katram indivīdam ierādīs sabiedriski derīgos darbus, kādi – dabiski, pēc šo pārcilvēku ieskatiem – iespējami lielā mērā atbilst viņa spējām. Viens no dedzīgākajiem Sensimona piekritējiem, iedvesmas pārņemts *nouvelle dynastie** sludinātājs, būdams spiests reiz atvairīt pārmetumus, ka viņš ar savu doktrīnu nolīdzina ceļu despotismam, atmeta jebkādu pieklājību un paziņoja, ka cilvēku vairākums ir palicis parādā autoritātēm paklausību, kas bija jāizrāda gan aiz godbijības, gan sevis paša labā, gan tāpēc, ka cilvēks gan dzīvo kā atsevišķa garīga būtne, tomēr tam vajag stingru atbalstu. Nepieciešamībai pēc autoritātes, no vienas puses, un pēc paklausības, no otras puses, tika dots metafizisks pamatojums. Autoritāte esot tikai «transformācija mīlestības politikai, kas visus cilvēkus vieno Dievā. Un vai jūs varat slavināt to drūmo neatkarību, kas šodien nošķir jūtas, viedokļus un pūles ar skaļiem vārdiem, kuri īstenībā neizsaka neko citu, kā vien egoismu un visu to ļaunumu, kas šos vārdus rada?»² Sensimona sistēma ir autoritāra un hierarhiska no sākuma līdz beigām. Daudzi Sensimona skolnieki neuzskatīja Napoleona III cēzarismu par piedauzību, bet gan tūlīt pat ar prieku pieslēgās viņam, jo ticēja, ka ir pazinuši viņā saimniecisku un sociālu dzīvības avotu.

Furjē skola gāja vēl vienu soli tālāk. Furjē ar tādu pamatīgumu, kas robežojās ar pedantismu un deva vienu otru grotesku triepienu, bija izdomājis plašu un sazarotu sistēmu, tabulu veidā attēlojot tūkstošiem pakāpju ietverošu «sfērisko hierarhiju», kurā būtu atrodamas

¹ .. *hommes les plus aimants, les plus intelligents et les plus forts, personnification vivante du triple progrès de la société, capables de la diriger dans une plus vaste carrière.* – *Barrault E. La hiérarchie. Religion Saint-Simoniennne. Recueil et prédications.* – Tome I. – Paris, 1832. – P. 196.

² *Transformation politique de l'amor qui unit tous les hommes en Dieu. Et pouvez-vous lui préférer cette triste indépendance qui aujourd'hui isole les sentiments, les opinions, les efforts, et qui, sous un nom pompeux, n'est rien autre chose que l'égoïsme accompagné de tous les maux qu'il enfante?* – *Barrault E. La hiérarchie...* – P. 196.

visas nianses – katra ar savu īpašo *hautes dignités** un *hautes fonctions** pārejā starp «anarhiju» un «omniarhiju»¹, par to mēs tik tikko varam novaldīt smaidu, ja aplūkojam viņa mācības celtni no šīs puses. Sorels pamatoti vērsa uzmanību uz ciešo saiti, kas vienoja sociālistus pirms Luija Blāna parādīšanās ar lielā Napoleona ēru un uzsvēra, ka sen-simoniskās un furjeriskās utopijas varēja izaugt un uzdziedēt tikai tajā augsnē, ko bija sagatavojusi tik spoža autoritātes ideja, kādu pacēla dižais korsikānis. Furjē sistēma, pēc Berta, par savas funkcionēšanas priekšnoteikumu paredz vārdos neizteiktu, bet pavisam īstenu un neizbēgamu Furjē līdzdalību, jo viņam vienam vienīgajam, līdzinoties uz sociālismu pārnestam kara dievam Napoleonam, būtu pa spēkam iedarbināt un harmonizēt dažādas kaislibas.²

Vēlākie sociālie revolucionāri noliedza vairākuma valdīšanu ne vien *in abstracto**, bet arī *in concreto** – attiecībā uz buržuāzisko valsti. Bakuņins bija pretinieks tam, lai strādniecība jebkādā veidā piedalītos vispārējās vēlēšanās, jo viņš bija pārliecināts, ka sabiedrībā, kurā tautu un algoto strādnieku masu ekonomiskā ziņā pārvalda īpašnieku mazākums, arī visbrīvākās vēlēšanas izrādīsies tikai ilūzija. «Tas, kurš pasaka «vara», piesaka arī kundzību, un jebkura kundzība pieļauj arī masu kundzību.»³ Demokrātija pie tam ir vissliktākā no visām pilsoniskajām kārtībām. Republika, kurā mums jāparedz pilsoniskās demokrātijas augstākā forma, pēc Prudona domām, ir visvairāk pārņemta ar mazisku un fanātisku valdīšanas garu (*zèle gouvernemental*), kurš uzskata par iespējamu atļauties jebko bez kāda soda, jo tam vienmēr pa rokai ir ērtais attaisnojums par darbošanos republikas un iedzīvotāju kopuma labā. Politiskā revolūcija nenozīmē neko citu kā vien «autoritātes pārvietošanu»⁴.

¹ Furjē paredz ideālo sabiedrību, kurā katrs (*omnis* latīņu val.) ir vadītājs (*arbe* grieķu val.).

² *Bert E. Marchands, intellectuels et politiques. – Le Mouvement socialiste, 22. – 1907. – P. 385.*

³ *Qui dit pouvoir, dit domination, et toute domination présume l'existence d'une masse dominée. – Bakounine M. L'Empire knouto-germanique et la révolution sociale. Oeuvres. – Tome II. – P. 126.*

⁴ *Déplacement de l'autorité.*

Krievu sociālists Aleksandrs Hercens, kuram pēc nāves tika piešķirta nozīmīga vieta arī psiholoģiskajās zinībās, ir norādījis, ka kopš tā laika, kad cilvēks *de facto** ir kļuvis par piedēkli īpašumam un cilvēku dzīve ir pārvērtusies par niknu cīņu naudas dēļ, buržuāziskās pasaules partijiskās grupas ir sadalījušās divās nometnēs. Vieni ir buržuāziskie īpašnieki, kuri ir stūrgalvīgi ieķērušies savos miljonos, un otri ir pilsoņi bez īpašuma, kuri gribētu, bet kuriem trūkst spēka atņemt pirmajiem viņu īpašumu. Citiem vārdiem sakot, tās ir sīkstulju un skauģu nometnes. Vēsturiskā attīstība ir tikai tā, ka viens opozīcijas vilnis pēc otra uzvar jeb, citiem vārdiem sakot, «iegūstot īpašumu vai sabiedrisko stāvokli, pāriet no skauģiem pie sīkstuljiem»¹.

Vienīgā zinātniskā doktrīna, kura pretendē nopietni uzstāties pret visu veco un jauno teoriju atzīto imanento nepieciešamību pēc ilgstoši pastāvošas «politiskās» šķiras, ir **marksistiskā** teorija. Tā identificē – bet tieši no tā tālejošas konsekvences izvilka Marksa skolnieks Bakuņins – valsti ar valdošo šķiru. Valsts ir tikai šķiras «izpildu komiteja» vai, kā formulēja Oliveti, pastāvošās kundzības privilēģiju aizsardzībai izveidots sindikāts. Šāds uzskats nu nemaz nav tāls no konservatīvā teorētiķa Moskas, kura pasaules uzskats ļauj to uztvert bez jebkādas nožēlas.

Kāds franču sociālists, kurš kopš tā laika jau sen ir atradis ceļu uz vietu ministrijā, bija tik ļoti saasinājis marksistisko mācību par valsti, ka deva strādniekiem padomu pārtraukt izolēto un lokālo saimniecisko cīņu, t. i., streikus, un tūlīt pat pāriet pie ģenerāluzbrukuma valstij jeb pie ģenerālstreika, jo buržuāzija saņems triecienu tikai tad, ja triecienu saņems valsts².

¹ Herzen A. J. *Erinnerungen. Übersetz und herausgegeben von Otto Buek.* – Bd. II. – Berlin, 1907. – S. 150.

² Šeit Mihelss vēlreiz norāda uz Aristīdu Briānu. Mihelss ir aprakstījis arī citus veidus, kā dot ģenerāltriecienu buržuāzijai: «Itāliešu ģenerālstriekos strādnieki dodas uz bordeļiem un tos aizslēdz: lai mīlestības proletārietes sakrusto kājas tieši tāpat, kā to dara industriālie proletārieši. Viņi cenšas buržujus izbadināt gan ekonomiski, gan erotiski. Tas taču ir skaidrs, ka šādiem mērķiem var tuvoties tikai tad, ja ir slēgti šikākie un dārgākie priekānami.» Sk.: *Michels R. Sittlichkeit in Ziffern?* – München und Leipzig, 1928. – S. 179.

Marksistiskā mācība par valsts būtību kopā ar ticību strādnieku masu revolucionārajam triecienspēkam un demokrātijas veicināšanai ar ražošanas līdzekļu sabiedriskošanas palīdzību loģiski ved uz tādu sociālo kārtību, kāda Moskas skolai šķiet utopiska. No marksistu viedokļa, kapitālistiskais ražošanas veids padara lielāko iedzīvotāju daļu par proletāriešiem un tādējādi pats rada savu kapraci. Tiklīdz proletariāts uz koncentrējušās un akumulējošās lielindustrijas pleciem ir izaudzis un nobriedis, tā tas pārņem politisko varu un pasludina privātīpašumu par valsts īpašumu. Ar šādu aktu proletariāts likvidē arī pats sevi, jo atceļ jebkādas šķiru atšķirības un šķiru antagonismus. Citiem vārdiem sakot, proletariāts anulē valsti esošo valsts īpašību veidā. Šķirās sadalītajai kapitālistiskajai sabiedrībai valsts bija vajadzīga kā valdošo šķiru organizācija ar uzdevumu uzturēt kapitālistisko ražošanas veidu un proletariāta ekspluatāciju. Valsts beigas, tātad, ir sinonīms valdošās šķiras eksistences beigām. Taču arī jaunā bezšķiru un kolektivistiskā nākotnes sabiedrība, kura ir jāveido uz vecās valsts drupām, prasa vēlēšanu elementus, kuri visdrīzāk varētu atbilst Ruso *Contrat Social*¹ formulētajiem un vēlāk franču revolūcijā līdz ar *Droits de l'Homme** pasludināšanu atjaunotajiem piesardzības noteikumiem, jo sevišķi ar pastāvīgu visu amatpersonu atsaukšanu un tādējādi visu ar tautas labpatikas Damokla zobenu apdraudēto pilnvarojumu ierobežošanu laikā. Sabiedriskās bagātības pārvaldīšana apmierinošā līmenī var noritēt vienīgi uz izvērstas ierēdniecības radišanas pamata. Bet šajā punktā atkal rodas šaubas, kuras, apdomājot šīs lietas konsekventi līdz galam, ved taisnā ceļā pie bezšķiru valsts iespējamības nolieguma. Neaptverami liela kapitāla, ja jau runa ir par kolektivitātei piederošo naudu, pārvaldīšana piešķir pārvaldītājiem vismaz tikpat lielu daudzumu varas, kāds pienākas sava kapitāla privātīpašniekiem. Vai tad tur neslēpjas iespējamība, jautā vēl neesošās marksistiskās sabiedriskās kārtības kritiķi, ka tas pats instinkts, kas virza mūsdienu privātīpašniekus atstāt uzkrātās bagātības mantojumā saviem bērniem, neliks arī sabiedriskās

¹ Sk. 417. lpp.

naudas un pārējo labumu pārvaldniekiem izmantot savu reālo varu, lai ieceltu savus dēlus par savu amatu mantiniekiem?

Jauna valdošā mazākuma izveidošanai milzīgu atbalstu sniegs arī īpašais sociālās tapšanas veids, kādu marksistiskā koncepcija liek revolūcijas pamatā. Pēc Marksa, starp kapitālistisko un komunistisko sabiedrību būs revolucionāro pārkārtojumu periods, kurā «valsts nevar būt nekas cits kā tikai **proletariāta revolucionārā diktatūra**»¹ jeb, izsakoties bez aplinkiem: to sociālistu vadoņu revolucionāra diktatūra, kuriem pietiks spēka un izveicības sociālisma vārdā izraut kundzības scepteri no mirstošās buržuāziskās sabiedrības rokām.

Starp citu, diktatūra kā pārejas posms nav sociālistisko novirzienu taktiskais jaundarinājums. Arī Džuzepes Mazīni Republikāniskās partijas minimālā programma paredzēja revolucionāru diktatūru. Tai vajadzēja kļūt par tiltu starp *Giovane Italia*² un karbonāriju³ sociālistiskajiem elementiem. Florencietis Filippo Buanaroti – Grakha Babefa draugs un biogrāfs, kurš jau bija izpildījis varoņa lomu franču revolūcijā un tāpēc no vistuvākā atstatuma redzējis, kādā veidā uzvarējušie revolucionāri mēģina saglabāt nevienlīdzību un izveidot jaunu aristokrātiju, asi uzstājās pret varas centralizācijas plānu. No teorētiskajiem argumentiem, kurus viņš uzskatīja par derīgiem savas rīcības pamatojumam, viņš deva priekšroku norādījumam, ka viena cilvēka diktatūra ir tikai pakāpiens ceļā uz monarhiju. Viņš pārmeta

¹ Atsauce uz Marksa darbu «Piezīmes pie vācu strādnieku partijas programmas» (arī «Gotas programmas kritika»). Grām.: Markss K., Engels F. Darbu izlase trīs sējumos, 3. sēj. – R., 1981. – 25. lpp.

² 1831. gadā Marseļā (Francijā) Mazīni izveidota itāliešu emigrantu organizācija «Jaunā Itālija», kas centās ar pagrīdnieku cīņas metodēm panākt Itālijas valstisko apvienošanu. Pēc neveiksmēm, mēģinot izraisīt dumpjus Pjemontā (1831) un Savojā (1834), tā gandrīz sabruka, bet pēc 1840. gada spēja aktivizēties un pakāpeniski modernizējās par legālām sociāldemokrātiskas vai vienkārši demokrātiskas ievirzes organizācijām.

³ Karbonāriji (apzīmējums veidots no itāliešu vārda *carbonaio* – ogļrači) bija slepenas revolucionāras organizācijas biedri. Tā radās ap 1800. gadu Itālijas dienvidos, bet vēlāk izvērsa darbību visā itāliešu apdzīvotajā teritorijā, cenšoties panākt tās apvienošanu neatkarīgā valstī ar liberālu konstitūciju. Organizācija panīka pēc neveiksmēm atklātā cīņā ar pastāvošo varu 1821. gadā Neapolē un 1831. gadā Boloņā.

Mazīni un tā piekritējiem, ka politiskajām pārmaiņām, kuras tie paredzēja īstenot, ir formāla daba un tās apmierinās tikai personiskās vajadzības vismaz attiecībā uz vardarbīgas autoritātes iegūšanu un izmantošanu. Tāpēc Buanaroti ar slepeniem dekrētiem uzstājās pret Mazīni 1833. gadā organizēto bruņoto sacelšanos Pjemontā un aizliedza saviem biedriem karbonārijiem atbalstīt nemierniekus, jo to iespējamās uzvaras sekas būtu tikai jaunas un uzpūtīgas aristokrātijas veidošanās sākums. Citā vietā Buanaroti pauda, ka Mazīni ideālā republika no monarhijas atšķiras tikai ar to, ka republikai būs mazāk cienības un vairāk vēlēšanu ceļā iegūstamu amatu.

Vienas personas diktatūra pēc savam sekām ne ar ko būtisku neatšķiras no oligarhu grupas **diktatūras**. Savukārt diktatūras jēdziens ir pretstats demokrātijas jēdzienam. Likt lietā diktatūru demokrātijas labā ir apmēram tas pats, kas uzskatīt karu par labāko miera ieroci un alkoholu – par labākajām zālēm pret alkoholismu. Ir taču skaidrs, ka grupa, kura vienā reizē ir tikusi pie kolektivitātes varas līdzekļiem, mēģinās savu varu saglabāt. Jau Teofrasts piezīmēja, ka tautas valsts augstākajos amatos nokļuvušie vīri savu lepniību apmierina ne tik daudz ar mēģinājumiem nopelnīt un kļūt bagātiem, cik ar mēģinājumiem dibināt savu suverenitāti uz tautas suverenitātes rēķina. Briesmas ir tādas, ka sociālā revolūcija arī pēc pārejas no diktatūras posma uz normālu tiesisko stāvokli netieši iebīdīs redzamās un saprotamās, par valdošo publiski atzītās šķiras vietā slepeni, zem vienlīdzības plīvura nākošu un **demagoģisku oligarhiju**.

Socioloģiskās parādības, kuru pamatiezīmes dotas jau iepriekšējās šīs grāmatas nodaļās, piedāvā veselu birumu pieturas punktu zinātniskajiem demokrātijas pretiniekiem. Viņi šķiet skaidri pierādījuši neiespējamību, ka cilvēks kultūras stadijā spētu eksistēt bez «valdošās» jeb «politiskās» šķiras, turklāt viegli uztverami simptomi rāda, ka šāda šķira būtu kultūras stadijas priekšnoteikums un pamatnoteikums un ka šī valdošā šķira, kaut arī tās salikuma komponenti ir pakļauti biežām nomaiņām, tomēr veido vienīgo ilgstošas nozīmības faktoru cilvēces attīstības vēsturē. Valdība vai, ja tā tik labāk, valsts tāpēc spēj būt tikai mazākuma organizācija, kuras mērķis ir pakārtot

pārējo sabiedrību tādai «tiesiskai kārtībai», kādu prasa helotu¹ pārvaldīšana un ekspluatācija un nekādi ne vairākuma emancipācija. Cilvēces vairākumam nav iespēju un, visticamāk, nav arī spēju pārvaldīt sevi pašam. Ja masu neapmierinātībai ik pa laikam ir jāizdodas atņemt valdošajai šķirai tās varu, tad (tā saka Moska) masu klēpī ir arī jādzimst jaunam organizētam mazākumam, kurš pārņem valdošās šķiras vietu. Mūžīgi mūžos nepilngadīgais cilvēces vairākums atbilstīgi bargai vēsturiskai nolemtībai ir spiests noskatīties, ka to pāraug neliels ļaužu pulciņš, un kalpot tikai par pjedestālu oligarhijas dižmaņiem.

Sociālisma problēma nav tikai ekonomiskā problēma, kuru koncentrētā veidā izsaka jautājums, vai un kādā apmērā ir izpildāma tiesiski un saimnieciski atveseļojoša bagātību atņemšana, bet tā ir arī demokrātijas problēma tiklab no pārvaldes tehnikas kā no psiholoģijas viedokļa. Pieredze jau ir parādījusi, ka marksistu rīcībā patiešām ir pievilcīga ekonomiska doktrīna un vēsturiski filozofisko uzskatu konstrukcija, taču viņiem nav ne mazākās sajēgas par valsts un pārvaldes tiesiskajiem un psiholoģiskajiem aspektiem. Furjē ir definējis moderno sabiedrību kā individuālās visatļautības mehānismu, kas nedod nekādas garantijas ne indivīdam pret masas izdarībām, ne masai pret indivīda izdarībām. Taču nekādi nav saskatāms tas, ciktāl **sociālistiskā teorija** ir tikusi ar tās problēmas galīgo atrisinājumu, pret kuru tika sadragāts buržuāziskās sabiedrības kuģis. Kur sociālistiskā teorija ir ķērusies pie personiskās brīvības garantiju izstrādes, tur tas ir beidzies vai nu ar individuālanarhismu bez jebkādiem rāmjiem, vai arī ar tādiem ieteikumiem, kuri, par spīti ieteicēju labajiem nodomiem, padarītu indivīdu par masu vergu. Te, lūk, piemērs, kādus varētu vairot pēc patikas: lai sagādātu sociālistiskajai sabiedrībai vērtīgu un no sēnalām tīru literatūru, Augusts Bēbelis reiz gribēja izveidot komisiju no lietpratējiem, kuri noteiktu, ko drīkst un ko nedrīkst drukāt. Pēc tam Bēbelis papildināja šo priekš-

¹ Sengrieķu valsts Spartas iekaroto teritoriju iedzīvotāji kļuva par helotiem – valstij piederošiem vergiem.

likumu ar nākamo, ka netaisnības iespējas izslēgšanas un izteikšanās brīvības dēļ katram rakstniekam ir jāatstāj tiesības apelēt pie sabiedrības. Šāds paņēmieni demokrātijas sargāšanai, atbilstīgi kuram bieži sējumi miljonos eksemplāru tiktu nodrukāti ar mērķi dot sabiedrībai iespēju pārbaudīt, vai drukas darbs ir labs, vai slikts, acīmredzami pārceļ šādu sabiedrisko kārtību gan tehniskā izpildījuma, gan teorijas ziņā uz neiespējamības zemi.

Tieši **personības aizsardzības** problemātikā atrodas uzdevumu kompleksa cietais rieksts, kura pārkošanu sociālisms ir izvirzījis par savu mērķi. Rūdolf Goldšeids, kurš cīnījās par sociālistiskās kustības renesansi, mēģinot pastiprināt tajā atrodamos enerģiskākos elementus, pilnīgi pareizi teica, ka tie, kuri individuālo spēju problēmu nepēta izziņas un gribas teoriju kopsakarā, par spīti viņu ģeniālajiem apsvērumiem attiecībā uz organizatoriskām problēmām (Goldšeids te noteikti domāja saimnieciskās organizēšanas problēmas), piedzīvos neveiksmi tāpēc, ka viņiem trūkst izpratnes par brīvības problēmas nozīmīgumu mūsu virziena tālākatīstībai, gluži tāpat, kā tas jau iepriekš ir noticis ar visiem citiem pasaules uzskatiem, kuri, būdami kopējā spīduma apžilbināti, aizmirsta paaugstināties par konkrētajiem spīdekļiem, kuri rada totālo gaismas lauku.

Jaunajai vācu strādnieku partijai, kas smagā cīņā tik tikko bija izkūņojusies no buržuāziskās demokrātijas cīnītāju svītas, kāds godīgs draugs pie šūpuļa nodziedāja pravietisku paredzējumu. Atklātajā vēstulē **Vācu strādnieku savienības komitejai** Leipcigā Rodbertuss ielika šādus vārdus: «Jūs šķīraties no vienas politiskās partijas, kura, pēc Jūsu pamatotā uzskata, nepietiekamā mērā pārstāv Jūsu sociālās intereses, lai izveidotu atkal jaunu politisko partiju, bet Jūs neesat nodrošināti uz mūžiem, vai virsroku tajā kādreiz atkal negūs antisociālie elementi?»¹ Tas trāpa tieši sirdī politiskās partijas būtnei. Lai to izprastu, nākas analizēt elementus, no kuriem šī struktūra veidota.

¹ Rodbertus K. *Offener Brief an das Komitee des deutschen Arbeitervereins zu Leipzig. In F. Lassalles politischen Reden und Schriften. – Bd. 2. – S. 15.*

Partija nav ne sociāla, ne ekonomiska vienība. Partijas pamats ir tās programma. Teorētiski tā spēj formulēt vienas noteiktas šķiras intereses, bet praktiski ceļš uz iestāšanos partijā nav slēgts nevienam neatkarīgi no tā, kā viņš spēj vai nespēj saskaņot savas privātās intereses ar partijas programmas punktiem. Ja, piemēram, **sociāldemokrātija** ir proletariāta ideoloģiskā pārstāve, tā tomēr nav šķiriski vienots organisms, bet, sociāli vērtējot, jau sen ir šķiru maisījums, kura sastāvdaļām saimniekošanas procesā ir pavisam dažādas funkcijas. Partijas programmas šķiriskā piesaiste prasa šķietamu šķirisko vienotību. Visi sociālisti pēc definīcijas teorētiski, neņemot vērā savas privātās dzīves ekonomiskos nosacījumus, atzīst vienu noteiktu lielo šķiru par savu hegemonu. Arī neproletāriskie vai ne tīri proletāriskie elementi «akceptē strādnieku šķiras viedokli un atzīst šo šķiru par vadošo»¹. Tas viss balstās uz klusējot pieņemtu nosacījumu, ka partijas elementi, kuri nepieder partijas šķirai, bez ierunām upurē savas intereses, kuras nesaskan ar partijas interesēm. Tiktāl ir teorija. Praksē nekāda vienošanās par programmu nenolīdzina lielās interešu pretišķības starp darbu un kapitālu. Patiešām «deklasējas» tikai nedaudzi no tiem augstāko sabiedrisko slāņu locekļiem, kuri pievienojas strādnieku šķiras politiskajām organizācijām. Turpretī viņu vairākums saimnieciski paliek saistīts ar savām interesēm, kas pretstatītas proletariātam, neraugoties uz ārišķīgo interešu kopību ar to. Principā viņi pakļaujas tikai viņiem svešās šķiras «idejai». Tur vienas intereses stāv pretī citām interesēm. Izšķiršanos par labu noteiktām interesēm nosaka tas, kādā veidā šīs intereses attiecas pret cilvēka dzīves galvenajām vajadzībām. Šādā veidā starp partijas buržuāziskajiem un proletāriskajiem biedriem viegli rodas ekonomiska pretruna, kas rod savu turpinājumu politikā. Saimnieciski antagonismi pārklāj ideoloģiskās solidaritātes dienas kārtību. Tād partijas programma kļūst par mirušiem burtiem un zem «sociālistiskā» karoga, iekšpus partijas četrām sienām izvēršas visīstākā šķiru cīņa.

¹ Bernstein Ed. *Wird die Sozialdemokratie Volkspartei?* – *Sozial. Monatshefte*, 9. – 1905. – S. 670.

Pieredze rāda, ka buržuju sociāldemokrātu izturēšanās pret savu apkalpojošo personālu, kur veidojas attiecības starp tā sauktajiem darba **devējiem** un darba **ņēmējiem**, nekādā ziņā nav tāda, lai pakārtotu viņu šķiriski svešās intereses tās šķiras interesēm, kura viņus ir adoptējusi. Ja, vēl jo vairāk, partijas biedri ir fabriku un darbnīcu īpašnieki, viņi, par spīti savai labajai gribai un spiedienam no partijas puses, nokļūst tajās pašās ekonomiskajās pretrunās ar viņu nodarbinātajiem strādniekiem, kādās ir arī viņu kolēģi pēc nodarbošanās, kuru ideoloģiskā pārliecība atbilst viņu saimnieciskajai funkcijai, t. i., tie, kuri domā nevis kā sociāldemokrāti, bet gan kā buržuji.

Tādējādi pastāv briesmas, ka **sociālistisko partiju** varētu vadīt vīri, kuri savas gribas praktiskajās izpausmēs spontāni nokļūst pretrunās ar strādnieku programmu, un ka viņi pagriezīs strādnieku kustību strādnieku šķiras interesēm diametrāli pretējā virzienā. Šīs briesmas ir vislielākās tur, kur strādnieku partijai ir vajadzīga palīdzība un vadība no kapitālistiem, kuri ir ekonomiski neatkarīgi no partijas, un vismazākās tur, kur šādi elementi partijai nav vajadzīgi vai vismaz ir noturami tālu no partijas vadības lietām.

Kur partijas vadoņi neatkarīgi no viņu buržuāziskās vai proletāriskās izcelsmes ir integrēti partijas organismā kā ierēdņi, tur viņu saimnieciskās intereses parasti sakrīt ar partijas interesēm. Vienas partijas amatpersonu pāriešana uz naidīgu partijas organizāciju vismaz kontinentālajā Eiropā nav parasta lieta. Tā ir novērstas vienas briesmas. Taču citas un vēl nopietnākas briesmas rodas līdz ar partijas uzbūves attīstībā ieprogrammēto pretrunu starp **partijas biedriem un partijas vadoņiem**.

Partija kā ārēji uztverams veidojums, kā mehānisms vairs nav bez atrunām identificējama ar partijas biedru kopumu un pat ne ar šķiru. Partijai ir jābūt tikai līdzeklim augstāka mērķa sasniegšanai. Ja tā kļūst par pašmērķi ar pašai partijai piemītošiem un patstāvīgiem mērķiem un interesēm, tad tā teleoloģiski¹ atdalās no šķiras, kuru tā

¹ Teleoloģija (no grieķu vārds *telos* – mērķis) nav teoloģija; teleoloģija ir filozofisks skatījums uz dabas un cilvēku sabiedrības elementu mērķtiecīgo saistību: kā ironizēja Voltērs, zāle augot tāpēc, lai zirgiem būtu barība.

pārstāv. Nekādā ziņā vienas un tās pašas intereses vienā partijā nevar būt tur organizētajām masām, no vienas puses, un partijas organizismu pārstāvošo ierēdņu korpusam, no otras. Šā korpusa konservatīvās intereses noteiktās politiskajās situācijās prasa aizsardzības politiku vai pat atkāpšanās politiku, kamēr strādnieku šķiras intereses sauc pēc drosmīgas un pārgalvīgas politikas; vai dažkārt, daudz retākos gadījumos, arī otrādi. Tas ir nepārkāpjams sociālās dzīves likums, ka kopš tā brīža, kad darba dališanas procesā kopums ir radījis sev jaunu orgānu, tajā tūlīt pat rodas **savrupās intereses** par sevi un sevis dēļ. Atsevišķo interešu esamība kopējā savienībā inducē rīvēšanos un pretrunas ar kopējām interesēm. Vēl vairāk: dažādi sociālie slāņi organizējas ap tām sabiedriskajām funkcijām, kādas tie veic, un izveido savu atsevišķo interešu pārstāvniecības orgānus.

Formulējums par nepieciešamību vienam valdošajam slānim no mainīt otru un no šādas nepieciešamības atvasinātais **likums par oligarhiju** kā iepriekšnolemtu formu cilvēku kopdzīvei daudzskaitlīgajos grupējumos nebūt nemet pār bortu materiālistisko vēstures izpratni un nenāk tās vietā, bet tikai papildina to. Nav nekādu pretrunu starp mācību, pēc kuras vēsture ir nebeidzama šķiru cīņa, un vēl vienu mācību, kas pasludina šķiru cīņu par jaunas oligarhijas tapšanu, pārkausējot sevī veco oligarhiju. Ar marksismu nevar atspēkot mācību par politisko šķiru. Tā taču ir konkrētais rezultāts attiecībām starp spēkiem, kuri sabiedrības klēpī plosās par savu izpaušanos; attiecībām, protams, ne kvantitatīvā, bet kvalitatīvā nozīmē.

Politiskā šķira neapšaubāmi ir apguvusi ārkārtīgi smalkas maņas par iespējām un ceļiem, kādā veidā sevi aizsargāt. Tā attīsta nepārvaramu pievilksanas spēku un spēju absorbēt, no kuras ilgstoši izvairīties vien ļoti reti ir spējīgi pat paši rūdītākie un konsekvētākie tās pretinieki. Vēsture tā kā nu būtu mūs iemācījusi, ka neviena no tik spēkpilnajām un enerģiskajām tautas kustībām nav radījusi paliekošas un organiskas izmaiņas kultūras pakāpi sasniegušās cilvēces sociālajā struktūrā, jo izcilākie elementi no šīm kustībām, tieši tie vīri, kuri tās ir vadījuši un iedvesmojuši, ir atkal un atkal nošķirušies no masām, lai tiktu iesūkti «politiskajā šķirā», kurā tie gan neienes sevišķi daudz

«jaunu ideju», bet toties daudz jauneklīga radīšanas spēka un praktiskas inteliģences. Patiešām ir pamats jautāt līdz ar Bergeretu, kur tad buržuāziskās valdības ņemtu savus ministrus, ja tās liktu apšaut revolucionāro kustību vadoņus. Uzvarēt spēj sociālisti, bet uzvarēt nespēj sociālisms, kurš uzvaras mirklī zaudē savus lietpratējus. Ir jau mēģināts to visu nosaukt par traģikomēdiju, kurā masas apmierinās ar to, ka iztērē visus spēkus savu kungu nomainīšanai. Strādnieki iegūst tikai godu «piedalīties valdības rekrutēšanā»¹. Izšķirošais pavērsiens, ciktāl uzmanība tiek veltīta psiholoģiskajam fenomenam, ir tas, ka arī viskvēlākais ideālists dažos pie varas pavadītos gados attīsta sevī visas tās īpašības, kuras raksturīgas vadonībai. Francijā kā klasiskā sociālo ideju perēšanas un sociālo eksperimentu valstī šāds pesimisms ir iesakņojies visdziļāk. Franču strādnieku vidū par to vēsta paruna «ievēlēts cilvēks ir riebīgs cilvēks»². Vēsturiski caurcaurēm pamatots ir tas, kā antiromantiķi jau 1833. gadā šo skepsi pauda dzēlīgā satīrā: «Kas ir revolūcija? Tie ir uz ielām nošauti ļaudis, tās ir daudzas izsistas logu rūtis – tikai stikliniekiem no tā kāds labums. Dūmus izklīdina vējš. Padibenes ievēl sevī jaunus kadrus .. Ak, cik grūti ir izkustināt daudzus godīgus bruģakmeņus!»³ Vai, kā teiktu *Madame Angot*: «Galvenā rūpe noteikti nav gāzt valdīšanu!»⁴ Sociālā revolūcija norisinās tāpat kā politiskā revolūcija atbilstīgi itāliešu sakām vārdam, ka «kaut diriģents nāk cits, mūzika paliek tā pati»⁵. Kapelmeistaru nomaiņa mūziku nemaina.

¹ «... de participer au recrutement gouvernemental» – *Cballaye F. Syndicalisme révolutionnaire et syndicalisme réformite.* – Paris, 1909. – P. 16.

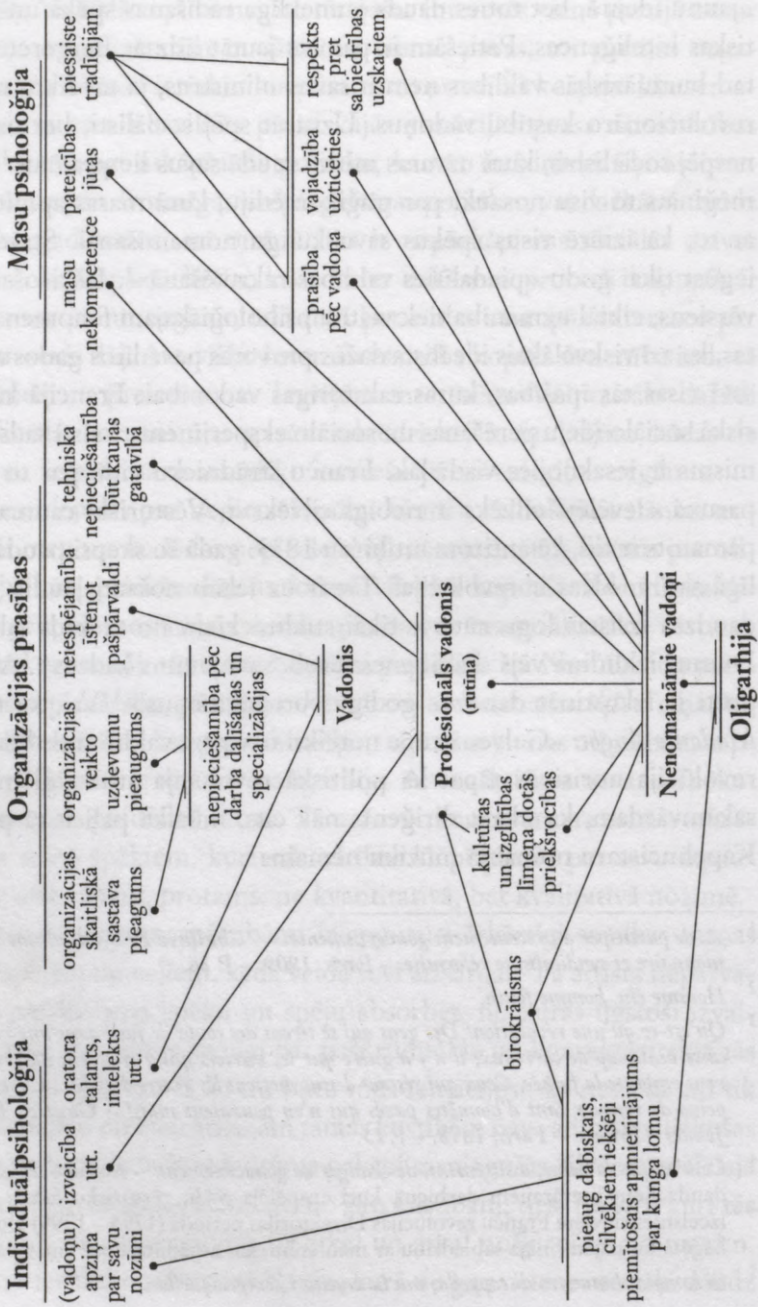
² *Homme élu, homme foutu.*

³ *Qu'est-ce qu'une révolution! Des gens qui se tirent des coups de fusil dans une rue: cela casse beaucoup de carreaux; il n'y a guère que les vitriers qui y trouvent du profit. Le vent emporte la fumée. Ceux qui restent dessus mettent les autres dessous .. C'est bien la peine de remuer tant d'honnêtes pavés qui n'en pouvaient mais!* – *Gautier Tb. Les Jeunes – France.* – Paris, 1878. – P. 15.

⁴ *Ce n'est pas la peine, assurément, de changer de gouvernement!* – Atsauce uz kādu no daudzajiem literārajiem darbiem, kuri apspēlēja reālu vēsturisko faktu: zemas izcelsmes sieviete Franču revolūcijas Direktoriņas periodā (1795 – 1799) kļuva ļoti bagāta un uzjautrināja sabiedrību ar manierēm, kas atgādināja par viņas pagātni.

⁵ *Si cambia il maestro di cappella, ma la musica è sempre quella.*

Mēģinājums shematizēt oligarhijas rašanās cēloņus demokrātiskajās partijās

3. nodaļa

Kopsavilkums

*Jāatrod apstiprinājums tam,
ka īstas demokrātijas nekad
nav bijis un nebūs.
Tas būtu pretdabiski,
ka liels cilvēku skaits
pārvaldītu mazu cilvēku skaitu.*

Žans Žaks Ruso¹

Vadonība ir nepieciešama parādība jebkurā sabiedriskās dzīves formā². Tādējādi zinātnes daļa nav pētīt to, vai vadonība nāk no laba, vai no ļauna, un kurš no šiem poliemi ņem pārsvaru. Toties liela zinātniska un praktiska nozīme ir konstatējumam, ka vadonība nav savietojama ar būtiskajiem demokrātijas postulātiem. Mēs zinām, ka

¹ *A prendre le terme dans
la rigueur de l'acception,
il n'a jamais existé de véritable
démocratie, et il n'en existera jamais.
Il est contre l'ordre naturel que
le grand nombre gouverne,
et que le petit soit gouverné.
J.J. Rousseau, Contrat Social.*

² Citviet Mihelss nostiprināja šādu apgalvojumu ar ideālā vadoņa Musolīni aprakstu: «Būtiskākais ir tas, ka fašisms Benito Musolīni personā ir atradis liela stila vadoni, kurā īstajās proporcijās ir laimīgi sasaistījusies spēja līdz šim asi uztvert iespējamo un sasniedzamo, svēta ticība pašam sev un savai misijai, ārkārtējas spējas suģestēt masas un reti sastopama, patiesa drosme. Musolīni ir noraidījis tiklab jēlu kā vieglprātīgu un pārkāpinātu politiku, kaut gan, vismaz savu bezgaldaudzo runu plūdumā, ne vienmēr ir noturējies šajās robežās. Viņa drosmi nosaka viņa estētiskā nostāja, bez kuras nebūtu saprotama viņa atsaukšanās uz Frīdriha Ničses dzejiskajiem vārdiem par skaistumu, kādu dod bīstama (apdraudēta) dzīve.» Grām.: *Michels R. Sozialismus und Fascismus in Italien. – München, 1925. – S. 320 – 321.*

likums par **oligarhijas vēsturisko nepieciešamību** sākotnēji bija pamatots ar daudziem pieredzes dotiem faktiem. Kā jebkurš zinātnes likums, arī šis ir jāpamato ar empīriskajām zināšanām. Lai pārveidotu šā likuma pārsvarā deskriptīvo, attēlojošo raksturu un piešķirtu tam analītiski izskaidrojošu spēku, ar kuru formulējumi vispār sasniedz likuma tiesības, ir nepieciešams ne tikai empīriski konstatējamās parādības padarīt pārskatāmas no nedaudziem redzes punktiem, bet arī izpētīt šo parādību rašanās cēloņus. Tieši tas bija mūsu darba uzdevums. Lūk, kādi – vēlreiz uzskaitot kopsavilkuma veidā – ir oligarhisko parādību cēloņi demokrātisko partiju klēpī: nemaz nerunājot par gadījumiem, kad vadoņi noorganizē kartelus, kā arī par mobilitātes trūkuma un pateicības jūru cauraustajām masām, cēloņi šeit slēpjas vadoņu tehniskajā neaizvietojamībā.

Procesu, kas sākas ar lietu kārtošanas diferenciaciju, līdz finālam noved to īpašību garais saraksts, kādas vadonis iemanto līdz ar savu nošķiršanos no masas. Sākotnēji **spontāni** izvirzījies vadonis, kurš veic savas funkcijas **bez atlidzības un līdzās pamatdarbam**, pakāpeniski kļūst profesionāls. Šim pirmajam solim seko otrais solis – **profesionālo** vadoņu štata izveidošana ir tikai priekšspēle pirms **stabilas** un **nenomaināmas** vadoņu grupas rašanās.

Šādā veidā radušos oligarhisko fenomenu daļēji var izskaidrot psiholoģiski, t. i., ar izmaiņām atsevišķu personību dvēseles dzīvē šo cilvēku attīstības gaitā, bet daļēji – un tas ir primārais – ar to, ko varētu apzīmēt par pašas organizācijas psiholoģiju, t. i., par taktiskas un tehniskas dabas vajadzībām, kuras attiecas uz jebkuru disciplinētu agregātu, lai tas kļūtu stiprāks, virzoties pa politikas ceļu. Socioloģiskais likums, kuram politiskās partijas – vārds «politika» šeit ir ņemts visplašākajā nozīmē – ir pakļautas bez atrunām, savā visīsākajā formulējumā varētu skanēt šādi: organizācija ir māte **ievēlēto kundzībai** pār vēlētajiem, pilnvaroto kundzībai pār pilnvarojuma devējiem, delegātu kundzībai pār tiem, kuri viņus deleģējuši.

Oligarhiju dzimšana no demokrātijas daudzveidīgo formu klēpja ir **organiska**, tā, tātad, ir tendence, kurai ar nepieciešamību ir pa-

kļauta **jebkura** organizācija – arī sociālistiska un arī pati liberālākā. Hallers iepriekš jau piezīmēja, ka jebkurā sabiedriskajā sakarā daba pati no sevis izveido kundzību un pakļautību. Tādējādi jebkura partijas organizācija ir varena oligarhija, kas stāv uz demokrātijas kājām. Itin visur vēlētāji un ievēlētie. Bet itin visur arī ievēlēto vadoņu vara pār vēlejušajām masām. Partijas uzbūves **oligarhisko struktūru** aizsedz tās **demokrātiskā bāze**. Šeit apkārt ir tā, kā būtu jābūt, bet tur vidū ir tā, kā ir patiesībā. Šī substanciālā atšķirība vēl ir pilnīgi slēpta no masām. Sociālisti daudzviet vēl pilnīgi godīgi tic, ka jauna politiķu elite savus solījumus pildīs labāk nekā tās priekšgājēji. Tautas interešu pārstāvniecības ideja, pie kuras vairākums demokrātu joprojām, jo sevišķi vācu valodā runājošo zemju kompaktajās strādnieku masās, turas ar lielu sīkstumu un labu ticību, ir neprātīga ideja, kuras pamats ir maldinošās gaismas spēle jeb *effet de mirage**. Pēc tāda parauga, kādu Alfonss Dodē dažās no savām visbrīnišķīgākajām modernās donkivotērijas¹ analīzes lappusēm ir parādījis mums brašo komandantu Bravidu, kurš nav spēris kāju laukā no Taraskonas, bet karstās dienvidu saules dēļ nokļuvis pašiedvesmas spēku varā un iztēlojies, ka būtu bijis Šanhajā, kur ar viņu gadījušies visādā ziņā interesanti piedzīvojumi², arī mūsdienu proletārietis tās ietekmes dēļ, kuru uz viņu atstāj kulturāli pārāko un daiļrunīgo elementu neatvairāmā retorika, nonāk līdz maldīgai pārliecībai, ka viņam vajag tikai vēlēšanu tiesības un vajag tikai pilnvarot amatpersonas viņa sociālekonomisko lietu nokārtošanai, lai viņš jau būtu ieguvis «līdzdalību kundzībā».

¹ «Tartarens savā dvēselē bija dons Kihots ar tādu pašu bruņniecisku aizrautību, tādu pašu varonības ideālu, tādām pašām neprātīgām alkām pēc visa romantiskā un grandiozā; bet diemžēl Tartarenam nebija slavenā idalgo ķermeņa – šī kaulainā un vājā ķermeņa, šīs ķermeņa ilūzijas, par kuru materiālajai dzīvei nav nekādas varas. .. Tartarena ķermenis turpretim bija kārtīgs cilvēka ķermenis, ļoti tukls un smags ..» – Dodē A. Taraskonas Tartarens. – R., 1960. – 23. – 24. lpp.

² «Tartarens neaizbrauca .. Tas, ka jābrauc uz Šanhaju, vai patiesībā turp aizbraukt, Tartarenam bija gluži viens un tas pats. Visapkārt runāja par Tartarena ceļojumu, kamēr beidzot visi sāka domāt, ka nupat viņš no turienes pārbraucis ..» – Turpat, 27. lpp.

Ir jārēķinās ar vadoņu kundzību demokrātisko un revolucionāro partiju organizācijās, kā tas arī tiek darīts no viedokļiem, kuru daudzums skaitāms uz rokas pirkstiem. Neprasa jau: kā iekārtot ideālo demokrātiju? Prasa tikai, līdz kādai pakāpei un īpatsvaram demokrātija ir a) pati par sevi iespējama, b) konkrētajā brīdī izveidojama, un c) izvēles vērtā, turklāt c) mūs šeit neinteresē attiecībā uz politikas un pasaules uzskata sfēru. Šāda jautājuma nostādnē ir saskatāma politikas kā zinātnes pamatproblēma. Ja kāds to neatzīst, tad attiecībā uz viņu ir spēkā Zombarta izteiktais nopēlums, ka viņš vai nu pieredzes un spriestspēju trūkuma dēļ nespēj atzīt, ka jebkādai kārtībai un kultūrai ir jābūt ar aristokrātisku kalumu, vai arī viņš ir pārāk pavis un apmāts, lai ieraudzītu, ka demokrātiskā straume ir apjēdzama tikai nepārskatāma plūduma veidā. Sociālistu lielā kļūda, kas atbilst viņu neskolotībai psiholoģiskajās zinībās, ir tāda, ka viņi līdzās bieži vien pārspīlētam pesimismam attiecībā uz tagadni liek tikpat pārspīlētu rozā optimismu, lūkojoties uz nākotni, kaut gan pesimisms attiecībā uz tūkstošgadu gaitā uzkrātās dvēseles pieredzes balstīto šodienu loģiski nedrīkstētu ļaut attīstīties pārmērīgam optimismam par nākotni, un jo sevišķi, reālistiski vērtējot, nevarētu būt nekādu šaubu par to, ka pat cilvēciskā materiāla hipotētiskās spējas nākotnē kļūt citādam, uz kurām var pamatoties sociālpolitiski un sociālfilozofi, ir tik mazas, ka vienīgi utopistiem tās spētu dot pamatu cerībām uz būtiskiem uzlabojumiem pārskatāmā laika periodā.

Sociāldemokrātiskās partijas un tāpat arī arodbiedrības ir dzīvīgas sabiedriskās dzīves formas. Šā iemesla dēļ tās pārcieš pat tik galēju to uzbūves analīzi, kādu tās atrod par līdzīgu vivisekcijai. Tās rezultātus, kuri ir pretrunā ar analizējamo subjektu aprioristisko ideoloģiju, tie mēģina atsist par jebkuru cenu. Tomēr šo pozīciju aizsardzība ir visādā ziņā vāja. Tie aizstāvības pārstāvji, kuriem zinātniskā nopietnība un pašu personiskais godīgums neļauj noliegt oligarhisko tendenču dzīvīgumu demokrātijā neatkarīgi no tā, kādu formu šī demokrātija pieņem, norāda kustības jaunību un uzskata, ka ar to pietiek, lai izskaidrotu pagātnes mantojuma atlieku eksistenci vadāmo masu mentalitātē. Masas vēl esot inficētas ar gadsimtiem

ilgušās kalpības garu un neesot pieradušas autonomi vadīt pašas sevi. Sociālistiskie režīmi masas ātri pilnveidošot un iedošot tām visas nepieciešamās kompetences, kuras vajadzīgas, lai tās spētu sevi pārvaldīt. Pavisam nezinātniskais pieņēmums, ka pēc tam, kad sociālisti būs sagrābuši publisko varu, pietiks ar daudz mazāku kontroli no masu puses, lai sasniegtu pilnīgu vadoņu un vadāmo interešu saplūšanu, tiek atvasināts no vēl jo mazāk zinātniska un vēl jo mazāk marksistiska pieņēmuma, ko izteicis marksists Geds, ka, tāpat kā kādreiz kristietība padarīja Dievu par cilvēku, sociālisms padarīšot cilvēkus par Dievu.

Īstenībā tomēr lietišķa brieduma trūkums nav pārejoša parādība, kas izgaisīs līdz ar demokratizāciju «sociālistiskajā rītdienā»¹. Šāda brieduma trūkums daudz lielākā mērā izriet no pašas masas būtības kā tādas, kura, kaut arī organizēta, tomēr attiecībā pret veicamo uzdevumu palikusi imanenti nekompetenta, jo darba dališanu, specializāciju un vadību prasoša, amorfa masa. «Cilvēce grib būt pārvaldīta, un tā arī būs. Man kauns par savu sugu²,» rakstīja Prudons 1850. gadā no cietuma. Jau atsevišķais cilvēks, ja ņemam cilvēku caurmēra līmeni, ir daudzējādā ziņā dabiski atkarīgs no tā, kas viņu vada, un šī atkarība pieaug proporcionāli tam, kā modernajā sabiedrībā atkal un atkal tiek nodalītas funkcijas. No šādiem atsevišķiem cilvēkiem izveidotai grupai vadība ir vajadzīga lēcieneidīgi pieaugošā apmērā.

Šajā vietā mēs varam uzskatīt mūsu zinātnisko uzdevumu par izsmeļoši iztīrātu. Taču pēc objektīvi izpildīta darba zinātnieks drīkst uzstāties ar sociālpedagoģisku padomu. Tālab mēs pirms punkta likšanas vērsīsimies vēl ar dažiem apsvērumiem.

¹ *Au lendemain du socialisme.*

² *L'espèce humaine veut être gouvernée; elle le sera. J'ai honte de mon espèce. – Charles G. et Charles R. Histoire des doctrines économiques depuis les physiocrates jusqu'à nos jours. – Paris, 1909. – P. 709.*

Šajā grāmatā sniegto atzinumu un zinātnisko argumentu loģiskā konsekvence nekādā ziņā nedrīkst būt atsacīšanās no pētījumiem par **oligarhisko veidojumu** (valsts, valdošo šķiru, vadoņu u. tml.) **varas robežām** attiecībā pret individu un no galvas laužšanas par bezcerības pilnajiem mēģinājumiem radīt sabiedrisko iekārtu, kura pavērtu ceļu **tautas suverenitātes** teorijai pilnā tās apjomā. Šajā vietā mums nenāk ne prātā – par to mēs teicām jau ievadā – noraidīt jaunus ceļus uz šo mērķi. Mēs tikai uzskatījām par vajadzīgu norādīt uz iespējamību pesimisma garā risināt problēmu, vai vispār un kādā ziņā demokrātija uz cilvēces vēsturi būtu attiecināma citādi, kā vien izmantojot to par ētisko lineālu, ar kuru mērīt vieglās svārstības un nianse katrai sabiedriskajai iekārtai imanentajā **oligarhijā**, jeb, citiem vārdiem sakot, vai demokrātija nav ideāls, kas vispār nevar pretendēt uz nozīmi reālajā dzīvē. Mums šķita, ka vajag izgaistināt vienu otru vieglprātīgu un paviršu demokrātisko ilūziju, kas saduļķo zinātni un izmulķo masas. Tā mēs paveicām, izgaismojot vairākas socioloģiskās tendences, kas darbojas pretēji reālas **demokrātijas** kundzības iespējamībai un, dabiski, vēl jo vairāk pret sociālismu. Tomēr tika uzsvērts, ka oligarhisko tendenču iespējamai vājināšanai ir izmantojama jebkura ar godīgu demokrātisko garu piepildīta proletāriski revolucionārā kustība. Mēs gan tikām pamanījuši arī šo kustību dzinumus uzplaukštam tendences, kuru apkarošana ir šo kustību eksistences attaisnojums un kuru sastāvā esošie dažādas nozīmes un dažādas vērtības elementi itin viegli var pieņemt tādu formu, kas jau robežojas ar tirāniju un nebūt nekļūst ētiski vairāk pieņemama un estētiski mazāk atbaidoša tāpēc, ka senlaicīgi tradicionālo varas veidojumu leģitimitātes vietā noliek iznireļu brutālo, plebiscitāri **bonapartisko** kundzību. Pret **oligarhijas** veidošanas vērstās normas šī kustība padara par apsmieklu. Ja likumu veidā mēģina dot atsvaru vadoņu kundzībai, tad parasti «zem ūdens» nonāk šie likumi, nevis vadoņi. Tomēr varētu būt, ka demokrātijas princips pats par sevi jau ir zāles, ar kurām oligarhisko slimību gan nevar pavisam izārstēt, bet tās gaitu tomēr var vājināt. Kad Viktors Konderāns formulēja savu «demokrātiski pacifisko» sociālismu,

viņš paskaidroja, ka sociālisms nenozīmē kundzību pār sabiedrību nodot tautas zemākajām šķirām, bet gan sabiedrības pārvaldīšanu un organizēšanu kopējo interešu labā tādējādi, ka tajā hierarhiskā kārtībā proporcionāli sociālajai attīstībai iekļaujas pieaugošs valsts pilsoņu skaits. Šādā veidā Konsiderāns ir pilnīgi pareizi akcentējis vienu ļoti svarīgu šīs vājināšanas nosacījumu. **Demokrātijas** būtībai atbilst indivīdu garīgā stiprināšana un stimulēšana uz kritiķa un kontroliera funkcijām, kaut gan, no otras puses, šādas darbības formas lielā mērā reducē birokratizācija. Jo sevišķi **strādnieku kustība** tās iemiesoto un pārstāvēto teorētisko pamatnostādņu dēļ un bieži vien pretēji par tās vadoņiem kļuvušo gribai iznēsā sevī veselu plejādi brīvo indivīdu, kuri, tiklab principu kā instinktu vadīti, atkal un atkal no jauna revidē esošās autoritātes un nemūžam nenogurst uzdot savas zinātgribas un temperamenta diktētu jautājumu «**kāpēc?**» par jebkuras cilvēku radītas institūcijas pastāvēšanu. Šāda gatavība uz brīvu pētījumu, kurā mēs saskatām vienu no pašiem vērtīgākajiem kultūras elementiem, pieaug līdz ar masu saimniecisko dzīves nosacījumu nodrošinājumu un uzlabošanu un tāpat arī ar aizvien jaunu izglītības avotu atvēršanu. Augstāks izglītības līmenis nozīmē lielākas spējas uz kritisku darbību, kā to jau var novērot, ka bagātnieku vadonim ir mazāk neierobežotās varas pār saviem šķiras biedriem nekā nabadzīgo vadonim, attiecībā pret kuru **masa** gandrīz vienmēr ir pilnīgi bezpalīdzīga, jo tās locekļuniecīgā formālā izglītība nedod tiem iespēju pareizi novērtēt vadoni un viņa rīcības tālākās sekas. Sociālā pedagoģija ir galvenā spēku pielikšanas joma, lai pa īstam paralizētu oligarhiskās tendences strādnieku kustībā.

Oligarhisko veidojumu vēsturiskā nepieciešamība nekādā ziņā neatbrīvo demokrātus no nepieciešamības tos apkarot. Vecākie biedri par **vadoņiem** kļūst likumsakarīgi šā vārda **socioloģiskajā nozīmē**. Taču tas, ka mēs atstātu viņus bez kontroles un, aizvainoti un sarūgtināti būdami, izvairītos no jebkādas politiskās darbības, nodarītu kaitējumu ne vien idejām par **organizāciju**, bez kādas, kā mēs iepriekš jau piezīmējām, mūsdienās nevar iztikt neviens sociālais

slānis un vismazāk jau nu finansiāli vājākie slāņi, bet arī ļautu šo vadoņu varai uzvilņot neadekvātā augstumā. Bet, no otras puses, vien skaidrs un neizskaistināts skatījums uz oligarhijas radītajām briesmām demokrātijai, gan nespējot tikt ar šīm briesmām galā, spētu tās mazināt.

Indivīda uzdevums tad nu būs kļūt par dārgumu racēju, kuram tos ir novēlējis viņa mirstošais tēvs: šie dārgumi gan nav atrodami, bet to meklēšanā ieguldītais dēla darbs padara lauku auglīgu. Tādus pašus augļus dos arī demokrātijas meklējumi.

Jebkāda pamatīga tagadējās demokrātijas piedāvāto formu analīze ideālistam sagādās visrūgtāko vilšanos un laupīs drosmi. Iespējams, ka pastāv tikai viens pasaules uzskats, kas nekļūst par vergu pasaules bēdas skandējošo diletantismu, bez kādiem izņēmumiem atzīst visu zinātnisko un politisko ideālu relatīvo dabu un ļauj izteikt pamatotu spriedumu par demokrātiju. Kurš grib atdot godu demokrātijai, tam demokrātijas vērtība ir jāliek uz tīrasiņu aristokrātijas *tertium comparationis** svāriem. Demokrātijas imanentie trūkumi nav noliedzami, bet demokrātija, par spīti visam, kā forma ir mazākais no iespējamiem ļaunumiem. Ideāls tiešām būtu aristokrātija, kurā ietilpst ar labiem tikumiem un tehnisko sagatavotību apveltīti ļaudis. Bet kur gan tādus ņemt? Dažkārt – reti – viņus var atlasīt, bet nekādi nevar dabūt tur, kur darbojas mantojamības princips. Tāpēc monarhija kā principiāla aplamība ir potenciāli, jau teorētiski sliktāka un samaitājošāka par visneģēlīgāko un ētiski atbaidošāko demagogu diktatūru, kuras slimajā ķermenī mājā pēc savas būtības veselīga un, tāpat, arī ķermeņa atveseļošanās nekavējoša principa gars. Tālab, jo skaidrāk cilvēce, neņemot vērā formālos un dažiem patiešām tikai ar labu audzināšanu iemantojamos raksturojumus, ar kuriem aristokrātija reāli pārspēj demokrātiju, bet kuru atdarināšana demokrātiju vai nu aizlaiž atmatā, vai padara par viltojumu, ķēmu un parodiju pašai par sevi, apzināsies priekšrocības, kādas pat nepilnvērtīgai demokrātijai piemīt attiecībā pret samērā labi funkcionējošu aristokrātisko sistēmu, jo retāk demokrātijas kaites tiks uzskatītas par iemeslu atgriezties pie aristokrātijas, un vēl jo mazāk

tāpēc, ka demokrātijas defekti tiks saskatīti ne tikai tā saucamajā **masu kundzībā**, bet tieši demokrātijai neatņemamajos aristokrātisma sārņos un paliekās.

Demokrātiskās kustības vēsture līdzinās viļņiem, kuri viens aiz otra veļas no jūras un sašķīst bangās. Bet tie nāk atkal un atkal. Šo kustību izspēlētās ainas tiklab iejūsmina kā – tajā pašā laikā – noved līdz izmisumam. Tiklīdz demokrātija ir attīstījusies līdz noteiktai pakāpei, tā deģenerējas līdz aristokrātisma garam, parasti pārņem arī aristokrātiskās formas un kļūst līdzīga tam, pret ko tā pati gāja karā. Tad atkal no viņas pašas klēpja nāk jauni apsūdzētāji, kas nosauc demokrātiju par oligarhiju. Bet pēc uzvarām vainagoto cīņu laika un pēc kundzības dalīšanas kaunpilnā brīža arī viņi galu galā saplūst ar iepriekš dominējušo šķiru. Tomēr pret viņiem demokrātijas vārdā saceļas atkal jauni brīvības cīnītāji. Un nav gala šai nežēlīgajai spēlei starp jaunuļu nedziedējamo ideālismu un veco nedziedējamo tieksmi būt kungiem. Aizvien jauni viļņi sitas pret aizvien tām pašām bangām. Tas ir dziļbūtīgais partijiskuma vēstures autogrāfs.

Biogrāfiskas ziņas par R. Mihelsa pieminētajām personām

- Abouts Edmonds (1828 – 1885) – franču literāts un ļoti ražīgs publicists. Napoleona III laikā uzstājās ar priekšlikumiem par viņa impērijas labiekārtošanu un apsveica karu ar Prūsiju, bet pēc impērijas sakāves un sabrukuma pārvērtās par dedzīgu Trešās republikas propagandistu.
- Ādlers Frīdrihs (Fricis) (1879 – 1960) – ebreju izcelsmes austriešu sociāldemokrāts, kurš izcēlās 1. pasaules kara laikā ar to, ka, būdams konsekvents antimilitārists, nošāva Austrijas Ministru prezidentu. Par to tika notiesāts uz nāvi, bet sodu nesaņēma un turpināja partijisko karjeru; Viktora Adlera dēls.
- Ādlers Maksis (1873 – 1937) – ebreju izcelsmes filozofs un austriešu sociāldemokrātijas aktivists; pārstāvēja no ortodoksālā (padomju) marksisma viedokļa nepietiekami revolucionāro austromarksismu. Savas teorētiskās konstrukcijas veidoja ar skatu uz Marksu, Kantu un neokantiešiem.
- Ādlers Viktors (1852 – 1918) – ebreju izcelsmes persona Austrijas sociāldemokrātiskās partijas vadītāju vidū, parlamenta deputāts (no 1905). Viņa mūžs noslēdzās Austrijas ārlietu ministra amatā pēc revolūcijas 1918. gadā, kuras laikā Austroungārijas impērija sadrupa par Austriju, Ungāriju, bijušo Čehoslovākiju, kā arī Rumānijas, Polijas un bijušās Dienvidslāvijas teritorijām.
- Alfonss XIII (1886 – 1941) – Spānijas karalis no 1902. līdz 1931. gadam.
- Ansēle (*Anseele*) Eduards (1856 – 1938) – strādnieku kustības vadonis Beļģijā, Flāmu sociāldemokrātiskās partijas (1877) un Beļģijas sociāldemokrātiskās partijas (1885) līdzdibinātājs. Ilgu laiku bija arī Beļģijas valdības loceklis (1918 – 1927).

- Arkoleo Džordžo (1848 – 1914)** – itāliešu politikas teorētiķis un praktiķis: sāka kā tiesību speciālists un virzījās uz mūsdienu politoloģijas pusi, bija parlamenta deputāts un augsts ierēdnis.
- Arons Leo Martins (1860 – 1919)** – ebreju izcelsmes fiziķis (pētīja elektroizlādi dažādās gāzēs), kurš bija pieslēgjis sociāldemokrātiem un kura dēļ 1899. gadā Prūsijā tika pieņemts īpašs likums, kas liedza viņam turpināt darbu Berlīnes universitātē.
- Auers Ignacs (1846 – 1907)** – vācu politiķis. Ilggadīgs Vācijas sociāldemokrātiskās partijas valdes loceklis un Reihstāga deputāts (no 1877). Izcēlās ar cīņu pret jebkādu organizatorisku un ideoloģisku decentralizāciju partijā.
- Augustīns (354 – 430)** – kristiešu svētais, viens no Romas katoļu baznīcas dogmatikas autoriem (tēviem). Praktiskajā dzīvē no 396. gada līdz mūža beigām kristiešu bīskaps Ziemeļāfrikā un tuksnesī aizgājušu mūku dzīvesveida dibinātājs.
- Augusts II Stiprais (1670 – 1733)** – Polijas karalis (1697 – 1706 un 1709 – 1733), kurš atguva troni, kopā ar Krievijas caru Pēteri I sakaujot zviedrus. Šī savienība ievadīja vēlāko Polijas valstiskuma likvidāciju. Karalis izcēlās ar greznu dzīvi un mīlas dēkām, kas izputināja valsts kasi, bet atstāja būvniecības un mākslas pieminekļus; piemēram, viņa pasūtījumi ļāva attīstīt Meisenes porcelāna ražošanu.
- Austerlics Frīdrihs (Fricis) (1862 – 1931)** – austriešu žurnālists un politiķis. Žurnālista arodu apguva pašmācības ceļā un žurnālista vietu sociāldemokrātu presē saņēma no Viktora Adlera. Ļoti veiksmīgi izmantoja presi kā partijiskās karjeras līdzekli. 1919. gadā Nacionālās sapulces deputāts, vēlāk Satversmes tiesas loceklis.
- Babefs (*Babeuf*) Grakhs (Fransuā Noels, 1760 – 1797)** – viens no Lielās Franču revolūcijas laika vadoņiem. Vadīja novirzienu, kurš darbojās ar lozungu «vienlīdzības vārdā». 1796. gadā viņš gatavoja sacelšanos (vai apvērsumu) pret toreiz varu ieguvušo Direktoriju, bet tika atklāts un sodīts ar nāvi. Marksistiskajā tradīcijā tiek augstu vērtēts par ticību, ka esot reāli iespējams izveidot «pilnīgas vienlīdzības sabiedrību».
- Bakss (Bax) Ernests Belforts (1854 – 1926)** – viens no angļu sociālisma dibinātājiem gan organizatoriskā, gan teorētiski publicistiskā aspektā.
- Bakuņins Mihails (1814 – 1876)** – krievu revolucionārs, anarhisma teorētiķis. Cēlies no senas muižnieku dzimtas. Studiju laikā Maskavā aizrāvās ar Rietumu filozofijas idejām, aizceļoja uz Eiropu un 1848. gadā piedalījās nemieros Drēzdenē, par ko tika notiesāts uz nāvi, bet izdots Krievijai un (it kā) izlūdzies apžēlošanu – trimdu Sibīrijā, no kuras caur Japānu un ASV aizbēga uz Londonu. Bija viens no I Internacionāles dibinātājiem, taču sastrīdējās ar Marksu un 1872. gadā tika no organizācijas padzīts. Savos sacerējumos un

- organizatoriskajā darbībā centies pierādīt, ka masa (tauta) var iztikt bez jebkādiem vadoņiem; sabiedrību varot veidot brīvas strādnieku un zemnieku federācijas, kuras slēdz savstarpējus līgumus.
- Balabanova Andželika** (1877 – ?) – ebreju izcelsmes sociāliste no Krievijas. Kopš 1897. gada darbojās galvenokārt Itālijā, bet arī citu Eiropas valstu sociālistu partijās un starptautiskajās organizācijās. Divdesmito gadu sākumā sāka apkarot PSRS parauga sociālismu. Trīsdesmito gadu vidū pārcēlās uz ASV.
- Balfūrs** (*Balfour*) **Arturs Džeimss** (1848 – 1930) – angļu valstsvīrs, konservatīvo vadonis. Parlamenta deputāts (1874 – 1922) un vēlāk lordu palātas loceklis. Daudzkārtējs ministrs (kopš 1887), premjers (1902 – 1905).
- Balzaks Onorē de** (1799 – 1850) – franču rakstnieks, par kura galveno veikumu uzskata Francijas tēlojumu no 1817. līdz 1848. gadam 90 romānu un stāstu ciklā «Cilvēciskā komēdija».
- Bambergers Ludvigs** (1823 – 1899) – vācu politiķis un publicists, reihstāga deputāts (1871 – 1893). Sākotnēji ietekmīga Prūsijas kanclera Bismarka ekonomiskais padomnieks, bet vēlāk sanīdās ar valdības vadītāju un kļuva par uzticības personu kroņprincim, vēlākajam Vācijas ķeizaram Frīdriham III (1831 – 1888), kura valdīšanas laiks ilga tikai pēdējās 99 viņa mūža dienas.
- Bārs** (*Bahr*) **Hermanis** (1863 – 1934) – austriešu literāts. Tiek raksturots kā «karstgalvis», kurš paguva ekstrēmi pārstāvēt tādus sabiedriski politiskos virzienus kā lielvācismu, antisemitismu un sociāldemokrātiju, bet mūža otrajā pusē kļuva par krietnu katoli.
- Bauers Oto** (1881 – 1938) – austriešu politiķis. Nācis no lielrūpnieku ģimenes, bet agri pieslēgjis sociāldemokrātiem, kuri 1. pasaules kara rezultātā nokļuva pie varas. Pēc Viktora Adlera nāves pārņēma Ārlietu ministriju, bet viņa uzskati par Austrijas rekonstrukciju un sadarbību ar Itāliju nebija populāri, tāpēc viņam nācās drīz vien atkāpties no amata un darboties publicistikā.
- Bēbelis Augusts** (1840 – 1913) – vācu sociāldemokrātiskās kustības un tās partijiskā noformējuma veidotājs. 1866. gadā viņš kopā ar Vilhelmu Lībknehtu nodibināja Saksijas Tautas partiju un septiņus gadus pārstāvēja to Ziemeļvācu savienības Reihstāgā. Asi kritizēja Vispārējās vācu strādnieku savienības vadoni Ferdinandu Lasalu. 1869. gadā viņš nodibināja Sociāldemokrātisko strādnieku partiju, kurai 1875. gadā izdevās pievienot pēc Lasala nāves panīkušās Strādnieku savienības atliekas. Pēc Vācu Reiha pasludināšanas 1871. gadu pavadīja laiku pārmaiņus Reihstāgā un cietumā. 1891. gadā noorganizēja Vācijas sociāldemokrātisko partiju, kura Vācijā pašlaik ir pie varas. 19. un 20. gs. mijā cīnījās ar Eduarda Bernšteina revizionismu.
- Benedikts** (480 – 547) – katoļu svētais, mūku benedikūniešu ordeņa dibinātājs. Kristiešu ikonogrāfijā viņš tiek rādīts kā cilvēks ar indes kausu, kas nozīmē, ka viņa pārziņā ir cilvēka nāve: no viņa var lūgt, lai tā būtu «laba».

- Bernheims Ernests** (1850 – 1942) – vācu vēsturnieks, profesors Greifsvaldē (kopš 1883). Mihelsa izmantotā darba «*Lehrbuch des historischen Methode*» («Vēsturiskās metodes rokasgrāmata», 1889) fragments latviešu val. izdots Paula Dāles tulkojumā ar nosaukumu «Vēstures filosofija, viņas vēsture un uzdevumi» (Pēterburga, 1913).
- Bernšteins Eduards** (1850 – 1932) – vācu politiķis un publicists. Sociāldemokrātu rindās kopš 1872. gada. Viņa grāmata «Sociālisma priekšnoteikumi un sociāldemokrātijas uzdevumi» (1899) kļuva par revizionisma pamatojumu – teorētisku marksisma kritiku. Bernšteins mēģināja, no vienas puses, legalizēt, bet, no otras puses, mazināt lielo atšķirību starp sociāldemokrātu revolucionāro frazeoloģiju un samierniecisko praksi.
- Bēns (Burn) Džons** (1858 – 1943) – angļu strādnieku vadonis, parlamenta deputāts (1892 – 1918) un pirmais strādnieku izcelsmes ministrs Lielbritānijas valdībā: iekšlietu ministrs (1905 – 1914) un tirdzniecības ministrs (1914), kurš aizgāja no valdības līdz ar 1. pasaules kara sākumu, jo bija konsekvents pacifists.
- Bērn (Barnes) Harijs Elmers** (1889 – 1968) – amerikāņu sociologs un vēsturnieks, kopš 1918. gada universitāšu profesors.
- Betmans Holvegs Teobalds fon** (1856 – 1921) – vācu valstsvīrs, kura karjeru Vācijas pārvaldes iestādēs vainagoja reihskanclera postenis (1909 – 1917). Pasaules kara laikā nesekmīgi mēģināja to ierobežot, piemēram, nepieļaujot zemūdeņu karu ar ASV.
- Betolo Džovani** (1846 – 1916) – itāliešu jūras virsnieks, admirālis; arī parlamenta deputāts (no 1890) un jūras lietu ministrs vairākās valdībās (1899 – 1910).
- Bismarks Oto Eduards Leopolds fon** (1815 – 1898) – ievērojamākais vācu politiķis 19. gs. Politikā iesaistījās 1848. gadā revolūcijas laikā, kļūstot par Erfurtes parlamenta deputātu un Prūsijas pārstāvi Frankfurtes Nacionālajā sapulcē, kas neveiksmīgi mēģināja izstrādāt vienotu Vācijas Satversmi. Bija Prūsijas sūtnis Pēterburgā un Parīzē, kopš 1862. gada Prūsijas ministru prezidents, kuram pienākas lielākie nopelni patiesajā Vācijas apvienošanā 1871. gadā Vācu Reichā ar 25 pavalstīm. Viņa monopolu uz valsts iekšējās un ārējās politikas veidošanu nespēja paciest 1888. gadā kronētais Vācijas ķeizars Vilhelms II, kurš 1890. gadā atlaida Bismarku no reihskanclera posteņa.
- Bisolati Leonīds** (1857 – 1920) – itāliešu politiķis, parlamenta deputāts (no 1897) un kara laika valdības ministrs (1916 – 1918).
- Bilovs (Bulov) Bernhards Heinrihs Martins fon** (1849 – 1929) – Vācijas reihskanclers (1900 – 1909), kura iecelšana šajā amatā ļāva izbeigt ieilgušu krīzi ķeizarvalsts varas virsotnē – tur notika plēšanās par ietekmi uz ķeizaru Vilhelmu II. Bilovs amatā noturējās pārsteidzoši ilgi, lavierējot starp ķeizaru, Reichstāga deputātiem u. c. politiski ietekmīgiem grupējumiem.

- Blankī (*Blanqui*) Luijs Ogists (1805 – 1881) – franču utopiskais komunisti, kurš mēģināja savus mērķus sasniegt ar varas sagrābšanu labi organizētas savzērnieku grupas izpildījumā. Vēsturiskie apstākļi dažādās vietās Eiropā ļāva viņam izmēģināt savu metodi 1830., 1839., 1848. un 1871. gadā, taču tā vienmēr deva negatīvu rezultātu – noveda viņu cietumā kopumā uz gadiem trīsdesmit. Blankī spilgtā personība izveidoja sev piekritēju un sekotāju – blankistu – pulciņu.
- Blāns (*Blanc*) Luijs (1811 – 1882) – franču sociālists, kurš 1848. gadā revolūcijas laikā bija pagaidu valdības loceklis, bet pēc tam pārauga par reformistu, kas projektēja mierīgus risinājumus pretrunām starp darbu un kapitālu.
- Blohs Josifs Zamuels (1850 – 1923) – ebreju izcelsmes sociāldemokrātu politiķis un publicists Austrijā, parlamenta deputāts (1883 – 1895, ar pārtraukumu). Kaismīgs cīnītājs pret antisemitismu, kura darbošanās virsotne bija cīņa pret kādas ebreju meitenes apvainošanu rituālā slepkavībā ar mērķi iegūt kristieša asinis (1882).
- Blūms Leons (1872 – 1950) – viens no franču sociālistu un vairākkārt arī Francijas valsts vadītājiem. Pēc 1. pasaules kara doktrināru apsvērumu dēļ nepiekrita sadarboties ar labējām partijām un kritizēja arī PSRS parauga sociālismu, tomēr sadarbojās ar franču komunistiem. Pēc 2. pasaules kara dažus mēnešus vadīja Francijas valdību. Sludināja «humāno sociālismu», kas politiski nozīmēja integrāciju buržuāziskās demokrātijas sistēmā un sadarbību ar ASV, vēršoties pret PSRS.
- Borne Ludvigs (Leibs Boruhs, 1786 – 1837) – ebreju izcelsmes vācu (protestantismu pieņēmis 1818) publicists un izdevējs. Savu radikāli kritisko attieksmi pret politikas un mākslas parādībām ietēra ironiskā formā, lietojot mākslinieciskas fikcijas.
- Borns Stepans (Simons Butermilhs, 1824 – 1898) – sākotnēji viens no revolūcijas aktivistiem 1848. gadā, bet mūža otro pusi pavadīja emigrācijā Šveicē, kur izveidoja literatūrzinātnieka, augstskolu profesora karjeru. 1847. gadā kopā ar Frīdrihu Engelsu dibināja Komunistu savienību, 1848. gadā – pirmo politisko vācu strādnieku organizāciju «*Algemeine deutsche Arbeiter-Verbruderung*».
- Braiss (*Bruce*) Džeimss (1838 – 1922) – angļu politiķis un vēsturnieks, arī civilo tiesību profesors Oksfordā. Parlamenta deputāts, ministrs, valsts sekretārs Īrijas lietās, Lielbritānijas sūtnis Vašingtonā. Viņa galvenais teorētiskais darbs «Modernā demokrātijā» (divos sēj., 1921) sasaucas ar Mihelsa pētījumu tēmu.
- Brauns Ādolfs (1862 – 1929) – ebreju izcelsmes austriešu un vācu politiķis un žurnālists. Sākotnēji darbojās Austrijā. Austrijas sociāldemokrātiskās partijas līdzdibinātājs (1888), partijas preses izdevumu vadītājs, Viktora Adlera sievas brālis. Vēlāk vadošos amatos vācu preses izdevumos Minhenē, Drēzdenē, Berlinē un Nirnbergā. Vācijas pilsonis no 1918. gada, Veimāras Nacionālās

- šapulces un Reihstāga deputāts, Vācijas sociāldemokrātiskās partijas valdes loceklis (1920 – 1927).
- Breitšeidis Rūdolfs (1874 – 1944) – ebreju izcelsmes vācu sociāldemokrātu un arodbiedrību vadonis. 1919. un 1920. gadā Prūsijas iekšlietu ministrs, vēlāk Reihstāga deputāts (1920 – 1933), frakcijas vadītājs. Pēc fašistu nākšanas pie varas emigrēja uz Franciju, bet pēc tās sakāves karā ar Vāciju tika apcietināts un nomira koncentrācijas nometnē.
- Briāns (*Briand*) Aristids (1862 – 1931) – franču valstsvīrs. Latvijā ir nopelnījis savā vārdā nosauktu ielu Rīgā, kas atzīmē viņa nopelnus Latvijas Republikas atzīšanā *de iure** (1921); Francijas valdībās strādājis kopš 1906. gada un uzstādījis rekordu, 11 reizi kļūdams par premjerministru. Politisko karjeru sāka 19. gs. 80. gados Francijas Sociālistiskajā partijā, parlamentā ievēlēts 1902. gadā. Pēc iekļaušanās valdībā kļuva «neatkarīgais sociālists» kopā ar Milerānu.
- Bruss (*Brousse*) Pols (1844 – 1912) – franču nemarksistiska novirziena sociālists; viņš un viņa piekritēji brusisti spēkojās ar marksistiski ievirzījušos Žīlu Gedu un, attiecīgi, gedistiem. Brusistu sabiedrības pārveidošanas plāni ietilpa plašākā posibilistu novirzienā.
- Buanaroti Filipo (1761 – 1837) – itāliešu izcelsmes franču revolucionārs, Babefa savvērestības līdzdalībnieks, kuram soda mērs aprobežojās ar izsūtīšanu no Francijas. Pazīstama un ietekmīga persona sava laika revolucionāru (karbonāriju u. c.) aprindās. Ilgāku laiku dzīvoja Briselē (Beļģijā), bet mūža beigās atgriezās Parīzē.
- Buiso (*Buisson*) Ferdinands Eduards (1841 – 1932) – franču pedagogs un politiķis, parlamenta deputāts (1902 – 1923, ar pārtraukumu), kurš spēja apvienot piederību radikālsociālistu novirzienam ar liberālisma sludināšanu un ilggadīgu atrašanos Cilvēktiesību līgas prezidenta postenī. 1927. gadā saņēma Nobela miera prēmiju.
- Bulāže (*Boulanger*) Georgs (1837 – 1891) – franču ģenerālis un politiķis. Komandējot franču karaspēku Tunisā, ieguva lielu popularitāti franču šovinistu aprindās. Pretendēja uz diktatora varu pēc Napoleona I vai Napoleona III parauga, taču savlaicīgi tika padzīts no armijas un no Francijas. Dzīvi Beļģijā noslēdza ar pašnāvību, atstāja savus piekritējus – bulāžistus.
- Cetkina (*Zetkin*) Klāra (1857 – 1933) – vācu politiķe. Kopš 1878. gada sociāldemokrātisko organizāciju biedre, vēlāk Vācijas Komunistiskās partijas līdzdibinātāja un vadītāja. Reihstāga deputāte (1920 – 1933).
- Čosū (*Choisy*) Fransuā Timolerons de (1644 – 1724) – franču morālists, baznīcas hierarhijā abats; Franču akadēmijas loceklis (kopš 1687).
- Dalambērs (*D'Alambert*) Žans Lerons (1717 – 1783) – franču matemātiķis, mehāniķis, astronoms, apgaismības filozofs, franču Enciklopēdijas līdzautors. Izziņas teorijā sensuālists, kurš apšaubā, bet nenoliedz Dieva eksistenci.

- Dantons Žoržs Žaks (1759 – 1794) – viens no Franču revolūcijas izraisītājiem, vadoniem un upuriem – kļuvis par hrestomātisku piemēru cilvēku nespējai paredzēt savas rīcības sekas.
- Darvins Čārlzs Roberts (1809 – 1882) – angļu dabaszinātnieks, augu un dzīvnieku rašanās evolucionārās teorijas pamatlicējs. Par šā procesa dzinējspēku definēja visu dzīvo būtņu cīņu par eksistenci, kas pavēra plašas iespējas veidot darvinisma projekcijas socioloģijā un filozofijā (pasaules uzskatos).
- Davids Eduards (1863 – 1930) – vācu sociāldemokrāts, Reihstāga deputāts (no 1903) un partijas agrārās politikas reprezentants. Vēlāk Veimāras Nacionālās sapulces deputāts (1919) un ministrs Veimāras republikā.
- De Amičiss Edmondo (1846 – 1908) – itāliešu rakstnieks, kopš 1890. gada aktīvs sociālists. Sākumā virsnieks armijā, kura devusi vielu viņa vēlākajiem daiļdarbiem. Viņa pazīstamākais darbs – stāsts «Sirds» – gan attiecas uz skolas dzīvi, latviešu valodā izdots 1927. un 1994. gadā.
- De Felīce Guifrida Džuzepe (1859 – 1920) – itāliešu politiķis. Sociālisma propagandists, aktīvs fašī kustības organizators Sicīlijā, par ko sodīts. Pēc amnestijas parlamenta deputāts trijos sasaukumos.
- Delbruks Hanss (1848 – 1929) – vācu politiķis un vēsturnieks. Prūsijas karaļnama aprindu cilvēks; prinča Valdemāra audzinātājs (1874 – 1879). Savu «brīvā konservatora» politisko lomu spēlēja, izmantojot personiskos sakarus un publicistiku, bet ne partijas.
- Didro (*Diderot*) Denī (1713 – 1784) – franču rakstnieks, literatūrteorētiķis, filozofs, «Enciklopēdijas jeb Zinātņu, mākslu un amatu skaidrojošās vārdnīcas» (1751 – 1780) iedvesmotājs un līdzautors. Par viņa ideju, organizatoriskās darbības un Enciklopēdijas ietekmi uz Franču revolūciju sk. Viļņa Zariņa priekšvārdu Didro darbiem «Domas par dabas interpretāciju» un «Matērijas un kustības filozofiskie principi» (R., 1979).
- Dizreilījs Bendžamins (1804 – 1881) – angļu valstsvīrs no ebreju ģimenes, kas Anglijā ieceļojusi no Itālijas. Piederīgs anglikāņu baznīcai kopš 1817. gada. Politikā startēja kā feļetonists, kļuva par Konservatīvās partijas vadoni. No 1837. gada parlamenta deputāts, ministrs, no 1868. gada vairākkārt premjerministrs; šī karjera novērtēta, piešķirot viņam lorda Bikonsfilda titulu.
- Dodē (*Daudet*) Alfonss (1840 – 1897) – franču rakstnieks. Mihelss atsaucas uz viņa satīrisko romānu triloģiju «Taraskonas Tartarēna brīnumainie piedzīvojumi» (1872 – 1890), no kuras latviski izdots pirmais romāns (1887, 1960); latviešu izdevēji Dodē darbiem ir pievērsušies regulāri.
- Dodē Leons (1867 – ?) – Alfonsa Dodē dēls. Studējis medicīnu, bet sabiedrības ievēribu izpelnījies ar publicistiku, tajā skaitā ar tēva biogrāfiju (1898).
- Dominiks (1170 – 1221) – katoļu svētais (kanonizēts 1234), kurš pašai dziedīgi darbojies, lai atjaunotu katoļticību albiģiešu ķecerības pārņemtajos apga-

balos tagadējā Dienvidfrancijā, un savus līdzgaitniekus apvienojis jaunā mūku ordenī (pirmais klosteris 1217) ar pamatnosacījumu atteikties no materiālu labumu gūšanas (uzkrāšanas baznīcā).

Dreifuss Alfreds (1858 – 1935) – ebreju tautības virsnieks Francijā. Uzkalpojās līdz amatam Ģenerālštābā, bet 1894. gadā uz kļūdainu pieņēmumu pamata tika notiesāts ar mūža katorgu par spiegošanu Vācijas labā. Drīz vien noskaidrojās šo pieņēmumu aplamība, bet armijas aprindas sāka apzināti producēt melīgus pierādījumus par Dreifusa vainu un panāca vēlreizēju notiesājoša sprieduma apstiprināšanu 1899. gadā par spīti sabiedrībā labi zināmiem faktiem. «Dreifusa lieta» kļuva par notikumu, kas katalizēja sabiedrības ideoloģisko un politisko nogrupēšanos un kuram bija vēsturiska ietekme. Pakļaujoties daudzu ievēribas cienīgu sabiedrības pārstāvju paustajam sašutumam, valdība un valsts prezidents Dreifusu apžēloja 10 dienas pēc sprieduma pasludināšanas 1899. gadā, bet tiesa viņu rehabilitēja 1906. gadā.

Džoberti (Gioberti) Vinčenco (1801 – 1852) – itāliešu valsts darbinieks un publicists. Karjeru sāka ar izvirzīšanos katoļu baznīcas hierarhijā, bet tika no tās izstumts, jo uzskatīja par Itālijas apvienošanas priekšnoteikumu baznīcas modernizāciju, ko viņa amatbrāļi nepieņēma. Džoberti nācās ilgi dzīvot trimdā un nodoties publicistikai, vairākkārt mēģinot realizēt savus prātojumus tad, kad izdevās iegūt amatus itāliešu valstiņās.

Džeiss (Jay) Džons (1745 – 1829) – ASV valstsvīrs, 1787. un 1788. gada konstitūcijas līdzautors. Bijis tiesnesis, Ņujorkas gubernators, valsts sekretārs (ārlietu ministrs) un ASV pārstāvis sarunās Eiropā, kad vajadzēja panākt veco valstu rēķināšanos ar jaunizveidoto valsti.

Džoliti (Giolitti) Džovani (1842 – 1928) – itāliešu valstsvīrs. Karjeru sāka finanšu iestādēs. Kopš 1882. gada bija liberāļu deputāts parlamentā, vēlāk ieņēma daudzus ministru posteņus un kopš 1892. gada piecas reizes vadīja Itālijas valdību.

Egalitē Filips (Ludvigs Filips Žozefs, Orleānas hercogs, 1747 – 1793) – tā laika Francijas karaļnama blakuslīnijas pārstāvis, kurš revolucionāro notikumu laikā 1789. gadā pieslējās galēji radikāliem grupējumiem, ko apliecināja, arī patapinot sev pseidonīmu «*Egalite*» («Vienlīdzība») no revolūcijas centrālā lozunga «*Liberte, Egalite, Fraternite*». Nacionālajā konventā balsoja par karaļa sodīšanu ar nāvi, cerot pašam kļūt par karali, bet īstenībā arī viņu pašu drīz vien giljotinēja.

Eisners Kurts (1867 – 1919) – vācu politiķis un publicists. 19. un 20. gs. mijā ietekmīgs sociāldemokrāts, partijas avīzes «*Vorwärts*» redaktors, bet 1905. gadā atlaists no šā amata par piederību revizionismam. Teorētiski un praktiski meklēja kompromisu starp parlamentāru un padomju, t. i., strādnieku, zemnieku, zaldātu u. tml. kārtu pārstāvniecības valsti, bet šie meklējumi beidzās traģiski: 1918. gada novembrī viņš kļuva par Bavārijas Padomju

- republikas Ministru prezidentu, taču viņa partija izgāzās viņa paša organizētajās Bavārijas landtāga vēlēšanās, un viņu nogalināja kāds monarhists.
- Ellenbogens Vilhelms (1863 – 1951) – ebreju izcelsmes vācu sociāldemokrāts. Diplomēts mediķis, kurš ārsta praksi līdz pat 1934. gadam savienoja ar aktīvu partijisko darbību. Reihstāga deputāts (1901 – 1914) un Veimāras Nacionālās sapulces delegāts.
- Elms Ādolfs fon (1857 – 1916) – vācu tabakas rūpniecības strādnieku arodbiedrības līderis. Sociālistu vajāšanas laiku Vācijā pārlaida ASV (1872 – 1882), pēc tam Reihstāga deputāts (1894 – 1907), devis nozīmīgu ieguldījumu Vācijas arodbiedrību savienības veidošanā.
- Engelss Frīdrihs (1820 – 1895) – marksisma līdzautors. Dzimis tekstilfabrikantu ģimenē un maizi pelnījis ar tirdzniecību, bet teorētiski un praktiski cīnījās pret kapitālistiskajām attiecībām. Kopš 1844. gada sadarbojās ar Marksu, kura vārds apzīmē mācību par kapitālisma iznīcināšanu. Pēc Marksa nāves (1883) kļuva par šā virziena faktisko vadoni.
- Ernsts Pauls (1866 – 1933) – vācu rakstnieks un publicists. 19. un 20. gs. mijā bija aizrāvēis ar sociāldemokrātiskām idejām, mūža nogalē simpatizēja fašismam.
- Ferero Gulielmo (1871 – ?) – itāliešu vēsturnieks, sociologs, publicists; Čezāres Lombrozo sekotājs. Viņš ir atstājis solīdu pētījumu «*Grandezza e decadenza di Roma*» («Romas varenums un pagrimums», 1902 – 1907, piecos sēj.) un varen kategoriskus spriedumus par latīņu rases pagrimumu un padošanos ģermāņiem, bet 1. pasaules kara laikā viņš saskatīja arī ģermāņu sabrukumu.
- Feri Enriko (1856 – 1929) – itāliešu kriminologs, tiesību filozofs un politiķis. Kopš 1886. gada sociālistu deputāts parlamentā, bet mūža nogalē pieslējās Musolini fašismam.
- Folmars Georgs Heinrihs fon (1850 – 1922) – vācu politiķis. Sākotnēji virsnieks un ierēdnis Bavārijā, pēc tam vairāku sociāldemokrātu preses izdevumu vadītājs un deputāts Reihstāgā (1881 – 1818, ar pārtraukumu). Uzskatīja, ka arī sociāldemokrātiem ir jādod pozitīvs ieguldījums parlamenta un valsts darbā.
- Fords Henrijs (1863 – 1947) – amerikāņu lieluzņēmējs, kura 1903. gadā dibinātā «*Ford Motor Comp.*» joprojām ir vadošo vidū autobūves nozarē. Savulaik viens no bagātākajiem cilvēkiem pasaulē, kura panākumi piešķīra nopietnību viņa literārajām atklāsmēm, ka uzņēmējdarbībā galvenais neesot peļņa, bet sabiedrības apgādāšana ar iespējami labām un lētām precēm (tātad kalpošana – «*service*»).
- Francisks Asīzietis, Asīzes Francisks (Džovanni Bernardone, aptuveni 1181 – 1226) – izcils katoļu svētais (kanonizēts 1228), ubagotājmūku ordeņa dibinātājs.

Franks Ludvigs (1874 – 1914) – ebreju izcelsmes vācu un starptautiskās strādnieku kustības vadonis. Ap 1904. gadu panāca starptautiskas strādnieku jaunatnes organizācijas izveidošanu un vēlāk vadīja tās preses izdevumu «*Junge Garde*» («Jaunā gvarde»). Bādenes landtāga un Vācijas Reichstāga deputāts (no 1907), kurš brīvprātīgi devās 1. pasaules karā un krita pašās pirmajās kaujās.

Franss (France) Anatols (Anatols Fransuā Tibo, 1844 – 1924) – franču rakstnieks, esejists, literatūrkritiķis, kura darbos daudz ironijas, skepses, pesimisma. Aktīvs Dreifusa aizstāvis. Nobela prēmijas laureāts literatūrā (1921).

Freids Zigmunds (arī Simha Šlomo, 1856 – 1939) – psihoanalīzes pamatlicējs, par kura dzīves veikumu klasifikāciju un problemātizāciju sk.: Šuvajevs I. Freids. – R., 2003.

Freizers (Frazer) Džeimss Džordžs (1854 – 1941) – viens no tagadējās etnoloģijas izveidotājiem. Saskaņā ar viņa teoriju cilvēces domāšanas pēctecīgie attīstības posmi ir maģija, reliģija un zinātne.

Frīdbergs (Friedberg) Roberts (1851 – 1920) – vācu politiķis, arī politekonomijas profesors (1885). Ilgi darbojās Nacionālliberāļu partijā, pārstāvēja to Prūsijas landtāgā un Vācijas Reichstāgā (1893 – 1898), līdz 1917. gadā kļuva par tās priekšsēdētāju.

Frīdrihs Vilhelms IV (1795 – 1861) – Prūsijas karalis kopš 1840. gada. Mākslinieciski un zinātniski apdāvināts cilvēks («romantiķis tronī»), sapņoja par Svētās Romas impērijas atjaunošanu, bet viņam pietika spēka un izveicības, lai 1848. un 1949. gadā apspiestu nemierus. 1849. gadā noraidīja Frankfurtes nacionālās sapulces piedāvājumu kļūt par visas Vācijas valdnieku gan principā (kroni valdniekam dod Dievs, nevis tautas pārstāvji), gan reālpolitisku apsvērumu dēļ (redzēja, ka Vāciju vēl nav iespējams pārvaldīt kā vienotu valsti).

Fribūrs (Fribour) Ernests Eduards (? – ?) – franču strādnieku kustības organizators 19. gs. 60. gados. Bija I Internacionāles Parīzes sekcijas funkcionārs un vairāku kongresu delegāts, kas deva viņam iespēju kopā ar domubiedru Tolēnu no labēji interpretēta prudonisma viedokļa uzstāties pret Marksu. Pazuda no sabiedriskās dzīves ap 1868. gadu.

Fricše (Fritzsche) Frīdrihs Vilhelms (1825 – 1907) – vācu politiķis un arodbiedrību līderis. Aktīvs revolūcijas dalībnieks Leipcigā un Drēzdenē 1848. gadā, par ko sēdējis cietumā. 1863. gadā viens no Lasala vadītās Vispārējās vācu strādnieku savienības dibinātājiem, tabakas rūpniecības strādnieku arodbiedrības vadītājs. Reichstāga deputāts (1868 – 1881, ar pārtraukumu) un viens no ietekmīgākajiem tā laika sociāldemokrātiem. Sociālistu likuma dēļ 1881. gadā emigrēja uz ASV.

- Furjē (Fourier) Šarls** (1772 – 1837) – franču sociālfilozofs un utopiskais sociālists. Piedāvāja ar skaņu toņu un skaitļu rindu matemātisko analīzi pamatotu sabiedrības pārveidošanas plānu, pēc kura visai cilvēku pasaulei vajadzētu kļūt par strādnieku un zemnieku apvienību (falangu) tīklu.
- Furniārs (Fourniere) Eizēns** (1857 – 1914) – franču politiķis un sabiedrības pētnieks. Sociālistu deputāts parlamentā (1898 – 1902), bet mūža nogalē izteica atziņas par sociālistiem, kuras labi noder Mihelsa piedāvātajam sociālistiskās kustības oligarhizācijas aprakstam.
- Gambeta Leons** (1838 – 1882) – ebreju izcelsmes franču politiķis. Radikāls opozicionārs Napoleona III laika parlamentā, kurš nokļuva arī izpildvaras virtotnē, taču noturējās tur ļoti īsus brīžus: pēc Napoleona III sakāves karā ar Prūsiju 1870. gada septembrī Gambeta piedalījās Nacionālās aizsardzības valdības veidošanā un saņēma tur iekšlietu, kara un finanšu ministra portfeļus, taču jau 1871. gada februārī pārtrauca darbu valdībā un pārgāja atpakaļ uz parlamentu. Dažus mēnešus bija valdības vadītājs 1881. un 1882. gada mijā.
- Garibaldi Džuzepe** (1807 – 1882) – Itālijas atbrīvošanas un apvienošanas cīņu varonis un vadonis. Pēc sakāvēm ap 1848. gadu pabija emigrācijā ASV, atgriezās Itālijā, identificēja sevi kā «saprāta monarhistu» un cīnījās, lai apvienotās Itālijas karaļa kroni saņemtu Viktors Emanuels II.
- Geds (Guesde) Žils (Žils Bazils Matejs)**, 1845 – 1922) – franču politiķis, sociālists; parlamenta deputāts no 1893. gada līdz mūža beigām (ar pārtraukumiem). Politisko karjeru sāka kā žurnālists, aģitējot par Parīzes Komūnu. Pēc tās sagrāves Geds pavadīja laiku emigrācijā, pēc atgriešanās Francijā izveidoja tur marksistiskas ievirzes strādnieku partiju (1879). Franču sociālistus 1901. gadā sašķēla Geda un Milerāna domstarpības attiecībā uz Milerāna iesaistīšanos buržuāziskā valdībā 1901. gadā, bet Geds līdzīgā valdībā atradās no 1914. līdz 1916. gadam. Par gedistiem sākotnēji dēvēja Geda personas atbalstītājus, vēlāk plašāku marksistiski orientētu franču sociālistu loku.
- Geiers Florianis** (1490 – 1525) – bruņinieks, bet vācu Zemnieku kara (1524 – 1526) dalībnieks zemnieku pusē. 1525. gada aprīlī kļuva par komandieri vienai sadumpojušos zemnieku karaspēka nodaļai un par vienu no kopējās sacelšanās kustības politiskajiem (diplomātiskajiem) vadītājiem, taču tā paša gada jūnijā tika nogalināts, jo zemnieku karaspēku sakāva.
- Gēte (Goethe) Johans Volfgangs** (1749 – 1832) – vācu literāts, valsts un sabiedriskais darbinieks, vācu nācijas veidotājs un simbols.
- Gijo (Guygot) Īvs (Yves)** (1843 – 1928) – franču ekonomists un valsts darbinieks, tajā skaitā ministrs (1889 – 1902). Attīstīja divas idejas – liberālismu un Francijas koloniālo ekspansiju.
- Ginters (Günther) Ernests (Greislērs)**, 1884 – 1937) – vācu rakstnieks un tulko-tājs; maizi pelnīja, sacerot arī reklāmas tekstus.

- Gizo (Guizot) Fransuā Pjērs Gijoms** (1787 – 1874) – franču valstsvīrs un vēsturnieks. Vēstures profesors Sorbonnā (no 1812), Francijas Akadēmijas loceklis (1836). Konstitucionālās monarhijas piekritējs, kurš saņēma dažādu ministru portfeļus lielāko daļu Luija Filipa valdīšanas laikā (1830 – 1848) un galu galā kļuva par šā karaļa pēdējo Ministru prezidentu, kuru gāza Februāra revolūcija 1848. gadā.
- Gladstons Viljams Edvards** (1809 – 1898) – angļu valstsvīrs. Parlamenta deputāts (no 1832), ministrs (no 1843) un premjerministrs (1868 – 1874, 1880 – 1885, 1886, 1892 – 1894).
- Goldšeids (Goldscheid) Rūdolfs** (1870 – 1931) – vācu filozofs. Pielika lielas pūles socioloģijas institucionalizācijai, dibinot un vadot Vīnes socioloģisko biedrību (no 1907) un Vācu sociologu biedrību (no 1909). Centies izveidot īpašu socioloģijas nozari – finanšu socioloģiju.
- Gore (Gohre) Pauls** (1864 – 1928) – vācu teologs un politiķis. Sākotnēji aktīvs kristīgajā publicistikā, taču tad pamanīja strādnieku grūto dzīvi, uz trijiem mēnešiem iestājās darbā fabrikā par strādnieku un aprakstīja šo piedzīvojumu grāmatā (1891). Turpmākos desmit gadus veltīja dažādām sociālpolitiskām aktivitātēm, līdz iestājās sociāldemokrātiskajā partijā. Reihstāga deputāts (1903 – 1918, ar pārtraukumu). Novembra revolūcijas laikā un pēc tās ieņēma dažādus amatus Prūsijas pavalsts pārvaldes iestādēs.
- Gorters Hermanis** (1864 – 1927) – nīderlandiešu rakstnieks. Ap 1909. gadu izvirzījās par vienu no sociāldemokrātu līderiem, vēlāk piedalījās komunistiskās partijas dibināšanā. Latviešu publikai plašāk pazīstams no 1910. gada, kad Friča Roziņa tulkojumā iznāca viņa grāmata «Vēsturiskais materiālisms». Tās «rāda sakaru starp cilvēkiem un dabu. Viņš rāda, ka vairs nav tālu laiks, kad cilvēce pārvaldīs dabu un pati sevi. .. Stipriniet savu paša un tad arī savu biedru garu – tas ir vienīgais lielais uzdevums, ko var izpildīt viens cilvēks lielās nākotnes labā,» šajā grāmatā skaidroja Gorters (129. – 130. lpp.).
- Goto** (1856 – 1929) – japāņu valstsvīrs. Bija studējis medicīnu Berlīnē, bet savas īstās spējas apliecināja augstos amatos japāņu okupētās Ķīnas pārvaldes iestādēs un arī Japānā; barona titulu saņēma 1922. gadā.
- Gradnauers Georgs** (1866 – ?) – ebreju izcelsmes vācu politiķis un publicists. Izcēlās ar atrašanos Reihstāgā no 1898. līdz 1924. gadam, gan ar pārtraukumiem. Pēc Novembra revolūcijas 1918. gadā Saksijas revolucionārās valdības loceklis un vēlāk tās vadītājs, 1921. gadā Vācijas iekšlietu ministrs.
- Gumplovičs Ludvigs (Ladislavs)** (1838 – 1909) – Austroungārijas sociologs un tiesību zinātnieks; dzimis Krakovā, pēc tautības ebrejs, kristietis (kopš 1876), kasmīgs poļu nacionālists. Aplūkoja valstu veidošanos kā rezultātu etnisko grupu (rasu) cīņām par kundzību. 1885. gadā ar darbu «*Grundriss der Sociologie*» («Socioloģijas pamatnostādnes») bija pirmais, kurš izvērsa Ogista Konta piedāvātā termina «socioloģija» lietojumu.

- Hallers Kārlis Ludvigs (1768 – 1854) – Šveices politiķis, valsts un tiesību zinātnieks. Profesors (no 1806) un triju padomju – Lielās, Mazās un Slepēnās – loceklis. Pārvaldes amatus viņš zaudēja 1820. gadā sakarā ar pāreju katolicismā, bet pēc valsts revolucionāras pārkārtošanas 1833. gadā varēja atgriezties Lielajā padomē.
- Hamiltons Aleksandrs (1755 (??) – 1804) – viens no amerikāņu valsts izveidotājiem, Filadelfijas Nacionālā kongresa dalībnieks (1787). Praktiski veidoja tagadējo ASV finanšu sistēmu, dibinot centrālo banku pēc britu parauga. Viņa idejas ASV turpina Republikāņu partija.
- Hānišs (*Haenisch*) Konrāds (1876 – 1925) – vācu politiķis. Pārstāvēja sociāldemokrātus Prūsijas landtāgā (1911 – 1925), vadīja «*Sächsische Arbeiterzeitung*» Drēzdenē.
- Hārdijs (*Hardie*) Džeimss Keirs (1856 – 1915) – angļu politiķis. Neatkarīgās Leiberistu partijas līdzdibinātājs (1893) un līderis, parlamenta frakcijas vadītājs (no 1906). Parlamentā pirmo reizi tika ievēlēts 1892. gadā neatkarīgā deputāta statusā.
- Hartlebens Oto Eriks (1864 – 1905) – vācu literāts. Rakstīja lugas, noveles un dzeju, bija tendēts uz bohēmisku dzīvesveidu un asprātībām par «*philistroses Burgertum*» (filistriem, sīkpilsoņiem).
- Hartmans Eduards fon (1843 – 1906) – vācu filozofs. Mēģināja «sintezēt» Hēgeļa «absolūto garu», Šopenhauera «gribu» un Šellinga «neapzināto», lai iegūtu «absolūti neapzināto». Hartmans bija arī darvinisma kritiķis un budisma adepts Vācijā.
- Harts Heinrihs (1855 – 1906) – žurnālists un literāts, kopā ar brāli Jūliju literāra laikraksta izdevējs.
- Harts Jūlijs (1859 – 1930) – literāts un izdevējs, kura apjomīgākais prātojums «*Die Vernunft als Quelle des Übels*» («Prāts kā ļaunuma avots») esot palicis nepublicēts.
- Hasbahs Vilhelms (1849 – 1920) – vācu tautsaimniecības teorētiķis, statistiķis. Universitāšu profesors (1887). Darbi, kurus viņš rakstīja kopš pagājušā gadsimta sākuma, tagad tiek kvalificēti kā politoloģija vai tās priekšvēstneši.
- Hāse (*Haase*) Hugo (1863 – 1919) – ebreju izcelsmes vācu sociāldemokrāts, Reihstāga deputāts (1897 – 1918, ar pārtraukumu). Pēc Augusta Bēbeļa nāves kļuva par partijas līdzpriekšsēdētāju un Reihstāga frakcijas vadītāju. Noslepkavots.
- Hacfelde Sofija (1805 – 1881) – vācu grāfiene, senas un plašas aristokrātu dzimtas pārstāve. Dzimtas apsvērumu dēļ viņai 1822. gadā nācās precēties ar savu brālēnu un desmit gadus tiesāties par šīs laulības šķiršanu (tā tika panākta 1851. gadā) un īpašumu sadalīšanu. Tiesas procesā viņa izmantoja advokāta un strādnieku organizācijas vadoņa Ferdinanda Lasala pakalpojumus, pati

- iesaistījās viņa politiskajās darbībās un pēc viņa nāves (1864) centās palikt Vispārējās vācu strādnieku apvienības vadoņu vidū.
- Hauptmanis Gerhards (1862 – 1946) – vācu dzejnieks un dramaturgs, 1912. gadā kļuva par Nobela prēmijas laureātu literatūrā. Viņa literārā darbība ir ļoti plaša un daudzpusīga, viņu savulaik mēģināja pasniegt kā vācu gara reprezentantu un Gētes darba turpinātāju.
- Heimanis Hugo (1859 – 1950) – ebreju izcelsmes vācu sociāldemokrātu darbinieks. Sākotnēji grāmatizdevējs, bet 1900. gadā sekmīgi nomainīja uzņēmējdarbību pret sociāldemokrātu deputāta vietu Prūsijas landtāgā, vēlāk Veimāras Nacionālajā sapulcē un Reihstāgā. Pēc fašistu nākšanas pie varas emigrēja uz ASV.
- Heine Heinrihs (1797 vai 1799 – 1856) – ebreju izcelsmes (līdz kristībām 1825. gadā – Harijs Heine) vācu literāts un publicists. 1831. gadā kļuva par Augsburgas avīzes «*Algemeine Zeitung*» korespondentu Parīzē, kur viņš ar īsiem pārtraukumiem nodzīvoja līdz savai nāvei. Viņa darbu publicēšanā Vācijā tika aizliegta 1835. gadā. Savu uzskatu teorētisko pamatu Heine atrada Hēgeļa un Sensimona darbos; Parīzē viņš iepazinās un vēlāk sarakstījās ar Kārli Marksu. Arī Latvijā viņa darbi ir uztverti ļoti selektīvi, kā to atzīmēja Andrejs Upīts: «Cara laikā un vēlāk buržuāziskā Latvijas republikā Heine bij vispopulārākais ārzemju rakstnieks līdzās Gētem un Šilleram,» bet «Heines sējumus ar sarkastiskiem polemiskiem kritikas, filozofijas, literatūrvēstures un politikas rakstiem pret Vācijas reakcionāro iekārtu, vācu mietpilsoņu lieluma māniju, stulbo militarismu ne tikai latviešu mietpilsoņi, bet tāpat buržuāziskā inteliģence un tās rakstnieki nepazīna un pat negribēja pazīt.» – **Upīts A.** Tulkojumu loma literatūras daiļradē. – Kopoti raksti. – R., 1954. – 27. – 28. lpp.
- Heine Wolfgang (1861 – 1944) – vācu politiķis, jurists. Sociāldemokrātu deputāts Reihstāgā no 1898. gada. Pēc Novembra revolūcijas 1918. gadā ieņēma vairākus ministru posteņus Prūsijas valdībā, tika ievēlēts Veimāras Nacionālajā sapulcē. Veimāras republikas laikā Satversmes tiesas loceklis. Pēc Hitlera nākšanas pie varas emigrēja uz Šveici.
- Hekels Ernests (1834 – 1919) – vācu dabas zinātnieks, biologs – evolucionists. Savulaik bija guvis lielu iespaidu uz zinātnisko sabiedrību Vācijā un arī Latvijā, par ko liecina Arnolda Dodela brošūras «Ernsts Haeckels kā audzinātājs» tulkojuma izdošana Rīgā 1909. gadā.
- Helpahs Villijs (1877 – 1955) – vācu politiķis un psihologs. Pētīja ainavas un klimatisko apstākļu ietekmi uz cilvēku mentalitāti (1911. gadā darbs «*Geopsyché*»). Veimāras republikas laikā ministrs Vācijas valdībā, vēlāk Bādenes pavalsts prezidents.
- Hendersons Arturs (1863 – 1935) – angļu politiķis. Leiboristu partijas līdzdibinātājs, parlamenta deputāts (no 1903) un frakcijas vadītājs (1914 – 1927)

- ar pārtraukumu 1. pasaules kara laikā, kad Hendersons strādāja valdībā. 1934. gadā saņēma Nobela miera prēmiju.
- Heraklīts (aptuveni 550 – 480 pirms Kristus) – sengrieķu filozofs, kurš izteicās aforismos, miklās un līdzībās, par ko jau senatnē ieguva iesauku «tumšais» (nesaprotamais). Līdz mūsu dienām nonākuši 120 Heraklīta izteicieni.
- Hercens Aleksandrs (Jakovļevs, 1812 – 1870) – krievu revolucionārais demokrāts. Krievu muižnieka ārlaulības dēļ. Studenta gadus kritizēja dzimtbūšanu un arī kapitālisma parādīšanos Krievijā, sodīts ar izsūtījumu uz laukiem. Kopš 1847. gada dzīvoja Rietumeiropā, sadarbojās ar Marksu, Garibaldi u. c. sava laika revolucionāriem. Nodrošināja periodisko izdevumu «*Полярная звезда*» un «*Колокол*» iznākšanu – tie Krievijā skaitījās aizliegti, tomēr lielā mērā ietekmēja sabiedrisko domu šajā valstī.
- Herkners Henrihs (1863 – 1932) – vācu politekonoms, profesors vairākās Vācijas un Šveices universitātēs. Viens no ievērojamākajiem katedrsociālisma pārstāvjiem, kuru vidū izcēlās ar nenogurdināmu dažādu sociālo reformu projektu izvirzīšanu.
- Hercs Fridrihs (1878 – 1964) – ebreju izcelsmes sociologs un vēsturnieks. Mūža pirmo pusi pavadīja Austrijā, kur no 1919. līdz 1930. gadam ieņēma augstus amatus. Pēc tam pievērsās zinātnei, kļuva par profesoru Vācijā. No turienes bija spiests emigrēt uz Angliju (1937), kur rakstīja daudzskējumu traktātu par nacionālās apziņas ietekmi uz politiku.
- Herve Gustavs (1871 – 1944) – franču politiķis, publicists un izdevējs. Pirms 1. pasaules kara par «hervejismu» tika dēvēti viņa aprēķini, kā kara priekšvakarā sacelt ģenerālstrieku un aizvietot karu starp valstīm ar šķiru cīņu valstīs. Kara laikā nostāju krasi mainīja – pieslējās labējiem nacionālistiem un pēc kara dibināja itāliešu fašisma iedvesmotu franču nacionālsociālistu partiju.
- Hess Mozess (1812 – 1875) – ebreju izcelsmes sabiedriskais darbinieks, cionisma priekštecis, prasīja Izraēlas valsts atjaunošanu. Kopā ar Marksu no 1845. līdz 1848. gadam vadīja «*Rheinische Zeitung*» un bija «filozofiskā sociālisma» redzamākais pārstāvis, taču pēc 1848. gada secināja, ka cilvēces atbrīvošanās nozīmē atgriešanos pie reliģijas.
- Hidings (*Giddings*) Franklins Henrijs (1855 – 1931) – viens no pirmajiem zinātniekiem ASV, kurš konsekventi pamatoja socioloģiju kā patstāvīgu zinātnes nozari, nevis filozofijas sadaļu. Sākotnēji žurnālists, kopš 80. gadu beigām universitāšu profesors.
- Hilkits (*Hillquit*) Moriss (1869 – 1933) – ASV sociālistu līderis, kurš jāpiemin arī tāpēc, ka kā Hilkovičs viņš ir dzimis Rīgā. ASV ieceļoja 1886. gadā. Studējis tieslietas Ņujorkā, aktīvi darbojās to cilvēku vidū, kuri dibināja, šķēla un atkal dibināja ASV strādnieku, sociāldemokrātu u. tml. partijas, kā arī arodorganizācijas.

- Hindmans (Hyndman) Henrijs Meijers (Mayer)** (1842 – 1921) – angļu politiķis un publicists. Kembridžā izglītots džentlmenis, kuru Kārļa Marksa grāmata «Kapitāls» padarīja par marksistu, taču Hindmans ķīvējās ar Marksu un Engelsu. Pirmā pasaules kara laikā viņš iesaistījās izpildvarā. Mūža beigās laida klajā pētījumu «*The Evolution of Revolution*» («Revolūcijas evolūcija», 1920).
- Hitlers Ādolfs (Šiklgrūbers, 1889 – 1945)** – vācu fašistu vadonis no 1933. līdz 1945. gadam. Vācijas diktators. Noveda valsti līdz sakāvei 2. pasaules karā un izdarīja pašnāvību.
- Hjūms (Hume) Deivids** (1711 – 1776) – angļu filozofs, ekonomists un vēsturnieks; līdz ar Džonu Loku (1632 – 1704) nozīmīgākais angļu empīrisma veidotājs. Politekonomijā nostājās pret merkantilisma teoriju, kas (vai tās vulgarizētās versijas) mācīja, kā iegūt un uzkrāt naudu valsts kasē: no Hjūma viedokļa, bagātiem ir jābūt pilsoņiem, nevis valstij. Latviešu valodā izdots Hjūma «Pētījums par cilvēka sapratni» (R., 1987).
- Hobss (Hobbes) Tomass** (1588 – 1679) – angļu filozofs. Izprata pasauli kā matērijas daļiņu dabisku kustību un sabiedrību – kā dabisku cīņu par cilvēku egoistiskajām interesēm, kas noved līdz sabiedriskajām līgumam par valsts – briesmoņa Leviatāna – izveidošanu.
- Hoencollerni** – Brandenburgas kūrfirstu (1415 – 1701), Prūsijas karaļu (1701 – 1918) un Vācijas ķeizaru (1781 – 1918) dinastija.
- Holbahs** (1723 – 1789) – vācu izcelsmes franču filozofs, kurš ieradās Parīzē pie sava bagātā tēvoča un iemantoja arī viņa barona titulu. Līdz ar Didro bija viens no Enciklopēdijas veidotājiem. Viņa ievērojamākais darbs «Dabas sistēma» (1770) pauž konsekventu materiālismu un ateismu, par ko katoļu baznīca un Francijas valsts iestādes izrādīja lielu nepatiku.
- Hovlaks (Hovelacque) Aleksandrs Abels** (1843 – 1896) – franču zinātnieks, valodu un tautu pētnieks; bija iesaistījies franču sociālistu kustībā.
- Huē Oto** (1868 – 1922) – vācu kalnraču arodbiedrības līderis ar lielu ietekmi Vācijas sociāldemokrātiskajā partijā. Reihstāga deputāts (1903 – 1911, 1920 – 1922) un starplaikā Prūsijas landtāga deputāts.
- Iglesjass Pablo** (1850 – 1925) – spāņu sociālists. Deva lielu ieguldījumu, dibinot Spānijas strādnieku partiju (1878) un Arodbiedrību savienību (1888). Kļuva par pirmo sociālistu Spānijas parlamentā (1910).
- Igo (Hugo) Viktors** (1802 – 1885) – franču literāts un sabiedriskais darbinieks, viena no Francijas 19. gs. «zīmēm». Savas sabiedriskās darbības sākumā orientējās uz Francijas karaļnama atjaunošanu, 20. gadu beigās tuvojās bonapartistiem un liberāļiem. Pēc Jūlija revolūcijas 1830. gadā labi sadzīvoja ar varu ieguvušo Orleānas hercogu, pats ieguva Francijas pēra titulu (1845). Pēc Februāra revolūcijas 1848. gadā kļuva par bonapartistu deputātu

- Satversmes sapulcē, taču pēc tam, kad Napoleons III 1851. gadā sagrāba varu, Igo devās trimdā un asi kritizēja Francijas valdnieku. Pēc viņa režīma sagrāves atgriezās dzimtenē un ieguva tur dažādus valsts amatus, bet ne reālu politisko varu un ietekmi.
- Jakobijs (Jacoby) Johans** (1801 – 1877) – ebreju izcelsmes politiķis Prūsijā un Vācijā. Ārsts, kurš politikā iegāja ar ebreju emancipācijas ideju. Bija deputāts Frankfurtes Nacionālajā sapulcē un Prūsijas landtāgā, bet 1864. gadā nokļuva cietumā par aicinājumu nemaksāt nodokļus Prūsijas valstij. Vērsās pret Vācijas apvienošanu Prūsijas vadībā, 1874. gadā atteicās no Reihstāga deputāta mandāta. Kopš 1872. gada bija pieslēpies sociāldemokrātiem.
- Janvārijs (arī Gennaro) (? – ap 305)** – kristiešu svētais, bīskaps, kurš miris mocekļa nāvē Romas imperatora Diokletiāna (245 – 313) rīkoto kristiešu vajāšanu laikā. Viņa pišļi atrodas Neapolē, un viņš tiek uzskatīts par šīs pilsētas aizbildni.
- Jungs Georgs** (1814 – 1886) – vācu politiķis. Deviņpadsmitā gadsimta 40. gados draudzējās ar Kārli Marksu un Mozesu Hesu, sadarbojoties ar viņiem «*Rheinische Zeitung*» izdošanā. Četrdesmito gadu beigās distancējās no komunistiem, iekļāvās ordinārās politiskajās organizācijās un pārstāvēja Prūsijas landtāgā uzskatus, kādi tur tika novērtēti par radikāli kreisiem.
- Kalvers (Calwer) Rihards** (1868 – 1927) – vācu politiķis un tautsaimniecības speciālists. Sociāldemokrātiskās partijas valdošo aprindu loceklis (1890 – 1909), pēc tam bezpartijisks zinātnieks (statistikas speciālists). Pēc 1. pasaules kara nodevās Eiropas vienības idejas propagandai, panākumus neguva un izdarīja pašnāvību.
- Kamphauzens (Camphausen) Ludolfs** (1803 – 1890) – Prūsijas politiķis. Savu darbību sāka kā rosīgs uzņēmējs, attīstīja dzelzceļa līniju būvi ap Ķelni. Politikai pievērsās līdz ar nemieriem 1848. gadā, vasarā bija Prūsijas Ministru prezidents, pēc tam Prūsijas pārstāvis Frankfurtes Nacionālajā sapulcē, kur centās panākt Prūsijas karaļa pasludināšanu par visas Vācijas valdnieku. Kad Frīdrihs Vilhelms IV nepieņēma šādu ideju, Kamphauzens vēl pāris gadus uzstājās ar dažādiem reformu projektiem, pēc tam pameta politiku un nodevās astronomijai.
- Kants Imanuels** (1724 – 1804) – vācu klasiskās filozofijas pamatlicējs. Viņa biogrāfija un mūsdienīgs skatījums uz viņa filozofiju latviešu valodā dota līdz ar viņa darbu «Praktiskā prāta kritika» (R., 1988) un «Prolegomeni» (R., 1990) izdošanu.
- Kaps Volfgangs** (1858 – 1922) – vācu politiķis. Labēji ekstrēmās Vācu Tēvzemes partijas dibinātājs (1917). Viņa vārdā tika nosaukts mēģinājums 1920. gadā martā gāzt Veimāras republiku (Kapa pučs), pēc kura viņš tika tiesāts par valsts nodevību un nomira tiesas procesa laikā.

- Kārlails (Carlyle) Tomass** (1795 – 1881) – skotu izcelsmes angļu rakstnieks, vēsturnieks un filozofs, viens no viktoriānisma laikmeta Anglijas garīgās dzīves noteicējiem. Sludināja britu tautas varonību un izredzētību Dieva priekšā. Latvijā pārstāvēts ar Zentas Mauriņas tulkotu lekciju ciklu «Par varoņiem, varoņu godināšanu un varonīgumu vēsturē» (R., 1936, izdots arī 2000).
- Kārlis Lielais** (747 – 814) – franku karalis (no 768) un Romas ķeizars (no 800), kurš apvienoja tagadējo Rietumeiropas teritoriju vienā valstī un panāca, ka to atzīst Bizantija. Viņa politiskā koncepcija paredzēja sakausēt antiko mantojumu, kristietību un ģermāņu īpatnības. Šī politika atstāja neatgriezenisku ietekmi uz visu turpmāko Eiropas vēsturi.
- Katons Vecākais (Cato Major)** (234 – 149 pirms Kristus) – Senās Romas valsts darbinieks, orators un vēsturnieks. Kā oratora pārliecības un pārliecināšanas spēka piemērs vēsturē ir iegājis viņa aicinājums romiešiem cīnīties un nopostīt Kartāgu: «*Carthago delenda est!*»
- Kautskis Kārlis** (1854 – 1938) – vācu politiķis, viens no Vācijas sociāldemokrātiskās partijas vadītājiem un teorētiķiem. Dzimis Prāgā, t. i., toreizējā Austroungārijā, 1875. gadā pieslēgts austriešu sociāldemokrātiem. Politisko vajāšanu dēļ viņam nācās pārcelties uz Šveici, Vāciju un – sociālistu likuma dēļ – tālāk uz Angliju, kur viņš Londonā sadarbojās ar Marksu un Engelsu. Pēc sociālistu likuma atcelšanas (1890) Kautskis atgriezās Vācijā un kļuva par vienu no galvenajiem Erfurtes programmas – Vācijas sociāldemokrātiskās partijas dibināšanas dokumenta – autoriem. Pēc Frīdriha Engelsa nāves (1895) tika atzīts par pasaules marksisma idejisko lideri («sarkano pāvestu»). Partijā centās apkarot galējības – tiklab Eduarda Bernšteina revizionismu kā Rozas Luksemburgas radikālismu, taču priekšroku Kautskis deva evolucionismam un nepieņēma tādu marksisma interpretāciju, kādu piedāvāja Ļeņins. Mihelsa skatījumā liekulība ir vācu sociāldemokrātu rīcība, sekojot Kautska 1893. gada formulai «sociāldemokrātija ir revolucionāra, nevis revolūcijas izraisošā partija».
- Kelsens Hanss** (1881 – ?) – tiesību teorētiķis, 1920. gadā Austrijas Konstitūcijas līdzautors. Par viņa zinātniskā mūža darbu izvērtās aizvien pilnīgākas valsts definīcijas rakstīšana.
- Kīrs** (? – 529/530 pirms Kristus) – senpersiešu impērijas dibinātājs. Persiešu ķēniņš, sākotnēji mēdiešu vasalis, bet 550. gadā pirms Kristus spēja kļūt par viņu kungu; turpinot iekarojumus, 539. gadā pirms Kristus ieņēma Bābeli un nākamajā gadā atlaida ebrejus no Bābeles gūsta uz Jeruzalemi, tā nodrošinot sev labvēlīgu publicitāti vairākus tūkstošus gadu uz priekšu. Turpināja iekarojumus un krita karā.
- Klemenso (Clemenceau)** Džordžs (1841 – 1929) – franču politiķis. Politikai pievērsās, būdams ārsts. Kļuva par Nacionālās sapulces deputātu (1871), Parīzes pilsētas padomes prezidentu (1875) un parlamenta deputātu (no 1876),

kur guva izcila oratora, reformu aizstāvja un «ministru gāzēja» slavu, bet 1906. gadā un vēlāk viņš pats vairākkārt vadīja Francijas ministru kabinetu.

Klinijs (*Clynes*) Džons Roberts (1869 – 1949) – viens no angļu Leiboristu partijas dibinātājiem, partijas parlamenta frakcijas vadītājs (1921 – 1922) un 20. gados arī šīs partijas sastādīto valdību loceklis.

Kola (*Cola*) di Rienzi (1313 – 1354) – itāliešu politiķis. Vairākkārt organizēja Romas iedzīvotāju sacelšanos pret dižciltīgajiem un ieguva sev diktatora pilnvaras pilsētā, bet prātoja par visas Itālijas apvienošanu (ar to viņš guva popularitāti daudz vēlāk – 19. gs., kad šis nodoms kļuva īstenojams) un galu galā visas pasaules pakļaušanu sev kā pāvesta (ar Romas pāvestiem Rienzi dažkārt cieši sadarbojās, dažkārt cīnījās) pasaules varas laicīgajai dimensijai. Tika nogalināts vienā no reizēm, kad dižciltīgie sasparojās pretoties diktatoram.

Kondorsē (*Condorcet*) Marī Žans Antuāns Nikolass (1743 – 1794) – franču valsts darbinieks un zinātnieks. Aristokrāts, kas attīstīja ne vien savai kārtai piedienīgu karjeru (naudas spiestuves ģenerāldirektors (1774)), bet nodarbojās arī ar matemātiku un politekonomiskām studijām. Franču Akadēmijas loceklis (1782), enciklopēdistis, t. i., kopumā revolucionāra sacerējuma līdzautors un vēlāk viens no revolūcijas līderiem, Konventa deputāts. Revolūcijas laikā Dantona sekotājs, kuru apcietināja tūlīt pēc Dantona sodīšanas ar nāvi. Nākamajā dienā Kondorsē nomira (noindēts, noindējies?).

Konsiderāns (*Considerant*) Viktors (1808 – 1893) – franču sociālists, Furjē sekotājs. Aktīvs 1848. gada februāra revolūcijas dalībnieks, Satversmes sapulces deputāts. Izgāzies ar mēģinājumu izveidot Furjē mācībai atbilstīgu strādnieku darba apmetni Teksasā (1852 – 1859).

Kremī (*Cremieaux*) Īzaks Ādolfs (1796 – 1880) – ebreju izcelsmes franču politiķis, kuram 1848., 1870. un 1871. gadā revolucionārie notikumi pavēra iespēju būt Francijas valdībā un veicināt savu tautasbrāļu sociālo un tiesisko emancipāciju.

Krispi (*Crispi*) Frančesko (1819 – 1901) – itāliešu valstsvīrs. Kopā ar Garibaldi cīnījās par Itālijas apvienošanu (1859) un vēlāk uzņēmās apvienotās valsts vadīšanu: kļuva parlamenta deputāts (1861) un priekšsēdētājs (1876), iekšlietu ministrs (1877) un vairāku valdību vadītājs (no 1887). Centās apspiest sociālistu kustību un veidot Itāliju par spēcīgu valsti ar lomu pasaules procesos.

Kroče (*Croce*) Benedeto (1866 – 1952) – itāliešu filozofs, literatūrzinātnieks un politiķis. Veidoja Marksam alternatīvu Hēgeļa vēstures filozofijas izpratni – piedāvāja savu versiju par objektīvā gara attīstību. Izglītības ministrs 20. gs. 20. gadu sākumā un 1944. gadā. Teorētiski neatzina Musolini diktatūru, kura pret šādu nostāju bija iecietīga.

- Kropotkins Pjotrs** (1842 – 1921) – krievu revolucionārs, anarhisma teorētiķis, kā arī sociologs, ģeogrāfs, ģeologs. Dzimis bagāta muižnieka – ģenerāļa ģimenē. Uzskatīja, ka Krievijai ir nepieciešamas demokrātiskas pārmaiņas, par kuru iespējamo paraugu atzina Parīzes Komūnu. Pieslējās Bakuņina anarhistiem, par kuru ideju propagandu nokļuva cietumā, no tā aizbēga un 40 gadus pavadīja emigrācijā. Prātoja par to, ka dzīvā daba balstās uz solidaritātes principa un ka anarhisti šo principu ieviesīšot sabiedrībā atbilstīgi cilvēka īstajai, bet sociālo apstākļu izkropļotajai būtībai.
- Krups Frīdrihs Ādolfs** (1854 – 1902) – trešās paaudzes īpašnieks metālliešanas uzņēmumiem, kuri 19. un 20. gs. mijā simbolizēja Vācijas industriālo progresu un varenību; Alfrēda Krupa (1812 – 1887) dēls un Frīdriha Krupa (1787 – 1826) mazdēls. Pēc Frīdriha Ādolfa nāves ģimenes uzņēmums tika pārreģistrēts par akciju sabiedrību ar 160 miljonu marku pamatkapitālu, kurā saimniekoja viņa sieva Margarete un pēc pilngadības sasniegšanas viņa meita Berta.
- Kunktators Fābijs Maksims** (280 – 203 pirms Kristus) – Senās Romas karavadoņš. Vadīja romiešu spēkus karos ar Kartāgu periodā, kad kartāgiešiem bija pārsvars. Pret to Kunktators lietoja pretinieka nogurdināšanas taktiku un spožas uzvaras neguva, bet Romai par tās tālāko pastāvēšanu bija jāpateicas šā karavadoņa militārajam un organizatora talantam. Šādu taktiku sociālo cīņu laukos par pašu pareizāko atzina sociālreformatoru grupa, kas 1884. gadā nodibināja Fābiņu biedrību.
- Kuļišova Anna** (Rozenšteina, 1853 – 1925) – ebreju izcelsmes revolucionāre no Krievijas. Pēc emigrācijas (1877) iekļāvās itāliešu sociālistu kustībā, veica lielu darbu Itālijas sociālistiskās partijas dibināšanā (1892) un bija tās reformistiski noskaņoto biedru vidū.
- Kvarks (Quarck) Makss** (1860 – ?) – vācu politiķis. Atlaižot viņu no valsts dienesta par iespējamiem sakariem ar sociāldemokrātiem (1886), ķeizariskā Vācija padarīja Kvarku par brīvo žurnālistu un netieši veicināja viņa izaugsmi līdz sociāldemokrātiskās preses izdevumu vadītājam; no 1895. līdz 1917. gadam viņš vadīja Frankfurtē iznākošo avīzi «*Völkstimme*». Šāda reputācija palīdzēja Kvarkam kļūt par Reihstāga deputātu (1912 – 1918) un Veimāras Nacionālās sapulces deputātu (1919/1920).
- Labriola Arturo** (1875 – ?) – nozīmīgs itāliešu sindikālisma teorētiķis, labs Mihelsa paziņa. Izliku sev pelnīja, strādādams par politekonomijas privātdocentu Neapoles universitātē.
- Labrujērs (Labruyere) Žans de** (1645 – 1695) – franču morālists, sava laika best-sellera «*Les Caractères de Théophraste traduits du grec avec les caractères ou les mœurs de ce sinclé*» (1687) autors. Darba nosaukums vēsta, ka tulkojums no grieķu valodas tiks attiecināts uz tulkošanas laika cilvēkiem. Ludviķa XIV galma u. c. tā laika Francijas sabiedrības pieminēto pārstāvju skaits darba 8. izdevumā sasniedza 1120.

- Labulē (*Laboulaye*)** Eduards Renē Lefevrs de (1811 – 1883) – franču jurisprudences un tiesību vēstures speciālists, kā arī rakstnieks (pasaku žanrā; tās regulāri izdotas arī latviešu val.). Franču Akadēmijas loceklis (no 1845) un profesors *College de France* (no 1849), daudzu publikāciju autors. Trešās Republikas laikā kļuva par parlamenta deputātu (1871) un senatoru (1875).
- Lafontēns (*La Fontaine*)** Žans de (1621 – 1695) – franču dzejnieks un literatūras teorētiķis. Viņa slava balstās uz fabulām – oriģināliem un arī patapinātiem stāstiņiem, kuros, kā izsakās literatūras vēsturnieki, trāpīgi reālistiskas sadzīves ainas ir pasniegtas no epikūriski pesimistiska skatpunkta.
- Lagardels Huberts** (1875 – ?) – franču sociālistiskās ievirzes publicists; maizi pelnījis arī kā advokāts.
- Landauers Gustavs** (1870 – 1919) – ebreju izcelsmes vācu rakstnieks un politiķis. Radikāls sociālisma un nevardarbīgā anarhisma sludinātājs. 1919. gadā kļuva par ministru Bavārijas Padomju republikā un tika nogalināts pēc tās sakāves.
- Lafajets (*La Fayette*)** Mari Žozefs (1757 – 1834) – franču ģenerālis un politiķis. Viņš palīdzēja amerikāņiem sakaut Anglijas koloniālo varu (1777 – 1781), kļuva par Ģenerālštatu (parlamenta) deputātu (1789), vēlāk par vienu no Franču revolūcijas vadītājiem (tieši viņš iesniedza parlamentam «*Deklaration des droits de l'homme*» un ierosināja karalisko simbolu vietā likt sarkanbaltzilo krāsu kombināciju). Revolūcijas pirmajā posmā viņš bija Parīzes Nacionālās gvardes komandieris, bet pēc tam izglāba savu dzīvību, aizbēgot uz Austriju. Napoleona I laikā Lafajets dzīvoja kā privātpersona, politikā atgriezās 1818. gadā kā parlamenta deputāts, bet 1830. gadā pēc nākamās revolūcijas atkal komandēja nacionālo gvardi.
- Lafargs Pols** (1842 – 1911) – franču sociālists, Marksa darbu popularizētājs un znots. Viens no I Internacionāles vadītājiem. Kopā ar Gedu 1879. gadā nodibināja marksistiski orientētu partiju Francijā. Parlamenta deputāts (1891 – 1893).
- Lasals (*Lassalle*)** Ferdinands (1825 – 1864) – ebreju izcelsmes vācu intelektuālis un pirmās strādnieku politiskās organizācijas – Vispārējās vācu strādnieku savienības – dibinātājs un prezidents. Studēja filoloģiju, vēsturi un filozofiju, bet viņa nacionālā piederība padarīja viņam akadēmisko karjeru faktiski neiespējamu. Sociālistiskās idejas Luija Blāna interpretācijā apguva studiju ceļojuma laikā Parīzē 1845. gadā. 1848. gadā piedalījās nemieros Diseldorfā, par ko īsu laiku ieslodzīts cietumā. Pēc tam atsāka studijas, publicēja darbus par Heraklīta filozofiju un Hēgeļa tiesību filozofiju, kuras kritikas politiskās konsekvences noveda viņu līdz strādnieku organizācijas dibināšanai. Pēc Lasala nāves no dueli gūta ievainojuma viņa organizācijas biedrus pārņēma Libknehta un Bēbeļa 1869. gadā dibinātā Sociāldemokrātiskā strādnieku partija.

- Laskers Eduards (1829 – 1884) – vācu politiķis, jurists un publicists. Deviņpadsmitā gadsimta 60. gados uzstājās ar liberālām idejām, tika ievēlēts Prūsijas landtāgā (1865 – 1879) un Vācijas Reihstāgā (1867 – 1884). Atbalstīja un ar savu līdzdalību atstāja iespaidu uz Bismarka realizēto Vācijas apvienošanas politiku, bet ap 1880. gadu pārgāja opozīcijā valdībai.
- Lebons Gustavs (1841 – 1931) – franču filozofs un publicists, kuram slavu nodrošina grāmata «Pūļa psiholoģija» (1895). Latviešu val. tā izdota trīs reizes Artura Krodera tulkojumā (R., 1929 un 1937, Rēzekne 1998).
- Ledrurolē (*Ledru-Rollin*) Aleksandrs Augusts (1807 – 1874) – franču politiķis. Izcēlās ar radikāli kreisiem uzskatiem. Deviņpadsmitā gadsimta 30. gados kā advokāts tiesās aizstāvēja citus radikāļus, 1841. gadā kļuva par parlamenta deputātu, revolūcijas laikā 1848. gadā – par iekšlietu ministru republikāniskajā pagaidu valdībā. Jau 1849. gadā viņam nācās bēgt no dzimtenes, kurā atgriezies viņš drīkstēja tikai 1870. gadā.
- Legīns (*Legien*) Kārlis (1861 – 1920) – vācu strādnieku (pats sākotnēji bija koka virpotājs) sociāldemokrātisko arodbiedrību līderis kopš 1886. gada Sociāldemokrātu deputāts Reihstāgā (1893 – 1920, ar pārtraukumiem) un Veimāras Nacionālajā sapulcē (1918/1919).
- Leķijs (*Lecky*) Viljams Edvards (1838 – 1903) – īru izcelsmes angļu vēsturnieks un publicists. Mūža nogalē nāca klajā ar rezumējošu darbu «*Democracy and Liberty*» («Demokrātija un brīvība», 1896, divos sēj.), kas veidots kā Lielbritānijas, ASV un Francijas salīdzinājums no demokrātisko sistēmu funkcionēšanas viedokļa.
- Lekrafts (*Lucraft*) Bendžamins (1809 – 1897) – angļu arodbiedrību līderis, kurš no 1864. līdz 1871. gadam pārstāvēja angļus I Internacionāles Ģenerālpadomē, bet 1871. gadā tika no turienes padzīts sakarā ar uzstāšanos pret Parīzes Komūnu.
- Lenšs (*Lensch*) Pauls (1873 – 1926) – vācu politiķis un publicists. Sociāldemokrātu deputāts Reihstāgā (1912 – 1918). Vadīja avīzi «*Leipziger Volkszeitung*» (1905 – 1913).
- Lerū (*Leroux*) Pjērs (1797 – 1871) – franču publicists. Cēlies no strādniekiem, prata kļūt par vairāku sociālistiskas ievirzes laikrakstu izdevēju. 1834. gadā pirmais piešķīra vārdam «sociālisms» jēdziena statusu. Veidoja teorētiskas konstrukcijas par indivīda, cilvēces un Dieva vienotību un no šāda viedokļa kritizēja kapitālisma nostiprināšanos 19. gs.
- Lībknehts Kārlis (1871 – 1919) – vācu politiķis. Sociāldemokrātu deputāts Prūsijas landtāgā (no 1908) un Vācijas Reihstāgā (1912 – 1917). Jaunatnes Internacionāles dibinātājs un prezidents (1907 – 1910). Pirmā kara laikā bija vienīgais sociāldemokrāts, kurš Reihstāgā balsoja pret valdības tiesībām aizņemties naudu kara vajadzībām. Par pretkara aģitāciju tika ielikts cie-

tumā. Brīvību atguva 1918. gada oktobrī, bet 11. novembrī viņš Berlīnes pili proklamēja «brīvo sociālistisko republiku», kuras reālai izveidošanai izrādījās nepieciešama bruņota cīņa Berlīnes ielās. 1918. un 1919. gada mijā Lībknehta vadībā daļa no sociāldemokrātiskās partijas pārtapa komunistiskajā partijā, bet 1919. gada janvārī Lībknehta grupējums tika sagrauts, un viņš pats – nogalināts.

Lībknehts Vilhelms (1826 – 1900) – vācu politiķis, viens no vācu sociāldemokrātijas izveidotājiem; Kārļa Lībknehta tēvs. 1848. gadā pēc piedalīšanās revolūcijā Lībknehtam bija no Vācijas jābēg, tāpēc viņš no 1850. līdz 1862. gadam dzīvoja Londonā un izveidoja ciešus kontaktus ar Marksu. Pēc atgriešanās Dzimtenē viņš kopā ar Bēbeli nodibināja Sociāldemokrātisko strādnieku partiju (1869). Reihstāga deputāts no 1867. gada līdz mūža galam (ar īsiem pārtraukumiem) un sociāldemokrātu avīzes «*Vorwärts*» ilggadējs redaktors.

Lindemanis Hugo (1867 – 1949) – vācu politiķis un sociālo zinātņu darbinieks. Dzimis Brazīlijā, studējis filoloģiju Vācijā, 19. gs. 90. gados dzīvojis Anglijā un nodibinājis sakarus ar turienes sociālistiem. Pēc atgriešanās Vācijā pārstāvēja vācu sociāldemokrātus Reihstāgā (1903 – 1906), Virtembergas landtāgā (1906 – 1920) un Virtembergas izpildvarā (1918/1919). Teoretizēja par municipālsociālismu, vāca statistiskus materiālus un veidoja pašvaldību problēmu izpēti par atsevišķu sociālo zinātņu nozari.

Lindners Teodors (1843 – 1919) – vācu vēsturnieks, profesors (1874); Roberta Mihelsa sievastēvs. Sarakstīja «Pasaulē vēsturi kopš lielās tautu staigāšanas» deviņos sējumos (1901 – 1916), kurus papildināja 10. sējums «Vēstures filozofija». Mihelss veltīja Lindneram savu rakstu krājumu «*Probleme der Sozialphilosophie*» (*Leipzig und Berlin, 1914*).

Loids Džordžs (Lloyd George) Deivids (1863 – 1945) – britu valstsvīrs. Parlamenta deputāts no 1890. gada, ministrs no 1905. gada un valdības – «kara kabineta» – vadītājs no 1916. līdz 1922. gadam.

Lombrozo Čezāre (1836 – 1909) – itāliešu mediķis, antropologs, kriminoloģijas dibinātājs. Par noziegumu galveno nosacījumu uzskatīja iedzimtas psihofizioloģiskās anomālijas. Plašu popularitāti izpelnījās viņa darbs «*Genio e follia*» (1864) par ģenialitātes un ārpūta korelāciju.

Longē (Longuet) – revolucionāru ģimene vairākās paaudzēs. 1872. gadā apprecējās Šarls Longē (1839 – 1903) un Marksa meita Ženija (1844 – 1883), kuri abi rosīgi piedalījās strādnieku kustības organizēšanā un kuru pēdās gāja viņu dēli Žans (1876 – 1938) un Edgars (1879 – 1950).

Ludendorfs Ēriks (1865 – 1937) – vācu ģenerālis (no 1914) un politiķis. Pasaulē kara sākumā izvirzījās ar veiksmīgām militārām operācijām, bet pēc tam vadīja valsts saimnieciskās un sociālās dzīves pakārtošanu karam – organizēja

- «absolūto karu» jeb «totālo karu», kā viņš pats to dēvēja. Pēc kara attīstīja politisko karjeru dažādos labēji konservatīvos grupējumos, tajā skaitā atbalstīja Hitlera un Kapa puču (1923). Tā sagrāve nekavēja viņu 1924. gadā ieņemt vietu Reihstāgā un nodoties Veimāras republikas graušānai ar legālām metodēm.
- Luijs Filips (1773 – 1850) – Francijas karalis (1830 – 1848), saukts par «pilsoņu karali». 1830. gadā pārņēma varu Jūlija revolūcijā un zaudēja to līdzīgos apstākļos 1848. gadā, kad piedzīvoja ārpolitiskas neveiksmes un neprata vienoties ar opozīciju par vēlēšanu sistēmas reformu.
- Ludviķis (*Louis*) XIV (1638 – 1715) – Francijas karalis, formāli no 1643. gada. Vēlāk viņš spēja pārņemt arī reālo varu un savu valdīšanu padarīt par franču absolūtisma augstāko pakāpi. Ludviķa XIV – «Sauls karaļa» – laikā Francija bija Eiropas hegemone gan militārā ziņā, gan daudzās kultūras dzīves jomās, taču šī «saule» radīja arī «ēnas» (karaļa valdīšanas beigās valsts faktiski bankrotēja), kuras noteikti sniedzās līdz Franču revolūcijai (1789).
- Luksemburga (*Luxseburg*) Roza (1870 – 1919) – vācu revolucionārās kustības vadone. Sociāldemokrāte kopš skolas gadiem. Organizēja vācu sociāldemokrātijas ideju un organizatorisko formu «eksportu» uz tagadējo Poliju un Lietuvu. 19. un 20. gs. mijā kļuva par Vācijas sociāldemokrātiskās partijas kreisā spārna vadošo teorētiķi; 1907. gadā bija docente Mihelsa pieminētajā partijas skolā Berlīnē. Pirmā pasaules kara gadus pārsvarā pavadīja cietumā. Pēc iznākšanas brīvībā kopā ar Kārli Libknehtu organizēja «Spartaka savienību» un tālāk Vācijas Komunistisko partiju, t. i., sašķēla sociāldemokrātisko partiju. Šīs partijas nodalījušies grupējumi savas attiecības risināja ielu cīņās Berlīnē, kas noveda līdz Luksemburgas nogalināšanai. Līdz 1918. gada novembrim Luksemburga apgalvoja, ka sociālistiskā revolūcija ir jāveic un sociālisms jāceļ «visai tautas masai», nevis tikai strādnieku šķirai un – vēl sliktāk – tās «avangardam» (partijai), kā to mācīja Ļeņins. Diktatoriskajām tendencēm partijā Luksemburga lika pretī atgādinājumu, ka «brīvība vienmēr ir brīvība citādi domājošajiem», viņu plaši citē *«Brockhaus Enzyklopedie»* (19., *vollig neuarbeitete Auflage, Mannheim.* – Bd. 13. – 1990. – S. 663 – 664).
- Luters Mārtiņš (1483 – 1546) – vācu Reformācijas vadītājs un vācu protestantisma (luterisma, luterticības) dibinātājs. Ar Mihelsa pētījumiem sasaucas arī Luteram vēltītā grām.: Solovjovs E. Neuzvarētais ķeceris: Mārtiņš Luters un viņa laiks (R., 1988).
- Luzati Luidži (1841 – ?) – itāliešu ekonomists un politiķis. Parlamenta deputāts no 1871. gada, ministrs vairākās 90. gadu valdībās.
- Ļeņins Vladimirs (Uljanovs, 1870 – 1924) – krievu revolucionāru, marksistu vadonis, kuram izdevās sagrābt varu (1917) un lielā mērā atjaunot Krievijas impēriju Padomju Krievijas veidolā.

- Madisons Džeimss (1751 – 1836) – ceturtais ASV prezidents (1809 – 1817). Pazīstams arī ar teorētiskiem traktātiem par to, kā būtu iespējams sabalansēt partiju, stipras federālās valsts un brīvas personības intereses.
- Makjavelli Nikolo (1469 – 1558) – ievērojams, bet ne veiksmīgs Florences politiķis, kurš politiskajās cīņās zaudēto varu un mantu kompensēja ar slavu, kuru deva viņa apcerējumi par politiku jeb pamācības politiķiem, ka varu dod atteikšanās no tradīcijām un morāles normām. Atklāts palicis jautājums, ko šīs pamācības liecina par to autoru. «Piecsimt gadus ilgušie strīdi par Makjavelli tikumiņu apliecina, ka par to tiešām ir grūti tikt skaidrībā,» atzīmē izcilais Renesanses pētnieks Leonīds Batkins: *Баткин Л.Н. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности. – М. – 1989. – С. 189.*
- Makoli (*Macolay*) Tomass Babingtons (1800 – 1859) – angļu politiķis, valsts pārvaldes darbinieks un vēsturnieks. Centās Anglijas vēsturi atainot tikpat aizraujoši, kā to savos romānos bija izdarījis Valters Skots. Uzsvēra 1688. gada angļu revolūcijas nozīmi, jo tā pavērusi ceļu politiskajai brīvībai un progresam.
- Malatesta Enriko (1853 – 1932) – itāliešu anarhists. Izcils aģitators un organizators, kura iedvesmotas un izveidotas revolucionāru grupas darbojās ne vien Itālijā, bet arī Rumānijā, Spānijā, Ēģiptē un vairākās vietās Dienvidamerikā un Ziemeļamerikā. Trimdā Malatesta pavadīja 35 gadus, līdz tika amnestēts (1919) un varēja darboties Itālijas politikā līdz Musolini nākšanai pie varas (1922).
- Maloks (*Mallock*) Viljams Harels (1849 – ?) – angļu rakstnieks un publicists, kurš asi apkaroja sociālistus un vispār radikālu sabiedrības pārveidošanas projektu autorus.
- Malons Benuā (1841 – 1893) – franču sociālists, aktīvs Parīzes Komūnas dalībnieks. Pēc tās sagrāves emigrants. Pieslējās anarhistiem, pēc atgriešanās Francijā (amnestijas) dibinot tur sociālistiskus preses izdevumus, un bija viens no posibilistu līderiem.
- Manins Daniels (1804 – 1857) – ebreju izcelsmes cīnītājs par Itālijas brīvību. Viņa vadībā 1848. gadā no austriešiem tika atbrīvota Venēcija, kur viņš pusotru gadu valdīja kā diktators, līdz tomēr bija spiests kapitulēt Austrijai.
- Mannīgs Henrijs Edvarts (1808 – 1892) – angļu katoļu baznīcas kardināls no 1875. gada.
- Manns Toms (1856 – 1941) – angļu politiķis. Pie politiskā apvēršņa parādījās kā Džona Bēna palīgs Londonas dokeru streika organizēšanā (1889). Gadsimtu mijā darbojās Austrālijā, pēc tam atkal Anglijā, kur 20. gados bija ietekmīgs Komunistiskās partijas darbinieks.
- Markss (*Marx*) Kārlis (1818 – 1883) – filozofs un politekonoms, starptautiskās strādnieku kustības teorētiķis un vadonis. Dzimis protestantismā pārgājušā

ebreju ģimenē. Studēja filozofiju un tieslietas. Sākotnēji bija kreisi radikāls hēgelietis un demokrāts, strādāja žurnālistikā. Cenzūras u. c. vajāšanu dēļ bija spiests pamest Vāciju un nokļuva Parīzē, kur iepazinās ar franču sociālistiem. 1848. gadā pēc piedalīšanās revolucionārajos notikumos pameta Eiropas kontinentālo daļu un līdz mūža beigām dzīvoja Londonā, no kurienes vadīja strādnieku kustības dažādās valstīs. Viņa vadībā 1864. gadā tika nodibināta un 1876. gadā sabruka I Internacionāle – tā neizturēja idejisko cīņu ar anarhistiem un nacionālo valstu strādnieku organizāciju nostiprināšanos. Tādējādi pavērās iespējas visplašākajai Marksa mācības interpretācijai, lai apmierinātu strādniekus (zemniekus) analfabētus un izsmalcinātus filozofus, valdošos režīmus un teroristus: «Palikušas bez īpašas ietekmes Marksa dzīves laikā, viņa idejas pēc reģionālas un nacionālas adaptācijas un modernizācijas (bieži vien ļoti būtiskas, kā to veica Labriola Itālijā, Plehanovs un Ņeņins Krievijā, Kautskis un Luksemburga Vācijā utt.) izvērtās par jēgnesošu, jēdzienisko un morālo kodolu praktiski visu 20. gs. revolucionāro kustību ideoloģijām, teorijām un praktiskās darbības programmām, pasludinot šo kustību mesianismu un sociālo unikalitāti,» trāpīgi raksta A. Gracianovs (*Новейший философский словарь. – Минск. – С. 402*). Šeit pieminētais Antonio Labriola (1843 – 1904) nav Mihelsa paziņa Arturo Labriola.

Masariks Tomāšs (1850 – 1937) – Čehoslovākijas valsts veidotājs un pirmais prezidents (1918 – 1935). No 1882. gada filozofijas profesors Prāgā, aktīvs partijiskās dzīves dalībnieks, Austroungārijas parlamenta deputāts (1907 – 1914). Viņa darbībai, iespējams, bija izšķiroša ietekme, lai mantotu daļu sabrukušās Austroungārijas teritorijas un tiktu starptautiski atzīta Čehoslovākija.

Mazanjello (*Tomazo Anjello*) (1623 – 1647) – tautas sacelšanās vadonis Neapolē. Viņa nodarbošanās bija zvejniecība un pārtikas tirdzniecība, tāpēc viņa ģimeni smagi skāra tolaik Neapoli pārvaldošās spāņu administrācijas lēmums no 1647. gada sākuma uzlikt jaunus nodokļus pārtikas produktiem. Par sacelšanos pārauga kautiņš tirgus laukumā starp pārdevējiem un nodokļu piedzinējiem tā paša gada jūnijā. Pilsētnieki pārņēma varu pilsētā un ievēlēja Mazanjello par pašvaldības vadītāju (ģenerālkapteini), taču desmit dienu laikā spāņi varu atguva un Mazanjello nogalināja.

Maurenbrehers Makss (1874 – 1930) – vācu luteriskais priesteris un teologs, sociāldemokrātiskās partijas aktivists no 1903. līdz 1916. gadam.

Mazīni Džuzepe (1805 – 1872) – cīnītājs par Itālijas brīvību un vienotību. Lielāko daļu dzīves bija spiests pavadīt trimdā. Viņa izveidoto Itālijas atbrīvošanas organizāciju un noorganizēto pasākumu panākumi bija īslaicīgi (piemēram, dažus mēnešus 1849. gadā viņš bija viens no Romas Republikas triumvirāta locekļiem), taču viņa idejām bija liels pārliecināšanas spēks un nozīme Itālijas reālajā apvienošanas procesā. Mazīni nepieņēma šķiru cīņas teoriju un asi kritizēja gan marksismu, gan anarhismu.

- Meda Filipo (1869 – ?) – itāliešu katoliskais politiķis, vairāku Itālijas valdību loceklis no 1916. līdz 1921. gadam. Nolika parlamenta deputāta mandātu (1924), paužot nepatiku pret Musolini režīmu, kura laikā viņš turpināja darboties katoliskajā publicistikā.
- Mērings Francis (1846 – 1919) – vācu publicists un politiķis. Sabiedriskās dzīves karjeru sāka kā žurnālists liberāli noskaņotos izdevumos, bet 1891. gadā pievienojās sociāldemokrātu kreisajam spārnam. Pirmais, kurš uzrakstīja vācu sociāldemokrātijas vēsturi (izdota divos sējumos 1897. un 1898. gadā), kāda tā izskatījās no marksistu viedokļa.
- Mihele di Lando (1343 – 1382) – itāliešu politiķis. 1378. gadā kļuva par čompi (no itāliešu vārda *ciompi* – vilnas kārsēji) sacelšanās vadoni Florencē. Saglabāja dzīvību un vietu politikā vēl dažus gadus pēc sacelšanās apspiešanas.
- Milerāns (*Millerand*) Aleksandrs (1859 – 1943) – franču valstsvīrs. Sākotnēji sociālists, parlamenta deputāts no 1885. gada. Francijas buržuāziskajās valdībās sāka strādāt 1899. gadā. Kad 1904. gadā tika izslēgts no Francijas Sociālistiskās partijas, kļuva par «neatkarīgo sociālistu», bet valdības darbā pārauga par konsekventu labējo. Īsi pirms 1. pasaules kara un kara laikā bija kara ministrs, 1920. gada sākumā – Ministru prezidents, no 1920. līdz 1924. gadam – Valsts prezidents, pēc tam senators.
- Millers (*Muller*) Ādolfs (1863 – 1943) – vācu politiķis, sociāldemokrātu preses vadītājs. Kopš 1893. gada, strādājot «*Münchener Post*», izauga līdz avīzes galvenā redaktora amatam un padarīja to par vienu no ietekmīgākajiem sociāldemokrātu laikrakstiem. Pēc sociāldemokrātu nākšanas pie varas 1919. gadā kļuva par pirmo šīs partijas pārstāvi un bijušo žurnālistu Vācijas vēstnieka rangā. Pārstāvēja Vāciju kaimiņvalstī Šveicē, kur palika arī pēc valsts dienesta atstāšanas.
- Mincers (*Muntzer*) Tomass (ap 1490 – 1525) – vācu reformācijas laika teologs un revolucionārs. Diplomēts teologs, sākotnēji Lutera sūtīts sprediķotājs (1520), bet drīz vien ķeceris un Lutera konkurents cīņā par ietekmi uz vācu firstiem par to, kurš un kā noteiks reformācijas gaitu. Zaudējot Lutheram šajā konkurencē, Mincers 1525. gadā pievienojās Tīringas dumpīgajiem zemniekiem, pēc kuru sakāves viņš tika sodīts ar nāvi. Tāgadējie Mincera darbu un darbības pētnieki kvalificē viņa revolucionāro nostāju kā viņa teoloģiskās pārliecības evolūcijas blakus produktu.
- Mirabo (*Mirabeau*) Viktors de (1715 – 1789) – franču tautsaimniecības teorētiķis, fiziokrāts. Marķīza titula īpašnieks, nodeva to savam dēlam Honorē Mirabo (1749 – 1791) – daudz plašāk pazīstamam Franču revolūcijas dalībniekam.
- Moljērs (*Moliere*) (1622 – 1673) – franču dramaturgs, klasicisma komēdijas izveidotājs.

- Molkenbūrs Hermanis** (1851 – 1927) – vācu politiķis. Drēbnieka dēls un cigāru tinējs, kas politisko karjeru sāka 1871. gadā Vispārējā vācu strādnieku savienībā. Sociālistu likuma dēļ kādu laiku dzīvoja ASV (1878 – 1884), pēc atgriešanās Vācijā vadīja sociāldemokrātu preses izdevumus, pārstāvēja partiju Reihstāgā (1890 – 1924), bija partijas valdes loceklis.
- Monteskjē (*Montesquieu*) Šarls de** (1689 – 1755) – franču rakstnieks un sociāl-filozofs, latviešu valodā iepazīstams pēc viņa darba «Persiešu vēstules» izdevuma (R., 1990, ar Viļņa Zariņa priekšvārdu).
- Moriss Viljams** (1834 – 1896) – angļu dizainers (attiecinot uz viņu mūsdienīgu terminu), literāts un sociālo projektu (utopiju) autors. Tapetēs, mēbelēs un virtuves traukos akcentēja Austrumu motīvus; viņa daiļradei bija ietekme uz jūgendstila veidošanos. Sociāli politiskos projektus veidoja anarhisma stilā.
- Moska (*Mosca*) Gaetano** (1858 – 1941) – itāliešu valsts un tiesību teorētiķis, kā arī politiķis. Attīstot Vilfredo Pareto teoriju par valdošo eliti, devis «politiskās šķiras» jēdzienu. Moskas galvenais darbs ir «*Elementi di scienza politica*» («Politiskās zinātnes pamati», 1895). Pirmā pasaules kara laikā bija ierēdnis valsts sekretāra vietnieka līmenī, vēlāk senators.
- Moso Anželo** (1846 – 1910) – itāliešu fiziologs, kopš 1876. gada profesors Turīnā. 1884. gadā uzkonstruēja ergografu – ierīci muskuļu noguruma reģistrēšanai. Pirmais mūsdienu zinātnes izpratnē pētīja augstkalnu ietekmi uz cilvēka organismu.
- Mosts Johans** (1846 – 1906) – vācu politiķis, publicists, dzejnieks. Pieslējās austriešu sociāldemokrātijai, par ko izraidīts no Austroungārijas, tāpēc turpināja savu politisko darbību Vācijā. Reihstāga deputāts (1874 – 1878), bet arī Vācijā likts cietumā un citādi vajāts, tāpēc pārcēlās uz Angliju un vēlāk uz ASV, kur tāpat notiesāts par anarhistu grupu vervēšanu.
- Mūsams Eriks** (1878 – 1934) – vācu rakstnieks un politisks darbinieks. 19. un 20. gs. mijā puda anarhistu idejas satīriskās kuplejās, kuras tika izpildītas Minhenes kabarejās. Iesaistījās Bavārijas padomju republikas veidošanā, par ko sešus gadus pavadīja cietumā. No jauna apcietināts un nomocīts fašistu koncentrācijas nometnē.
- Musolini Benito** (1883 – 1945) – itāliešu fašistu vadonis, kurš piedāvāja pārliecināšāko programmu valsts atjaunošanai pēc 1. pasaules kara un kļuva par diktatoru (1922 – 1945).
- Napoleons I (Bonaparts, 1769 – 1821)** – Francijas karavadonis, imperators (1804 – 1814). Dzimis Korsikā, bet pēc viņa tēva gribas audzināts par francūzi un kļuvis par vienu no spilgtākajām – gan pozitīvā, gan negatīvā nozīmē – Francijas personifikācijām. Militāro karjeru sāka Francijas karaļa armijā, bet daudz lielākas iespējas Napoleonam pavēra iekšējie un ārējie kari pēc karaļa gāšanas. Franču sabiedrības nogurums no revolūcijas un jukām ļāva Napoleonam

1799. gadā pārņemt diktatora varu, kas tika noformēta kā Republikas pirmā konsula amats, bet pēc tam leģitimēta ar imperatora kroni. Napoleona politisko darbību pārtrauca viņa agresīvās ārpolitikas izgāšanās, bet viņš atstāja neatgriezenisku ietekmi uz Francijas un visas Eiropas (pasaules) modernizāciju: viņa «*Code Civil*» (arī «*Code Napoleon*») ir pamats mūsdienu civiltiesiskajiem kodeksiem, viņš kļuva par Ničses pārcilvēka prototipu utt.
- Napoleons III** (Šarls Luijs Napoleons Bonaparts, 1808 – 1873) – Francijas imperators, Napoleona I brāļadēls. Politisko karjeru sāka ar neveiksmīgiem mēģinājumiem gāzt Luija Filipa monarhiju, par ko viņš tika notiesāts ar mūža ieslodzījumu, taču spēja aizbēgt uz Angliju. 1848. gadā ceļu uz varu Napoleonam III pavēra revolūcija, kas gāza Luiju Filipu. Napoleons atgriezās Francijā kā dižciltīgs un plaši pazīstams publicists. 1848. gada decembrī viņš spoži uzvarēja prezidenta vēlēšanās (74% balsu) un līdzīgi Napoleonam I nokārtoja sev varas piešķiršanu uz mūžu. Šī vara beidzās ar padošanos prūšiem 1870. gada septembrī pēc tam, kad Napoleons III bija ārkārtīgi netalantīgi vadījis franču armiju franču – prūšu karā.
- Naumans Frīdrihs** (1860 – 1919) – vācu politiķis. Karjeru sācis kā luterāņu mācītājs, paralēli attīstīja dažādas sociālās aktivitātes; no 1897. gada profesionāls politiķis. Dažādu partiju veidotājs un pārstāvis Reichstāgā (1907 – 1918, ar pārtraukumiem). 1900. gadā nāca klajā ar darbu «*Demokratie un Kaisertum*» («Demokrātija un ķeizarisms»), kurā formulēja prasību pēc «sociālā ķeizarisma»: Vācijai ķeizara personā ir jābūt iekšēji un ārēji stiprai tāpēc, lai tā varētu veikt tautai vajadzīgās reformas. Pirmais pasaules karš pievērsa viņa domas kopīgai saimnieciskās telpas veidošanai Viduseiropā. Viņa pēdējais projekts bija 1918. gadā dibinātā Vācijas Demokrātiskā partija.
- Niče Frīdrihs Vilhelms** (1844 – 1900) – vācu filozofs; filologs pēc zinātniskās nomenklatūras viņa dzīves laikā (no 1869. līdz 1879. gadam profesors Bāzelē). Dzīves pēdējos gadus pavadījis vājprātā. Ničses biogrāfija un viņa darbu problemātikas apskats latviešu valodā dots līdz ar viņa pēdējā sacerējuma «Antikrists» izdevumiem (R., 1996, 1998 un 2003).
- Nečajevs Sergejs** (1847 – 1882) – savam laikam ekstrēms krievu revolucionārs, savvērestību teoriju sludinātājs un ļoti neveiksmīgs praktiķis. Bija spiests dzīvot emigrācijā, bet 1872. gadā Šveice viņu izdeva Krievijai. Nečajeva «Revolucionāra katķisms» izdots 1869. gadā.
- Nivenheiss Ferdinands Domela** (1846 – 1919) – organizētās sociāldemokrātiskās strādnieku kustības iniciators Nīderlandē. Sākotnēji luterāņu mācītājs, 1878. gadā nodibināja pirmo sociāldemokrātisko strādnieku grupu savā valstī, kļuva par parlamenta deputātu (1888 – 1891), bet vēlāk pieslējās anarhistiem un kritizēja sociāldemokrātu parlamentārās cīņas taktiku. 1896. gadā tika izslēgts no II Internacionāles. Pirmā pasaules kara laikā konsekventi sludināja pacifismu.

- Nordaus Maksis (Simons Zufelds (*Sudfeld*), 1849 – 1923) – ebrejs no tagadējās Ungārijas. Rakstnieks un publicists, viens no cionisma dibinātājiem.
- Odžers (*Odger*) Džordžs (1820 – 1877) – angļu arodbiedrību līderis. Savu karjeru sāka, vadot sieviešu apavnieku asociāciju, bet pēc tam ieņēma vadošus amatus aizvien plašākās arodbiedrību savienībās, kuru radīšanā deva lielu ieguldījumu. Bija viens no I Internacionāles organizatoriem (1864) un līdz 1867. gadam bija tās Ģenerālpadomes priekšsēdētājs. No padomes tika padzīts par oportūnismu, kaut gan, pēc angļu mērauklas, viņš līdz mūža galam saglabāja «*reputation for extreme radicalism*» (ekstrēmi radikālu slavu (sk.: *Chambers Enziklopedis. – Volume X. – London, 1955. – P. 172*)).
- Oldberga Oda Lerda (1872 – 1955) – sociāldemokrātu preses izdevumu žurnāliste vispirms daudzās Eiropas valstīs, bet kopš 1936. gada Argentīnā. Savā jaunībā laba paziņa Augustam Bēbelim.
- Oldenbergs Kārlis (1864 – 1936) – vācu tautsaimniecības un tiesību zinātņu teorētiķis, universitāšu profesors no 1897. gada.
- Olivjē Emīls (1825 – 1913) – franču valstsvīrs. Politisko karjeru sāka kā opozicionārs deputāts Napoleona III laikā, bet pakāpeniski tuvinājās valdošajām aprindām un 1870. gadā piedāvāja reformu plānus, kā saglabāt Napoleona III varu, pārsaucot impēriju par konstitucionālu monarhiju. Pēc šo plānu izjūkšanas nodevās teorijai, izpaužoties 18 sējumu darbā «*L'Empire liberal*» (1894 – 1915).
- Ostrogorskis Moisejs (1854 – 1919) – krievu sabiedriskais darbinieks, politoloģijas un jo īpaši politisko partiju pētniecības celmlauzis. Studēja jurisprudenci Pēterburgā, papildināja zināšanas Parīzē, uzkavējās arī ASV un Anglijā. Savus pētījumus rezumēja ar grāmatu «*La démocratie et l'organisation des partis politiques*» («Demokrātija un politisko partiju organizācija», 1902) un tad guva iespēju iekļauties praktiskajā politikā un partiju veidošanā – 1906. gadā kļuva par Krievijas domes deputātu, taču par līderi neizvirzījās.
- Ovens Roberts (1771 – 1858) – angļu uzņēmējs un sociālreformators. Austuvju īpašnieks, kurš cēla savu strādnieku vajadzībām tiem laikiem izcilus ciematus un ierobežoja darba laiku ar 101/2 stundām, kā arī aizliedza nodarbināt par desmit gadiem jaunākus bērņus. Centies šādu paraugapmetni izveidot arī ASV. Savus uzskatus puda 4 sējumu darbā «*A new view of society*» («Jauns uzskats par sabiedrību», 1813 – 1814). Ovena darbībai bija reāla ietekme uz darba likumdošanu un angļu strādnieku dzīves apstākļu uzlabošanu.
- Pareto Vilfredo (1848 – 1923) – itāliešu sociologs un politekonoms, profesors Lozannas universitātē. Meklēja iespējas matemātiski aprakstīt ienākumu un varas definitīvi nevienlīdzīgo sadalījumu sabiedrībā. Ciņa par šā sadalījuma izmaiņām, no Pareto viedokļa, var novest tikai pie vienas valdošās elites nomaiņas ar citu eliti.

- Parvuss** (segvārds Aleksandram (Israelam) Helfandam, 1867 – 1924) – ebreju izcelsmes vācu rakstnieks un revolucionārs; dzimis Krievijā, 1886. gadā pārcēlās uz Vāciju. Krievijā atgriezās uz revolūciju 1905. gadā un bija viens no sacelšanās vadītājiem Pēterburgā, par ko sodīts ar izsūtījumu uz Sibīriju, no kurienes drīz vien aizbēga. No 1910. līdz 1914. gadam dzīvoja Konstantinopolē, 1. pasaules kara sākumā ātri nopelnīja lielu naudu, kā tirgotājs un kuģu īpašnieks izpildot militārus pasūtījumus, bet juku un Vācijas saimnieciskā sabrukuma laikā īpašumus atkal zaudēja. Bija ietekmīgs vācu sociāldemokrātijas dalībnieks, žurnāla «*Die Glocke*» («Zvani») izdevējs. Divdesmitā gadsimta sākumā viņa publicistika tika tulkota latviešu sociāldemokrātu izdevumos.
- Pauls Īdens (Edna) un Sīdars (Cedar)** – angļu publicisti, kas pieminēti 30. gadu «*Who's who*» izdevumos: Īdens bijis arī ārsts, 19. gs. beigās darbojies Ķīnā un Japānā, pakāpeniski pārkvalificējoties par žurnālistu; Sīdars bijis arī mūziķis.
- Pāvils (? – 65)** – kristiešu svētais. Viens no kristīgās baznīcas apustuļiem, svēto rakstu līdzautors. Dzimis ebreju ģimenē un dedzīgi piedalījies kristiešu vajāšanā, līdz ceļā uz Damasku piedzīvoja debesu gaismu un balsis, kas viņu pievērsa kristietībai.
- Pečio (Pecchio) Džuzepe (1785 – 1835)** – liberālas ievirzes politiķis Milānā (1810 – 1818), kuram mūža atlikušo daļu nācās pavadīt Anglijā.
- Pencigs Rūdolfš (1855 – ?)** – vācu pedagogs, publicists, izdevējs. Kļuva populārs ar grāmatu «Nopietnas atbildes uz bērnu jautājumiem».
- Pēteris (? – starp 64 un 67)** – Kristus mācekļis, kuram viņš uzticēja vadīt draudzi pēc Dieva Dēla krustā sišanas. Tādējādi Pēteris (dzimtajā vārdā Simons, kristīgajā vārdā ar nozīmi «akmens», «klints») kļuva par Romas pāvestu rindas aizsācēju.
- Pisakane Karlo (1818 – 1857)** – itāliešu revolucionārs. Cēlies no Neapoles dižciltīgo aprindām, pēc desmit gadus ilgas uzturēšanās dažādās vietās Eiropā atgriezās Neapolē izraisīt tautas sacelšanos un tika nogalināts. Iepriekš 1848. gadā piedalījās nemieros Romā un uz īsu brīdi kļuva par tur valdošā triumvirāta locekli. Pēc tam izprātoja, ka Itālijas apvienošanai un pārveidošanai ir jāizraisa zemnieku sacelšanās, apsolut viņiem kaut kādus labumus no sociālisma. Mēģinājums šādi rīkoties Neapolē izgāzās un pazudināja Pisakani, taču viņa padoms vēlāk lieti noderēja Krievijas boļševikiem, kad tie nāca klajā ar dekrētiem «par zemi» un «par mieru».
- Plesi** – vācu dižciltīgo dzimta, kuras ģenealoģija sākās 1185. gadā. Ievērojamākais Mihelsa laikabiedrs no šīs dzimtas bija Hanss Heinrihs XI (1833 – 1907), Reihstāga deputāts (1867 – 1878) un Prūsijas virsmednieks. Mihelsa laika Plesi bija cēlušies no grāfa Hansa Heinriha fon Hohberga (1806 – 1855), jo viņš 1847. gadā bija nopircis Plesu īpašumus un, pēc Prūsijas likumiem, ieguva Plesa vārdu, ko nodeva tālāk saviem mantiniekiem. Plesu

- īpašumi pirms 1. pasaules kara tika vērtēti ar 100 miljoniem marķu, un to galvenās sastāvdaļas bija 51 tūkstotis hektāru zemes un akmeņogļu raktuves.
- Puankarē Remons** (1860 – 1934) – franču valstsvīrs. Parlamentā iekļuva 1887. gadā, senātā – 1903. gadā. Pirmo reizi ministrs 1893. gadā, Ministru prezidents – 1912. – 1913. gadam un vēlāk vēl vairākas reizes. Cēlies no apgabala pie Reinas, par kuru gadsimtiem ir spēkojušās Francija un Vācija, Puankarē nekautrējās līdzekļu izvēlē, lai teritoriālie ieguvumi tiktu Francijai.
- Prezolini Džuzepe** (1882 – ?) – itāliešu rakstnieks, filozofs, publicists un izdevējs; filozofijā izcēlies ar ieguldījumu ideālisma modernizācijā (mijiedarbībā ar Kroči).
- Prudons (*Proudhon*) Pjērs** (1809 – 1865) – franču sociālists, publicists. Pēc profesijas burtlicis, taču pašmācības ceļā sasniedza atzīstamu zināšanu līmeni un 1840. gadā kļuva slavens ar rakstu «Kas ir īpašums?» Prudons uzskatīja, ka privātīpašums ir zādzība. Ierosināja labot šāda nozieguma sekas, pārvēršot valsti par maiņas punktu, uz kuriem zemnieki nestu mainīt savu produktu pārpalikumus.
- Racoviča (*Racovitza*) Helene fon** (1845 – 1911) – rumāņu bajāru dzimtas locekle, trīs reizes precējusies. Viņas milas dēkas bija iemesls duelim, pēc kura 1864. gadā mira Ferdinands Lasals. Racoviča par to uzrakstīja grāmatu «Manas attiecības ar Ferdinandu Lasalu» (1879). Mūžu beigusi ar pašnāvību.
- Rapoports Solomons Zanvels** (Anskis, 1863 – 1920) – ebreju izcelsmes revolucionārs. Pauda saviem tautas brāļiem Krievijas narodņiku idejas, par ko nokļuva konfliktā ar Krievijas likumiem un 1892. gadā pārcēlās uz Parīzi, kur turpināja revolucionāras aktivitātes; apvienoja tās ar literāro jaunradi un etnogrāfiskām studijām.
- Raumers Frīdrihs fon** (1781 – 1873) – vācu vēsturnieks un tiesību zinātnieks; Frankfurtes Nacionālās sapulces delegāts (1848). Vēsturiskus pētījumus prata uzrakstīt tik interesanti, ka literāti tos ņēma par pamatu savām versijām par pagātnes notikumiem.
- Rekli (*Reclus*) Žans Žaks Elizē** (1830 – 1905) – franču modernās ģeogrāfijas izveidotājs. Savas sociālistiski anarhistiskās politiskās ievirzes dēļ bija spiests ilgstoši uzturēties ārpus dzimtenes gan Napoleona III laikā, gan sakarā ar represijām pēc Parīzes Komūnas sagrāves.
- Remzijs (*Ramsay*) Makdonalds Džeimss** (1866 – 1937) – angļu valstsvīrs, tagadējās Leiboristu partijas līdzdibinātājs (1906) un pirmais šīs partijas izvirzītais Anglijas premjerministrs (1924, 1929 – 1931 un 1931 – 1935).
- Reventlovs Kristians Einars Ludvigs Detlevs** (1868 – 1943) – vācu politiķis un publicists. Izcēlās ar neapvaldāmu maksimālismu: būdams flotes virsnieks, pirms 1. pasaules kara vērsās ar visasākajiem apvainojumiem pret Vācijas

- ķeizaru Vilhelmu II; pēc kara uzbruka Veimāras republikai, bija pirmo vācu nacionālsociālistu vidū, laimīgi pārdzīvoja Hitlera izrēķināšanos ar partijas veterāniem, ieņēma vietu Hitlera laika Reihstāgā un mūža beigās atļāvās būt nacistu ideoloģijai neatbilstīgi nacionāls un kristietīgs.
- Robespjērs (Robespierre) Maksimiliāns de (1758 - 1794)** – viens no Franču revolūcijas vadītājiem. 1789. gadā kļuva par Ģenerālštatu deputātu, pēc tam par Nacionālās sapulces un Konventa deputātu. Izvirzījās par vadoni Konventa deputātu frakcijai, 1793. gadā pārņēma reālo varu Parīzē un centās ar «*La Grande Terreur*» («lielo teroru»), t. i., arī ar citu Konventa deputātu nogalināšanu savu varu nostiprināt, taču pārrēķinājās un pats tika giljotinēts 1794. gada 28. jūlijā.
- Rodbertuss Johans Kārlis (Jegetšovs, 1805 - 1875)** – vācu muižnieks, politiķis un publicists, viens no vācu sociālisma izveidotājiem. Viņa piedāvājums bija valsts sociālisms: visai zemei un kapitālam ir jāpieder valstij, kura maksās nodarbinātajiem taisnīgas algas, nevis tikai iztikas minimumu, kā to dara privātīpašnieki, atstājot visu pārējo darba radīto vērtību sev kā renti.
- Rolande-Holste (Roland-Holst) van der Šalka (Schalk) Henriete (1869 - 1952)** – nīderlandiešu rakstniece, sociāldemokrātisko un vēlāk komunistisko aprindu aktiviste, kas pievienoja marksismam misticisma nokrāsu. «Afekts, kaislība, neizdibināma kāribe, mīlestība, kurai nav robežu, nevaldāmi steidzīga cerība – tas paceļas augstu pāri neskaitāmo sīko vilnišu plūdiem apziņas lielajā jūrā. Un līdz ar viņiem paceļas daiļums,» – viņas apcerējumu «Par dzīvību, daiļumu un mākslu» pagājušā gs. sākumā latviešu lasītājiem cēla priekšā žurnāls «Rīts» (1907. – 373. lpp.).
- Rolands de la Platjers Žans Marī (1734 - 1793)** – uzņēmējs un Lielās franču revolūcijas dalībnieks. Uzņēmējdarbību papildinājis ar vairākiem traktātiem, kuros pamatoja tirdzniecības un rūpniecības brīvību. Revolūcijas laikā sagājās ar žirondistiem un viņu varas laikā kļuva par iekšlietu ministru (no 1792. gada vidus), bet 1793. gada janvārī bija spiests bēgt no Parīzes. Viņam izdevās paslēpties Normandijā, bet viņš izdarīja pašnāvību, kad uzzināja, ka Parīzē giljotinēta viņa sieva – arī viņa politisko pasākumu līdzdalībniece.
- Rošers (Roscher) Vilhelms (1817 - 1894)** – vācu politekonoms, universitāšu profesors. Izraisīja diskusijas ar saviem apgalvojumiem, ka ekonomika attīstās pēc noteiktiem likumiem, kurus teorētiskā politekonomija apraksta līdzīgi dabas likumiem.
- Rošfors (Rochefort) Henrijs (de Lusē, 1830 - 1913)** – franču aristokrāts (marķīzs), politiķis un publicists. Vienmēr radikālis: vispirms bija Napoleona III pretinieks un ietilpa Nacionālās aizsardzības valdībā pēc Napoleona varas gāšanas, bet tika no varas aprindām padzīts sakarā ar simpātijām pret Parīzes Komūnu. Vēlāk viņš pārorientējās par ģenerāļa Bulāžes sekotāju un bezkompromisa nacionālistu.

- Roteks (Rotteck) Kārlis fon** (1775 – 1840) – vācu vēsturnieks un politiķis, vēstures, valsts tiesību un dabisko tiesību profesors Freiburgā (1798 – 1832). Par šīm tēmām izdeva daudzus darbus, kuri ieguva plašu popularitāti. Mūža beigās otrās kārtas pārstāvis Bādenes landtāgā (1831 – 1840).
- Rotšildi** – Vācijas ebreju ģimene, kurai visa 19. gs. garumā bija ietekme uz ekonomisko un politisko dzīvi Eiropā. Tās varenību nodrošināja Meijers Amšels Rotšilds (1743 – 1812), kurš Frankfurtē pie Mainas kreditēja vietējos valdniekus uz tādiem noteikumiem, ka ieguva līdzekļus, pa kuriem ģimene vēlāk atvēra «finanšu namus» Parīzē, Londonā un Vīnē.
- Ruso (Rousseau) Žans Žaks** (1712 – 1778) – franču filozofs un rakstnieks, Enciklopēdijas līdzautors. Sabiedrību un valsti atzina par cilvēku vienošanās – «*Contrat Social*» – produktu (darbs «Par sabiedrisko līgumu», 1762), kuru cilvēki var/drīkst mainīt arī revolucionārā ceļā.
- Sanda Žorža (Aurora Dupē, 1804 – 1876)** – franču rakstniece, sieviešu problēmromāna žanra izveidotāja. Viņas interese par politiku uzplauksnija ap revolūcijas laiku 1848. gadā.
- Segijs (Segitz) Martins** (1857 – 1927) – vācu politiķis. Pārstāvēja sociāldemokrātus Nirnbergas pašvaldībā, Bavārijas landtāgā (1897) un Reihstāgā (no 1898). Pēc Novembra revolūcijas ministrs Bavārijas valdībā (1919/1920).
- Sensimons (Saint-Simon) Klods Henrijs** (1760 – 1825) – franču sociālreformisma ideju radītājs. Dižciltīgais (grāfs), ASV Neatkarības kara dalībnieks un Franču revolūcijas laikā veiksmīgs spekulants, kurš drīz vien atkal nokļuva trūkumā. Viņa idejas par pozitīvās zinātnes un konkrēti par socioloģijas attīstību, par socialistiskās iekārtas dibināšanu, par Eiropas apvienošanu un pacifismu vēlāk atrada daudzus un dažādus piekritējus un skaidrotājus.
- Sighele Šipio** (1868 – 1913) – itāliešu sociologs. Studējis jurisprudenci un novirzījies uz socioloģiju, pētot noziegumu psiholoģiskos aspektus.
- Simsons Eduards** (1810 – 1899) – vācu politiķis, profesionāls Satversmes sapulču prezidents: 1848. gadā Frankfurtes Nacionālajā sapulcē, 1867. gadā Ziemeļvācu savienības izveidošanā un Vācu Reiha izveidošanā 1871. gadā. Prūsijas apelācijas tiesas viceprezidents (no 1860) un prezidents (no 1869), Reiha tiesas prezidents (1879 – 1891), kurš ievērojami sekmēja tiesu sistēmas neatkarību.
- Sjejess (Sieyes) Emanuels Jozefs** (1748 – 1836) – franču revolucionārs un politiķis; grāfs no 1809. gada. Sākumā mācītājs, 1789. gadā ievēlēts Ģenerālštatos (viņa raksts «*Que'est ce que le tiers etat?*» («Kas ir trešā kārtā?») bija viens no būtiskākajiem vēlēšanu kampaņas materiāliem), pēc tam Nacionālajā sapulcē, Konventā un Direktorijā. 1799. gadā palīdzēja Napoleonam I pārņemt varu un pats kļuva par konsulu (Napoleons – par pirmo konsulu). Restaurācijas laikā emigrants (jo bija Konventā balsojis par Ludviķa XVI nogalināšanu), pēc 1830. gada atgriezās dzimtenē. Viņa idejas 1791. gadā tika

daļēji integrētas Francijas Konstitūcijā un no turienes 19. gs. pārceļoja uz daudz valstu pamatlukumiem.

- Sorels Žoržs (1847 – 1922) – franču publicists un sociālais filozofs. Mēģināja rast atbildi uz sava laika problēmām, sasaistot Marksa, Prudona, Ničses, Pareto un Anri Bergsona idejas. Viņa pazīstamākajā darbā «*Refleksions sur la violence*» («Par vardarbību», 1908) ņemts vērā arī tas, ko pieteica ļeņiniskie boļševiki. Sorela ideju parādīšanās Latvijā 20. un 30. gados bojāja dzīvi šejienes sociāldemokrātiem/komunistiem, kas tika atzīmēts viņu orientācijas žurnālā «Domas»: «Ž. Soreļa aplamības vienu laiku latviešiem pauda bēdīgi slavenais reneģāts J.Jankavs» utt. (1934. – Nr. 2, 98. lpp.) Sorela darbus pasaulē aktualizēja studentu nemieri 1968. gadā.
- Spartaks (? – 71 pirms Kristus) – varenākās vergu sacelšanās vadonis Senajā Romā. Simbols gan šai valstij un laikmetam, gan dažādām atbrīvošanās cīņām.
- Sturco (*Sturzo*) Luidži (1871 – ?) – itāliešu politiķis. Sākotnēji priesteris, vēlāk nelielas pilsētas galva un katoliskas partijas dibinātājs (1919) un vadītājs. Vērsās pret fašismu un bija spiests emigrēt uz Angliju (1926).
- Šafle (*Schaffle*) Alberts (1831 – 1903) – vācu ekonomists un sociologs, profesors Vācijā un Austrijā, kur īsu laiku bija arī tirdzniecības ministrs. Viņa idejām bija liela ietekme uz Bismarka sociālo reformu politiku. Sociālo procesu pētīšanu un iespaidošanu pamatoja, atsaucoties uz analogijām starp sabiedrību un cilvēka ķermeni.
- Šeidemanis Filips (1865 – 1939) – vācu politiķis. Kopš 1903. gada sociāldemokrātu deputāts Reihstāgā, kopš 1911. gada partijas valdes loceklis. 1918. gadā darbojās pēdējā ķeizarvalsts valdībā, pēc Novembra revolūcijas Veimāras nacionālās sapulces un atjaunotā Reihstāga deputāts līdz 1933. gadam. Īsu laiku 1919. gadā vadīja Vācijas valdību. Miris emigrācijā Dānijā.
- Šerbiljē (*Cherbuliez*) Antuāns Elizē (1797 – 1869) – Šveices ekonomists un jurists, augstskolu profesors; publicējies franču valodā.
- Šipels (*Schippel*) Makss (1859 – 1928) – vācu politiķis un publicists. Rodbertusa ideju ietekmē sākotnēji iekļāvās vācu sociāldemokrātijas kreisajā spārnā, bet 19. gs. 80. gados izvirzījās par vienu no galvenajiem revizionisma pārstāvjiem. Reihstāga deputāts (1890 – 1905).
- Šlēzingerē-Ekšteine Terēze (1863 – 1940) – ebreju izcelsmes austriešu politiķe. Papīrfabrikanta meita, kas, agri palikusi atraitnēs, pievērsās cīņai par sieviešu un strādnieku tiesībām. Pirmā pasaules kara beigās ieguva vadošus amatus Austrijas sociāldemokrātiskajā partijā, kļuva par parlamenta deputāti. Mūža nogalē viņai nācās no valsts aizbēgt (1938).
- Šmits Kārlis (*Schmitt Carl*) (1888 – 1985) – vācu augstskolu pasniedzējs, ražīgs publicists (sociālās) filozofijas un socioloģijas jomā; no 1933. līdz 1945. gadam centās veidot teorētisko pamatojumu nacionālsociālismam.

- Šmollers Gustavs fon (1838 – 1917) – vācu tautsaimniecības pētnieks un valsts padomnieks, politekonomijas virziens (skolas) izveidotājs. Savos pētījumos uzsvēra faktu nozīmi attiecībā pret teorētiskajiem modeļiem. Noraidīja ekonomisko procesu atbilstību prāta konstrukcijām, bet uzsvēra nepieciešamību pakļaut tos ētiskiem priekšrakstiem, kas jāspēj valstij; šādi uzskati savulaik tika apzīmēti par katedrsociālismu.
- Šonlanks Bruno (1859 – 1901) – vācu sociāldemokrāts, Reihstāga deputāts un partijas izdevumu «*Vorwärts*» un «*Leipziger Volkszeitung*» galvenais redaktors; filozofijas doktors.
- Šovs (*Shaw*) Džordžs Bernards (1856 – 1950) – īru izcelsmes angļu rakstnieks. Sākumā publikas (izdevēju) nenovērtēts un trūcīgs. Deviņpadsmitā gadsimta 80. gados viņš iepazinās ar Marksa rakstiem un pievērsās aģitācijai par sociālismu un pašā sacerētiem sociālo reformu projektiem. Pakāpeniski novirzīja kritisko attieksmi pret sabiedrību no mītiņu runām uz ironijas un izsmiekla pilnām lugām, kuras guva lielus panākumus; Nobela prēmiju literatūrā saņēma 1925. gadā.
- Špenglers Osvalds (1880 – 1936) – «Vakarzemes norieta» koncepcijas autors. Būdams ģimnāzijas skolotājs, sacerēja grandiozu darbu «*Untergang des Abendlandes*» (izd. 1918 – 1922), kas atklāj «pasaules vēstures morfoloģiju» – dažādu kultūru uzplaukumu un bojāeju tādā procesā, kādu nevar (bez atrunām) dēvēt par vienotu progresējošu cilvēces vēsturi.
- Štathagens Arturs (1857 – 1917) – vācu politiķis un jurists. 1892. gadā viņš tika padzīts no advokātu vidus tāpēc, ka atļāvās kritizēt visu tiesu sistēmu; pēc tam turpināja valsts un tās institūciju kritiku kā spējīgs sociāldemokrātu aģitators (partijā jau kopš 1884), par ko vairākkārt likts cietumā.
- Štāls (*Stahl*) Frīdrihs Jūliuss (1802 – 1861) – ebreju izcelsmes vācu politiskais un zinātņu darbinieks. Dzimis Vācijas katoliskajos dienvidos Minhenē, bet 1819. gadā pārgāja uz kristietību luteriskajā baznīcā. Sekmīgi attīstīja juridisko zinātņu karjeru, kopš 1832. gada būdams profesors vairākās Vācijas universitātēs, bet ap 1850. gadu iekļāvās politikā, ievēlēšanas un iecelšanas kārtībā ieņēma amatus Prūsijas valsts un baznīcas iestādēs. Savu politisko darbību atvasināja no teorijas, kuru veidoja ar atsauci uz Šellinga mitoloģiski teosofiskajām konstrukcijām. Štāls apkaroja dabisko tiesību teoriju kā iespējamo pamatojumu revolūcijai; centās stiprināt konstitucionālo monarhiju kā Dieva un vēstures radītu kārtību. Štālam bija liela ietekme uz Frīdrihu Vilhelmu IV.
- Šterns Jakobs (1843 – 1911) – ebreju izcelsmes vācu sociāldemokrāts. Līdz 70. gadu beigām rabīns, bet tad, nevarēdams realizēt savus judaisma modernizācijas centienus, viņš pieslēgās sociāldemokrātiem, kur guva nomināciju uz Reihstāgu, taču ievēlēts netika. Dzīvi beidza pašnāvībā.

- Štinnesi (*Stinnes*) – vācu lieluzņēmēju dzimta. Tās pamatus lika Matias Štinnes (1790 – 1845) ar ogļu ieguvī, transportu un vairumtirdzniecību. Viņa firmu pārņēma viņa dēli, bet vislielāko uzplaukumu tai sagādāja trešās paaudzes īpašnieks Hugo (1870 – 1924), kurš papildināja kalnrūpniecību ar elektroenerģijas ražošanu un kuģniecību. Pēdējos četrus mūža gadus viņš bija arī Reihstāga deputāts.
- Štirners (*Stirner*) Makss (Johans Kaspars Šmits, 1806 – 1856) – vācu filozofs un žurnālists. Pazīstams ar darbu «*Das Einzige un sein Eigentum*» («Vienīgais un viņa īpašums», 1845): vērtība ir tikai tam, kas vajadzīgs man – vienīgajam; mans īpašums ir mana «es» objektivācija utt. Autora dzīves laikā darbs tika ātri aizmirsts, bet vēlāk tajā ir atrastas tēmas, kuras izvērsa Nīče (vienīgais = pārcilvēks), franču eksistencialisti un plaša literātu kopa visā pasaulē.
- Štrobels (*Strohbel*) Heinrihs (1869 – ?) – vācu politiķis. Strādāja sociāldemokrātu avīzē «*Vorwärts*» (1900 – 1916), pārstāvēja sociāldemokrātus Prūsijas landtāgā (1908 – 1918) un pēc Novembra revolūcijas 1918. gadā īsu laiku arī Prūsijas valdībā. Kopš 1924. gada atkal bija Reihstāga deputāts.
- Šveicers (*Schweitzer*) Johans Batists fon (1834 – 1875) – vācu un šveiciešu filozofs, literāts, publicists un strādnieku kustības līderis. 1861. gadā laida klajā grāmatu «*Der Zeitgeist und das Kristentum*» («Laika gars un kristietība»), bet nākamajā gadā pieslēās Ferdinanda Lasala organizētajai strādnieku kustībai un pēc tās vadoņa nāves kļuva par Vispārējās vācu strādnieku savienības prezidentu (1864). Tika ievēlēts Reihstāgā 1867. gadā, taču 1871. gadā pēc izgāšanās vēlēšanās tika padzīts arī no organizācijas vadītāja posteņa («Bija izdarījis dažādas netaisnības un cietis no vēl lielākas netaisnības,» par to raksta Francis Mēriņgs: *Mehring F. Geschichte der Deutschen Sozialdemokratie. – Bd. 4. Bis zur Erfurter Programm. – Stuttgart, 1906. – S. 70*) un mūžu beidza kā populārs «*Lustspieldichter*» (dziesmu spēļu autors).
- Šveihels (*Schweichel*) Roberts (1821 – 1907) – vācu literāts, sociāldemokrātiskās ievirzes literatūras agrīnā perioda pazīstamākais pārstāvis. Sakarā ar drukāšanas aizliegumu Prūsijā bija spiests pārcelties uz Šveici un tālāk uz ASV, no kurienes vēlāk atgriezās dzimtenē.
- Tēns (*Taine*) Ipolits Ādolfs (1828 – 1893) – franču kulturologs, vēsturnieks un filozofs, Francijas Akadēmijas loceklis (1878). Mēģināja ieviest filozofijā, literatūrzinātnē u. c. sociālajās zinātnēs racionālās (dabaszinātņu) metodes. Francijas sakāve karā ar Prūsiju un Parīzes Komūnas neveiksme rosināja viņu uz pesimistiskām pārdomām.
- Teofrasts (Tirtams, 372 – aptuveni 287 pirms Kristus) – sengrieķu filozofs un zinātnieks. Mūsdienu botānikas priekštecis un oratoru mākslas teorētiķis (viņa filozofa vārda nozīme ir «tas, kam piemīt dievišķīgas runaspējas»), bet vislielāko ievēribu ir izpelnījies viņa darbs «Raksturi» – cilvēku iedalījums 30 grupās pēc viņu dominējošajām rakstura iezīmēm, kas latviešu val. izdots

- divreiz: Gustava Jurēviča tulkojumā (R., 1939) un Māra Vecvagara un Ināras Ķemeres tulkojumā (R., 1995).
- Timms Johans (1866 – 1945) – vācu politiķis, šuvēju arodbiedrības līderis Berlīnē un Minhenē. Bavārijas landtāga deputāts (no 1905), Bavārijas padomju republikas tieslietu ministrs (1918), kurš izvairījās no represijām pēc šīs valdības gāšanas un strādāja Veimāras republikas iestādēs Minhenē.
- Tjērs (*Thier*) Ādolfs (1797 – 1877) – franču politiķis un vēsturnieks. Luija Filipa laikā Ministru prezidents un ārlietu ministrs, ass Napoleona III kritiķis. Pēc Napoleona III gāšanas Trešās republikas pirmais prezidents (1871), Francijas pārstāvis miera sarunās ar Prūsiju. Atstājis monumentālus vēsturiskos pētījumus «Franču revolūcijas vēsture» (10 sēj., 1823 – 1827) un «Konsulāta un ķeizārvalsts vēsture» (20 sēj., 1845 – 1862).
- Tokvils (*Tocqueville*) Aleksis (1805 – 1859) – franču valsts darbinieks, politiķis un politoloģiskas ievirzes apcerējumu autors, Franču Akadēmijas loceklis (1839). Nacionālās sapulces deputāts (1848) un dažus mēnešus Otrās republikas ārlietu ministrs. Mēģināja nepieļaut Napoleona III nākšanu pie varas. Rakstīja par masu sabiedrības veidošanos Francijas absolūtisma nivelējošajā ietekmē, kas tādējādi veicināja revolūciju un jauna tipa diktatūru. Tokvils ieteica varas decentralizāciju un dalīšanu. 1831. un 1832. gadā bija studiju ceļojumā ASV, kuras vēlāk plaši aprakstīja.
- Tolēns (*Tolain*) Henrijs Luijs (1828 – 1897) – franču politiķis. Viens no I Internacionāles līdzdibinātājiem (1864) un aktīvākajiem pārstāvjiem Francijā līdz Parīzes Komūnas izveidošanai. 1871. gadā viņš kļuva par Nacionālās sapulces deputātu un centās «nomierināt kaislības», t. i., nepieļaut nemieru radikalizāciju, par ko viņš tika izslēgts no Internacionāles. 1876. gadā viņš kļuva par Trešās republikas senatoru un balsoja pret komunāru amnestiju.
- Tollers Ernests (1893 – 1939) – vācu rakstnieks, publicists, politisks aktivists. Draugs un cīņubiedrs Kurtam Eisneram, pēc kura noslepkavošanas pārņēma Bavārijas Strādnieku un zaldātu padomes vadību. Pēc Bavārijas Padomju republikas sakāves nonāca cietumā. Vēlāk emigrēja uz ASV, kur izvērta ražīgu literāro darbību. Viņa dzīves pēdējos gadus iezīmē pāreja no patētiska revolucionārisma uz vēsturisku realismu, bet tā aprāvās līdz ar viņa pašnāvību.
- Tolstojs Ļevis (1828 – 1910) – slavens krievu rakstnieks, kura reliģiskie meklējumi tiek bieži pieminēti, bet teorētiskais devums anarhisma attīstībā tiek vēl biežāk aizmirsts.
- Tonnis Ferdinands (1855 – 1936) – vācu sociologs un filozofs. Pazīstams galvenokārt ar darbu «*Gemeinschaft und Gesellschaft*» («Kopība un sabiedrība», 1887) – socioloģisku skatījumu uz dažādiem cilvēku saskarsmes veidiem. Pēc viņa domām, tiem vajadzētu attīstīties sociālisma virzienā, pārvarot kapitalismam raksturīgo egoisma un aprēķināšanas kultu.

- Trülstrā (Troelstra) Pīters Zells** (1860 – 1930) – nīderlandiešu politiķis un rakstnieks. 1890. gadā iestājās Sociāldemokrātiskajā savienībā, 1894. gadā bija Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas līdzdibinātājs un vadītājs, kas padarīja šo partiju par otro spēcīgāko valstī. Parlamenta deputāts (1897 – 1925), dažādu sociālo likumu iniciators.
- Turati Filipo** (1857 – 1932) – itāliešu politiķis. Sociālists, Itāliešu darbaļaužu partijas līdzdibinātājs (1892; no 1895 – Sociālistiskā partija); sociālistu parlamenta frakcijas priekšsēdētājs (1896 – 1926). Noraidīja Krievijas boļševiku idejas par varas sagrābšanas metodēm.
- Vajā (Vaillant) Eduards** (1840 – 1915) – franču politiķis, Prudona un Blankī ideju turpinātājs. Parīzes Komūnas padomes loceklis, par ko aizmuguriski notiesāts uz nāvi (1872). Pēc amnestijas 1880. gadā Vajā izvērsa aktīvu un sekmīgu politisko darbību Francijā – kļuva par Parīzes pašvaldības deputātu (no 1884), parlamenta deputātu (no 1893) un vairāku franču sociālistu organizāciju līdzdibinātāju.
- Valia (Valois) Žoržs** (Alfreds Žoržs Gresents, 1878 – ?) – franču rakstnieks, publicists, izdevējs. Turpināja Žorža Sorela idejas par sabiedrības pārveidošanu sindikālisma garā.
- Vālteihs Jūliuss** (1839 – 1915) – vācu politiķis. Bija Vispārējās vācu strādnieku savienības vadoņu vidū, no kurienes galīgi tika padzīts jau pēc Lasala nāves. Pieslējās Bēbeļa – Lībknehta sociāldemokrātiem. Reihstāga deputāts (1871 – 1874). No 1881. gada dzīvoja ASV un propagandēja sociālisma idejas.
- Vanderbildi** – ASV uzņēmēja Kornēlija Vanderbilda (1794 – 1877) ģimene, kura, pateicoties šā cilvēka veiksmīgajai darbībai kuģu un dzelzceļa transporta nozarē, kā arī biržas spekulācijām, kļuva par bagātākajiem cilvēkiem valstī. Vanderbilds atstāja mantiniekiem aptuveni 105 miljonus dolāru.
- Vandervelde Emīls** (1866 – 1938) – beļģu valstsvīrs. Sociālists, parlamenta deputāts (no 1894) un daudzu valdību ministrs laikā no 1916. līdz 1936. gadam. Ietekmīgākais no II Internacionāles vadītājiem. Teorētiski centās pierādīt marksistisko ideju un to īstenošanas reformistisko metožu atbilstību.
- Vašingtons Džordžs** (1732 – 1799) – ASV pirmais prezidents. Pirms tam vēlētos amatos kolonistu pašpārvaldē (no 1759), brīvības cīņu komandieris (ģenerālis), Konstitucionālās sapulces prezidents (1787) un Valsts prezidents uz diviem termiņiem (1789 un 1792).
- Vēbers Ādolfs** (1876 – 1963) – vācu tautsaimnieks, universitāšu profesors no 1908. gada.
- Vēbers Alfreds** (1868 – 1958) – vācu politekonoms, sociologs un kultūrfilozofs. Uzrakstīja piecas sešas uzziņu literatūrā atzīmētas grāmatas, izveidoja ilgu akadēmisko karjeru (no 1904. līdz 1907. gadam profesors Prāgā, pēc tam

- līdz mūža galam Heidelbergā, izlaižot nacisma periodu Vācijā), bet neapšaubāmi palika sava brāļa Maksa Vēbera ēnā.
- Vēbers Makss (1864 – 1920) – vācu sociologs, politekonoms un tautsaimniecības vēsturnieks. Viens no 20. gs. sociālo zinātņu un filozofijas klasiķiem, kura pieminēšana ir arī modes (labā toņa) lieta. Apcerējumi par viņu latviešu valodā ietverti viņa darbu «*Politik als Beruf*» un «*Wissenschaft als Beruf*» izdevumos: Vēbers M. Politika kā profesija un aicinājums. – R., 1999; Vēbers M. Politika kā profesija. Zinātne kā profesija. – R., 2002.
- Vebs Sidnijs (1859 – 1947) – angļu tautsaimniecības teorētiķis un sociālo reformu praktiķis, viens no Fabiāņu biedrības vadītājiem. Sākotnēji publicists un dažādu sociālo reformu komisiju loceklis, vēlāk parlamenta deputāts un ministrs, saņēmis barona titulu. Darbojies un tiek nosaukts pāri ar viņa sievu Beatrisi (1858 – 1943).
- Veitlings Vilhelms (1808 – 1871) – agrīnais sociālists: dzimis Vācijā, pretkapitālisma idejas un cīņas veidus apguvis Parīzē (kur nokļuva kā skroderzellis), turpmāk uzkavējās Anglijā, kur kontaktējās ar Marksu, ASV un Šveicē. ASV mēģināja nodibināt pēc komunisma principiem dzīvojošu cilvēku koloniju, kuras izjukšana lika Veitlingam vilties politikā. Pēc viņa teorijas, pirmais cīnītājs par sociālismu esot bijis Kristus.
- Velss Herberts Džordžs (1866 – 1946) – rakstnieks, zinātniski fantastiskā romāna žanra klasiķis, kurš projicēja uz nākotni sava laika problēmas, kuras plaši iztīrāja arī sociālpolitiskās esējās.
- Vilands Kristaps Martins (1733 – 1813) – vācu rakstnieks un sabiedriska darbinieks. Ļoti ražīgs un savā laikā atzīts autors, kurš pēc nāves tika ātri aizmirsts līdz 20. gs. 50. gadiem, bet 80. gados Vācijā sāka runāt pat par «Vilanda renesansi».
- Vilhelms I (1797 – 1888) – Vācijas ķeizars (no 1871) un Prūsijas karalis (no 1861). Prūsijas karaļa Frīdriha Vilhelma III otrais dēls, kurš tronī kāpa pēc sava vecākā, bezbērnu brāļa Frīdriha Vilhelma IV. Brāļa valdīšanas laikā vēlākā valdnieka tituls bija «Prūsijas princis». Par berliniešu sacelšanās (1848) apspiešanu izpelnījās iesauku «karteču princis» un bija spiests īsu laiku pavadīt ārzemēs, taču drīz vien atgriezās, tika ievēlēts par Prūsijas Nacionālās sapulces deputātu un ieņēma augstus amatus pārvaldes struktūrā. Varu pārņēma 1858. gadā brāļa slimības dēļ. 1861. gadā domstarpības Prūsijas augstākajās aprindās par militāro reformu lika karalim apsvērt iespēju atteikties no tikko iegūtā troņa, bet šī krīze tika atrisināta, ieceļot Bismarku par Prūsijas Ministru prezidentu un atdodot viņam lielu daļu karaļa varas.
- Vilhelms II (1859 – 1941) – Vācijas ķeizars un Prūsijas karalis (1888 – 1918), Vilhelma I dēls. 1890. gadā padzina Bismarku un mēģināja vadīt visu, kas vien notika Vācijā («*persönliches Regiment*»), bet panākumus dzīvē šādā veidā

- neguva un nodevās vieglāk pārskatāmo militāru parāžu komandēšanai. Pirmo pasaules karu izraisījušo cēloņsakarību virknē tiek minēta arī ķeizara nespēja atšķirt parādi (manevrus) no īsta kara.
- Ville Bruno (1860 – 1928) – vācu rakstnieks, sociāldemokrātu ideju popularizētājs. Centās atrast veidus, kā iepazīstināt plašas aprindas ar filozofijā izemētajām problēmām.
- Viviani Renē (1863 – 1925) – franču valstsvīrs. 1893. gadā tika ievēlēts parlamentā un darbojās «neatkarīgo sociālistu» grupā, atbalstīja sociālista Mile-rāna iekļaušanos Francijas valdībā (1899) un pats kļuva ministrs 1906. gadā. Pēc tam strādāja dažādās valdībās līdz 1917. gadam, pats vadīja valdību pusotru gadu (1914/1915).
- Vojo (*Veillot*) Luijs (1813 – 1883) – franču rakstnieks, kurš savos daiļdarbos un publicistikā (bija arī Francijas katoļu oficiālais galvenais redaktors) talantīgi pārstāvēja baznīcu un tās ideoloģiju.
- Volders Žans (1855 – 1896) – beļģu politiķis, viens no sociālistu partijas veidotājiem.
- Voltmans Ludvigs (1871 – 1907) – vācu filozofs, arī mediķis. Viņa mēģinājumi apvienot medicīnas atziņas ar Kanta ētiku, Marksa sociālismu un Darvina evolucionismu noveda līdz tādiem apsvērumiem par rasu higiēnu, kurus vēlāk izmantoja vācu fašisti.
- Voltērs (*Voltaire*) Fransuā Marī (Aruē, 1694 – 1778) – franču filozofs un rakstnieks, kā arī vēstures pētnieks. Viens no pirmajiem Rietumeiropā, kas vēsturiskos notikumus izskaidroja bez Dieva gādības un cilvēces vēsturi traktēja kā prāta pilnveidošanās gaitu. Latvijā uzmanību ir piesaistījis viņa filozofiskais romāns «Kandidi», kas Linarda Laicena tulkojumā iznāca jau 1911. gadā Valkā un pēc tam vēl vairākas reizes. Kopējo ieskatu Voltēra literārajā un sociālajā jaunradē sniedz viņa romānu «Zadīgs jeb Liktenis», «Mikromegs» un «Kandidi» mūsdienīgais izdevums kopā ar Viļņa Zariņa ievadu un paskaidrojumiem (R., 1979).
- Vurms (*Wurm*) Emanuēls (1857 – 1920) – ebreju izcelsmes sociāldemokrāts Vācijā. Reihstāga deputāts (1890 – 1919, ar pārtraukumu) un partijisko preses izdevumu vadītājs. Nodarbojies arī ar ķīmiju.
- Zībels (*Sybel*) Heinrihs fon (1817 – 1895) – vācu vēsturnieks, universitāšu profesors. Sākotnēji noraidīja Bismarka politiku, bet ap 1866. gadu kļuva par kvēlu tās atbalstītāju, kas viņam palīdzēja 1875. gadā ieņemt Prūsijas valsts arhīva direktora amatu, t. i., tikt pie ekskluzīviem dokumentiem. Izvirzīja «panākumu» par politikas un vēstures mērauklu. Prūsijas landtāga deputāts (1862 – 1880, ar pārtraukumu).
- Zingers (*Singer*) Pauls (1844 – 1911) – ebreju izcelsmes vācu sociāldemokrātu vadonis. Sākotnēji uzņēmējs, kurš politisko karjeru veidoja Progresā partijā,

bet 1867. gadā pieslēgās sociāldemokrātiem un 1890. gadā kļuva par partijas līdzpriekšsēdētāju. Reihstāga deputāts no 1884. gada līdz savai nāvei.

Zolā Emīls (1840 – 1902) – franču rakstnieks un mākslas teorētiķis, kurš definēja rakstniecību kā eksperimentu, kam jāpierāda cēloņu un seku attiecības cilvēku apziņā.

Zombarts (Sombart) Verners (1863 – 1841) – vācu politekonoms un sociologs, universitāšu profesors. Kļuva populārs ar pētījumu «Modernais kapitālisms» (1902), kurā izsekoja kapitālistisko attiecību tapšanai Eiropā kopš Kārļa Lielā laikiem. Pirmais, kurš kritizēja Marksa «Kapitālu» tīri zinātniskā manierē. Izvirzīja «saprotošās politekonomijas» konceptu (līdzās Maksā Vēbera «saprotošajai socioloģijai» un Rūdolfa Goldšaida opozīcijai «*National-ökonomie*»/«*Menschenökonomie*»).

Zorge (Sorge) Frīdrihs (1829 – 1906) – uzticams Marksa un viņa mācības sekotājs. Pēc piedalīšanās nemieros 1848. un 1949. gadā Vācijā viņš emigrēja un kopš 1852. gada dzīvoja ASV, kur noorganizēja I Internacionāles sekciju.

Žoress (Jaures) Žans (1859 – 1914) – franču politiķis, filozofijas profesors. Sociālists, parlamenta deputāts no 1885. gada, izcils orators. Franču sociālistu un vēlāk komunistu laikraksta «*L'Humanité*» dibinātājs (1904). 1905. gadā nostājās pret Geda marksistisko līniju. Kāds fanātisks nacionālists nošāva Žoresu īsi pirms 1. pasaules kara sākuma. Kopš 1924. gada viņa pišļi guļ Panteonā.

Neidentificēto personu saraksts

Bači (<i>Bachi</i>) Donato	Landsbergs
Baders Pauls	Lorencs Makss
Barro (<i>Barrault</i>) E.	Mafi Antonio
Bergerets (<i>Ettore Maroni</i>)	W. H. Malloks
Berts (<i>Berth</i>) Eduards	Mendels M.
Bērs (<i>Beer</i>) M.	Merlino S.
Brandelovičs	Milhuds (<i>Milhaud</i>) Edgars
Brusts	Millers (<i>Muller</i>) Pauls
Čārlzs (<i>Charles</i>) Ernests	Modiljāni G. E.
Dazinskis	Momiljāno Feliče
Ekarius (<i>Eccarius</i>)	Momiljāno Rikardo
Ērhards	Musati Elija
Fēndrihs	Nachts Zigfrids
Fišers Rihards	Oliveti Andželo Olijers
Fonseka Hermess da	Opels Kārlis fon
Gerišs (<i>Gerisch</i>) Oto	Polaks Henrijs
Haselmans Vilhelms	Prampolini Kamilo
Hobsons S. G.	Puviani Amilkare
Hohbergs Kārlis	Raģi (<i>Raggis</i>)
Holcmans Johans (<i>Senna Hoji</i>)	Ramus Pjērs
Humbērs Alfons	Reihesbergi (brāļi)
Jaeks (<i>Jaechh</i>) Georgs	Rekshauzers (<i>Rexhauser</i>)
Jankelevičs	Rihards Pjērs
Kafjero (<i>Caffiero</i>) Karlo	Rigola Rinaldo
Kaporuzo (<i>Caporusso</i>) Stefano	Ritinhauzens Morics
Katcsteins Simons	Roše (<i>Roche</i>) Ernests
Kēfers A.	Rotšteins Teodors
Kols van (<i>Rienci arī Lienci</i>)	Terzahi K.
Kollers P. A.	Treve Karlo
Kornelisens (<i>Cornelissen</i>) Kristians	Untermanis M.
Kosta (<i>Costa</i>) Andrea	Velkers (<i>Welker</i>) Georgs
Kozo Mori	Vijnkops (<i>Wijnkop</i>) D. J.

Grāmatā sastopamo svešvalodu teicienu un jēdzienu skaidrojums

παντα ρει (grieķu val.) – viss plūst (mainās)

absolutely necessary (angļu val.) – pilnīgi nepieciešams

acte de présence (franču val.) – piedalīšanās

action directe (franču val.) – tiešā akcija

ad usum Delphinorum (latīņu val.) – troņmantnieka lietošanai

affairs of menager (angļu val.) – pārvaldnieka darīšanas

à la (franču val.) – kā; (tādā) vietā, garā vai gaumē

alla spicciolata (itāliešu val.) – pa vienam, atsevišķi

alter ego (latīņu val.) – otrais es, otrā daba

ancien régime (franču val.) – vecais (karaļa) režīms

a priori (latīņu val.) – neatkarīgi no pieredzes, pirms pieredzes; iepriekš

au lendemain du socialisme (franču val.) – sociālisma rītdiena (sekas)

Avancements (franču val.) – strauja virzīšanās, karjera

beati possidentes (latīņu val.) – svētīgi ir tie, kuriem pieder

bettors (angļu val.) – augstākstāvošie

business (angļu val.) – bizness

capriccio (itāliešu val.) – kaprīze

cattiva figura (itāliešu val.) – ļaunais tēls

- ceteris paribus* (latīņu val.) – (pieņemot, ka) pārējie noteikumi ir vienādi
chassecroise (franču val.) – pastāvīga vietu maiņa (dejas soļi)
cing cent (franču val.) – pieci simti
circoletti ambiziosoetti (itāliešu val.) – uzpūtīgi ļaudis (aprinādas)
circulation des élites (franču val.) – elites nomaīņa (cirkulācija)
comme les doigts de la main (franču val.) – kā vienas rokas pirksti
commis voyageur (franču val.) – ceļojošais tirdzniecības aģents
comunicativa (itāliešu val.) – saprašanās spējas
conditio sine qua non (latīņu val.) – nepieciešams priekšnoteikums
corriger la démocratie (franču val.) – demokrātijas iegrozišana
corriger la fortune (franču val.) – iegroziēt savu veiksmi
cui bono (latīņu val.) – kā labā, kā interesēs
couloirs (franču val.) – kuluāri, aizkulisēs
de iure (latīņu val.) – pēc likuma, formāli
de facto (latīņu val.) – faktiski, īstenībā
de natura (franču val.) – pēc savas dabas
Déclaration des Droits de l'Homme (franču val.) – cilvēktiesību deklarācija
detenteurs d'emploi un chercheurs d'emploi (franču val.) – darba devējs un darba meklētājs
Diminutio capitis (latīņu val.) – stāvokļa pazemināšana
Droits de l'Homme (franču val.) – cilvēktiesības
e da capo (itāliešu val.) – pie āža (bezjēdzīgi, bezgalīgi)
effet de mirage (franču val.) – maldināšana
Egalité, Liberté, Fraternité (franču val.) – vienlīdzība, brīvība, brālība
ekstra muros (latīņu val.) – ārpus mūriem
en bloc (franču val.) – kopā, uzreiz
en petit comité (franču val.) – (partijas) šūniņa
eo ipso (latīņu val.) – līdz ar to
Eskamotage (franču val.) – triks
esprit de corps (franču val.) – korporācijas gars
Et puis alors? (franču val.) – un tā tad, tālāk, pēc tam
evening dress (angļu val.) – vakartērps
ex corde (franču val.) – (pie)saistīti
fait acompli (franču val.) – nokārtota lieta

- Fata Morgana* (itāliešu val.) – feja Morgana; mirāža
fonds secrets (franču val.) – slepenais fonds
grands electours (franču val.) – ietekmīgais vēlētais
gros bonnets (franču val.) – ietekmīgi aizbildņi (patroni)
hautes dignités (franču val.) – augsti cienījamie
hautes fonctions (franču val.) – augstais valsts ierēdnis
hommes généraux (franču val.) – cēlie, cēlsirdīgie ļaudis
ideal partner (angļu val.) – idejiskais partneris
in abstracto (latīņu val.) – abstrakti, vispārīgi
industrial partner (angļu val.) – darījumu partneris
infezione riformistica (itāliešu val.) – reformisma slimība
intra muros (latīņu val.) – iekšpus mūriem
l'état, c'est moi (franču val.) – valsts esmu es
managed (angļu val.) – pārvaldīts
mandato gratuito (itāliešu val.) – mandāts par velti
matter of fact (angļu val.) – ikdienišķs, parasts
mauvais coucheurs (franču val.) – cilvēks, ar kuru grūti sadzīvot
mauvais sujet (franču val.) – ļaunuma cēlonis
memento principiis obstare (latīņu val.) – atceries pretoties laikus
meneurs (franču val.) – vadonis, barvedis
motu proprio (latīņu val.) – pēc paša ierosmes
mutatis mutandis (latīņu val.) – grozot, kas jāgroza
natura ipsa (latīņu val.) – pati daba
noblesse d'épée (franču val.) – zobena augstmaņi (virsnieki)
noblesse de robe (franču val.) – svārku augstmaņi (juristi)
nolentes volentes (latīņu val.) – gribot negribot
non plus ultra (latīņu val.) – ne soli tālāk (sasniegta pārākā pakāpe)
nouvelle dynastie (franču val.) – jaunā dinastija
officials (angļu val.) – amatpersonas
outlook (angļu val.) – skats
ouvriers (franču val.) – strādnieki
par exelence (franču val.) – brīnišķīgā, laimīgā kārtā
permanent (franču val.) – pastāvīgais
partem pro toto (latīņu val.) – daļa veselā vietā

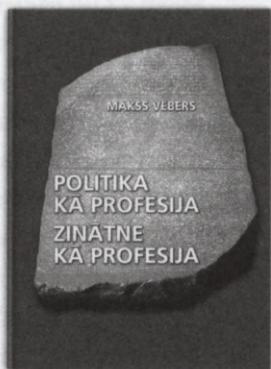
- persévérance* (franču val.) – neatlaidība, uzstājība, izturība
pezzi grossi (itāliešu val.) – svarīga persona
pots de vin (franču val.) – kukulis
quand même (franču val.) – tomēr
renuion des élites (franču val.) – elites nomaīņa
reservatis reservandis (latīņu val.) – atstāt vajadzīgo
respectability (angļu val.) – cienība
rocher de bronze (franču val.) – cietā klints
rotation in office (angļu val.) – kadru nomaīņa
savoir faire (franču val.) – prast
selfmade leader (angļu val.) – pats kļuvis par līderi
selfmade man (angļu val.) – pats kļuvis par to, kas viņš ir
selfmade men (angļu val.) – paši kļuvuši par tiem, kas viņi ir
sic volo, sic jubeo (latīņu val.) – es gribu, es pavēlu
sine qua non (latīņu val.) – obligāts priekšnoteikums
sit venia verbo (latīņu val.) – lai atļauts teikt
skilled (angļu val.) – kvalificēts
sobillatori (itāliešu val.) – musinātāji
spiritus animi (latīņu val.) – zvēra dvēsele
standart of life (angļu val.) – dzīvesveids, dzīves līmenis
status quo (latīņu val.) – pašreizējais stāvoklis
stupid and cupid (angļu val.) – dumjš un alkatīgs
summa summarum (latīņu val.) – gala rezultāts
suprema lex (latīņu val.) – augstākais likums
tel est mon bon plaisir (franču val.) – tāda ir mūsu griba (žēlastība)
Tempo Primo e Secondo (itāliešu val.) – no pirmā līdz pēdējam
tertium comparationis (latīņu val.) – trešais salīdzinājumā, t. i., kopējais vairākās lietās, kas padara tās salīdzināmas
the few always dominate (angļu val.) – vienmēr valda daži
théorie de la circulation des élites (franču val.) – eļišu cirkulācijas teorija
throughout (angļu val.) – viscaur
Tiers État (franču val.) – trešā kārtā
trade union chief (angļu val.) – arodbiedrību līderis
unskilled (angļu val.) – nekvalificēts

upper ten thousand (angļu val.) – augšējie desmit tūkstoši

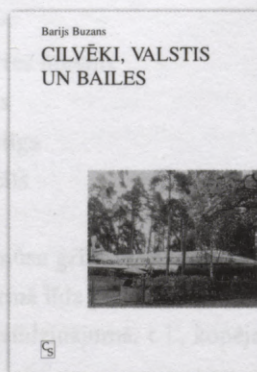
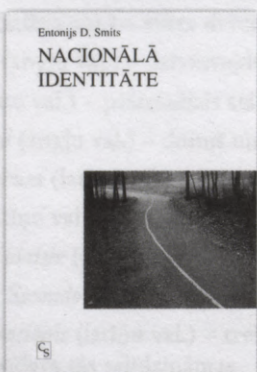
ut exempla docent (latīņu val.) – no piemēriem mācamies

verba magistri (latīņu val.) – skolotāja vārdi (t. i., autoritatīva vīra vārdi)

Izdevniecība «AGB»® laidusi klajā
Maksa Vēbera grāmatu
«Politika kā profesija. Zinātne kā profesija»

Sorosa fonda – Latvija dibinātajā grāmatu sērijā
«Cilvēks un sabiedrība»
izdevniecība «AGB»® laidusi klajā šādas grāmatas:

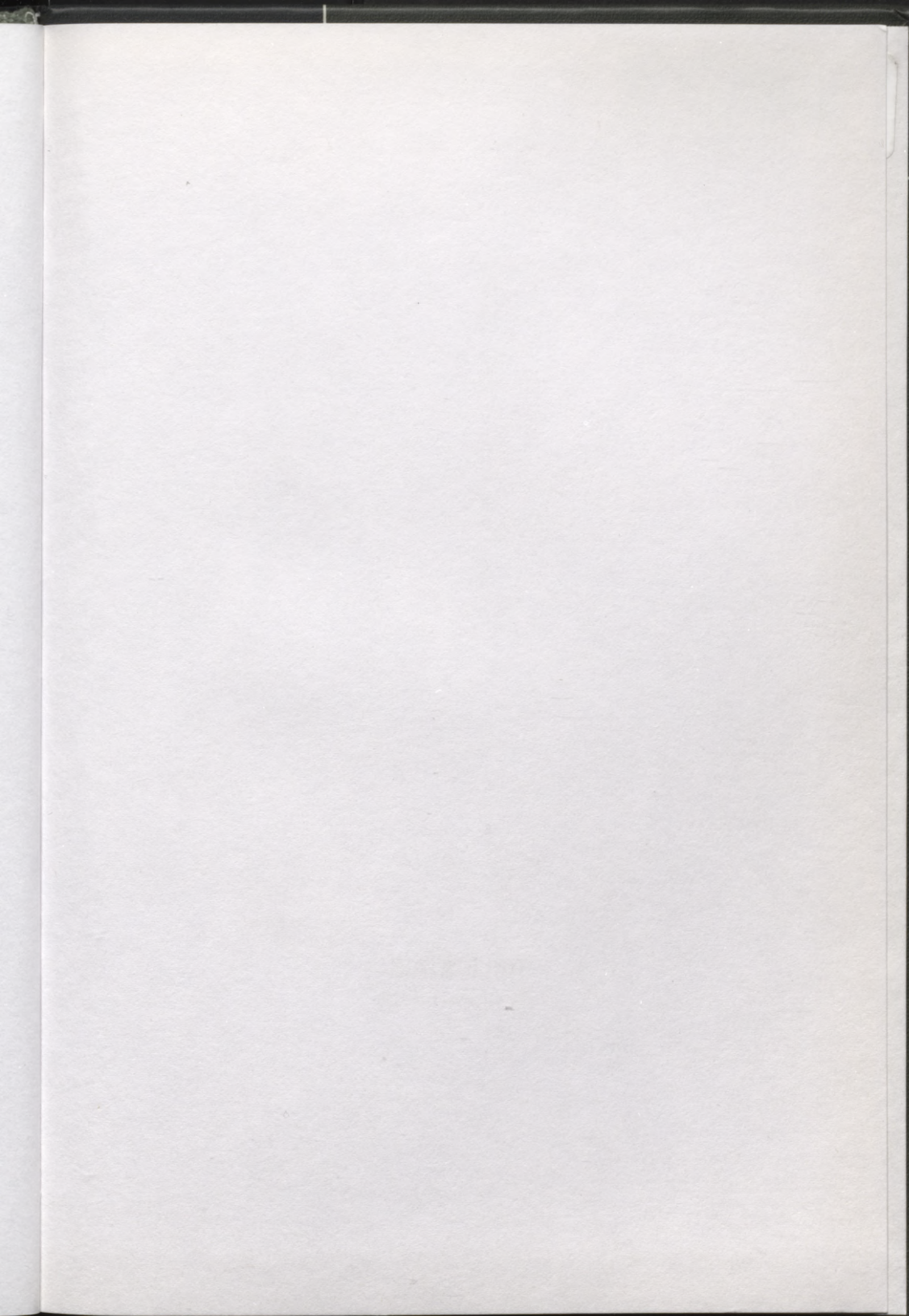

IZDEVNIECĪBA AGB®

www.izdevnieciba.com

SOROSA FONDS – LATVIJA

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

51~

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304054573

ROBERT MICHFLS

ZUR SOCIOLOGIE DES PARTEIWESENS IN DER MODERNEN DEMOKRATIE

Mihelsa zinātnisko un sabiedrisko darbību var
rezumēt kā izmisīgu brīdinājumu cilvēkiem ne-
pārdot savas balsis vēlēšanu tirgū pret tukšiem
un neizpildāmiem, bet tieši tāpēc potenciālo
vēlētāju egoismam absolūti pieskaņotiem solī-
jumiem.

Franks R. Pfetšs priekšvārdā «*Zur Soziologie...*»
ceturtajam izdevumam uzrāda trīs skatpunktus,
kuri šķiet attaisnojam nodarbošanos ar Mihelsa
atstātajiem tekstiem: «Diskusija par viņa partij-
teoriju, kura savu kondensēto izpausmi ir radusi
«oligarhisko tendenču dzelzs likumā», analīze
par to, kā viņš piesaistījās fašistiskās vadonības
valstij, un noslēgumā arī viņa devums elites
teorijā.»

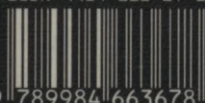
Tulkotājs Arnis Kluinis

IZDEVNIECĪBA AGB®

www.izdevnieciba.com

ISBN 9984-663-67-1

9 789984 663678

2004-4
L 177